Parag Khanna

POLIROM

LUMEA A DOUA

Imperii și influență în noua ordine globală

ECONOMIE ȘI SOCIETATE

Scanned with OKEN Scanner

Parag Khanna este directorul Global Governance Initiative din cadrul Programului de Strategie Americană al Fundației New America. A fost *fellow* al Brookings Institution și a lucrat pentru Forumul Economic Mondial și Council on Foreign Relations. Născut în India, Khanna a locuit în Emiratele Arabe Unite, Statele Unite și Germania. A absolvit School of Foreign Service din cadrul Georgetown University, iar în prezent este doctorand la London Schools of Economics. A scris articole pentru publicații importante precum *The New York Times* și *Financial Times* și a fost invitat în cadrul unor emisiuni ale CNN ori ale altor posturi de televiziune din lume.

Parag Khanna, *The Second World. Empires and Influence in the New Global Order*

Copyright © 2008 by Parag Khanna

All rights reserved.

This translation published by arrangement with Random House, an imprint of Random House Publishing Group, a division of Random House, Inc.

© 2008 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

KHANNA, PARAG

Lumea a doua: imperii și influență în noua ordine globală / Parag Khanna; trad. de Doris Mironescu. – Iași: Polirom, 2008

ISBN 978-973-46-1235-2

I. Mironescu, Doris (trad.)

33

Printed in ROMANIA

Scanned with OKEN Scanner

Parag Khanna

LUMEA A DOUA

Imperii și influență în noua ordine globală

Traducere de Doris Mironescu

POLIROM
2008

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Cuprins

Prefaţă 9

Introducere. Relaţiile dintre imperii 13

Partea I

Estul Vestului

Capitolul I. Bruxelles: noua Romă 27

Capitolul II. Involuţia Rusiei 33

Capitolul III. Ucraina: de la graniţă la punte 38

Capitolul IV. Balcanii: problematici răsăritene 45

Capitolul V. Turcia: mărşăluind spre Est şi spre Vest 53

Capitolul VI. Coridorul caucazian 61

Concluzie. Europa se întinde 72

Partea a II-a

Afacerile din inima continentului

Capitolul VII. Drumul Mătăsii şi Marele Joc 77

Capitolul VIII. Rusia care a fost 82

Capitolul IX. Tibet şi Xinjiang: noua cortină de bambus 87

Capitolul X. Kazahstan: „Fericirea înseamnă mai multe conducte" 92

Capitolul XI. Kîrgîzstan şi Tadjikistan: suverane peste tot, stăpâne peste nimic 98

Capitolul XII. Uzbekistan şi Turkmenistan: bărbaţi care se poartă urât 102

Capitolul XIII. Afganistan şi Pakistan: îmblânzirea sudului Asiei Centrale 110

Concluzie. Schimbare de atitudine 116

Partea a III-a

Sfârşitul Doctrinei Monroe

Capitolul XIV. Noile reguli ale jocului 121

Capitolul XV. Mexic: cordonul ombilical 129

Capitolul XVI. Venezuela: răzbunarea lui Bolívar 133

Capitolul XVII. Columbia: Balcanii din Anzi? 139

Capitolul XVIII. Brazilia: polul sudic 145

Capitolul XIX. Argentina şi Chile: gemenii cu sentimente fraterne 151

Concluzie. Dincolo de Monroe 157

Partea a IV-a

În căutarea „Orientului Mijlociu"

Capitolul XX. Tărâmul fărâmiţat 161

Capitolul XXI. Maghrebul: ţărmul sudic al Europei 166

Capitolul XXII. Egiptul: între birocraţi şi teocraţi 178

Capitolul XXIII. Mashreq: hărţi rutiere 189

Capitolul XXIV. Fostul Irak: zonă-tampon, gaură neagră, graniţă sfărâmată 203

Capitolul XXV. Iranul: virtuţi şi vicii 209

Capitolul XXVI. Curentele Golfului 214

Concluzie. Dunele de nisip arabe 230

Partea a V-a

Asia pentru asiatici

Capitolul XXVII. Din afară înăuntru şi dinăuntru în afară 235

Capitolul XXVIII. China seduce lumea întâi 246

Capitolul XXIX. Malaysia şi Indonezia: marea sferă chineză de coprosperitate 253

Capitolul XXX. Myanmar, Thailanda şi Vietnam: triunghiul interior 265

Capitolul XXXI. Mărimea contează: cele patru Chine 272

Concluzie. Căutarea echilibrului într-o lume neamericană 291

Mulţumiri 309

Bibliografie 317

Note 339

Index 407

Scanned with OKEN Scanner

Lui Bhagwan Das Seth:
diplomat, gânditor, bunic

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Prefață

Nimeni nu a cunoscut lumea aşa de bine ca Arnold Toynbee. *A Study of History*, cartea sa în douăsprezece volume, reprezintă cea mai coerentă analiză a civilizaţiilor realizată vreodată (şi cea mai lungă scriere în engleză apărută vreodată). Dar Toynbee a aşteptat până la pensionarea sa de la Institutul Regal de Afaceri Internaţionale din Londra ca să plece împreună cu soţia „spre a întâlni oameni şi a vedea locuri care ne erau deja familiare din scrierile noastre, însă numai indirect". Timp de şaptesprezece luni, ei au navigat în jurul globului, călătorind de la Londra în America de Sud, pe coasta Pacificului, în Asia de Sud şi în Orientul Apropiat. Scrisorile lui Toynbee, conţinând observaţii despre rămăşiţele imperiilor de mult dispărute şi estimări despre un viitor nesigur, au fost publicáte în 1958 sub titlul *East to West: A Journey Round the World*.

Jumătate de secol mai târziu, o ediţie princeps legată în piele a poveştii lui Toynbee mi-a servit drept cel mai comprehensiv ghid cu putinţă în călătoria făcută în jurul lumii, cu scopul de a investiga la faţa locului dialogul dintre două forţe ale istoriei lumii pe care el le-a identificat cu ajutorul intuiţiei, fără a folosi vreodată termenii propriu-zişi: geopolitica şi globalizarea. Geopolitica este relaţia dintre putere şi spaţiu. Globalizarea se referă la legăturile din ce în ce mai ample şi mai adânci dintre popoarele lumii în ceea ce priveşte schimburile de orice fel. Toynbee a fost primul care a scris despre istoria ridicării şi căderii imperiilor şi civilizaţiilor lumii, a expansiunii şi a retragerii lor. Viaţa sa a coincis cu marile valuri ale integrării globale apărute înainte de primul război mondial şi care au explodat o dată cu ascensiunea corporaţiilor multinaţionale în anii '70. De la Toynbee încoace, geopolitica şi globalizarea s-au intensificat atât de mult încât au devenit inseparabile, ca faţa şi reversul aceleiaşi monede. Eu mi-am propus să separ inseparabilul.

Regiunile şi ţările explorate în această carte – în mod obişnuit descrise drept „lumea a doua" – sunt astăzi scena principală pe care se hotărăşte cursul viitor al ordinii globale. Sintagma „lumea a doua" se referea odinioară la „şesimea socialistă" a suprafeţei pământului şi, scurt timp după aceea, la statele postcomuniste aflate în tranziţie, dar de atunci referirile la lumea a doua au dispărut treptat. Totuşi, astăzi există în lume de două ori mai multe ţări decât atunci când Toynbee a pornit în

călătoria sa, iar un număr din ce în ce mai mare dintre ele intră în acest nou spaţiu al lumii a doua, unde geopolitica şi globalizarea se ciocnesc şi fuzionează.

Ca şi elementele din tabelul periodic, naţiunile pot fi grupate în funcţie de mărime, stabilitate, bogăţie şi poziţionare. Ţările stabile şi prospere ale lumii întâi beneficiază de pe urma ordinii internaţionale, aşa cum arată ea astăzi. Prin contrast, ţările sărace şi instabile din lumea a treia nu au reuşit să-şi depăşească poziţia dezavantajoasă în cadrul acestei ordini. Ţările lumii a doua sunt prinse la mijloc. Cele mai multe dintre ele întruchipează ambele seturi de caracteristici: sunt divizate intern între câştigători şi perdanţi, între cei care au şi cei care nu au. Cum vor reacţiona ţările lumii a doua: se vor dovedi impenetrabile, se vor scinda sau vor fuziona în conglomerate? Este una dintre întrebările la care încearcă să răspundă cartea de faţă.

Ţările caracterizate de tendinţe contradictorii ale lumii a doua sunt în acelaşi timp state-cheie care vor determina raportul de forţe din secolul XXI dintre cele trei mari imperii ale lumii – Statele Unite, Uniunea Europeană şi China –, în condiţiile în care fiecare dintre cele trei se foloseşte de pârghiile globalizării pentru a-şi exercita forţa gravitaţională. Cum aleg ţările superputerea cu care se vor alia? Ce model de globalizare va triumfa? Va rivaliza Estul cu Vestul? Răspunsurile la aceste întrebări pot fi găsite în lumea a doua – şi numai aici.

Pentru a înţelege sferele constitutive şi vectorii de influenţă care acţionează în cele cinci regiuni ale lumii a doua, trebuie să începem să gândim asemenea unei ţări, să intrăm în „pielea" ei. Oficialii Băncii Mondiale spun, în glumă, că nici nu s-ar gândi să devină experţi în relaţia cu o ţară pe care n-au văzut-o măcar din zbor. Aceşti experţi analizează nişte indicatori statistici şi declară că „lucrurile stau mult mai bine" într-o ţară sau alta. De obicei, aceasta înseamnă că o capitală a fost salubrizată, şi-a construit hoteluri, au apărut bănci cu bancomate şi mari magazine, în timp ce criminalitatea a fost limitată la cartierele mărginaşe. Ce s-a întâmplat însă cu restul ţării: în oraşele fără aeroporturi, în provinciile cu drumuri desfundate şi cu infrastructura precară? Stau lucrurile mult mai bine şi în aceste zone? Par cel puţin să facă parte din aceeaşi ţară cu capitala? Nu e de mirare că suntem surprinşi de câte o lovitură de stat aici, un colaps economic dincolo, în ţări despre care se zice mereu că sunt înfloritoare.

Sfântul Augustin a spus că „lumea e o carte, iar cei care nu au călătorit nu au citit decât o pagină din ea". Doar experienţa la prima mână ne poate valida sau contesta intuiţiile, făcându-ne încrezători în deciziile politice riscante, într-o lume complexă, plină de reacţii instantanee şi de consecinţe neintenţionate. În călătoriile mele prin lumea a doua nu am părăsit o ţară fără să încerc să-i înţeleg direcţia în propriii ei termeni, asimilând o pluralitate de perspective din oraşe, sate şi peisaje, bazate pe conversaţii cu o mare varietate de oameni, de la oficiali, universitari, jurnalişti, patroni până la taximetrişti şi studenţi. Nu le-am părăsit ţara până când nu am văzut lumea prin ochii lor. Cartea de faţă este dedicată explorării modului în care aceste ţări se privesc pe ele însele într-o epocă de globalizare şi flux geopolitic.

Scanned with OKEN Scanner

În timp ce călătorești, percepția și gândirea se împletesc; contradicțiile apar ca adevăruri ce trebuie exprimate, și nu ca excepții ce trebuie dezaprobate. O astfel de ambiguitate este, până la urmă, un corolar al complexității. Se știe că realitatea rezistă teoriilor care măsoară lumea în funcție de cum ar trebui ea să fie, și nu așa cum arată aceasta cu adevărat. În schimb, explorând tiparele lumii a doua din punct de vedere estetic, acceptând valoarea judecăților bazate pe simțuri, se ajunge la expunerea unor caracteristici comune tuturor statelor lumii a doua; diferențele sunt mai mult relative decât absolute. De exemplu, civilitatea comportamentului public al oamenilor tinde să se reflecte în decența guvernărilor, care și ea este corelată cu calitatea drumurilor. În lumea întâi, drumurile sunt bine pavate și vizibilitatea este bună pe kilometri întregi, în timp ce drumurile desfundate din lumea a treia sunt acoperite de praf și fum de eșapament; drumurile din lumea a doua sunt un amestec al celor două. Țările din lumea întâi pot primi milioane de turiști, pe când a vizita un stat din lumea a treia presupune adesea a alege între hoteluri exclusiviste și hoinăritul cu rucsacul în spate; în multe dintre țările lumii a doua pur și simplu lipsește infrastructura care să permită turismul de masă. În lumea întâi, gunoiul este reciclat, în lumea a treia este ars; în lumea a doua, deșeurile sunt reciclate ocazional, dar sunt și aruncate la groapa de gunoi. Corupția este în general invizibilă în lumea întâi, dar flagrantă în lumea a treia – în cea de-a doua este subtilă. Din punct de vedere diplomatic, statele lumii întâi iau decizii în mod suveran, în timp ce țările pasive din lumea a treia sunt obiectul neomercantilismului superputerilor. Țările lumii a doua sunt sfârlezele pline de nerv din poziția de mijloc.

Călătorind în jurul lumii, descoperi din ce în ce mai clar o logică subterană: normele imperiale ale superputerilor americană, europeană și chineză câștigă teren. Granițele politice contează din ce în ce mai puțin, iar economiile se integrează. Harta lumii se redesenează, iar acest proces nu este dirijat doar de americani. Deși lumea devine din ce în ce mai non-americană, atitudinile americanilor față de locurile citate în titlurile ziarelor din Statele Unite reflectă o adâncă ignoranță cartografică și istorică. Dar această carte nu este scrisă doar pentru americani, căci sarcina de a adapta Statele Unite la o lume a superputerilor multiple și a globalizării amorfe și tot mai profunde este prea importantă pentru a fi lăsată doar în seama americanilor. Poate că războiul este modul prin care Dumnezeu îi învață pe americani geografie, dar noua geografie a puterii trebuie înțeleasă de toată lumea. Dacă nu vom găsi un teren comun pe care mințile noastre să se întâlnească, nimic nu ne mai poate salva.

Parag Khanna
New York, august 2007

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Introducere

Relațiile dintre imperii

În anii '90, în timp ce clădirile din Balcani se prăbuşeau sub bombe, cine a realizat reconstrucţia acestor ţări sfâşiate de războaie? Când moneda mexicană a căzut, aducând ţara în incapacitate de plată, cine a salvat-o? Când fostele republici sovietice din Asia Centrală au devenit independente, cine le-a fixat graniţele şi le-a stimulat comerţul?

În toate cele trei cazuri, salvatorul a fost un *imperiu*: Uniunea Europeană, Statele Unite, respectiv China.

Astăzi nu dă bine să vorbeşti despre imperii. Imperiile sunt agresive, relicve mercantile bune de aruncat la lada de gunoi a istoriei, aşa cum s-a întâmplat în cazul retragerii Marii Britanii, a Franţei şi a Portugaliei din coloniile lor africane şi asiatice după cel de-al doilea război mondial, sau în cazul prăbuşirii Uniunii Sovietice în anii '90. Multă lume a prezis atunci că autodeterminarea etnică va arunca lumea într-o nouă eră a fragmentării politice, pe măsură ce numărul de ţări creştea de la sub cincizeci la sfârşitul celui de-al doilea război mondial la, potenţial, sute în secolul XXI, fiecare minoritate dobândindu-şi un stat propriu, o monedă proprie şi un fotoliu în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Dar de mii de ani imperiile reprezintă cele mai puternice entităţi politice din lume, iar jugul lor imperial a oprit naţiunile asuprite să se lupte între ele, îndeplinind astfel dorinţa dintotdeauna a oamenilor pentru ordine – condiţia oricărei stabilităţi şi democraţii demne de acest nume[1]. Roma, Istanbul, Veneţia şi Londra guvernau asupra a mii de comunităţi politice distincte înainte de apariţia statului-naţiune în secolul al XVII-lea. Până la al doilea război mondial, puterea globală se consolidase în doar şase imperii, aproape toate europene. Decolonizarea a pus capăt acestor structuri artificiale – naţiuni mici conducând prin forţă colonii de peste mări –, dar nu şi ideii înseşi de imperiu. Poate că imperiile nu sunt cea mai de dorit formă de guvernare, dată fiind izbucnirea periodică a unor războaie distrugătoare între ele, dar limitările psihologice ale omenirii o împiedică să procedeze altfel.

Mărimea e din nou la modă[2]. Relaţiile dintre imperii dau formă lumii, nu cele internaţionale sau intercivilizaţionale. Imperiile – şi nu civilizaţiile – dau sens geografiei.

Într-adevăr, imperiile încorporează mai multe civilizaţii, iar pe măsură ce îşi răspândesc normele şi cutumele, pot schimba şi identitatea popoarelor – indiferent de civilizaţia din care fac parte[3]. Dat fiind că imperiile sunt preocupate mai mult de putere şi dezvoltare decât de prezervarea culturilor unice, ele sunt, simplu spus, mai însemnate decât civilizaţiile. Faptul că Europa şi China sunt civilizaţii antice le face unice, dar statutul lor de puteri expansioniste le face excepţionale.

Astăzi sunt mai puţine centre de putere dominante în lume decât au fost vreodată de-a lungul istoriei[4]. De la al doilea război mondial încoace, micile entităţi politice feudale au fuzionat, creând China modernă, iar peste douăzeci de state-naţiuni s-au integrat în supranaţionala Uniune Europeană. Acestea două şi Statele Unite ale Americii sunt cele trei imperii naturale ale lumii, fiecare fiind unificat geografic şi suficient de puternic militar, economic şi demografic pentru a se putea extinde. Şi, aşa cum ne aminteşte sugestiv George Kennan, inegalităţile de putere dintre state au făcut întotdeauna de ruşine suveranitatea lor. Cu cât sunt mai multe state în lume, cu atât este mai uşor pentru imperii să le antagonizeze şi să le cucerească[5].

Şi totuşi, toate imperiile sunt susceptibile de ceea ce Arnold Toynbee a numit „mirajul nemuririi". Americanii au impresia că ei guvernează primul imperiu global, dar de fapt Marea Britanie a fost ultimul imperiu global, în care soarele nu apunea niciodată. O mare parte a globului îi aparţinea şi se raporta la ea[6]. Într-o lume decolonizată, în care cucerirea teritorială este tabu, America nu are capacitatea de a dicta unilateral cursul afacerilor internaţionale din toate colţurile lumii; America are ambasadori, nu viceregi. Iar prezenţa militară globală a Americii nu trebuie confundată cu dominaţia. Dacă puterea se măsoară strict în termeni militari, atunci lumea este de fapt „uni-multipolară", cu America în vârf şi un număr consistent de puteri regionale la bază. Dar puterea militară înseamnă mai puţin astăzi decât a însemnat în trecut, în special datorită răspândirii tehnologiilor care le permit celorlalţi să reziste şi să se apere. Modalităţi mai bune de măsurare a puterii iau în calcul productivitatea economică, porţiunea din piaţa globală controlată, inovaţia tehnologică, cantitatea de resurse naturale şi mărimea populaţiei, ca şi o serie de factori impalpabili precum voinţa naţională şi abilităţile diplomatice. De fapt, din cauză că toate marile puteri au acum arme nucleare, puterea economică este mai importantă decât cea militară. Existenţa unei populaţii uriaşe, productivitatea economică şi puterea financiară fac din China o superputere, cu un potenţial ieşit din comun. Uniunea Europeană este mai bogată economic decât Statele Unite şi decât China; numărul de locuitori o situează între cele două, ea având totodată o importantă putere militară şi tehnologică.

În lucrarea *The Economical Consequences of the Peace*, John Maynard Keynes scria: „Marile evenimente istorice sunt adesea datorate unor modificări banale, creşterii populaţiei sau altor cauze economice fundamentale care, scăpând atenţiei contemporanilor din cauza caracterului lor gradat, sunt atribuite nebuniei oamenilor de stat sau fanatismului ateilor"[7]. Însă astăzi este posibil să măsurăm cu exactitate procesele de la nivel microeconomic şi interacţiunile care creează mari schimbări

Scanned with OKEN Scanner

geopolitice, aşa cum oamenii de ştiinţă măsoară simptomele şi cauzele modificărilor climaterice. Harta superputerilor lumii se reechilibrează – dar nu are un singur centru*. Contestând poziţia Americii în ierarhia globală şi asigurându-şi aliaţi şi loialitate în jurul lumii, Uniunea Europeană şi China au operat o modificare sensibilă în direcţia a trei centre de influenţă relativ egale: Washington, Bruxelles şi Beijing.

Piaţa geopolitică

Puterea are oroare de vid[8]. Prăbuşirea Uniunii Sovietice a lăsat Statele Unite în postura a ceea ce francezii numesc *une hyperpuissance* – o entitate capabilă să desfăşoare forţe militare oriunde în lume –, dar nu a asigurat hegemonia globală a Americii. Însă „momentul unipolar" al Americii nu a însemnat decât o perioadă scurtă de suspendare a agitaţiei în care Europa şi China s-au ridicat din umbra scuturilor de securitate regională ale americanilor, trecând în mod gradat de la consolidare internă la proiecţia externă a puterii. Creşterea lor nu mai poate fi oprită, cum nu poate fi oprită evoluţia însăşi. În mod evident, planeta este simultan *americanizată*, *europenizată* şi *sinizată*.

Puterea a migrat de la monopol la piaţă. Toate cele trei superputeri îşi folosesc astăzi puterea militară, economică şi politică pentru a construi sfere de influenţă în jurul lumii, intrând în competiţie pentru medierea conflictelor, pentru constituirea pieţelor şi pentru răspândirea cutumelor[9]. Pe piaţa geopolitică, ţările consumatoare îşi aleg patronul dintre superputeri; unele dintre ele aleg mai mulţi patroni. Când o superputere încearcă să izoleze un duşman, o altă superputere îi poate veni acestuia în ajutor, câştigându-şi astfel un aliat. Istoria nu a mai cunoscut o astfel de competiţie cu adevărat globală – o situaţie care poate fi considerată drept cea mai complicată care a existat vreodată, de vreme ce superputerile nu sunt toate occidentale (China) şi nici măcar state în sensul convenţional al termenului (Uniunea Europeană).

Strategia naţională de securitate a Americii caută să fixeze „ţări la răscruce", promovând stabilitatea în zonele periculoase[10]. Dar în multe astfel de zone, America nu mai este văzută ca generator de securitate, ci mai degrabă de nesiguranţă, o

---

* Geopolitica a fost întotdeauna determinată de puterile din emisfera nordică, ale cărei imperii au dominat teritoriile din sud, din America Latină şi Africa până în Australia şi Oceania. În ultimele cinci sute de ani, imperiile nordice au împărţit planeta; pe la sfârşitul secolului al XIX-lea, fuseseră înfipte steaguri pe fiecare petic de pământ, acoperindu-se toate petele albe de pe hartă. Toynbee a descris succint această cucerire geografică: „*Know-how*-ul nostru occidental a unificat întreaga lume, adică literalmente întreaga suprafaţă locuibilă şi traversabilă a globului" (Toynbee, *Civilisation on Trial*, p. 23). La acea vreme, expansiunea externă se transforma în consolidare internă; geopolitica devenea politică internă mondială – pe atunci, cu Vestul în frunte.

Scanned with OKEN Scanner

dinamică ce le deschide Chinei şi Europei posibilitatea de a aduce aceste ţări în sferele lor de influenţă. „E imposibil ca marile puteri să-şi vadă, pur şi simplu, de treabă", spunea secretarul de stat american Condoleezza Rice şi, într-adevăr, faptul că America îşi pierde credibilitatea nu înseamnă că această credibilitate nu poate fi însuşită de alţii.

Pe piaţa geopolitică, legitimitatea se bazează pe eficacitate – şi trebuie dovedită prin comparaţie cu alte superputeri. De fapt, America poate învăţa multe despre legitimitate de la Europa şi China. După încheierea Războiului Rece, unii americani susţineau că o prezenţă militară scăzută a Statelor Unite în Europa va duce la o renaştere a rivalităţilor interne de pe vechiul continent, ca, de exemplu, cea dintre Franţa şi Germania[11]. Însă Uniunea Europeană a devenit unul dintre imperiile contemporane care continuă să se extindă, an după an, absorbind noi ţări, cu multe altele aşteptând la rând să adere. Cam în aceeaşi vreme, Pentagonul declara că strategia sa constă în a împiedica ascensiunea oricărei alte mari puteri rivale, precum China. Şi totuşi, China îşi urmăreşte metodic calendarul pentru a deveni cea mai importantă putere a lumii, restaurându-şi vechea poziţie de „Regat de Mijloc". Ca şi Uniunea Europeană, ea transformă statele învecinate în provincii semiautonome, subordonându-le nu militar, ci prin expansiune demografică şi integrare economică. Acest fapt se numea odinioară imperialism – noul termen este globalizare.

Statele Unite, Uniunea Europeană şi China reprezintă trei stiluri diplomatice distincte – *coaliţia* americană, *consensul* european şi *consultarea* chineză – aflate în competiţie pentru a obţine supremaţia în secolul XXI. În timpul Războiului Rece, anticomunista Doctrină Truman a creat alianţe solide de tip „soare cu raze", după modelul Prusiei din secolul al XIX-lea[12]. Prin contrast, actualul stil american de politică externă, al „coaliţiilor celor doritori", negociază alinierea diplomatică pe o bază tranzacţională, discutată punct cu punct. America îşi demonstrează în continuare dorinţa de a conduce : ea dă tonul în Consiliul de Securitate al ONU şi în NATO, care comandă operaţiuni ce depăşesc cu mult mandatul său iniţial european şi ajung până în Golful Persic şi Asia Centrală, reglând dispute în toată lumea. Dat fiind crezul individualist al Americii, accentul exagerat pus pe interesul personal dă naştere la prea puţină încredere la nivel diplomatic. În schimb, analiza pe termen scurt creează confuzie între agendele schimbătoare ale luptei împotriva terorismului, democratizării şi liberalizării economice, în timp ce o continuă creştere a ameninţărilor militare îi înstrăinează chiar şi pe aliaţi. America de astăzi întruchipează cel mai bine butada lui Charles de Gaulle (aplicată, în cazul generalului, Franţei), cum că nu avem prieteni, ci doar interese.

Uniunea Europeană este o instituţie revoluţionară care oferă posibilitatea de a inversa mersul spre vest al centralităţii geopolitice[13]. În calitatea ei de cea mai evoluată formă de guvernare interstatală, Uniunea Europeană apropie ţările într-o manieră care aminteşte mai mult de o fuziune de corporaţii decât de o cucerire politică, cu câştiguri nete în ceea ce priveşte comerţul şi teritoriul, din Africa de Nord până în Caucaz[14].

Scanned with OKEN Scanner

Legile Uniunii Europene au întâietate faţă de cele mai multe dintre legile naţionale, iar cea mai mare parte a comerţului european are loc în interiorul Uniunii. În timp ce rămân state-naţiuni suverane, membrii ei lucrează împreună proiectându-şi viziunea comună în exterior. În afara domeniului militar, potenţialul de putere al Europei este mai mare decât cel al Americii, deoarece ea este cea mai mare piaţă din lume, impunând standardele în materie de tehnologie şi reglementări. Politica externă a Europei reflectă toate virtuţile şi viciile unei diplomaţii orientate spre consens. Ea este animată de acelaşi spirit de includere din politica de prosperitate a Europei, chiar dacă procesul de negociere şi implementare a strategiilor între cele peste douăzeci de state consumă foarte mult timp. În cele din urmă, odată ce politica Uniunii a fost hotărâtă, ea atrage tot mai multe ţări pe calea europeană.

China a devenit deja un centru global de gravitaţie, ea reprezentând cel de-al treilea model de diplomaţie imperială. Pornind de la vechile cutume confucianiste, tiparul comportamental consultativ al Chinei subliniază zonele în privinţa cărora se poate cădea de acord, amânând chestiunile asupra cărora există dezacorduri pentru alte ocazii, mai propice; sacrificiul de sine aduce admiraţie şi încredere. Cea mai mare parte a populaţiei lumii se găseşte în ţări asiatice care sunt foarte familiare cu trecutul inegal al Chinei, dar care îi şi cunosc potenţialul. Ele nu doar că s-au resemnat cu ascensiunea inevitabilă a Chinei, ci aprobă deja beneficiile pe care acest lucru îl va aduce sub forma unor bunuri mai ieftine, a unor pieţe mai integrate şi a mândriei regionale. Cu o jumătate de secol în urmă, China cheltuia nu mai puţin de 5% din bugetul său pentru sprijinirea bandelor de gherilă marxiste şi maoiste; se spunea, în glumă, că Albania era singurul prieten al Chinei. Astăzi, China se ocupă cu construirea unui spectru complet de alianţe cu toţi clienţii disponibili, intrând în competiţia pentru rezervele energetice din Golful Persic, Asia Centrală şi America de Sud. Ea se înfruntă cu Occidentul pentru a obţine supunerea unor puteri din lumea a doua precum Rusia şi India şi susţine aproape toate regimurile pe care Statele Unite caută să le înăbuşe, precum Cuba, Venezuela, Sudan, Zimbabwe, Iran, Uzbekistan, Myanmar şi Coreea de Nord.

Multă lume crede că noua ordine mondială va fi policentrică: China va rămâne, în esenţă, o putere regională, Japonia se va afirma tot mai naţionalist, Uniunea Europeană nu va avea influenţă dincolo de graniţele sale, India se va ridica până la a rivaliza cu China, Rusia va renaşte, iar un califat islamic se va cristaliza ca forţă geopolitică[15]. Toate aceste presupuneri ignoră o realitate mai adâncă: Statele Unite, Uniunea Europeană şi China deţin deja cea mai mare parte din puterea mondială şi vor face tot ce le va sta în putinţă ca să-i împiedice pe alţii să le-o submineze. Rusia, Japonia şi India nu se pot afirma global din punct de vedere militar şi nici altfel; ele nu sunt superputeri, ci, mai degrabă, echilibrişti al căror sprijin (sau lipsă de sprijin) poate uşura sau întârzia dominaţia celor trei superputeri, fără a o împiedica pe de-a-ntregul[16]. De fapt, ele sunt încet-încet depăşite de Statele Unite, Uniunea Europeană şi China în propriile lor regiuni. Şi islamul se află în această situaţie: lipsit de orice coerenţă diplomatică, el se întinde peste regiuni vaste, influenţate de gravitaţia principalelor superputeri, în loc să

Scanned with OKEN Scanner

conveargă într-un întreg. Aşa încât există exact trei superputeri în lume, imperii care concurează pentru a dicta termenii până când celălalt vehicul principal al istoriei de modificare a ordinii globale – războiul – va dicta altfel.

Ce este geopolitica?

„Există un gen sărăcăcios de memorie care e orientat doar îndărăt", scria Lewis Carroll. Spre deosebire de istorie, geopolitica este o disciplină care se uită îndărăt cu scopul de a se uita înainte. Dacă relaţiile internaţionale reprezintă meteorologia evenimentelor curente, atunci geopolitica este climatologia, ştiinţa profundă a evoluţiei globale. Geopolitica nu poate fi actualizată dând „click" pe căsuţa de „Refresh" a unui *browser* de Internet. La începutul secolului XX, geograful politic Friedrich Ratzel a afirmat că imperiile trebuie să se extindă dacă vor să supravieţuiască. La fel ca elasticul, imperiile se întind pe măsură ce oamenii se deplasează, modificând realitatea din teren şi întemeind instituţii care rămân loiale la mari depărtări, cât de departe se poate, dar fără ca elasticul să plesnească.

Studentul lui Ratzel, Rudolf Kjellen, a creat termenul „geopolitică", pe care geograful nazist Karl Haushofer şi l-a însuşit pentru teoria sa despre regiunile expansioniste care aveau nevoie de un *Lebensraum* omogen din punct de vedere rasial. Devierea lui Haushofer de la geografia pură a reprezentat, timp de decenii[17], o pată pe numele disciplinei. Asemenea colegilor săi de pe continent, faimosul geograf britanic Sir Halford Mackinder a subliniat ciclul vital al „organismului mondial". Concentrându-se asupra necesităţii de a apăra Marea Britanie de puterile continentale, el s-a ocupat de „insula mondială" a Eurasiei, al cărei „miez" era „cea mai bună fortăreaţă naturală de pe pământ", deoarece era inaccesibil de pe mare – şi deci intangibil pentru puternica marină britanică –, ceea ce permitea unei puteri terestre să domine lumea[18]. Oponentul său, strategul naval american Alfred Thayer Mahan, susţinea că de fapt puterea asupra oceanelor era cheia spre dominaţia lumii, scriind: „Imperiul mărilor este, fără urmă de îndoială, imperiul mondial". De atunci, geopolitica a evoluat în direcţia unei familii de formule de putere holistică, aplicate pe tot întinsul pământului şi pe lungi perioade de timp, în ceea ce Fernand Braudel numea *la longue durée*[19]. Dar geopolitica a rămas istoria plină de provocări şi replici a lui Toynbee.

Geopolitică *versus* globalizare?

În anii '90 a avut loc o mare dezbatere între viziunile opuse ale lui Francis Fukuyama (*Sfârşitul istoriei*) şi Samuel Huntington (*Ciocnirea civilizaţiilor*); prima este, de

Scanned with OKEN Scanner

obicei, considerată în mod simplist drept utopică, iar cea de-a doua, drept fatalistă. Marea schismă care a precedat-o pe aceasta a fost cea dintre viziunile globale ale lui Oswald Spengler şi Arnold Toynbee. Spengler îşi deschidea lucrarea *Declinul Occidentului* (1918) cu afirmaţia curajoasă: „Această carte va încerca pentru prima dată să prezică mersul istoriei". El susţinea că decăderea Occidentului clasic era la fel de inevitabilă ca istoria însăşi; că simbolurile culturii înalte vor degenera în mod natural într-o decadenţă materială, în cadrul unui proces asemănător îmbătrânirii sau ciclului anotimpurilor. Atât de convingătoare a fost concluzia lui Spengler, încât Toynbee s-a întrebat, înainte de a-şi începe *Studiul istoriei*, dacă nu cumva „orice dezbatere nu a fost tranşată deja de Spengler, încă dinainte ca orice întrebare, ca să nu mai vorbim de răspunsuri, să ne fi apărut în minte"[20]. Dar revelaţia tragică a cărţii lui Spengler s-a dovedit a fi scânteia care a stimulat cercetările lui Toynbee, făcându-l să încerce să pună prevederea în locul alarmismului şi ideea factorilor activi în locul aceleia de determinism. Metoda lui Toynbee, „provocare şi răspuns" (atât la tensiunile naturale, cât şi la cele geopolitice), a permis Occidentului să aleagă fie adaptarea compromiţătoare, fie fundamentalismul inflexibil. Dilema Occidentului a rămas aceeaşi 50 de ani mai târziu.

Peisajul geopolitic se extinde în continuare pe uscat şi pe mare, iar acum chiar şi în spaţiul cosmic sau în cyberspaţiu. Dar, după ce adunăm cifrele geopoliticii, în istoria lumii se constată un tipar de războaie globale din ce în ce mai distrugătoare, având loc aproximativ o dată la o sută de ani şi reconfigurând ierarhia puterilor, dintre care cele mai recente sunt Războaiele Napoleoniene (1803-1815) şi primul şi al doilea război mondial (1914-1945). Cu aproape un secol în urmă, primul război mondial a fost declanşat de o serie de false presupoziţii şi neînţelegeri între puterile europene care aveau multe în comun: istoria, cultura, spaţiul geografic, legături economice şi (în cea mai mare parte) tradiţii politice liberale. Astăzi, între Statele Unite, Uniunea Europeană şi China nu există legături similare. Ele nu împărtăşesc aceeaşi cultură, nu împart acelaşi spaţiu geografic şi nici nu sunt toate democratice. Cum poate fi împiedicat un al treilea război mondial într-o lume a superputerilor cu viziuni atât de radical diferite asupra lumii, cu motivaţii şi forme de putere atât de diferite? Dacă secolul XX a fost, după afirmaţia lui Isaiah Berlin, „cel mai teribil din istoria occidentală", cum anume ar putea secolul XXI să fie diferit?

Astăzi a apărut o singură forţă care ar putea să stopeze conflictele globale ciclice: globalizarea[21]. Ca şi geopolitica, globalizarea a devenit însuşi sistemul global. Nici o putere nu o controlează singură; nu poate fi oprită decât dacă totul se opreşte[22]. Cu toate acestea, geopolitica şi globalizarea sunt considerate concepte şi moduri de putere diametral opuse*. Zi şi noapte, cargouri şi tancuri petroliere traversează

* Simplificând, antiteza dintre geopolitică şi globalizare se manifestă în antitezele de genul dominaţie şi integrare, conflict şi cooperare, ierarhie şi reţea, politică şi economie, pesimism şi optimism, fatalism şi progresism. În limbajul teoriei jocurilor, geopolitica aminteşte de

Scanned with OKEN Scanner

oceanele, avioanele aduc mii de oameni la destinaţii noi, iar pieţele financiare distribuie capitalul – totul în timp ce se dezlănţuie războaie civile, sunt plănuite şi duse la îndeplinire atacuri teroriste, iar sisteme de arme nucleare sunt puse în funcţiune. Mulţi gânditori exagerează fie virtuţile globalizării, fie viciile geopoliticii, dar chiar şi simpla existenţă a globalizării ca paradigmă rivală este un semn de evoluţie.

Nu ne punem problema dacă globalizarea va continua sau nu, ci doar cât de mare va fi anvergura ei. Globalizarea a cunoscut de-a lungul istoriei fluxuri şi refluxuri, însă astăzi a ajuns la cea mai mare dezvoltare a ei[23]. Aşa-numita mişcare antiglobalizare din anii '90 – incluzând sindicate protecţioniste, activişti ecologişti şi grupări indigene – a ieşit din actualitate; în locul ei a început un dialog global serios cu privire la căile de realizare a „globalizării cu faţă umană". Astăzi, globalizarea este parte a strategiei oricărei societăţi pentru supravieţuire şi progres. În timp ce protestatarii invadau summiturile la nivel înalt ale Organizaţiei Mondiale a Comerţului pentru a pune capăt regulilor în vigoare ale jocului, micii producători de zahăr şi bumbac pe care aceştia pretindeau că îi reprezintă făceau afaceri ca de obicei, pentru că trebuiau să trăiască[24]. Nici măcar atacurile teroriste din 11 septembrie 2001 nu au oprit scăderea preţurilor la transporturi, liberalizarea comerţului sau explozia tehnologiilor de comunicaţii care alimentează globalizarea. Tot globalizarea a creat o lume amestecată demografic, ceea ce înseamnă că „inamicul" este plasat atât înăuntru, cât şi în afară. Toate cele trei imperii se amestecă din ce în ce mai profund cu populaţiile de la marginile lor: Statele Unite cu America Latină, Europa cu lumea arabă, iar China cu Asia de Sud-Est. Expresia „Noi suntem lumea" n-a fost niciodată mai potrivită.

Interesele economice ce favorizează interdependenţa pot împiedica şi ele tensiunile geopolitice, transformându-le într-o nesfârşită competiţie lipsită de violenţă. Economia globală nu va merge nici repede şi nici departe cu un singur motor, iar economiile celor trei superputeri sunt atât de strâns conectate între ele încât costurile unui conflict sunt extrem de ridicate[25]. Aceste imperii comerciale găzduiesc corporaţii globale care stăpânesc lanţuri globale de resurse, adesea situate pe teritoriile altor imperii, ceea ce înseamnă că prosperitatea lor durabilă depinde de puterea – şi nu de slăbiciunea – celorlalte[26]. 40% din comerţul Americii este legat de Asia Orientală, iar cea mai mare parte din restul e legată de Europa. Statele Unite depind de bunurile ieftine chinezeşti şi de preferinţa Chinei pentru obligaţiunile Trezoreriei americane; China depinde de investiţiile europene şi americane, iar astăzi exportă în Europa mai mult chiar decât Statele Unite; Europa şi America îşi reduc costurile şi obţin profit localizându-şi

---

defecţiunile şi trădările din (sperăm) trecut, în timp ce globalizarea reprezintă speranţa de creştere a interacţiunilor şi a interdependenţei. În termeni freudieni, putem identifica geopolitica şi globalizarea drept cele două pulsiuni umane coexistente, cea a dominării (*thanatos*, instinctul morţii) şi cea a păcii (*eros*, instinctul dragostei). Doar globalizarea este considerată o mare teorie a totului, egală cu geopolitica, un antidot pentru infecţiile mitenare ale organismului global cu virusul geopoliticii.

Scanned with OKEN Scanner

unităţile de producţie în China. Cele trei au ajuns să semene unor tripleţi inseparabili, care ar fi cu toţii afectaţi dacă vreo arteră ar fi secţionată[27]. Doar o astfel de integrare globală poate preveni întoarcerea rivalităţii geopolitice între cele trei superputeri ambiţioase de pe o planetă atât de mică.

Dar numai globalizarea nu va putea împiedica istoria geopolitică să se repete. Globalizarea a avansat şi a intrat în reflux de-a lungul istoriei, odată cu imperiile care şi-au împins sistemele şi legile cât mai departe posibil înainte de a se replia[28]. Grecia antică s-a extins deoarece negustorii săi au adus la Atena resurse pe care, altfel, aceasta nu le-ar fi posedat, permiţându-i să finanţeze o armată mai mare şi să mituiască conducătorii străini să-i protejeze ambiţiile în zona comercială exclusivă a Ligii din Delos[29]. Valurile mai târzii ale globalizării au fost pur mercantile, puterile europene consolidându-şi controlul asupra resurselor străine – atât naturale, cât şi umane – în folosul imperiului. Toynbee scria în 1950 că „o civilizaţie occidentală ubicuă ţinea în mâinile ei soarta întregii omeniri"[30]. Chiar dacă lumea ar deveni plată – cu alte cuvinte complet integrată, în jargonul lui Thomas Friedman –, tot nu ar anula această ierarhie politică şi economică şi nici sentimentul de injustiţie care dă naştere conflictelor, căci şi geopolitica, şi globalizarea sunt în cele din urmă guvernate de aceleaşi două forţe: spaima şi lăcomia. Interdependenţa din zilele noastre este o reţea, însă păianjenii sunt numeroşi.

Rolul imperiilor în mersul globalizării seamănă, astfel, cu o sabie cu două tăişuri. Deşi imperiile pot reprezenta o forţă a păcii şi prosperităţii, ele rareori refuză să profite de pe urma unei oportunităţi de a invada strategic teritoriile altora. Cu ajutorul globalizării, acest lucru a devenit mai uşor ca niciodată. Datorită faptului că „lumea se micşorează", coexistenţa mai multor superputeri vesteşte o epocă a competiţiei mai intensă decât orice s-a văzut vreodată[31]. Odinioară, coloniile se cucereau: astăzi, ţările se cumpără. S-a crezut că globalizarea este sinonimă cu americanizarea; se vede astăzi că ea accelerează renunţarea la *Pax Americana*.

Cum gândeşte lumea a doua

„Caracterele ţărilor sunt la fel de distincte ca şi cele ale oamenilor", scria Toynbee[32]. Cele trei superputeri se urmăresc permanent una pe alta (şi la fel face şi restul lumii). Fiecare ştie ce pot face ceilalţi, dar nu şi ce vor să facă. Statele de astăzi sunt ca maşinuţele electrice: psihologia fiecărui „şofer" este un factor esenţial pentru a înţelege cât de repede şi cu ce viteză se va mişca fiecare maşină. Nu doar un calcul rece l-a îndemnat pe preşedintele pakistanez Zulfikar Ali Bhutto să declare că, „dacă India îşi construieşte arme nucleare, Pakistanul va mânca iarbă sau frunze, sau chiar va suferi de foame" până când va reuşi să facă la fel. Încrederea, respectul, lăcomia, răzbunarea şi alte sentimente omeneşti se reflectă la un alt nivel în politica mondială,

Scanned with OKEN Scanner

unde ţările trebuie să ţină în echilibru pasiuni şi nevoi, scopuri şi mijloace*. Dar aceste componente ireductibile se află rareori în echilibru, ceea ce înseamnă că majoritatea statelor au un caracter conflictual. După cum limpede spune Alexander Wendt: „Şi statele sunt oameni"[33].

Psihologia umană şi aceea a statelor comportă nenumărate paralelisme. O cursă a înarmării seamănă cu o competiţie între bande rivale pentru arme mai puternice. Memoria istorică a unei ţări, cea care formează identitatea ei naţională, este transmisă din generaţie în generaţie asemenea poveştilor de familie şi albumelor de fotografii. Şi mai hotărâtor, atât oamenii, cât şi ţările se supun „ierarhiei trebuinţelor" a lui Abraham Maslow, care pune pe primul loc nevoia primară (necesitatea fiziologică de a satisface foamea şi setea), apoi nevoia de securitate (adăpost şi stabilitate) şi, în cele din urmă, nevoile existenţiale (simţul apartenenţei, dragostea, respectul şi recunoaşterea)[34]. Guvernarea democratică intră în această din urmă categorie, deoarece îndeplinirea trebuinţelor primare şi a celor economice dă oamenilor posibilitatea de a participa activ la politica democratică[35]. Democraţia pură seamănă cu *haute couture*: o admiri, dar nu e practică în viaţa de zi cu zi.

Cea mai captivantă ideologie din lume nu este nici democraţia, nici capitalismul şi nici vreun alt „-ism", ci *succesul*. Toate societăţile urmăresc scopul pe care Adam Smith l-a identificat în lucrarea sa din 1759, *Teoria sentimentelor morale*: „îmbunătăţirea propriei condiţii". Lipsindu-le cunoaşterea absolută, oamenii gândesc raţional: care este următorul lucru sau statut dezirabil pe care îl pot atinge? Când irakienii au mers la vot în 2005, mulţi dintre ei au afirmat că îşi doresc o ţară „normală". Astăzi, definiţia succesului se fură. Cele trei superputeri se întreabă tot mai des ce doresc celelalte ţări şi care este propria lor viziune despre succes pentru că, pe piaţa geopolitică, ţările mici au moduri proprii de a obţine ce vor. Ca şi indivizii, ţările au un cap, o inimă şi un stomac, iar drumul spre primele două trece adesea prin cel de-al treilea. Ţările se alătură puterilor care le oferă ceea ce le trebuie prin propria lor „diplomaţie a faptei". Superputerea care va face acest lucru cel mai bine se va ridica deasupra celorlalte.

Dacă relaţiile umane înseamnă „a câştiga prieteni şi a influenţa oameni", atunci geopolitica înseamnă a câştiga aliaţi şi a influenţa ţări. Înşirate de-a lungul şi presărate printre cele trei mari imperii ale lumii, ţările din lumea a doua sunt cea mai bună arenă pentru a compara strategiile superputerilor de a-şi extinde baza puterii globale şi

---

* Dacă Socrate afirmă în *Republica* lui Platon că sufletul omenesc are trei părţi – *eros*-ul iubitor, *thymos*-ul mândru şi *nous*-ul raţional –, la fel se poate vorbi şi despre ţări. Tucidide scria că frica, onoarea şi interesul dau motivaţiile unei societăţi. Pericle le-a spus atenienilor că luptă pentru nemurire. Reflectând asupra evoluţiei propriei gândiri a strategiei, marele istoric militar britanic Basil Lidell Hart nota: „Pe vremuri credeam că războaiele au, predominant, cauze economice. Apoi am ajuns să cred că erau mai ales cauze psihologice. Astăzi consider că acestea sunt, în mod decisiv, cauze «personale», provenind din defecte şi ambiţii ale celor care au puterea de a influenţa curentele naţionale".

Scanned with OKEN Scanner

pentru a-şi submina rivalii. Ţările din lumea a doua sunt punctele de inflexiune ale unei lumi multipolare: deciziile lor pot modifica balanţa globală a puterii[36]. Unele încearcă o aliniere multiplă, sofisticată, dobândind beneficii de la cât mai multe superputeri posibil. Altele sunt prea slabe ca să asmută superputerile una împotriva alteia, aşa încât cad în sfera de influenţă a uneia singure. Mai ales statele producătoare de petrol din lumea a doua, precum Venezuela, Libia, Arabia Saudită şi Kazahstan, au devenit ferestre prin care se pot observa aceste strategii de împrejmuire. În mare măsură, viitorul lumii a doua depinde de felul în care ea se va raporta la cele trei superputeri, iar viitorul superputerilor depinde de felul în care vor şti să conducă lumea a doua.

Lumea a doua este o zonă de mare potenţial, atât actualizat, cât şi nerealizat încă. Într-un sens foarte real, orice ţară din lumea a doua este în tranziţie. Una se deplasează din lumea a treia către a doua, alta decade aici din lumea întâi şi aşa mai departe. Lumea întâi nu cuprinde mai mult de cei 30 de membri ai Organizaţiei pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică – deşi Mexicul şi Turcia nu sunt ţări din lumea întâi. Lumea a treia, dimpotrivă, include cu siguranţă cel puţin cele 48 de ţări desemnate de Banca Mondială drept cel mai puţin dezvoltate din lume – numite uneori şi „lumea a patra" sau „Sudul global" –, care au cele mai mici niveluri de dezvoltare socioeconomică şi putere statală, cele mai multe fiind situate în America Latină, Africa, Asia de Sud şi Asia Pacifică[37]. Cel puţin o sută de ţări – şi cea mai mare parte a populaţiei lumii – se regăsesc la graniţa acestor două categorii, iar viitorul lor este nesigur.

Adesea, ţările lumii a doua aparţin simultan şi lumii întâi, şi lumii a treia. În societăţile lumii a doua, un anumit procent al populaţiei trăieşte într-un stil modern – conectat global cu o slujbă importantă şi bine plătită –, dar el coexistă cu o clasă de mijloc restrânsă şi cu masa săracilor. Ţările lumii a doua ar trebui să reprezinte o clasă de mijloc globală, numai că o astfel de clasă nu există. Ca şi în lumea întâi, statele lumii a doua au economii în creştere şi investiţii interne, dar, asemenea ţărilor lumii a treia, ele au o piaţă neagră uriaşă şi, în faţa ei, ca s-o ascundă, industrii de carton[38]. Brazilia este un gigant al lumii a doua care atrage fonduri de pe piaţa globală, în timp ce milioane de cetăţeni ai ei n-au idee ce înseamnă aceasta. Statele lumii a doua au adesea o distribuţie medievală a averii, pe criterii geografice, în care capitala generează cea mai mare parte a venitului naţional, dar o şi păstrează pentru sine. Dat fiind că aceste ţări devin din ce în ce mai sărace pe măsură ce te îndepărtezi de capitală, în cercuri concentrice, nu e de mirare că din Mexic până în Turcia şi Iran (şi chiar în Franţa, ţară din lumea întâi), singura poziţie mai importantă decât aceea de primar al celui mai mare oraş este cea de prim-ministru, ceea ce explică de ce aceste ţări au avut (sau aproape au avut) în ultimul timp foşti primari drept conducători.

Lumea a doua creşte, nu se micşorează, şi cuprinde toate „pieţele nou-apărute". Dar dacă, prinse între potenţialul şi obligaţiile lor, ele nu „apar", de fapt, niciodată? Chile şi Malaysia profită de dezvoltarea lor târzie pentru a intra în lumea întâi, însă Egiptul şi Indonezia sunt prea mari şi stagnate economic ca să iasă din lumea a treia.

Scanned with OKEN Scanner

Ţările lumii a doua sunt corăbii ce navighează pe mările turbulente ale modernităţii, în timp ce indicatorii lor politici, economici şi sociali oscilează adesea în direcţii diferite simultan[39]. Diferenţa dintre un viitor în lumea întâi şi unul în lumea a treia se reduce adesea la un lider charismatic şi unificator, la o marfă valoroasă şi exportabilă, la un inamic agresiv şi impredictibil sau la o superputere protectoare magnanimă. Aproape toate ţările lumii întâi sunt democraţii liberale – nu pentru că democraţia le-a adus acolo, ci pentru că accesul în lumea întâi le-a oferit mijloacele ca să-şi permită democraţia. Dat fiind că multe ţări din lumea a doua par să o ia pe calea tranziţiei democratice, având un venit pe cap de locuitor cuprins între 3.000 şi 6.000 de dolari, ele sunt terenul de încercare pentru a verifica dacă democratizarea este într-adevăr un instinct social natural sau dacă este înrădăcinată într-o tradiţie culturală occidentală[40]. Dimpotrivă, acolo unde adaptarea politică, economică şi culturală merge cel mai încet – în Libia, Siria, Uzbekistan –, norma este schimbarea revoluţionară, ceea ce înseamnă că multe astfel de state din lumea a doua sunt permanent pe muchie de cuţit.

Unii văd lumea într-o manieră tripartită, cu zone globalizate (lumea întâi), parţial globalizate (lumea a doua) şi neglobalizate (lumea a treia), presupunând deci că orice globalizare este bună, iar cantitatea de bogăţie este direct corelată cu calitatea vieţii. Dar ţările lumii a doua dovedesc că istoria nu este un continuum, ci o competiţie impredictibilă a progresului material împotriva puţinătăţii resurselor, a globalizării cosmopolite împotriva tradiţionalismului tribal, a uniunii politice împotriva instinctelor de segregare şi a autarhiei împotriva unui avantaj comparabil[41]. Cel care este la putere decide dacă o ţară este pentru sau împotriva globalizării. Guvernul iranian a încercat să oprească globalizarea ca să nu dea putere opoziţiei faţă de regim, însă în Ţările Baltice, Lituania, Letonia şi Estonia, globalizarea a permis reafirmarea unor identităţi presovietice sau noi, şi tot fenomenul globalizării a ţinut la suprafaţă unele societăţi din lumea a doua, precum Mexicul sau Libanul, datorită fluxului de lichidităţi dinspre diaspora globală a acestor ţări.

Statele lumii a doua trebuie să cunoască, înainte de toate, geografia. O ţară îşi poate alege prietenii, dar nu şi vecinii. Până când tehnologia nu va genera reţeaua totală (*The Matrix*), dictonul lui Nicholas Spykman rămâne valabil: „Geografia este cel mai important factor al politicii externe, deoarece este cel mai durabil"[42]. În întreaga lume a doua, graniţele din cadrul marilor constelaţii regionale se prăbuşesc, creând ceea ce Toynbee numea „un suflet colectiv subconştient"[43]. Şi totuşi, în timp ce ţările lumii a doua se integrează de sus până jos în vecinătăţile lor geopolitice, plăcile tectonice ale influenţei superputerilor le străbat dintr-o parte în alta. Din Europa de Est în Asia Centrală, din America de Sud în lumea arabă şi în Asia de Sud-Est, cursa pentru câştigarea lumii a doua a început.

Scanned with OKEN Scanner

Partea I

Estul Vestului

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul I

Bruxelles: noua Romă

Kiev, Tbilisi şi Baku nu se aseamănă nici arhitectural, nici ca ambianţă cu marile capitale europene Londra, Paris sau Roma. Mânjite cu molozul arhitectural şi mental al Uniunii Sovietice, aceste oraşe – şi ţările ale căror capitale sunt – au mare nevoie de o reparaţie capitală. Problema este că pentru acest lucru se cer stabilitate politică, investiţii în economie şi, mai ales, o contragreutate faţă de Rusia, care încă le manipulează graniţele, conductele şi pieţele pentru a le trage înapoi în sfera ei de influenţă.

„E destul de simplu : urâm Rusia", a spus un diplomat estonian la Tallinn, formulând abrupt o problemă emoţională şi totodată strategică. Desigur, aceasta nu reprezintă o provocare pentru estul Europei, unde creştinismul apusean, ortodoxia slavă şi islamismul turc se ciocnesc de peste un mileniu. Acum o sută de ani, strategii Halford Mackinder şi Rudolf Kjellen s-au concentrat asupra problemei restrângerii puterii Rusiei ; primul a susţinut că soluţia este o alianţă atlantică, iar cel de-al doilea a sugerat ideea unei ligi puternice în Europa Centrală. Dar ceea ce se întâmplă astăzi depăşeşte cu mult imaginaţia fiecăruia dintre cei doi. În loc ca Europa de Est să se întoarcă după Războiul Rece la statutul unei „zone-tampon" între Germania şi Rusia, Uniunea Europeană cuprinde germani şi slavi laolaltă, integrându-i pe toţi în noul imperiu european[1].

Călătoria mentală a expansiunii imperiale europene începe pe hartă, urmărind cu degetul traseul în formă de L de la friguroasele Ţări Baltice în jos, prin ţările central-europene componente ale Grupului de la Visegrád (Polonia, Cehia, Slovacia şi Ungaria), prin Ucraina, România, fosta Iugoslavie şi sudul Balcanilor, apoi spre est, de-a lungul Mării Negre, prin Bulgaria, Turcia şi Caucaz, către ţărmurile petrolifere ale Mării Caspice. Această zonă contestată – „lumea a doua" iniţială – a fost, cu excepţia Turciei, colorată în roşu pe vremuri, deoarece forma Pactul de la Varşovia. Astăzi, Uniunea Europeană o colorează în albastru, arătând că întreaga regiune este pregătită să acceadă în lumea întâi. Însă, aşa cum scria savantul german Ralf Dahrendorf : „Lumile întâi şi a doua sunt reunite într-o formă lipsită deocamdată de nume sau de număr"[2]. Călătoria propriu-zisă prin acest nou Est european este foarte

incomodă şi plină de întârzieri neaşteptate, de opţiuni făcute la întâmplare şi de toate neliniştile popoarelor eliberate de totalitarism cu mai puţin de o generaţie în urmă.

După perioada de căutare a identităţii proprii postcomuniste care a bântuit regiunea în anii '90, Uniunea Europeană a câştigat deja cele mai uşoare bătălii. După prăbuşirea Uniunii Sovietice, câte o ţară pe an, în medie, a fost absorbită în UE, iar cetăţenii călătoresc mai repede spre Vest, în interiorul Europei, decât spre Est, către vechea lor stăpână, Rusia. Într-o singură zi – 1 mai 2004 –, peste o sută de milioane de cetăţeni din zece ţări au devenit, în mod oficial, europeni*. Milan Kundera a numit inteligent aceste ţări „tărâmurile răpite Occidentului", dar Occidentul căruia i-au fost ele restituite nu mai este Europa fragilităţii şi deprimării de după Tratatul de la Versailles. „Paşapoartele noastre spun multe despre noua mentalitate europeană: înainte de 1914, nimeni nu avea nevoie de ele", afirma un călător ceh, fluturându-şi cu mândrie carneţelul de culoare roşiatică într-un compartiment de tren plin de tineri occidentali. „Astăzi avem parte de ceva aproape la fel de bun: un paşaport comun european care respectă în acelaşi timp limba noastră naţională." În secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, elitele europene şi-au schimbat limba diplomatică de mai multe ori, dar prin ridicarea la nivel oficial a limbii fiecărui stat-membru, Uniunea Europeană a depăşit una dintre cele mai răspândite forme de naţionalism, formând astfel un imperiu poliglot şi eterogen, ceea ce reprezintă o schimbare radicală faţă de istoria lipsită de glorie a continentului în prima jumătate a secolului XX.

Mai mult de o jumătate de secol, popoarele europene şi-au conservat puterile, oferindu-le, în cele din urmă, ţărilor mici şi afectate de cel de-al doilea război mondial o nouă poliţă pe viaţă. Chiar dacă membrii UE sunt în continuare ţări distincte, însemnătatea lor sporită vine din aceea că fac parte din singurul superstat existent la nivel mondial**. În legătura instituţională densă a Uniunii Europene, războiul dintre oricare două ţări membre a devenit imposibil, iar promisiunea unei siguranţe şi a unei bogăţii sporite a reuşit, în cea mai mare măsură, să alinieze politica externă a statelor componente[3]. „Cel mai amplu exerciţiu logistic al nostru de la al doilea război mondial încoace nu a fost unul militar", s-a lăudat un oficial într-unul din edificiile strălucitoare şi postmoderne ale UE, „ci introducerea monedei euro în 2002".

---

* Cele zece ţări erau Cehia, Cipru, Estonia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Slovacia, Slovenia şi Ungaria.

** Scepticii văd dezvoltarea Uniunii Europene ca depinzând de o Constituţie care să determine dreptul de vot, contribuţiile la bugetul comun şi rolurile unui preşedinte şi unui ministru de Externe comuni. Aceste certuri domestice întârzie unitatea europeană, dar nu o împiedică, datorită unui motiv de o ironie aparte: sistemul federal european are deja un mare succes în reglarea disputelor prin Curtea Europeană de Justiţie şi alte organisme. Hidra UE are mai multe capitale şi centre de putere; aproape 800 de parlamentari mişună între Bruxelles, Strasbourg şi Luxemburg, iar Comisia Europeană a unificat deja politica UE în 24 de domenii. Urmează o simplă declaraţie de principii care să fixeze rolurile preşedintelui şi ale ministrului de Externe, ceea ce înseamnă că o Constituţie nu ar fi decât cireaşa de pe tort.

Scanned with OKEN Scanner

Expansiunea Uniunii Europene este un pariu mai costisitor decât războiul american din Irak, dar unul care chiar rentează. „Noi sărăcim intenţionat Uniunea Europeană de fiecare dată când ne extindem", mi-a explicat un eurocrat vesel din Lituania într-un bar din Bruxelles, plin de eurofili multilingvi. „Însă cu greu poate fi măsurată stabilitatea pe care o răspândim." Uniunea Europeană cheltuieşte peste 10 miliarde de dolari pe an numai pentru resuscitarea infrastructurii fizice a noului său Est, accelerându-i revenirea după decenii de neglijenţă comunistă[4]. Această strategie, care a ajutat Irlanda – „bolnavul Europei" în urmă cu o generaţie –, dar şi Spania şi Portugalia de după dictatură, este acum direcţionată către Est*. Deşi mulţi au prezis că Ungariei îi vor trebui decenii până să ajungă din urmă Vestul, ea a devenit deja punctul nodal al corporaţiilor regionale, cu 80% din producţie realizată de multinaţionalele europene şi cu 80% din exporturi dirijate tot către UE. Slovacia a trecut repede de la construcţia de tancuri la cea de Volkswagen-uri. Integrarea europeană a făcut ca până şi scandalurile din jurul Guvernelor Poloniei, Ungariei şi Cehiei să nu influenţeze dezvoltarea economică. „Noii membri sunt destinaţia preferată a întreprinzătorilor europeni", a remarcat un consultant german de management, care face periodic naveta între Varşovia şi Budapesta într-unul din numeroasele avioane pe care Lufthansa le-a alocat în ultimul timp pentru cursele scurte din zonă.

Expansiunea UE a mai devenit şi un cerc... virtuos, prin care noi pieţe sunt create pentru a scădea importanţa exporturilor către Statele Unite, ceea ce reprezintă o treaptă crucială pentru a ajunge la statutul de superputere independentă. Sângele proaspăt adus de noii membri ai UE a generat un federalism competitiv ce stimulează ansamblul economiei europene[5]. Modelul de dezvoltare al Ţărilor Baltice – libertate antreprenorială, competiţie deschisă şi legislaţie flexibilă a muncii – a început să se infiltreze prin Europa Centrală înspre leneşii din Occident. Aşa cum nota un analist UE din Bruxelles, „integrarea este condusă acum de state care erau odată la periferia Europei, [dar] au învăţat să răspundă provocărilor şi să se folosească de oportunităţile oferite de globalizare"[6]. Piaţa comună a UE este cea mai mare din lume şi va rămâne astfel indiferent cum se va descurca economia Americii.

Uniunea Europeană este cel mai popular şi mai de succes imperiu din istorie, şi asta pentru că nu domină, ci disciplinează. Fermenţii europenizării – fonduri de la Bruxelles, mobilitate totală şi adoptarea monedei euro – sunt prea puternici ca să nu fie râvniţi. Astăzi, Bruxelles-ul rivalizează cu Washingtonul prin roiurile sale de creatori de lobby şi zecile sale de comandouri de relaţii publice angajate de ţările balcanice şi postsovietice care se luptă pentru admiterea în Uniune. Pentru a se califica în această luptă totuşi, ţările postcomuniste aflate încă în ruină, de la Moldova

* Într-adevăr, logica economică din spatele excluderii din UE a ţărilor estice sărace – pentru că standardele lor de muncă erau prea mici – a fost acum întoarsă la 180 de grade, transformată într-un argument pentru accelerarea integrării lor. Odată acceptate, ele trebuie să adere la standardele ridicate de muncă ale UE, ceea ce va reduce mişcarea de retragere a investitorilor străini din Europa Occidentală.

Scanned with OKEN Scanner

la Albania sau Azerbaidjan, trebuie să facă mai mult decât o simplă operaţie de lustruire a propriei imagini. Ele au de urmat paşi cât se poate de concreţi în direcţia asimilării legislaţiei şi a regulilor UE cerute de Noua Strategie de Vecinătate, în care chestiunile militare, economice şi de guvernământ sunt întreţesute. Eurocraţii îşi hrănesc viitorii supuşi cu limbajul european plin de acronime, în doze mici, uşor de digerat, transformându-şi astfel vecinii greu de disciplinat în membri productivi.

Dar direcţia aceasta nu este ineluctabilă: Europa *trebuie* să se extindă, altfel va muri. „Noi nu recunoaştem acest lucru, dar extinderea stabilizează declinul nostru demografic şi ne măreşte piaţa forţei de muncă", a mărturisit un oficial al Comisiei Europene în biroul său tapetat cu studii tehnocratice. Şi totuşi, unificarea treptată a Vestului şi Estului Europei nu este doar politică şi economică, ci şi culturală şi psihologică. Diversitatea crescândă a Europei face ca „europenitatea" să fie un ideal tangibil la un moment dat, şi nu o formă platonică mitică, transformând identităţile Europei din tribale în cosmopolite. În timp ce unii occidentali se tem de diluarea identităţii lor elitiste, evoluţia Europei atribuie, în sfârşit, termenului „european" o semnificaţie pozitivă după decenii în care această semnificaţie a fost una de excludere („creştin") sau de negaţie („non-rus"). De fapt, Europa este deja parţial islamică, cu o populaţie musulmană în creştere în Anglia, Franţa şi Germania şi cu aproape o sută de milioane de musulmani din Albania, Bosnia, Turcia şi Azerbaidjan în spaţiul strategic şi diplomatic european, prin Consiliul Europei sau NATO. Ceea ce numeşte Robert Cooper, guru al strategiei UE, „noul *commonwealth* european" întruchipează astăzi un antic truism imperial pe care romanii, mongolii şi otomanii l-au înţeles, dar Uniunea Sovietică nu l-a acceptat niciodată: un imperiu de succes nu poate fi rasist[7].

„A fi european" este o identitate la fel de puternică (sau de slabă) ca şi „a fi american" sau „a fi chinez". De vreme ce viaţa imită arta, toate ţările care participă la Campionatul European de Fotbal şi la Eurovision se consideră – şi sunt considerate – europene[8]. Şi mai important, o întreagă generaţie de studenţi de după Războiul Rece – numită „generaţia ERASMUS", după numele programului UE de schimburi universitare – transcende pur şi simplu identităţile naţionale pe care strămoşii lor s-au luptat ca să le înfiinţeze, totul în sprijinul stabilităţii europene. Aceşti tineri europeni „postnaţionali" din aproape 30 de ţări călătoresc acum aproape fără vize de la Belfast la Baku, vorbesc mai multe limbi, studiază în cadrul unor programe de o amploare continentală, votează la alegerile parlamentare europene şi se căsătoresc într-o societate europeană diversă.

Ca în cazul tuturor imperiilor, coarda UE se va întinde la maxim, crescând cel puţin până la totala înlocuire a Uniunii Sovietice destrămate în estul Europei, creând o „Pax Europea" compactă, lipsită de graniţe, compusă din circa 35 de ţări, o pătură imperială ce va acoperi aproape 600 de milioane de oameni[9]. Dar europenizarea acestei zone în formă de L mai are până să fie realizată: ţările balcanice şi caucaziene sunt încă fragile după conflictele din regiune şi au devenit trecători convenabile pentru traficul de arme şi persoane; Turciei îi place să acţioneze

Scanned with OKEN Scanner

pe cont propriu şi nu va fi uşor de supus ; dar nici o ţară nu reprezintă un obstacol mai mare decât Rusia însăşi.

Divorţul transatlantic

Cei care văd China ca pe un rival estic al Vestului susţin că Statele Unite şi UE trebuie să se unească mai mult ca niciodată. Richard Rosecrance a cerut o fuziune în stil corporatist peste Atlantic, care să formeze o superstructură complementară economic şi robustă politic pentru a egala potenţialul Chinei[10]. Chiar şi în absenţa unei provocări chineze, America şi Europa au legături culturale întărite prin alianţa NATO din timpul Războiului Rece şi e greu de crezut că SUA şi UE vor încerca vreodată să se submineze una pe cealaltă[11]. Un veteran al Departamentului de Stat american, Nicholas Burns, a descris relaţiile transatlantice drept „o căsătorie fără posibilitatea despărţirii sau a divorţului"[12].

Atunci când specialistul în probleme transatlantice Robert Kagan a descris viziunea strategică despre lume a Americii ca izvorând de la masculinul Marte, iar cea a Europei ca descinzând din mai feminina Venus, formularea sa nu a fost considerată doar o analogie inteligentă, ci mai degrabă o comparaţie psihanalitică a două naturi interioare divergente[13]. De-a lungul a două secole, America a evoluat de la atitudinea de respingere a Europei la aceea de a se considera lidera Vestului unit, cu Europa ca asociat de mai mică importanţă. Dar, aşa cum a sugerat Dominique Moisi, „configuraţia din timpul Războiului Rece, cu un singur Occident, dar cu două Europe", a fost înlocuită de „o singură Europă, dar cu două Occidente". Fraţii gemeni ai civilizaţiei apusene, Europa şi America, reprezintă două imperii diferite – cel mai adesea prietenoase, dar până la urmă concurând pentru a ajunge în fruntea clasei geopolitice.

Europa are propria viziune asupra felului în care ar trebui să arate ordinea globală şi pe aceasta o urmează mereu, fie că Americii îi place acest lucru sau nu. Uniunea Europeană este acum cea mai încrezătoare putere economică din lume, pedepsind în mod regulat Statele Unite în disputele comerciale, în timp ce standardele ei comerciale şi ecologice superioare s-au impus la nivel global[14]. Mulţi europeni văd modul de viaţă american ca profund corupt, construit pe bani împrumutaţi, riscant şi nemilos din cauza lipsei de protecţie socială şi catastrofal din punct de vedere ecologic[15]. În acelaşi timp, Europa a îndeplinit aspiraţiile lui Toynbee referitoare la o „cale de mijloc între libera iniţiativă şi socialism"[16]. Uniunea Europeană este un donator de ajutoare umanitare cu mult mai mare decât Statele Unite, în timp ce America de Sud, Asia de Est şi alte zone preferă să urmeze „Visul European", şi nu varianta americană a acestuia. Ziarul cu cea mai mare circulaţie din lume este *Financial Times* din Londra, şi nu *The New York Times*. Statele Unite şi UE se deosebesc şi în funcţie de modul cum văd mijloacele şi scopurile puterii. Pentru mulţi europeni, războiul din Irak condus de SUA le-a confirmat opinia că războiul nu este un instrument al politicii, ci un semn al eşecului acesteia. Represaliile împotriva Americii, care au inspirat atacurile Al-Qaeda de pe teritoriul european, au crescut dispreţul acestora faţă de modalitatea americană de a aborda ţările cu probleme, inspirându-i să-şi edifice propria strategie de transformare gradată. Se afirmă adesea că America şi Europa fac echipă bună pentru că „America strică şi UE repară" sau că America „impune legea", în timp ce Europa „impune domnia legii", dar acest clişeu a început să îi irite de acum pe europeni, care ar prefera să-şi răspândească propria versiune de stabilitate înainte ca America să destabilizeze ţările de la periferia continentului lor, în special pe cele din lumea arabă.

Scanned with OKEN Scanner

În variantă minimalistă, europenii consideră astăzi că UE trebuie să fie autonomă față de Statele Unite, colaborând cu ele în cadrul NATO, în operațiuni umanitare. Dar în timp ce America își micșorează forțele militare din Europa, UE își adună armatele în scopul unei reacții comune rapide și pentru a realiza forțe de menținere a păcii în număr de două 200.000 de persoane, investește într-un avion de luptă Eurofighter și într-o aeronavă de cursă lungă. Membrii UE, și nu Lockheed Martin[17], contribuie tot mai mult prin bugetele lor pentru apărare la Agenția Europeană de Apărare. Poate că relațiile transatlantice nu sunt decât o căsătorie aranjată, dar Statele Unite și Uniunea Europeană continuă să se poarte ca și cum ar fi divorțat.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul II

Involuția Rusiei

Descrisă odinioară de către Churchill drept „o ghicitoare învăluită în mister şi ascunsă în spatele unei enigme", Rusia rămâne cea mai mare necunoscută a lumii de azi. Dat fiind că persistă nepotrivirea dintre populaţia în scădere a Rusiei şi masa ei continentală, ar fi poate util să nu considerăm unitar spaţiul masiv pe care îl ocupă Rusia, ci ca fiind alcătuit din patru unităţi: Rusia slavă, europeană, din bazinul Volgăi; Rusia caucaziană între mările Neagră şi Caspică; Rusia uralică şi siberiană, ca o poartă către Asia Centrală; şi Rusia pacifică, învecinându-se cu Mongolia şi China*. Rusia trebuie să coasă laolaltă toate aceste entităţi dacă doreşte să mai fie Rusia, iar dacă va da greş, eroarea sa va afecta profund harta întregii Eurasii.

De când Petru cel Mare a mutat capitala Rusiei la Sankt-Petersburg la începutul secolului al XVIII-lea, fiecare contact al ruşilor cu Occidentul a dat în vileag inferioritatea ţării, trezindu-i conştiinţa naţională şi zgândărindu-i sufletul masochist[1]. Deceniul de diplomaţie relaxată cu vodcă de după dizolvarea Uniunii Sovietice a amorţit obsesiile strategice ale liderilor Rusiei. Şi pentru că Rusia este atât de mare, nici Statele Unite, nici Europa, nici China nu doresc ca ea să fie şi puternică. Însă astăzi, în birourile ei aurite, cea mai nouă clică conducătoare a Kremlinului suferă de o mahmureală postimperială, foarte supărată din cauza pierderii statutului atotputernic de odinioară[2]. Situarea diplomatică a Rusiei este pur reziduală: dacă ar neglija să-şi facă apariţia (sau ar cădea din fotoliu) la unele negocieri majore ale conflictului arabo-israelian sau ale programelor nucleare nord-coreene sau irakiene, rezultatul nu s-ar schimba cu nimic – America, Europa şi China sunt arbitri cu mult mai multă influenţă.

„Rusia traversează o versiune de secol XXI a dezbaterii din secolul al XIX-lea dintre slavofili şi occidentalizanţi – doar că de astă dată între eurasiatişti şi atlantişti – la fel de neclară cu privire la locul Rusiei alături de Vest sau separată de el", explică un observator al problemelor ruseşti aflat la Berlin. În timpul fostului oficial KGB Vladimir Putin, eurasiatiştii – care doresc să restabilească gloria rusă – par să fi

* Ultimele două zone sunt discutate în Partea a doua.

ridicat ţara din calmul ecuatorial al anilor '90. Deţinând controlul mai multor resurse naturale – petrol, gaze naturale, cărbune şi lemn – decât Statele Unite, Uniunea Europeană şi China la un loc, Kremlinul poate din nou să gândească şi să acţioneze în manieră imperială, chiar şi la Polul Nord*. Aşa cum un arhipelag nuclear uriaş era sursa puterii sovietice odinioară, astăzi sângele Rusiei curge prin conductele sale. După ce valoarea titanului energetic Gazprom a crescut de la 10 miliarde de dolari în 2000 la aproape 300 de miliarde în 2006 (realizând astfel o treime din totalul economiei ţării), diplomaţia rusă a devenit repede sinonimă cu diplomaţia Gazprom. Deoarece Gazprom controlează reţeaua de distribuţie a gazelor naturale în Europa de Est, statele din zonă se împart, încă, în două categorii: cele destul de bogate ca să evite şantajul cu energie al Moscovei şi cele vulnerabile în faţa cabalelor unor *biznismeni* ruşi necuraţi (parteneri ai agenţilor serviciilor de securitate ce operează în ambasade), care pretind cumpărarea unor obiective-cheie din România până în Georgia şi ameninţă cu creşteri neruşinate de preţuri. Putin a subminat, cu inteligenţă, saltul fostelor republici sovietice baltice, oferindu-se să construiască o nouă conductă spre Germania direct pe sub Marea Baltică. „Mândria noastră a avut de suferit", afirma un intelectual moscovit, în faţa unui păhăruţ cu vodcă la gheaţă, „dar astfel naţionalismul nostru a crescut mai puternic". Însă logica corporatistă a Gazprom a subminat deja interesele diplomatice ale Rusiei, înstrăinându-i principalul aliat din fosta Uniune Sovietică, Belarus, care a recurs la obţinerea de petrol dintr-o conductă destinată Europei pentru a scăpa de dublarea preţurilor de către compania de gaze. Din cauza ostilităţii faţă de vecinii săi mai mici, Rusia a devenit o Arabie Saudită siberiană – la care se adaugă spaima faţă de un arsenal nuclear instabil.

Gazprom nu doar modelează politica externă a Rusiei, ci a devenit însuşi statul. Într-o economie cleptocratică, în care proprietatea publică şi cea privată sunt uşor de confundat, Gazprom este cel mai mare moşier urban şi rural, construieşte străzi şi spitale şi sponsorizează centre sportive – lucruri pe care Kremlinul nu le-a făcut niciodată[3]. Dmitri Medvedev, preşedintele recent al companiei, este şi viitorul preşedinte al ţării. Polul Gazprom-Kremlin a luat măsuri populiste împotriva aşa-zişilor oligarhi (singurul pol de opoziţie al puterii politice din Rusia), adunând bunuri renaţionalizate în numele restaurării puterii centralizate[4]. Guvernul a închis toate cazinourile private din ţară, după care le-a deschis pe ale sale, în vecinătatea marilor oraşe. Nu e de mirare că Putin a afirmat că oricine reuşeşte să înceapă o afacere merită o medalie. În fiecare iarnă, guvernul se retrage săptămâni întregi pentru chefuri bahice, lucru pe care parlamentarul Ivan Gracev l-a comentat astfel: „Cu cât lucrează ei mai puţin, cu atât mai bine pentru ţară"[5].

Fostul sediu al KGB din Moscova este acum o foarte elegantă discotecă, iar ruşii de astăzi sunt consumatori, nu cetăţeni. În lovitura de stat hipercapitalistă care se

* Rusia este cel mai mare producător de gaze naturale şi al doilea mare producător de petrol din lume.

Scanned with OKEN Scanner

pregăteşte, jeep-ul cu geamuri fumurii este vehiculul preferat de către veşnic nesigura clasă de afaceri care îşi trăieşte fiecare zi ca şi cum ar fi ultima, în petreceri cu lei şi dansatoare îmbrăcate în piele, cu mult caviar. Te simţi sigur doar la saună, unde toţi sunt goi şi nimeni n-are voie să poarte armă. Trei sferturi din economia Rusiei este realizată în Moscova, unul dintre cele mai scumpe oraşe din lume, cu mai mulţi miliardari decât New Yorkul. Primarul numit de către Putin a reînviat oraşul prin amplasarea de sculpturi obtuze, ceea ce reprezintă un regres oribil faţă de palatele baroce ale Sankt-Petersburgului. Şoferii blocaţi în trafic pot contempla hidoşeniile, în timp ce bogătaşii îşi cumpără sirene ca să poată trece cu mare viteză prin zonele interzise. Mall-urile elegante cer taxe de intrare pentru a-i ţine la distanţă pe oamenii obişnuiţi. În capitalismul rus, afirmaţia „Rusia e o ţară liberă" are drept corolar: „Dacă plăteşti mai mult, e a ta".

Cea mai mare statuie a lui Lenin care a rămas în picioare e cea din faţa gării Finlanda din Sankt-Petersburg, comemorând sosirea sa în 1917 pentru a declanşa Revoluţia din Octombrie. Cu braţul întins cu încredere înainte, Lenin pare viteaz şi indestructibil, dar tragic. Un secol mai târziu, Putin continuă tradiţia guvernării unui aparat de stat foarte redus prin instinct mai degrabă decât prin instituţii*. Andrei Ilarionov a fost consilier de încredere al lui Putin până când a dat cu bâta în baltă în 2005, declarând că Rusia a „încetat să mai fie o ţară liberă din punct de vedere politic". Media independente, grupurile de opoziţie şi puterea judecătorească au fost reduse la neputinţă. Odinioară, *think tank*-urile ofereau aparatcicilor din Kremlin rezultatele cercetărilor lor politice, însă, aşa cum se plângea un analist politic moscovit în biroul său sărăcăcios, „astăzi, munca noastră nu mai contează".

Rusia a devenit arhetipul petrocraţiilor, cu cheltuieli nebuneşti, dezvoltându-se în derivă, pe fondul luptelor dintre elite pentru controlul unor vaste resurse naturale, în timp ce doleanţele publicului neplătitor de taxe trec neobservate[6]. Câştigurile din petrol nu au condus totuşi Rusia la manifestări ostentative prin lux sau prin forţă militară. Arsenalul său militar rămâne învechit, controlul şi comanda sunt dezorganizate, problema majoră fiind numărul de soldaţi, în contextul unei prăbuşiri demografice de jumătate de milion pe an. Două treimi dintre ruşi trăiesc în vasta lor ţară aproape de limita sărăciei, murind pe capete în fiecare iarnă, din cauza gerului năprasnic. În apartamentele lor de bloc prăpădite şi neîncălzite, aceştia se întreabă unde le-a dispărut gazul. Dacă energia ţării nu va fi folosită pentru a-i ţine în viaţă pe ruşi, Rusia nu va mai exista.

---

* Mulţi ruşi cred că Putin nu a dorit să centralizeze controlul Kremlinului, ci că a fost obligat să o facă din cauza slăbiciunii democraţiei din perioada lui Elţîn, care nu a prevenit nici criza financiară din 1998 şi nici bombardarea de către NATO a aliatei sale, Serbia, ceea ce a dus la necesitatea unei conduceri mai puternice şi mai stabile. Cu toate acestea, afirmaţia lui George Kennan din 1947 este valabilă şi astăzi: „Procesul de consolidare politică nu s-a terminat, iar conducătorii de la Kremlin continuă să fie ocupaţi cel mai mult cu lupta pentru consolidarea şi absolutizarea puterii pe care au înşfăcat-o în noiembrie 1917" (vezi Kennan, „The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, iulie 1947).

Scanned with OKEN Scanner

Ca şi în timpul Războiului Rece, America şi Rusia încă mai au arme nucleare îndreptate una spre alta, în stare de alertă continuă. Dar, chiar dacă Rusia blochează expansiunea NATO şi întârzie instalarea scuturilor americane anti-rachetă, ea nu poate opri Uniunea Europeană. De peste un deceniu, europenii consideră Rusia „prea mare şi prea aproape" ca să mai agraveze situaţia. În plus, au avut nevoie de ajutorul ei ca să pună capăt războaielor balcanice. Însă din Ucraina până în Kosovo şi Cecenia, Rusia se arată mai activă în a se împotrivi decât în a sprijini obiective europene precum securitatea energetică, stoparea terorismului şi drepturile omului. Stătuleţele baltice au reuşit să manipuleze Rusia folosindu-se de lobby-uri din diaspora, de campanii inteligente de branding (gândiţi-vă la „E-stonia") şi de politici economice atractive pentru investitori, seducând UE prin agerime. Când Rusia trăgea de timp în momentul fixării graniţelor sale cu naţiunile baltice (ceea ce, după regulamentele UE, ar fi trebuit să întârzie demersurile lor de aderare), Europa a acceptat în sânul său aceste mici state fără prea multe discuţii. Prin vechile lor legături istorice cu cultura liberală a Occidentului, Tallinnul şi Riga de astăzi au înlocuit complet arhitectura păguboasă a modernismului sovietic şi au reînviat legăturile economice europene care făceau parte din moştenirea lor, Liga Hanseatică. Politica şi afacerile sunt dominate de oameni de treizeci şi ceva de ani, iar computeriştii occidentali se laudă că lucrează pentru companii estoniene precum Skype.

Şi Uniunea Europeană are eurasiatiştii săi, iar aceştia îşi doresc să absoarbă şi să europenizeze Rusia. Adesea se spune că aceasta din urmă ar ţine Europa în şah prin rezervele sale de petrol şi de gaze naturale, dar abilitatea Rusiei de a muşca mâna care o hrăneşte are şi ea limite[7]. Cea mai mare parte din comerţul şi din exporturile de energie ale Rusiei merge în Europa, însă, pe măsură ce Europa îşi diversifică sursele (printre care sporirea energiei alternative şi gazele naturale nord-africane), puterea ei asupra Rusiei creşte. În ciuda masivului succes pe plan energetic, Rusia are încă nevoie de investiţii europene ca să se poată dezvolta. De la maşini la construcţii, dacă ceva funcţionează în Rusia, e probabil de fabricaţie europeană. Dar în loc să alimenteze neoautoritarismul rus, Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BERD) investeşte în promovarea unei infrastructuri ruinate şi în clădirea unui sector privat necorupt – mişcări care pot inspira, de jos în sus, o viitoare Rusie democratică. Izbucnirile lui Putin în care cere respect pentru „modul rusesc de a face lucrurile" şi suportul său pentru unele mişcări naţionaliste ale tinerilor nu au reuşit să-i amuţească pe numeroşii ruşi care-şi doresc mai multe astfel de intruziuni europene. Ruşii bogaţi preferă să contribuie la dezvoltarea economiei „Londongrad"-ului şi a Berlinului – de unde magnatul exilat Boris Berezovski a făcut apel deschis la o lovitură de stat care să-l dea jos pe Putin – şi astfel să priveze Kremlinul de talente şi resurse, în timp ce UE aduce o mai mare contribuţie în sporirea transparenţei din domeniul industriei aerospaţiale ruseşti. „Putem aduce Rusia într-un parteneriat industrial şi politic, aşa cum a existat între Franţa şi Germania în anii '50", a declarat un oficial al Consiliului Europei. „Ruşii cer în mod constant dreptul de a călători în Europa fără viză, iar

Scanned with OKEN Scanner

admiterea selectivă a oamenilor de afaceri, a politicienilor şi a studenţilor ruşi este o pârghie diplomatică majoră pe care o putem folosi pentru a face guvernul să joace cinstit.

Zilele Rusiei ca superputere s-au sfârşit. Chiar şi în calitatea de cel mai mare petro-stat din lume, economia sa este mai mică decât cea a Franţei. Deşi se îmbogăţeşte pe hârtie, politica ţării arată că această bogăţie nu este reală[8]. Astăzi, UE reuşeşte să împiedice Rusia să-şi folosească dreptul de veto în raport cu Occidentul, şi tot UE ar putea face Rusia să se alăture Occidentului – şi, astfel, să o salveze de sine însăşi.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul III

Ucraina: de la graniță la punte

„Poate vi se pare că nu e decât un colţ al Europei, dar este centrul bătăliei cu Rusia", pretindea un redactor de 30 de ani al unui ziar independent, într-un *pub* irlandez din capitala Ucrainei, Kiev. În timp ce marile strategii se coc la Washington, Bruxelles, Moscova şi Beijing, victoriile sunt câştigate la sol, folosind toate armele globalizării : bani, conducte, diaspora şi media. Ucraina este o ţară în care acest joc diplomatic se joacă non-stop de către politicieni, generali, activişti şi oameni de afaceri. Miza este mare : supunerea Rusiei şi extinderea imperiului european spre est. Ţărănimea ucraineană, împărţită de secole între stăpâni germani şi ruşi, a primit – ce ironie ! – o identitate naţională prin pactul nazisto-sovietic din 1939, dar rămânând sub jugul sovietic*. Pentru ucraineni, numele ţării lor înseamnă „patrie", dar pentru ruşi el înseamnă doar „graniţă"[1]. Astăzi, semnificaţia sa rămâne, în mare parte, ambivalentă.

„Nu mai suntem o republică sovietică, dar nici nu avem automat încredere în cealaltă parte. Noi nu înţelegem progresul ca pe înlocuirea unei forme de dominaţie cu alta", vitupera un magnat de presă filorus la vasta sa reşedinţă din vecinătatea Kievului. Politica occidentală din anii '90, care punea pe primul plan Rusia, a lăsat Ucraina exact acolo unde era de secole întregi : împărţită de-a lungul fluviului Nipru în jumătăţi orientate spre Europa sau spre Rusia, incapabilă să-şi atingă potenţialul ca ţară cu o poziţie strategică şi o populaţie de 50 de milioane. Ucraina pare şi astăzi compusă din două ţări diferite, cu cetăţeni care rareori trec din vestul catolic şi agricol spre estul ortodox şi industrial. Lvovul, din vest, seamănă cu Cracovia poloneză, ai cărei locuitori cântă şi joacă şah în pieţele publice, în timp ce în esticul şi industrializatul Donetk se vorbeşte mai mult rusa decât ucraineana. În Donetk, Lenin stă încă mândru, în picioare ; în Lvov, statuia sa a dispărut, fiind înlocuită de o uriaşă vază de flori.

Ambele jumătăţi ale Ucrainei sunt însă prinse între trecut şi viitor. În toată ţara se resimt turbulenţele şi pagubele colaterale produse de decăderea imperială. Obişnuita

---

* Roosevelt şi Churchill i-au cedat lui Stalin, în cele din urmă, zonele aflate deja sub control sovietic în 1945, la Yalta, locul de odihnă din Crimeea al ţarilor.

„terapie de şoc" postsovietică presupunea că liberalizarea preţurilor şi privatizarea rapidă vor conduce la o eficienţă şi bunăstare sporite, chiar dacă nu exista absolut nici un mecanism de distribuţie socială în afara statului, cel care controla în continuare serviciile, salariile şi chiar şi minţile. În Ucraina şi în toată fosta Uniune Sovietică, generaţii întregi şi-au pierdut siguranţa socială odată ce preţurile au crescut exorbitant, veniturile reale s-au prăbuşit, iar costurile produselor de bază le-au făcut pe acestea inaccesibile. Mii de bătrâni au murit fie de frig, în viscolul iernii, fie de cald, sufocându-se fără aer condiţionat sub vipia verii. Astăzi, clădirile din epoca sovietică se prăbuşesc, dar accese grave de inflaţie încă mai pun în pericol vieţile ucrainenilor obişnuiţi. Orice taximetrist din Kiev se îngrozeşte la gândul că, într-o zi, Lada sau Volga sa se va opri definitiv în mijlocul oraşului, pentru că ştie bine că nu are bani s-o repare şi că nu a strâns destul pentru o maşină nouă. Noroc că ucrainenii iau autostopişti la drum pentru o sumă simbolică. „Am suferit destul împreună, aşa că avem încă încredere unii în alţii", mi-a explicat un astfel de întreprinzător auto, luându-mă târziu, într-o noapte, din centrul Kievului.

Ca şi în Rusia, capitalismul a ratat şansa de a face o primă impresie favorabilă, iar Kievul, ca şi Moscova, este o potemkiniadă a cărei grandoare urbană maschează o sărăcie ce sporeşte pe măsură ce te îndepărtezi de centrul oraşului. A transforma Ucraina în a doua Polonie ar însemna eliminarea aspectelor care amintesc izbitor de lumea a treia, printre care îndreptarea unei cantităţi copleşitoare de investiţii străine exclusiv către capitală sau existenţa bazarurilor neimpozitate şi care funcţionează pe bază de schimb în natură în toată ţara. Pieţele subterane ale Kievului apără trecătorii de ploile torenţiale de vară, dar sunt şi un paradis al DVD-urilor piratate. Agenţiile de voiaj nu reuşesc să penetreze monopolul căilor ferate. „Parcă am fi în epoca de piatră", mi s-a scuzat una dintre ele. De asemenea, Ucraina este încă dependentă de banii trimişi de cei aproape 3 milioane de cetăţeni ai săi care formează diaspora vest-europeană. Ca şi Moscova, Kievul se laudă cu cluburi de noapte elegante, precum „Decadence", unde odraslele bogătaşilor, posesori de Hummer-uri şi ameţiţi de şampanie, îşi spun bancuri: „Care-i problema Kievului? E înconjurat de Ucraina".

Chiar şi în 2003, observatorii au prezis că Ucraina va rămâne „o ţară nefericită, înconjurată de ţări şi mai nefericite"[2]. Guvernarea preşedintelui Leonid Kucima, pentru care organizarea alegerilor a fost transparentă numai în privinţa fraudei, semăna mai mult cu autoritarismului blând din Asia Centrală decât cu democraţiile liberale din Occident[3]. Dar, cu răbdare şi inteligenţă, serviciile secrete europene şi americane au pătruns în spaţiul îngust pe care îl îngăduia Kucima opoziţiei parlamentare şi civice, unificând diaspora prost coordonată şi grupările studenţeşti cu presa liberă incipientă, pentru ca astfel să facă posibilă manifestarea nemulţumirilor populare de mare amploare. Succesorul preferat de către Kucima, Viktor Ianukovici, susţinut de ruşi, era pe punctul de a câştiga alegerile naţionale în 2004, până când liderul opoziţiei, Viktor Iuşcenko, supravieţuind unei doze mari de dioxină (probabil pregătită de către aliaţii ruşi ai lui Kucima), s-a folosit de această nouă identitate de martir pentru a forţa un al treilea tur

Scanned with OKEN Scanner

de scrutin, pe care l-a câştigat. Dictatorul a fost răsturnat prin simpla prevenire a unei băi de sânge: în cel mai tensionat moment al confruntării, serviciile de securitate ale lui Kucima, cultivate constant de către agenţii occidentali, au refuzat să deschidă focul asupra nenumăraţilor demonstranţi care agitau steaguri portocalii.

Şi totuşi, nu există nici o legătură între Ucraina şi culoarea portocalie. Aceasta a fost gândită de către consultanţii occidentali aflaţi în căutarea unui simbol inspirator care să cheme oamenii în iarna ucraineană rece şi mohorâtă. De fapt, „Revoluţia Portocalie" a fost mai degrabă una vânătă de la lovituri. Urmarea oricărei astfel de tranziţii radicale din ultimul deceniu (inclusiv a celor din Georgia şi Serbia) a fost marcată de darea în vileag a unor practici politice neruşinat de scandaloase. La doar câteva momente după ce Iuşcenko l-a înlocuit pe fostul său şef, Kucima, politicienii oportunişti au schimbat tabăra, adepţi necalificaţi au fost răsplătiţi cu posturi înalte, reformele constituţionale au stagnat, făcând toată „revoluţia" să semene cu o lovitură de stat civilă ce înlocuia o tabără de nomenclaturişti cu alta. Circula chiar o glumă prin Kiev, cum că şi un doctor în filologie ar avea voie să realizeze operaţii pe cord deschis dacă s-ar fi aflat lângă Iuşcenko în Maidan Nezalejnosti (Piaţa Independenţei).

Nu ne putem da seama dacă Ucraina este sau nu europeană numai privind la o hartă – acest lucru poate fi confirmat doar de politica sa. După Revoluţia Portocalie, Iuşcenko a declarat imediat că ucrainenii, ca naţiune, au „ales Europa nu doar geografic, ci şi valorile sale morale şi spirituale". Dar, după standardele europene de guvernare, Ucraina este mai aproape de Pakistan decât de Polonia. Oligarhia şi Parlamentul Ucrainei se suprapun aproape total, fotoliile celui din urmă fiind vândute cui dă mai mult. Mulţi parlamentari nu-şi ocupă niciodată scaunele, deoarece preferă biroul de la firmă decorat cu mobilă europeană de calitate clădirilor guvernamentale mohorâte. Prim-ministrul ucrainean instalat imediat după Revoluţia Portocalie, Iulia Timoşenko – „Zeiţa Portocalie", cu coafura de Prinţesă Leia din *Războiul stelelor* –, avea charisma populistă a pakistanezei Benazir Bhutto şi domina singură blocul său parlamentar. Asemenea multor dublete de lideri din lumea a doua, Timoşenko şi Iuşcenko s-au ciocnit în 2005, neputând să se înţeleagă asupra formei de stat pe care ar trebui s-o aibă Ucraina: prezidenţială sau parlamentară. Iuşcenko promisese o tranziţie către republica de tip parlamentar, dar manifesta o preferinţă personală pentru puterile sale prezidenţiale, concediind-o pe doamna premier şi Cabinetul său înainte de împlinirea unui an. Megalomania sa blândă lua forma repetării în orice situaţie a unui comandament personal: „Nu-ţi fie frică".

„Încrederea în noul guvern era aproape universală după Revoluţie", îmi spunea la o ceaşcă de ceai, foarte sigur pe sine, un realizator de sondaje de opinie kievean, filorus, „dar elitele au fost complet indiferente la nevoile noastre". Inflaţia uriaşă a ridicat preţurile la carne şi lapte dincolo de posibilităţile de cumpărare ale multor cetăţeni. Ca şi în Rusia, câştigurile din privatizare au fost atât de reduse, încât Iuşcenko şi Timoşenko au dedicat la fel de mult timp construirii unor politici de re-naţionalizare (numite eufemistic „de-privatizare") şi realizării unor înţelegeri cu

Scanned with OKEN Scanner

Ianukovici, care se stabilise în estul Ucrainei, în speranţa că va păstra laolaltă cele două jumătăţi ale ţării. După un blocaj de doi ani şi după încetarea jocului de „Păsărică, mută-ţi cuibul" al vechilor revoluţionari portocalii, partidul lui Ianukovici a câştigat cinstit alegerile din 2006. În mod ironic, abia parlamentul pro-rusului Ianukovici a reuşit să voteze legile care i-au limitat puterea lui Iuşcenko. Dat fiind că un guvern pro-occidental şi corupt se pune într-o lumină proastă atât pe sine, cât şi Vestul, occidentalii au pierdut a doua rundă a luptei cu Rusia, în timp ce forţele de securitate şi cele de poliţie loiale unor facţiuni politice rivale continuă să se hărţuiască unele pe altele. Nu e destul ca o ţară să *pară* europeană, trebuie să şi *fie* europeană.

Acum un secol, strategul suedez Rudolf Kjellen vedea Ucraina şi Ţările Baltice ca pe apărătorii esenţiali ai „Europei culturale" împotriva „ţarismului moscovit de tip mongol", a „nemărginitei voinţe de putere asiatice" a Rusiei[4]. Fără Ucraina, Rusia încetează să mai fie un imperiu european, de aceea concepţia rusească de a ţine „străinătatea aproape" o include; este şi motivul pentru care Rusia nu a privit niciodată Ucraina ca pe o ţară străină[5]. Înfrângerea Rusiei în Revoluţia Portocalie a provocat-o la reacţii diplomatice arogante, pline de diatribe împotriva occidentalilor care se amestecă în spaţiul postsovietic. S-a spus că „liberalismul rusesc se termină acolo unde începe independenţa ucraineană". De fapt, ucrainenii vor înţelege, când se termină preţurile scăzute la petrol şi gaze naturale. Reacţia imediată a Rusiei la victoria lui Iuşcenko a fost să crească de trei ori preţurile la gaze şi să blocheze transporturile de petrol kazah către Ucraina. O companie-fantomă condusă de Gazprom şi de oligarhii ucraineni – numiţi şi „noii ruşi" – a fost creată pentru a controla viitoarele livrări. Dar această tactică a înstrăinat chiar şi milioanele de ruşi ucraineni care îşi doresc acum un viitor mai bun ca parte a Vestului. Un oficial al Ministerului ucrainean de Externe mi-a spus, plin de încredere, în biroul său spaţios: „Ruşii sunt atât de nerealişti, încât nici măcar nu învaţă din propriile greşeli".

Schimbul de generaţii în Ucraina poate sfârşi în mod natural iluziile de mărire ale Rusiei. Uriaşa statuie *Rodina Mat* („Apărarea Patriei"), construită din titan, înaltă de 62 de metri şi vizibilă din orice punct al Kievului, este în continuare piesa centrală a Muzeului Marelui Război de Apărare a Patriei. Mamele îşi duc acolo copiii şi-i lasă să se caţere pe turelele tancurilor sovietice, dar în şcoli aceloraşi copii li se spune că tancurile nu sunt simboluri ale eroismului sovietic, ci ale ocupaţiei străine. În cea mai mare parte a populaţiei ucrainene născute în era perestroikăi, în anii '80 sau după aceea, nu mai există nici o urmă de sovietizare; tinerii ştiu totul despre foametea şi despre tragediile politice care s-au declanşat în Ucraina în urma revoluţiei „străine" din Rusia şi a acţiunilor a doi dintre cei mai oribili dictatori ai secolului XX, Lenin şi Stalin. Deoarece o singură generaţie de aparatcici ex-sovietici îi separă de poziţiile de conducere, ei sunt cinic de optimişti cu privire la viitorul european al ţării lor. O studentă deja versată în materie de cultură occidentală mi-a declarat: „Noi ne dorim o revoluţie reală, nu doar una electorală, ci a conştiinţei politice eliberate de apatie şi frică. Nu avem aşa ceva în istoria noastră. Trebuie s-o luăm din Europa".

Scanned with OKEN Scanner

În clădirea sovietică, masivă a Ministerului lor de Externe, ucrainenii sunt ocupaţi cu redefinirea ţării drept europeană – susţinând chiar că însuşi codul lor genetic este european. Oficialii îşi promovează populaţia educată din punct de vedere tehnic, ca şi pe eroii lor literari, Gogol şi Bulgakov ; mai mult, au trimis la Bruxelles hărţi pe care Ucraina este colorată în albastru european – *Mitteleuropa*, nu *Osteuropa*. „E ca şi cum ai avea un frate mai mare care te păzeşte într-o parte, în timp ce tu încerci să te refugiezi la altă familie", îmi explica un diplomat de carieră. „Niciodată în ultima mie de ani geografia Ucrainei n-a fost mai blestemată ! "

Aceste lucruri se pot schimba prin politica UE de tipul „mai bine mai târziu decât niciodată". Chiar şi Kucima şi-a mărturisit speranţa că Ucraina se va alătura la un moment dat Uniunii Europene, dar aceasta a dat înapoi, temându-se de dependenţa majoră de agricultură a ţării, care ar duce la o adevărată competiţie pentru fonduri între fermierii francezi, spanioli şi ucraineni, ca şi de uriaşa ei populaţie tânără, care ar pune în pericol stabilitatea slujbelor din Vest[6]. Dar, cu toate dificultăţile sale, Revoluţia Portocalie a însemnat sfârşitul scuzelor europene. Ucraina este în continuare prea mare şi prea săracă pentru a fi membră a UE – dar nu mai este „prea sovietică".

În bogatele păduri ale Crimeei, grupurile mari de turişti vizitează biserici cu o arhitectură complexă, cocoţate ameţitor pe promontorii stâncoase, mărturisind cu mândrie regăsirea moştenirii catolice a Ucrainei. Rusia a pretins mereu această peninsulă, dar în 2015 îşi va pierde pentru totdeauna dreptul de a folosi facilităţile navale din portul Sevastopol de la Marea Neagră. Palatul Livadia al Romanovilor, de la Yalta, unde Stalin a redesenat harta Europei după gustul sovietic, este acum sediul unor sclipitoare conferinţe de manifestare a opţiunii pro-UE. „Suntem astăzi poarta prin care companiile IT realizatoare de microcipuri fac exporturi peste Marea Neagră, către Turcia şi Caucaz", se lăuda un tânăr întreprinzător din solida capitală a Crimeei, Simferopol. Europenii vin pe plajele Crimeei pentru petreceri *rave* nocturne şi ilegale. Poziţia ruşilor asupra acestui subiect aminteşte de o conversaţie din romanul disidentului Vasili Aksionov, *Insula Crimeea*, în care protagonistul răspunde la insistenţa unui aparatcic de a afirma dominaţia rusească asupra peninsulei afirmând cu răceală : „Poate că toată lumea ştie asta, dar nimeni nu pare s-o observe"[7].

Nu în ultimul rând, datorită faptului că oligarhilor ucraineni le place să se relaxeze în sudul Franţei, se vorbeşte acum foarte mult despre Tratatul de la Nisa, care a propus planul UE de extindere şi de transferuri financiare mai mari către Est. Dar jocul favorit al UE este să se prefacă neinteresată. Doar atracţia – nu realitatea – unui statut mai important alături de Uniunea Europeană îi poate împinge pe liderii ucraineni să-şi dizolve cabinetele din umbră, să spargă monopolurile, să liberalizeze media, să cureţe sistemul bancar şi să creeze slujbe pentru a recruta talentele din diaspora. Acestea, pe lângă investiţiile masive din partea UE, sunt măsurile necesare pentru a transforma moştenirea rusă într-o simplă moştenire, scoţând Ucraina din lumea a doua şi propulsând-o spre veritabila europenitate.

Europa nu produce doar mari iluzii, ci şi soluţii practice. Dacă maniera americană de a promova democraţia în Ucraina – susţinerea neîncetată a unui singur partid – a

Scanned with OKEN Scanner

dus la un regim aflat în defensivă, dar mulţumit de sine, grupurile parlamentare şi ONG-urile europene sprijină mai multe partide politice, construind astfel o fundaţie democratică stabilă. Dat fiind că sistemele de guvernare europene sunt parlamentare (şi nu prezidenţiale, ca în SUA), strategia lor se potriveşte, în cele din urmă, unor scopuri europene. Mai mult, în timp ce NATO, condusă de americani, era de obicei vârful de lance al Vestului, deschizând drum către calitatea de membru al UE, forţa de atracţie gravitaţională a UE a devenit mult mai puternică şi mai puţin controversată. „Nu doar Rusia a blocat extinderea NATO", mi-a amintit un consilier prezidenţial mândru să afirme suveranitatea ţării sale, „ci chiar noi, ucrainenii, suntem împărţiţi în privinţa parteneriatelor militare care implică o subordonare faţă de Statele Unite – la fel cum gândim şi despre Rusia". Dar chiar şi premierul pro-rus Ianukovici este interesat de calitatea de membru UE, dat fiind că, aşa cum a recunoscut un vechi parlamentar rus, Vladimir Rîjkov, Uniunea Europeană este „modelul cel mai plin de succes din istorie".

„Simpla existenţă a Ucrainei ca stat independent transformă Rusia", susţine fostul consilier american pe probleme de securitate naţională Zbigniew Brzezinski. Într-adevăr, dacă Rusia va accepta europenizarea Ucrainei, aceasta ar putea fi un model pentru Rusia însăşi, atât din punct de vedere geografic, cât şi psihologic. Pe aici trece coridorul cu petrol şi gaze naturale ruseşti către clienţii bogaţi din Vest, iar eforturile europene de diversificare a surselor de energie, ca şi dorinţa Ucrainei de a-şi reînvia industria bazată pe energie nucleară (în ciuda amintirii Cernobîlului) subliniază capacitatea celor două de a aduce Rusia la ordine atunci când va mai dori să mărească preţurile sau să-şi retragă resursele. Acum, Ucraina are un răspuns abil la ameninţările Rusiei. Aşa cum a afirmat cu timiditate un diplomat: „Le vom spune ruşilor că vom colabora cu plăcere cu ei, cu condiţia ca regulile să se conformeze celor ale UE".

Partidul blocului estic

În 2005, la cea de-a 60-a aniversare a victoriei asupra nazismului, preşedintele lituanian Vaira Vīķe-Freiberga a proclamat că preluarea balticilor de către sovietici după cel de-al doilea război mondial „a însemnat sclavie, a însemnat ocupaţie, a însemnat subjugare şi a însemnat teroare stalinistă". Crainicii UE din Occident au considerat uneori această poziţie combativ antirusă drept contraproductivă în menţinerea unor relaţii stabile cu Moscova. Dar activismul noilor membri UE este noua armă secretă a unei *Ostpolitik* europene mult mai curajoase, una care aduce competiţia cu Rusia la nivelul tacticii. Se vorbeşte o dată la câţiva ani despre o „nouă Cortină de Fier", dar Europa o doboară imediat cu mănuşa ei de catifea.

Cel mai subapreciat aspect al extinderii UE este natura sa autogenerativă. În ultimul deceniu, din Polonia până în Slovenia, multe ţări s-au bucurat că au intrat în UE, toate pretinzând că sunt ultima frontieră a Occidentului şi minimalizând asocierile lor cu vecinii problematici din Est. Însă, observând cât de uşor poate trece haosul graniţa, au adoptat imediat zelul misionar şi au propovăduit continua extindere a UE şi democratizarea – în special pentru vecinii lor. Să nu uităm că preşedinţii Poloniei şi Lituaniei au alergat la Kiev să medieze situaţia alegerilor din 2004, trăgându-l după ei pe Javier Solana, şeful nehotărât al politicii externe europene.

Scanned with OKEN Scanner

Lecția care se tot repetă e că țările lumii a doua, acționând ca un grup de egali, au mai multe de învățat una de la alta decât o pot face din dictatele venite de la Washington sau Bruxelles. Și, de asemenea, ele acceptă mult mai ușor sfaturi și admonestări unele de la altele. Europa funcționează cel mai bine atunci când se folosește de astfel de auxiliari, delegând responsabilitatea actorilor celor mai apropiați de locul misiunii[8]. Țările Baltice știu din proprie experiență că falimentul politic este sigur dacă reformele prescrise de UE sunt amânate până la ceasul Judecății de Apoi, așa cum se întâmpla în Bulgaria și România. Folosindu-se de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) și de programe de schimburi parlamentare de mai multe săptămâni, guvernele din Balcani și până în Caucaz au primit estonieni și lituanieni care să le învețe reforma pe viu și să le ghideze în îndeplinirea clauzelor stricte ale UE. În 2004, tineri veterani ai mișcării „Otpor!" („Rezistență!"), care colaboraseră în 2000 la eliminarea liderului sârb Slobodan Milosevic, au fost aduși în Ucraina pentru a lucra alături de mișcarea „Pora!" („Destul!"), autoarea Revoluției Portocalii.

Belarusul demonstrează că acest principiu al intervenției egalilor este mai util decât oricare altul. În această țară, unde efortul sovietic de eliminare a identității naționale a fost încununat de succes, s-a reînălțat pe soclu, în 2005, o statuie a lui Felix Dzerjinski, fondatorul KGB, necruțătorul șef bolșevic al Cekăi contrarevoluționare a lui Lenin. Temându-se de „virusul" revoluțiilor sprijinite de Occident, președintele bielorus Alexandr Lukașenko a blocat intrarea în țară a parlamentarilor europeni, ceea ce înseamnă că UE și SUA trebuie să se sprijine acum cu atât mai mult pe priceperea politică a lituanienilor, polonezilor și ucrainenilor, care pot intra în țară, pentru a ajuta și a antrena opoziția bielorusă. „Este de datoria noastră să eliberăm Belarusul de sub controlul rusesc!", a exclamat entuziast un tânăr activist lituanian.

Moldova este o fostă republică sovietică ce seamănă mai degrabă cu un stat african. Ea reprezintă un alt exemplu al felului în care lumea a doua a Europei o conduce tot mai mult către o politică externă autonomă. Când UE a trimis un reprezentant permanent în capitala țării, Chișinău, în 2004, Rusia permisese regimului gangsteresc din provincia separatistă Transnistria să „folosească însemnele statalității, deși persistă asemenea unei relicve uitate de vreme din trecutul sovietic"[9]. Cu toate acestea, pentru a-și dovedi abilitatea de a soluționa conflicte în fața UE, Ucraina a preluat frâiele și a conceput un sistem de control al graniței pentru a scoate această republică de pe orbita Rusiei, adăugând luarea de măsuri împotriva contrabandei de orice fel, de la puști AK-47 la găini congelate. La granița de vest a Moldovei, intrarea în UE a României creează ocazii suplimentare pentru clienta rușilor de a gravita spre Europa. Legea și ordinea se pot păstra mai bine în interiorul imperiului european decât în afara lui.

Europa putea fi definită odată simplu, prin exclamația: „Europa... nu e Rusia!"[10]. Dar dacă Țările Baltice se temeau cândva de curtoazia NATO față de sensibilitățile Rusiei, acum acestea aplică în detrimentul Rusiei principiul de a nu dori să fie limita estică a UE, privind marele urs rusesc de odinioară ca pe un unchi alcoolic, cu un amestec de milă și îngrijorare. Ele știu că Rusia e capabilă de izbucniri infantile de furie și că le controlează cea mai mare parte a rezervelor de energie. Și pentru că Rusia încă deține Kaliningradul, pe coasta baltică, ele vor să investească în această exclavă alături de Rusia, pentru a o transforma într-o a patra republică baltică, mai degrabă decât într-un loc care arată ca și cum al doilea război mondial s-ar fi terminat ieri. Moscova acceptă, mormăind, că foștii săi sateliți orbitează acum, unul câte unul, în jurul unei alte capitale: Bruxelles.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul IV

Balcanii: problematici răsăritene

„Europa de astăzi nu poate fi considerată o afacere încheiată atât timp cât Balcanii nu fac parte din ea", a declarat Lordul Paddy Ashdown, înaltul reprezentant al UE în Bosnia. „E foarte simplu. Trebuie să creşti stabilitatea în Balcani dacă nu vrei să importi instabilitatea şi criminalitatea în Europa."[1] Uniunea Europeană nu poate pretinde la est de Balcani că este o superputere dacă nu stabilizează mai întâi Balcanii, tratând regiunea nu ca pe un colţ izolat al continentului, ci ca pe pasajul de trecere mai departe al Occidentului. Şi totuşi, în fosta Iugoslavie – inima Balcanilor –, democraţia de după Războiul Rece a produs simili-dictatori care au sfâşiat în bucăţi întreaga zonă într-o orgie de violenţă etno-naţionalistă pentru care UE era slab pregătită[2]. În afara oraşelor bosniace, pământul este încă cenuşiu şi părăsit, iar aerul încă plin de fum. Pe drumurile de ţară nu poţi să ştii ce obstacol te aşteaptă după colţ – un punct de control sau un camion bombardat. La fel se întâmplă şi cu politica balcanică.

În anii '80, fiecare dintre fostele republici iugoslave era mai bogată decât Spania, dar în vreme ce Europa de Vest s-a integrat în anii '90, Iugoslavia şi-a risipit unitatea. Războaiele sălbatice care au dezmembrat-o au aruncat ţara într-o barbarie demnă de lumea a treia, în care o jumătate de milion de oameni au murit în carnagii incredibile. În epoca globalizării, a lipsi un deceniu din procesul de integrare (în afară de celelalte cinci anterioare) este dezastruos şi crud. Balcanii au devenit un microcosmos al Europei de Vest după al doilea război mondial: distrusă, neîncrezătoare şi ocupată de puteri străine. „Nu vom fi liberi până când nu vom scăpa unii de alţii", a răbufnit un bătrân bosniac dintr-un sat de lângă Mostar. „Dacă nu ne obţinem întreaga independenţă în curând, europenii nu ne vor putea împiedica să intrăm iar în război".

Şi totuşi, eternul eşec al Balcanilor nu este predestinat, după cum predestinate nu au fost nici recentele sale războaie civile*. Instituţiile şi cultura democratică pot fi

---

* Naţionalismul balcanic nu a fost întotdeauna cauza unor dureri de cap geopolitice. Mai mult de trei decenii, sub Iosip Broz Tito, Iugoslavia era o mini-Uniune Europeană nealiniată, cu salarii bune, alcătuită din şase republici cu monedă comună. Avea destulă suveranitate diplomatică, încât să facă parte din mai multe tratate internaţionale decât aproape orice altă ţară de pe glob. Chiar şi după moartea lui Tito, în 1980, preşedinţia a mai fost asigurată timp de un deceniu, prin rotaţie, de către membrele Federaţiei Iugoslave.

construite în Balcani şi, la un deceniu după primele sale eşecuri, doar Uniunea Europeană le mai poate realiza, ridicând întreaga zonă înapoi în lumea a doua[3]. Grecia, Slovenia, România şi Bulgaria sunt deja exemple ale felului în care UE ridică ţările balcanice. Grecia modernă nu era decât un butoiaş dubios de pulbere până când diaspora sa britanică a făcut lobby pentru includerea ei în bănosul Plan Marshall. A fost o dictatură până în 1975, a protejat terorişti, a plănuit o lovitură de stat în Cipru şi s-a hărţuit mereu cu Turcia şi Macedonia. În 2006, PIB-ul său a crescut cu 25% prin includerea în calcul a veniturilor din prostituţie şi din contrabanda cu ţigări. A durat decenii întregi ca Grecia, leagănul civilizaţiei europene, să fie convinsă să se comporte ca o ţară europeană modernă, lucru care pare să fi fost realizat abia acum, când, datorită intrării în UE a României şi Bulgariei în 2007, ea nu mai este o simplă exclavă a acesteia. Datorită moştenirii sale habsburgice, Slovenia este deja mai bogată decât jumătate dintre colegele sale din UE. Pentru România şi Bulgaria, al căror venit variază încă în jurul a o treime din media UE, sintagma „lumea a doua" nu este nimic altceva decât un eufemism prin care Europa evită să recunoască faptul că unele ţări ale sale aparţin lumii a treia. Dar agrotehnologia europeană va transforma România, un fel de Appalachie de peste Ocean, dintr-o colectivitate ţărănească în grânarul regiunii, o placă turnantă pentru industriile ieftine, dintre care deja este cunoscută aceea de puşti AK-47[4]. La fel, ameninţările cu amânarea aderării au convins până şi mereu contradictoria Bulgarie să distrugă reţelele de crimă organizată şi trafic de persoane, astfel încât să poată primi atât de necesarele fonduri de miliarde[5]. După ce au primit ştampila UE, bulgarii se întorc la muncă în fabricile lor renovate, iar tinerii euro-hippy se îndreaptă în masă, cu maşina sau cu zboruri *low-cost*, către plajele sale de la Marea Neagră. „Bulgaria este noua Costa del Sol!", a proclamat un turist britanic în Burgas.

Dată fiind instabilitatea istorică a Balcanilor, imperiul european va rămâne incomplet şi vulnerabil până când „chestiunea răsăriteană" care a tulburat oamenii de stat ai continentului acum un secol va fi rezolvată. Din fericire, populaţia ţărilor din vestul şi sudul Balcanilor – Serbia, Bosnia, Croaţia, Macedonia, Albania – nu o egalează pe aceea a României, fiecare dintre ele având o populaţie mai puţin numeroasă decât Manhattan-ul. Vecinătatea lor geografică a generat ideea că noile state ale regiunii pot fi înghiţite dintr-o singură îmbucătură de dimensiuni moderate. Dar liderii balcanici nu ştiu întotdeauna ce e bine pentru ei şi opun mereu puţină rezistenţă. Relaţia dintre Europa şi ţările balcanice rămâne una tensionată şi volatilă, de dragoste amestecată cu ură, deşi steagul UE a devenit noua idee fixă a întregii regiuni.

Scanned with OKEN Scanner

Serbia: casa din mijlocul drumului

Eforturile europenilor de la începutul anilor '90 de a împiedica fărâmiţarea Balcanilor nu erau deloc promiţătoare: hărţile desenate pentru a federaliza Iugoslavia după model elveţian semănau mai mult cu un joc de şotron printre naţionalităţi decât cu o federaţie politică. Oficialii de la Paris şi Berlin au adoptat o atitudine expectativă cu privire la situaţia musulmanilor otomani din Bosnia, punându-le sub embargou comerţul cu arme, în timp ce Serbia şi Croaţia moşteneau armamentul Iugoslaviei, iar patronii lor francezi şi germani le treceau cu vederea atrocităţile[6]. „Toţi criminalii de război ar fi putut fi capturaţi cu doar câteva telefoane", a izbucnit un tânăr activist sârb pentru drepturile omului într-un cartier boem al Belgradului. „Dar oficialii francezi cu trecut murdar nu au vrut să le fie dată în vileag complicitatea." De fapt, atunci a fost dată în vileag cel mai bine lipsa de maturitate strategică a Europei.

Oficialii UE dovedesc în sfârşit că interesele europene se suprapun în Balcani. În loc să permită ca secolele de construcţie naţională pătată de sînge să-şi urmeze cursul – şi să tragă Europa după ele –, UE a început „construcţia de state-membre", trecerea de la simili-ocupaţie la o suveranitate plurală, asemănătoare „trecerii unui tânăr adult, prin stadii atent supravegheate, din casa părintească într-o căsătorie confortabilă"[7]. Însă paradoxul Balcanilor este că ei sunt partea Europei cea mai dependentă de UE pentru propria stabilitate, dar şi cea mai independentă ca gândire – lucru foarte vizibil în cazul Serbiei. La urma urmei, rezistenţa sârbească la incorporarea în Imperiul Austro-Ungar a dus, acum aproape un secol, la primul război mondial[8].

De o parte a clădirii guvernului din Belgrad se află cartierul general al armatei, o ruină fumegândă în urma distrugerii ei de către bombele inteligente americane în 1999, iar de cealaltă parte este strada pe care, în 2003, Zoran Djindjici – primul lider al regiunii ales democratic după al doilea război mondial, un fel de John F. Kennedy sârb – a fost asasinat de către forţele supuse autocratului sinucigaş Slobodan Milošević. Acesta din urmă a fost nu doar tolerat mai mulţi ani decât era necesar, dar a fost chiar numit „un om al păcii" în timpul Acordului de la Dayton din 1995. Compatrioţii lui nu puteau fi de acord cu asta. Timp de 90 de zile, în iarna 1996-1997, mii de protestanţi au cerut în centrul Belgradului ieşirea lui de la putere, agitând chiar steaguri ale Franţei şi Germaniei. „Specialitatea lui era să facă problemele noastre reale, iar şomajul şi corupţia, încă mai mari decât erau", şi-a amintit un activist „Otpor!". „Chiar glumeam că probabil este agent occidental. Cum altfel ar fi putut să iasă totul atât de prost pentru noi?" Dar în loc să se dea ajutoare în număr mare pentru opoziţia sârbă, ţara a primit sancţiuni severe şi a fost bombardată de NATO timp de 88 de zile, producând pagube imense, dar cruţând unul dintre palatele lui Milošević, deoarece în el se afla un tablou de Rembrandt. „Nu ne venea să credem", a continuat activistul. „Cu cine ţineau ei [NATO]?" Incubatorul politic sârb a fost izolat, ceea ce a permis nefastelor elemente criminale să continue să crească şi să se

Scanned with OKEN Scanner

înmulţească în ţară. Nu e de mirare că Serbia respinge astăzi cu cea mai mare înverşunare intrarea în UE.

Ţările mici ca Serbia, a căror importanţă economică este mai mică decât a unor corporaţii mari, acţionează uneori asemenea acestora din urmă: mai întâi îşi concediază un preşedinte nefast şi abia apoi se gândesc cu cine să-l înlocuiască[9]. În cele din urmă, strategii politici, şi nu bombele inteligente, au făcut diferenţa. Opoziţia incipientă l-a înlăturat pe Milošević prin „Revoluţia din Octombrie" sârbească din 2000, numită şi „Revoluţia Buldozerului", deoarece a fost folosit un buldozer pentru a intra în sediul televiziunii pro-Milošević, RTS. Partidul Radical Sârb şi naţionaliştii care îl văd pe Milošević ca pe un martir (el a murit în timpul procesului de la Haga) deţin încă majoritatea în parlamentul ţării, visând încă la o epocă de aur din trecut care n-a existat niciodată. Studenţii activişti, singuri, servesc în continuare cauza reabilitării imaginii ţării, realizând expoziţii controversate care atestă atrocităţile sârbeşti din satul bosniac Srebrenica, în 1995, sub semnul întrebărilor: „Vedeţi? Vă amintiţi? Ştiţi?". În cochetele lor oraşe universitare, precum Niš, ei simt că sunt europeni; totul este ca liderii lor să îi lase s-o dovedească. „Hai să spunem aşa: E imposibil să nu fim noi europeni", susţinea un lider al studenţilor. „Şi atunci cât timp o să continue ezitarea asta? Dacă actualii conducători ar fi fost măcar pe jumătate atât de buni la crearea de locuri de muncă pe cât sunt în activităţile lor ilegale, acum am fi fost în UE."

Belgradul a fost distrus şi reconstruit de patruzeci de ori în ultimele două mii de ani. Geografia Serbiei, se zice, este „norocoasă precum o casă în mijlocul drumului". Uniunea Europeană este ultimul dintr-un lung şir de imperii care au dezmembrat Serbia, un lucru văzut de către sârbii cei mândri drept extrem de dureros. Ei numesc „uniunea statală" a Serbiei cu Muntenegru „Solanium", după numele lui Javier Solana, şeful politicii externe a UE care a impus-o. „Ce-i drept, UE s-a implicat, dar s-ar putea să ni se fi aplecat de prea mult bine", a comentat, cu cinism, un politician sârb în biroul său frumos mobilat. „După independenţa Muntenegrului şi posibila pierdere a Kosovo, nu mai suntem decât un rest de ţară fără ieşire la mare, lipsită de orice semnificaţie economică în afară de aceea că Dunărea trece pe aici"*. Ca să accepte inevitabilul şi să-şi depăşească trăsătura lor naţională, *enat* – dorinţa de a îşi satisface mîndria colectivă cu orice preţ –, sârbii au nevoie atât de buni conducători, cât şi de terapeuţi buni. Bogătaşii din Belgrad, mândri de legăturile lor artistice cu

* UE ia în ultima vreme hăţurile provinciei Kosovo din mâinile agenţiilor ONU, ajutând-o să depăşească statutul unui loc în care consultanţii occidentali încarcă forţat agenda privatizării pentru diaspora albaneză, misionarii creştini şi saudiţi caută suflete pierdute şi orice slujbă este legată de complexul de ONG-uri şi organizaţii militare ale ONU. În Peć, barurile şi restaurantele servesc numerosul personal al ONU, obţinând profituri mari într-un oraş decăzut, dar nu există o economie capabilă să susţină Kosovo după plecarea Naţiunilor Unite. În schimb, UE singură oferă foarte multe resurse pentru a creşte capacitatea ministerelor locale, pregătind Kosovo pentru statalitate şi pentru calitatea de membru al UE, în ciuda opoziţiei sârbilor.

Scanned with OKEN Scanner

Parisul de dinaintea războiului, obosiţi de a fi înconjuraţi de membri ai UE pe care i-au dominat odată şi pe care încă îi privesc de sus, ar putea să se predea şi ei. Serbia nu poate rezista mult timp ca o gaură în mijlocul gogoşii europene, aşa cum a făcut-o Elveţia. Un economist din Belgrad mi-a declarat: „Suntem cu un deceniu în urma economiei europene. A intra acum în Eurozonă ar fi ca şi cum ai instala o bucătărie de ultimă oră într-o casă distrusă".

„Nici un papă filantropic de tipul lui George Soros n-a intervenit aici", se plângea un activist pentru drepturile omului. Prin necesitate, pentru mulţi sârbi, pragmatismul european înlocuieşte naţionalismul masochist. Grupul central-european din lumea a doua format din polonezi, cehi şi maghiari lucrează pentru a-i convinge pe liderii balcanici că guvernarea de tip european nu ar da rezultate bune doar în UE, ci şi în ţările lor. Serbia imită, fără să arate prea mult entuziasm, Slovenia şi Slovacia. Pensiile încep să se dea la timp, poliţiştii corupţi se află sub presiune şi din ce în ce mai mulţi studenţi (chiar şi aceia lipsiţi de legături politice) merg la universitate[10]. Dar, se îngrijora un oficial pentru dezvoltarea investiţiilor, „70% dintre tineri ar pleca şi acum spre Vest dacă ar avea paşapoarte valide". Înţelegerile restrictive ale UE cu Serbia transformă infrastructura şi geografia acesteia în avantaje, acum, când Fiat şi Microsoft se decid să-şi facă aici sediul regional. Pe când tiradele verbale ale lui Milošević tunau la Haga, sediul partidului său, distrus mai înainte de proiectilele NATO, era transformat într-un centru de afaceri de anvergură. Un întreprinzător sârb încearcă acum să aducă înapoi emigranţii din Silicon Valley, promiţându-le o ţară plină de femei frumoase şi disponibile: „De vreme ce am pierdut atâţia fraţi în război, aveţi o mulţime de şanse!".

Bosnia: *homo balcanicus* şi Bruce Lee

A călători prin unele părţi ale fostei Iugoslavii poate reprezenta o sursă de râs nebun datorită ritualurilor naţionaliste desuete, de felul celor descrise în filmul italian *Elvjs e Merilijn*, în care doi actori români debutanţi îşi urmează cu curaj drumul prin zona de război balcanică pentru a ajunge la un club de noapte de la Marea Adriatică. La punctele de control, pasagerii autobuzelor sunt obligaţi să şadă pe poduri în mijlocul nopţii, în spaţiul dintre două graniţe, ca să-şi poată continua drumul. „Asta este Europa?" era o întrebare folosită odată pentru a admonesta UE pentru eşecul ei de a interveni în Bosnia ca s-o salveze de genocid şi dezmembrare. Astăzi, „Asta este Europa" este singura afirmaţie care se poate face cu privire la numitorul comun al unor ţări lipsite de puritate etnică, în ciuda unui deceniu de conflicte şi de genocide. Pe măsură ce Europa potriveşte într-un tablou unitar piesele puzzle-ului care sunt Balcanii, ea accelerează revenirea Bosniei din şanţurile create de bombele anilor '90, ca un punct nodal al expansiunii estice a Europei.

Scanned with OKEN Scanner

Uniunea Europeană nu a „stricat" Balcanii, dar tot trebuie să-i cumpere. În ultimul deceniu, UE a aplicat mari cantităţi de lipici diplomatic la oala spartă a Balcanilor, încheindu-şi astfel dependenţa psihologică de America în chestiuni militare, datorită căreia era asemănată cu „cineva care foloseşte cârje pentru o foarte lungă perioadă de timp după un accident serios"[11]. Dar, dat fiind că jumătate din forţele mobile europene sunt staţionate în sudul Balcanilor, aparatul neocolonial masiv al UE – numit în deriziune „Raj-ul european" – şi-a arogat unele atribuţii de urgenţă, ceea ce seamănă periculos de mult cu ingineria politică, prin concedierea a zeci de oficiali bosniaci sârbi aleşi de drept. Pentru a evita resentimentele viitorilor săi supuşi, europenii îşi dau acum seama că de o astfel de tutelă birocratizată trebuie de acum înainte „să fugă ca de ciumă"[12].

Dar viitorul este încă departe, căci în Bosnia de astăzi încă pândeşte tribalismul. Republika Srpska începe la doar 6 kilometri est de Sarajevo, oraş la marginile căruia aerul este îngheţat de un nor rece de spaimă. Sarajevo rămâne încă Bogotá a Balcanilor, capitala unei ţări împărţite de către trei facţiuni rivale, fiecare revendicându-şi o stabilitate opacă. Sindicatele criminale şi paramilitare aflate în competiţie oferă asigurări de sănătate şi pensii pentru a întreţine loialitatea populaţiei, dar aceasta nu este sigură în cine să aibă încredere; cei care astăzi conduc tractoare conduceau nu cu mult timp în urmă tancuri. Criminalul de război sârb Radovan Karadžić, „Măcelarul din Bosnia", se află încă în libertate. „Noi vrem ca Europa să ne redea controlul ţării, dar să nu-l dea indivizilor ăstora", afirma un jurnalist bosniac în restaurantul Holiday Inn din oraş, renovat cu vopsea de un galben-strălucitor, după ani întregi în care pereţii fuseseră găuriţi de gloanţe.

Când intri în Sarajevo pe drumurile şerpuite, de munte, înainte îţi apar faţadele cicatrizate pe partea dinspre dealurile folosite de către trăgătorii de elită sârbi, care ţinteau direct străzile principale, ca parte a campaniei lui Ratko Mladić de a-i supune pe bosniaci prin teroare. Generaţia mai veche a ex-iugoslavilor le păstrează încă resentimente, mergând până acolo încât doresc schimbarea limbii din inscripţiile de pe frontispiciul teatrului naţional al Bosniei, acum scrise cu litere chirilice sârbo-croate. În acelaşi timp, din cauza dificultăţilor de stabilire a proprietarului, scheletul intern al unui mall transformat în cenuşă străjuieşte centrul oraşului. Toate economiile balcanice au deficite mari, inflaţii uriaşe şi nu posedă cifre demne de încredere cu privire la numărul de şomeri, deoarece mulţi oameni lucrează în nebuloasa piaţă gri, mii de sârbi, croaţi şi bosniaci călătorind tocmai până în Irak, în căutarea unei slujbe. Autobuzele moderne care circulă pe străzile înguste din Sarajevo sunt daruri din partea UE sau a Japoniei.

În centrul vechi al Sarajevo-ului însă, are loc o renaştere a generaţiilor. La doar câţiva paşi de podul peste râul Miljacka unde a fost asasinat, în 1914, arhiducele Franz Ferdinand, tinerii din Sarajevo petrec ca şi cum s-ar afla în Barcelona sau Beirut. Acest *Homo balcanicus* cu aspect de mardeiaş îşi ambalează maşina decapotabilă sau motocicleta cu număr european (probabil furat). Cel mai obişnuit, neostentativ vehicul este Yugo, maşină ieftină, mini, atât de apreciată în anii '80. Cluburile de noapte

Scanned with OKEN Scanner

pompează muzică tehno din subsoluri până în stradă, în timp ce umbrelele „Red Bull" de la mesele cafenelelor stradale te lămuresc ce anume le dă puteri tinerilor din oraş. În tot acest timp, bătrânii proprietari de hoteluri stau de pază toată noaptea, permiţându-le, printre moţăieli, turiştilor europeni să intre până la ore târzii, spre dimineaţă. „A început să fie aşa aproape imediat ce s-a terminat războiul", îşi amintea un inginer într-o discotecă subterană. „Mulţi dintre noi am plecat în Germania sau în alte locuri să terminăm şcoala, dar ne-am întors cât de repede am putut. Nu putem abandona Bosnia acum, când trebuie s-o reconstruim."

În Mostar este înălţată o statuie a lui Bruce Lee – simbol al luptei împotriva diviziunilor etnice –, alături de podul reconstruit, a cărui dărâmare a fost cel mai puternic simbol al coborârii acestei ţări în Infern. În fiecare cartier din Sarajevo se reconstruiesc moschei şi biserici, căci oraşul doreşte să-şi recapete renumele de „Noul Ierusalim". O chelneriţă din Mostar susţinea: „Noi, tinerii, nu suntem obsedaţi de moştenirea otomană. Nu ne pasă de religia celuilalt, aşa cum se întâmpla odată". Astăzi, procentul de sârbi şi croaţi care îşi văd viitorul în Bosnia şi Herţegovina s-a dublat, la fel ca şi numărul oamenilor care nu cred că războiul va izbucni îndată ce va pleca „Raj-ul european". La zece ani după Acordul de la Dayton, guvernul bosniac a înlocuit constituţia tripartită cu un sistem unic fără baze etnice, mai potrivit unei ţări europene multinaţionale. Multe clădiri restaurate arborează deja steagul UE, care este mai vizibil decât cel bosniac. Modeda naţională artificială a Bosniei, „marca convertibilă", va fi înlocuită, cu siguranţă, de euro. Statele membre ale UE nu au nevoie de monedă proprie.

Dar apartenenţa la UE nu este un panaceu, ci un certificat de sănătate obţinut după ce mâna invizibilă a „criteriilor de la Copenhaga" cu privire la reforma politică, economică şi de infrastructură şi-a făcut datoria, conectând diferitele membre balcanice la noua lor inimă europeană. Acest mecanism a funcţionat bine în Macedonia: o mişcare preventivă de menţinere a păcii a împiedicat revărsările conflictelor din alte părţi ale Iugoslaviei, iar forţele stabilizatoare i-au securizat frontierele pentru a-i asigura independenţa. Folosind strategia unui antrenor de fotbal dur în faţa unei echipe recalcitrante, Uniunea Europeană impune acum un pact de stabilitate în întreg sudul Balcanilor, pentru a crea un alt grup subregional de egali, lăsând să se înţeleagă că nici o ţară nu va intra în UE până când nu se califică toate[13]. „Şi noi procedăm acum în stil european", mi-a explicat un emigrant bosniac care conduce acum un ONG occidental. „Îi antrenăm pe viitorii lideri politici şi de afaceri din toate ţările laolaltă, şi nu în funcţie de naţionalitate."

Ultima parte a acestui program asemănător cu un Plan Marshall pentru Europa de Sud-Est o constituie repatrierea refugiaţilor bosniaci şi kosovari şi realizarea de noi reţele de transport din Austria până în Albania*. Cea mai săracă ţară din Europa,

* Programele privind infrastructura intră în responsabilitatea Community Assistance for Reconstruction, Development, and Stabilization.

Scanned with OKEN Scanner

Albania este încă necunoscută majorității europenilor, cu excepția știrilor despre refugiații care traversează cu plutele Marea Adriatică spre Italia, asemenea haitienilor și cubanezilor care fug în America. Dar înainte ca simbolurile arhitectonice ale colonizărilor grecești și venețiene să se prăbușească, Europa a reușit să metamorfozeze vechea birocrație stalinistă, de lumea a treia, a izolatei Albanii într-o ipostază a modernității continentale[14]. Urmând inițiativa UE, investițiile se strecoară în pieţele agricole și în viile albaneze, pe când turiștii găsesc aici destinații de vacanță la modă, plaje liniștite și bere ieftină. În Balcani, politica dubioasă a granițelor din *Elvjs e Merilijn* este înlocuită treptat, cu ajutorul trenurilor germane intercity de mare viteză. „Dacă poți ajunge aici cu trenul, atunci e în Europa", mi-a aruncat un călător italian.

Însă tot drumurile împing mai departe frontiera Europei. Conducând de la Budapesta, prin Belgrad, pe noile autostrăzi, te poți îndrepta fie spre sud, către Skopje (Macedonia) și Salonic (Grecia), fie spre est, către Sofia și Istanbul – drumuri de mult înscrise pe hărțile bizantine, legând Belgradul de Constantinopol. Prin această reconectare a drumurilor de la vest și de la est de râul Drina – care separa Imperiul Roman de Apus de cel Bizantin în secolul al IV-lea d.Hr. – se realizează un mare pas simbolic și istoric spre reconcilierea regională și spre realizarea unei comunități europene[15]. Drumul către rezolvarea Chestiunii Răsăritene ia astfel o întorsătură pe care nimeni nu o prevăzuse, una literală. Ingredientul final, de o importanță crucială pentru europenizarea Balcanilor, presupune cooperarea Greciei și a Turciei. Timp de secole, europenii s-au luptat cu turcii pentru a obține controlul asupra Balcanilor; iar acum foștii inamici s-au unit ca să îi salveze.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul V

Turcia: mărşăluind spre Est şi spre Vest

Venus Williams a jucat tenis pe el; David Coulthard l-a traversat cu o maşină de Formula 1. Podul Bosforului – pod suspendat, lung de o milă şi părând subţire ca o lamă de ras, inaugurat în 1973, la cea de-a 50-a aniversare a republicii turce – este simbolul însuşi al Istanbulului şi al poziţiei unice a Turciei ca punte de legătură între Europa şi Asia.

Turcia ocupă un spaţiu atât de important, încât nimiceşte ideea existenţei unor continente distincte. Constantinopolul a fost capitala Imperiului Bizantin timp de unsprezece secole, iar apoi, devenind Istanbul, a fost sediul de unde puterea otomană a dominat teritoriile din Balcani, Asia Mică şi Asia Centrală, atingând chiar porţile Vienei în 1687*. Întinzându-se de-o parte şi de alta a strâmtorii Dardanele, oraşul controlează trecerea de la est la vest, dintre Europa şi Asia, şi pe cea de la nord la sud, dintre Marea Neagră şi Mediterana. În timpul Războiului Rece, Turcia, odinioară centrul Imperiului Otoman, era insula estică a NATO – un avanpost şi o staţie de interceptare. Ca şi Ucraina pe ţărmul nordic al Mării Negre, Turcia este unul dintre cele două mari promontorii ale Europei către Est şi calea de acces către principala zonă de conflict a lumii, Siria, Irak şi Iran. Turcia sporeşte considerabil importanţa Europei: dacă Europa nu găseşte o cale prin care să exploateze calităţile strategice ale Turciei, atunci speranţele ei de a juca un rol în Est se vor termina în Balcani.

Influenţa Turciei începe în Bulgaria. Cu o populaţie în scădere, de aproape cinci milioane de locuitori, Bulgaria este membrul UE care are mai mare nevoie de un primar puternic decât de un preşedinte. Ţara pare să devină o suburbie a uriaşei metropole Istanbul – o conurbaţie care s-ar putea numi „Istanbulgaria" –, deja un mare nucleu comercial, dominând întreaga regiune, de la Budapesta la Baku. Oamenii de afaceri turci au asezonat după gust peisajul urban al Sofiei, transformând hotelurile în cazinouri pentru propria plăcere. Dincolo de oraşul de graniţă Edirne începe TEM,

* În 1071, armatele turcilor seleucizi i-au nimicit pe bizantini în bătălia de la Manzikert şi au înaintat spre Constantinopol. Singura reacţie a bizantinilor a venit, în mod ironic, din partea unui alt cuceritor turc, Timur, care i-a atacat pe seleucizi dinspre est, aşa că unicul motiv pentru care lumea turcică nu este unită este că s-a divizat singură.

neteda autostradă a Turciei. Construită inițial ca o pistă de aterizare de urgență pentru avioanele de război NATO, aceasta se făleşte astăzi cu caravane de Mercedes-uri şi BMW-uri conduse de turci care circulă veseli spre Occident şi înapoi, oprindu-se pentru câte o gustare la „popasurile turceşti" de pe drum.

Turcia este importantă nu doar pentru locația sa, dar şi pentru ceea ce este ea: cel mai puternic stat democratic şi laic din lumea musulmană[1]. Prim-ministrul Recep Tayyip Erdoğan a atras atenția într-un discurs din 2005: „Fie [UE] va da dovadă de maturitate politică şi va deveni o putere globală, fie va rămâne un simplu club creştin". În acel an, Turciei i s-a permis să înceapă negocierile de aderare la UE, ceea ce a arătat că aceasta din urmă este pregătită să devină un veritabil *metisaj*[2] de popoare şi culturi. Şi nici nu se poate întâmpla altfel, dat fiind că magnifica Hagia Sofia din Istanbul – mai întâi biserică creştină bizantină, apoi moschee otomană – este admirată astăzi şi de creştini, şi de musulmani. *Boutique*-urile exotice, galeriile moderne şi hammam-urile (saunele) aromate ale Istanbulului au făcut din acesta noul Berlin, în timp ce districtul Kreuzberg din Berlin este numit astăzi „Micul Istanbul". Un agent pentru cluburi de noapte uns cu toate alifiile mi s-a lăudat în Istanbul, printre sutele de decibeli: „Dacă un DJ european n-a mixat în Istanbul, nu e un DJ de clasă". În timp ce Turcia devine tot mai europeană, Europa devine şi ea tot mai turcească.

Întrebarea-cheie este dacă se va realiza o alianță sau vor fi doar tensiuni perpetue între civilizația europeană şi cea neo-otomană. Relațiile Turciei cu UE sunt mult mai civilizate decât pe vremea asediului otoman al Vienei, deşi chiar şi numai dimensiunile Turciei – o țară de aproape 75 de milioane de locuitori, în medie mult mai săraci decât europenii – pot împiedica această țară să devină un membru cu drepturi depline al Uniunii. Dar forma contează mult mai puțin decât funcția. Când Comunitatea Europeană a început dialogul cu Turcia în vederea aderării, în urmă cu mai mult de patru decenii, cel mai important lucru era redresarea economiei turceşti; problemele de guvernare nu prea erau discutate şi nu exista o politică externă comună a UE. (Asta era, oricum, treaba NATO, iar Turcia era de mult membru al Alianței.) Dar, pe măsură ce UE se străduieşte să strângă într-un mănunchi suveranitatea țărilor membre, ea este cea care trebuie să convingă Turcia, şi nu invers.

Pentru o țară care a purtat războaie cu aproape toți vecinii săi, politica externă de astăzi a Turciei poate fi studiată la şcoală, la lecția despre ironie. Înaintea primului război mondial, Sublima Poartă, cum era numită curtea otomană, flirta inteligent cu ambasadorii germani, britanici, austro-ungari, ruşi şi francezi, fără să promită nimănui nimic. Până în 1913, popoarele ortodoxe din Grecia, Serbia şi Bulgaria ieşiseră de sub stăpânirea otomană, beneficiind de sprijinul Rusiei. După primul război mondial, Mustafa Kemal (care a primit din partea Adunării Naționale a Turciei titlul de „Atatürk" în 1934), părintele fondator şi profetul laic al republicii turce, a inițiat strategia „pace acasă, pace peste granițe", exprimând o viziune care animă diplomația „multidirecțională" a Turciei de astăzi, act curajos de reconciliere simultană cu

Scanned with OKEN Scanner

Europa, America, Rusia, Caucazul, Iranul, Siria şi Israelul. La aproape un secol după războiul de eliberare dus de către Atatürk împotriva britanicilor care conduseseră invazia de la Gallipoli, Marea Britanie este prima susţinătoare a Turciei pentru acceptarea acesteia ca membru al UE. Chiar şi Grecia susţine astăzi intrarea Turciei în UE, sperând că turcii, astfel îmblânziţi, vor renunţa la pretenţiile lor asupra nordului Ciprului[3].

„Există multă tensiune azi la frontiera noastră estică, aşa că ne folosim de globalizare ca să ne împrietenim cu vecinii noştri arabi şi persani", mi-a explicat un diplomat turc sofisticat la Ankara. În ciuda atitudinii tradiţionale de respingere a Turciei de către arabi din cauza colonizării otomane, comerţul turcilor cu Marocul, Libia şi Egiptul s-a triplat în ultimii ani. Cei mai recenţi miniştri de Externe ai Turciei au fost vorbitori fluenţi de limbă arabă, iar arabii invidiază poziţia economiei de piaţă turceşti în Europa. „Când sirienii şi libanezii vor să obţină profituri mari, ei nu doar vând la noi, ci se fac partenerii noştri, ca să facă exporturi în Europa. Noi suntem mai buni profesionişti şi avem asupra lor avantajul *insider*-ului", susţinea o tânără întreprinzătoare într-unul din cele mai noi hoteluri din Istanbul. După standardele Asiei Centrale şi ale arabilor, Istanbulul este, firește, destul de european. Un alt avantaj pe care îl au turcii este că nu sunt cruciaţi creştini ticăloşi, pe care arabii îi detestă atât. Arabii şi turcii văd intervenţionismul american ca pe o nouă tiranie şi nu se consideră reciproc tirani. „Arabii apreciază amestecul de morală şi laicitate tipic pentru turci", mi-a explicat un corespondent Al-Jazeera din Istanbul. „Presa turcă şi arabă este mai tradusă ca oricând, ea caracterizându-se, pe ansamblu, printr-un anumit scepticism faţă de multe dintre politicile occidentale. Iar arabii ştiu că deficitul lor de democraţie îi împiedică să trăiască la înălţimea modelului turcesc. Turcia are legături diplomatice şi militare de durată cu Israelul, pe care l-a recunoscut în 1949. În limba farsi, cuvântul *turk* poate însemna „barbar" sau „vagabond", însă datorită miliardelor realizate prin comerţ şi acorduri energetice – ca şi înţelegerea tacită de a înăbuşi separatismul kurd –, legăturile cu Iranul înfloresc şi ele.

Turcia îşi caută prieteni în toate zările pentru că îşi permite să facă acest lucru. Manevrele Turciei alături de Rusia demonstrează că aceasta poate avea legături cu orice partener doreşte, indiferent ce ar spune Statele Unite sau UE[4]. Timp de secole, Rusia a încercat să controleze coasta turcească a Mării Negre şi să cucerească Dardanelele, pentru a avea acces la Marea Mediterană. Dar acum cele două ţări şi-au găsit o cauză comună în conducta „Blue Stream", care trece pe sub Marea Neagră şi care ajunge până în portul turcesc Samsun. Rusia a devenit cel de-al doilea mare partener comercial al Turciei (după UE) : companiile de construcţii turceşti reabilitează ruinele Rusiei, în vreme ce gazele naturale ruseşti alimentează economia turcească. În rusticul centru comercial Trabzon de la Marea Neagră – cucerit de către Rusia în primul război mondial –, nimeni nu verifică ce intră şi ce iese din yahturile ruseşti şi de pe alte vase din pitorescul port, aşa încât „Natașele" slave sunt transportate şi traficate până în Dubai.

Scanned with OKEN Scanner

„Şi America, şi Europa ar trebui să ştie că nu e cazul să ne privească de sus", mi-a declarat plin de siguranţă un intelectual din Istanbul, sorbind din cafeaua emblematică a ţării sale. „Le putem refuza ambelor ceea ce vor, fără regrete." Statele Unite şi UE şi-au măsurat puterile în anii '90 pentru a câştiga loialitatea Turciei, dar războiul din Irak din 2003 a înclinat radical balanţa în favoarea Europei. America a contat pe sprijinul Turciei pentru invazia din Irak, însă parlamentul turc a respins cererile americane de stabilire a unor baze, temându-se de naţionalismul kurd dintr-un Irak scăpat de Saddam Hussein, nedorindu-şi trupe străine pe teritoriul său şi nici scăderi ale veniturilor din turism[5]. În timp ce America se blocase în obiceiul învechit de a se baza pe armata turcă, liderii civili ai Turciei se preocupau de implementarea standardelor UE de democratizare. Paranoia turcilor cu privire la războiul din Irak a depăşit repede limitele realităţii : în *Metal Storm*, un thriller turcesc de succes apărut în 2005, protagonistul, un agent secret turc, detonează o armă nucleară deasupra Washingtonului, ca să răzbune ocuparea de către americani a ţării sale. De atunci, relaţiile americano-turceşti au coborât la nivelul banalităţilor despre „parteneriate strategice", în timp ce comerţul anual al Turciei cu UE este de zece ori mai consistent decât cel cu Statele Unite[6]. „Americanii cred că lobby-ul pe care l-au făcut pentru noi la UE ne-a crescut şansele de aderare, dar adevărul este că n-a reuşit decât să-i facă pe europeni mai severi", mi se plângea un analist din Ankara. „Nu mai vrem sprijinul americanilor." În cele din urmă, UE a avut mai multă influenţă asupra Turciei decât asupra unora dintre propriii săi membri, care au sprijinit invadarea Irakului de către SUA*.

Europa a depăşit SUA în mentalul turc, dar cucerirea Turciei înseşi este o provocare mult mai mare. Deşi Atatürk susţinea că republica turcă va mărşălui veşnic „într-o direcţie stabilă... din Est spre Vest", în timpul Războiului Rece, singurul drum pe care au mărşăluit turcii a fost acela spre vest. Dar astăzi Turcia are din nou cea mai dezvoltată armată din zonă – şi ştie bine acest lucru. „De pe vremea otomanilor, noi am fost aceia care trasau geografia politică a întregii regiuni. Am dominat Irakul timp de patru sute de ani", a punctat, strident, un general din Ankara. „Turcia nu va fi niciodată aşa de obedientă cum este Polonia." Noii „Turci Tineri" din elita politică şi-au redescoperit şi ei trecutul pre-republican, ceea ce le-a sporit conştiinţa de sine. Această indiferenţă neo-otomană afişată faţă de Occident arată până unde este dispusă Turcia să cedeze pe teren social, politic şi diplomatic. În schimb, unii turci iau în discuţie cu seriozitate şi tărie un plan alternativ – acela de a nu căuta cu orice preţ să adere la UE, ci să capete statutul de „partener privilegiat", asemenea Marii Britanii şi Rusiei, care sunt de aceeaşi părere cu UE doar atunci când le convine.

Plutind din 1963 prin *no-man's-land*-ul negocierilor de aderare la UE, Turcia le poate învăţa şi pe alte aspirante virtuţile răbdării. Dar, chiar şi fără calitatea de

---

* Aşa cum nota un intelectual bulgar, „poziţia Europei de Est în timpul războiului din Irak a însemnat o victorie a intereselor politice asupra conştiinţei apartenenţei geografice, dar în timp geografia va căpăta o mai mare însemnătate".

Scanned with OKEN Scanner

membru, economia sa a beneficiat enorm în cele patru decenii de comerţ şi migraţie în uniunea vamală europeană. În perioada când se aflau la început pe calea aderării europene, ţăranii şi fermierii turci purtau pulovere tematice pe câmp pentru a-şi proclama adeziunea europeană, iar întreaga ţară vota masiv în favoarea continuării procesului de aderare. Prima generaţie de *Gastarbeiter* îşi trimitea câştigurile acasă, în satele lor din Anatolia, dar la a doua generaţie, turcii europeni au devenit ei înşişi patroni, punându-şi în valoare averea şi talentele în ţară prin construirea de fabrici şi şcoli. În provincia Kayseri, din centrul Anatoliei, depozitele de mărfuri vând numeroase *kilim*-uri (covoare) fine, care contribuie la dezvoltarea agriculturii zonei[7]. A treia generaţie a diasporei turceşti, cea actuală, s-a răspândit din Berlin până la Bişkek, trimiţând în ţară sume consistente, care contribuie la reducerea diferenţei între venituri din Turcia (una dintre cele mai mari din lume, alături de cele din Brazilia, China şi SUA). „Acum posedăm atâta stabilitate, încât noi, care suntem un popor migrator, abia aşteptăm să migrăm înapoi acasă", mi-a spus, visător, un turc din Germania, odihnindu-se pe marginea şoselei dintre Ankara şi Kayseri. Într-adevăr, economia turcă începe din ce în ce mai mult să se susţină singură.

Pentru a înfrânge Turcia, în secolul al XVII-lea a fost nevoie de întreaga Europă, iar acum, când orizonturile acestei ţări se întind în toate direcţiile, UE trebuie să devină nu doar o ancoră economică pentru Turcia, ci şi una psihologică şi politică. Această sarcină este foarte delicată din cauza mândriei turcilor. Se spune că, dacă îi dai unui turc zece palme, nu-ţi face nimic, dar dacă i-o dai şi pe a unsprezecea, te ucide. Iar dacă vizitatorii europeni spun că vin din „Europa" şi nu din vreo ţară anume, s-ar putea să fie şi ei pălmuiţi, căci Turcia este deja o ţară europeană – şi încă ce ţară! La Bodrum, turcii eleganţi îi privesc cu dispreţ pe europenii beţi de pe plajele lor, închizându-se în enclave rafinate, cuibărite în golfuleţele cochete ale Mării Egee. „Inteligheţia turcă este prea ocupată să se delecteze pe malul Mării Egee ca să-şi mai dorească să influenţeze opinia publică europeană", scria sarcastic un ziarist într-o frumoasă zi de vară, nu cu mult timp în urmă. Turcii bogaţi din Istanbul se bucură deja de avantajele vieţii moderne şi ale educaţiei europene, posedând adesea o a doua casă în Europa.

Cu toată încrederea în sine a turcilor, colonizarea invizibilă a ţării lor de către Europa continuă însă în ritm rapid. Ca şi la Pentagonul american, odată iniţiat, un program al Comisiei Europene este aproape imposibil de oprit. Deşi preşedintele Franţei, Jacques Chirac, a declarat în 2005 că Turcia are nevoie de o „revoluţie culturală" ca să devină europeană, Comisia şi-a continuat implacabilă misiunea de lobotomizare a statului turc. Turcia a umilit Europa, obligând-o s-o ia în serios la sfârşitul anilor '90, dar în replică UE a insistat ca Turcia să înghită întregul text – 35 de capitole, cu patru mai multe decât pentru oricare altă ţară – al *acquis*-ului comunitar, fără ca măcar să-i garanteze integrarea, la capătul drumului. La începutul secolului al XIX-lea, vizirul otoman Mustafa Reşid Paşa a încercat să imite modul de administrare european, dar astăzi UE a impus o restructurare masivă a sistemelor bizantine (în sens literal) din

Scanned with OKEN Scanner

bănci şi din serviciile publice, contribuind la curăţarea uriaşei pieţe negre a ţării şi la limpezirea culturii ambigue a mediului de afaceri, sprijinindu-i totodată multe dintre cele mai mari iniţiative comerciale. Peisajul urban al Istanbulului a fost construit cu bani europeni, iar regulamentele UE au îmbunătăţit condiţiile de muncă şi calitatea produselor turceşti. Această modalitate severă de stimulare a reformei în Turcia este cu mult superioară strategiei americane de transformare a Mexicului – o Turcie a Americii.

„Din punct de vedere geografic, noi aparţinem Europei... dar din punct de vedere politic?" s-a întrebat scriitorul Orhan Pamuk, câştigătorul Premiului Nobel, pe când era judecat pentru critica adusă genocidului armean din Turcia din timpul primului război mondial, o crimă care face parte din categoria „insulte aduse turcităţii"[8]. Europa a accelerat, în linişte, o dezbatere internă uriaşă privind istoria politică a turcilor, cu accent pe tratamentul aplicat armenilor de către Turcia şi pe eventuala reunificare cu Ciprul. „E imposibil să ne dăm seama cât de mult timp le-ar fi luat universităţilor ca să-şi diversifice programa de studiu sau să ofere femeilor mai multe poziţii înalte, dacă n-ar fi apărut presiunile UE", observa o activistă pe probleme sociale din Istanbul. Cea mai controversată cerere a UE a fost, fără îndoială, aceea de a acorda mai multe drepturi kurzilor şi grupurilor nemusulmane. După două decenii de conflicte nemiloase între forţele armate turce şi separatistul Partid al Muncitorilor din Kurdistan (PKK), a cărui bază este situată mai ales în sud-estul Turciei, la graniţa cu Irakul, cei 10-12 milioane de kurzi răspândiţi în toată Turcia au cunoscut integrarea socială, economică şi politică, datorită tot mai multor programe guvernamentale. E adevărat că rata şomajului e foarte ridicată în districtul Diyarbakir, locuit în cea mai mare parte de ţărani kurzi, unde răzmeriţele au izbucnit în preajma sărbătorii kurde Nowrûz din 2006. Însă drumurile militare folosite odinioară pentru a ataca PKK sunt acum modernizate pentru a îmbunătăţi relaţiile comerciale cu Siria şi Iranul, ceea ce este în beneficiul fermierilor kurzi. Abolirea pedepsei cu moartea – chiar şi pentru liderul terorist kurd Abdullah Öcalan – ar fi întârziat câteva decenii dacă stimulentele UE n-ar fi transformat această dezbatere, dintr-una pur emoţională, într-una în egală măsură politică şi emoţională.

La mausoleul lui Atatürk din Ankara, schimbarea gărzii militare este un spectacol lung şi impresionant, simbolizând loialitatea neştirbită faţă de unul dintre puţinii lideri mondiali la fel de respectaţi în străinătate ca şi acasă. În calitatea sa de continuatoare a kemalismului, armata şi-a exercitat de câteva ori capacitatea de intervenţie divină, mai nou punând în scenă o „lovitură de stat postmodernă" pentru înlăturarea antioccidentalului şi proislamicului Necmettin Erbakan, în 1997[9]. Dar politicienii turci au egalat profesionalismul militarilor, astfel încât, cu sprijinul UE, ei au supus armata, punând în fruntea Consiliului Naţional de Securitate un civil şi creând în Consiliu o majoritate din membri civili. Astăzi, ambele elite ale Turciei, fie civilă, fie militară, se consideră factorul indispensabil de modernizare, verificându-se una pe alta şi observând tendinţele islamiste din societatea turcă. Şi, lucrul cel mai important, atât

Scanned with OKEN Scanner

elitele laice, şefii militari, cât şi islamiştii văd europenizarea ca fiind mai importantă decât dreptul militarilor de a interveni în politică[10]. UE ajută Turcia să se îmblânzească singură.

În acelaşi timp, Turcia rămâne cel mai bun model al felului în care islamul şi modernitatea pot nu doar coexista, ci şi prospera împreună. În Konya, dervişii rotitori practică dansul lor hipnotic *mevlevi sema* în onoarea poetului mistic sufit Rumi. Învârtindu-se în transă, ei amintesc de forţele spirituale care atrag Turcia într-un vârtej spre înăuntru, aşa cum geografia împinge ţara în două direcţii în exterior. Turcii au încercat să dea o interpretare turcă a islamului, independentă de diviziunile dintre sunniţi şi şiiţi, afirmând că ei sunt mai întâi turci şi abia apoi musulmani[11]. Populaţia Turciei este definită de cele două variante ale islamismului, ca aleviţi şi sufiţi, fiecare apreciind secularismul impus de Atatürk şi menţinut inclusiv de către Partidul (sunnit, dar ferm proeuropean) Dreptăţii şi Dezvoltării (AKP), ai cărui membri intelectuali nu se autointitulează „islamişti reformaţi", ci „democraţi conservatori", dovedindu-şi acreditarea democratică în repetate rânduri, cel mai recent în alegerile parlamentare care au creat dezbateri identitare aprige, în 2007[12]. Astăzi, purtarea vălului de către femei este interzisă în clădirile guvernamentale şi în universităţi, lucru care nu se mai întâmplă decât în Franţa. Turcia este unul dintre cei mai mari producători de lenjerie din lume şi un lider în crearea de costume de baie modeste, islamice. Când răsună chemarea la rugăciune din moschee în timpul unui meci de fotbal, patronii de restaurante dau, pur şi simplu, volumul televizorului mai tare. Aceste trei tendinţe din societatea turcă – dezvoltarea, democratizarea şi islamul modern – sunt cele pe care America şi Europa ar dori foarte mult să le poată implementa la fel de coerent şi în lumea arabă.

Dar mişcarea culturală islamistă din societatea turcă este în creştere, iar adepţii săi ocupă un front larg, din mahalalele aglomerate şi energizate ale Istanbulului, *gecekondu* – baza electorală a fostului primar al Istanbulului, actualul prim-ministru Recep Tayyip Erdoğan – până în vasta zonă rurală din estul ţării. La est de Konya, cultura şi peisajul devin, din europene, asiatice. Lanurile de grâu, tarabele la care se vând pepeni, coşmeliile de reparaţii auto de pe marginea drumului, vitele rătăcite şi gunoiul împrăştiat pe jos sunt semne ale acestei alte Turcii. Pe când conduci de-a lungul şirurilor de copaci scheletici, tractorul înlocuieşte automobilul ca modalitate de transport între sate, camioanele cu claxoane melodioase amintesc de Asia Centrală, iar numele străzilor devin necunoscute şi inutile. Multe femei poartă baticuri, sute de crime de onoare se înregistrează anual, iar forturile seleucide şi moscheile ascuţite amintesc de timpurile mai austere ale migraţiei turcilor spre vest.

Acest flanc estic cu păduri de pini şi lacuri liniştite reprezintă avanpostul strategic al Turciei, o achiziţie geopolitică de care Europa nu se poate lipsi. Europa are din ce în ce mai mult nevoie de Turcia, atât ca punte eurasiatică peste care să transporte petrolul şi gazele ruseşti, caspice şi iraniene spre Balcani, cât şi ca factor de stabilitate în Caucaz. Dar, în vreme ce guvernul construieşte poduri mirifice şi găureşte pereţi de

Scanned with OKEN Scanner

piatră cu tuneluri care unesc toate colţurile ţării, geografia şi cultura Turciei hotărăsc că aceasta nu va aparţine niciodată exclusiv Europei. Superputerea europeană trebuie să devină o superputere euro-turcă.

Marea Neagră: lacul Europei

Timp de secole, aspiraţiile imperiale ale ruşilor, otomanilor şi persanilor s-au canalizat către Marea Neagră, revărsându-se în apele ei întunecate şi liniştite. Cel mai important sit arheologic din Crimeea, vechiul avanpost roman Chersonesos, acum o suburbie a Sevastopolului, îşi trage numele de la cuvântul grecesc pentru „peninsulă". Aici s-a botezat creştin prinţul Vladimir cel Mare în 988, moment după care Imperiul Bizantin a scăzut în importanţă, iar ortodoxia s-a răspândit spre Kiev şi Moscova. Chiar şi genovezii au guvernat cosmopolita Crimee pentru scurt timp, în secolul al XIV-lea. În Evul Mediu, Marea Neagră era centrul comerţului mondial, legând Veneţia de triburile mongole şi turcice din Asia Centrală. În timpul celor trei secole în care a fost controlată de otomani, negustătorii europeni numeau Marea Neagră un „lac turcesc". Dar în secolul al XIX-lea, aceasta a fost aruncată în centrul vârtejului geopolitic: puterile europene au dorit iniţial să dezmembreze Imperiul Otoman pentru a putea controla strâmtoarea Bosforului, însă Rusia lui Nicolae I a distrus flota otomană, şi atunci Marea Britanie, Franţa şi Austria s-au grăbit să intervină, ca nu cumva marea să devină un „lac rusesc". Astfel, Războiul Crimeei a devenit frontul occidental al „Marelui Joc" anglo-rus din Asia Centrală[13].

Astăzi, Marea Neagră a fost numită un Triunghi al Bermudelor pentru analiza strategică, aşezată cum este la marginea spaţiului de securitate al Europei, al Eurasiei şi al Orientului Apropiat, fără a fi centrul nici unuia[14]. Însă ţărilor de la Marea Neagră le este redată o unitate organică şi multifaţetată – de astă dată în interiorul comunităţii europene. Maidan Nezalejnosti din Kiev, de exemplu, unde a fost pusă în scenă Revoluţia Portocalie, îşi ia numele de la termenul din limba farsi pentru spaţiul multifuncţional unde au loc festivaluri şi se face negoţ. În Crimeea încă mai locuiesc aproape un milion de tătari, urmaşii hoardei mongole, ai bulgarilor de pe Volga şi ai triburilor turcice răspândite în bazinele râurilor Volga şi Don, dar înrudiţi şi cu numeroşii tătari din Hanatul Crimeei care au trecut Marea Neagră înspre Turcia, după ce Crimeea a fost anexată de către Rusia. Celălalt port la Marea Neagră al Ucrainei, Odessa, construit în secolul al XIX-lea de către arhitecţi şi aristocraţi din Franţa, Austria şi Anglia, este iarăşi un punct de tranzit pentru contrabanda din Vestul Europei, cu destinaţii îndepărtate, precum Orientul Îndepărtat, subliniind astfel restaurarea unei situaţii geografice arhaice.

Într-adevăr, o parte tot mai mare din importurile europene de energie vine din estul Mării Negre. Într-un efort transparent de a submina influenţa rusească din zonă şi de a trezi spiritul camaraderiei, Georgia, Ucraina, Uzbekistan, Azerbaidjan şi Moldova au format la jumătatea anilor '90 un grup diplomatic regional care, după pierderea Uzbekistanului, se intitulează, cu un acronim nefericit, GUAM. Un efort cu mai mare relevanţă strategică este acela al Grupului de Cooperare Economică al Mării Negre (BSEC), care include România, Bulgaria, Ucraina, Turcia, Georgia şi Azerbaidjan. Comerţul se dezvoltă rapid peste apele Mării Negre: Turcia investeşte peste două miliarde de dolari anual în economia Ucrainei, ajutând-o să-şi resusciteze industria şubrezită a construcţiei de nave. Prin europenizarea crescândă a ţărilor litorale, Marea Neagră devine acum un „lac european" ale cărui maluri estice aduc Occidentul în Caucaz.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul VI

Coridorul caucazian

Caucazul pare o extensie aproape neglijabilă a Anatoliei, o fâşie accidentată între Marea Neagră şi cea Caspică, umbrită pentru totdeauna de contururile neclare ale imperiilor turc, rus şi persan. Însă nevoia de a securiza noile artere petrolifere ale Occidentului dinspre Marea Caspică şi Asia Centrală duce la obligativitatea de a coloniza, aproape, microrepublicile foste sovietice lipsite de orice speranţă prin care trec aceste artere: Georgia, Armenia şi Azerbaidjan. Europenii nu au fost suficient de rapizi ca să profite de pe urma lipsei de direcţie internă din Caucaz, deşi cunoşteau amploarea schimbărilor necesare în astfel de ţări, pe care nivelul lor de dezvoltare şi de corupţie le apropie mai mult de lumea a treia decât de cea dintâi. Dacă strategia europeană de democratizare a fost chiar strategia expansiunii, criteriile de la Copenhaga au fost create şi pentru a-i linişti pe membrii vechi ai UE că nici o ţară nepregătită – cum sunt cele din Caucaz – nu va fi admisă. „Mai permitem şi frumuseţii geografice să ne influenţeze gândirea", a recunoscut un diplomat european. „Ţările aflate de cealaltă parte a Turciei nu le văzuserăm, deci nici nu ne gândeam la ele." Caucazul este locul unde începe non-Vestul.

Pe măsură ce nevoia de a securiza energia caspică devine mai importantă decât perspectiva îndepărtată de a accepta noi membri, Occidentul îşi revizuieşte drastic atitudinea faţă de Caucaz, încercând să-l ridice de la condiţia sa de teren de joacă accidentat pentru neoimperialismul rus. La începutul anilor '90, diplomaţii europeni şi americani credeau cu naivitate că Rusia va guverna cinstit spaţiul postsovietic, aşa cum ar trebui s-o facă chiar şi o fostă mare putere. Acea vreme a trecut însă. Cu fostul său imperiu distrus, Rusia s-a dovedit mai pricepută la dezmembrarea fostelor sale republici decât la reconstrucţia unei veritabile Comunităţi a Statelor Independente (CSI). Rusia se referă la ţările din Caucaz ca la „apartamentul său comun" – desemnând astfel o zonă în care poate continua să-şi spele rufele murdare ale strategiei pe care o cunoaşte cel mai bine: *divide et impera*. Rusia stârneşte conflicte şi apoi intervine, pretinzând că este singura putere capabilă să facă pace între aceşti copii gălăgioşi. Pentru a rupe cercul vicios, noul pariu al Vestului este să facă din Caucaz o zonă de „vecinătate apropiată" mai degrabă Europei decât Rusiei. Dacă reuşeşte, ţările din Caucaz vor ieşi din lumea a treia, iar securitatea energetică a Occidentului va fi cu mult mai mare.

Georgia: în gândurile Europei

Imaginaţi-vă o ţară cu sate abandonate, clădiri prăbuşite, camioane hodorogite împrăştiind nori de fum rău mirositor, femei vânzând porumb pe marginea drumului, copii scăldându-se în albiile râurilor aproape secate şi cerşetori zdrenţăroşi în capitală. Acum imaginaţi-vă că toţi cetăţenii săi sunt albi.

Cu tot discursul lor despre roata care se întoarce, revoluţiile demonstrează mai degrabă falimentul unei societăţi decât virtuţile ei înnăscute. Nicăieri în lume nu este mai evident acest lucru decât în Georgia – o ţară ai cărei conducători sunt atât de convinşi de occidentalitatea ei, încât nu fac nimic ca s-o şi dovedească. Georgienii sunt, ce-i drept, creştini, dar ei nu sunt europeni din nici un punct de vedere – indiferent cât de neînfricat flutură steagul UE deasupra capitalei ţării, Tbilisi. Ţara lor este, în cel mai bun caz, o Cuba caucaziană, cu palmieri şi drumuri care-ţi găuresc cauciucurile în timp ce faci slalom printre bovine. De asemenea, spre deosebire de Ţările Baltice, de aproape aceleaşi dimensiuni, lustrarea bătrânilor georgieni, de un egoism stupefiant, a adus în loc un guvern de neofiţi prea tineri şi nepregătiţi. Asemenea Ucrainei şi Serbiei – şi, probabil, oricărei alte ţări care va trece printr-o schimbare bruscă de regim în anii următori –, democraţia electorală din Georgia se va transforma într-un stat liberal în cel mai bun caz cu multă încetineală, printre violări ale drepturilor omului, manipulări ale pieţei şi guvernări între prieteni, până când presiunea de a schimba un astfel de comportament va deveni copleşitoare. Teama justificată a europenilor este că Georgia va trece printr-o „oboseală a revoluţiei", asemenea ţărilor latino-americane din lumea a treia, care nu evoluează, ci doar se răsucesc într-un ciclu de subdezvoltare şi instabilitate.

Sovieticii au fost, de fapt, cei mai de treabă dintre ocupanţii Georgiei, mai ales dacă îi comparăm cu violenţii arabi, mongoli şi perşi dinaintea lor. Iosif Visarionovici Stalin, născut şi crescut în oraşul Gori din centrul Georgiei, a avut grijă ca această republică, care suferise mult în al doilea război mondial, să plătească taxe scăzute şi să fie tratată ca o bijuterie a coroanei sovietice. În anii '90, regimul lui Eduard Şevardnadze a fost o destinaţie favorită a donaţiilor din partea europenilor, dar şi o gaură neagră a corupţiei. „Pentru că Şevardnadze, în calitatea sa de ultim ministru sovietic de Externe, ne dăruise reunificarea Germaniei, i-am lăsat mai târziu o lesă foarte lungă şi l-am ajutat destul de mult", s-a confesat un diplomat german. Georgia era ţara în care te puteai descurca în trei feluri: vânzând pe piaţa neagră bunuri furate, conducând un taxi sau făcând contrabandă – ori toate acestea combinate. În Gori, oamenii circulă şi astăzi în ricşe-scuter cu trei roţi, după moda asiatică.

Scanned with OKEN Scanner

În primul an de după „Revoluţia Trandafirilor" din 2003, lucrurile nu au mers mai bine. Lipsite de afaceri funcţionale, satele au devenit aşezări-fantomă din sticlă spartă şi blocuri neşlefuite de beton. Drumurile bune fac cetăţeni buni, se zice, dar nici măcar în ziua de azi nu există un singur drum acceptabil în toată Georgia, fapt care devine o metaforă pentru guvernământul ţării: gropi şi şanţuri. Tânărul preşedinte – elegantul Mihail Saakaşvili, educat în America – a suspendat numeroase ziare, posturi TV şi ONG-uri care se împotriveau politicii sale. Dacă sub Şevardnadze judecătorii puteau fi mituiţi ca să rămână imparţiali, sub Saakaşvili toate cazurile au fost tranşate, aproape preventiv, în favoarea guvernului. Postul, până atunci inexistent, de prim-ministru a fost creat pentru a-l răsplăti pe cel de-al doilea dintre cei trei protagonişti ai Revoluţiei Trandafirilor, Zurab Jvania. Însă rivalitatea dintre Saakaşvili şi Jvania a dus la împărţirea în două a guvernului, o parte controlând aparatul de securitate al Georgiei, iar cealaltă economia acesteia. Mai târziu, a dus la moartea lui Jvania în împrejurări misterioase. Când legile introduse de parlament au intrat în contradicţie cu dorinţele preşedintelui, acesta a avut câştig de cauză, fără excepţie. Georgia nu are partide politice adevărate, ci doar grupuri de interese cu adrese de e-mail care se termină prin „gov.ge". Nu-i de mirare că mulţi oameni devin din ce în ce mai nostalgici cu privire la comunism.

De fiecare dată când guvernările au lideri mai puternici decât instituţiile, poporul iese în pierdere. Preocupată doar de asigurarea unei contribuţii simbolice de trupe la războiul din Irak, America a susţinut cu fermitate democraţia de carton a lui Saakaşvili, de tipul „atenţie, foc!", rămânând astfel oarbă din punct de vedere politic la realitatea din ce în ce mai deteriorată din teren. „America a avut atâta încredere în succesul Revoluţiei Trandafirilor", a răbufnit un activist politic din Tbilisi, „încât agenţia noastră pentru drepturile omului nu mai primeşte fonduri din partea agenţiilor americane". Saakaşvili a fost format, de fapt, de cel pe care l-a dat jos de la putere şi a antrenat cadre de „Tineri Pionieri", copii care merg în tabere unde învaţă ce e loialitatea trăgând cu Kalaşnikov-uri. Miniştrii se rotesc ca într-un joc de-a „păsărică, mută-ţi cuibul!", semănând, aşa cum a observat, supărat, un analist georgian, „cu o menajerie în care nu toate animalele au fost domesticite".

Ce e drept, nu e uşor să guvernezi o ţară în care doar industria vinului a supravieţuit gospodăririi sovietice. Timp de cincisprezece secole, Tbilisi a fost metropola dominantă, dar relaţiile dintre centru şi periferie au fost mereu tensionate*. Înainte să fugă la Moscova în 2004, Aslan Abaşidze, şeful forţelor rebele din regiunea portului Ajaria, de la graniţa cu Turcia, a delapidat fondurile vămilor şi chiar a încercat să stârnească un război civil (cu sprijin rusesc). În acelaşi timp, Saakaşvili a alocat

* În Caucaz, toate statele trec printr-o fază a „adunării pământurilor" – repetându-şi eforturile de acum un secol, de la căderea Imperiului Otoman –, cu scopul de a-şi fixa frontierele, bucurându-se de stabilitate şi începând să semene cu nişte state coerente (Revaz Gachechiladze, „The New Georgia: Space, Society, Politics", *Eastern European Studies*, nr. 3, University College London Press, Londra, 1995).

Scanned with OKEN Scanner

oraşului Tbilisi puţina energie electrică disponibilă a ţării ca să-i păstreze mulţumiţi pe locuitorii capitalei, interzicând totodată orice competiţie independentă pentru primăria capitalei, unde a numit un apropiat. Pentru a face rost de fonduri de pornire pentru guvernul său, Saakaşvili a ales să-i scarmene bine şi să-i şantajeze pe oamenii de afaceri bogaţi, somându-i să creeze servicii publice în schimbul taxelor pe care nu le plătiseră niciodată până atunci. În centrul capitalei, o corporaţie cu relaţii la nivel înalt a mituit refugiaţii să elibereze o proprietate valoroasă, pe care a transformat-o în clădire de birouri. În Georgia, magazinele şi hotelurile sunt simple faţade pentru spălarea de bani, de unde cărăuşii mafioţilor ridică servicte cu bani în fiecare dimineaţă, cu o regularitate de ceasornic. Cel mai râvnit simbol al poziţiei sociale în Tbilisi este Mercedesul negru cu geamuri fumurii – adesea păstrându-şi plăcuţele de înregistrare germane. În timp, corupţia georgiană ar putea descreşte, iar puterea poliţiei şi a agenţilor fiscali ar putea ajunge la cote normale, dar pentru acest lucru este nevoie de o forţă puternică din afară, şi nu de credinţa delăsătoare în virtuţile aşa-ziselor revoluţii.

„La naiba cu ruşii!" a exclamat Saakaşvili, deranjat de sprijinul constant acordat de aceştia mişcărilor separatiste din interiorul ţării. Strigătul lui era mai degrabă o cererc adresată Statelor Unite şi Europei de a respinge intervenţionismul rus şi de a nu lua în seamă rolul Georgiei de nod al traficului de arme şi al contrabandei cu uraniu. La graniţa dintre Georgia şi Azerbaidjan se află acum un mare punct vamal înfiinţat de Statele Unite, dotat cu tehnologie de ultimă oră, pentru a împiedica trecerea materialelor radioactive – dar acest demers nu reuşeşte să contracareze intervenţiile insistente ale Rusiei, printre care chiar actul de a abandona proiectile nedetonate undeva lângă Tbilisi. Prin pierderea Ucrainei şi a Georgiei, Rusia a rămas cu un litoral îngust la Marea Neagră, fiind şi mai lipsită de importanţă strategică acum, că Azerbaidjanul a încetat transportul de petrol către portul rusesc Novorossiisk. Prin compromiterea misiunilor de monitorizare ale OSCE, prin acordarea de paşapoarte ruseşti locuitorilor din Osetia de Sud şi prin sprijinirea unei mişcări separatiste la malul Mării Negre, în provincia Abhazia, din nordul Georgiei, Rusia încearcă să destrame această ţară pentru a se păstra în apropierea Armeniei, pe care o sprijină în conflictul acesteia cu Azerbaidjanul, legat de posesia regiunii Nagorno-Karabah. Iar prin companii-fantomă, Rusia continuă să exploateze resursele georgiene de aur, cupru şi lemn, întârziind cu mult plata impozitelor, necesară pentru a păstra laolaltă această ţară deja foarte mică. Când Georgia a cerut Rusiei să îşi părăsească bazele militare, Rusia a răspuns prin dublarea preţurilor la gaze naturale – şi asta în mijlocul iernii –, prin acelaşi tip de şantaj marca Gazprom la care au fost supuşi şi ucrainenii. „Este extrem de periculos pentru o ţară mică să se învecineze cu un stat mare şi puternic", mi-a explicat intelectualul georgian Alexandr Rondeli. „O ţară mică nu-şi poate permite luxul de a comite o eroare strategică, căci ar fi un gest sinucigaş; diplomaţia este cam singurul ei instrument disponibil în politica externă."[1]

Dar dominaţia rusă asupra regiunii s-ar putea prăbuşi sub propria greutate. În ciuda faptului că i-a copleşit pe insurgenţii din Cecenia, Rusia nu are legitimitate în

Scanned with OKEN Scanner

ochii numeroasei populaţii musulmane din nordul Caucazului şi din republica Tatarstan, unde se află cea mai mare moschee din Europa, la Kazan – un mediu permisiv pentru sentimentele antiruseşti[2]. Neînfricatul personaj cecen descris de Tolstoi în nuvela *Hagi-Murad* a sabotat Rusia în toată istoria ei şi se poate întoarce oricând. „Au încercat să coopteze Cecenia", observa un diplomat georgian, referindu-se la marea moschee pe care Rusia a construit-o recent în Groznîi, cu puţin mai mică decât cea din Kazan. „Rusia nu se retrage niciodată uşor şi alege întotdeauna să facă situaţia mai dificilă pentru ea însăşi."

O sferă de influenţă este şi o sferă a responsabilităţii, ceea ce înseamnă că noua securitate energetică europeană şi strategiile de democratizare ale occidentalilor trebuie să ducă la constituirea unei noi subregiuni europene în Caucaz şi să accelereze retragerea Rusiei din zonă. În anii '90, companiile energetice erau reprezentanţii principali ai Vestului în Caucaz, acţionând în calitate de diplomaţi comerciali cu interese proprii, dar având sprijin strategic. Ei au aranjat „afacerea secolului", cum i se spunea atunci: conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC), a doua ca lungime din lume, trasă, în cea mai mare parte, pe sub pământ, pentru a evita zonele sensibile (de exemplu, ocolind Armenia în întregime), şi care face din Turcia, pe al cărei ţărm mediteranean se termină conducta, distribuitorul pentru aproape zece procente din petrolul mondial[3]. La inaugurarea conductei BTC în 2005, Saakaşvili a declarat că aceasta este o victorie geopolitică pentru Azerbaidjan, Georgia şi Occident, „care va modifica cu mult echilibrul de forţe din regiune, aducând prosperitate şi întărind independenţa"[4]. Costând 4 miliarde de dolari, conducta de 1.600 km reprezintă un preţ mic pentru asigurarea Caucazului de către Vest.

Camioane turceşti gigantice, cu optsprezece roţi, aglomerează acum graniţa georgiană de lângă Batumi – un oraş unde locuitorii furaseră capacele de canal şi le vânduseră ca fier vechi în China. UE vine şi aici în ajutor – prin intermediul Turciei –, cu ideea unui coridor de transport în valoare de mai multe miliarde de euro, care ajunge până în Asia. Pe căile ferate georgiene şi turceşti, transporturile din Europa pot ajunge prin Istanbul la Baku şi, peste Marea Caspică, pe bacuri, în Kazahstan şi apoi în China – şi, desigur, şi în direcţia inversă. Georgia nu priveşte cu entuziasm Turcia, sperând că o alianţă lipsită de vize cu Ucraina îi va permite să ocolească Turcia în drumul spre Europa, dar pentru a-şi securiza alianţa cu Vestul, Georgia are nevoie disperată ca Turcia să ofere securitate conductei BTC şi să elimine firmele ruseşti dubioase.

„Acum, că securitatea energetică a Vestului depinde de poziţia noastră strategică, occidentalii ne vor ajuta să preluăm controlul ţării", declara un consilier guvernamental georgian într-un birou renovat cu fonduri europene. Îndepărtarea resturilor de sovietism şi construirea unei noi Georgii de la zero va continua să coste miliarde, dar Europa nu are de ales. Conducta BTC face din economia Georgiei un apendice al celei a Azerbaidjanului, permiţându-i să beneficieze de pe urma conductei în domeniul transporturilor, comunicaţiilor, hotelurilor şi al furnizării de servicii (asemenea zonelor economice speciale din lumea a treia). Băncile georgiene operează acum graţie

Scanned with OKEN Scanner

International Finance Corporation (IFC), în timp ce Statele Unite şi Banca Mondială cheltuiesc aproape 100 de milioane de dolari anual pentru a cumpăra electricitate de la ruşi şi pentru a construi drumuri şi rafinării.

De obicei, conflictele vechi care au rezultat din disocierea demografică impusă de sovietici sunt desemnate drept „îngheţate", o ficţiune foarte nepotrivită, care încurajează apatia diplomaţilor. Caucazul de astăzi seamănă cu Balcanii de acum un deceniu : încetarea ostilităţilor nu va aduce decât iluzia stabilităţii, în cazul în care Vestul nu intervine. Disputele din Abhazia, Osetia de Sud şi Nagorno-Karabah nu se vor soluţiona singure, prin bunăvoinţă divină ; dimpotrivă, ele vor duce în continuáre la alienarea populaţiei, la răspândirea armelor, la contrabandă şi creşterea influenţei islamismului radical. Noile naţionalisme sunt foarte aproape de a ieşi la suprafaţă în Caucaz, dacă ne gândim la biserica din Georgia, la genocidul otoman din Armenia şi, poate, la islamismul din Azerbaidjan – toate acestea fiind folosite pentru a justifica creşterea bugetului pentru armată[5]. Zona încă nedelimitată a Mării Caspice se militarizează şi ea, iar Rusia îşi sporeşte industria constructoare de nave în portul caspic Astrahan din delta măreţei Volga şi propune Iranului crearea unei forţe comune de patrulare navală.

Doar prin misiuni de menţinere a păcii în aceste zone de conflict „îngheţat" ar putea NATO şi UE să pună capăt intervenţionismului ruşilor şi iranienilor. NATO a făcut Georgia şi Azerbaidjanul să colaboreze în unităţi militare interoperabile pentru protejarea conductei şi a finanţat modernizarea pazei de coastă a Azerbaidjanului în vederea interzicerii traficului suspect rus sau iranian. Uniunea Europeană orientează treptat întreaga regiune spre modelul federativ care a funcţionat pentru o scurtă perioadă acum un secol, între revoluţia rusă şi consolidarea bolşevicilor la putere. Samuel Huntington a vorbit despre imposibilitatea încetării conflictului între ţările creştine Georgia şi Armenia şi statele musulmane din jurul lor – însă petrolul se dovedeşte mai important decât sângele, iar America şi UE le oferă asistenţă militară, conducte şi drumuri care să le lege pe toate laolaltă. Dacă graniţele Georgiei vor fi întărite, atunci conducătorii ei nu vor mai avea nici o scuză ca să-şi îndrepte comportamentul. Aşa cum se exprima, foarte la obiect, prim-ministrul Zurab Noghaideli, „construirea unui stat mai bun înseamnă 90% din soluţie". Georgia poate deveni un promotor al securităţii energetice occidentale, şi nu o ţară coruptă, o povară pentru alte state.

Cum Rusia joacă şotron printre tot mai puţine baze militare, Occidentul are ocazia să o elimine şi din postura de protectoare a Armeniei[6]. Veşnic instabilă şi suferind chiar un recent atac armat asupra parlamentului, Armenia a supravieţuit, de când şi-a obţinut independenţa, prin investiţii din partea Rusiei, a Iranului şi a propriei diaspore (mai ales californiene)[7]. Dar, în locul nesiguranţei date de stagnarea conflictului Georgia-Rusia, normalizarea relaţiilor sale cu Turcia i-ar putea deschide graniţele vestice spre o mai amplă colaborare cu UE, permiţându-i totodată accesul simbolic către muntele sacru Ararat, care se găseşte în Turcia. Securizarea Georgiei şi a

Scanned with OKEN Scanner

Armeniei ar putea, în cele din urmă, să fixeze chiar şi Rusia şi Iranul într-un context de colaborare energetică mai larg, la Marea Neagră şi la Marea Caspică*. Chiar şi în locurile în care Europa nu-şi doreşte prea mult să ajungă, scopurile ei pot fi atinse prin expansiune.

Azerbaidjan: destuparea Mării Caspice

Caucazul este locul în care estul Europei se întâlneşte cu vestul Asiei**. Inscripţiile latine săpate în piatră de centurionii romani arată că Azerbaidjanul era frontiera Europei în primul secol al erei noastre – însă, pe de altă parte, romanii au părăsit zona, declarând că nimeni n-ar putea supravieţui în iadul deşertului Gobustan. După ce cobori Caucazul de Sud prin pădurile frumoase de la graniţa Georgiei, pentru a ajunge în capitala Baku, al cărei nume, foarte potrivit, înseamnă „vânturi solare", trebuie să traversezi o câmpie pârjolită de 160 km. Captiv între Caucazul rusesc şi lanţul munţilor Talîş din Iran, Azerbaidjanul este ultimul ingredient din reţeta strategică care va face din Europa o alianţă de interese comune, şi nu doar una culturală[8]. Europa îşi va îndeplini imperativul geografic doar dacă va putea să accepte şi popoare cu suflet asiatic.

Azerbaidjanul este noua frontieră a Vestului, dar nu seamănă deloc cu acesta. Moscheile medievale, blocurile sovietice masive şi turnurile de sticlă ocupate de birouri de firme sunt toate simboluri ale amestecului de Est şi Vest, de trecut şi prezent din Baku. Drumurile caravanelor cu mătase sau mirodenii prosperau odinioară, legând lumile turcă, arabă, indiană şi chineză prin Baku, Tabriz, Samarkand şi Kabul; altarele din Munţii Talîş seamănă cu cele din Kashmir. „Ţara noastră se aseamănă ca formă şi cultură cu o pasăre care are nevoie de două aripi, una estică şi una vestică,

---

* Conducta BTC a strâns relaţiile dintre ţările caucaziene şi Israel, deoarece (deocamdată) 20% din petrolul Israelului vine pe o rută ocolitoare, de la Marea Caspică la Ceyhan, şi apoi este expediat în Israel – care doreşte să exporte o parte din el, prin Marea Roşie, către Orientul Îndepărtat.

** În pasajul de început al melancolicului roman de dragoste transcaucaziană *Ali şi Nino*, un profesor din Baku afirmă: „Graniţa de est a Europei trece prin Imperiul Rus, de-a lungul Munţilor Urali, prin Marea Caspică şi prin Transcaucazia... Unii savanţi privesc zona din sudul Munţilor Caucaz ca făcând parte din Asia, pe când alţii, urmărind evoluţia culturală a Transcaucaziei, cred că această regiune trebuie considerată parte a Europei. Astfel încât, copii, se poate spune că a decide dacă oraşul vostru aparţine Europei progresiste sau Asiei reacţionare este în parte şi sarcina voastră." (Kurban Said, *Ali şi Nino*) Chiar dacă este cunoscut că pseudonimul Kurban Said îl ascunde pe Lev Nussenbaum, un emigrant evreu din Baku, investigaţiile istorice recente au generat ipoteza unui alt autor al romanului, diplomatul azer Yusuf Vezir Çemenzeminli.

Scanned with OKEN Scanner

astfel încât să poată zbura", comenta un istoric azer. Steagul naţional al Azerbaidjanului este tricolor: verde, simbolizând islamul, roşu, simbolizând libertatea, şi albastru, reprezentând triburile turcice. În 1918, Azerbaidjanul a devenit primul stat musulman democratic, acordându-le chiar femeilor sale cultivate şi moderne drept de vot. Chiar dacă majoritatea celor 8 milioane de cetăţeni ai săi sunt şiiţi, naţionalismul turc le-a imprimat – iar ateismul sovietic le-a impus – un caracter laic foarte pronunţat. În şcolile din Azerbaidjan învaţă mai multe fete decât băieţi, iar în centrul capitalei Baku, o statuie din epoca sovietică, a unei femei care se eliberează de tirania vălului, tronează chiar în faţa Băncii Naţionale a Iranului.

Dar dacă femeile din Baku poartă fuste mini, cele din oraşul apropiat Nardaran poartă adesea văl, iar pereţii sunt decoraţi cu grafitti-uri islamice. Ca şi în Turcia, renaşterea islamică este vizibilă în Azerbaidjan, ca rezultat al înlăturării jugului sovietic, al prezenţei refugiaţilor ceceni şi al întemeierii de moschei şi instituţii de presă de către statul iranian în zonele de graniţă din sud, unde acestea sunt singurele semne de dezvoltare. „Soluţia la islamismul radical este predarea în şcoli a islamului autentic, sub supraveghere guvernamentală, ca în Turcia", a sugerat un proaspăt absolvent de universitate din Baku. „Altfel, mulţi tineri fără slujbe şi vulnerabili vor lua primul contact cu islamul în vreo moschee radicală, ca în ţările arabe."

Zbigniew Brzezinski a numit Azerbaidjanul „dopul de la sticla caspică"[9]. Baku are zăcăminte de petrol şi gaze naturale de mii de ani: încă din secolul al V-lea î.Hr., păgânii care venerau focul construiau altare pe malul Mării Caspice. Pe la începutul secolului XX, Baku era cel mai mare producător şi exportator de petrol din lume, iar Rusia se amesteca în zonă în afacerile lui Nobel şi Rothschild. Mai târziu, Rusia controla cu stricteţe petrolul azer, ce reprezenta 70% din întreaga producţie sovietică, iar după obţinerea independenţei de către Azerbaidjan, coopera cu Armenia în încercarea de a-l răsturna de la putere pe liderul naţionalist Abülfaz Elçibay[10]. Staţiunile de recreere petrolifere din era sovietică, unde se mai pot face şi astăzi băi care tratează diferite afecţiuni, rămân singurul beneficiu durabil de pe urma deceniilor de subjugare rusă.

În acelaşi timp, Azerbaidjanul este unul dintre puţinele locuri de pe glob unde poluarea a devenit o atracţie turistică. Minipeninsula caspică a oraşului Baku este locul unde platformele uriaşe cu conducte ruginite ocupă un spaţiu atât de amplu, încât guvernul încă nu ştie ce să facă cu ele în afară de a le micşora pierderile şi de a organiza curse cu elicopterul către alte astfel de situri petrolifere abandonate, din largul mării. Şi totuşi, Azerbaidjanul se roagă şi astăzi la zeii energiei (literalmente). Cocoţată deasupra sondelor de petrol ruginite de pe malul Mării Caspice, se află moscheea Bibi Heybat, singura susţinută financiar de statul azer. Povestea spune că, după ce a fost distrusă din ordinul lui Stalin, producţia de petrol din republică a scăzut brusc. În Baku, monumentul închinat lui Marx este, astăzi, o staţie Azpetrol.

Unii azeri spun că vor să-şi transforme ţara într-un „Kuweit din Caucaz". Dat fiind că aici se extrage un procent din ce în ce mai mare din petrolul necesar Europei, ţara

Scanned with OKEN Scanner

este deja cea mai bogată din zonă. Hotelul „de şase stele" Excelsior, deschis recent de Ministerul Vămilor, ar putea fi numit „Burj Baku", după hotelul asemănător din Dubai, cel construit în formă de velă. Acelaşi tip de arhitecţi şi oameni de afaceri europeni care au înălţat centrul capitalei Baku la sfârşitul secolului al XIX-lea au revenit astăzi ca să construiască vile pe stâncile impresionante, dar alunecoase de deasupra oraşului, iar suburbiile au început imediat să se dezvolte.

Dar Azerbaidjanul a fost binecuvântat cu petrol, nu cu înţelepciune. Întrebarea e dacă va reuşi să facă rost de cea de-a doua înainte ca rezervele de petrol să se epuizeze, ceea ce se va întâmpla în decursul următorilor douăzeci de ani. Ţara funcţionează încă pe baza unei ordini politice create de un singur om pentru sine însuşi: Heidar Aliev. Fostul şef al KGB, primul şi singurul musulman din Politburo, era un lider prea mare pentru o ţară prea mică şi astfel, fireşte, a ajuns să reprezinte caracterul naţional al acesteia, eclipsându-l pe cel real. Singura posibilitate de schimbare a paradigmei guvernării azere a fost succesiunea. După moartea lui Aliev, moştenirea puterii de către fiul său Ilham a fost urmată de o parodie de alegeri care trebuiau să ratifice situaţia de fapt. „Cine a câştigat alegerile din 2003? Depinde pe cine întrebi", a protestat un reprezentant al opoziţiei, agitându-se din dorinţa de a aduna sprijinitori atât acasă, cât şi în străinătate. Posterele răspândite peste tot cu Aliev „tatăl şi fiul" – în care tatăl, Heidar, reprezintă independenţa, suveranitatea şi eroismul, în timp ce fiul, Ilham, simbolizează bogăţia şi dezvoltarea – imprimă ideea unei tranziţii către stabilitatea naţională. Dar toate acestea sunt doar o faţadă. Membrii vechii gărzi reacţionare nu pot fi scoşi uşor din posturile de autoritate şi ştiu să conducă un guvern mai bine decât tinerii oficiali. Codul aeroportului din Baku rămâne în continuare „GYD", după numele tatălui, Heidar, ca o metaforă a faptului că Azerbaidjanul este tot ţara lui, chiar şi postum.

„Corupţia este echivalentul moral al războiului, deoarece suge viaţa Azerbaidjanului", mi se plângea un om de afaceri azer expatriat, vorbind în numele mai multor membri bine intenţionaţi ai diasporei. Chiar ordinea în care funcţionează agenţiile de voiaj şi casele de schimb din Baku li se pare o dovadă a corupţiei: dacă totul e atât de bine organizat, asta se datorează, cu siguranţă, unei mâini ascunse, care veghează. Majoritatea celor mai bogaţi treizeci de azeri din lume sunt miniştri sau membri ai parlamentului (numiţi, ca şi în Iran, Majli). Orice formă de competiţie între ei izvorăşte din dorinţa consumeristă de a-l depăşi pe celălalt: cât a plătit unul pentru o poziţie oficială, numărul de vile pe care şi le-a făcut altul, dimensiunile casei londoneze a cutăruia, unde îşi trimite banii prin intermediul unor companii cu aparenţă legală. Toţi pot să-ţi povestească cum s-a pricopsit poliţia cu BMW-uri nou-nouţe. (Un indiciu: au fost o donaţie generoasă din partea Germaniei.) Dinastia Aliev face şi ea compromisuri, în funcţie de moment. Comerţul oficial cu caviar a fost interzis pentru a proteja rezerva de sturioni aflată în scădere, dar aceasta a făcut contrabanda mai profitabilă pentru amicii lui Ilham. Acceptarea manifestată pe scară largă faţă de practica nepotismului este naturală în lumea arabo-turco-orientală; dublele standarde

Scanned with OKEN Scanner

sunt aici procedura cea mai răspândită. Simpla răspândire a culturii corupţiei îşi serveşte sieşi drept scuză. „Copiii nu-şi fac planuri de pensie", s-a lamentat un diplomat azer la o cină în aer liber, într-o grădină plină de membri ai elitei oraşului Baku. „Poate că unchiul e un ticălos, dar tot fratele mamei rămâne." În cosmopolitul Baku, oficialii primesc mită din partea părinţilor ca să le asigure copiilor locuri la şcolile de top, copii care apoi plătesc ca să poată termina şcoala fără să înveţe.

Felul în care guvernul va şti să colecteze veniturile din energie va hotărî dacă ţara va urma modelul norvegian, al dezvoltării stimulate de petrol, sau dacă va purta asupra sa „blestemul zăcămintelor" – asemenea Nigeriei –, rămânând un stat petrocratic de tip rusesc, în care sectorul petrolifer şi cel bancar se suprapun, iar reţeaua oligarhi-guvern manipulează piaţa astfel încât să profite de pe urma creşterii preţurilor la petrol şi a scumpirii valutei*. Puţine eforturi s-au făcut pentru dezvoltarea sectoarelor non-petrolifere – sau cel puţin a zonelor fizice – din afara oraşului Baku, deşi în multe dintre acestea lipseşte până şi electricitatea. „Lipsa de electricitate într-o ţară bogată în petrol este un semn de management economic deficient", a arătat un diplomat european în timpul unui tur al provinciilor sudice de lângă graniţa iraniană. Un milion de azeri au suferit din cauza migraţiei interne ca urmare a disputei din Nagorno-Karabah – mulţi dintre ei locuind acum în apartamente înghesuite de bloc, în Baku, şi chiar ocupând un cămin al Universităţii –, însă guvernul nu pare să-i fi observat nici pe aceştia.

Petrolul şi democraţia nu s-au amestecat bine în Azerbaidjan tocmai din cauză că rezerva de petrol este atât de limitată, ceea ce i-a stimulat pe unii să profite acum, când producţia este la apogeu. Ilham a concediat câţiva miniştri din vechea gardă, acuzându-i că ar fi finanţat opoziţia şi că ar fi participat la un presupus proiect de lovitură de stat împotriva lui, iar pe alţii i-a arestat sub pretext că „n-au plătit impozite" – ceea ce demonstrează că el consideră mai important controlul asupra cuferelor pline ale ţării decât democratizarea. Doar în regimurile paranoice poliţiştii îi depăşesc ca număr pe protestatari, la mitinguri. Faptul că Ilham permite uneori desfăşurarea mitingurilor, iar alteori le înăbuşă cu violenţă dovedeşte că acestea nu sunt, la urma urmei, decât manevre de relaţii publice.

Corupţia politică şi economică a regimului Aliev îi face pe europeni, dar şi Azerbaidjanul, să-l considere pe acest lider o povară. Regimul i-a favorizat, pe lângă europeni, şi pe ruşi şi iranieni, deci e limpede că joacă cu toate taberele. Înşelând o companie turcească într-un contract de modernizare a reţelei de electricitate a ţării, el a deschis poarta Rusiei, lăsând-o să-şi completeze monopolul energetic asupra sudului Caucazului. Fără o economie diversificată, cea de-a doua sursă de venit a Azerbaidjanului

* Compania de Stat a Petrolului din Republica Azerbaidjan (CSPRA) s-a opus inspecţiilor finaciare şi a blocat propunerile de a delega Fondul de Stat al Petrolului (FSP) – care va folosi un procent important din veniturile din petrol pentru infrastructură şi programe sociale – în afara ţării, unde transparenţa este obligatorie.

Scanned with OKEN Scanner

rămân banii trimişi de cele două milioane de azeri din Rusia. Contrabanda cu droguri este întreţinută de bande care au legături cu poliţia, la graniţele cu Rusia şi Iranul. Ca urmare, Rusia continuă să aibă o mare influenţă asupra politicii externe azere, iar Iranul îşi continuă eforturile de a-i domina pe şiiţi. NATO a făcut lobby în favoarea unei baze care să monitorizeze Marea Caspică şi Iranul, iar Rusia s-a oferit să îi închirieze staţia radar din Gabala, dar, aşa cum a afirmat un analist azer, „avem şi aşa problemele noastre şi nu vrem ca America să le înrăutăţească". Direcţia preferată de Azerbaidjan rămâne, astfel, la fel de nesigură, ca şi alfabetul său, care a oscilat, numai în secolul XX, între cel arab, cel chirilic şi cel latin.

În 1959, ambasadorul american la ONU, Henry Cabot Lodge Jr., a întrebat: „Statele Unite pot câştiga războaie, dar pot ele câştiga revoluţii?". Ilham a anulat alegerile parlamentare din 2005, spunând că „ele nu afectează cursul guvernării". Chiar dacă nu satisfăceau standardele OSCE, America a ratificat totuşi rezultatele acestora. Dar SUA şi UE ar face bine să sprijine o opoziţie mai credibilă, în acelaşi timp încurajându-i pe reformatorii din cadrul parlamentului. Grupul est-european de ţări din lumea a doua lucrează din greu în Azerbaidjan, sperând că guvernul îşi va asculta mai degrabă egalii decât puterile paternaliste, ca orice copil răzvrătit. Fie că revoluţia se înfăptuieşte prin lovitură de stat, fie printr-o revoltă populară sau printr-o invazie militară, consolidarea democratică are loc doar acolo unde localnicii posedă mijloacele prin care să preseze conducerea ţării să deschidă sistemul de guvernare[11]. Realizarea acestor obiective ar face inutilă o eventuală revoluţie a „Pepenelui" sau a „Caviarului", prin construcţia stabilă a unui sistem politic prooccidental.

„Acceptăm orice etichetă în afara aceleia de «fosta Uniune Sovietică»", a declarat un tânăr oficial din Ministerul de Externe. Puţini ştiu cu precizie, în Azerbaidjan, ce este Uniunea Europeană, dar tot mai puţini vor să fie excluşi din ea, pentru că ştiu cu siguranţă că e preferabilă CSI-ului dominat de Rusia. Însă Azerbaidjanul face deja parte din Europa. Chiar dacă depinde de investiţiile europene pentru dezvoltarea sectoarelor non-petrolifere precum cultivarea viilor, a lămâilor sau a bumbacului, alte mii de angajaţi europeni din sectorul energetic – de la muncitori de pe paltforme petrolifere la directorii executivi – depind şi ei de slujbele bine plătite din Baku, de unde se extind conductele în jurul Mării Caspice, suprapunându-se drumurilor comerciale antice. Caucazul este, poate, zona cea mai îndepărtată şi mai plină de conflicte a estului Europei, dar în acelaşi timp reprezintă şi zona de care depinde cel mai mult viitorul Europei ca putere autonomă.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Concluzie

Europa se întinde

„Casa Comună Europeană" creşte într-un ritm mult mai alert decât se aştepta istoricul A.J.P. Taylor, transformându-se într-o comunitate cu mai multe rânduri de membri, parteneri şi asociaţi cu grade diferite de privilegii, responsabilităţi şi moduri de sponsorizare. Istoria sa de lupte intestine nu-i va servi prea mult în viitor, căci Europa de astăzi este prosperă şi puternică, la fel ca orice superputere. UE îşi manifestă din ce în ce mai mult dorinţa de a transforma profund fiecare ţară din vecinătatea ei – şi face acest lucru mai bine decât orice altă superputere. În Europa de astăzi, kurzii sunt protejaţi faţă de turci, bosniacii şi kosovarii faţă de sârbi, iar ucrainenii şi georgienii faţă de ruşi – şi, în acelaşi timp, UE îşi foloseşte supa-alfabet a instituţiilor sale pentru a-i face pe toţi să funcţioneze în acelaşi ritm. UE are dreptate să menţină criteriile stricte de aderare, dar nu-i mai aşteaptă pe ceilalţi să înveţe pasiv europenitatea, când atributele acesteia sunt atât de uşor de asimilat – în special cu ajutorul noilor săi membri estici. Pe măsură ce liderii europeni îşi extind imperiul colectiv de la Oceanul Atlantic la Marea Caspică, ei aud avertismentul mefistofelic al călătorului spaniol Mendoza din ultima scenă a comediei lui George Bernard Shaw, *Om şi supraom*. „Sire, există două tragedii posibile în viaţă: una este să-ţi pierzi dorinţa inimii, cealaltă este să ţi-o împlineşti." Dacă *spleen*-ul intelectual va anula consensul asupra definiţiei şi scopului proiectului european în cele 25 de capitale ale sale, înlocuind ambiţia cu neliniştile privitoare la perspectiva de a se învecina cu unele dintre cele mai instabile regiuni ale lumii de astăzi, europenii îşi vor pierde apetitul pentru extinderi strategice, chiar în momentul atingerii celui mai mare succes al lor. Cu atâţia bucătari în bucătăria de la Bruxelles, nu e sigur care reţetă va fi câştigătoare.

Dar preţul stagnării teritoriale este mult mai mare decât povara extinderii. Astfel, expansiunea imperială a Europei respectă legea newtoniană a inerţiei: un obiect în mişcare rămâne în mişcare. Corolarul este că Europa nu trebuie să se odihnească, deoarece acest lucru ar putea-o conduce la insignifianţa unei insule, expunând-o la ameninţări externe. Logica „extinderii imperiale" s-a întors astfel cu o sută optzeci de grade, căci a evita expansiunea ar însemna căderea imediată în stază. Dacă UE ar înceta să se mărească, zona vestică a Eurasiei ar cuprinde, în esenţă, patru puteri

autonome, conduse de Londra, Bruxelles, Ankara şi Moscova – patru roţi care nu merg întotdeauna cu aceeaşi viteză. Dar dincolo de domeniul lor colectiv occidental, toate aceste patru puteri – plus Statele Unite – au în faţă provocări mult mai mari în regiunea din estul Europei de Est: Asia Centrală.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Partea a II-a

Afacerile din inima continentului

Capitolul VII

Drumul Mătăsii şi Marele Joc

În 1891, în vârful Munţilor Pamir, curajosul cercetaş britanic Francis Younghusband l-a întâlnit pe iscusitul său adversar rus, colonelul Ianov. Ambii priveau terenul sălbatic, foarte important din punct de vedere strategic, în parte pentru că şi celălalt şi-l dorea. Aruncând un ochi pe schemele ample ale lui Ianov, Younghusband a observat că ruşii „îşi cască gura cam tare". La care Ianov a răspuns: „Şi ăsta e doar începutul"[1]. Cine putea supravieţui în Asia Centrală avea s-o şi cucerească.

De la Marea Caspică până în stepa înaltă a Mongoliei, din Siberia până la Marea Arabiei, Asia Centrală este o întindere mare de câmpie uscată, gri şi maro, străbătută de cei mai înalţi munţi din lume, atingând altitudinea maximă în masivul Garmo (numit, nu cu mult timp în urmă, „Pik Kommunizma"), înalt de 7.625 m, din Munţii Pamir ai Tadjikistanului. Înghеţaţii Munţi Tien Shan („Munţii Cerului") fac o curbă spre nord-est prin Kîrgîzstan şi Kazahstan: lanţurile muntoase Himalaya şi Karakoram pornesc radial spre sud-est, prin China, India şi Nepal, iar golaşul Hindukush se desface spre sud-vest în Afganistan. În acest peisaj ostil, răsăritul şi apusul sunt la fel de ceţoase – iar suferinţele au venit din toate direcţiile.

„De-a lungul întregii noastre istorii, mai important a fost unde suntem, şi nu cine suntem", mi-a explicat un istoric uzbek în Taşkent, din spatele unui birou cu complicate ornamente aurii. Asia Centrală este bazinul istoric în care se revarsă toate regiunile şi culturile înconjurătoare. Aşezată între civilizaţiile slavă, arabă, persană, indiană şi chineză, Asia i-a primit pe cuceritorii din Grecia până în Mongolia şi pe negustorii din Italia până în Coreea în oazele sale, şi cu toţii şi-au lăsat o amprentă vizibilă astăzi pe feţele atât de ambigue etnic ale locuitorilor, din Kazahstan până în Afganistan: de la turcii europeni la mongolii asiatici, cu toate variantele intermediare. Se spune că 10% dintre asiaticii de parte bărbătească sunt urmaşii lui Ginghis-Han, cel mai prolific cuceritor şi violator din istorie.

Astăzi, numele fiecărui stat central-asiatic se termină cu „-stan", sufixul din limba farsi care înseamnă „pământ". *Stan*-urile postsovietice lipsite de ieşire la mare, mai ales Kazahstan şi Turkmenistan, sunt aşezate deasupra unor uriaşe rezerve de petrol şi gaze naturale, fapt esenţial pentru înţelegerea acestei regiuni, alături de circulaţia

Scanned with OKEN Scanner

armelor, drogurilor, militanţilor islamici şi, finalmente, a petrolului, prin Afganistan şi Pakistan. Mulţi observatori privesc întreaga zonă ca pe un turbulent „arc de instabilitate", ce se întinde din vestul Africii până în Asia de Sud-Est, numind-o „Balcanii eurasiatici" sau, mai dur, „Gunoistan". Ce-i drept, nici unul dintre aceste state primitive (cu excepţia Afganistanului) nu e mai vechi de o sută de ani; abilitatea lor în arta de a se lăsa stăpâniţi le va destina fie un viitor în cea de-a doua lume, fie unul în cea de-a treia.

Cele mai importante chestiuni care influenţează ordinea globală îşi găsesc sensul în Asia Centrală: cât de credibilă este China în calitate de lider eurasiatic? Va mai rămâne Rusia o putere eurasiatică? Pot coopera SUA şi Europa în afara teritoriului din imediata lor vecinătate? Vor şti marile puteri să-şi împartă resursele energetice, dacă cererea va depăşi oferta? Pot ţările sărace, dar pline de resurse, să devină democraţii stabile? Cum pot fi opriţi liderii malefici, fără a face populaţia să sufere şi să se revolte?

Asia Centrală a fost multă vreme un Drum al Mătăsii pentru globalizarea de la Est la Vest şi un laborator al Marelui Joc al competiţiei imperiale cu cărţile pe faţă, două metafore care descriu atât trecutul, cât şi viitorul regiunii. În secolul XXI, ea va întruchipa ambele metafore – fiindcă una trimite, inevitabil, la cealaltă. Deşi toate marile puteri se străduiesc să-şi securizeze resursele nou descoperite de ţiţei şi gaze naturale, ele deschid o regiune mult timp închisă ermetic, transformând-o într-o răscruce unde Vestul şi Estul concurează pentru conducte, drumuri şi reţele comerciale – singurele linii de pe hartă care contează cu adevărat în era globalizării.

Imperiile istorice au trecut repede peste întinderile neospitaliere ale Asiei Centrale, dar cele mai multe dintre ele au dispărut la fel de repede cum apăruseră. În anul 329 î.Hr., Alexandru cel Mare a traversat munţii Hindukush şi a cucerit Marakanda (Samarkandul de astăzi), satrapia înfloritoare a Imperiului Ahemenid oriental. Deşi şi-a stabilit tabăra la Alexandria Eschate („cea mai îndepărtată Alexandrie", oraşul Khujand din Tadjikistanul de astăzi), care proteja răspândirea culturii elenistice de triburile turbulente, nu mult după aceea, controlul asupra trecătorilor de la est la vest a fost câştigat de nomazii budişti Kushan, situaţi la graniţa dintre Pakistanul de astăzi, Afganistan şi China. Au urmat sasanizii persani, hunii, arabii (care au ajuns până la Kashgar în anul 714) şi samanizii, întemeind caravanseraiuri împodobite. Buhara a devenit stâlpul răsăritean al islamului, primind mii de studenţi în *madrasah*-urile sale colorate, unde aceştia îşi însuşeau învăţăturile poetice ale *amir*-ilor samanizi.

Succesivele răsturnări de imperii din Asia Centrală demonstrează că nu doar puterea se teme de vid, ci şi spaţiul. „Eu sunt pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcatele voastre", i-a certat Ginghis-Han, cu perversitate, pe turcii seleucizi în 1221, pe când hoardele sale mongole jefuiau Buhara. *Pax Mongolica* „a făcut Imperiul Roman şi pe cel al lui Alexandru să pară neînsemnate", scria B.H. Liddell Hart, iar felul în care mongolii au gestionat Drumul Mătăsii i-a facilitat lui Marco Polo celebrele călătorii[2]. După ce, în secolul al XIV-lea, ciuma a decimat populaţia din regiune, Amir Timur

Scanned with OKEN Scanner

(Tamerlan) a pretins stăpânirea pământurilor din Kashgar până în Caucaz, iar nepotul său, Babur, a întemeiat dinastia Mogulilor din India. Când ţarul a căutat în Sud compensaţii pentru înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii (şi pentru prăbuşirea importurilor de bumbac, cauzată de Războiul Civil american), forţele sale au invadat Taşkentul în 1865 şi au cucerit vestul Chinei, până la Yining. Răspunzându-i lui Ginghis-Han peste veacuri, necruţătorul general rus Skobelev a declarat: „Cu cât îi loveşti mai tare, cu atât mai liniştiţi vor sta după aceea". Căile ferate au permis puterilor europene să se extindă în interiorul continentelor: francezii în Africa de Nord, britanicii în Sudan, iar ruşii în Asia Centrală. Halford Mackinder, care a folosit pentru prima dată termenii „inima continentului" şi „pivot geografic al istoriei" pentru a descrie „zona de câmpie... de mare mobilitate" de unde dominarea Eurasiei era posibilă, se temea că reţelele de căi ferate şi de comunicaţii i-ar putea permite Rusiei „să îşi extindă puterea de la un capăt la altul" şi să se ridice împotriva supremaţiei globale a Marii Britanii, bazată pe puterea navală*. Astfel, pe măsură ce Rusia avansa spre sud, Imperiul Britanic făcea presiuni spre nord, din India. În timpul Marelui Joc care a urmat (sau al „Turnirului Umbrelor", cum i-au spus ruşii), Marea Britanie şi Rusia au repetat fiecare manevrele celeilalte, din Kashmir în Tibet şi în Munţii Pamir, absorbind hanate şi luptând prin intermediari în războiul anglo-afgan**. Younghusband, Ianov şi chiar polifaţetatul Nicholas Roerich, mistic budisto-comunist, pictor şi agent triplu au făcut cu toţii parte din distribuţia misterioasă de actori care plănuiau războaie la mare altitudine, creau hărţi false şi foloseau numeroasele „metode delatoare ale diplomaţiei orientale"[3]. Cucerirea şi asimilarea de către ruşi au dus la rechiziţia tuturor oamenilor şi vitelor din regiune în primul război mondial şi la confiscarea a mari cantităţi de haine şi alimente, care erau trimise în Rusia pe calea ferată transcaspică. După încheierea războiului civil din Rusia, *Stan*-urile au fost răsplătite cu colectivizarea şi, în consecinţă, cu foametea şi bolile, fiind transformate, în următoarele şapte decenii, într-o bază retrasă de producţie a echipamentelor militare pentru cel de-al doilea război mondial şi într-un teren virgin pentru planurile ruseşti, dezastruoase din punct de vedere ecologic, de producţie a bumbacului.

---

* „În urmă cu o generaţie, aburul şi Canalul de Suez păreau să fi sporit viteza de mişcare pe apă faţă de cea terestră. Căile ferate acţionau mai ales ca mijloc de alimentare pentru comerţul pe ocean. Dar căile ferate transcontinentale modifică acum situaţia transportului terestru, şi nicăieri nu are efecte mai puternice decât în inima continentului euro-asiatic, în zonele vaste în care nu se găseşte nici lemn, nici piatră pentru construcţia drumurilor. Căile ferate fac minuni în stepă, deoarece înlocuiesc direct mobilitatea cailor şi a cămilelor, eludând stadiul drumurilor bătătorite." (Mackinder, „The Geographical Pivot of History", *Geography Journal*, 23 [1904], pp. 421-437)

** George Curzon, pe atunci vicerege al Indiei, a exclamat: „Turkestan, Afganistan, Transcaspia, Persia: din toate aceste nume nu transpare decât sentimentul de mare îndepărtare... Pentru mine, mărturisesc, ele sunt piesele de pe o tablă de şah pe care se joacă un joc pentru dominaţia lumii." (Curzon, *Persia and the Persian Question* [1896])

Scanned with OKEN Scanner

Când Uniunea Sovietică s-a dezmembrat, geografia rapid mişcătoare a alianţelor eurasiatice a putut fi urmărită la vedere în Asia Centrală. Rusia, fostă superputere, caută să-şi păstreze influenţa asupra „vecinilor", actuala superputere, America, îşi duce „războiul global împotriva terorismului", iar superputerile emergente, Europa şi China, încearcă să-şi satisfacă necesităţile energetice răspândindu-şi totodată legislaţia şi credinţele*. Spre deosebire de mai vechile întâmplări din zonă, când au avut loc atacuri şi retrageri ample, manevrele minore de astăzi seamănă mai mult cu o partidă de scrimă în care mai mulţi spadasini atacă şi parează succesiv, acumulând puncte şi primind lovituri din partea celorlalţi. Puterile esenţiale complotează cât se poate de vizibil: Rusia continuă să vândă arme în cantităţi mari, cumpărând totodată infrastructură energetică; America păstrează în zonă o reţea de tabere cu echipament militar, la fel de vizibile ca nuferii pe un lac, şi îşi promovează companiile petroliere de categorie grea; Europa, care este şi ea un mare investitor în regiune, caută să modernizeze economiile şi instituţiile; iar China inundă pieţele cu bunuri ieftine şi a preluat deja conducerea în modernizarea infrastructurii.

După ce a trecut frontiera caspică dintre Europa şi Asia, NATO se amestecă, se contrează cu şi se lipeşte de Organizaţia de Cooperare Shanghai (OCS). Asemenea tratatului de înfiinţare a NATO, Carta Washington, numele Organizaţiei de Cooperare Shanghai dă o indicaţie limpede cu privire la puterea care conduce această viziune alternativă pentru Asia Centrală. Dinamica progresivă dintre NATO, condusă de americani, şi OCS, condusă de chinezi, atinge cel mai înalt nivel în calculele de *realpolitik*. Aici sunt cel mai vizibile contrastele dintre diplomaţia americană şi cea chineză în funcţionarea lor din ţările lumii a doua. Politica americană de tip „Rusia mai întâi" din anii '90 a dus la neglijarea Asiei Centrale. Aici s-au scos doar capetele rachetelor nucleare din Kazahstan. Astăzi, oferta limitată de sprijin militar a Americii şi programele de reformă democratice, selective şi orientate spre piaţă nu par să aducă prea multe beneficii. China, din contră, practică o diplomaţie aparent inatacabilă de dezvoltare comună. În timp ce Departamentul de Stat american se întreba cărui birou să repartizeze problemele Asiei Centrale – celui pentru Europa sau celui pentru Asia de Sud –, China fixa rapid graniţele disputate cu republicile nou-create (şi, inclusiv graniţa sa de 4.160 km cu Rusia). „Noul concept de securitate" chinez

* Puterile periferice, Turcia, Iran şi India, formează un cerc mai larg de state care doresc să influenţeze şi ele situaţia din regiune. Deşi misionarii saudiţi şi iranieni au fost printre primii vizitatori din regiune după câştigarea independenţei, încercările lor de a exporta ideologiile sunnită şi şiită au dus la alimentarea violenţelor sectare în Pakistan şi au provocat respingerea oricărei teocraţii în stil iranian. Eforturile iniţiale ale Turciei de a realiza o fraternitate geopolitică au fost dezaprobate de noile state turcice independente, deoarece acestea abia scăpaseră de un „Frate mai Mare" şi nu-şi doreau un altul. India are legături culturale notabile cu întreaga regiune, mai ales cu Afganistanul, dar bariera geografică reprezentată de vecinul şi adversarul său Pakistan nu-i permite să-şi realizeze ambiţiile de a construi o conductă de gaze naturale în Turkmenistan sau Iran.

Scanned with OKEN Scanner

căuta să unească țările vecine prin inițierea de măsuri care să creeze încredere, mai întâi, între „Cei Cinci de la Shanghai" (China, Rusia, Kazahstan, Kîrgîzstan și Tadjikistan) pentru a înfrunta împreună cele „trei rele" comune: separatismul, terorismul și extremismul[4]. Ca și NATO în Caucaz, OCS stabilește regulile și procedurile comune pentru vămile și punctele de control de la graniță, modernizează autostrăzile de pe vechile căi comerciale și coordonează activitățile comune antidrog. Ceea ce începuse ca un forum al retoricii antiamericane este considerat azi de către unii fie un „NATO al Estului", fie un club de elită pentru magnații petrolului.

„OCS nu așteaptă ca NATO să rezolve lucrurile", a atras atenția un oficial uzbek implicat profund în procedurile organizației. „Șerpașii noștri sunt în contact permanent, iar miniștrii Apărării cooperează și ei." Deși seamănă mult cu o alianță pentru securitate colectivă în stilul NATO („Toți pentru unul și unul pentru toți!"), fermecătoarea ofensivă chineză a dus la noi mandate ale OSC în domeniul investițiilor energetice, al schimburilor interbancare și al dialogului cultural – fără să aibă loc în tot acest timp vreo discuție despre democratizare[5]. China se prezintă ca un lider consultativ și, mai mult decât atât, a devenit purtătoarea stindardului practicilor de afaceri, oferind un credit din ce în ce mai mare (aproape un miliard de dolari) țărilor din OCS. Astfel de procedee sunt o adaptare modernă a strategiei dinastiei Ming, din perioada postmongolă a Drumului Mătăsii, de a permite hanatelor central-asiatice să se guverneze singure, participând la un sistem bazat pe plata tributului, asemănător celui folosit atunci în Asia de Sud-Est[6]. Dacă tradițiile dinastice sunt încă norma, de ce ar trebui ca diplomația de astăzi să fie una nouă?

Influența economică, demografică și diplomatică a Chinei ne asigură practic că ea va înlocui Rusia în calitate de principiu organizator al regiunii. Dar, așa cum Hitler și Stalin au căzut de acord că America era singura țară care le amenința perspectiva de a domina Eurasia, Rusia și China de astăzi au decis să conlucreze în cadrul OCS pentru a limita pătrunderea NATO în Asia. „Acolo unde funcționează manevrele Rusiei, ele ajută și intereselor chineze, iar acolo unde dau greș, Rusia pierde, în timp ce China își sporește imaginea de putere binevoitoare", a observat un diplomat european cu state vechi în Kazahstan. Brusca renaștere a comerțului nu s-a produs pentru că niște țări au descoperit oportunități economice, ci datorită Chinei aflate în expansiune, care le-a stimulat prin marile sale investiții făcute de pe poziția conducătoare a OCS. Chiar dacă multe dintre afacerile OCS sunt perfectate în limba rusă, generația antrenată în URSS iese din scenă; asemenea situației limbii franceze în Europa, impunerea rusei ca simbol al puterii nu înseamnă și păstrarea influenței în zonă. Încercarea Rusiei de a obține conducerea regională, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), nu a avut o soartă mai bună decât eșuata CSI. „Cum putem vorbi despre viitorul a ceva ce nu există în realitate?", a ricanat, sarcastic, un tânăr diplomat kazah.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul VIII

Rusia care a fost

Cele două mari regiuni asiatice ale Rusiei – Siberia şi Extremul Orient, deţinând împreună un spaţiu de cinci ori mai mare decât Rusia europeană – fac din aceasta factorul decisiv în stabilirea celui care va controla Asia Centrală: NATO sau OCS. Fără Rusia, Occidentul nu are acces terestru spre sediul puterii eurasiatice din fabuloasa inimă a continentului, fie din cauza unor aliaţi instabili şi neloiali (Afganistan şi Pakistan), fie a unor state ostile (Iran) sau a unor obstacole geografice (Marea Caspică)*. Dacă Occidentul nu va avea succes în a curta Rusia, China va câştiga noul Mare Joc.

O mare parte din peisajul rural al Rusiei de astăzi este „o lume răsturnată, locuită de oameni abandonaţi de guvern, care se descurcă pe cont propriu"[1]. Graniţele labile ale Rusiei s-au întins şi s-au contractat de-a lungul secolelor, pe un spaţiu de mii de kilometri pătraţi, dar chiar atunci când vastitatea lor vulnerabilă avea mai mare nevoie de o structură autoritară, statul n-a mai fost capabil să controleze direct viaţa unei mari părţi din populaţia Rusiei[2]. Conectarea popoarelor din Siberia cu vestul ţării prin intermediul drumurilor şi al căilor ferate le-a înlesnit acestora accesul la pieţe, dar le-a şi accelerat tendinţa de a se întoarce acasă pentru a contracara migraţia forţată impusă de planificatorii sovietici[3]. Oraşe care în epoca sovietică erau închise pentru lumea exterioară se închid acum, pur şi simplu, asemenea fabricilor falimentare.

Nicăieri în lume nu se învecinează atât de provocator un stat depopulat cu unul suprapopulat, ca la graniţa dintre Rusia şi China. Ruşii „votează" cu picioarele, migrând spre Vest în valuri constante. În acelaşi timp, la nord de Beijing, Marele Zid Chinezesc se prăbuşeşte şi în jur de 600.000 de emigranţi chinezi trec graniţa în fiecare an spre nord, în Extremul Orient depopulat al Rusiei – o cifră aproape identică

---

* După cum a avertizat Henry Kissinger, fără SUA, Europa nu este decât „o peninsulă, ba chiar un ostatic al Eurasiei, înecată în vârtejul conflictelor sale interne, şi o ţintă esenţială a curentelor radicale şi revoluţionare care mătură atât de multe zone învecinate... Separate de Europa, Statele Unite sunt din punct de vedere geopolitic o insulă îndepărtată de ţărmul Eurasiei, asemenea Marii Britanii în secolul al XIX-lea." (Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy ?* p. 52)

cu aceea a scăderii anuale a populației ruse. Doar 7 milioane de ruși au mai rămas în Orientul Îndepărtat, în timp ce numai provinciile de nord-est ale Chinei numără o populație totală de peste 100 de milioane. Un dezechilibru demografic imens, care, alături de nevoile crescânde de resurse ale Chinei prospere, ne conduce spre câteva întrebări fundamentale: poate Rusia să existe în continuare în forma ei actuală? Cât timp va mai putea menține granițele politice actuale? Este suveranitatea națională portabilă, extinzându-se odată cu cetățenii care migrează?

Aceste chestiuni se rezolvă mai repede în practică decât în teorie. Rusia întârzie cât poate preluarea pe față de către China a Siberiei și a Orientului Îndepărtat, închiriindu-i o suveranitate parțială asupra zonei vecinei sale cu populație mult mai numeroasă. Dar, treptat, închirierea devine împroprietărire – sau, cel puțin, preluare abuzivă de locuință. Enorma influență financiară a Chinei a dus la un număr din ce în ce mai mare de acorduri de exploatare comună între firme de petrol ruseşti, precum Rosneft, și Sinopec din China, ceea ce îi acordă ultimei o mai mare influență în dirijarea fluxurilor petrolifere. Orientul Îndepărtat virgin al Rusiei conține și depozite uriașe de zinc, nichel, cositor, diamante și aur, precum și zone de pescuit și exploatări forestiere imense – toate foarte atrăgătoare pentru cel mai mare importator de materii prime din lume. Atunci când inima continentului era puternic fortificată cu garnizoane ruseşti, aceasta corespundea descrierii făcute de Mackinder, semănând cu o „fortăreață naturală". Însă, astăzi, Rusia de la est de marele fluviu Lena este numai bună pentru a fi exploatată de către chinezi. Companiile chineze defrișează taigaua rusă, apoi dau foc la ceea ce rămâne, ca să-și acopere urmele, și expediază lemnul pe mare, cale de vreo 1.600 km, în China, de-a lungul coastei Pacificului[4]. O populație atât de mare n-ar putea lăsa neatinsă o sălbăticie atât de luxuriantă.

Orientul Îndepărtat este visul, dar și coșmarul Rusiei: China dezvoltă această regiune în moduri pe care Rusia n-a știut să le folosească și, ca urmare, o ocupă treptat[5]. Ceea ce, pe hartă, pare a fi Rusia seamănă mai mult cu China dacă te uiți la fețele oamenilor. Cetățeni chinezi (și coreeni deportați de Stalin) se tratează în clinici unde lucrează alți chinezi, iar bărbații chinezi se căsătoresc cu femei siberiene ai căror soți sunt fie întotdeauna beți, fie deja morți din cauza băuturii. Încă din timpul Războiului Rece, rușii râdeau spunând că aceia care vor să plece din URSS trebuie să învețe engleza, dar cei care rămân trebuie să învețe chineza, comentând apoi cu umor sec: „Nu există tulburări la granița sino-finlandeză". Dată fiind subțierea stratului de gheață siberian din cauza încălzirii globale, controlul demografic, economic și, în cele din urmă, politic al Chinei asupra Orientului Îndepărtat al Rusiei este asigurat chiar și din punct de vedere cosmic. Acum un secol, muncitorii chinezi construiau orașul rusesc Vladivostok („Stăpânul Orientului"), iar Rusia lua Manciuria de la chinezi. Însă astăzi China este stăpâna Orientului.

China se folosește de mercantilismul său agresiv, dar pacific, pentru a recuceri fosta ei provincie Mongolia din timpul dinastiei Qing, acum plasată în mod precar între Rusia și China. Odinioară, mongolii stăpâneau China, însă astăzi, această țară

Scanned with OKEN Scanner

săracă, cu doar 3 milioane de locuitori, se pregăteşte să devină o provincie chineză integrată, Mongolia Interioară, dincolo de deşertul Gobi – păstrând doar semnele exterioare ale suveranităţii pentru propria linişte. Unii mongoli proclamă faptul că ţara lor traversează o nouă epocă a goanei după aur – numind-o, cu un joc de cuvinte englezesc, „Mine--Golia" –, dar singurele proprietare ale depozitelor de minerale din deşertul Gobi, ca şi ale agriculturii şi ale pădurilor din nordul ţării sunt firmele chineze[6]. Muncitorii chinezi lucrează în mine (de unde provine 70% din exportul ţării), şi tot ei au înălţat clădirile care formează peisajul urban al capitalei Ulan Bator. Dat fiind că cea mai mare parte din profituri se îndreaptă către companiile chineze, foarte puţine lucruri s-au făcut pentru a combate sărăcia ţării. Guvernul a încercat să impoziteze veniturile obţinute din aur, însă acest lucru a încurajat contrabanda către China. Mongolia numeşte Statele Unite „al treilea vecin" al său, datorită prezenţei armatei americane, însă existenţa militarilor poate doar să împiedice chinezii să invadeze Mongolia, nu-i poate opri s-o cumpere.

Prin intermediul OCS şi al „relaţiilor speciale", China şi Rusia realizează ample manevre militare comune, iar China a devenit cel mai mare cumpărător de arme ruseşti – dotând astfel cea mai mare armată din lume cu o tehnologie din ce în ce mai sofisticată[7]. Însă această căsătorie de conveniență ar putea duce la un divorţ foarte urât. N-ar fi pentru prima dată. La graniţa sino-kîrgîză, în 1969, un soldat chinez le-a arătat dosul unor soldaţi ruşi, care, la rândul lor, au pângărit un portret al lui Mao – evenimente mărunte, dar care au provocat ambuscade şi îmbrânceli sino-ruse până la Vladivostok[8]. Ruptura a devenit oficială, şi atât Rusia, cât şi China au cochetat cu ideea de a o declara pe cealaltă „Principalul Adversar", mai mare chiar decât Statele Unite. Până la urmă, KGB a decis să se refere la China doar ca la „un Mare Adversar", dar China s-a convins o dată pentru totdeauna că Rusia reprezintă rivalul ei strategic – fie că este comunistă sau nu.

Vestul n-a făcut un secret din eforturile sale de a alunga Rusia din estul Europei, dar oare şi-ar dori el ca aceasta să-şi piardă propriul Est? Ultimele proiecte regionale ale Chinei ocolesc Rusia, în timp ce aceasta se teme de invazia chineză mai mult decât de Statele Unite sau de Europa. Astfel, în ciuda lobby-ului chinez în favoarea construirii unei conducte ruseşti directe către oraşul Daqing, în provincia Heilonjiang, conducta companiei Transneft, din Siberia Orientală la Oceanul Pacific, va trece prin nordul lacului Baikal, spre Marea Japoniei, fără a intra pe teritoriul Chinei. Oferindu-le petrolul său clienţilor japonezi şi coreeni deopotrivă, Rusia se asigură că preţul şi cantitatea petrolului nu vor fi dictate exclusiv de către China. La un secol după ce ruşii au fost umiliţi de japonezi în războiul din 1905, Rusia se menţine în alertă în Extremul Orient, realizând exerciţii militare bilaterale alături de Japonia şi, mai recent, invitând-o să participe la exploatarea rezervelor de petrol din Insula Sahalin[9]. Temându-se de o a doua cucerire mongolă, unii ruşi numesc astăzi populaţia chineză din Extremul Orient „pericolul galben", iar armata construieşte scenarii în care China ocupă estul Siberiei şi Insula Sahalin, bogată în ţiţei şi gaze naturale, scenarii în care Rusia foloseşte, în replică, arme nucleare.

Scanned with OKEN Scanner

Asemenea prieteniei sino-sovietice din timpul Războiului Rece, încercarea actuală a celor două ţări de a realiza un parteneriat strategetic ar putea eşua, deoarece aduce mai multe avantaje Chinei decât Rusiei. Iar dacă preşedintele Richard Nixon şi secretarul său de stat Henry Kissinger au smuls China din flirtul ei cu sovieticii, la începutul anilor '70, astăzi, Statele Unite şi UE s-ar putea să fie nevoite să salveze Rusia din îmbrăţişarea ucigaşă a Chinei, pentru a nu-şi pierde accesul la inima continentului. Secretarul de Interne al lui Nixon, Walter Hickel, susţine astăzi construirea unui tunel de 123 km pentru a face legătura între Extremul Orient al Rusiei şi Alaska, pe sub strâmtoarea Bering – idee veche, de pe vremea ţarului Nicolae al II-lea. În orice caz, populaţia în scădere a Rusiei are o densitate atât de mică pe o suprafaţă atât de vastă, încât, din punct de vedere demografic, nici nu mai seamănă cu o ţară, ceea ce face din Rusia statul a cărui hartă este cel mai probabil să se schimbe în sens defavorabil în deceniile următoare: pe când Europa îi absoarbe fostele zone de influenţă din vest, China o înghite dinspre est. Experţii sovietici predau acum în facultăţile de istorie – Rusia nu are nici o garanţie divină că va continua să existe în forma ei actuală.

Casa *Stan*-urilor sau castel din cărţi de joc?

În 2006, Banca Naţională a Kazahstanului a scris greşit cuvântul „bancă" pe noile sale bancnote. Cauza acestei întâmplări neobişnuite este aceea că, pe măsură ce noile state independente din Asia Centrală îşi recuperau identitatea după dominaţia rusă, limbile lor turcice – dintre care unele nici nu cunoscuseră scrisul până în epoca sovietică – treceau de la alfabetul chirilic la cel latin, ceea ce a dus la unele scăpări. Nu le va fi uşor noilor republici din „Orientul sovietic" să se apere de viitoarele tentative externe de subjugare şi înlocuire a identităţii lor. Republicile au fost atât de brutal oprimate în timpul guvernării sovietice, încât unele s-au temut de propria independenţă: neştiind cum să se comporte ca republici în lipsa unui stăpân sovietic, ele au sprijinit lovitura de stat din 1991 împotriva lui Gorbaciov şi chiar au votat să rămână părţi ale unei uniuni care nu mai exista[10]. Dar pentru că înainte de sovietizare ele erau simple hanate şi confederaţii de triburi, respingerea moştenirii sovietice implică şi negarea actualelor lor proiecte etnonaţionaliste[11]. Toate au suferit de pe urma exodului de inteligenţă germană, evreiască şi/sau rusească din ţările lor şi toate poartă povara unor sisteme de sănătate şi de educaţie decrepite, din era sovietică – asta dacă au astfel de sisteme –, şi se confruntă cu escaladarea unei crize HIV/SIDA. Din multe puncte de vedere, *Stan*-urile se simt încă şi astăzi aşa cum le proiectaseră Lenin şi Stalin: „naţionale în formă şi socialiste în conţinut". Deşi codurile lor legale anterioare au fost Sharia islamică, legile mongole, apoi cele ale lui Tamerlan şi legea ţaristă, politica republicilor a fost determinată, în principal, de suprapunerea ierarhiei tribale mongolo-turcice cu *diktat*-urile sovietice autoritare[12]. Nici una dintre ele nu a evoluat dincolo de nivelul sistemelor legale kafkiene şi autosuficiente. Nepotismul asiatic se combină cu un instinct birocratic sovietic de a arhiva totul – chiar şi numai pentru a-l nega mai târziu –, creând un sistem în care fie şi numai pentru a vizita un muzeu sunt necesare permise, aprobări, mită şi semnături. Rămăşiţele decăzute de arhitectură sovietică din Taşkent sau Bişkek sunt imposibil de restaurat, în timp ce mahalalele în stil asiatic stau încă aranjate în şiruri sovietice, ordonate.

Scanned with OKEN Scanner

„Cei din Asia Centrală seamănă cu ruşii, doar că sunt de treabă!" a exclamat un universitar american care vizitează adesea *Stan*-urile, însă el nu se referea la liderii regionali ex-sovietici. Toate *Stan*-urile sunt conduse de sisteme superprezidenţiale, care întreţin deliberat existenţa unor parlamente slabe, pe când oligarhii controlează economia prin patronajul unor clanuri. Puterea politică şi cea economică nu se intersectează, pentru că sunt sinonime. Liderii din Asia Centrală arată un mai mare respect faţă de modelul de autoritarism blând din Asia de Sud-Est decât faţă de democraţia europeană. În realitate, ei nu sunt decât ceea ce Mancur Olson numea „bandiţi staţionari", practicând un furt raţionalizat prin îngăduirea unei creşteri economice temporare*. Cu toţii pretind că preferă evoluţia, şi nu revoluţia, dar, pe măsură ce vor îmbătrâni sau vor da dovadă de slăbiciune, crizele de succesiune se vor acutiza şi îi vor răsturna de la conducere, aşa cum s-a întâmplat cu toate dinastiile anterioare[13]. Înăuntrul graniţelor lor trasate arbitrar de sovietici, aceşti lideri nesiguri şi-au subminat unii altora puterea, găzduind grupuri de opoziţie din ţările vecine şi ameninţând cu întreruperea furnizării de petrol şi gaze. Asia Centrală s-a specializat în interzicerea partidelor politice şi în trimiterea exponenţilor lor în exil, după care aceştia fac agitaţie peste hotare. E de mirare că n-au avut loc conflicte majore în regiune. Dar poate dura această stare de lucruri?

„Chiar dacă astăzi suntem ţări independente, ne dăm seama că se desfăşoară un nou Mare Joc, aşa încât e timpul pentru un regionalism care să ne protejeze interesele comune", susţinea un diplomat kazah, preocupat să evite orice formă de întoarcere la subjugare. Faptul că *Stan*-urile nu au ieşire la mare înseamnă că ele vor depinde întotdeauna de bunurile străine şi de investiţii – mai ales că teritoriul lor este arid şi deşertic, cu câmpii de unde apa, şi aşa puţină, a dispărut de mult. Chiar şi ţările posesoare de resurse, potenţial bogate – Kazahstan, Uzbekistan şi Turkmenistan –, trebuie să se bazeze pe Rusia, China, Statele Unite şi Europa ca să poată sonda, extrage şi transporta hidrocarburile spre pieţe[14]. În acest moment, *Stan*-urile au depăşit epoca în care se atacau unul pe altul, ajungându-se la negocierea unor acorduri de schimb între Uzbekistanul şi Turkmenistanul bogate în gaze şi Kîrgîzstanul şi Tadjikistanul care controlează cursurile de apă. Cel mai bine ar fi servită independenţa *Stan*-urilor dacă acestea ar deveni participante la forma contemporană a Marelui Joc, poate prin formarea unui bloc pe care nici o superputere să nu-l poată domina, lucru care le-ar scuti de soarta lungilor secole anterioare, când ele au fost doar hanate. Kazahstanul şi Uzbekistanul au manipulat atât NATO, cât şi OCS: în calitate de membri ai Parteneriatului pentru Pace al NATO, ele au beneficiat de modernizare şi antrenament militar, iar în calitate de membri OCS au primit sprijin împotriva cererilor Occidentului de a se democratiza şi a dorinţei americanilor de a găzdui pe teritoriul lor baze militare. „Ştim din experienţă că marile puteri nu se preocupă de interesele noastre", a conchis diplomatul kazah. Cu cât îşi vor da seama mai mulţi lideri ai *Stan*-urilor de acest lucru, cu atât mai repede se vor uni ţările lor şi nu se vor mai prăbuşi asemenea unui castel din cărţi de joc.

* Evoluţia, în sens literal, desemnează o serie de mutaţii aleatorii, ceea ce arată încă o dată că succesiunea liderilor din Asia Centrală va avea loc pe neaşteptate, chiar şi fără o revoluţie.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul IX

Tibet şi Xinjiang: noua cortină de bambus

Puţini sunt occidentalii care nu sprijină în mod instinctiv ideea eliberării Tibetului, dar ar renunţa americanii vreodată la Texas sau la California? Din punctul de vedere al Chinei, Marele Joc nu s-a terminat neconcludent şi nici fără rezultate, un lucru care nu mai este valabil pentru Rusia sau Marea Britanie. Într-adevăr, China a fost marea câştigătoare a întrecerii dintre marile puteri de la începutul secolului XX. Înţelegerile din 1895 şi 1907 au atribuit Rusiei Munţii Pamir şi au stabilit Coridorul Wakhan – fâşia subţire de teritoriu afgan de la graniţa cu China – ca o zonă-tampon pentru Marea Britanie. Dar în loc să cedeze Turkestanul de Est (Uigurstan) ruşilor, britanicii au finanţat cucerirea de către China a acestui teritoriu, pe care ea l-a organizat sub numele de Xinjiang (ceea ce înseamnă „noile teritorii"). În timp ce Turkestanul de Vest era împărţit în *Stan*-uri sovietice ermetic închise, China îşi afirma statornic dominaţia tradiţională asupra Xinjiang-ului şi Tibetului (Xizang), două dintre cele mai mari provincii ale sale. Fără ele, China ar semăna cu o Americă fără teritoriile sale de la vestul Munţilor Stâncoşi: lipsită de maiestate continentală şi de statutul de putere la Oceanul Pacific.

Noul Mare Joc şi noul Drum al Mătăsii au început prin continua subjugare – şi refacere economică – a provinciei vestice de către China, un proces care ne dă o idee despre viitorul Asiei Centrale. Marele Joc a fost o luptă pentru drumuri de acces, acele „instrumente ale istoriei" care au permis expansiunea imperiilor încă din Antichitate[1]. După ce a supus Xinjiang-ul şi Tibetul, China avansează spre vest, printr-o strategie cu cinci capitole: un „Pod Transcontinental Eurasiatic", care va rivaliza cu Transsiberianul rus; un coridor de cale ferată şi o conductă prin Kazahstan până la Marea Caspică; drumuri modernizate prin trecătorile dintre Kîrgîzstan, Taşkent şi Uzbekistan; şi o prelungire a actualei autostrăzi Karakoram, prin Pakistan, până la portul Gwadar de la Marea Arabiei – toate plătite de către chinezi.

Orice călător care a vizitat cu rucsacul în spate Tibetul şi Xinjiangul în ultimul deceniu ştie că imperiul chinez este dureros de real: cea mai mare grijă a regiunii de vest este fără îndoială Destinul Revelat al Chinei. Încă de la sfârşitul războiului civil din 1949, China s-a străduit să învingă „tirania terenului", cucerind şi îmblânzind

nesfârşitul şi sălbaticul peisaj montan şi deşertic, în scopul de a-i explora vastele bogăţii naturale, de a întemeia colonii penitenciare şi baze de antrenament militar şi pentru testarea armelor, extinzând spaţiul vital pentru populaţia sa în perpetuă creştere exponenţială. Şi Tibetul, şi Xinjiangul au nenorocul de a poseda resurse de care China are nevoie: Tibetul deţine mari cantităţi de lemn, uraniu şi aur, iar Xinjiangul, cele mai mari zăcăminte de petrol, gaze naturale, cărbune, uraniu şi aur din ţară, cele două fiind poarta prin care China exportă mărfuri şi energie către Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Afganistan şi Pakistan. Deceniile de muncă forţată prestată de către militari şi muncitori au deschis drumul dominaţiei fără drept de apel a Chinei*. Trenul care leagă la mare altitudine Shanghai-ul de Lhasa şi care a început să circule în 2006 nu este doar simbolul unui început pentru hegemonia chineză, ci, mai degrabă, apogeul acesteia.

Tibetul şi Xinjiangul de astăzi constituie începutul renaşterii unui imperiu multietnic, într-o manieră foarte asemănătoare cu expansiunea frontierei americane în urmă cu aproape două secole[2]. Chinezii îşi privesc misiunea civilizatoare în acelaşi mod în care gândeau coloniştii americani: ei aduc dezvoltarea şi modernitatea. Asiaticii – tibetanii şi neamurile turcice budiste, uigurii musulmani – sunt scoşi din lumea a treia, fie că le place sau nu. Li se fac drumuri, linii telefonice, spitale şi se creează locuri de muncă pentru ei. Taxele şcolare sunt reduse sau chiar eliminate, pentru a încuraja educaţia de bază şi „chinezitatea". Spre deosebire de europenii care-şi doresc să definească Uniunea Europeană ca pe un club creştin, chinezii nu au inhibiţii în a încorpora teritorii musulmane. Noua mitologie a naţionalismului chinez nu se bazează pe eliminarea minorităţilor, ci pe acordarea unui statut comun acestora, în statul chinez paternalist: uigurilor şi tibetanilor li se spune că sunt chinezi, chiar dacă ei nu fac parte din poporul Han[3]. Dialectul mandarin este singurul numitor comun în tapiseria chineză de limbi şi dialecte neînrudite, printre care mongola, uigura (cu alfabet arab), tibetana şi zhuang. Într-adevăr, chiar dacă Tibetul se învecinează cu Xinjiangul, culturile lor sunt reciproc neinteligibile – şi nici tibetanii, nici uigurii nu par să fi auzit vreodată de zhuangi, chiar dacă aceştia sunt cea mai mare minoritate din China.

„Uniunea Sovietică s-a prăbuşit pentru că a făcut experimente premature cu *glasnost*-ul, înainte ca popoarele ei să se unifice", mi-a explicat un intelectual chinez din Shanghai, care studiază Asia Centrală. „Noi nu vom face această greşeală." Imperiile mari rezistă datorită unei combinaţii de forţă şi legislaţie, iar China nu a ezitat în strategia aplicată Tibetului sau Xinjiangului: a fost doar o diferenţă de proporţii. Chiar şi în bazele militare mici din cel mai îndepărtat colţ al Tibetului se află plutoane ale Armatei de Eliberare a Poporului (AEP), ai cărei soldaţi practică – spre luare aminte – artele marţiale, de două ori pe zi, în pieţele publice, adesea chiar

* Deşi armata chineză este mult mai prezentă în Xinjiang decât în Tibet, o prelungire a Autostrăzii Militare de Sud a redus drastic timpul în care se poate ajunge dintr-o provincie în alta, permiţând armatei chineze să înăbuşe cu repeziciune răscoala tibetană din 1959 (vezi Avedon, *In Exile from the Land of Snows*, p. 317).

Scanned with OKEN Scanner

în vecinătatea fragilelor altare budiste antice. Chiar şi în zonele inaccesibile din junglă, protejate ecologic, se găsesc adesea tabere militare. Inscripţiile care vorbesc despre „Tibet Power" se referă strict la compania chineză de electricitate.

China a pompat miliarde de dolari în proiecte de dezvoltare în Tibet, sperând să liniştească şi să câştige bunăvoinţa celor 3 milioane de tibetani. În Lhasa, multe cartiere în ruină au fost înlocuite cu case individuale, construite de-a lungul arterelor care conectează oraşul la noua sa gară. Consecinţa modernizării chineze este însă că oraşul, odinioară un simbol al culturii autentice, a devenit o simplă cale de acces spre platourile îndepărtate, unde iacii încă îi depăşesc ca număr pe oameni. „Nimeni din familia mea n-a fost vreodată în China", mi-a spus un tânăr ghid tibetan, pe când ne plimbam prin satul Gyantse. „Dar chinezii şi poliţia lor sunt peste tot. Ei poartă chiar pălării ca ale noastre, ca să se piardă în peisaj."

Un câştig mai important decât Tibetul l-a reprezentat provincia mult mai mare şi mai populată Xinjiang, cu rezervele ei de petrol, deşerturile şi munţii săi. Scăderea populaţiei a fost numită „apartheid de tip chinez". Xinjiangul musulman a fost întotdeauna greu de stăpânit, mai ales în timpul dominaţiei dinastiei Qing, reuşind chiar, pentru un scurt moment la sfârşitul războiului civil, să creeze Turkestanul de Est independent. Dar începând cu campania de „Dezvoltare a Vestului" din anii '50, colonizarea masivă cu chinezi Han a continuat neîntrerupt, sub auspiciile Corpului de Producţie şi Construcţie (CPC), echivalentul chinez al americanului *Homestead Act*, care stipendiază iniţiativele fermierilor Han, marginalizând micile loturi ale uigurilor indigeni. În timpul Revoluţiei Culturale, Xinjiangul a fost atent izolat în vederea unui mare pogrom, cu distrugeri de moschei şi arderea Coranului. Ulterior, ciocnirile violente de la Ürümqi din 1996 au dovedit că într-un mediu dominat de chinezi, cultura islamică nu poate rezista în mod paşnic. China a suspendat toate reconstrucţiile de moschei şi a lansat o campanie de mână forte, închizând sau executând mii de uiguri suspectaţi de separatism. Astăzi, se poate vedea că rezultatele eforturilor cumulate ale lui Mao şi Deng nu au fost atinse încă: astfel, nu a fost încheiate lucrările la marea linie de cale ferată şi la autostrada care ar fi trebuit să transporte cărbune, mărfuri şi colonişti dincolo de deşertul Taklamakan şi care ar fi facilitat „hanificarea" definitivă a provinciei, unde uigurii mai reprezintă astăzi doar jumătate din populaţie.

Nişte oameni care călăresc toată ziua măgari nu pot fi foarte bine informaţi cu privire la noua stăpânire politică. Agricultorii nomazi din Xinjiang au supravieţuit secole întregi din comerţul făcut cu fraţii lor turco-musulmani din vest, şi chiar dacă astăzi Xinjiangul este provincia chineză cu cea mai rapidă dezvoltare, puţine lucruri mai amintesc aici de China. Bărbaţii se salută între ei cu gestul musulman de strângere a ambelor mâini, urmat de o uşoară înclinare, atingându-şi inima cu dreapta, iar multe femei poartă baticuri. Moscheile din Yecheng seamănă cu cele din Uzbekistan, iar în bazare se găsesc Coranuri cu incrustaţii aurite şi *pakule* multicolore. Femei cu *burqa* în stil afgan stau ghemuite la colţul străzii şi cerşesc, ca şi în Kabul. Procentul

Scanned with OKEN Scanner

celor infectaţi cu HIV a crescut rapid în anii '90, din cauza extinderii dependenţei de droguri şi a prostituţiei. Deoarece marile centre cu populaţie chineză se află departe de vestul îndepărtat al ţării, turiştii chinezi Han care vizitează regiunea în autobuze luxoase cu două niveluri se uită cu mirare la poporul exotic şi la satele uigure dărâmate, care sunt acum parte a imperiului lor.

Chiar şi la 28.800 km vest de Beijing, ceasurile sunt potrivite cu încăpăţânare pe ora capitalei – un singur imperiu, un singur fus orar. În Khotan (astăzi Hotan), localnicii se îmbăţoşează atunci când poliţiştii chinezi îşi fac rondul. Hotanul a fost odată un centru de răspândire a budismului, de cultivare a mătăsii şi de învăţământ islamic în moscheea roz-albastră din centrul său, însă astăzi oraşul a devenit, asemenea Kazanului din Rusia, un loc unde guvernul îi monitorizează indiscret pe locuitori. „Războiul împotriva terorii" dus de americani a fost o binecuvântare mascată pentru autorităţile chineze, care i-au numit imediat pe agitatorii uiguri – cei mai mulţi dintre ei studenţi şi tineri nemulţumiţi – fundamentalişti islamici, desemnându-i drept ţinte ale propriului lor „război împotriva terorii", alcătuit din împuşcături ocazionale şi pedepsiri ale adunărilor Mişcării Islamice a Turkestanului de Est. „Dacă nu supărăm poliţia, ei n-au să ne atace", a spus un negustor de lemn pietrificat, într-un bazar celebru pe vremuri pentru vânzarea de jad alb, varietate foarte rară. „Dar nu cred că vom mai avea vreodată Turkestanul, aşa cum credeam atunci când republicile turcice sovietice au fost eliberate în anii '90."

Atât fosta capitală a Turkestanului, Yining, cât şi vestitul şi cosmopolitul Kashgar de pe Drumul Mătăsii, de lângă graniţa kîrgîză, au fost transformate în metropole chineze, trecând de la statutul de oraşe prospere cu bazare ieftine la cel de mari noduri comerciale. Pionierii chinezi Han care au ajuns în Kashgar la sfârşitul anilor '80 au marcat simbolic victoria Chinei în Marele Joc prin convertirea fostelor consulate britanic şi rus în cele mai populare hoteluri din oraş (cel britanic a fost numit „Chini Bagh", „Grădina chinezească"). O statuie înaltă de 30,5 m a lui Mao – cu braţul drept întins către Beijing – se ridică deasupra Pieţei Poporului din centru. Populaţia Kashgarului este un amestec de uiguri, tadjici, kîrgîzi şi chinezi Han, dar copiii, în uniforme albastre, învaţă la şcoală doar în dialectul mandarin.

Anihilarea directă a oamenilor, istoriei şi arhitecturii locului şi înlocuirea lor cu zgârie-nori lucioşi, ca simboluri ale capitalismului chinez modern au transformat Ürümqi, capitala Xinjiangului, într-un nou Shanghai, la nord de Drumul Mătăsii. Ca şi în Tibet, nici aici distanţa sau clima nu au creat obstacole: o şosea cu şase benzi trece prin oraş, iar noua majoritate compusă din chinezi Han îşi alimentează noile şi arătoasele maşini japoneze la marile benzinării Sinopec şi PetroChina din oraş. Ürümqi-ul geme de comercianţi din Rusia, Pakistan şi din toate *Stan*-urile învecinate, care cumpără ieftin bunuri chinezeşti ca să le vândă profitabil acasă. Uigurii sunt astăzi o minoritate marginalizată în oraş, căci lor nu li oferă nici slujbe şi nici spaţii de locuit, în afara pieţelor nocturne pline de oale cu supă uigură aromată şi de jongleri de circ. Fluxul continuu de turişti chinezi face ca acele câteva atracţii naturale să fie

Scanned with OKEN Scanner

foarte aglomerate, aşa că smaragdinul Lac al Cerului nu prea mai pare a fi atât de celest.

Tot ce rămâne din visul Shambalei sunt CD-urile cu muzică de meditaţie tibetană; din Turkestan rămâne doar un nor aromat de kebab deasupra Văii Fergana din Xinjiang. În mod ironic, sentimentul de siguranţă aproape absolută al chinezilor cu privire la ambele provincii constituie cea mai mare speranţă a localnicilor pentru un *glasnost* chinezesc: China nu se mai confruntă cu nici o formă semnificativă de rezistenţă şi, din acest motiv, poate că într-o zi se va îmblânzi. Călugării din Tibet caută de mai mult timp în sud, în Nepal şi China, sprijin cultural. În secolul al XVIII-lea, China a îngăduit Tibetului o autonomie funcţională, după un model propus şi de actualul Dalai Lama. După ce acesta va ieşi din scenă, China nu se va mai teme să deschidă provincia către noi şi intense schimburi culturale cu budiştii din India, Tibet şi Nepal, restabilind rolul regiunii de trecătoare pentru Drumul Mătăsii, ca acum o mie de ani, când au fost săpate Peşterile celor O Mie de Buddha din Dunhuang.

Treptat, tibetanii şi uigurii vor deveni mai prosperi decât vecinii lor mongoli, kîrgîzi, tadjici, afgani, pakistanezi, indieni şi nepalezi din lumea a treia, iar dezvoltarea lor ar putea deveni un argument pentru China ca să îşi manifeste pretenţiile de hegemonie binevoitoare şi în alte părţi din Asia Centrală. Dar China vrea întâi să obţină dominaţia asupra acelor zone şi abia apoi să vorbească despre asta.

Temându-se de orice putere care ar fi capabilă să unească singură Eurasia, Mackinder a scris: „Cine conduce Insula Mondială, conduce lumea”[4]. Insula mondială a Eurasiei este astăzi din nou un singur continent. În curând va fi posibil să călătoreşti de la Aberdeen la Singapore sau Seul pe Reţeaua de Căi Ferate Transasiatică, din care unele porţiuni au început să fie construite încă din anii ’60. Pe vremuri, barbarii vedeau cum puterea duşmanilor lor se stingea pe măsură ce aceştia îşi extindeau teritoriul, dar creşterea Chinei de azi de-a lungul unor axe de infrastructură proprii micşorează tot mai mult spaţiul Asiei Centrale.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul X

Kazahstan: „Fericirea înseamnă mai multe conducte"

Nimeni nu vine în Kazahstan pentru clima din zonă. Însă, aşa cum în urmă cu câteva secole dominarea căilor comerciale aducea avantaje geopolitice, controlul conductelor de petrol şi gaze naturale aduce astăzi profit şi legături politice. Rezerva totală de petrol a Mării Caspice este estimată la peste două sute de miliarde de barili (în comparaţie cu rezervele atestate în Golful Persic, de peste şase sute de miliarde de barili), ceea ce face această regiune indispensabilă ca sursă alternativă de petrol atât pentru Vest, cât şi pentru Est. Astfel, Kazahstanul a ajuns să semene cu Arabia Saudită: o fabrică de energie pe care toate superputerile încearcă să o cucerească. Întinzându-se în vasta stepă sărăcăcioasă cucerită cu uşurinţă de Ginghis-Han, Kazahstanul este cea mai mare ţară fără ieşire la mare din lume. Printre furtuni de nisip şi crivăţuri, toţi participanţii la Marele Joc actual construiesc aici noul Drum al Mătăsii pătat de petrol.

Ca şi ucrainenii, kazahii şi-au considerat mult timp teritoriul blestemat, iar bogăţiile naturale nu au făcut, de-a lungul timpului, decât să amplifice deosebita utilitate a acestei ţări pentru alţii. Sovieticii considerau Kazahstanul sudul Siberiei, referindu-se la întreaga regiune prin sintagma „Asia de Mijloc *şi* Kazahstan" şi aşezând minele şi fabricile acestuia în acelaşi plan cu cele din Siberia[1]. Dar de când şi-a obţinut independenţa, Kazahstanul şi-a transformat într-o binecuvântare atât geografia, cât şi geologia şi a devenit o poveste de succes greu de comparat cu istoria eşecurilor vecinilor săi din sud. Asemenea Turciei, Kazahstanul este un stat de tranzit est-vest care beneficiază de relaţii influente cu toate părţile – ceea ce el numeşte strategia „multivector" – şi care amână cât poate de mult decizia în favoarea vreuneia. Cel mai influent ministru de Externe kazah din ultima vreme, Kassymjomart Tokaev, este un sinolog care se opune stilului diplomatic dominator al americanilor, pe care el îl compară defavorabil cu cel european, substanţial, şi cu cel chinez, deferent[2]. Cuvântul „kazah" înseamnă „liber" în limba turcică, iar Kazahstanul de astăzi nu-şi doreşte nici întoarcerea la supunerea faţă de Rusia, nici subordonarea faţă de hegemonia chineză, nici intervenţionismul masiv sau bazele americanilor[3]. Dar dacă fluxul de petrol scade, nu va fi acest stat sfâşiat de imperiile concurente?

Noul Mare Joc nu mai este legat de expansiunea teritorială, ci de accesul la şi controlul câmpurilor petrolifere şi al conductelor care pornesc, radial, de acolo. Oficialii kazahi jonglează în permanenţă cu cererile de construire a unor rute către est şi vest, nord şi sud, împărţite în trei categorii: conducte existente, date în folosinţă; conducte aflate în construcţie sau pe cale de a fi extinse; şi proiecte de conducte trasate în secret în diferite capitale, cu mici şanse de a se realiza vreodată. Asemenea cablurilor de fibră optică, conductele fac parte dintr-o infrastructură aproape invizibilă a globalizării, fiind reprezentate pe hărţi printr-un nou set de linii, care indică existenţa unor relaţii de prietenie simbiotică. La fel ca în Azerbaidjan, companiile comerciale occidentale au preluat conducerea prin reprezentarea intereselor Vestului în Kazahstan, cumpărând procente decisive din cele mai mari câmpuri petrolifere ale ţării, Tenghiz şi Kashagan[4]. Iar dacă conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan din Caucaz a fost proiectată să ocolească Rusia şi Iranul, America, Europa şi China preferă pentru noile conducte cu petrol kazah rute care lasă cu totul pe dinafară Rusia. „Fericirea înseamnă mai multe conducte", spun abţibildurile împărţite de către oficialii administraţiei Clinton la Alma-Ata. Vasele petroliere se aliniază în portul Aqtau din estul Mării Caspice, transportând petrolul kazah la Baku, unde acesta se alătură fluxului de pe ruta Baku-Ceyhan, spre Europa. Kazahstanul a propus construcţia unui canal de la Marea Caspică la Marea Neagră, pentru a-şi spori comerţul cu Vestul.

Mult timp, Rusia s-a considerat protectoarea Kazahstanului şi îşi păstrează încă drepturile asupra marelui cosmodrom Baikonur, de unde sovieticii îşi lansau în spaţiu rachetele. Pentru kahazi însă, Rusia devine pur şi simplu unul dintre jucătorii aliniaţi în faţa tablei de şah central-asiatice. „De peste un secol rezistăm «protecţiei» ruseşti", a observat, obosit, un diplomat kahaz. Pentru a-şi proteja vasele petroliere în drum spre Baku şi pentru a împiedica extinderea dominaţiei ruse asupra Mării Caspice, Kazahstanul cooperează cu NATO în cadrul Parteneriatului pentru Pace. Totuşi, ţara este suficient de bogată ca să nu accepte mită în schimbul permisiunii de stabilire a unor baze militare ocidentale, a căror prezenţă i-ar submina relaţiile cu Rusia şi China. Deşi Kazahstanul şi Rusia (prin intermediul Gazprom) au semnat noi acorduri de fuziune a reţelelor de gaze naturale, situaţia conductelor de petrol deja existente este periclitată, la fel ca şi în Ucraina, din cauza eforturilor Transneft din Rusia de a bloca extinderea conductelor sau de a le renaţionaliza, aducându-le sub control rusesc.

Legăturile energetice strânse cu Rusia nu mai pun în pericol afacerile Kazahstanului cu cel mai important client al său: China. Pentru puternica Chină, apropierea de rezervele energetice ale Mării Caspice nu este atât o problemă de logistică, cât una diplomatică, într-o regiune unde suveranitatea este în mare măsură o capcană. „Chinezii ne-au spus paşnic, dar limpede, că nevoile lor energetice sunt masive şi urgente şi că sunt dispuşi să plătească un preţ piperat ca să şi le satisfacă", mi-a relatat un oficial kazah din prospera, dar somnoroasa capitală Astana. Spre deosebire de companiile energetice americane, firmele de petrol chineze au sprijinul strategic deschis al guvernului lor şi nu poartă grija acţionarilor; ele sunt mândre să controleze afacerile

Scanned with OKEN Scanner

de la graniţele lor şi să importe petrol fără să ţină cont de situaţia din strâmtoarea Malacca.

Cea mai mare localitate din Kazahstan, Alma-Ata, odinioară un fort de graniţă rusesc de la poalele Munţilor Tien Shan, este acum cel mai cosmopolit oraş din regiune. Pe una dintre străzile sale aglomerate din centru, într-o clădire securizată, îşi are sediul Corporaţia Naţională Chineză a Petrolului (CNCP), care funcţionează aproape ca o a doua ambasadă chineză. În spatele uşilor sale înalte, afacerile energetice cu autorităţile kazahe sunt construite ani întregi înainte ca ele să ajungă la cunoştinţa publicului. În timp record, China a finanţat construcţia conductei Atasu-Alashankou, lungă de 1.000 km, care duce petrolul kazah către reţeaua energetică din vestul Chinei. Când a fost inaugurată conducta, la sfârşitul anului 2005, preşedintele Nursultan Nazarbaiev a afirmat că aceasta întăreşte „parteneriatul strategic" al Kazahstanului cu China. Sinopec şi-a mai asigurat câteva blocuri mari de explorare în apropierea câmpiei petrolifere Tenghiz, iar acum negociază construcţia unei legături transfontaliere cu conducta chineză de gaz metan Vest-Est, care se întinde cale de 4023 km, de la Bazinul Tarim, din Xinjiang, până la Shanghai[5].

Refuzul Kazahstanului de a ceda controlul operaţional al conductelor a dus la intensificarea acţiunilor financiar-diplomatice chineze, cu scopul de a cumpăra de la kazahi cât mai multe acorduri de colaborare în producţie. Acum un secol, în timpul epocii Porţilor Deschise, China avea de-a face cu exact acelaşi tip de comportament mercantil din partea puterilor străine, care îşi doreau să încheie contracte de concesionare a infrastructurii. Erau aranjamente umilitoare, pe care China le vedea ca echivalând cu o ocupaţie. Acum, pe măsură ce creşte dependenţa reciprocă a principalilor furnizori de energie din regiune (Rusia, Iran şi statele central-asiatice) şi a consumatorilor (Europa şi China), cresc şi riscurile unui conflict între ele[6]. Atâta timp cât durează rezervele sale de petrol, Kazahstanul îşi poate continua echilibristica între interesele occidentale şi cele chineze, iar fricţiunile dintre acestea cresc de la o lună la alta. De exemplu, când CNCP a cumpărat PetroKazahstan în 2005, cu un preţ mult mai mare decât valoarea de piaţă a acestuia, Statele Unite şi Rusia au susţinut decizia guvernului kazah de a declara firma ca având o importanţă strategică, de a-i separa segmentele de producţie şi rafinăriile şi de a-i întârzia vânzarea. Practica naţionalizării, care afectează de decenii întregi Occidentul în lumea arabă, ar putea deveni pe viitor o armă a acestuia împotriva Chinei. Aşa că provocarea diplomaţiei chineze este să rămână un partener agreat de Kazahstan, ţară la fel de pricepută în a evita dominaţia pe cât este China de abilă în a o exercita.

Imperiile tinere ştiu să identifice pe hartă spaţiile lipsite de securitate aşa cum urşii care ies din hibernare găsesc mâncarea. Ceea ce spunea colonelul Ianov despre Rusia în timpul Marelui Joc este pus în practică acum de China: ea îşi deschide gura foarte larg. Timp de secole, kazahii au fost martorii expansiunii şi retragerii Chinei, aşa că nu se simt în largul lor când au de-a face cu energica diplomaţie chineză, bazată pe infrastructură, deşi Kazahstanul beneficiază de venituri mari din petrol. Deoarece

Scanned with OKEN Scanner

China şi-a pierdut o parte din teritoriu în favoarea Rusiei şi a Mongoliei în secolele al XIX-lea şi XX (în urma unor „tratate nedrepte"), unii afirmă că expansionismul ei actual este justificat. Murat Auezov, un foarte respectat fost ambasador kazah în China, susţine că ceea ce a ţinut unită China timp de trei secole este „o dorinţă de a-şi extinde teritoriul". Chiar fără agresiuni directe, China atentează la resursele kazahe. Pentru dezvoltarea câmpurilor petrolifere din Xinjiang, China ar putea sacrifica până la 1,5 miliarde de mc de apă anual din râurile Ili şi Irtîş; în schimb, lacul Balhaş scade din ce în ce mai mult din cauza folosirii în exces a apelor sale, începând să semene cu fosta mare secată, Aral.

Deşi majoritatea kazahilor locuiesc în sud-est, lângă graniţa cu China, preşedintele Nazarbaiev a mutat capitala la Astana, în stepa nordică, pentru a întreţine ambiţiile ruşilor, pentru a le descuraja pe ale chinezilor şi pentru a şi le manifesta pe ale sale prin construirea unui oraş cu piramide, turnuri şi stadioane sclipitoare[7]. Dar aceasta nu a pus capăt „diplomaţiei demografice" chineze: negustorii navetişti chinezi şi uiguri au întemeiat aşezări semipermanente în Kazahstan, unde datele neoficiale înregistrează 300.000 de noi locuitori, la o populaţie de 15 milioane. Din ce în ce mai multe inscripţii din Alma-Ata sunt astăzi în chineză, în timp ce tot mai numeroasele restaurante chinezeşti hrănesc o populaţie chineză în continuă creştere. Pe malul Mării Caspice, mii de petrolişti locuiesc în barăci semiautonome, ca în ţările arabe.

Intruziunile Chinei în Afganistan au loc într-un moment în care naţiunea kazahă se redescoperă, depăşindu-şi diviziunile etnice şi lingvistice. Asemenea Ucrainei, Kazahstanul este împărţit de o axă demografică între locuitori ruşi şi indigeni.

În urma programului de kazahizare iniţiat de Nazarbaiev, creşterea natalităţii le-a permis locuitorilor indigeni să capete o majoritate clară în ţara lor. „Vorbirea limbii kazahe este acum o cerinţă nescrisă pentru a accede la nivelurile superioare ale puterii", a observat un parlamentar din opoziţie. Multe nume de străzi din Alma-Ata se termină acum prin cuvântul turcic „koshesi", în locul rusescului „prospekt". Minoritatea rusă a scăzut considerabil în ultimul deceniu, ajungând sub 20%, deoarece mulţi s-au întors în Rusia – însă mulţi alţii au revenit în Kazahstan. „Am fost pur şi simplu discriminat numai pentru că aveam paşaport kazah", mi s-a plâns un tânăr jurnalist rus din Alma-Ata, recent întors dintr-o deplasare, pe care el o dorea definitivă, la Moscova. „Aşa că acum am o slujbă mai bună aici." În serile reci de vară, tinerii kazahi şi ruşi se întâlnesc pe terasele cafenelelor şi restaurantelor, vorbind un amestec comod de rusă şi kazahă. Fosta republică sovietică a renovat singura relicvă a Uniunii de care-şi amintea cu plăcere: circul.

Kazahstanul poate ajunge departe, lucru la care cele mai multe ţări din lumea a doua doar visează, iar stabilitatea sa socială şi politică fac din această ţară un pariu pentru viitor. Economia sa este deja mai bogată decât a tuturor celorlalte state din Asia Centrală la un loc, iar valoarea rezervelor sale energetice este apreciată la 9 trilioane de dolari. În ciuda nivelului înspăimântător pe care îl atinge corupţia, diversificarea economică are loc în paralel cu producţia de petrol şi profiturile sunt excelente, astfel

Scanned with OKEN Scanner

încât economia este protejată pe viitor de volatilitate, pe piaţa energetică globală[8]. Egalând ambiţia tigrilor semiautoritari ai Asiei, Kazahstanul a întemeiat zone economice speciale şi parcuri tehnologice informatice şi a transformat vechile uzine, care erau nişte arme biologice, în fabrici de alimente. De asemenea, ţara plănuieşte să-şi folosească enormele rezerve de uraniu pentru a crea energie nucleară. Noile aeroporturi şi şosele regionale restabilesc legăturile de-a lungul stepei continentale. În Munţii Tien Shan apar staţiuni cu pârtii de schi, unde europenii ar putea ajunge curând să se înghesuie, dacă încălzirea globală va topi zăpezile din Alpi.

Kazahstanul devine o ţară de consumatori individuali, şi nu de simple rotiţe într-un mecanism de tip sovietic. Astăzi, sectorul privat înghite cea mai mare parte a forţei de muncă şi a economiei, iar băncile private îşi sporesc fondurile la Bursa din Londra. Subvenţiile guvernamentale pentru mici întreprinderi, fermele private, fondurile pentru agricultură şi acordarea de salarii mari de către guvern au contribuit la creşterea standardului de viaţă, atât la oraş, cât şi în zonele rurale. Rata sărăciei a scăzut, şomajul este cel mai mic din regiune, iar muncitorii sezonieri din alte ţări îşi doresc să lucreze în Kazahstan. În jurul oraşelor Alma-Ata şi Astana răsar case şi blocuri noi, iar specialiştii lucrează pentru firme internaţionale energetice şi de consultanţă. „Noi nu facem contrabandă peste mări cu capital, ci facem ipoteci", s-a lăudat un tânăr consultant din Alma-Ata, care lucrează pentru o întreprindere multinaţională din Kazahstan. „Chiar după ce au studiat şi s-au pregătit în Europa, mulţi kazahi ca mine îşi duc viaţa în stil occidental aici."

Guvernul kazah a devenit suficient de încrezător în sine ca să practice un stil de negociere din ce în ce mai puternic, folosindu-se de ameninţări cu exproprierea şi cu impozitarea sporită a corporaţiilor, pentru a-şi manifesta astfel controlul asupra rezervelor energetice. Însă o parte din secretul Kazahstanului este parteneriatul solid cu companiile şi instituţiile internaţionale. Companiile turceşti de construcţii angajează numeroşi kazahi şi, cu ajutorul experţilor străini, o academie sovietică a fost transformată în KIMEP, un institut de managementul afacerilor care atrage cei mai buni studenţi din toate ţările învecinate. „Adesea, astfel de instituţii nu fac decât să satisfacă ambiţiile politice ale unui anumit om politic: când acesta nu mai rezistă la putere, şcoala se prăbuşeşte", mi-a explicat un profesor de la KIMEP, specializat în pieţe energetice. „Dar de când suntem curaţi din punct de vedere politic şi predăm în engleză, am devenit centrul regional unde învaţă viitoarea generaţie de lideri."

Kazahstanul ar putea scăpa chiar şi de „boala rusească", confiscarea de către stat a veniturilor din petrol pentru sponsorizarea tentativelor de întoarcere la autoritarismul ţarist[9]. Kazahstanul este cu mult înaintea Rusiei în ceea ce priveşte reforma băncii centrale. Statul a plasat peste 4 miliarde de dolari din profiturile petroliere într-un fond de tip norvegian, cu un management relativ transparent. Pragmatismul lui Nazarbaiev se reflectă chiar şi în chestiunea atât de dureroasă a siguranţei naţionale. În momentul prăbuşirii Uniunii Sovietice, Kazahstanul avea mai multe arme nucleare decât Franţa, Marea Britanie şi China la un loc. Dar, pentru că fusese victima testelor

Scanned with OKEN Scanner

nucleare sovietice timp de decenii – radiaţiile provocaseră deformări groteşti la o sumedenie de copii născuţi morţi –, Kazahstanul a colaborat cu Statele Unite ca să-şi poată trimite tot arsenalul nuclear în Rusia şi acum face presiuni pentru declararea Asiei Centrale drept zonă fără arme nucleare[10]. Rusia urmăreşte Kazahstanul cu atenţie şi chiar îl respectă. Poate că această ţară ar fi un bun model pentru Rusia însăşi.

Kazahstanul a trecut de la economia planificată la cea de piaţă şi de la aparatcicii sovietici la naţionaliştii kazahi, dar poate trece de la autoritarism la alegeri libere? Ţara e destul de bogată ca să-şi permită democraţia, dar, ca moştenitor al erei sovietice şi în calitatea lui de „tătucă" de rasă turcică, Nazarbaiev ar prefera mai degrabă o hoardă loială. În ultimii ani, el a interzis Partidul Alegerii Democratice, a exilat rivali importanţi, a trimis la închisoare personaje din opoziţie şi a sugerat că va rămâne preşedinte pe viaţă. Problema la alegerile din 2005 nu era dacă Nazarbaiev va câştiga, ci doar cu ce procent, iar consilierii se dădeau peste cap să ghicească ce fel de victorie le-ar părea mai uşor de acceptat observatorilor internaţionali[11]. În acelaşi timp, preşedintele nu este insensibil la avantajele pe care le-ar aduce o anumită formă de democraţie pentru popoarele sale nomade. „El este singurul lider care nu va cădea în urma unei lovituri de stat, a unei revoluţii sau a unui asasinat şi e mai probabil că-şi va numi un tehnocrat patriot ca succesor, decât că o va desemna pe una dintre fiicele sale ca moştenitorul său de drept", a prezis încrezător un analist politic kazah din Alma-Ata.

Nazarbaiev este destul de puternic ca să conducă Kazahstanul în orice direcţie ar vrea el, dar, pentru că este în acelaşi timp ambiţios şi raţional, încă mai poate fi constrâns din afară. America vorbeşte despre democraţie în Asia Centrală, dar este mult mai interesată de promisiuni strategice din partea lui Nazarbaiev, decât de sprijinirea opoziţiei. Dimpotrivă, Uniunea Europeană deţine cheia legitimităţii pe care Nazarbaiev şi-o doreşte, dar aceasta îi poate fi şi refuzată. El caută un plan de acţiune kazah în cadrul Politicii Europene de Vecinătate şi nu a făcut un secret din faptul că doreşte să deţină preşedinţia Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE). În ambele cazuri, Uniunea Europeană a făcut pe inaccesibila. Cu cât sunt mai ieşite din comun minunile arhitecturale pe care le construieşte el în Astana – printre care un turn fluorescent cu o minge de aur gigantică în vârf –, cu atât mai mult europenii îl lasă să înţeleagă că varianta sa de democraţie nu se califică în Europa. A asigura exportul de petrol kazah şi a-l justifica cu ajutorul valorilor occidentale sunt lucruri foarte diferite, însă ambele continuă „în stil kazah".

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XI

Kîrgîzstan şi Tadjikistan: suverane peste tot, stăpâne peste nimic

La aproape două decenii după obţinerea independenţei, cei mai mulţi străini încă nu pot deosebi între ele diferitele *Stan*-uri. Faptul acesta s-ar putea să nu conteze prea mult în cazul Kîrgîzstanului şi al Tadjikistanului, două microstate din lumea a treia care au toate şansele să fie măturate sub covorul roşu imperial ce se desface metodic deasupra Asiei Centrale. Într-un colţ din Asia Centrală în care graniţele au fost trasate cu o maximă indiferenţă, ele nu reprezintă propriu-zis nişte ţări, ci nişte spaţii de frontieră între imperii. Ca şi în urmă cu o sută de ani, Marele Joc se desfăşoară pe vârfurile şi în zonele umbroase ale munţilor Tien Shan şi Pamir.

Lanţul muntos Tien Shan secţionează literalmente nordul rusificat al Kîrgîzstanului de populatele oraşe sudice Osh şi Jalal-Abad din Valea Fergana, care aparţin culturii islamice. Drumul din capitala Bişkek până la Osh durează douăsprezece ore, strecurându-se prin trecătorile înşelătoare şi spectaculoase ale munţilor. Într-un stat unit, cu o conducere coerentă, turismul ar putea pune Kîrgîzstanul pe harta politică, folosindu-se de avantajul celui mai curat aer din lume şi al apelor curative ale lacului Issîk-Kul, care ar putea stimula dezvoltarea unei întregi reţele de staţiuni de tratament. Este mai probabil însă că această ţară, închisă pe vremuri străinilor de către sovietici, va deveni pur şi simplu o trecătoare pitorească pe renăscutul Drum al Mătăsii, de la est la vest, administrată de către Kazahstan, Uzbekistan şi China.

Acest stat sărăcit este obiectul unei hărţuieli continue între mult mai marii săi vecini, faţă de care el încearcă să se angajeze în „relaţii de prietenie neexclusive". La începutul anilor '90, când China a insistat să stabilizeze graniţele şi a cumpărat de la guvernul kîrgîz o mică zonă muntoasă de câteva sute de kilometri pătraţi, s-au făcut auzite proteste publice. Când Uzbekistanul i-a suspendat furnizarea gazelor naturale, Kazahstanul i le-a oferit pe ale sale, dar, deşi Kazahstanul este cel mai statornic prieten al ţării, el şi-a construit o şosea proprie direct către lacul Issîk-Kul, astfel încât turiştii kazahi să-i ocolească pe poliţiştii kîrgîzi mari amatori de bacşişuri. Companiile ruseşti şi chineze au cumpărat industria metalurgică şi sectorul alimentar, lăsându-i pe cei mai mulţi dintre kîrgîzi acolo unde fuseseră de sute de ani: angajaţi într-o

agricultură arhaică, bazată pe folosirea cailor, care constituie cea mai mare parte a economiei. În Bişkek, restaurantele cochete arată mai mult a cafene pentru diplomaţii occidentali, în timp ce femeile lipsite de alte preocupări îi momesc pe bărbaţii cazaţi la hoteluri cu masaje orientale. „Preşedintele Askar Akaev a declarat că va face din Kîrgîzstan «Elveţia Asiei Centrale», însă a făcut o Elveţie doar pentru familia sa", a răbufnit ministrul de Externe Roza Otunbaeva. Puţine evenimente istorice numite revoluţii îşi merită mai puţin numele decât „Revoluţia Lalelelor" din Kîrgîzstan, din 2005, nimic altceva decât o lovitură de stat a elitei care nu a schimbat, de fapt, nimic. Statele Unite au finanţat micile grupuri de afaceri şi presa, adunând mase de protestatari împotriva lui Akaev ; acesta a fugit la Moscova, dar a lăsat uşa deschisă pentru regimul mafiot al lui Kurmanbek Bakiev. După cum a observat un analist politic din Bişkek : „Oricine ar fi fost mai bun decât Akaev, aşa că mulţi au sprijinit cu entuziasm opoziţia. Dar era absurd să crezi ca Bakiev va reduce corupţia şi va crea locuri de muncă".

Lipsa de legitimitate a tuturor guvernelor din Kîrgîzstan de la independenţă încoace nu a ajutat cu nimic la stabilitatea ţării. Declanşarea tăvălugului revoluţiei pe nişte versanţi atât de abrupţi cum sunt cei ai Kîrgîzstanului, fără a şti să-i impui direcţia, se poate dovedi contraproductivă, deoarece înlocuirea democraţiei de carton cu altceva mai puţin predictibil va deschide uşa Chinei şi Rusiei pentru manipularea liderilor ezitanţi. Pentru ele, singurul lucru mai bun decât un Kîrgîzstan instabil şi obedient ar fi o ţară lipsită de guvernare. Pe vremea Drumului Mătăsii, călătorii treceau graniţele fără să le observe. Din punctul de vedere al Chinei, nu contează cine controlează Kîrgîzstanul dacă reuşeşte să recreeze acea stare de lucruri.

China a favorizat renaşterea vechilor trecători ale Drumului Mătăsii, care prosperaseră înainte ca apariţia islamului să împingă dinastia Tang dincolo de Munţii Tien Shan, în urma bătăliei de la Talas din 751. Celebra Trecătoare Torugart de la graniţa sino-kîrgîză s-a transformat acum într-o autostradă solidă pentru camioanele grele care traversează ţara către Uzbekistan. Comerţul central-asiatic este de fapt nesemnificativ pentru chinezi, însă pentru Kîrgîzstan şi Tadjikistan prezenţa Chinei înseamnă enorm de mult şi creşte în fiecare zi. Cea mai mare parte din exporturile kîrgîze pleacă acum în China, în timp ce bazarul Dordoi din Bişkek este inundat de haine şi unelte de producţie chineză. Mai mult decât în Kazahstan, comerţul transfrontalier a însemnat întemeierea mai multor comunităţi chineze în Kîrgîzstan, astfel încât aproape că nu mai există oraş fără cartierul său chinezesc. În Bişkek, bulevardul Lenin a fost redenumit Deng Xiaoping. Pe măsură ce zona de interes strategic a Americii depăşeşte Afganistanul, pentru a asigura paza conductelor şi pentru a monitoriza China, Kîrgîzstanul îşi reia rolul de staţie de interceptare a Marelui Joc, iar felul în care este manipulat acest stat aminteşte, de asemenea, de situaţia de acum o sută de ani : fiecare putere caută să stabilească garnizoane militare aici, aşezându-se, astfel, umăr la umăr. Armata Rusiei n-a renunţat niciodată la sanctuarele ei din Kîrgîzstan, dar a părăsit fosta bază sovietică de la Manas, de lângă Bişkek, care este ocupată acum de armata

Scanned with OKEN Scanner

americană[1] . De o parte şi de alta a aceleiaşi graniţe unde s-au ciocnit în 1969, China şi Rusia se spionează reciproc cu monitoare comerciale camuflate. Atunci când Statele Unite au cerut dreptul de a avea baze în Kîrgîzstan pentru avioanele de recunoaştere AWACS, China a obligat guvernul să refuze, arătând că bazele americane din Kîrgîzstan seamănă prea puţin cu „nuferii" delicaţi pe care îi vede Pentagonul şi mai degrabă cu nişte insule pe care mareea activităţii comerciale şi de infrastructură a Chinei le poate scufunda: acestea sunt adevăratele pârghii de influenţă în statele subdezvoltate. Avioanele Pentagonului pot aduce America în interiorul ţării, dar ce pot face acolo SUA? America nu poate elimina economic China, iar aceasta din urmă poate mitui uşor orice regim kîrgîz, restricţionând astfel accesul Americii la bazele ei militare. Iar dacă asistenţa statelor democratice rămâne în continuare limitată la ajutoare pentru autocraţi şi salarii pentru consultanţi, atunci tocmai regimurile pe care Vestul vrea să le elimine – acelea care se vând oricui dă mai mult, fără să le pese de stabilitatea strategică – vor înflori în continuare.

Aceeaşi micropolitică a drumurilor şi a căilor de acces se desfăşoară şi în Tadjikistan, transformând ţara într-un alt popas de pe Drumul Mătăsii. Înghesuit pe „acoperişul lumii", în Munţii Pamir, strecurat pe lângă Uzbekistan, Afganistan, Kîrgîzstan şi China, Tadjikistanul este o ţară care se mişcă după cum bate vântul imperial – dar cu o turnură radical islamică. Partidul Renaşterii Islamice a fost singurul partid religios recunoscut în fosta Uniune Sovietică, iar în anii '80 acesta reprezenta un centru al naţionalismului tadjik, în timp ce elita comunistă din capitala Duşanbe neglija tocmai revolta antisovietică din Afganistan ce avea să ducă la prăbuşirea Uniunii Sovietice. Aproape 150.000 de persoane au fost ucise în războiul civil din Tadjikistan de la începutul anilor '90, război care, asemenea conflictului simultan din Iugoslavia, a demonstrat construcţia fragilă a identităţii naţionale din lumea comunistă. După ce a câştigat alegerile din 1992, gruparea lui Imamali Rahmanov, susţinută de Moscova, a trebuit să se lupte numai pentru a ajunge la Duşanbe.

Tadjikistanul trece prin aproximativ 3.000 de cutremure pe an, ceea ce este un simbol potrivit pentru politica sa. Regimul extrem de corupt al lui Rahmanov este ca şi ipotecat la Moscova. Aproximativ 20.000 de soldaţi ruşi staţionează în ţară, iar firmele ruseşti exploatează cele mai importante baraje hidroelectrice din punct de vedere strategic, adunând profit din vânzarea energiei către Uzbekistanul vecin. În maniera clasică a ţărilor din lumea a treia, banii trimişi acasă de către tadjicii din Rusia, depăşesc bugetul de stat. Tadjikistanul a devenit un caz caritabil pentru Aga Khan, pentru Banca Mondială şi pentru UE, iar având în vedere că peste 80% din populaţia ţării trăieşte încă sub limita sărăciei, nu este surprinzător că tadjicii de pe ambele părţi ale graniţei afgane au recurs la traficul cu droguri ca să poată supravieţui.

Însă Tadjikistanul este şi o punte esenţială pentru renaşterea drumurilor comerciale sino-iraniene, legând Xinjiang, Osh, Duşanbe şi Herat (din Afganistan) de Iran, cu care tadjicii au în comun o rudenie etnică şi lingvistică. Un tunel finanţat de către Iran, care trece pe sub Munţii Fan şi conectează Duşanbe de Khujand, le permite celor

Scanned with OKEN Scanner

două oraşe principale din Tadjikistan să se afle în contact pe tot timpul anului, pentru prima dată în existenţa lor, realizând, totodată, un nou coridor energetic şi comercial sino-iranian. „Noi ne învecinăm cu China şi Afganistanul, nu ne mai învecinăm cu Rusia", afirma un tânăr soldat tadjic, la un punct de control aflat într-o stare jalnică. „Fără drumurile pe care ni le construiesc chinezii, nici nu ne-am putea mişca prin propria ţară.

Noua trecătoare a Drumului Mătăsii este mai puţin romantică, mai industrializată şi mult mai rapidă decât variantele ei anterioare. Odată construite, autostrăzile devin căi nu doar pentru comerţ şi petrol, ci şi pentru droguri, boli infecţioase şi ideologii extremiste. Astfel, China şi Rusia salută eforturile americanilor şi europenilor de a stabiliza regiunea sudică, pe care Rusia nu o mai poate opune Afganistanului ca zonă-tampon. Sub administrarea americană şi europeană, comerţul de la graniţa tadjico-afgană de pe râul Panj este atent monitorizat – situaţie mult schimbată faţă de perioada când bogata armată sovietică era complice la traficul de droguri pe aceeaşi filieră. Însă China a început deja să adopte aceste lecţii ale Occidentului şi să le aplice în misiunile de graniţă ale OCS, perfecţionându-le prin realizarea unor strategii de administrare a apelor comune. Legăturile politice, economice şi strategice care se accentuează zilnic de-a lungul acestor artere recondiţionate ale Drumului Mătăsii se transformă într-un filtru care ar putea să blocheze Statele Unite la sud de *Stan*-uri, în cimitirul sovieticilor din Afganistan.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XII

Uzbekistan şi Turkmenistan: bărbaţi care se poartă urât

La scurt timp după 11 septembrie 2001, călătorii americani în Uzbekistan treceau uşor de punctele de control militare, fiind primiţi cu salutul: „Prietenii lui Bush!". Ţara fusese aleasă de americani ca aliată, pentru a sprijini operaţiunile întreprinse asupra vecinului ei sudic, Afganistanul, şi servea ca teren de lansare pentru „bondarii" Predator folosiţi în tentativa de asasinare a lui Osama bin Laden, iar mai târziu a participat activ la punerea în practică a metodelor CIA de interogare şi tortură a celor suspectaţi de terorism. Prezenţa soldaţilor americani la baza sudică Karshi-Khanabad („K2") a sporit considerabil importanţa Uzbekistanului, dându-i motive să-şi proclame importanţa ca putere centrală în regiune. Însă, cinci ani mai târziu, Uzbekistanul înşelase toate aşteptările: americanii părăsiseră aproape de tot ţara, iar falimentul politic era inevitabil. Ce se întâmplase?

Uzbekistanul se află în inima continentului: populaţia sa este mai numeroasă decât aceea a tuturor statelor postsovietice din Asia Centrală la un loc, iar teritoriul său se învecinează cu toate. La începutul anilor '90, se credea că Uzbekistanul are mai multe şanse decât Kazahstanul să fie liderul regiunii, datorită numeroaselor sale centre urbane şi infrastructurii superioare. Ţara era cea de-a opta mare deţinătoare de zăcăminte de aur din lume, posedând şi rezerve importante de petrol, gaze naturale şi uraniu. Producţia de bumbac şi baza sa industrială stimulau deschiderea unor mari fabrici textile şi a uzinelor de automobile. Preşedintele Islom Karimov părea şi el un tip progresist. „Mai bine rachete de tenis decât rachete militare", spusese el o dată, în cadrul apreciatului turneu de tenis intitulat „Cupa Prezidenţială" şi ţinut în capitala ţării, Taşkent.

În timp ce preşedintele Kazahstanului, Nazarbaiev, spera într-o viitoare renaştere turcică, Karimov accentua arhaica identitate naţională uzbekă sub stindardul lui Tamerlan – marele han din secolul al XIV-lea –, ale cărui statui ecvestre le-au înlocuit în tot Taşkentul pe cele ale lui Karl Marx[1]. Spre deosebire de Timur însă, care trimitea caravane în toate direcţiile pentru a strânge legăturile cu China, Arabia şi Hindustanul, Karimov şi-a închis ţara, provocând cel mai mare blocaj de pe noul

Drum al Mătăsii şi şi-a dezlănţuit violenţa asupra cetăţenilor săi. Băncile moderne şi strălucitoare din centrul Taşkentului au un singur client, guvernul, şi se spune în glumă că ele nu sunt decât nişte depozite pentru vrafuri de bancnote uzbece (*som*), deoarece e nevoie de saci întregi de bancnote ca să cumperi ceva. Numeroşi profesionişti şi cele mai multe dintre afacerile competitive ale ţării au fost atrase în Kazahstanul mult mai bine condus. Nu există un alt simbol mai potrivit pentru deriva postsovietică decât Marea Aral dintre Kazahstan şi Uzbekistan. Acest lac gigantic, poluat şi secat din cauza proiectelor păguboase de irigare a câmpurilor de bumbac în era sovietică, este acum împărţit în două printr-un baraj construit de către guvernul kazah, cu scopul de a umple treptat „Micul Aral" cu ajutorul apei râului Sîrdaria. De aceea, porţiunea uzbekă a Aralului, mai mare, a devenit o mlaştină otrăvitoare, care seacă pe zi ce trece, cu nori de pesticide plutind deasupra ei. Ca atare, Kazahstanul e pe punctul de-a se ridica în lumea a doua, pe când Uzbekistanul ar putea să se scufunde în cea de-a treia.

În podul palmei cu care seamănă Asia Centrală se află Valea Fergana, unde se concentrează 20% din populaţia zonei, într-un spaţiu de doar cinci la sută din teritoriul acesteia. Dat fiind că fiecare grup etnic este prezent într-un număr disproporţionat în ţările vecinilor, această vale este şi epicentrul conflictului din Asia Centrală, care ţine de acelaşi sindrom conflictual din Caucaz. Aici, Stalin a trasat linii aleatorii ale destinului, în scopul de a crea o disociere demografică, aţâţând minorităţile una împotriva alteia pentru a le împiedica să se ridice împotriva guvernului. Atunci când, în 1990, au erupt conflicte interetnice violente între uzbeci şi kîrgîzi pe care trupele sovietice nu ştiuseră să le preîntâmpine, Moscova a dat vina pe islam. Din punct de vedere demografic, atât Kîrgîzstanul de Vest, cât şi nordul Tadjikistanului sunt teritorii efectiv uzbece. O escaladare a conflictului din Valea Fergana, din cauza densităţii unei populaţii foarte sărace, ar putea declanşa un coşmar al refugiaţilor. Dezvoltarea traficului de droguri şi declinul serviciilor sociale în timpul unor regimuri în cădere au avut un efect devastator asupra tinerilor din Fergana care, asemenea congenerilor lor arabi, stau apatici în cafenelele de la colţul străzilor, aşteptând să le dea cineva de lucru.

E aproape imposibil astăzi să înţelegi măreţia arhitecturală a Drumului Mătăsii fără să vizitezi şcolile islamice şi bazarele din Samarkand şi Buhara, ambele din Uzbekistan, unde mătasea se lucrează încă la războaie de lemn, în odăi înguste şi ascunse, după o tehnică adusă din China în Pakistan cu multe secole în urmă. În celebra şcoală islamică Mir-i-Arab din Buhara, oameni pleşuvi acoperiţi cu *pakule*, cu bărbi lungi şi subţiri, repară în linişte plăcuţe cu o complicată caligrafie islamică. În vecinătate, într-un magazin de la subsol, muzicienii colectează şi repară instrumente vechi de câteva sute de ani, folosite de tarafurile care produc hipnotica muzică a Drumului Mătăsii: flauturi cu suncte înalte, ghitări bine acordate, dobe arabe – dar nimeni nu îi ascultă. Marea şcoală Registan din Samarkand, aflată odinioară, sub Tamerlan, în centrul tuturor paradelor, festivalurilor şi bazarurilor, este astăzi un

spaţiu de o stranie pustietate. Samarkandul ar putea deveni simbolul unei renaşteri islamice moderne, readucându-i oraşului renumele de „a doua Mecca". Iar Valea Fergana, aflată în inima amestecului felurit de monede şi feluri de mâncare de pe Drumul Mătăsii, ar putea deveni un corn al abundenţei pentru întreaga zonă, îmbogăţindu-i pe fermierii din toate ţările învecinate. În schimb, Uzbekistanul este doar o lecţie a şanselor ratate şi a ambiţiilor abandonate.

Pentru a accentua seriozitatea cu care ţara sa tratează „războiul împotriva terorii", Karimov a interzis cu violenţă partidele şi organizaţiile sociale islamiste. Folosirea unor etichete precum „extremist" sau „fundamentalist" pentru a descrie instituţii sociale şi educaţionale vechi precum şcolile islamice este o tactică obişnuită la despoţii din Asia şi din lumea arabă. În mod ironic, deşi el însuşi este musulman cu numele, Karimov a repetat greşelile bolşevicilor atei care s-au luptat mai mult de un deceniu cu „basmachi" („bandiţii") din tot Turkestanul, alungându-i spre vârfurile munţilor, după care Stalin a distrus 29.000 dintre cele 30.000 de moschei, transformându-le pe celelalte în fabrici sau muzee. Totuşi, sovieticii au recunoscut cel puţin un islam „oficial", pentru a-şi păstra credibitilitatea în faţa ţărilor islamice, întemeind patru *muftiyyas* (directorate) cu centrul la Taşkent[2]. Dimpotrivă, Karimov a evaluat exagerat atât ameninţarea din partea grupurilor islamiste, cât şi răbdarea poporului în faţa autocraţiei, eşuând în a-i convinge pe uzbeci că el era cea mai indicată persoană, pentru a le face cunoscută în lume tradiţia glorioasă.

Răspândirea fundamentalismului islamic violent la nord de Pakistan şi Afganistan, în Valea Fergana şi dincolo de ea, nu este o aşa mare ameninţare. „Grupurile islamice au fost mai adesea o formă de opoziţie politică în regiune, dar nu una radicală", mi-a explicat un fost oficial uzbek, după ce îşi dăduse demisia din guvern ca urmare a principiilor sale. În Kazahstan, tinerii merg regulat la moschee, fără să se teamă că vor fi acuzaţi de ceva pentru asta, şi nimeni nu se teme de nemulţumirile islamice. În Uzbekistan, radicalismul islamic nu era iniţial decât o mişcarea de împotrivire faţă de şefii războinici uzbeci din nordul Afganistanului, dar fără intenţia de a răsturna regimul. Cei mai mulţi dintre uzbeci şi-ar dori să nu aibă de-a face cu turbulenţele politicii islamice de aiurea. „În viaţa de zi cu zi, noi nu eram afectaţi de problemele religioase", a continuat el. „Abia acum am luat-o pe un drum greşit în problemele cu islamul."

Dacă strângi un balon în mână, el nu se dezumflă; se umflă mult într-o parte, până când pocneşte. Karimov a creat cel mai urât coşmar pentru sine şi pentru Occident: un stat lipsit de orice formă instituţionalizată de opoziţie în afara grupurilor organizate islamiste, care au făcut din Uzbekistan şi Tadjikistan ţintele lor cele mai importante[3]. Două mari mişcări islamiste şi-au fixat ca scop lărgirea naţionalismului panislamic, ceea ce implică o premisă esenţială: debarcarea lui Karimov. La început, Hizb ut-Tahrir era o comunitate islamică non-violentă, preocupată de combaterea corupţiei şi a sărăciei, însă prin folosirea afişelor ieftine şi a site-urilor de Internet pretenţioase, ea a devenit un fel de avangardă a islamismului sunnit[4]. Mişcarea

Scanned with OKEN Scanner

Islamică din Uzbekistan (MIU) are celule militante active până în Afganistan şi Tadjikistan, este finanţată de wahhabiţii saudiţi şi de şcolile islamice pakistaneze şi şi-a folosit taberele din Valea Fergana ca să antreneze combatanţi şi asasini, cu ajutorul unor lecturi tendenţioase din Coran, în vederea uciderii americanilor şi a evreilor[5].

Un regim precum cel al lui Karimov este cel mai bun panou de reclamă pe care şi l-ar putea dori aceste grupuri. Mii de membri ai lor sunt tineri orăşeni care acum câţiva ani nici nu erau musulmani practicanţi, însă eşecul elitelor uzbece de a construi o identitate naţională modernă, comprehensivă, i-a determinat să caute alternative[6]. Chiar şi pentru uzbecii cu gândire laică, aproape orice este preferabil prin comparaţie cu opresiunea lui Karimov, din cauza căreia chiar şi văduvele aderă la mişcarea Hizb ut-Tahrir după moartea soţilor lor, ca să le continue munca. În 2004, atacurile suicidare din pieţele publice din Taşkent – o practică necunoscută în zonă – au fost aprobate de o mare parte a populaţiei uzbece. „S-ar putea să ajungem ca în Afganistan", îmi vorbea îngrijorat un student dintr-un cartier decăzut al capitalei. „Nu există nici o altă ieşire decât războiul."

Karimov a fost întotdeauna un lider autocrat, dar nu unul atotputernic, ceea ce l-a făcut paranoic. Colectivizarea ordonată de el i-a sărăcit pe fermieri, interzicându-le să posede pământ. A impus tarife mari pentru importuri şi a început să controleze strict exporturile. Pe măsură ce investiţiile străine au dispărut, Karimov a încercat să intre în posesia completă a economiei şi a monedei *som*, din ce în ce mai devalorizată, prin blocarea traficului de frontieră la graniţele din Valea Fergana şi la cele dinspre Kazahstan. Nici o altă măsură n-ar fi fost mai eficientă în a-i înstrăina loialitatea negustorilor uzbeci săraci, ale căror mijloace de supravieţuire depind de marile bazare aflate pe ambele părţi ale graniţei cu Kazahstanul, de lângă Karasu. Acolo, containere chinezeşti uriaşe, depozitate două câte două, formează un caravanserai labirintic, un labirint ameţitor de vitrine colorate de unde uzbecii cumpără mărfuri ieftine chinezeşti pe care guvernul lor refuză să le importe. Întregul ansamblu ar putea fi demontat şi mutat în doar câteva zile, aşa cum se întâmpla în epoca Drumului Mătăsii. Iar Karimov chiar l-a demontat, distrugând bazarul şi demolând casele de la graniţă. Pentru a sublinia această schimbare, în regiunea Fergana au răsărit imediat pieţe negre de tip sovietic, însă profiturile au scăzut dramatic, nu în ultimul rând pentru că negustorii de pepeni trebuie să plătească mită mai mult decât automobiliştii ca să treacă prin vama securizată, clătinând din cap cu amărăciune atunci când sunt obligaţi să dea bacşiş la graniţă întregul câştig al unei zile.

Închiderea graniţei a însemnat şi lungirea drumului către cel mai mare oraş uzbek din zonă, Andijan, locul unde s-a născut, în secolul al XV-lea, împăratul mogul Babur. Pentru a-i intimida pe întreprinzătorii locali, Karimov a dat în judecată doisprezece oameni de afaceri bogaţi, acuzându-i că sunt islamişti radicali. În mai 2005, poliţia a împuşcat cu brutalitate demonstranţii paşnici care cereau eliberarea acestora, creând astfel cel mai mare masacru din Asia de după cel din timpul revoltei

Scanned with OKEN Scanner

din Piaţa Tiananmen din Beijing, în 1989. Un bărbat arestat pentru extremism a fost reţinut şi torturat timp de doi ani, deşi nu exista nici o probă împotriva lui, după care i s-a spus: „Preşedintele Karimov te iartă, dar dacă spui cuiva ce s-a întâmplat aici, te vom aresta din nou".

Taşkentul este acum cel mai mare oraş poliţienesc dintr-un stat poliţienesc. Pe o rază de 225 km în jurul capitalei, toate vehiculele sunt percheziţionate la punctele de control ale armatei şi ale poliţiei, deghizate uneori în puncte de control intern succesive, pentru a împiedica orice element antiregim să intre în capitală. Dacă vreun agitator din afară ar ajunge la Taşkent, ar vedea cu dezamăgire că patrulaterul guvernamental a fost sigilat într-un mod care aminteşte de „Oraşul Interzis" din Beijing şi că orice spaţiu destul de larg ca să permită o demonstraţie a fost închis, sub motivul că suportă „lucrări de înfrumuseţare". Chiar şi Bazarul Chorsu, cel mai mare din oraş, a fost tăiat în două de garduri aranjate arbitrar. Este ciudat că preşedintele Karimov se teme de propriul său popor, când posedă un aparat de securitate atât de mare, care îi ţine la distanţă pe toţi cetăţenii, în afara copiilor care vând cărţi poştale la altarele din Buhara. Ministerul de Interne şi serviciile de securitate au interese financiare şi propriile armate, adăugându-se celor 60.000 de soldaţi ai armatei. Puse laolaltă, ele ar putea oricând anexa regiunea Khujand din Tadjikistan, locuită în majoritate de uzbeci.

Karimov a prezentat străinătăţii măsurile brutale luate în Andijan ca fiind în legătură cu „războiul împotriva terorii" al americanilor, punând Statele Unite în poziţia neplăcută de a-şi vedea politica de democratizare şi pe cea antiteroristă puse în conflict[7]. Înainte de situaţia din Andijan, uzbecii au fost impresionaţi de afirmaţia directorului american al CENTCOM, Anthony Zinni: „Eu nu sunt Tamerlan; n-am venit să vă cuceresc"[8]. Dar criticile dure ale Vestului l-au împins pe Karimov în mâinile ruşilor şi ale chinezilor. Aceşti noi patroni au acordat autoritate OCS ca să ceară retragerea americanilor de la baza Karshi-Khanabad. Uzbekistanul a devenit o altă scenă pentru manevrele de şah ale marii *Realpolitik*, însă rezultatul rămâne nesigur.

Karimov a închis şi a evacuat, de asemenea, cele mai multe dintre ONG-urile americane care se ocupau de drepturile omului, de reforma justiţiei şi de cursurile pentru ziarişti independenţi. „Primim zilnic citaţii pentru audieri la tribunal sau suntem informaţi pur şi simplu că trebuie să părăsim ţara", se plângea un corespondent occidental. „Partenerii noştri vor să-i ajutăm la faţa locului, dar guvernul este prea nervos." ONG-urile care promovează democraţia fac parte dintr-un program de politică externă americană aparent contradictoriu, dar esenţial, în care America joacă în acelaşi timp rolul poliţistului bun şi pe cel al poliţistului rău. Ele se oferă să acorde asistenţă ambelor părţi ale societăţii – conducătorii şi cei conduşi –, dar de obicei numai ultimii profită de această ofertă. Chiar şi acolo unde politica oficială a SUA sprijină un regim, ONG-urile americane se opun tiranilor, învăţându-i pe localnici să facă acelaşi lucru.

Însă inconsecvenţa clară a acestei politici bine intenţionate a dus la falimentul ei. Contextul „războiului asupra terorii" a făcut ca scopurile Departamentului de Stat să

Scanned with OKEN Scanner

se intersecteze cu cele ale Pentagonului: când primul reducea ajutoarele din cauza violării drepturilor omului, ultimul creştea fondurile pentru asistenţă militară. Doar o mică parte din cele 500 de milioane de dolari cheltuite în Uzbekistan au fost destinate democratizării. Sprijinul extern – care este întotdeauna axat atât pe dezvoltare, cât şi pe politică – nu a produs, până la urmă, nici schimbări în economie şi nici loialitate în diplomaţie, iar atunci când reforma politică nu este impusă decât puţin sau chiar deloc, liderii sunt încurajaţi să realizeze acţiuni mult mai agresive împotriva opoziţiei[9]. De exemplu, Karimov nu a folosit fondurile americane ca să investească în diversificarea agriculturii sau ca să-şi salveze economia falimentară, ci a crescut salariile slujitorilor săi loiali din serviciile de securitate, protejându-se în vederea tentativelor de revoltă. Dacă America va continua să se concentreze doar pe relaţiile cu conducătorii – spre deosebire de europeni, care se preocupă de dezvoltarea sistemului –, atunci s-ar putea ca nici succesorii lui Karimov să nu abandoneze politica de favorizare onctuoasă a Chinei şi a Rusiei. Un fost oficial uzbec mi-a spus, acuzator, într-un restaurant liniştit din Taşkent: „Strategia occidentală n-ar mai trebui să fie aceea de a-l considera pe lider «ticălosul lor», ci doar «ticălosul»".

Atunci când oferi asistenţă militară unor regimuri care nu fac nici două parale pe piaţa geopolitică, nu obţii cine ştie ce influenţă politică, iar alte puteri îi pot face oferte similare[10]. Dacă NATO îşi încetează cooperarea cu ţările ce renunţă la reforma democratică, OCS va rămâne un grup confortabil de sprijin reciproc al autocraţilor care preferă patronajul aparent gratuit al chinezilor şi al ruşilor, faţă de patronajul occidental de mână forte. Karimov s-a retras în spatele unui zid de consilieri, iar politica sa abuzivă şi stilul său economic autoritar indică mai mult decât o simplă înclinare stilistică în direcţia modelului chinez sau rus. Uzbekistanul nu se învecinează cu China, însă Karimov şi-a aruncat ţara din proprie iniţiativă în sfera de influenţă chineză. La puţin timp după masacrul din Andijan, Karimov a plecat cu avionul la Beijing, unde a semnat acorduri energetice pentru câmpurile petrolifere şi de gaze naturale din Valea Fergana, ca şi pentru o conductă de gaze către vestul Chinei, estimate la aproape un miliard de dolari. Deloc deranjate de corupţia şi de lipsa de transparenţă în afaceri, firmele ruse şi chineze controlează acum cea mai mare parte din zăcămintele minerale din zonă. De asemenea, Rusia şi Uzbekistanul au semnat la sfârşitul anului 2005 un acord de apărare reciprocă, diminuând şi mai mult importanţa Americii.

În timp ce Kazahstanul şi-a sporit securitatea prin menţinerea unor relaţii bune cu toate marile puteri, Karimov a subminat stabilitatea Uzbekistanului, retezându-i piciorul occidental de sprijin şi lăsându-şi ţara descoperită în faţa exploatării încrucişate din partea Chinei şi a Rusiei, înţelese între ele. În acelaşi timp, America şi UE sunt încă apreciate de către populaţia uzbecă. După episodul de la Andijan, Statele Unite au evacuat sute de refugiaţi uzbeci din Kîrgîzstan în Europa, în ciuda vociferărilor lui Karimov. „Nu avem prea multe informaţii, dar ştim că America şi Europa au luat decizia corectă, aşa că le respectăm în continuare", mi-a explicat un tânăr universitar uzbec. În plus, Europa a impus o interdicţie de călătorie asupra tuturor marilor oficiali

Scanned with OKEN Scanner

uzbeci, în timp ce opozanţii uzbeci exilaţi în Europa sunt antrenaţi de către agenţiile occidentale. Trebuie observat că, prin dezmoştenirea lui Karimov, Occidentul nu a stârnit mânia grupurilor islamice din Uzbekistan, în schimb s-ar putea ca Rusia şi China să fie acuzate de nebunia unui autocrat precum Karimov şi să sufere represalii.

Situaţia din Uzbekistan dovedeşte că e mai uşor să închizi o ţară decât să o deschizi. Pentru un lider precum Karimov, democraţia şi creşterea economică nu pot înlocui securitatea naţională, căci stabilitatea lui la putere înseamnă supravieţuire, atât pentru regim, cât şi pentru stat. „De la *glasnost* încoace n-am avut nici tranziţie şi nici progres", a izbucnit un taximetrist din Buhara. „Şi nici nu le vom avea până când Karimov nu va fi spânzurat de un stâlp." Mentalitatea de asediat a lui Karimov exclude de la bun început orice posibilitate de succesiune legitimă. El stă la putere de aproape două decenii, şi va pleca cu ea în mormânt.

Cea mai mare provincie a Uzbekistanului, Karakalpakstan, care ocupă o treime din teritoriul ţării, în vest, este astăzi un deşert rezultat din folosirea în exces a apelor râului Amu Daria pentru irigaţii ; în acelaşi timp, Marea Aral, de unde venea peste o zecime din producţia de peşte a Uniunii Sovietice, este acum lipsită de viaţă, cu excepţia bacteriilor care îi infectează pe localnici. De cealaltă parte a acestui pustiu se întinde Turkmenistanul, din care cea mai mare parte este tot deşertică. Triburile nomade crescătoare de cai de acolo trăiesc ca pe vremea când Merw era a doua capitală a dinastiei seleucide după Bagdad, motiv pentru care ele au rezistat cel mai mult în faţa expansiunii sovietice, ridicându-se cu violenţă împotriva ei în tot deceniul al patrulea. Însă, datorită enormelor sale rezerve de gaze naturale, Turkmenistanul este una dintre cele mai mari benzinării din lume, chiar dacă directorii exploatărilor deschid şi închid pompele după cum au chef.

Spre deosebire de Islam Karimov, conducătorul Turkmenistanului, Saparmurat Niazov, decedat în 2006, se considera nu Tamerlan sau vreo altă figură istorică, ci pur şi simplu erou naţional. Niazov – care s-a autointitulat *Turkmenbashi*, adică „părintele turkmenilor", a înlocuit manualele de istorie cu cartea sa *Ruhnama* (având acelaşi statut ca şi Coranul, ceea ce reprezenta o blasfemie), în care se găseau versuri ca acestea : „Eu sunt spiritul Turkmenului şi am renăscut/ Ca să vă aduc o epocă de aur şi de fericire". El s-a identificat cu statul, a lobotomizat opoziţia, a decimat inteligheţia şi a jefuit economia, angajându-se într-o autoglorificare aiuritoare de tipul lui Pol Pot şi Kim Jong Il. A închis spitalele şi bibliotecile din afara oraşului Ashgabat, cheltuind milioane de dolari pe apartamente luxoase, şosele cu opt benzi, fântâni extravagante şi statui care îl reprezintă, dintre care una, înaltă de 36,5 m, se învârte după soare. Ţara a devenit aproape un sultanat, în care puterea se distribuie pe bază de clanuri şi alianţe, lipsindu-i cu totul ideea de constituţionalitate. Ca să demonstreze bunăvoinţa preşedintelui, mii de puşcăriaşi erau amnistiaţi în cadrul unui ritual anual. Niazov iniţia direcţii politice, împotriva sfaturilor puţinilor săi consilieri, ceea ce a făcut ca ţara să capete o reputaţie de coşmar al oricărui statistician, în care informaţiile guvernului reprezintă mai degrabă „lumea în care turkmenii ar vrea să

Scanned with OKEN Scanner

trăiască, decât aceea în care cei mai mulţi dintre ei trăiesc de fapt"[11]. În lumea reală, oamenii sunt şomeri şi ameţiţi de droguri. La moartea lui Niazov, noua nomenclatură a închis graniţele ca să împiedice cetăţenii să fugă din ţară cu aur şi apoi a falsificat Constituţia, pentru a nu renunţa la cleptocraţie. „Sperasem într-o trecere la o politică mai bazată pe realitate, dar e clar că nu asta este prioritatea noului regim", a observat sec un oficial al unei agenţii occidentale de ajutorare, el însuşi ameţit de pe urma numeroaselor vizite într-o ţară ieşită din timp.

Spre deosebire de vecinul său de la Marea Caspică, Kazahstanul, Turkmenistanul este dovada vie că bogăţia resurselor nu se corelează obligatoriu cu o economie sau cu o administraţie politică sănătoase[12]. Niazov se temea de investiţiile străine în sectorul energetic, din cauza intervenţiilor politice pe care acestea le-ar fi produs. Ca urmare, producţia de petrol şi de gaze a scăzut în anii '90. Pentru că Niazov n-a permis niciodată evaluarea cantităţii exacte de petrol şi gaze naturale din ţara sa, lipsa investiţiilor străine a făcut ca Gazprom să controleze în continuare conductele din nord, iar Rusia să-i dicteze preţurile la gaze. Construirea unei conducte de gaz prin Afganistan şi Pakistan, până în India – care ar fi evitat concurenţii Turkmenistanului în producţia de gaze, Iranul şi Rusia –, a întârziat atât din cauza lipsei de transparenţă a ţării, cât şi din cauza instabilităţii din Afganistan[13].

Din cauza creşterii cererii de noi rezerve de petrol şi gaze, întrebarea nu este dacă, ci când şi cum vor fi exploatate rezervele Turkmenistanului. Chiar dacă Rusia controlează încă exportul de gaz turkmen în Europa, ţara ar putea scăpa de controlul rus, profitând de contractele energetice europene, dacă s-ar conecta, asemenea Kazahstanului, la coridorul energetic care traversează Marea Caspică până în Caucaz, ajungând apoi până în Ungaria. Dorinţa Turkmenistanului de a evita Rusia a dus la discuţii pentru construirea unei conducte de gaze prin Kazahstan, până în China[14]. Statele Unite îşi doresc fosta bază sovietică din Merw, sperând că Turkmenistanul îi va sprijini strategia legată de Afganistan – şi de Iran –, aşa cum a făcut-o mai înainte Uzbekistanul. În viitor, Turkmenistanul ar putea deveni ţara cea mai cooperantă faţă de Occident în eforturile acestuia de a intimida Iranul, de a da pe brazdă Rusia şi de a creşte importul de energie în Europa. Dacă va fi aşa, faptul ar putea demonstra cât de bizar funcţionează astăzi Marele Joc. Dar, totodată, acest fapt ne-ar putea aminti cât de slabă poate fi influenţa externă asupra hanatelor din Asia Centrală.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XIII

Afganistan şi Pakistan: îmblânzirea sudului Asiei Centrale

În circuitul diplomatic, preşedintele Afganistanului, Hamid Karzai, şi generalul pakistanez Pervez Musharraf sunt celebrităţi, atrăgând mulţimi de admiratori curioşi prin statutul lor de lideri ai celor mai bătăioase şi periculoase ţări din lume. Ele sunt în acelaşi timp rute comerciale, dar şi rute pentru toate invaziile din istorie. Ambele sunt ţări din lumea a treia cu crize existenţiale de legitimitate; în fiecare caz, simpla existenţă a ţării se datorează unor gafe strategice şi unor anomalii coloniale. Afganistanul, înaintând în partea de nord în stepa central-asiatică stăpânită de-a lungul istoriei de către hanii din Turkestan, este un veritabil microcosm al regiunii, găzduind numeroşi pashtuni, uzbeci, turkmeni şi persani (hazara), însă nici unul dintre aceste grupuri nu constituie majoritatea într-o populaţie de 30 de milioane de locuitori. Şi Pakistanul este, de asemenea, o federaţie tribală cu instituţii slabe (dar cu o elită postcolonială rafinată), afectată de traficul ilegal de arme, droguri şi militanţi islamişti. În ambele ţări, atacurile sinucigaşe au atins pragul futilităţii: nimeni nu se mai întreabă nici măcar care este mesajul. Oficialii sunt preocupaţi doar de supravieţuire: s-ar putea ca nici Karzai, nici Muşarraf să nu mai reziste mult la putere. Şi totuşi, ambele ţări îşi păstrează statutul esenţial de răscruci pe axele est-vest şi nord-sud ale noului Drum al Mătăsii şi ale noului Mare Joc.

Accidentul istoric al invaziei americane a Afganistanului din 2001 a transformat ţara, brusc, într-o prioritate strategică pentru Vest[1]. Dar la cinci ani după înfrângerea talibanilor, Karzai nu părea a fi cu mult mai mult decât un primar al Kabulului, iar credibilitatea sa ca lider naţional scăzuse până la punctul unei inevitabile concedieri (sau poate abdicări). Şefii războinici uzbeci din nord şi militanţii talibani din sud continuau să se lupte cu regimul, cu ajutorul propriilor miliţii şi al operaţiunilor de contrabandă cu droguri din toate ţările învecinate. „Apărarea Germaniei începe în Hindukush", declara în 2002 fostul ministru german al Apărării, Peter Struck. Europa, Rusia, China şi Statele Unite sunt toate îngrijorate de slăbiciunea Afganistanului, ca şi, bineînţeles, de transportul de droguri către Europa prin Valea Fergana şi prin Rusia, însă declaraţiile NATO cu privirire la interesele sale globale nu fac decât să sublinieze eşecul acesteia de a asigura stabilitatea ţării.

Afganii sunt dezamăgiţi de neputinţa Occidentului de a restabili ordinea pe care chiar şi talibanii le-o oferiseră. Bugetul Afganistanului este compus aproape în întregime din ajutoare occidentale, dar cea mai mare parte a acestuia este direcţionat spre cheltuieli colaterale, spre securitate şi salarii. Iar restul se pierde aproape în întregime din cauza corupţiei. Sub dominaţia britanică şi sovietică, în Afganistan s-au construit şcoli, spitale şi drumuri, dar după trei decenii de război intern, ţara s-a transformat în cenuşă, iar ca să renască va avea nevoie de alte decenii. Nu e de mirare că afganii, care cultivau odinioară via, s-au îndreptat acum spre mac ca să-şi câştige existenţa, producând în 2005 o cantitate mai mare decât în timpul regimului taliban. E un miracol că zecile de mii de afgani care trăiesc în colibele de pe dealurile din jurul Kabulului nu îngheaţă în timpul iernilor friguroase.

Cei mai mulţi observatori consideră Afganistanul cel mai îndepărtat protectorat al NATO, dar de fapt ţara face parte deja – pentru a doua oară – din noul Mare Joc, datorită OCS. Astăzi, NATO ocupă în Kabul acelaşi sector folosit de către britanici în secolul al XIX-lea şi de către sovietici în secolul XX. După ce Statele Unite s-au alăturat în 2001 coaliţiei antitalibane deja existente, ele şi-au fixat centrul de greutate în bazele fortificate din Bagram şi Kandahar, cu scopul de a limita influenţa iraniană şi chineză în Asia Centrală. Dar ritmul avântat al reconstrucţiei iniţiate de americani le-a dat ocazia acestor adversari să întoarcă situaţia în favoarea lor. Îngustul Coridor Wakhan, o fâşie de pământ care face legătura între China şi Afganistan, fusese demarcat anume pentru a pune capăt Marelui Joc, însă astăzi el permite Chinei să redeschidă vechi ramificaţii ale Drumului Mătăsii. Numeroasele conducte şi rute comerciale proiectate în această zonă – tunelele Salang ale viitorului – depind doar de stabilitatea afgană. Încă din 1956, americanii l-au avertizat pe hanul afgan Mohammed Daoud că asistenţa sovietică „înseamnă construcţia unei infrastructuri logistice pentru o viitoare invazie"[2]. În anii '90, China a încheiat fără probleme afaceri cu Afganistanul condus de talibani, iar acum se foloseşte de prezenţa armatei NATO ca să liciteze ieftin pentru proiecte de drumuri în zone sensibile şi pentru contracte mari de construcţii pe rutele renăscute dintre Kabul şi Herat – un oraş reînviat, construit într-un stil extravagant, care poate fi numit „narcotectură" –, cu scopul de a realiza drumuri sigure, ce traversează „centura tadjikă" în direcţia Iran, ţară care şi ea se orientează spre China prin manipularea grupurilor de refugiaţi afgani, prin acordarea de sprijin tactic pentru grupurile talibane şi prin investiţia în proiecte de infrastructură[3].

Deşi Afganistanul şi Pakistanul sunt considerate aliatele Americii în războiul împotriva terorii, ele au obţinut deja statutul de observator al OCS şi vor obţine cu siguranţă foarte curând şi calitatea de membru. „S-ar putea ca China să aştepte până când NATO va obosi să îl întreacă prin programe comerciale, politice şi de dezvoltare mai bine coordonate", a sugerat un analist realist din Afganistan. „Ar putea începe imediat ce armata afgană devine funcţională şi după ce ţările NATO, inclusiv SUA, îşi diminuează prezenţa în zonă."

La sud de Hindukush, Linia Durand, care desparte (cu numele) Afganistanul de Pakistan, este o graniţă imaginară, lucru dovedit de traficul de arme spre nord şi de

Scanned with OKEN Scanner

fuga refugiaţilor afgani spre sud în timpul revoltei antisovietice. Cele două ţări au fost legate prin trecătoarea Khyber de-a lungul multelor secole de cuceriri, începând cu cea a lui Alexandru cel Mare. Contrabanda şi comerţul rămân sinonime în trecătoarea Khyber, pe unde şerpuiesc în sus şi-n jos caravane de camioane cu ciment şi fructe – o cale de acces pentru mărfuri ce va mai rămâne necesară regiunii decenii întregi. În Pakistan se mai găsesc şi astăzi aproximativ două milioane de afgani, datorită cărora în ultimii treizeci de ani regiunea odată înverzită a Peshawar-ului s-a transformat într-o mlaştină urât mirositoare şi supraaglomerată, cu ape pline de gunoaie. Însă cărţile de oaspeţi din *haveli*-urile (pensiunile) din Peshawar sunt pline de mesaje entuziaste de mulţumire din partea călătorilor britanici care ajung aici. În ciuda războaielor cu triburile de afrizi, care au durat ani întregi, britanicii au construit aici o cale ferată şi au părăsit ţara ca prieteni. Din contră, prezenţa americanilor la sud de Hindukush nu este deloc mai sigură decât la nordul oraşului.

Aşezat la răscrucea Asiei de Sud, Centrale şi de Sud-Est, Pakistanul este traversat de râul Ind, care hotărăşte orientarea regională a populaţiei sale. La vest de Ind se află vasta, dar puţin locuita Provincie a Frontierei de Nord-Vest (PFNV) şi Belucistanul, astăzi învecinate cu Iranul şi Afganistanul, pe vremuri frontiera exterioară a Indiei britanice. Din dorinţa de a căpăta proeminenţă strategică, Pakistanul a ajutat facţiunile afgane în anii '70, a alcătuit ariergarda mujahedinilor în anii '80 şi a contribuit la crearea partidului talibanilor în anii '90 – ceea ce a transformat PFNV în „staţiunea talibană pentru recreere şi inspiraţie" care este astăzi[4]. Datorită prezenţei triburilor pashtune, graniţa Pakistanului cu Afganistanul este permeabilă pe o porţiune de 2.414 km, în zona considerată de către pashtuni mica lor ţară muntoasă. Astăzi, ei s-au alăturat talibanilor, trecându-i graniţa pe luptătorii prost antrenaţi din şcolile islamice ale Pakistanului, acolo unde aceştia vor ataca forţele NATO cu tacticile cunoscute din războiul antisovietic, căutând să recucerească zonele de graniţă esenţiale pentru traficul de droguri. Existenţa unor nesemnificative „Sfaturi ale Bătrânilor (Jirga) pentru Pace", care-şi doresc să unească triburile de ambele părţi ale graniţei sub stindardul luptei împotriva terorismului, nu face decât să demonstreze că eforturile guvernelor american, afgan şi pakistanez de a îmblânzi zona de frontieră tribală sunt inutile cât timp se folosesc de tactici pe care nici unul dintre ele nu are capacitatea să le implementeze. Aflat sub o intensă presiune occidentală, Pakistanul se află efectiv în război cu sine însuşi.

În secolul al V-lea î.Hr., în nordul Pakistanului înfloreau sanctuarele budiste, cu minunate altare (*stupa*) de piatră precum acela de la Taxila. Astăzi, la jumătatea drumului dintre Peshawar şi Islamabad, curata şi ordonata capitală a ţării, la poalele trecătorii Khyber, zonele locuite de triburi se conduc după legea *jirga* (consiliul tribal al bătrânilor), iar vendetele abundă. „Prin întemeierea şcolilor islamice, guvernul saudit a avut o mai mare influenţă aici decât guvernul nostru, care a lăsat şcolile şi casele să cadă în ruină", mi-a spus un şofer care făcea de douăzeci de ani naveta între aceste două oraşe. Chiar în Islamabad, Moscheea Roşie (Lal Masjid) a fost mult timp

Scanned with OKEN Scanner

centrul de greutate al înspăimântătoarei „talibanizări" a oraşului, până când a fost distrusă aproape în întregime, în cursul unui raid militar din 2007. Dar, aşa cum Al-Qaeda se folosea de Afganistan chiar şi fără să aibă vreun membru afgan, organizaţia teroristă poate lua formă oriunde găseşte un mediu ospitalier – în prezent, în Zonele Tribale Administrate Federal (FATA) din Pakistan.

Deşi conflictul legat de provincia Kashmir cu India se aprinde cu intermitenţe, dilema afgană a Pakistanului şi poziţia ţării pe orbita strategică a CENTCOM şi a Chinei indică drumul către viitor al Asiei Centrale*. În timpul Războiului Rece, Statele Unite „comutau" alternativ de la India la Pakistan, dar atunci când au încetat transporturile de armament către ambele ţări, după războiul acestora din 1956, Pakistanul şi-a găsit în China un nou furnizor plin de iniţiativă, care dusese un război împotriva Indiei în 1962. De atunci încoace, Pakistanul s-a aflat în centrul manevrelor diplomatice, al iniţiativelor în domeniul infrastructurii şi ambiţiilor militare ale Chinei. Prin recunoaşterea teritoriilor nordice ale Kashmirului ca aparţinând de Pakistan, în anii '60, China a pus India în defensivă şi şi-a blocat accesul în Afganistan[5]. După aceea, Pakistanul s-a mândrit cu extinderea reţelei de autostrăzi Karakola, din Xinjiang până la trecătoarea Khunjerab (numele înseamnă „Valea Sângelui"), înaltă de 4,5 km – un coridor „larg cât patru tancuri", care uşura trecerea peste Himalaya a armelor chinezeşti.

Pe piaţa geopolitică, Pakistanul încheie alianţe cu orice partener disponibil, numai să nu rămână inutil din punct de vedere strategic. Acest stat a dat clasă prin felul în care a manipulat Statele Unite, făcându-le în schimb foarte puţine concesii. SUA oferă Pakistanului – a treia ţară din lume care primeşte asistenţă militară americană – arme nu foarte eficiente împotriva militanţilor talibani, risipiţi în general, dar care pot fi foarte folositoare împotriva Indiei. În schimb, Pakistanul le-a interzis americanilor să-l interogheze pe creatorul programului de proliferare nucleară A.Q. Khan şi, în general, s-a opus presiunilor americane de a-i prinde pe cei suspectaţi de a fi membri Al-Qaeda, de teama protestelor populaţiei tribale. În schimb, se afirmă că Pakistanul răpeşte la întâmplare oameni din regiunea triburilor şi îi livrează Statelor Unite ca terorişti. Pentru generalul Musharraf, lupta împotriva terorii nu a însemnat altceva decât vânătoare de capete şi colectare de recompense[6].

În tot acest timp, Pakistanul a devenit un client de încredere al Chinei, manifestându-şi o mai mare loialitate pentru „prietenia necondiţionată" chineză, decât faţă de americani. Ca un cadou pentru China, Pakistanul a reprimat cu violenţă activităţile uigurilor de pe teritoriul său, executându-i pe militanţii acestora şi dând afară studenţii uiguri din şcolile sale islamice[7]. În 2006, în aceeaşi lună în care Congresul american a redus ajutoarele pentru Pakistan din cauza nerespectării drepturilor omului, Musharraf

* Clasificarea răspândită a Pakistanului şi a Afganistanului ca făcând parte din Asia de Sud este o proiecţie indocentrică a Imperiului Britanic, care nu mai reflectă realitatea strategică din prezent, când India face parte din ce în ce mai mult din calculele de putere ale Asiei de Est.

Scanned with OKEN Scanner

a participat la summitul OCS din Shanghai şi a primit acolo promisiuni de sprijin financiar. O altă situaţie în care interesele chineze le-au înlăturat pe cele americane este cea din provincia Belucistan din sud-vestul Pakistanului – Kurdistanul Asiei Centrale –, ale cărei rezerve de gaze naturale acoperă o treime din necesarul de energie al ţării. China a finanţat cu 350 de milioane de dolari extinderea autostrăzii Karakoram de-a lungul râului Ind, până la portul Gwadar de la Marea Arabiei, unde se află şi o rafinărie în construcţie, dăruind Pakistanului axa transversală pe care şi-o dorea dintotdeauna. În felul acesta, China are acces la petrolul din Golful Persic, evitând strâmtoarea Malacca. „Gwadar era un sătuc amărât cu numai zece ani în urmă", îşi amintea un om de afaceri pakistanez care se ocupă de tranzacţii imobiliare în oraş. „Tot ce conta aici era peisajul. Acum, chinezii îl transformă într-un nod energetic de clasă mondială: şi Titanicul ar putea să acosteze aici. În acelaşi timp, guvernul capătă mai multă greutate strategică în negocierile cu Iranul şi cu ţările arabe bogate în petrol." Pakistanul consideră că unitatea sa naţională şi interesele pe termen lung îi sunt mai bine apărate prin folosirea armatei din PFNV pentru înăbuşirea separatismului din Belucistan – şi pentru protejarea portului chinezilor – decât prin capturarea militanţilor pashtuni pentru Statele Unite. Liderii pakistanezi vociferează împotriva politicii agresive a americanilor, iar un general chinez s-a referit recent la Pakistan ca fiind „Israelul Chinei", numindu-l practic capul de pod chinezesc către Marea Arabiei. Un episod la fel de revelator este acela de la Moscheea Roşie din Islamabad, al cărei asediu a fost declanşat de către Musharraf la presiunile Chinei, după răpirea unor angajaţi ai unui salon de masaj chinezesc.

„Dacă cele mai multe ţări au o armată, armata Pakistanului are o ţară", spune o glumă cunoscută. Lovitura de stat a generalului Musharraf din 1999 este singura până acum care a avut loc într-un stat posesor de arme nucleare. Deşi discursul său „moderat iluminist" i-a adus porecla de „şah al Pakistanului", alianţa necurată a lui Musharraf cu partidele islamice şi cu grupurile radicale i-au alterat acest statut şi au afectat programul SUA de stabilizare a Afganistanului. În ce priveşte modernizarea, economia pakistaneză, controlată de armată, este o glumă sinistră, cu importuri luxoase şi afaceri imobiliare foarte avantajoase, printre care şi construirea unei clădiri elegante, de „şapte stele", finanţată de arabi în Islamabad şi destinată să concureze cu strălucirea celei din Dubai[8]. Karachi este, în acelaşi timp, cel mai bogat şi cel mai sărac oraş al ţării, un centru industrial plin de şcoli islamice radicale care exportă militanţi extremişti în Afganistan şi Kashmir, dar şi locul unor confruntări violente între forţele pro şi contra Musharraf. Singurul lucru care „explodează" în Pakistan sunt numeroasele atacuri sinucigaşe cu bombe, din toate colţurile ţării. Cei mai mulţi bărbaţi sunt angajaţi ca şoferi, paznici sau vânzători, luptându-se să-şi câştige o existenţă stabilă într-o ţară din ce în ce mai haotică. Dezechilibrele între venituri se află în creştere; furturile din maşini, tâlhăriile şi violenţa sectară sunt, şi ele, din ce în ce mai multe. În următorii douăzeci de ani, populaţia se va apropia de 200 de milioane de locuitori – un număr greu de administrat chiar şi de către armată.

Scanned with OKEN Scanner

Pakistanul începe să semene tot mai mult cu Indonezia divizată şi aflată în derivă, decât cu puternica democraţie islamică a Turciei.

Musharraf a luat puterea în numele eficienţei şi al anticorupţiei, nu în numele democraţiei. Lumea vorbeşte despre alegeri în Pakistan, însă nimeni nu pare să ştie când vor avea loc sau măcar sub ce formă. În regimul lui Musharraf, conducătorii non-punjabi ai provinciilor au fost adesea consideraţi o ameninţare la adresa securităţii naţionale, iar parlamentul a fost uneori dizolvat de la o zi la alta. Chiar şi după ce a renunţat la uniforma militară ca să rămână preşedinte, Musharraf a produs, din cauza greşelilor de guvernare, o societate împărţită între trei poli ai puterii, ostili unul celuilalt: armata, opoziţia civilă şi o serie largă de grupuri islamice. În cele şase decenii de existenţă, Pakistanul s-a aflat când sub conducere militară, când într-un regim care semăna cu democraţia. Însă fie sub democraţie, fie sub dictatură, cetăţenii săi s-au obişnuit cu corupţia şi subdezvoltarea. Probabil că ciclul va continua şi după ce lui Musharraf îi va veni rândul să plece de la putere. Pentru că, în cele din urmă, în ciuda statutului lor de celebrităţi în Occident, Karzai şi Musharraf sunt incapabili să-şi stabilizeze ţările, aflate într-un continuu proces de dezintegrare de la retragerea Imperiului Britanic încoace. Eforturile occidentalilor n-au fost nici pe departe suficiente. Se va descurca mai bine China?

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Concluzie

Schimbare de atitudine

De-a lungul istoriei, cât timp Drumul Mătăsii a funcţionat bine, graniţele au fost deschise, iar prosperitatea a fost împărtăşită de mai mulţi. Atunci când vreuna dintre trecătorile sale se blochează, apar insecuritatea, criza şi conflictul. Dar, aşa cum arată rezultatele unui deceniu de iniţiative ratate, dorinţa de suveranitate depăşeşte încă aspiraţiile măreţe ale unei eventuale confederaţii central-asiatice cu resurse colective, fapt care permite intervenţia imperiilor[1]. China câştigă noul Mare Joc deoarece construieşte noul Drum al Mătăsii folosindu-se de cele mai bune strategii, de acum un secol, ale britanicilor şi ale ruşilor : păstrarea statelor-tampon şi a aliaţilor asemenea primilor, dar fără stilul agresiv al cuceririlor celorlalţi.

Interesele Statelor Unite şi ale UE în Asia Centrală – lupta împotriva terorismului, securitatea energetică şi democratizarea – sunt prea înalte pentru a putea fi atinse curând de cele două imperii. De două decenii, Occidentul şi-a dovedit incapacitatea şi lipsa voinţei de a crea o reformă cu adevărat democratică într-un singur stat din Asia Centrală. Dar, aşa cum scria Mackinder în lucrarea sa *Democratic Ideals and Reality* : „Doar dacă îi vom face pe localnici să-şi conştientizeze idealul democratic, vom putea aduce adevărata libertate în inima continentului, acolo unde contrastele sunt atât de mici"[2]. În lipsa unor instituţii mai capabile şi mai bine conectate între ele în interiorul acestor ţări, influenţa Vestului va continua să scadă – mai ales dacă următoarea generaţie de lideri va fi una lipsită de legitimitate şi de loialitatea poporului.

Doar prin cooperare regională va fi atinsă acea viziune de secol XXI a Drumului Mătăsii, care să acopere nevoile *Stan*-urilor, cu ajutorul strategiei sugerate de Zbigniew Brzezinski : aceea de a „consolida şi perpetua pluralismul geopolitic pe harta Eurasiei". Uniunea Europeană şi OSCE sunt considerate aici parteneri oneşti, deşi cam băgăcioşi, fiind singurii patroni care nu sunt percepuţi ca atacând islamul. UE poate ajuta mai mult guvernele Asiei Centrale, punându-le condiţii de aderare după normele Consiliului Europei, din care fac parte şi *Stan*-urile postsovietice, şi tot ea le poate învăţa să-şi maximizeze participarea la OCS, legând China şi Rusia prin angajamente, în loc de a deveni un fel de colonii neajutorate ale acestora. Promovarea liberalismului şi a cooperării regionale rămâne cea mai bună armă a Vestului[3].

Europa ar putea profita la fel de mult ca şi China de pe urma renaşterii coridorului de transport est-vest, ale cărui cabluri cu fibră optică s-ar întinde de la Frankfurt la Shanghai. Merită poate să ne amintim că primul Drum al Mătăsii a apărut în urma poftei romanilor de a pune mâna pe comorile Orientului şi că însăşi sintagma „Drumul Mătăsii" a fost creată în secolul al XIX-lea de către baronul Ferdinand von Richtofen, geograf german. Deşi Drumul Mătăsii trimite la ideea de Orient, el este, în cea mai mare parte, un construct Occidental. Şi astăzi Europa râvneşte la toate tipurile de mărfuri chinezeşti, ceea ce transformă Asia Centrală – datorită strânselor ei legături economice atât cu Estul, cât şi cu Vestul – într-o parte a marii economii eurasiatice şi a unui comerţ înfloritor între blocul european şi cel asiatic[4]. În *Stan*-uri, cele mai răspândite maşini după Lada sunt vechile Mercedes-uri, Volkswagen-uri şi Audi. În loc să-şi lase maşinile furate şi transportate în Est, Europa ar putea, mai simplu, să le construiască în Kîrgîzstan, economisind astfel costurile, creând slujbe şi mărindu-şi exploziv vânzările în China şi Kazahstan. Dacă Turkmenistanul şi Uzbekistanul ar deveni centre de producţie, aceste state ar putea intra în competiţie cu China, fără să mai fie inundate de mărfuri chinezeşti produse pe bază de bumbac turkmen sau uzbec. Însă remarcabila abilitate a Chinei de a crea infrastructuri şi pieţe printr-o diplomaţie vicleană nu se opreşte în Asia Centrală. Ea poate fi observată şi dincolo de Oceanul Pacific, în America de Sud.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Partea a III-a

Sfârşitul Doctrinei Monroe

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XIV

Noile reguli ale jocului

Hegemonia eficientă seamănă cu oxigenul : este ubicuă ca aerul pe care îl respirăm, se răspândeşte în mediul înconjurător şi dictează limitele vieţii umane – rămânând, în tot acest timp, invizibilă. Dar hegemonia ne poate şi sufoca, asemenea unei camere închise ermetic din care se extrage oxigenul. Ascensiunea globală a Americii în secolul XX a fost precedată de construcţia hegemoniei sale în întreaga emisferă vestică, timp de o sută de ani. Însă în secolul XXI, această hegemonie se erodează chiar în spaţiul de influenţă tradiţional al Americii, şi anume America Latină, unde acţionează unde gravitaţionale pe care determinismul geografic nu le-ar fi prezis. Bogatele resurse naturale ale Americii de Sud pot ajunge acum pe pieţele globale – în special în Asia – mai repede ca niciodată. Dacă globalizarea înseamnă dispariţia distanţelor, atunci unul dintre stâlpii de susţinere ai puterii Statelor Unite, dominaţia prin proximitate, s-a prăbuşit. Dar dacă America nu se mai ocupă de cele două Americi, atunci cine o va face?

America Latină a părut multă vreme un caz geopolitic aparte, izolată cum este, de către oceane, faţă de principalele scene strategice ale lumii. Însă astăzi, ea îşi îndreaptă ochii spre est şi spre vest, pentru a evita nordul. Miza este crucială : relaţiile solide ale Americii cu America Latină ar putea însemna o autonomie energetică substanţială a panregiunii din emisfera vestică şi obţinerea independenţei faţă de turbulenţele din Eurasia. Rezervele de petrol din zonele care se întind de la Marea Arctică până în provincia canadiană Alberta şi din Golful Mexic până în Venezuela, alături de noile surse de energie precum etanolul brazilian, ar putea duce la unirea Americii de Nord şi de Sud într-un bloc comercial de nedepăşit în restul lumii. „Acesta nu este continentul Americii ; el aparţine celor douăsprezece state care îl definesc", a afirmat sec un diplomat brazilian. Mexicul, Brazilia şi Argentina au împreună două treimi din populaţia Americii Latine, iar Venezuela şi Columbia completează restul aproape în întregime. Dacă aceste state principale şi-ar putea înfrânge propriii demoni, ar putea forma coloana vertebrală a unei Americi Latine coerente, capabile să depăşească marginalitatea şi să se impună în ordinea globală. Ele pot primi – individual sau laolaltă – această şansă din partea globalizării şi a adversarilor geopolitici ai Americii.

Sistemele imperiale pot fi comparate cu nişte baloane care se umflă, mai întâi aflându-se în expansiune şi dezvoltare, apoi explodând şi prăbuşindu-se. America Latină a fost mereu prinsă înăuntrul balonului imperial al altora, fără să fie niciodată în stare să-l umfle pe-al său. Din cauza faptului că resursele Americii Latine au fost folosite întotdeauna de către lumea dezvoltată, propria sa subdezvoltare a fost necesară pentru înflorirea capitalismului mondial. „Diviziunea muncii între popoare constă în aceea că unele se specializează în a câştiga, iar altele în a pierde", scria disidentul uruguayan Eduardo Galeano. „America Latină a fost precoce: ea s-a specializat în a pierde încă din timpurile îndepărtate, când europenii Renaşterii se aventurau să traverseze oceanul."[1] Odată cu sosirea lui Cristofor Columb, s-a declanşat o competiţie nemiloasă pentru cucerirea teritoriului vast al acestei emisfere. Unite între ele doar prin misiunea de a răspândi catolicismul, monarhia spaniolă şi cea portugheză şi-au împărţit toate coloniile din lumea Nouă. Cuceritorul spaniol Hernán Cortés a distrus Imperiul Aztec în 1520, iar în timpul dominării directe a Portugaliei de către Spania, între 1580 şi 1640, aceasta din urmă a controlat în esenţă întreaga emisferă occidentală. Populaţiile indigene au fost supuse prin sabie şi prin boli exotice, în timp ce mila creştină era motivaţia pentru jefuirea Lumii Noi de aurul şi argintul ei. În 1551, preotul spaniol Bartolomé de las Casas a scris *Devastarea Indiilor*, o critică la adresa sclaviei practicate de agenţii coroanei spaniole, carte descrisă uneori ca fiind primul raport din istorie cu privire la drepturile omului – asta cu toate că mentalitatea imperială nu putea fi influenţată de astfel de invocări ale conştiinţei. După reforma protestantă, Lumea Nouă a reintrat în calculele pentru înclinarea balanţei globale a puterii, iar Franţa şi Ţările de Jos au lovit Spania catolică, ocupând teritorii din Canada până pe coasta nordică a Americii de Sud. Indiferent care era puterea învingătoare, hegemonia a însemnat mercantilism, regimuri clientelare şi dominaţie culturală[2].

Gândirea Americii – şi, implicit, diplomaţia ei – faţă de America Latină se manifestă printr-o izbitoare continuitate de-a lungul secolelor. Chiar şi atunci când SUA sprijineau mişcările de eliberare din Mexic până în Columbia, omul de stat american Rufus King îi scria în 1799 lui Alexander Hamilton: „Sunt perfect convins că dacă [America de Sud] şi resursele sale nu vor fi atrase de partea noastră, ele se vor întoarce repede împotriva noastră". La fel, Thomas Jefferson vedea America de Sud ca pe „un continent pe drumul către sine însuşi", ceea ce voia să însemne un continent care trebuia controlat în întregime de Statele Unite. Afirmarea treptată a hegemoniei americane asupra întregii emisfere de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până la războiul din 1812 şi după aceea nu a fost o aventură imperialistă clasică în căutare de teritorii şi forţă de muncă, însă a reuşit să depăşească puterile europene printr-un amestec de diplomaţie de manual şi de cuceriri militare[3]. Doctrina Monroe, formulată de preşedintele american cu acelaşi nume în 1823, promitea să finalizeze alungarea puterilor europene şi să asigure pentru totdeauna dominaţia netulburată a americanilor.

„Destinul manifest" al Americii nu a însemnat doar expansiunea către vest, până la Oceanul Pacific, cum se crede adesea, ci a reprezentat o viziune a controlului

Scanned with OKEN Scanner

emisferei, atât în nord, cât şi în sud. Preşedintele James K. Polk a profitat de slăbiciunea Mexicului în urma îndelungatului său război de independenţă ca să anexeze Texasul în 1845. Când a achiziţionat Alaska de la Rusia, în 1867, secretarul de stat William Seward visa un domeniu imperial american întinzându-se din Groenlanda până în Guyana, cu Mexico drept a doua sa capitală. Consilierii preşedintelui William McKinley au adoptat ideile strategului naval Alfred Thayer Mahan în vederea susţinerii că extinderea pieţelor pentru export poate preveni criza economică, aducând armonia în societatea americană. Însă tehnica lor – politica porţilor deschise de la începutul secolului XX – urmărea doar extinderea puterii Americii, „lipsită de neplăcerile şi de ineficienţa colonialismului tradiţional"[4].

Însă America şi-a păstrat mereu la îndemână o bâtă şi nu a vorbit întotdeauna atât de blând pe cât îi recomanda dictonul lui Theodor Roosevelt. Cel mai clar exemplu a fost Cuba. Statele Unite au declarat război Spaniei la 21 aprilie 1898, cu scopul de a elibera Cuba şi de a o lăsa să pornească pe calea evoluţiei democratice. Roosevelt, care era pe atunci secretar al marinei militare, îşi dorea nu doar să învingă Spania, dar şi să controleze Filipinele, pe care, cu această ocazie, Statele Unite le-au şi cucerit. La aproape un secol după ce America iniţiase Doctrina Monroe, a fost articulat, astfel, Corolarul Roosevelt, constând într-un anticolonialism imperial care permitea intervenţia Americii. Premisa lui Roosevelt era limpede : „Pacea nu poate fi obţinută decât atunci când naţiunile civilizate se vor fi extins într-o anumită formă asupra naţiunilor barbare". Cazul Canalului Panama a reprezentat o ocazie aproape firească de extindere a hegemoniei SUA, dată fiind dependenţa statului Panama de exporturile de produse agricole în America, dar şi sistemul politic oligarhic care permitea controlul americanilor asupra zonei canalului. Schimbarea de viziune înregistrată de la Roosevelt la Woodrow Wilson era mai mult una de stil decât de substanţă. În spatele retoricii altruiste şi morale, inclusiv Wilson considera că ţine de responsabilitatea sa să-i „înveţe pe sud-americani să aleagă oameni buni", dar urmărind totodată avantaje economice pentru America[5]. Şi totuşi, nici unul dintre cele patruzeci de guverne pe care SUA le-au răsturnat în America Latină nu a devenit democratic, pur şi simplu din cauza faptului că planul era acela de a introduce doar o democraţie de formă[6]. În tensiunea dintre dorinţa de a deschide pieţe şi aceea de a răspândi democraţia, întotdeauna a câştigat imperialismul.

Spre deosebire de vărul său îndepărtat, Teddy, Franklin D. Roosevelt şi-a dat seama că intervenţia directă nu era doar ineficientă, ci de-a dreptul contraproductivă, şi a elaborat în schimb o politică a „bunei vecinătăţi" care a obligat diplomatic cele mai multe ţări latino-americane să rupă legăturile cu puterile Axei după atacul de la Pearl Harbor. Dar după al doilea război mondial, America, devenită o superputere veritabilă, a ratat şansa de a crea un sistem de securitate colectivă la nivel de emisferă. În schimb, Războiul Rece a readus psihologia suspicioasă imperialistă. „Ceea ce dorim este să ajutăm popoarele care gândesc la fel ca noi să continue să trăiască aşa

Scanned with OKEN Scanner

cum vor ele", a declarat secretarul de stat Dean Acheson*. Politica Washingtonului a trecut de la atitudinea de împotrivire faţă de regimurile autoritare la aceea de acordare de sprijin total. Într-un articol din *Foreign Affairs* publicat în 1950 sub pseudonimul „Y", veteranul Departamentului de Stat Louis Halle considera, acuzator, că imaturitatea politică era de vină pentru persistenţa autocraţiei, însă John Foster Dulles a fost mult mai direct şi mai sincer când a spus: „Nu-i supăraţi cu nimic pe dictatori. Ei sunt singurii oameni pe care ne putem baza".

Războiul Rece din America Latină a fost un „război murdar" de treizeci de ani între stânga sud-americană şi dreapta, de obicei mult mai puternică, sprijinită în general de SUA. Strategia robustă de contraatac pentru a stopa răspândirea comunismului cu înclinaţii sovietice implica din partea SUA să ceară regimurilor din America Latină să scoată în afara legii partidele comuniste, să strivească mişcările muncitoreşti lipsite de docilitate şi să rupă legăturile cu Uniunea Sovietică[7]. Devotamentul faţă de autodeterminare a fost atât de slab, încât Statele Unite au întreprins la 21 aprilie 1961 nefericita invazie în Golful Porcilor, cu intenţia de a-l da jos pe Fidel Castro, încălcând legea neutralităţii, ca şi sistemul de tratate pe care chiar ele îl creaseră. Preşedintele Kennedy făcuse din legăturile economice un stâlp al strategiei americane, iniţiind o „Alianţă pentru Progres" ce aduna laolaltă problemele democratice, creşterea economică şi anticomunismul[8]. Expansiunea industrială s-a extins enorm, din Mexic până în Argentina. Dar după mai mult de cinci decenii de politică a porţilor deschise şi a bunei vecinătăţi, îmbinarea de stabilitate, democraţie şi capitalism pe care şi-o dorea America rămânea o realitate îndepărtată. După cum spunea fostul preşedinte brazilian Fernando Henrique Cardoso, democraţia era „o plantă exotică" pentru regimurile sud-americane, ce treceau de la militarismul de dreapta la stângistul *caudillismo*[9]. Cei mai mulţi dintre conducătorii din acea vreme făceau campanii de stânga, dar guvernau în spiritul dreptei, iar modernizarea, în mod paradoxal, era numele de cod al dependenţei de America.

Conducătorii din America Latină au început, în cele din urmă, să se coalizeze în anii '70 sub stindardul Noii Ordini Economice Internaţionale (NOEI), o mişcare ce căuta să impună preţuri mai mari pentru exporturile de materii prime şi să obţină ajutor financiar mai susţinut din exterior. Dar, de fapt, Mexicul, Venezuela, Brazilia şi Argentina trebuiau să împrumute sume din ce în ce mai mari de bani numai ca să-şi poată acoperi vechile datorii, asemenea unor marinari beţi cărora li se dă să bea şi mai mult de către un barman beat. Rezultatul acestei situaţii a fost „deceniul pierdut" al anilor '80, când America Latină a devenit, după cum declara fostul ministru de Externe al Venezuelei, Moisés Naím, „Atlantis – continentul pierdut"[10]. Crizele s-au

* Aşa cum arată William Appleman Williams, diplomaţia americană se constituie pe trei principii contradictorii: un impuls umanitar generos, urmărirea dominaţiei peste mări şi un al treilea principiu ireconciliabil cu celelalte două, acela că problemele altora trebuie rezolvate în maniera americanilor (Williams, *Tragedy of American Diplomacy*, p. 13).

Scanned with OKEN Scanner

succedat. Ca să înrăutăţească şi mai mult lucrurile, după Statele Unite, şi FMI s-a năpustit asupra regimurilor latino-americane, obligându-le să strângă cureaua ca urmare a „Consensului de la Washington", care prevedea impunerea liberalizării rapide, o variantă internaţională a teoriei economice care consideră că bunăstarea celor avuţi se răsfrânge în timp şi asupra celor mai puţin avuţi[11]. La mai mult de un secol după efortul de unire panamericană, dezbaterea înfocată legată de felul în care pot fi satisfăcute aşteptările crescute ale Americii Latine, în ciuda inegalităţilor produse de comerţul americanilor, continuă sub forma unei Zone de Comerţ Liber a Celor Două Americi, propusă a se întinde din Alaska până în Ţara de Foc.

Dar prezenţa comercială a Chinei în emisfera estică se află în creştere şi, prin urmare, inclusiv prezenţa ei strategică. China a intrat în America Latină prin porţile deschise de preşedintele McKinley, şi pare atractivă pentru ţările din această regiune deoarece este o superputere lipsită de pretenţii coloniale. Comerţul chinez în zonă a crescut de la 200 de milioane de dolari în 1975 la aproape 50 de miliarde în 2004[12]. Nici o ţară în curs de dezvoltare nu poate să ignore preţurile mari pe care le plăteşte China pentru mărfuri precum soia sau minereul de fier; astfel se explică, în mare parte, recenta creştere economică a Argentinei şi a Braziliei. În 1997, când Statele Unite au renunţat la controlul Canalului Panama, guvernul a vândut imediat drepturile de operare a portului, de la ambele capete ale canalului, unei firme chineze care îl controlează astăzi în întregime. În 2006, locuitorii din Panama au votat în favoarea extinderii canalului, pentru a permite intrarea uriaşelor cargoboturi chinezeşti. Şi alte porturi sau fabrici din America Centrală au fost modernizate de China, pentru a-şi facilita transportul mărfurilor către Statele Unite. Şi, aşa cum China şi-a extins influenţa către nord, în Siberia ea se întinde astăzi către est, spre o altă ţară arctică – Canada –, care a devenit pe nesimţite al doilea mare partener comercial al său, contribuind împreună la construcţia unei conducte de două miliarde de dolari, pentru a transporta petrolul extras din nisipurile petrolifere ale provinciei Alberta către coasta pacifică a Columbiei britanice.

America îşi caută mereu un inamic extern. Ronald Reagan crease mitul că Uniunea Sovietică plănuieşte să organizeze triburile asiatice şi chiar popoarele Americii Latine – lucru care va aduce automat după sine prăbuşirea Americii[13]. Pentru unii, China joacă astăzi acelaşi rol nefast, exploatând resursele minerale ale Americii Latine şi întreţinând legături la nivel înalt între oficialii ministerelor apărării[14]. Aceiaşi oameni se tem că acum, când Statele Unite au încetat să mai sprijine dictaturile militare din zonă, prezenţa Chinei ar putea submina eforturile americane în direcţia respectării drepturilor omului şi a democratizării, provocând o nouă epocă a dependenţei de rezervele naturale în curs de epuizare[15].

Pentru cei din America Latină, China reprezintă un nou mod de a face afaceri, fără a mai trebui să suporte păienjenişul american de coduri şi regulamente. Metoda chineză nu impune nici o condiţie politică în afară de aceea de a anula recunoaşterea politică a Taiwanului, ţară care a cules ani la rând manifestări diplomatice de loialitate în toată

Scanned with OKEN Scanner

regiunea, mai ales în America Centrală, şi care a primit statutul de economie de piaţă în cadrul relaţiilor lor comerciale. Pe ansamblu, China nu obligă la un anumit tip de discurs în schimbul banilor pe care îi dă. Nu e vina Chinei dacă liderii din America Latină se opun Statelor Unite. Cauza principală a dependenţei de resurse naturale a zonei o constituie preţurile crescute la petrol şi corupţia guvernării, nu cererea imperioasă a Chinei (care nu reprezintă, deocamdată, decât 10% din comerţul latino-american)[16]. Şi, finalmente, interesele economice ale Chinei în America Latină sunt, în acelaşi timp, o binecuvântare, dar şi o povară. China a adus în zonă primele profituri financiare după zeci de ani, dar tot ea a adus şi o competiţie acerbă, deoarece îi concurează pe producătorii ineficienţi atât pe pieţele lor locale, cât şi în exporturile către lumea întâi.

Ca să folosesc o metaforă romantică, China doar curtează America Latină, nu se căsătoreşte cu ea. Chinezii pun accentul pe nevoile primare ale ţărilor, de exemplu, pe infrastructură, ceea ce înseamnă că ei îşi pot asigura o anumită neutralitate în discursul despre democraţie şi drepturile omului[17]. Dacă Statele Unite sunt sincere când vorbesc despre democratizare în America Latină, ele ar trebui să considere prezenţa Chinei o şansă: obţinerea unor venituri mai mari din exporturi poate permite guvernelor locale să-şi sporească popularitatea, să crească participarea cetăţenilor la activitatea instituţiilor politice şi să sporească importurile din America. Însă, în acest caz, SUA ar trebui să-i convingă pe liderii din America Latină că prezenţa Chinei nu este o alternativă, ci un complement al conducerii americane. Până astăzi totuşi, stilul diplomatic „de duş scoţian" al Americii, constând în alternarea perioadelor de prezenţă apăsătoare cu a acelora de absenţă totală, nu a dus decât la ascensiunea liderilor stângişti din anii '90 încoace, care răspund, sumeţindu-se, Consensului de la Washington şi cererilor de democratizare folosind retorica rezistenţei culturale. Chiar şi în plictisita Organizaţie a Statelor Americane (OSA), a cărei cartă cere pretenţios „respect pentru personalitatea individuală", America n-a reuşit să introducă un sistem de lucru în grup cât de cât asemănător sofisticatului sistem dezvoltat între ţările din lumea a doua din estul Europei. Şi chiar dacă foştii secretari generali ai OSA au fost apărători veritabili ai intereselor americane, grupul de state i-a respins pe toţi candicaţii de vârf ai SUA propuşi pentru preluarea organizaţiei în 2005. E un semn clar că imperialismul american a eşuat în America Latină, dacă nici măcar promovarea democraţiei nu mai funcţionează – obişnuita placă imperială care nu admite obiecţii.

Latino-americanii sunt foarte ambivalenţi cu privire la El Norte. Ei văd astăzi sosirea lui Columb mai mult ca pe o cucerire decât ca pe o descoperire, ca pe un început al unui şir neîntrerupt de exploatări culminând cu monopolul multinaţional asupra unor industrii-cheie precum cea a zahărului. Deşi cheltuieşte peste un miliard de dolari pe ajutoare anuale de dezvoltare şi în ciuda rolului său copleşitor în comerţul Americii Latine, SUA nu mai conduce emisfera prin „fiat", ca să folosim termenul din 1895 al lui Richard Olney. Dacă psihologia imperială americană nu se schimbă, viziunea secretarului de stat Seward cu privire la o panregiune interamericană nu va fi niciodată atinsă – mai ales dacă alţi parteneri aşteaptă nerăbdători pe margine.

Scanned with OKEN Scanner

Însă, spre deosebire de alte regiuni care îi urăsc pe americani şi se tem de invazia militară a Statelor Unite, ţările din America Latină nu doresc nimic altceva ca SUA să se ridice la nivelul propriei sale retorici universaliste despre libertatea comerţului şi democraţie, fără să facă nici o excepţie. Acolo unde democratizarea şi globalizarea au triumfat, America a fost prima care a avut de câştigat: Mexicul, Brazilia şi Chile au economiile cele mai integrate global din zonă, dar şi cea mai pragmatică abordare în relaţia cu Statele Unite. Puterea blândă a Americii a avut şi ea un impact în aceste ţări, nu în ultimul rând datorită zecilor de tehnocraţi ieşiţi din universităţile din Ivy League, răspândiţi în ministere-cheie şi care, la sfârşitul anilor '90, deveniseră cei mai buni avocaţi ai libertăţii comerţului[18]. Conectarea rezervelor vaste de energie din regiunile arctice ale Canadei cu pampasul argentinian ar putea crea o zonă comercială liberă cu treizeci şi patru de ţări, posedând un comerţ de peste 13 trilioane de dolari – de departe cel mai mare din lume. Pe măsură ce salariile cresc în Asia de Est şi în estul Europei, Statele Unite încep să înţeleagă că America Latină reprezintă o oportunitate strategico-economică şi îşi sporesc investiţiile cu scopul de a crea o bază de producţie puternică şi ieftină, în stare să intre în competiţie cu Asia, ceea ce poate genera o competiţie la vârf, ridicând întreaga regiune la rangul de vecin al Americii. Dar America se concentrează încă prea mult pe regularizarea pieţelor şi prea puţin pe construirea lor. A integra economic Americile ar fi trebuit să fie mai uşor decât a integra Europa, dar subregiunile din America Latină nu au creat legături economice solide nici măcar între ele[19]. Schimbările instituţionale din Europa de Est, întreprinse cu abilitate în fiecare ţară, au dus la potrivirea formei politice cu funcţia economică în fiecare caz, prevenind astfel tulburările sociale şi politice care continuă să afecteze America Latină. Şi nici Statele Unite nu sunt imune: migraţia de masă a forţei de muncă necalificate, traficul de droguri şi valul de violenţă se revarsă spre nord prin Mexic.

Între Africa şi Asia de Est

De două decenii, între ţările Americii de Sud nu a avut loc nici un conflict; pe acest continent, conceptul de război între state a devenit vetust. În acelaşi timp, aproape orice ţară latino-americană se află în permanenţă în război cu sine însăşi din cauza raţiunii sale de a exista, a conducerii, a resurselor şi a stabilităţii sociale. Violenţa stradală, din oraşelele mexicane de la graniţa cu SUA până în mahalalele din São Paulo, contrastează puternic cu vilele luxoase şi cu splendida arhitectură colonială din zonă.

Situarea Americii Latine între ţările africane din lumea a treia şi cele din Asia de Est, plasate, virtual, în lumea întâi, caracterizează cel mai bine această stare de lucruri. Pe continent se vorbesc doar două limbi, teritoriul este contiguu şi nu există tensiuni militare, însă America Latină nu a reuşit să se integreze nici măcar cât Asia de Est. Dar după secole de control din partea puterilor mercantile, America Latină şi Africa sunt în general neglijate de puternicii lor vecini din nord, care nu fac decât să îşi afişeze fraternitatea. Ambele teritorii sunt subminate de traficul ilegal de mărfuri care ameninţă orice progres economic pe termen lung şi ambele suferă de pe urma exodului de inteligenţe şi de capital către Europa şi Statele Unite. Aşa cum Africa se

Scanned with OKEN Scanner

bazează pe Nigeria şi Africa de Sud, America Latină nici nu ar exista pe harta diplomatică dacă n-ar fi Mexicul, Venezuela şi Brazilia. Nici una dintre cele două regiuni nu este competitivă din punct de vedere economic şi suferă din cauza gradului mare de îndatorare, a productivităţii scăzute, a nivelului scăzut de inovare, a standardelor scăzute din domeniul educaţiei, a costului mare al afacerilor şi a sărăciei greu de înlăturat din zonele urbane şi rurale[20]. America Latină şi Africa sunt afectate de cea mai mare disproporţie între venituri din lume, dar cea din America Latină este mai gravă, pentru că există mai mulţi oameni înstăriţi. Ţăranii de aici locuiesc în zone mai înalte, dar altfel sunt identici cu lucrătorii africani de pământuri, pe când elitele africane şi latino-americane, putred de bogate, îşi duc viaţa în vile luxoase, beneficiind de avantajele lumii întâi.

Dansurile din America Latină – salsa, samba, rumba, tangoul – includ mişcări rapide, unduitoare, surprinzătoare. La fel se întâmplă şi cu politica latino-americanilor. Doar inabilitatea lor de a întreprinde reforme economice – şi nu reformele înseşi – trebuie învinuite pentru slaba lor creştere şi lipsa de performanţă socială[21]. Latino-americanii sunt plini de mândrie naţională şi respect de sine, dar, aşa cum arată criminalitatea şi mizeria din ţările lor, nu prea se respectă unii pe alţii. Cultura lor este una a decorării puterii cu un limbaj al stimei şi al scopurilor, însă în politica lor adevărul poate fi găsit doar cititind printre rânduri sau chiar întorcându-le pe dos toate afirmaţiile. Cu puţine excepţii, politicienii au o predispoziţie pentru exagerarea faptelor, considerând-o mai importantă decât realitatea de fapt. Rezultatul este o cultură în care nu se pune problema să spui adevărul, atâta timp cât poţi minţi. Pervertirea moravurilor din cauza regimului colonial este o justificare, dar astăzi moravurile se pervertesc de la sine. Contractul social al legilor şi instituţiilor din ţările asiatice – indiferent dacă sunt ghidate de valori confucianiste sau islamice – nu are corespondent în America Latină. Încrederea sau loialitatea faţă de conducători sunt absente: puţine guverne îşi încheie la termen primul mandat. Cultura latino-americană este mult prea tolerantă cu „corupţia bună" – cea care facilitează negocierea contractelor ca să facă lucrurile să meargă bine –, fără să recunoască faptul că aceasta provine tot din „corupţia rea", perpetuând-o, în cadrul sistemului dominant al capitalismului de cumetrie, chiar şi în cele mai avansate democraţii de pe continent. Aceşti vameşi şi mijlocitori ai puterii domină toate aspectele existenţei, iar democraţia îi încurajează pe conducători să fure tot ce pot şi apoi să fugă.

Însă America Latină are încă şansa să devină o regiune solidă a lumii a doua datorită unor economii solide, precum acelora ale Braziliei şi Mexicului, datorită marilor rezerve de petrol şi gaze naturale şi datorită vecinătăţii colosului importurilor, Statele Unite[22]. La inaugurarea zonei vamale libere din America de Sud, ministrul brazilian de Externe Celso Amorim a declarat: „Imigrarea este un imperativ, deoarece, într-o lume de mari blocuri politice, vom fi puternici doar uniţi". În cazul în care Comunitatea Ţărilor din America de Sud (CTAS) va evolua coerent, în curând, acest continent va negocia în termeni mult mai avantajoşi cu ţările din lumea întâi.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XV

Mexic: cordonul ombilical

Acordul Nord-American de Liber Schimb (NAFTA) era conceput să propulseze Mexicul în lumea întâi, dar în aceeaşi zi (1 ianuarie 1994) în care el a intrat în vigoare, Armata Naţională Zapatistă de Eliberare (ANZE) a iniţiat o mişcare insurgentă amplă ca să atragă atenţia asupra plângerilor formulate de fermierii marginalizaţi, cucerind patru municipii din sud şi asasinând doi lideri de vârf ai partidului de guvernământ PRI. Preşedintele Carlos Salinas a răspuns prin dezlănţuirea unei represiuni brutale împotriva zapatiştilor şi a miilor de ţărani insurgenţi. „Mexicul este mai degrabă o ţară din lumea a treia decât din lumea întâi", observa un ziarist. Atât Mexicul, cât şi America vor avea de suferit până când vor găsi o metodă mai bună de a atrage această ţară în lumea întâi.

Aderarea la NAFTA a însemnat, implicit, renunţarea la orice pretenţii din partea Mexicului de a conduce o Americă Latină independentă. Acum, Mexicul a intrat definitiv sub umbrela strategică americană, chiar dacă între ele se înalţă ziduri care să le separe. „Problema noastră nu este securitatea – nimeni nu are de gând să invadeze Mexicul", a explicat un fost diplomat, actualmente universitar mexican. „Adevărata noastră criză existenţială este globalizarea: ne adaptăm dificil la competiţia internaţională, avem diferenţe mari între venituri, ne confruntăm cu traficul de droguri şi tranzitul de persoane de pe teritoriul nostru către Statele Unite." De la nenorocoasa lansare a NAFTA în 1994, investiţiile străine în Mexic au crescut de aproape patru ori. Asemenea Kazahstanului, Mexicul îşi diversifică economia, pentru a nu mai depinde în continuare de o singură marfă. Pe vremuri, exporta doar petrol, dar astăzi 80% din exporturile sale constau în bunuri manufacturate[1]. Modernizarea Mexicului este limitată la fabricile de asamblare, *maquiladoras*, situate pe insule precum Monterrey. Dimpotrivă, uşurinţa Chinei în a califica rapid o forţă de muncă masivă a ajutat-o să depăşească Mexicul în domeniul manufacturilor şi al exporturilor de textile în Statele Unite încă din 2001, de la aderarea la Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC). Deşi Mexicul avea avantajul proximităţii geografice, peste trei sute de *maquiladores* au fost închise şi transferate în China, ceea ce a dus la pierderea a 300.000 de locuri de muncă, corelate aproape imediat cu un val masiv de imigraţie

ilegală în Statele Unite[2]. Cu sau fără control de frontieră, problemele Mexicului ar putea deveni problemele SUA mult mai repede decât acum.

Inegalitatea şi instabilitatea merg mână în mână. În afara Mexico City – şi, desigur, şi înăuntrul său – este un amestec de monumente coloniale şi mahalale mizere, în care investiţiile în şcoli şi spitale par o chestiune secundară. Fostul primar Andrés Manuel López Obrador a înţeles provocarea şi şi-a construit reputaţia prin crearea de programe sociale şi de ajutorare cu alimente a bătrânilor din întreaga capitală, care totalizează peste 20 de milioane de locuitori, ceea ce aproape că l-a adus în fotoliul prezidenţial la alegerile din 2006 – alegeri pe care le-a pierdut cu o diferenţă foarte mică de voturi, abia după ce chestiunea a ajuns în faţa unui tribunal electoral. Ca peste tot în lumea a doua, deţinerea puterii în capitală este esenţială pentru a putea obţine puterea în ţară. Obrador şi-a mutat campania în stradă, sponsorizând mulţimi de demonstranţi din oraşul său pentru a-şi faulta adversarul, Felipe Calderón. Cu sau fără Obrador, zeci de mii de mexicani protestează periodic împotriva preţurilor mari la tortilla şi la alte alimente de bază.

Politica ţării este împărţită între zona rurală şi cea urbană, lucru care dovedeşte existenţa a patru Mexicuri: o regiune de nord, la graniţa americană, unde circulă şi dolari, şi pesos; centrul ţării, unde se află capitala, grânarul ţării; regiunea istmului, locuită de indigeni, foarte frumoasă, dar săracă din punct de vedere economic; şi regiunea Yucatan, „Noua Maya", inegal modernizată şi copleşitor de săracă[3]. Odinioară o perlă în coroana puterii coloniale, statul mexican Oaxaca a traversat în 2006 luni întregi de ciocniri brutale între bande înarmate, echipaje de poliţie şi activişti indigeni, ceea ce i-a distrus industria turistică. Din cauza acestor situaţii se străduiesc mexicanii să treacă de îngrăditurile şi de soldaţii înarmaţi de la graniţa lungă de 2.000 de mile cu SUA pentru a avea o viaţă liniştită în Los Angeles. Traficanţii lacomi după profit (numiţi şi *polleros* sau „coioţii") introduc în continuare imigranţi ilegali în Statele Unite, iar drogurile produse în Columbia sunt traficate tot prin Mexic, cu ajutorul grupurilor locale ce ţin de crima organizată. Din acest motiv, oraşele de graniţă precum Nuevo Laredo se transformă în teatrul unor spectacole înspăimântătoare, cu jafuri, răpiri şi războaie între bande[4]. Imigraţia ilegală este o sabie cu două tăişuri pentru Statele Unite, deoarece, pe de o parte, nou-veniţii preiau slujbele de pe şantiere şi din restaurante pe care americanii nu le vor, muncind mai mult şi mai din greu decât aceştia, iar pe de altă parte, solicită până la limită sistemele slab finanţate ale educaţiei şi sănătăţii[5]. Cele 16 miliarde de dolari pe care aceştia le trimit anual acasă din toate cele 50 de state americane sunt o sursă esenţială a venitului naţional brut al Mexicului, ajutând statul să ajungă la un PIB de 9.000 de dolari pe cap de locuitor, un nivel de două ori mai mare decât cel de la care emigraţia ar trebui să scadă. Dar din cauza inegalităţilor din ţară – aproape jumătate din populaţie trăind sub pragul sărăciei –, imigraţia ilegală continuă, fie că Americii îi place sau nu.

Pentru ca Mexicul să devină o ţară adevărată, va fi nevoie de mai mult decât de politicile economice de tip *laissez-faire* ale NAFTA. Cel mai generos act al SUA a fost

Scanned with OKEN Scanner

acela de a salva moneda naţională, peso, în timpul crizei financiare din 1994, dar de atunci NAFTA a făcut mult mai puţine pentru Mexic decât a făcut UE pentru Turcia. Ar fi de neconceput ca Statele Unite să-i ofere Mexicului ceea ce ele însele pretind ca UE să-i ofere Turciei: calitatea de membru, cetăţenia, reprezentanţi în parlament, libertatea migraţiei, subvenţii uriaşe şi drepturi de reprezentare lingvistică într-o uniune fără graniţe. Însă, deşi Europa integrează Turcia de atâta vreme pe numeroase niveluri politice şi economice concrete, Statele Unite abia dacă au investit în micile întreprinderi şi în programele educaţionale de masă necesare pentru a încuraja rămânerea în ţară a persoanelor bine pregătite. Pentru ca emigranţii şi criminalitatea să nu ajungă în Statele Unite – şi pentru a curăţa deşeurile toxice aruncate de *maquilladores* în Rio Grande – va fi nevoie practic de o „Comunitate Nord-Americană" care să distribuie fonduri de dezvoltare uriaşe, asemănătoare celor din UE[6]. Lăsând gluma la o parte, America trebuie să cumpere Mexicul, nu doar să închirieze unele zone aflate la frontieră.

Cu sau fără NAFTA, în întreaga emisferă vestică are loc un mult mai profund amestec demografic şi cultural. Datorită legăturilor culturale şi a migraţiei, America Latină nu numai că va rămâne pe ecranul radarului SUA, ci se va poziţiona chiar mai bine pe acest ecran. Dat fiind că mexicanii sunt singurul grup de emigranţi care posedă drepturi istorice asupra teritoriului Statelor Unite, noul val de migraţie hispanică a început să fie numit „Reconquista" de către scriitorii mexicani. Spiritul de familie al Americii Latine era absent odinioară la nord de Rio Grande, dar astăzi el urcă spre nord mult mai repede decât se răspândesc în sud „valorile americane". Regiunile din sud-vestul Statelor Unite sunt armonizate economic cu Mexicul, iar în statele cu o mare populaţie hispanică, precum California, Texas, Arizona şi New Mexico, există un sentiment de dublă loialitate[7]. Spaniola a devenit a doua limbă a SUA, iar cei 24 de membri latino-americani ai Congresului nu sunt decât un semn al creşterii recente a influenţei imigranţilor în politica ţării. În timp ce americanii în vârstă încep să se mute în Mexic în căutarea unor servicii medicale mai ieftine, milioane de imigranţi ilegali mexicani se folosesc de serviciile sociale americane în dauna contribuabililor. Conservatorii americani se tem că SUA va deveni un conglomerat de rase ţinute laolaltă de un regim, asemenea Imperiului Roman[8]. Miami este sediul elitei latino-americane, dar şi al celor care se ocupă de spălarea banilor obţinuţi din droguri, aşa că e de înţeles gluma multor hispanici: „Ne place în Miami pentru că e foarte aproape de Statele Unite!".

Doar prin iniţiative precum planul mexican „Puebla-Panama" poate începe America Centrală să se folosească de plasarea sa geografică între două continente mari şi să devină un important coridor al globalizării intercontinentale. Regiunea are aproximativ mărimea Californiei şi are o populaţie la fel de mare, de aproximativ 35 de milioane de locuitori, dar este fragmentată în şapte state, aşa-numitele „republici bananiere" de la începutul secolului XX. Toate au fost pe vremuri puternic militarizate, dar fragilul lor sistem de securitate socială este astăzi cea mai mare slăbiciune a lor. Sunt ţări din

Scanned with OKEN Scanner

lumea a treia, foarte sărace şi cu o rată mare a şomajului, de aceea s-au specializat în cultivarea florilor şi traficul de droguri şi arme. Administraţia Reagan a combătut potenţialele avataruri ale „imperiului răului", întrupate de Grenada, El Salvador şi Nicaragua, dar Statele Unite învaţă cu greu că, şi în lipsa unor armate puternice de gherilă, America Centrală ar putea fi adevărata ameninţare la adresa securităţii emisferei. După ce Statele Unite au extrădat deţinuţi în ţările lor de origine, au început să prolifereze bandele de răufăcători, ajungându-se până la 100.000 de membri în toată regiunea (inclusiv în Mexic). 70% din economia Guatemalei se bazează pe sectorul informal, aşa încât ea nu se află în competiţie cu Mexicul decât în ceea ce priveşte bandele de traficanţi de droguri şi imigraţia ilegală în Statele Unite. Numeroase celule ale bandei MS-13 îşi coordonează activităţile criminale în Statele Unite tocmai din San Salvador. Odinioară, America Centrală era câmpul de bătălie al Americii, dar astăzi străzile SUA au ajuns câmpul lor de bătălie.

Însă America Centrală devine şi un laborator pentru trimful potenţial al integrării emisferei. Acordul de Liber Schimb în America Centrală (CAFTA) a dus la scăderea tarifelor SUA, ceea ce ar trebui să creeze locuri de muncă şi să sporească exporturile, aşa cum şi NAFTA a făcut în Mexic. Un editorial din *New York Times* afirma despre CAFTA că „nu e de crezut că va aduce economiile [din regiune] în secolul XXI, dar s-ar putea să fie suficient cât să le aducă în secolul XX"[9]. Indiferenţa SUA faţă de micile pieţe din America Centrală şi Caraibe le-a permis altora să profite de ocazie. Dacă investitorii americani caută profituri mari în ţări precum China, iată că însăşi China s-a mutat în America Centrală, construind fabrici tot mai aproape de piaţa de export a Statelor Unite. Embargoul american asupra Cubei, micul monstru, a lăsat uşa deschisă pentru China, care a devenit unul dintre cei mai mari investitori de aici (după Venezuela, dar înaintea Canadei), ocupând posturile de spionaj ex-sovietice şi modernizând rezervoarele de petrol pe care acum le împodobesc steaguri chinezeşti. În special situaţia din Haiti este jenantă. În ultimul secol, Statele Unite au ocupat Haiti de mai multe ori, având intenţia de a stabiliza situaţia insulei, dar n-au fost în stare s-o salveze de statutul dubios al celei mai sărace ţări din întreaga emisferă, deşi este situată la doar câteva sute de kilometri de ţărmul american. Sub auspiciile ONU, sprijinul chinezilor, al chilienilor şi al brazilienilor a ajutat Haiti să nu cadă din nou în anarhie[10]. Unul dintre beneficiile prea puţin subliniate ale globalizării este că orice ţară mică ce se simte insuficient respectată de vecinii săi mari şi bogaţi poate căuta atenţia altora de pe piaţa geopolitică. Iar dacă America nu-şi poate demonstra bunăvoinţa în propria sa curte, un alt lider s-ar putea îndrepta spre nord chiar din America de Sud.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XVI

Venezuela: răzbunarea lui Bolívar

În lupta sa de eliberare a Americii de Sud de sub dominaţia spaniolă, la începutul secolului al XIX-lea, revoluţionarul anticolonialist Simon Bolívar visa la unirea întregului continent. Dar visul său de a construi o „Gran Colombia" s-a destrămat imediat în mai multe republici revoluţionare, lăsând America Latină lipsită de un pol de putere, ceea ce a facilitat mult longeviva hegemonie americană asupra emisferei. Dar astăzi, când principalul bulevard din Caracas este numit, după revoluţionarul născut aici, *El Libertador*, Venezuela, şi nu China sau Europa, poate fi considerată fără probleme cea mai bună întruchipare a eşecului Doctrinei Monroe. Fără petrol, Venezuela ar putea fi încă una dintre ţările agricole subdezvoltate din lumea a treia, cu lideri populişti care organizează din când în când lovituri de stat; dar având petrol, situaţia se schimbă radical. Venezuela ar putea deveni un mare furnizor de energie în regiune, o poveste de succes cu un guvern echilibrat şi cu o dezvoltare pe măsură, un catalizator diplomatic al realizării visului lui Bolívar. Dar soarta îi este potrivnică.

Exploratorul şi naturalistul Alexander von Humboldt lăuda „primăvara eternă" a Venezuelei, dar de fapt întreaga ţară suferă de pe urma unui caz grav de „latitudine greşită"[1]. După încheierea celui de-al doilea război mondial, comercianţii şi muncitorii spanioli, italieni şi portughezi din clasa de mijloc au văzut în Venezuela un tărâm al făgăduinţei, iar copiii lor au devenit doctorii şi avocaţii acestei ţări. În anii '50, investiţiile în petrol ale oligarhilor locali şi ale corporaţiilor străine erau pe punctul să propulseze Venezuela în lumea întâi. Caracasul era pe atunci unul dintre cele mai sigure şi mai civilizate oraşe din lume. Dar în America de Sud, în calea progresului a stat întotdeauna instabilitatea politică, şi nu lipsa resurselor. Autocraţii aleşi în anii '60 au lăsat în urma lor „superautostrăzi în ruine şi ecosisteme distruse, datorii uriaşe şi muncitori la fel de nepunctuali ca întotdeauna"[2]. La începutul anilor '70, Venezuela, alături de ceilalţi membri fondatori ai OPEC, a reuşit să realizeze cel mai mare transfer de avere din istorie, fără să fie nevoie de un război, ceea ce i-a reaprins aspiraţiile măreţe[3]. Însă ulterior, răsfăţată din cauza abundenţei de petrol, Venezuela

şi-a abandonat economia agricolă şi s-a îmbolnăvit de „sindromul olandez". Inundate de petrodolari, oligarhia publică, dar şi cea privată şi-au dublat cheltuielile, în timp ce adevăratul corp electoral nu mai era societatea, ci corporaţiile. Scăderea preţurilor petrolului în anii '80 s-a adăugat deficitului deja existent, datoriile s-au mărit, producţia a început să stagneze, capitalul a dispărut, inflaţia s-a accelerat, iar împrumutul extern s-a majorat[4]. După cum a spus fondatorul OPEC, Juan Pablo Pérez Alfonzo, Venezuela „se îneca în excrementele diavolului".

Ciclul s-ar putea repeta în Venezuela de astăzi. În America Latină, liderii politici au triumfat întotdeauna pe seama instituţiilor puternice. Problema întregii regiuni nu este doar o latitudine greşită, ci şi o atitudine greşită – mai ales aceea a lui Hugo Chávez, om politic de o mare versatilitate, al cărui caracter ar putea fi cel mai bine descris prin sintagma „narcisism-leninism". După o lovitură de stat eşuată şi după arestarea din 1992, Chávez, pe atunci naţionalist de stânga, a ajuns preşedinte în 1998 cu o platformă electorală îndreptată către cei săraci, cu un discurs sălbatic, plin de resentimente şi suspiciune, exploatând indiferenţa elitelor faţă de clasele de jos.

Cartierele de la marginea oraşului Caracas tronează deasupra neîngrijitelor clădiri de birouri cu multe etaje aşezate în vale. Dealurile inundate de mahalale seamănă cu un roi de albine gata să năpădească. Preocuparea locuitorilor nu este dacă vor continua să existe sau nu corupţia, furturile şi afacerile ilicite, ci dacă vor reuşi să profite de pe urma acestora.

„Nu ne interesează dacă guvernul stă în cealaltă parte a oraşului sau s-a mutat pe lună", mormăia un bărbat sărac din districtul Petare al Caracasului. „Noi nu vrem decât nişte bani." Cu farmecul său iresponsabil, Chávez a manipulat aceste mase sărace, care nu pun întrebări cu privire la guvernare sau la cheltuirea banilor rezultaţi din petrol, deoarece nu-şi dau seama că statul şi resursele acestuia le aparţin, de fapt, lor[5]. „Oamenii îi sunt loiali lui Chávez, indiferent de ceea ce face, căci el le-a dat speranţă", mi-a explicat un analist politic din Caracas. „Partizanii lui Chávez şi-ar da şi viaţa pentru el."

În Venezuela, benzina este mai ieftină decât apa. Urmărind modelele de succes ale fondurilor obţinute din petrol din Alaska şi Norvegia până în Kazahstan, Chávez ar fi putut foarte uşor să creeze un fond permanent de redistribuire a profiturilor, astfel încât sectoarele cele mai sărace să primească mai mult, dar să ajungă la toţi. În mai puţin de un deceniu, majoritatea populaţiei din Venezuela, care acum trăieşte cu mai puţin de doi dolari pe zi, ar fi putut prospera, eliminând aproape complet sărăcia[6]. Dar dacă în Kazahstan drepturile de proprietate au fost larg distribuite şi banii câştigaţi din petrol au fost folosiţi pentru stimularea iniţiativei private, conceptul de „socialism bolivarian" inventat de Chávez pune accentul pe controlul de stat. Cooperativele luate cu forţa de la posesorii de pământuri nu pot fi proprietate privată, iar sindicatele au fost eliminate[7]. Chávez părea să-şi îndeplinească cu bine propriile *misiones*: împrumuturi sponsorizate, credite agricole, reţele de distribuţie

Scanned with OKEN Scanner

a alimentelor şi programe de medicină preventivă, cu ajutorul medicilor cubanezi[8]. Dar, cu toate aceste prevederi în favoarea colectivităţii, poporul produce pentru un singur consumator – guvernul –, care trebuie să plătească peste trei milioane de persoane. Chávez îşi foloseşte fondurile din petrol la fel ca orice altă ţară latină, pentru a-şi servi scopurile sale politice, şi nu pentru a reduce inegalitatea socio-economică[9].

Poate că Chávez este bine intenţionat, dar felul în care cheltuieşte banii din petrol îl face să semene cu un dependent de droguri: are nevoie de tot mai mult pentru a-şi menţine starea de exaltare. Datoria internă, dar şi cea externă au crescut de patru ori, în timp ce spitalele au intrat în derivă după ce directorii lor au fost concediaţi deoarece au votat împotriva preşedintelui la referendumul din 2004. Din cauza controlului preţurilor, carnea a ajuns de negăsit. Popularitatea lui Chávez a crescut atunci când primarul Caracasului a transformat un teren de golf exclusivist într-un cartier de case pentru săraci, dar abjecţia urbană este aceeaşi ca întotdeauna. În ciuda veniturilor anuale de 20 de miliarde de dolari din petrol, PIB-ul pe cap de locuitor se ridică, în cel mai bun caz, la jumătatea nivelului său din 1954.

Venezuela rămâne ceea ce economistul Hernando de Soto a numit „o societate de complici". Chávez a pus mâna pe compania petrolieră de stat PDVSA, distrugându-i tehnocraţia care crease, în urmă cu o generaţie, întregul sistem de utilităţi publice al ţării. Aparatul condus de militari care a înlocuit-o produce acum cu peste un milion de barili sub capacitatea maximă. De asemenea, PDVSA opera independent faţă de guvern, în timp ce Chávez şi-a creat propriul minister de Finanţe (*Banco de Tesoros*), cu ajutorul căruia îşi îngraşă conturile bancare din Europa. Sectorul de producţie al ţării s-a prăbuşit, pe măsură ce comisarii lui Chávez au invadat comitetele de conducere ale corporaţiilor şi şi-au însuşit profiturile. „Acum că a distrus clasa profesională, nici nu mai contează că suntem cel mai mare producător de petrol din lume, după arabi", afirma sfidător un fost angajat al PDVSA, în exilul său autoimpus în America. „N-a mai rămas nimeni care să poată administra banii în mod competent." Cozile lungi de persoane înalt calificate de la porţile ambasadei spaniole, care-şi doresc să obţină cetăţenia, sunt o dovadă clară a exodului de creiere specific lumii a treia.

Dar fiindcă toate celelalte voci politice au dispărut, Chávez a devenit sinonim cu Venezuela. El a fost ales democratic de mai multe ori, însă democraţia lui este mai degrabă o supremaţie a gloatei[10]. „Republica bolivariană" a lui Chávez funcţionează asemenea Pakistanului lui Musharraf; Chávez numeşte toţi guvernatorii şi primarii şi dăruieşte proprietăţi foştilor ofiţeri, noua clasă de deţinători ai puterii, conservatori şi defensivi, care-şi apără aprig noul statut[11]. Dat fiind că Adunarea Naţională şi Consiliul Electoral îi stau la picioare, nu mai există nici un partid cu drept de veto[12]. Chávez nici nu a mai trebuit să schimbe (din nou) Constituţia, ca să poată rămâne la putere până în 2013. Odată, Eduardo Galeano a numit acest stil de conducere „democratură", o descriere potrivită pentru Chávez: „Democraţia seamănă cu un travestit: dacă se dezbracă, apare un *colonel*"[13].

Scanned with OKEN Scanner

Pe străzile Caracasului patrulează amenințător șase miliții diferite ale lui Chávez, fie la pas, fie pe motociclete sau în jeep-uri, îmbrăcate în uniforme de camuflaj și cu veste de protecție. Ele se întreține jovial, lăsându-și să le atârne pe umeri mitralierele, cu partizanii lui Chávez care poartă cămăși roșii, însă față de toți ceilalți au o atitudine intimidantă. Criminalitatea crescută ține opoziția încuiată în casă, iar cetățenii urmăresc monologurile-maraton ale lui Chávez de la posturile de televiziune pe care și le-a adjudecat. Starea de criză perpetuă creează o atmosferă defavorabilă pentru democrația reală, dar dezordinea este foarte folositoare pentru cel care o întreține. Cu excepția micilor insule de confort din hotelurile de cinci stele și din cluburile de flamenco, Caracasul a coborât până la nivelul unei capitale autoizolate, din lumea a treia, al cărei șef urbanistic este un fost oficial al ministerului Apărării. Procentul de morți prin împușcare este aici cel mai mare din lume, iar rata răpirilor este în creștere – la modă sunt acum „răpirile-expres", cu atacuri-fulger asupra bancomatelor, având asigurată o răscumpărare rapidă. Circulația este în Caracas una dintre cele mai rele din lume : șoferii ignoră semafoarele din intersecțiile centrale ale orașului, ceea ce duce la blocaje pe kilometri întregi în toate direcțiile. În 2006, un pod care facilita accesul către aeroport s-a prăbușit din cauza neefectuării timp de 15 ani a reparațiilor, obligând șoferii să facă un drum ocolitor de patru ore pentru o distanță care era, până atunci, de doar 16 km.

O revoluție care nu e amenințată își pierde rațiunea de a fi, iar Chávez a moștenit panașul antihegemonic al lui Fidel Castro și i-a răspândit dogmele în toată emisfera vestică. La fel ca Bolívar, Chávez spune că America va bântui mereu regiunea în numele libertății. E trist că o astfel de adversitate apare între două țări care au legături strânse în industria petrolului, în cea producătoare de mașini și în dragostea comună pentru baseball. Venezuelenii nu au nimic împotriva americanilor, așa cum nu au nici iranienii sau uzbecii, dar ideologia antiamericană este un pilon esențial pentru conducătorii lor. Pentru a acumula capital electoral de pe urma eșecului loviturii de stat din 2002, sprijinită de SUA, Chávez a început să demonizeze Statele Unite și partidele de opoziție pe care acestea le-au sprijinit ca fiind o amenințare la adresa revoluției lui Bolívar[14]. El s-a plasat cât a putut de mult în opoziție cu Statele Unite : și-a exprimat dorința de a avea energie nucleară și arme nucleare, a amenințat că va suspenda exportul de petrol către SUA, a cumpărat 100.000 de mitraliere AK-47 de la ruși pentru a realiza o forță de luptă pancontinentală, a blocat eforturile de descurajare a traficului de droguri, de promovare a liberului schimb și de izolare a Cubei castriste, a semnat cu Iranul acorduri de producție în comun a petrolului și a gazelor naturale ; se presupune că a oferit adăpost și tabere de antrenament grupurilor fundamentaliste islamice și chiar că a furnizat petrol ieftin, pentru căldură, comunităților sărace din Statele Unite. „Orice face Chávez e îndreptățit", declara un intelectual pro-Chávez, mergând pe jos, prin Caracas, într-o zi cu o umiditate insuportabilă. „A fost ales în mod democratic. America nu avea nici un drept să încerce să-l răstoarne de la putere. Noi nu dorim să fim la fel de puternici ca America, și tocmai de aceea ar trebui ca aceasta să ne trateze cinstit."

Scanned with OKEN Scanner

Dacă SUA blufează afirmându-şi hegemonia asupra Americii Latine, atunci Hugo Chávez le cere să dea cărţile pe faţă. Bolívar nu a putut împiedica fărâmiţarea provinciilor andine pe care le eliberase, dar viziunea neobolívariană a lui Chávez îşi propune să transforme aceste graniţe greşite în simple convenţii irelevante din punct de vedere ideologic şi economic[15]. „Liderii care se joacă cu ideile, fără să aibă resurse ca să le pună în practică, sunt consideraţi nişte caraghioşi, dar când posedă o carte de credit de cinci miliarde de dolari sunt luaţi în serios", îmi explica un analist politic brazilian, îngrijorat şi el, asemenea multor brazilieni, de imaginea radicală pe care a dat-o Chávez întregului continent. Acesta călătoreşte pe tot continentul, fără nici un folos pentru inteligenţia diplomatică din Venezuela, cumpărând liderii şi alegerile în care aceştia compar, înflăcărând publicul cu discursuri în care cere Marii Britanii să restituie Argentinei Insulele Falkland. Planul său pentru unirea resurselor Americii de Sud presupune un sistem de barter între toate statele, pe bază de petrol, ciment, vite, doctori şi ingineri, din Cuba până în Argentina. Pentru a stimula continentul să se susţină singur, Chávez cheltuie de cinci ori mai mult decât SUA pe obligaţiuni, preluări de datorii, ajutoare şi finanţări pentru exploatările petrolifere. În Caraibe, el a finanţat modernizarea rafinării de petrol din Cuba şi Jamaica şi le-a împrumutat petrol în valoare de 3 miliarde de dolari pe termene atât de mari, încât devine aproape gratis. Cel mai important, a început să sondeze terenul pentru construcţia a ceea ce ar putea fi cea mai lungă conductă de petrol din lume, din Venezuela, prin Amazonia braziliană şi până în Argentina, ceea ce ar crea o reţea de energie continentală şi, poate, chiar autarhia energetică a Americii de Sud. Luate laolaltă, proclamă Chávez, aceste proiecte vestesc apariţia „unui mare bloc de putere politică, economică şi socială care va căuta să se integreze în echilibrul global"[16].

A te lua de Statele Unite seamănă cu a încerca să te iei la bătaie cu o gorilă, dar Chávez ştie că nici o negociere dintre SUA şi o ţară latino-americană nu poate avea loc de la egal la egal dacă ultima nu are un patron puternic. Aşa încât el agită puternic „alternativa chineză", ameninţând să întrerupă transportul de petrol în Statele Unite (transport direcţionat acum din ce în ce mai mult spre China) şi vânzând rafinăriile venezuelene de pe teritoriul Americii ca să investească în Asia. China încurajează discret petro-politica lui Chávez: ea aduce acum jumătate din investiţiile străine din Venezuela, îi vinde acesteia cargoboturi ca să poată transporta petrolul ţării la 24.000 km peste Pacific şi construieşte sonde care să-i amplifice capacitatea de exploatare. China nu ar putea înlocui total Statele Unite ca destinaţie principală a petrolului venezuelean (dat fiind că e situată la o distanţă de 60 de zile, în timp ce SUA e la doar o săptămână distanţă), însă achiziţiile sale de petrol de aici au crescut mult. China s-a oferit să trimită în Venezuela muncitori care să construiască mii de locuinţe, o reţea de comunicaţie pe bază de fibră optică şi un sistem de irigaţii.

Prin răspândirea haosului în zona transatlantică, Chávez mai poate folosi şi o „alternativă europeană". Europa este şi astăzi cel mai mare investitor în energie şi servicii, şi chiar dacă monitorii europeni s-au manifestat foarte critic faţă de alegerile

Scanned with OKEN Scanner

din 2005, ţările Europei, în special Spania, sunt în general de acord cu politica lui Chávez de sporire a autonomiei faţă de Statele Unite şi agreează retorica acestuia despre combaterea sărăciei. SUA au încercat să împiedice Spania să-i vândă lui Chávez 30 de şalupe de mare viteză. Datorită unor rezerve potenţiale de 300 de milioane de barili de petrol nerafinat din zona petroliferă a Orinoco, Venezuela ar putea deveni un producător de petrol mai mare decât Arabia Saudită. Dar, în ciuda tehnologiei lor superioare, Chávez nu a invitat companiile petroliere americane să participe la exploatare, ci doar pe cele din China, Rusia, Iran, Indonezia şi Brazilia – ceea ce ar putea fi o axă energetică a lumii a doua. Astfel de companii sunt bucuroase să semneze acorduri de producţie prin intermediul unor „companii mixte", cu standarde îndoielnice de calitate, chiar dacă trebuie să plătească taxe ilegale consistente – taxe folosite de Chavez pentru a exercita mai multe presiuni asupra companiilor europene care operează în Venezuela. De vreme ce America şi-a jucat deja cartea, va încerca Europa să-l ţină în frâu pe Chávez?

Plasată între China şi Chávez, Venezuela ar putea încă să contribuie la spiritul şi la practica unei cooperări latino-americane, o cooperare bazată pe un model mai nou, de după Acordul de la Washington, bazat pe ajutorarea reciprocă a instituţiilor locale. Însă istoria s-ar putea repeta în Venezuela dacă preţurile ar creşte brusc, iar cererea de petrol din partea Chinei l-ar face pe Chávez să se bazeze în totalitate pe exporturile de petrol, ignorând celelalte industrii, lucru care ar lăsa economia vulnerabilă la fluctuaţiile de preţ ale petrolului. Astăzi, ţara seamănă cu Iranul din perioada de dinainte de răsturnarea şahului: bogăţie din petrol, inegalitate a veniturilor şi pierdere a drepturilor – o situaţie prerevoluţionară clasică. Dar chiar dacă revoluţia bolivariană a lui Chávez eşuează, el a reuşit să trezească la conducătorii din America de Sud – chiar şi la cei care îl cred un caraghios – sentimentul că trebuie să colaboreze mai strâns pentru a deveni un continent prosper şi suveran din lumea a doua, şi nu o Atlantidă din lumea a treia. Visul lui Bolívar va continua şi după Chávez, iar preşedintele venezuelean va încerca să stea cât mai mult la putere ca să se asigure de acest lucru.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XVII

Columbia: Balcanii din Anzi?

Mergând cu vaporul spre Cartagena de Indias, Arnold Toynbee a observat zidurile mari, cu tunuri îndreptate spre largul mării, în vârful fortăreţei La Tenaza, „fortificaţii cu o suprafaţă imensă, construite din blocuri de piatră, întărite cu un ciment care stârneşte invidia şi disperarea inginerilor de astăzi... Cartagena era concepută drept scutul de apărare al unui continent întreg"[1]. Ideea de unitate continentală gândită de Chávez nu poate fi pusă în practică fără Columbia, singura ţară din America de Sud cu ieşire atât la Pacific, cât şi la Marea Caraibelor. Având o populaţie de 44 de milioane de locuitori şi o suprafaţă mai mare decât a Franţei şi Peninsulei Iberice luate la un loc, Columbia se învecinează cu toate ţările din Munţii Anzi şi va fi în viitor axul central al oricărui efort de a reface unitatea acelei „Gran Colombia" visate de Bolívar. Columbia reprezintă posibilitatea ca America de Sud să-şi adune profiturile atât din nord, cât şi din Extremul Orient : autostrada PanAmericană ar putea fi o arteră rutieră şi energetică pentru America Centrală şi de Nord şi tot pe aici ar putea trece o conductă de petrol dinspre Venezuela spre coasta pacifică. Dacă America de Sud se va conecta vreodată la lumea întreagă, acest lucru se va petrece în Columbia.

Dar deşi prosperitatea viitoare a Anzilor depinde de ea, societatea columbiană este profund divizată. Ţara este împărţită de trei lanţuri muntoase andine, care creează tipare culturale distincte, recognoscibile prin poncho-urile colorate şi arborate ca nişte steaguri de către triburile indigene. Coasta Pacificului şi regiunea amazoniană Los Llanos sunt zonele cel mai puţin dezvoltate economic, adăpostind cea mai mare parte (60%) din populaţia săracă a ţării. Majoritatea terenului este controlat de către oligarhi feudali, patroni care îşi supraveghează supuşii ca nişte autocraţi cvasiguvernamentali. Centrele de putere urbane sunt plasate deasupra acestor diviziuni naturale şi istorice – opt oraşe de peste un milion de locuitori, fiecare cu reţeaua sa de interese şi de alianţe, adăpostind 80% din populaţia ţării (o inversare completă a situaţiei din anii '30, când 80% din populaţia ţării era rurală). Ca să complice şi mai mult lucrurile, există trei poli de putere ce se confruntă pentru a câştiga controlul în diferite oraşe şi zone rurale : guvernul şi armata, rebelii traficanţi de droguri şi grupurile paramilitare. Deceniile de război civil dintre aceste grupuri au creat o migraţie internă masivă (cea

de-a treia ca mărime din lume) de 3,5 milioane de oameni, dintre care mulţi trăiesc acum în mahalalele capitalei Bogotá.

„Din cauza reputaţiei noastre ca centru al traficului de droguri, ni se recunoaşte măcar importanţa geografică", glumea un intelectual în apartamentul lui elegant dintr-o clădire înaltă din Bogotá. Din punct de vedere istoric, Statele Unite s-au bucurat să aibă măcar un singur aliat puternic în America de Sud, iar după demisia lui Carlos Menem din Argentina, unicul lor aliat din zonă este columbianul Álvaro Uribe, singurul lider din Anzi care sprijină economia neoliberală şi „războiul cu drogurile" al americanilor. Însă un singur aliat e prea puţin, deoarece războiul cu drogurile se poartă în spaţiile neguvernate din interstiţiile economiilor andine. La începutul anilor '90, politica antidrog din Bolivia şi Perú a adus producţia de frunze de coca şi de cocaină din Columbia pe primul loc în lume. În acelaşi timp, Planul Columbia creat de SUA a împins gherilele militanţilor Forţelor Armate Revoluţionare Comuniste din Columbia (FARC) până la graniţa cu Bolivia, Ecuador, Perú şi Venezuela, producând efectul de balon, prin care producţia de droguri scade în ţara unde acesta e combătut, dar creşte în zonele înconjurătoare. Cartelurile drogurilor de o parte şi de alta a graniţei încheie parteneriate mult mai uşor decât guvernele ţărilor respective, după cum arată tranzitul crescând al drogurilor în provincia Arauca, de-a lungul a 1.920 km de graniţă cu Venezuela, dar şi consumul sporit de cocaină din Brazilia şi exporturile către Europa[2]. O companie de aviaţie *low-cost* din Brazilia către Europa a fost închisă în 2005, după ce au fost capturate tonele de droguri datorită cărora călătoriile respective erau atât de ieftine.

Abordarea militaristă a problemei drogurilor de către americani nu reuşeşte să oprească războiul, lucru pe care americanii e limpede că nu l-au înţeles încă. Centrul de Comandă Sudic al Pentagonului (SOUTHCOM) se mărgineşte la asistenţă navală, monitorizarea graniţelor şi ajutor umanitar în întreaga emisferă – cu excepţia Columbiei, unde câteva sute de consilieri militari operează în baze de commando care lucrează în colaborare cu armata columbiană pentru aplicarea interdicţiilor, blocarea reţelelor de trafic şi luptă cu insurgenţii. Uribe a crescut mult bugetul de apărare al ţării şi chiar a creat miliţii de ţărani care patrulează munţii şi malurile râurilor[3]. Cea mai mare parte din suma de 5 miliarde de dolari cheltuită în 2005 pentru Planul Columbia a fost orientată către antrenamentele armatei şi programele scumpe de fumigaţii, cu efect poluant – rămânând foarte puţini bani pentru măsuri alternative de subzistenţă. Nu-i de mirare că producţia de coca din Anzi se menţine la acelaşi nivel înalt, iar Columbia este în continuare locul de proveniență a întregii cantităţi de cocaină şi a jumătate din cea de heroină care se vinde în Statele Unite[4]. Ca şi în Afganistan, drogurile sunt nu doar mai bănoase decât orice export de produse agricole, dar ele reprezintă şi o sursă de putere politică. Cu doar câţiva ani în urmă, pe când ofensiva anti-FARC a lui Uribe îşi arăta roadele, gherilele FARC şi-au intensificat ritmul preluării de grupuri paramilitare mari, astfel încât graniţa dintre AUC (organizaţia paramilitară-mamă) şi aceste gherile nu mai putea fi identificată. Acum, grupurile paramilitare nu doar că au

Scanned with OKEN Scanner

propria lor infrastructură pentru producţia de coca şi mac, dar legăturile lor internaţionale pentru traficul de droguri au ajuns chiar mai puternice decât cele ale FARC. Deşi unele grupări paramilitare au fost demobilizate în cadrul unor ceremonii publice, ele folosesc în continuare banii din droguri pentru a cumpăra terenuri scumpe şi pentru a dirija bandele din bucolica regiune Medellín. A-i captura pe baronii drogurilor e la fel de eficient ca şi cum ai captura terorişti: dacă nu se pleacă de la rădăcina problemei, aceasta se multiplică. Astfel că a fi luptător de gherilă a ajuns un mod de viaţă în Columbia, singura ţară din lume în care rebelii mor de bătrâneţe.

Manierismele cosmopolite ale elitelor columbiene nu fac decât să ascundă realitatea că întreaga ţară este atât de afectată de conflicte, încât i se poate aplica definiţia medicală a bolii cronice: nu e mortală, dar e continuă şi chinuitoare. Societatea nu este doar fărâmiţată, ci şi privatizată, o tendinţă foarte răspândită a Americii Latine de astăzi. Drumurile sunt proprietatea unor puternice companii feudale, care le întreţin, le operează şi încasează taxele. La Bogotá, bodyguarzii stau la colţurile străzilor rezidenţiale, zidurile înalte de cărămidă amestecată cu sticlă spartă transformă casele în fortăreţe, şoferii trec noaptea pe roşu de teamă să nu fie jefuiţi la semafor, iar oamenii de afaceri sunt frecvent răpiţi pentru răscumpărări imense. Lipsa controlului guvernului asupra întregului teritoriu, mulţimea de grupuri înarmate şi privatizarea securităţii sunt, toate, simboluri ale unei ţări care se confruntă cu ameninţări interne, şi nu externe.

Prin ce minune rămâne Columbia în lumea a doua, şi nu se fărâmiţează, aşa cum s-a întâmplat cu Afganistanul? O parte a răspunsului vine din comparaţia cu Venezuela. Columbia era o reşedinţă a viceregelui spaniol, pe când Venezuela era doar tabăra armatei acestuia. Instituţiile preşedinţiei, ale tribunalelor şi ale băncii centrale au fost impuse în Columbia nu de către Bolívar, ci de comandantul preţuit de acesta, Francisco Santander. „Armele v-au dat independenţa, dar legea vă va aduce libertatea", a declarat el. Pe când Venezuela a experimentat decenii de stabilitate fluctuantă, Columbia a evoluat constant din starea de totală sărăcie din anii '30 la modernitatea legislativă şi economică. Cu excepţia situaţiei de la jumătatea anilor '50, Columbia se laudă cu un secol de transferuri perfect democratice ale puterii. Momentul realegerii lui Uribe, în 2006, a reprezentat o premieră. Pentru prima dată un conducător din Anzi a fost ales pentru un al doilea mandat de pe vremea lui Bolívar încoace.

„Suntem mult mai umili decât vecinii noştri mai mari", reflecta, într-un hotel din splendidul cartier La Candelaria din Bogotá, un oficial responsabil cu promovarea investiţiilor străine. „Noi angajăm experţi veritabili care să ne creeze un profil de ţară." Columbia a profitat datorită unei diaspore asemănătoare celei a Irlandei, care a călătorit departe, dar care s-a şi revanşat finaciar şi intelectual faţă de pământul natal. De aceea, ţara nu a suferit atât de mult ca Venezuela sau Argentina de pe urma exodului de capital sau de inteligenţă. Ea nu a traversat perioade de hiperinflaţie sau de întârziere de plată a unor datorii masive, iar bursa sa este cea mai performantă din întreaga regiune. Bogotá este astăzi o metropolă aglomerată care traversează o renaştere

Scanned with OKEN Scanner

arhitectonică, atât în ceea ce priveşte stilul său colonial bine păstrat, cât şi clădirile moderne de birouri, cu design internaţional. Chiar şi mahalalele au o anumită ordine şi demnitate, semănând, prin aceasta, cu cele din Istanbul – şi sunt mai sigure decât orice cartier din Caracas.

Dacă Venezuela nu reuşeşte să revină la gloria din timpul ultimei înfloriri petroliere, Columbia însă pare să depăşească pagubele produse de recenta escaladare a situaţiei drogurilor. Atitudinea faţă de comerţul de droguri din anii '90 se caracteriza printr-o melancolie resemnată. Preşedintele Ernesto Samper recunoştea că în Columbia există o anumită toleranţă faţă de prezenţa traficanţilor de droguri, aşa cum în Statele Unite era tolerată existenţa consumului de droguri[5]. Afirmaţie deloc surprinzătoare, dacă ne gândim că fondurile sale de campanie veneau de la cartelul de droguri Cali. După ce preşedintele de dinaintea lui Samper, Andrés Pastrana, încheiase un „pact cu diavolul", cedând părţi uriaşe din teritoriu către FARC, Uribe se bucură astăzi de un sprijin substanţial dinăuntru, în eforturile sale de a impune autoritatea statului şi de a încheia, în sfârşit, războiul civil din cea mai veche democraţie a Americii Latine.

În Columbia, câştigarea războiului împotriva drogurilor merge mână în mână cu construcţia statului, lucru pe care Toynbee l-a caracterizat drept „o iniţiativă curajoasă de a îmblânzi natura pe un continent unde aceasta deţine încă avantajul"[6]. Guvernul şi armata reuşesc să-şi reimpună autoritatea datorită îmbunătăţirii drumurilor de munte şi a construcţiei tunelurilor, iar poliţia şi tribunalele impun tot mai mult domnia legii. La începutul mandatului lui Uribe, aproximativ jumătate dintre oraşele ţării aveau forţe de poliţie; acum au toate. „Armata a pus pe fugă grupuri mari de traficanţi de narcotice şi grupări paramilitare sau le-a adus pe punctul de a-şi negocia retragerea", constata un observator militar în Columbia. Uribe este norocos că FARC, deşi sunt rezistente la vicisitudini şi creative în soluţii, nu sunt interesate de provocarea unei secesiuni, ci doar de profiturile din droguri şi răpiri. Credibilitatea ideologică a FARC faţă de populaţie a fost serios subminată de traficul cu droguri, astfel încât nu mai stă în picioare nici măcar vechea lor descriere drept „Karl Marx deasupra şi Adam Smith dedesubt, până la capătul lanţului trofic al resurselor". În schimb, FARC au devenit o afacere parastatală care se bucură că poate opera la marginile teritoriului geografic. În timpul celei mai mari mobilizări a lor, Forţele Armate nu au reuşit să păstreze controlul oraşului Miraflores mai mult de o săptămână; operaţiunile răpitorilor s-au redus mai ales la zonele agricole din interiorul ţării şi la cele de trafic de coastă; iar populaţia urbană, în creştere, colaborează frecvent cu autorităţile pentru capturarea membrilor FARC, în loc să facă afaceri cu ei. „Suntem oameni educaţi şi cinstiţi. Dacă nu ai intrat în afacerile cu droguri, nu e nici un motiv să sprijini FARC", a afirmat un profesor din Bogotá, adăugând că poliţia antidrog din Columbia a început să-i antreneze pe omologii din Afganistan pentru detectarea „măgarilor" folosiţi în contrabanda cu droguri.

Columbia este o ţară cu unitate internă, aşa încât cea mai săracă regiune a ei, Chocó, populată de indigeni şi acoperită de păduri tropicale, ar putea deveni poarta

Scanned with OKEN Scanner

pentru autostrada PanAmericană către coasta Pacificului, şi nu obstacolul care stă în calea realizării ei. Creşterea exportului de cafea către Asia şi Statele Unite ar putea crea mijloace de subzistenţă pentru mulţi strămutaţi sau pentru fermierii săraci care produceau coca sau intrau în grupările paramilitare. Uniunea Europeană şi-a sporit deja sprijinul financiar pentru cei demobilizaţi şi reintegraţi şi ajută cele mai sărace regiuni ale ţării[7]. Dacă această strategie va fi aplicată şi în zona de junglă inaccesibilă de la jungla Darién, la graniţa cu Panama, artera economică a emisferei vestice ar fi deblocată.

Statele Unite ar putea face mai mult pentru singurul lor aliat din America de Sud, ajutând-o să nu cadă în sfera de influenţă a Venezuelei. America şovăie în aplicarea acordului de comerţ liber şi nu livrează fonduri sporite pentru cultivarea pământului; astfel, ea eşuează în a asigura o competiţie cinstită pentru exporturile columbiene şi întârzie diversificarea sectorului de producţie pentru produsele de bază precum petrolul, cafeaua, bananele şi florile. „De ce au SUA o relaţie privilegiată în producţia de textile doar cu Asia?" se întreba un oficial al ministerului Economiei. „Ar trebui să întemeieze aici *maquiladores*, ca în Mexic, pentru a produce mărfuri pentru export pe Coasta de Est, care e la fel de aproape de ţărmul caraibian al Columbiei ca şi graniţa mexicană." Procesul american sever de certificare antidrog a încetinit mult integrarea regională necesară pentru a curăţa operaţiile de spălare şi falsificare de bani din Columbia şi din ţara vecină, Ecuador, unde circulă dolarul american. Dacă nu îşi va completa strategia sa antidrog printr-o strategie economică şi socială, America va alimenta, fără să ştie, un sentiment de nemulţumire care îi va submina, inevitabil, baza de sprijin. Dar nu e o surpriză că Statele Unite nu se preocupă deloc de viaţa din Columbia dincolo de chestiunea traficului de droguri, din moment ce diplomaţilor americani li se spune să nu cerceteze nici măcar farmecul nemuritor al cartierului La Candelaria din Bogotá. Pentru cei orbi, toate lucrurile sunt surprinzătoare.

Războiul cu drogurile din Anzi şi aventura integrării americane, pe urmele lui Bolívar, merg acum umăr la umăr, într-o întrecere a construcţiilor de drumuri, tuneluri şi conducte asemănătoare celei din Asia Centrală. În Bolivia, cultivarea de coca este singurul mijloc de supravieţuire pentru fermierii săraci care l-au ales preşedinte în 2005 pe unul de-al lor, Evo Morales. Ţara lor este de mult timp unul dintre câmpurile de bătălie principale ale lumii a treia pentru liberalizare, globalizare şi democraţie. Dar Morales nu este un populist autosuficient: atitudinea sa agnostică faţă de globalizare verifică cu armele bunului-simţ pericolele prezentate de reţeaua corozivă a companiilor străine şi a liderilor corupţi, care se folosesc de metode radicale de privatizare pentru a produce disfuncţii ale utilităţilor publice de bază, cum este apa curentă[8]. Celebrul oraş minier Potosí din Bolivia era odată cel mai bogat din întreaga emisferă datorită bogatelor sale zăcăminte de argint, iar astăzi ţara se laudă cu o cantitate de gaze naturale depăşită doar de cea a Venezuelei. Dar datorită faptului că Bolivia nu posedă nici o companie petrolieră de stat cu management şi tehnologie solidă, aşa cum Brazilia are Petrobras, iar Malaysia Petronas-ul, doar şantajul blând

Scanned with OKEN Scanner

practicat de Morales pe seama companiilor energetice străine – amenințându-le cu naționalizarea sau cu creșterea taxelor – și crearea unui fond pentru încurajarea investitorilor indigeni sunt metodele prin care bolivienii ar putea deveni stăpânii propriilor bogății naturale. Nu deplângeți soarta companiilor energetice străine, profiturile lor rămân, oricum, uriașe*.

Ca și în Asia Centrală, cooperarea transfrontalieră în operațiile antidrog, în energie și în comerț s-ar putea să fie și în Anzi singura soluție pentru contracararea modelului regiunilor cu o geografie accidentată, subdezvoltate și cu o democrație slabă[9]. Într-o zonă închisă între munți și deșerturi, șansa vieții economice este dată de accesul la mare. Dacă țările africane înconjurate de munți continuă să-și invadeze vecinii, Bolivia plătește Perú-ului chirie pentru a-și asigura accesul la porturile acestuia, iar comerțul dintre Venezuela și Columbia a crescut deoarece Chávez încearcă să construiască o conductă îndreptată spre Oceanul Pacific care să nu fie aruncată în aer de către traficanții de droguri pe care tot el îi sprijină discret. Țările din Anzi plănuiesc construcția unor autostrăzi și porturi, ca și realizarea unei rețele de transport al energiei electrice și gazelor naturale dintr-o parte în alta a continentului. Sprijinul acordat de UE micilor fermieri și întreprinzători din Anzi încurajează depășirea treptată a exportului de materii prime, în timp ce *armada* corporațiilor spaniole, care conduc practic sectoarele bancare și de telecomunicații din America de Sud, îi educă pe concurenții locali[10]. Și China și-a făcut simțită prezența în Anzi, căutând cu agresivitate să încheie contracte petroliere în Ecuador și deversând pe piețele andine orice, de la textile la telefoane mobile. Beijingul este foarte interesat într-o autostradă transoceanică ce ar putea lega Amazonul, bogat în minerale, de coasta pacifică a Perú-ului, o arteră transcontinentală care ar face din Anzi o răscruce strategică și mai importantă decât este deja.

Columbia ar putea rămâne „transportorul aerian" al Americii, China și-ar putea face un picior de pod din regiunea Anzilor, regionalismul de tip european s-ar putea răspândi și aici, dar rezultatul tuturor acestor acțiuni rămâne neclar. Se poate spune însă cu certitudine că nici un lider din zonă nu va încerca să-și privatizeze economia într-o manieră obedientă, așa cum le comanda moda lansată de Consensul de la Washington, iar țările lor pot să se bucure de asta.

---

* Ca element de contrast, putem observa că, în săptămâna în care a fost ales Morales în Bolivia, președintele Ciadului s-a retras dintr-un acord sponsorizat de Banca Mondială, în urma căruia profiturile de pe urma construcției unei conducte din Ciad spre Camerun ar fi fost cheltuite în domeniul educației și al sănătății, optând în schimb în favoarea „securității", ceea ce înseamnă, de obicei, avioane private, armament greu și Mercedes-uri blindate. Ciadul ar putea rămâne pentru totdeauna un stat din Lumea a Treia; cu Morales, Bolivia are însă șanse mult mai bune.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XVIII

Brazilia: polul sudic

Privind uimit la o hartă, în timpul vizitei sale în Brazilia din 2005, preşedintele George W. Bush a exclamat: „Mamă! Ce mare e Brazilia!". Este o greşeală obişnuită a americanilor să confunde Brazilia cu o ţară sud-americană oarecare, în loc s-o vadă ca pe factorul geografic esenţial al continentului.

Brazilia este echivalentul Statelor Unite în America de Sud. Simpla mărime face din ea liderul natural al continentului, lăsând în urmă Venezuela. Ea ocupă cam jumătate din dimensiunea acestuia şi se învecinează cu toate ţările sale, în afara Ecuadorului şi a statului Chile. „Concepţia noastră este că nu suntem nimic altceva decât principiul organizator al continentului – nu în locul Statelor Unite, cum se vrea Venezuela, ci alături de ele", mi-a explicat un fost diplomat care locuieşte în São Paulo. Brazilia este magnetul Americii de Sud, care atrage forţă de muncă şi investiţii din toate zonele. Fără a avea pretenţia de a fi o putere militară competitivă, rolul global al Braziliei se bazează pe resursele sale de mediu şi pe marea sa economie, însă ambiţiile geopolitice ale Americii Latine depind aproape în întregime de Brazilia. Însă aceste ambiţii nu vor deveni realitate decât dacă Brazilia va putea depăşi nişte diviziuni interne la fel de mari pe cât sunt teritoriul şi populaţia sa de variate.

Climatul binecuvântat al regiunilor cu o vegetaţie luxuriantă din centrul şi sudul Braziliei face din această ţară cel mai mare exportator mondial de carne de vită, portocale, zahăr, cafea, carne de pui, soia şi carne de porc. Însă, deşi aceste exporturi aduc aproape 100 de miliarde de dolari pe an, agricultura nu reprezintă decât 10% din economia braziliană, care este una dintre primele zece din lume. Peste 80% dintre primele 500 de companii ale continentului sunt braziliene. După Toulouse (sediul Air Bus) şi Seattle (sediul Boeing), São Paulo este cel mai important centru mondial de producţie şi design aviatic – ca şi al doilea oraş global al Americii Latine (alături de Miami). Iar descoperirea unor mari câmpuri petrolifere şi de gaze naturale pe coasta Pacificului a înălţat statutul Braziliei pe piaţa globală a energiei.

Brazilia a avut nevoie de trei revoluţii ca să devină marea putere a Americii Latine[1]. După înlăturarea monarhiei Vechii Republici, la sfârşitul secolului al XIX-lea, ţara a trecut sub conducerea unor clanuri provinciale care stăpâneau mărfuri de bază

precum zahărul şi cafeaua, dar prăbuşirea preţurilor în 1930 a obligat ţara la o mai mare centralizare. În anii '50 s-a înregistrat o avalanşă de investiţii străine şi a urmat o puternică dezvoltare a industriei oţelului şi a celei constructoare de maşini. Rivalitatea dintre patronii din industrie şi proprietarii de pământuri conservatori a dus la lovitura de stat din 1964, după care au urmat 20 de ani de autoritarism birocratic. O rată de creştere „miraculoasă" (ca în Asia de Sud-Est), de zece procente, a fost atinsă timp de un deceniu cu ajutorul politicilor de evitare a importurilor pentru a eluda supunerea în faţa producătorilor străini, însă inegalitatea veniturilor a atins niveluri record. Până în anii '80, atât boom-ul economic, cât şi regimul militar se prăbuşiseră. Fernando Henrique Cardoso, un sociolog de stânga care fugise de dictatură în Chile şi apoi în Franţa, a ajuns preşedinte susţinând că, pe măsură ce globalizarea erodează puterea de stat, aceasta cere o expansiune a autorităţii statului dincolo de aplicarea legii şi de politica externă, în domeniul drepturilor omului, al echităţii sociale şi al protecţiei mediului[2]. Iar dacă globalizarea slăbeşte dominaţia burgheziei, o democraţie puternică trebuie să medieze între grupurile de interese din ce în ce mai puternice ale capitaliştilor, ale sindicatelor şi ale săracilor. Cardoso moştenea o ţară fără disciplină fiscală şi neavând nici măcar un minister bugetar[3]. Din cauza dereglementării economiei şi comerţului regional asistat, deficiturile crescute şi scăderea monedei naţionale au adus ţara într-o stare de îndatorare. În orice ţară din lumea a doua care nu a mai reuşit să-şi plătească datoriile, consecinţele la nivelul societăţii au fost traumatizante, şi nici Brazilia n-a făcut excepţie. La sfârşitul anilor '90, mahalalele de la periferia oraşului São Paulo s-au mărit, dar centrul a rămas la fel, paralizat de criminalitatea în creştere, în special de omucideri şi răpiri.

Alegerea lui Luiz Inácio Lula da Silva în 2002 ar fi trebuit să atragă atenţia asupra inegalităţilor sociale, însă sistemul brazilian de guvernare era încă blocat în modelul de la începutul secolului XX, excesiv de descentralizat şi lipsit de o autoritate municipală unitară[4]. Dat fiind că unele oraşe importante sunt conduse de un număr limitat de lideri din industrie şi de firme multinaţionale, autoritatea de stat rămânea prea slabă ca să-şi poată exercita puterea de redistribuire a averii. Lipsa unui cod fiscal acceptabil a dus la perpetuarea evaziunii fiscale şi a altor mijloace la limita legii, care au dus la creşterea economiei subterane până la o cifră egală cu cea a economiei oficiale, de peste 800 de miliarde de dolari. Din cauza numeroaselor scandaluri de corupţie din sânul Partidului Muncitorilor condus de Lula, au început să apară glume cu privire la corupţia acestuia: „Chávez a învăţat totul de la Lula". În 2006, primarul oraşului São Paulo a candidat împotriva acestuia la preşedinţie.

Încurajată de mitologia sa naţională privind statutul de egalitate al ţării cu Statele Unite, Brazilia a privit întotdeauna în mai multe direcţii, perseverând în încercarea sa de a deveni avangarda diplomaţiei latine (în ciuda faptului că în Brazilia se vorbeşte portugheza)[5]. Serviciul său profesionist de relaţii externe, Itamaraty, reprezintă prima birocraţie de pe continent. În timpul Războiului Rece, Brazilia a luat o poziţie hotărâtă de partea „Gigantului Nordului", iar de la începutul decolonizării din anii '60, a fost

Scanned with OKEN Scanner

un actor-cheie în dezbaterile despre mediu, fiind în anul 1992 gazda celebrului Summit al Pământului din Rio de Janeiro. Însă, nereuşind să obţină un loc la Consiliul Ligii Naţiunilor din anii '20, recenta sa solicitare de a deţine un loc permanent în Consiliul de Securitate al ONU nu a fost sprijinită nici măcar de către ţările vecine, care considerau că, în ciuda discursului despre „o diplomaţie generoasă", Brazilia încerca să le depăşească, şi nu să le ajute să prospere. Însă maturizarea diplomatică a Braziliei a fost cel mai bine dovedită în arena comerţului global, acolo unde economia sa în plin avânt a construit punţi sud-americane în toate ţările aflate în curs de dezvoltare.

Brazilia a ridicat *fútbol*-ul la rang de artă, aşa că este explicabil succesul său în negocierile pe care unii le compară cu mai multe jocuri de fotbal jucate simultan pe acelaşi teren, unde nimeni nu ţine scorul şi în care jucătorii trec mereu de la o echipă la alta, dar nu se opresc din joc, deşi sunt epuizaţi. La cincizeci de ani după ce industria braziliană a oţelului a sprijinit efortul de război al americanilor în cel de-al doilea război mondial, America blochează, din oportunism, importul oţelului din Brazilia. La întâlnirea ministerială a Organizaţiei Mondiale a Comerţului de la Cancun din 2003, Brazilia a preluat conducerea coaliţiei G-20, alături de China, Africa de Sud şi India. Deşi America face eforturi pentru a scoate ţările în curs de dezvoltare din blocul G-20, cele mai multe continuă să se ralieze acestui bloc, datorită soluţiilor sale pentru reforma comerţului global (mai ales pentru denunţarea finanţărilor pentru agricultură în lumii întâi), ceea ce reprezintă prima opoziţie coerentă faţă de Statele Unite şi UE[6]. La negocierile pentru liberalizarea comerţului, Brazilia a cerut compensaţii pentru inegalităţile cauzate de acordarea unor astfel de finanţări: iată un stat din lumea a doua care se opune lumii întâi într-un mod pe care lumea a treia nu şi-l permite. Brazilia a impus chiar, din reciprocitate, necesitatea vizelor pentru americani (singurul stat din America Latină care a procedat astfel), în timp ce europenii pot intra în ţară fără probleme.

Evoluţia internă şi diplomatică a Braziliei este asemănătoare cu cea a Chinei: ieşind din lumea a treia, ambele sunt astăzi privite ca liderii naturali ai acesteia. Aproape jumătate din exporturile braziliene merg acum în ţări aflate în curs de dezvoltare. Ţara este gazda mai multor summituri pentru dezvoltarea comerţului cu China şi cu ţările arabe. „Alianţa strategică" crescândă a Braziliei cu China este ilustrarea faptului că America nu mai are aliaţi necondiţionaţi pe piaţa geopolitică şi că ţările din lumea a doua pot coopera între ele pentru a se păstra în echilibru, chiar dacă se concurează una pe alta. De când a început să se manifeste apetitul masiv pentru importuri al Chinei, în anii '90, economia „Gigantului Asiei" şi cea a „Gigantului Americii de Sud" s-au dovedit remarcabil de complementare: Brazilia a exportat minereuri de fier, lemn, zinc, carne de vită, lapte, grâne şi soia, iar China a investit în baraje hidroelectrice, în oţelării şi în rafinării. Comerţul bilateral a înflorit, cu un important surplus de partea Braziliei[7]. Însă legăturile Braziliei cu masivul chinez au aneantizat producţia proprie de jucării şi de pantofi şi, asemenea Mexicului, industria

Scanned with OKEN Scanner

textilă a fost măturată de „tsunami-ul textil" al Chinei. Aşa cum mi-a declarat un om de afaceri chinez în São Paulo, în timp ce răspundea cu aplomb, la telefon, în portugheză: „Situaţia comerţului s-ar putea să se inverseze curând, dar Brazilia se fereşte să impună restricţii asupra importurilor deoarece, dacă China s-ar răzbuna, tot ea ar avea mai mult de suferit". Ambele au căutat în mod activ o metodă prin care să adauge valoare produselor celuilalt, de exemplu, prin facilitarea achiziţiilor de fabrici de textile chineze de către companiile braziliene, pentru ca apoi să împartă profiturile. Între aceşti actori importanţi ai lumii a doua schimbul de tehnologie înfloreşte şi el, ocolind corporaţiile occidentale care-şi doresc stăpânirea lor exclusivă, dar şi îngrijorările politicienilor cu privire la tehnologiile folosite în tandem: de exemplu, Brazilia furnizează echipament pentru extracţiile de gaze naturale din Rusia. Dacă Venezuela construieşte o axă energetică a lumii a doua, Brazilia este liderul axei comerciale a lumii a doua.

Cultura braziliană arată ce se întâmplă când spiritul şi corpul sunt într-o dispoziţie bună. Spre deosebire de ţările lumii a treia, unde plajele sunt privatizate, aici egalitatea accesului la ţărmul oceanului este sacră, iar brazilienii se lansează în activităţi sportive, precum fotbalul şi voleiul, foarte diferite de preferinţa Statelor Unite pentru sporturi cu echipament de protecţie, precum fotbalul american şi cursele de Formula 1. De libertate trebuie să te bucuri, nu s-o protejezi.

Populaţia de aproape 200 de milioane de locuitori a Braziliei rămâne creuzetul etnic al întregii emisfere sudice. Ca mărime, Brazilia este cea de-a doua ţară africană după Nigeria (urmaşii africanilor sunt masaţi în zona de coastă, Bahia), cel mai mare teritoriu libanez după Liban, cel mai mare ţinut italian după Italia şi cel mai mare domeniu japonez după Japonia. Indiferent de ocazie – fie că e vorba de Boa Morte, Carnaval sau Oktoberfest –, Brazilia posedă un grup etnic ca să o sărbătorească. Dacă grupurile etnice ale SUA sunt combinate – irlandezi americani, africani-americani, indieni americani, arabi americani –, brazilienii se identifică doar după numele ţării, cu toţii încrezători în potenţialul încă neatins al ei. La suprafaţă, Brazilia pare să fie la fel de neintegrată social cum era America acum 40 de ani. Însă, deşi există inegalităţi economice mari între urmaşii europenilor, ai africanilor şi ai populaţiilor indigene, acest lucru se datorează mai degrabă distribuţiei geografice şi concentrării capitalului în oraşe, şi nu unui rasism structural. 70% din populaţie sunt metişi, o combinaţie între europeni, africani sau indigeni, aşa încât segregarea este bazată mai mult pe clasa socială decât pe rasă.

Globalizarea a amplificat aceste deosebiri de clasă, făcând din Brazilia ţara în care se observă cel mai bine coexistenţa lumilor întâia şi a treia. Societatea ei seamănă cu o clepsidră, având la bază o mare parte a populaţiei, africană şi indigenă (atât în oraşe, cât şi înăuntrul ţării), iar la gâtul sticlei, elita, care blochează mobilitatea socială către vârf. Palida clasă de mijloc se străduieşte să rămână acolo unde e, blocată la un venit aflat la nivelul din 1993. Speranţa medie de viaţă în nordul Braziliei este cu 17 ani mai mică decât în sud. Traficul de persoane înfloreşte în mijlocul unor inegalităţi economice

Scanned with OKEN Scanner

mari, femeile de la ţară sunt folosite ca sclave sexuale în oraşe, iar bărbaţii de la oraş muncesc ca sclavi în minele de aur amazoniene. Cele mai multe şcoli nu au telefon, ca să nu mai vorbim de conexiune Internet.

Într-o ţară pe trei sferturi urbanizată, São Paulo a depăşit nivelul unui megaoraş: este un oraş aproape infinit, cu o populaţie care nu poate fi nici stăpânită, nici numărată. Mulţimea de complexe de apartamente cu porţi de oţel sunt, de fapt, nişte *favelas* cu etaj pentru cei care îşi permit o locuinţă. Rua Oscar Freire din São Paulo este una dintre cele mai luxoase străzi comerciale din lume, iar bogătaşii se laudă cu cel mai mare număr de elicoptere private de pe glob – dar, în restaurantele elegante, înainte de a se aşeza la masă, femeile se asigură că poşetele le-au fost legate bine de scaun. În schimb, minunatul şi disperatul Rio – care se întinde pe mulţi kilometri de-a lungul coastei oceanului, încât un traseu de maraton s-ar putea face de-a lungul lui fără să fie nevoie de tururi circulare de pistă – este o metropolă litorală, cunoscută atât pentru mahalalele sale (*favelas*), cât şi pentru restaurantele sale la modă. Ca şi în Istanbul, pulsează un ritm subteran, o anumită intimitate, în haosul inevitabil al unui oraş atât de mare, încât îşi este greu să spui dacă Rio cucereşte natura sau natura cucereşte oraşul, fiecare întinzându-se şi îmbrăţişându-l pe celălalt.

Însă în Brazilia lucrul cel mai îngrijorător este spaima de sine însuţi. Într-o societate atât de divizată ca nivel de asigurare a subzistenţei, valorile comune sunt prea puţin împărtăşite[8]. Mulţi brazilieni consideră *favelas* prea periculoase şi se străduiesc să le ignore existenţa, sfătuindu-i totodată pe turişti să nu le viziteze. În 2003, Brazilia avea cel mare mare procent de morţi prin împuşcare din lume, cu un număr de 40.000 de victime, căci armele braziliene vândute membrilor FARC din Columbia îşi găseau cu uşurinţă drum înapoi acasă. Fostul preşedinte Itamar Franco afirmase: „Unicul lucru distribuit echitabil este frica". Chiar dacă foloseşte tehnologii de cartografiere a criminalităţii importate din Columbia, Brazilia este încă o ţară în care bandele înarmate se pot ridica oricând împotriva poliţiei şi pot stârni revolte de proporţii în închisori.

Nisipul curge în clepsidra Braziliei. Se va scurge oare cu totul, sau ţara va reuşi să mai întoarcă o dată clepsidra? Cu alte cuvinte, poate Brazilia să-şi cultive masele? Această ţară încearcă să-şi transforme marile sale zone aflate în lumea a treia, lucru pe care alte ţări din America Latină nu-l pot face. Brazilia cheltuieşte prin programele „Bolsa Familia", „Zero foamete" şi „Lumină pentru toţi" mai multe fonduri pentru reducerea sărăciei decât toate celelalte ţări laolaltă, distribuie alimente, transferă bani, acordă credite pentru educaţie şi oferă generatoare de electricitate la peste 40 de milioane de locuitori. În Rio a apărut chiar turismul de *favela*, care oferă ocazia de a cunoaşte culturi şi structuri sociale alternative în schimbul unui venit. Guvernul lui Lula a lansat chiar o *armada* de bărci pe Amazon şi pe afluenţii acestuia, servind ca birouri mobile de servicii medicale şi sociale pentru indigenii din cele mai îndepărtate colţuri ale Amazoniei.

Brazilia este o ţară aproape sinonimă cu termenul „mediu natural". Strategia ei energetică inovatoare completează strategia ei de dezvoltare – şi ambele funcţionează

Scanned with OKEN Scanner

bine. Investiţiile braziliene în tehnologia modernă de extracţie ridică producţia de petrol a companiei Petrobras aproape la nivelul de „categorie grea" al Venezuelei. Chiar dacă este autonom din punct de vedere energetic, statul se ocupă şi cu îmbogăţirea uraniului pentru uzinele de energie nucleară. Mai mult, trestia de zahăr este cultivată şi prelucrată sub formă de etanol pe o scară atât de largă, încât Brazilia a devenit cel mai mare producător şi exportator de trestie de zahăr la nivel mondial. Automobilele cu combustibili alternativi, precum etanolul, apar peste tot. Însă producţia de etanol este deţinută de familii şi conglomerate bogate, în timp ce fermierii săraci taie încă trestia de zahăr cu maceta. Oraşe precum Curitiba sau Porto Alegre au devenit modele de management ecologic pentru toată lumea – fie întâi, a doua sau a treia –, prin tranzitul lor de masă curajos şi eficient şi cu proiectele lor în domeniul reciclării, ajungând să fie comparate cu cele mai avansate regiuni în domeniul planificării civice, precum Norvegia.

Astfel de inovaţii sunt esenţiale pentru prezervarea celui mai mare ecosistem din lume, localizat în cea mai mare parte în această ţară : pădurea tropicală a Amazonului. Dacă lumea este un organism, Amazonia reprezintă plămânii acestuia. Despădurirea a afectat 20% din teritoriul ei, ceea ce înseamnă că pământul îşi pierde răsuflarea. Informarea publicului, proiectele de certificare şi protejarea unor mari zone vor putea să încetinească tăierea abuzivă a pădurilor, care a atins în 2004 10.000 de mile pătrate, făcând din Brazilia cel mai mare emiţător de dioxid de carbon din lumea a doua, după China şi India. Operaţiile întreprinse în timpul secetei din 2005 care a afectat Amazonul au fost cele mai mari întreprinse vreodată de armata Braziliei şi de forţele de apărare civile, atrăgând atenţia că cele mai mari ameninţări la adresa continentului sunt cele ecologice şi sociale, şi nu cele militare[9]. Experimentele Braziliei în toate aceste direcţii sunt cele mai revelatoare şi mai pline de consecinţe ; căci, încotro merge Brazilia, acolo merge şi America de Sud.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XIX

Argentina şi Chile: gemenii cu sentimente fraterne

Istoria Argentinei ne aminteşte că statutul de ţară din lumea întâi, ca şi cel de ţară din lumea a doua, nu este unul etern. Deşi a fost apărată de catastrofe geopolitice, această ţară a devenit, prin acţiunea forţelor globalizării, şi mai fragilă. Astăzi, doar bunăvoinţa întregii regiuni ar putea salva ţara care a fost odinioară liderul întregului continent. În 1776, Buenos Aires devenea capitala viceregatului dinastiei de Bourbon, având o jurisdicţie ce se extindea din America Centrală până în Chile şi în toată Brazilia. După decimarea populaţiei indigene şi după întemeierea de *estancias* coloniale locuite de imigranţi italieni şi spanioli, Argentina a prosperat timp de mai multe decenii, sub preşedintele liberal progresist de la mijlocul secolului al XIX-lea, Juan Bautista Alberdi. Date fiind clima avantajoasă şi resursele sale, geografii şi intelectualii argentinieni îşi vedeau ţara ca pe un rival al Statelor Unite în emisfera sudică : o hartă celebră desenată de artistul uruguayan Joachim Torres-Garcia răsturna Americile de Sud şi de Nord, plasând Sudul în vârf. În anii '20, Argentina era a şaptea cea mai bogată ţară din lume, graţie producţiei sale abundente de carne de vită şi făină şi având venituri reale mai mari decât cele obţinute de muncitorii elveţieni sau germani. Neatinsă de cel de-al doilea război mondial, Argentina a beneficiat de capitalul şi talentele emigranţilor europeni, ceea ce a propulsat-o din nou către lumea întâi. Buenos Aires, unde spaniola era vorbită în cadenţa limbii italiene, semăna mai mult ca niciodată cu Parisul.

Însă frumuseţea excepţională şi eleganţa Argentinei erau, din păcate, însoţite de o aroganţă vecină cu masochismul. V.S. Naipaul vedea Argentina drept „o societate artificială, plasată într-un teritoriu plat şi sărăcăcios", o colonie aptă să imite, dar incapabilă să creeze ea însăşi ceva. Doar mediocritatea a înlocuit mitul prăbuşit al aristocraţiei coloniale[1]. Guvernarea de mână forte a lui Juan Domingo Perón, care a condus Argentina în trei rânduri, a reuşit să ducă la îmbunătăţirea condiţiilor de muncă, dar a şi produs o divizare a ţării, atât de mare, încât în anii '70, *junta* militară a pornit un „război murdar" împotriva stângii. Aproximativ 15.000 de *desaparecidos* (persoane dispărute) au fost victimele acestei „bruşte regresiuni în barbarie"[2]. Cucerirea

plină de curaj, dar insuficient gândită a Insulelor Falkland de către armată în 1982 nu a dus la o decolonizare preventivă, ci la o înfrângere rapidă de către forţele britanice. De atunci încoace, curajul macho al programelor politice şi economice conducătoare nu este egalat decât de scandalurile de corupţie care le afectează periodic. Obsesia de a evita mediocritatea este evidentă în ţara cu cel mai mare procent de psihologi din lume. Imaginea este totul aici.

Globalizarea a creat însă noi standarde de măsurare a locului unei ţări în ierarhia internaţională, iar acestea au decis că Argentina nu este un exportator de capital din lumea întâi, ci o piaţă emergentă supusă aceloraşi cercuri vicioase care au afectat cele mai multe dintre ţările lumii a doua în anii '90: liberalizarea întreprinderilor, explozia investiţiilor, creşterea rapidă, extinderea zonelor vulnerabile, eşecul iniţiativelor de salvare şi, în cele din urmă, haosul economic şi politic. Argentina era imaginea de reclamă în anii '90 pentru impunerea Consensului de la Washington ca dogmă, dar ea nu putea nici atrage continuu mari investiţii străine şi nici nu putea susţine iureşul cheltuielilor acestora. Ţara a experimentat simultan o recesiune şi o accelerare a activităţii economice, iar datoriile au explodat. La tango e nevoie de doi, aşa că după numeroase acţiuni de ajutorare din partea FMI, oferite cu intenţia de a sprijini economia şi de a preveni criza şi agravarea, comunitatea financiară internaţională nu a mai vrut să danseze cu Argentina în 2001. Pentru a-şi plăti datoriile, guvernul a luat miliarde din fondurile de pensii şi apoi a impus legea marţială pentru a potoli revoltele de masă. Timp de câteva săptămâni, preşedinţia a trecut dintr-o parte în cealaltă a spectrului politic, ceea ce a subminat încrederea publicului în toţi politicienii. Venitul pe cap de locuitor a căzut de la 8.500 de dolari la sfârşitul anilor '90 (de două ori mai mare decât în Mexic la aceeaşi dată), la 2.800 de dolari în 2002. Mai mult de jumătate din populaţie se afla sub pragul sărăciei[3]. O întreagă categorie de locuitori ai Buenos Aires-ului (oraş comparat, odată; cu Parisul) au devenit aşa-numiţii *cartoneros*: cetăţeni săraci, adesea fără adăpost, care căutau alimente şi lucruri prin gunoaie.

Conducătorii Argentinei dau vina pe Trezoreria SUA, pe FMI şi pe Wall Street pentru a nu le fi sprijinit eforturile oneste de a opri criza. Deşi era mai puţin coruptă decât Indonezia şi Rusia, state care au traversat şi ele crize financiare în anii '90, căderea Argentinei din starea de graţie a avut efecte devastatoare, nu în ultimul rând la nivelul orgoliului naţional. Întreaga economie a ţării este mai mică decât cea a oraşului São Paulo, iar dependenţa sa de investiţiile străine o plasează mereu pe muchie de cuţit. Tensiunea dintre preţurile suportabile pentru bunurile sociale de bază şi respectarea obligaţiilor faţă de comunitatea monetară internaţională este atât de puternică în politica argentiniană, încât liderul peronist Néstor Kirchner s-a temut de o revoltă dacă ar fi crescut preţurile la utilităţi înainte de alegerile din 2005, aşa că a făcut tot posibilul şi a reprogramat achitarea ratei datoriei la FMI şi a transmis preşedinţia soţiei sale, în 2007.

Fostul ministru al Economiei, Ricardo López Murphy, se plângea că Argentina are capacitatea unei ţări din Africa în a oferi servicii, suferind totodată de pe urma unor

Scanned with OKEN Scanner

„maladii" ale lumii a treia pe care de obicei le au ţările mai mici decât ea, cum ar fi o capacitate de impozitare extrem de mică şi o structură federală excesiv de descentralizată, care deleagă întreaga autoritate provinciilor, libere să cheltuiască după bunul-plac. Companiile de utilităţi care se ocupă de furnizarea apei potabile şi a celei menajere nu se achită de sarcini, dar cresc preţurile din cauza devalorizării monedei – iar acest lucru se aplică doar la acea jumătate a locuinţelor din Buenos Aires care sunt conectate la canalizare. „Nici măcar bogătaşii nu mai consideră această ţară ca fiind una respectabilă", s-a confesat un intelectual din Buenos Aires într-o cafenea în aer liber din cartierul boem al oraşului. „Ei se identifică astăzi ca fiind italieni sau francezi, accentuându-şi originile europene, şi nu calitatea de argentinieni."

Argentina a devenit şi un caz geopolitic de binefacere care abia se ţine pe propriile picioare, darmite să-şi mai recapete fostul statut de lider al zonei. De la prăbuşirea ei financiară încoace, puţini investitori au mai fost dispuşi să-şi asume riscuri în regiune, astfel că ţara a ajuns dependentă de exporturile de produse agricole în China, exporturi care reprezintă acum aproape toată dezvoltarea sa economică. Argentinei, lipsită de o facilitate regională de creditare, cum are Asia de Sud-Est, îi revine o mare parte din datoria către FMI, ceea ce o leagă de termene de plată, fără a-i lăsa loc pentru manevre proprii sau pentru impunerea unor condiţii. Dată fiind şi scăderea producţiei proprii de gaze naturale în ultimul deceniu, are nevoie disperată de gaze naturale din Bolivia, ca şi de ambiţioasa conductă de petrol peste Amazonia, proiectată de Hugo Chávez – aşa că se bucură când acesta îi preia o parte din datoria externă.

Brazilia şi Argentina sunt la fel de apropiate geografic de Europa ca şi de America, astfel că nici una dintre ele nu este loială necondiţionat Statelor Unite. Ele au fost rivale aproape permanent în ultimele două sute de ani, ambele au avut programe active de construcţie a armelor nucleare în anii '90, dar au realizat împreună blocul comercial Mercosur, ca o replică a Conului Sudic la dominaţia americană asupra comerţului. În mod paradoxal, cele mai multe dintre ţările cu ieşire la Pacific – Columbia, Perú şi Chile – au acorduri de liber schimb cu SUA, în timp ce marile ţări cu ieşire la Atlantic – Brazilia şi Argentina – sunt cele mai rezistente la politica actuală a americanilor de tarife mari şi subvenţii uriaşe şi au cel mai mult de câştigat de pe urma creşterii comerţului cu China, avidă de resurse, peste Pacific[4]. Astăzi, Brazilia şi Argentina produc în colaborare cele mai multe dintre automobilele pe care le exportă şi cooperează la monitorizarea Amazonului şi a regiunii Triplei Frontiere, acolo unde grupuri numeroase, de la FARC până la Hezbollah, sunt implicate în traficul de droguri, contrabanda cu arme şi spălarea de bani*.

* Integrarea Conului Sudic ar putea duce la schimbarea soartei Paraguayului sărac, din Lumea a Treia, lipsit de ieşire la mare, ţară care este de mult timp terenul de încercare a numeroase experimente sociale, de la iezuiţi la mennoniţi, dar care se află încă (ce ironie!) în căutarea disperată a unei mântuiri. De la cucerirea independenţei, statul a fost condus de dictatori absurzi care, mai nou, au vândut porţiuni mari de teren mooni-lor sud-coreeni în

Scanned with OKEN Scanner

Chiar dacă nu recunosc, argentinienii îşi doresc cel mai mult să semene cu Chile. Coasta Pacificului are în această ţară peste 4.800 km, ceea ce înseamnă că este la fel de lungă pe cât este America de largă. Fiind incredibil de îngustă, fâşia andină a fost descrisă cândva de Henry Kissinger ca „un pumnal îndreptat spre inima Antarcticii". Chile a fost apărat de excesele colonialismului de scutul său muntos. Identitatea sa topografică este clară. Peste tot se găseşte dovada faptului că Chile este cea mai dezvoltată economie din regiune : pe autostrada cu patru benzi care leagă Anzii de nord de pământurile joase din sud, în viile care aduc profituri consistente de pe câmpiile din jurul marelui port Valparaiso, în centrele de cercetare asupra inovaţiilor în inginerie şi în zgârie-norii de sticlă din capitala Santiago, cel de-al doilea nod de afaceri de pe continent, după São Paulo. Chile are la fel de mulţi utilizatori de Internet ca şi Mexicul, deşi posedă doar o şesime din populaţia acestuia. Statul se comportă din ce în ce mai mult ca o Anglie a Americii de Sud, ţinându-se la distanţă de afacerile continentale greu de controlat, dar căutând oriunde alianţe pragmatice. Chile este singura ţară din toată America Latină care are o şansă rezonabilă de a intra în deceniul următor în lumea întâi[5].

Există o întreagă dezbatere despre cum a ajuns Chile să fie modelul pentru întreaga regiune. În jocul Războiului Rece, Administraţia Nixon a căutat metode, între care organizarea de greve şi impunerea de sancţiuni, ca să-l înlăture pe liderul socialist Salvador Allende, despre alegerea căruia Henry Kissinger spunea că se datorează „iresponsabilităţii" poporului. Deşi Allende nu însemna pentru SUA nimic altceva decât, după cum afirma CIA, „costuri psihologice", a urmat o lovitură de stat violentă, sprijinită de Statele Unite, care l-a adus la putere pe generalul Augusto Pinochet în 1973 şi, odată cu el, o întreagă epocă de teroare internă, soldată cu mii de *desaparecidos*. Trei decenii mai târziu, Pinochet este considerat un model al felului în care o conducere autoritară poate duce la o mai mare creştere şi stabilitate, pavând drumul către necesara tranziţie spre economia de piaţă şi spre democraţie – spre deosebire de Venezuela, unde deceniile de democraţie au adus ţara pe mâinile autocratului cvasisocialist Hugo Chávez.

Multe presupoziţii false şi multe erori logice înconjoară acest mit convenţional. Cu cât acestea vor fi înlăturate mai repede, cu atât va reuşi politica SUA faţă de America

---

schimbul banilor lichizi, permiţând înşelătorii în urma cărora se perpetuează condiţia feudală, subalternă a populaţiilor indigene. Pe vastele câmpii vestice, Chaco, comunităţile libaneze, taiwaneze şi amish sunt semisuverane. Paraguayul a fost creat ca un stat-tampon între puterile tradiţionale ale Americii de Sud, după războiul Triplei Alianţe (1864-1870), dar azi nu mai e nevoie de un astfel de tampon. America de Sud ar trebui să încerce să se unească, asemenea Europei, nu să se fărâmiţeze, ca Africa. Aproape toată electricitatea din Paraguay vine de la Itaipú, din Brazilia, cea mai mare centrală electrică din lume, iar cea mai mare parte din comerţul său exterior constă din vânzări fără taxe şi contrabandă cu electronice în Ciudad del Este, lângă maiestuoasa cascadă Iguazu. Cu alte cuvinte, Paraguay este absorbit de către vecinii săi, care ar putea să-i cultive pământurile şi să le folosească drept teren de joacă pentru cultele religioase.

Scanned with OKEN Scanner

de Sud să coreleze chestiunea economică cu cea socială şi cu cea a securităţii. Mai întâi, trebuie spus că Chile era o ţară relativ dezvoltată, după standardele sud-americane, încă dinainte de Allende, datorită eticii muncii miilor de fermieri şi mecanici germani care au venit aici în secolul al XIX-lea – aşa încât Pinochet nu poate fi considerat autorul absolut al modernizării ţării. Mai mult, anii de început ai lui Allende s-au caracterizat prin creştere economică, în ciuda măsurilor de naţionalizare luate de el. Căderea preţului cuprului a jucat rolul decisiv în intrarea sa în derivă. În ceea ce-l priveşte pe Pinochet, acesta a delapidat sistemul de pensii şi a sistat ajutoarele sociale pentru a aduce ţara la valori pozitive – asemenea unui şef de companie care concediază mii de angajaţi, dar îşi face cadou o paraşută de aur. Şi mai important, în era post-Pinochet (în 1990, acesta a fost învins într-un plebiscit), Chile a beneficiat de o creştere de 5 procente, într-o succesiune de coaliţii de centru-stânga, iar preşedintele Ricardo Lagos, în prezent cel mai vârstnic om de stat din America Latină, a condus ţara într-o perioadă de mare creştere şi de scădere a şomajului, cu o platformă moderat socialistă. Ultimul lucru de care mai are nevoie lumea a doua este un al doilea Pinochet.

Grupul chilian de „Chicago boys" inspiraţi de Milton Friedman care l-a ajutat pe generalul Pinochet să regleze economia statului Chile la începutul anilor '80 nu a reprezentat decât jumătate din modelul acestei ţări. Dincolo de Consensul de la Washington – care considera, în mod greşit, că creşterea economică va reduce sărăcia fără să sporească inegalităţile –, guvernele recente din Chile au pus accentul pe educaţie şi pe tehnologie[6]. Veniturile s-au dublat din anii '90 încoace, iar sărăcia a scăzut sub 15%. Nu Chávez, ci statul Chile este cea mai bună dovadă a felului în care sărăcia poate fi combătută chiar şi având în faţă provocarea geografiei. Ţara este prea mică pentru a putea ridica întregul continent din sărăcie, dar poate servi ca o poartă pentru comerţul de peste mări. Chile este singura ţară latino-americană care are acorduri de comerţ liber cu SUA, UE şi China, ultima creând numeroase slujbe pentru chilieni şi urcând exporturile la 6 miliarde de dolari în 2004, cu un surplus important pentru Chile, graţie înfloririi exporturilor de cupru. Şi Japonia şi Coreea au semnat acorduri comerciale cu Chile, ceea ce a dus la creşterea exporturilor de produse agricole peste Pacific. Bucurându-se de mari reuşite în domeniul comerţului şi în diminuarea corupţiei, integrarea comercială a statului Chile alături de restul Americii de Sud ar putea duce la răspândirea practicilor predictibile de afaceri. Sistemul său flexibil de pensii, combinând fonduri publice, dar şi private, este un experiment meritoriu pentru ţările andine fără bugete mari.

Chile se confruntă cu numeroase piedici pe piaţa globală, dar până acum le-a depăşit cu calm. Ţara nu se mai luptă cu Bolivia pentru teritorii, ca în timpul războiului din Pacific, care a retezat ieşirea la mare a celei din urmă. Acum, Chile acordă Boliviei accesul la porturile sale, în schimbul unei cantităţi de petrol şi gaze care îi acoperă aproape toate necesităţile. (Un motiv remarcabil de dispută între ţările din Anzi rămîne cel referitor la cine a creat cocteilul Pisco Sour, Chile sau Perú.) Deşi

Scanned with OKEN Scanner

în Chile se construiesc baraje hidroelectrice pe râurile din sud, zonele ecologic sensibile sunt protejate, şi la fel se întâmplă şi cu păşunile[7]. În 2006, minerii chilieni au făcut grevă împotriva patronilor străini, oprind extracţia la mina Escondida din deşertul Atacama (care contribuie cu 8% din producţia mondială de cupru), deoarece erau forţaţi să crească producţia pentru a profita de preţurile în creştere, fără a primi o mărire de salariu. Strategia chiliană le-a dovedit companiilor miniere că, dacă nu vin în întâmpinarea nevoilor localnicilor, şi profiturile lor vor deveni *escondidos*.

Stilul de guvernare din Chile este, de asemenea, cel mai bun din America de Sud. Ca şi în estul Europei, ţările care s-au reconciliat cel mai repede cu trecutul lor autoritarist pătat de sânge au şi ajuns mai departe pe drumul stabilităţii şi prosperităţii[8]. Generalul Pinochet şi-a pierdut imunitatea parlamentară, iar actualul preşedinte al ţării, Michelle Bachelet, este o fostă revoluţionară, o victimă a torturii, o mamă divorţată, doctor pediatru şi fost ministru al Apărării – spărgând astfel un număr impresionant de tabuuri naţionale. Stabilitatea politicii chiliene de la Pinochet încoace înseamnă că pur şi simplu nu mai contează cine guvernează, deoarece cuvântul de ordine este pragmatismul, atât pentru stânga, cât şi pentru dreapta. Lecţia pe care o pot învăţa de aici ţările din regiune – şi din America – este că bogăţiile naturale şi democraţia de stânga nu reprezintă, prin ele însele, cauza declinului instituţional, ci mai degrabă plăcerea jocului şi corupţia. Chile ar trebui să dea lecţii întregului continent, pentru simplul motiv că, în America Latină, cel mai important motor cultural este gelozia.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Concluzie

Dincolo de Monroe

Continuând să gândească reactiv, la fel ca în perioada Războiului Rece, America a dorit timp de un deceniu să evite să piardă teren în America Latină, însă elementele Doctrinei Monroe – conform căreia America trebuie să împiedice extinderea influenţei altor puteri străine asupra Americii Latine, să intervină după dorinţă pentru a-şi apăra interesele şi să manipuleze afacerile economice ale tuturor – se sting ca nişte lumânări în vânt. La începutul secolului XXI, în regiune au apărut trei modele de relaţionare faţă de Statele Unite: respingerea belicoasă a dominaţiei regionale americane de către Venezuela şi propunerea unei viziuni alternative, a unui continent autonom de o măreţie socialistă; relaţiile prietenoase ale Columbiei cu SUA, construite pe baza intereselor economice şi de securitate comune; şi cooperarea selectivă şi pragmatică a Braziliei cu America, completată printr-o iniţiativă diplomatică mai directă. Pe măsură ce întreaga regiune se automodelează, influenţa americană nu mai poate continua doar din inerţie.

Ideea unei panregiuni a emisferei vestice, cu adevărat autonomă prin distribuţia echitabilă a energiei şi prin comerţ, este în continuare posibilă, dar nu poate deveni realitate până când mândria de care suferă politica latino-americană nu va fi satisfăcută printr-o recunoaştere reciprocă şi echilibrată din partea Statelor Unite. Este nevoie de o nouă „Alianţă pentru Progres" care să transforme regiunea într-un partener productiv în integrarea emisferei – dar, de această dată, noua doctrină a Americii nu ar trebui să mai poarte numele unui preşedinte al SUA, pentru că atunci liderii din America Latină ar putea să-şi orienteze afacerile în alte direcţii. Rolul Statelor Unite ca principiu organizator *de facto* al emisferei vestice ar mai putea continua o sută de ani şi mai bine. Este însă mult mai puţin clar cum vor interacţiona superputerile în acea regiune aflată la intersecţia tuturor intereselor: aşa-numitul Orient Mijlociu.

Scanned with OKEN Scanner

Partea a IV-a

În căutarea „Orientului Mijlociu”

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XX

Tărâmul fărâmiţat

Civilizaţia arabă este una vastă şi plină de diversitate, răspândită pe un teritoriu care, completat cu cele ale ţărilor ne-arabe Israel şi Iran, se întinde de la Oceanul Atlantic, prin toată Africa de Nord, până în Peninsula Arabiei şi Valea Mesopotamiei. Marginile sale sunt conturate de lanţurile muntoase Zargos, din Anatolia, Taurus şi Caucaz, ca şi de Marea Caspică la nord, de Oceanul Indian la sud şi de râul Ind din Pakistan la est (de unde începe Asia de Sud). Poate că un vechi argou britanic nu este tocmai cel mai bun instrument pentru a caracteriza realităţile geopolitice contemporane, însă discursul Vestului este şi astăzi compus din elemente ale vocabularului marinăresc britanic, care numea referinţe geografice ale vechilor greci. Pentru aceştia, „Orientul Apropiat" însemna alimentarea timpurie a corăbiilor în Cipru, „Orientul Mijlociu" era reprezentat prin portul Aden din Yemen, iar „Orientul Îndepărtat" se referea la Oceanul Indian şi la tot ce venea după aceea. Conceptul de „Orient Mijlociu" este încă valabil prin aceea că se referă în continuare la o regiune centrală a lumii. Încă nu există un termen mai bun pentru definirea acestei zone, fapt care nu face decât să sublinieze cât de complicată şi plină de conflicte a rămas ea pentru toţi locuitorii săi şi pentru cei ai ţărilor înconjurătoare*.

Deşi confuzia lexicală a occidentalilor continuă, arabii îşi redefinesc astăzi regiunea într-o manieră fundamentală, aşa cum nu s-a mai întâmplat de aproape o mie de ani. Din secolul al VII-lea până în secolul al XIII-lea, dinastia Omeiazilor din Damasc şi califatul Abbasizilor din Bagdad au domnit de la Oceanul Atlantic până la Oceanul Indian. Dar secole întregi după aceea, arabii au fost împărţiţi şi dominaţi de către turci, persani şi europeni. În timpul Războiului Rece, geograful politic Saul Cohen a declarat regiunea un „tărâm fărâmiţat... incapabil să obţină o unitate de acţiune politică sau economică" din cauza „profundelor diferenţe interne", dar şi a faptului că zona era

* În politica de astăzi, dezbaterea terminologică cu privire la numele acestei regiuni nu s-a încheiat: ţările transatlantice utilizează sintagma „Orientul Mijlociu lărgit", Banca Mondială vorbeşte despre „Orientul Mijlociu şi Africa de Nord" (OMAN), unde ar intra şi Afganistanul şi Pakistanul, ONU foloseşte sintagma „Asia de Vest", iar China preferă numele geografic neutru „Asia de Sud-Vest".

„strivită între interesele altor ţări"[1]. Astăzi, după un mileniu, lumea arabă are din nou şansa să-şi hotărască ordinea „naturală".

Globalizarea îi permite acestui tărâm fărâmiţat să-şi recupereze unitatea organică. Din Sahara până în Arabia, pământul este un vast deşert împărţit, ca piesele dintr-un puzzle, între mai multe state; o metaforă mai potrivită ar putea fi aceea a unei mări cu valuri mici ce se pierd unele în altele, pe care corăbiile triburilor arabe şi beduine navighează în toate direcţiile. „Limba şi religia ne reamintesc legăturile profunde pe care le avem unii cu alţii", declara cu entuziasm un jurnalist din Dubai, capitala neoficială a lumii arabe. Limba şi religia simbolizează cele două forţe care au cucerit inimile şi minţile arabe: arabitatea şi islamismul, cele două feţe actuale ale globalizării din regiune.

Luptându-se cu problemele autodefinirii în interiorul unor graniţe coloniale ciudat de înguste, puţine state arabe pot pretinde loialitatea popoarelor lor; acestea sunt compuse mai mult din locuitori decât din cetăţeni. Forma politică este flexibilă la aceste „triburi cu steaguri", ceea ce le permite arabilor să se conceapă ca un singur bloc de 300 de milioane de oameni[2]. „Fiecare emisiune pe care o realizăm îi ajută pe arabi să vadă lumea prin propriii ochi, şi nu prin cei ai CNN-ului american", mi-a explicat, mândru, un corespondent Al-Jazeera. „Acum, când avem tehnologia, avem şi puterea." Acest sentiment a fost stimulat de războiul Americii – care a luat locul Marii Britanii, din acest punct de vedere – împotriva Irakului: sentimentul inevitabil de *déjà vu* în faţa acţiunii unui imperiu i-a unit şi mai mult pe arabi.

Deşi pe tărâmul arab se află încă regimuri odioase, ca şi disfuncţionalităţi sociale şi economice profunde, el reprezintă cu siguranţă o regiune a lumii a doua, deoarece, spre deosebire de Africa şi de Asia de Sud, deţine toate resursele naturale, banii, forţa de muncă şi talentul necesare pentru a se dezvolta *singură* – şi, după secole de stagnare, e pe punctul de a realiza această dezvoltare. Creşterea preţului petrolului după 11 septembrie 2001 se reflectă în primul rând în investiţiile în interiorul lumii arabe. Ţările petrolifere bogate investesc în economiile sărace în petrol ale ţărilor-surori, iar muncitorii de acolo se îndreaptă către ele. Mulţi dintre cei 15 milioane de tineri arabi se află în permanentă mişcare, în calitate de investitori, muncitori în construcţii, şoferi şi lucrători în domeniul divertismentului.

Arabii nu pot fi lăsaţi pe dinafară în procesul de globalizare; dimpotrivă, ei realizează acest proces. Occidentul consideră lumea arabă înapoiată din cauza unor măsuri precum controlul Internetului, călătoriile restrictive în ţări străine sau nivelul scăzut al traducerilor de cărţi străine[3]. După cum scrie Edward Luttwak, „cele mai mari industrii din zonă sunt consumul exagerat şi răbufnirea resentimentelor"[4]. Însă la fel de adevărat este că, de pe vremea Drumului Mătăsii şi a cruciadelor până la al doilea război mondial, lumea arabă a fost practic trecătoarea dintre Europa, Africa şi Asia. O mare parte din rezervele mondiale de petrol şi gaze naturale se găsesc în ţările arabe, ceea ce le aşază în centrul economiei globale[5]. Arhipelagul arab de noduri comerciale – Cairo, Riyādh, Beirut, Amman şi Dubai – constituie unul dintre cele mai

Scanned with OKEN Scanner

bune dovezi ale impactului globalizării asupra vieţii obişnuite, atât în bine, cât şi în rău. Dacă cultura occidentală este individualistă, Internetul este pentru arabi o activitate profund socială. Din Maroc pâna la Muscat, internet café-urile sunt pline non-stop, mai ales noaptea, când aerul e mai răcoros. Tineri şi tinere îşi trimit mesaje pe telefoanele mobile în oraş şi în jurul lumii, intră pe chat-uri despre politică sau despre cultura pop ori folosesc conexiuni video ca să-i seducă pe occidentali, în scopul de a se căsători de a emigra. „Nici unul dintre noi nu are computer acasă, aşa că ne adunăm aici ca să fim împreună, alături de tinerii din lumea întreagă", mi-a spus zâmbind un tânăr din Fes, şi a roşit când mi-a mărturisit cât de multe ore petrece acolo.

Poate islamismul să-şi asume acest mod de viaţă global? „Toţi membrii Ligii Arabe sunt şi membri ai Organizaţiei Conferinţei Islamice, nu-i aşa?" a întrebat provocator un activist islamic din Cairo, citând modelul Vaticanului pentru a demonstra felul în care religia poate avea o influenţă politică. Nu în ultimul rând, islamul este o alternativă identitară şi pentru că arabitatea este fixată în interiorul unor graniţe coloniale arbitrare[6]. Ideologiile se răspândesc cel mai uşor atunci când sunt desprinse de un context cultural specific; iată de ce islamul şi creştinismul sunt astăzi cele mai răspândite religii din lume*. Atracţia islamului i-a convertit pe mongolii violenţi, iar pe la 1700, patru imperii musulmane – Sharifanii în Maroc, Otomanii în Anatolia, Safavizii în Persia şi Mogulii în India – stăpâneau peste cea mai mare parte a Africii de Nord şi a Eurasiei. Astăzi, islamismul încearcă să reunească peisajul etnic arab într-o singură zonă islamică unită[7]. O *Umma Islamiyya* continuă s-ar putea întemeia depăşind graniţele califatului de acum o mie de ani şi incluzând nu doar populaţiile musulmane ale Europei, Turciei şi Asiei Centrale, ci şi pe cele ale îndepărtatului arhipelag indonezian, în Asia de Sud-Est. Ceea ce descria, cu spaimă, preşedintele George W. Bush drept „un imperiu islamic radical din Spania până în Indonezia" are pentru unii musulmani conotaţii pozitive, deoarece epoca islamică a fost una de expansiune comercială, teritorială şi intelectuală. Mai mult, o lume împărţită între *Dar al-Islam* (*Casa Islamului*) şi *Dar al-Harb* (*Casa Războiului*) ar restabili onoarea musulmană în confruntarea ei cu „războiul împotriva terorismului" dus de America. Occidentalii îi compătimesc pe musulmani pentru sărăcia lor materială, dar în acelaşi timp se tem de efectele onoarei rănite a Islamului, considerându-i pe islamişti ca pe o nouă avangardă de tip bolşevic ce va înlătura regimurile apostate, în timp ce reţelele

* Toynbee scria: „Ascensiunea islamului este, poate, cel mai uimitor eveniment din istoria umanităţii. Apărut în sânul unui popor şi pe un teritoriu considerat neglijabil, islamul s-a răspândit în cursul unui secol pe jumătate din suprafaţa globului, răsturnând mari imperii, detronând religii de mult întemeiate, preschimbând sufletele raselor şi construind o lume cu totul nouă... Islamul s-a lansat în marea sa aventură cu cel mai firav sprijin uman posibil şi împotriva celor mai mari greutăţi materiale posibile. Şi totuşi, islamul a triumfat cu o uşurinţă care pare miraculoasă şi, peste două generaţii, Semiluna Înflăcărată a fost văzută defilând victorioasă din Pirinei în Himalaya şi din deşerturile Asiei Centrale până în deşerturile din Africa Centrală" (Toynbee, *Civilization on Trial*, p. 205).

Scanned with OKEN Scanner

Jihad-ului – printre care zonele din Maghreb şi Mesopotamia, unde e situat fieful Al-Qaeda – vor respinge armatele străine şi se vor îndrepta împotriva puterilor de la nord de zona islamică*. Aşa cum în Afganistanul anilor '80 apăruseră mujahedini antisovietici, lupta antiamericană din Irak a atras musulmani din toată lumea. „Violenţa islamistă", susţinea activistul menţionat mai sus, „înseamnă în acelaşi timp auto-apărare, dar şi răzbunare". Dacă denigrarea de către americani a „jihadiştilor" nu face decât să-i îmbărbăteze pe aceia pentru care jihadul nu este decât un efort nobil de a înainta pe calea Domnului, mişcarea *Dar al-Islam* înclină în mod natural către popoarele din Extremul Orient, care sunt „mai drepte, mai echilibrate şi mai îngăduitoare decât occidentalii"[8].

„Islamul nu este o forţă geopolitică", spunea un şiit din Teheran. „Nu este decât o simplă ameninţare. Duşmanii interni ai Islamului sunt mai mari decât cei externi." În ciuda frământării stârnite de această idee, un islamism global coerent nu se materializează. A avut loc, ce-i drept, o redeşteptare islamică, înregistrată prin numărul mai mare de participanţi la slujbe în moschei, prin proliferarea instituţiilor de presă, a partidelor politice şi a instituţiilor financiare islamiste. Însă această redeşteptare este lipsită de coeziune. Acum patru decenii, Henry Kissinger reflecta la dificultatea de a accepta ideea de panarabism, o problemă care se aplică în mare măsură şi la ideea de „lume islamică". În realitate, este la fel de util să vorbim despre „musulmani" pe cât este să tratăm „creştinii" în bloc. Discursul despre o „lume islamică" unită este şi prematur, şi contraproductiv, scoţând în evidenţă tocmai acea politică identitară pe care liderii occidentali caută să o ocolească[9]. Islamul de astăzi este mai lipsit de coerenţă birocratică decât Imperiul Otoman, deoarece între statele centrale, care conduc *Umma*, nu există niciun acord şi deci nu se conturează o alianţă în stil sovietic care să îmbrace scheletul ideologic islamic. Grupurile islamiste sunt foarte divizate pe linie ideologică şi sectară, iar luptele dintre sunniţi şi şiiţi sunt mai crâncene decât cele în care sunt implicaţi non-musulmani. De asemenea, partidele islamice sunt în cea mai mare parte limitate la o singură ţară, deoarece, chiar dacă agită sentimente antioccidentale, ele sunt conştiente că musulmanii nu sunt nicăieri mai subjugaţi decât în propria ţară. Islamul, care le acordă tuturor credincioşilor săi egalitate în faţa credinţei, nu se bucură de prea multă libertate pe propriul teritoriu.

Musulmanii arabi, asemenea majorităţii oamenilor, atribuie totuşi o importanţă mai mare scopurilor lor economice decât celor spirituale, ceea ce înseamnă că e mai

---

* La Conferinţa de Pace de la Paris din 1919, Woodrow Wilson se pare că ar fi spus: „A existat, cu siguranţă, în spatele bolşevismului o forţă latentă care a atras tot atât de multă simpatie cât dezgust au produs aspectele brutale ale acestuia. La nivel mondial exista un sentiment de revoltă împotriva marilor interese care influenţează lumea în domeniul economic şi în cel politic. Această dominaţie ar fi putut fi eliminată prin discuţii constante şi printr-un proces de reformă, însă lumea a devenit nerăbdătoare".

Scanned with OKEN Scanner

Jihad-ului – printre care zonele din Maghreb şi Mesopotamia, unde e situat fieful Al-Qaeda – vor respinge armatele străine şi se vor îndrepta împotriva puterilor de la nord de zona islamică*. Aşa cum în Afganistanul anilor '80 apăruseră mujahedini antisovietici, lupta antiamericană din Irak a atras musulmani din toată lumea. „Violenţa islamistă", susţinea activistul menţionat mai sus, „înseamnă în acelaşi timp auto-apărare, dar şi răzbunare". Dacă denigrarea de către americani a „jihadiştilor" nu face decât să-i îmbărbăteze pe aceia pentru care jihadul nu este decât un efort nobil de a înainta pe calea Domnului, mişcarea *Dar al-Islam* înclină în mod natural către popoarele din Extremul Orient, care sunt „mai drepte, mai echilibrate şi mai îngăduitoare decât occidentalii"[8].

„Islamul nu este o forţă geopolitică", spunea un şiit din Teheran. „Nu este decât o simplă ameninţare. Duşmanii interni ai Islamului sunt mai mari decât cei externi." În ciuda frământării stârnite de această idee, un islamism global coerent nu se materializează. A avut loc, ce-i drept, o redeşteptare islamică, înregistrată prin numărul mai mare de participanţi la slujbe în moschei, prin proliferarea instituţiilor de presă, a partidelor politice şi a instituţiilor financiare islamiste. Însă această redeşteptare este lipsită de coeziune. Acum patru decenii, Henry Kissinger reflecta la dificultatea de a accepta ideea de panarabism, o problemă care se aplică în mare măsură şi la ideea de „lume islamică". În realitate, este la fel de util să vorbim despre „musulmani" pe cât este să tratăm „creştinii" în bloc. Discursul despre o „lume islamică" unită este şi prematur, şi contraproductiv, scoţând în evidenţă tocmai acea politică identitară pe care liderii occidentali caută să o ocolească[9]. Islamul de astăzi este mai lipsit de coerenţă birocratică decât Imperiul Otoman, deoarece între statele centrale, care conduc *Umma*, nu există niciun acord şi deci nu se conturează o alianţă în stil sovietic care să îmbrace scheletul ideologic islamic. Grupurile islamiste sunt foarte divizate pe linie ideologică şi sectară, iar luptele dintre sunniţi şi şiiţi sunt mai crâncene decât cele în care sunt implicaţi non-musulmani. De asemenea, partidele islamice sunt în cea mai mare parte limitate la o singură ţară, deoarece, chiar dacă agită sentimente antioccidentale, ele sunt conştiente că musulmanii nu sunt nicăieri mai subjugaţi decât în propria ţară. Islamul, care le acordă tuturor credincioşilor săi egalitate în faţa credinţei, nu se bucură de prea multă libertate pe propriul teritoriu.

Musulmanii arabi, asemenea majorităţii oamenilor, atribuie totuşi o importanţă mai mare scopurilor lor economice decât celor spirituale, ceea ce înseamnă că e mai

---

* *La Conferinţa de Pace de la Paris din 1919, Woodrow Wilson se pare că ar fi spus: „A existat, cu siguranţă, în spatele bolşevismului o forţă latentă care a atras tot atât de multă simpatie cât dezgust au produs aspectele brutale ale acestuia. La nivel mondial exista un sentiment de revoltă împotriva marilor interese care influenţează lumea în domeniul economic şi în cel politic. Această dominaţie ar fi putut fi eliminată prin discuţii constante şi printr-un proces de reformă, însă lumea a devenit nerăbdătoare".*

Scanned with OKEN Scanner

probabilă revenirea arabităţii ca mişcare regională politic-culturală decât închegarea islamului ca superputere. În acelaşi timp, forţa gravitaţională a adevăratelor superputeri – Statele Unite, Uniunea Europeană şi China – se exercită asupra subregiunilor Maghrebului (Africa de Nord), Mashreqului (Asia de Sud-Vest) şi Khaleej-ului (Golful Persic), punând sub semnul întrebării supremaţia arabităţii şi a islamismului, de la Tanger la Teheran.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXI

Maghrebul: ţărmul sudic al Europei

„Numiţi-ne «nord-africani»", mi-a cerut un localnic din Tanger în timpul unei plimbări pe aleile colinare ale oraşului. „Noi nu suntem ca arabii aceia din est." Dacă există vreo parte a lumii arabe care gândeşte vertical, şi nu orizontal, aceasta este Maghrebul. Marele istoric Fernand Braudel a scris că, în ciuda unor schimbări continue şi dramatice, civilizaţiile mediteraneene sunt unite „prin mişcările oamenilor, prin relaţiile pe care le construiesc şi prin rutele pe care le urmează" şi că, astfel, ele au un destin comun[1]. Până la războaiele punice, Cartagina feniciană (situată pe teritoriul Tunisiei de astăzi) stăpânea ţărmul nordic al Africii şi sudul Peninsulei Iberice, ca şi insulele Corsica, Sardinia şi o parte din Sicilia, insule care au fost, timp de decenii, folosite ca fortăreţe şi puncte de sprijin pentru acţiunile reciproce de cucerire ale ţărilor situate de ambele părţi ale Mediteranei[2]. Stăpânirea romană şi apoi cea bizantină a Africii de Nord a fost în cele din urmă înlăturată la sfârşitul secolului al VII-lea, de către cuceritorii arabi dinspre est. După o mie de ani, în cursul secolelor al XIX-lea şi XX, Spania, Franţa şi Italia s-au întors şi au întemeiat colonii mari în toată Africa de Nord, legând-o astfel strâns de Europa. Când creatorii de direcţii în politica occidentală de astăzi vorbesc despre „Orientul Mijlociu lărgit", ei se referă, în mod inadecvat, la conceptul lui Braudel de „Mediterana lărgită", cu ţări sărace şi pline de lipsuri, cu nomazi, caravane şi islamişti. Iar atunci când preşedintele francez Nicolas Sarkozy şi-a declarat intenţia de a construi o „Uniune Mediteraneană lărgită", el nu făcea decât să repete ideile lui Albert Camus care, în calitatea sa de francez crescut în Algeria, avusese viziunea unei inevitabile federaţii euro-arabe – deoarece graniţa sudică a civilizaţiei mediteranene a fost întotdeauna Deşertul Sahara*.

---

* Dat fiind că ţările Maghrebului sunt aşezate între Europa şi Africa Lumii a Treia, europenii nu se tem doar de amplificarea migraţiei din lumea arabă, ci şi de cea din Africa de Vest şi din Africa Subsahariană. Timbuktu, odinioară un mare centru de învăţătură islamică şi punctul de plecare al caravanelor prin Sahara, este astăzi un simbol al incapacităţii Africii de a se ridica cel puţin la nivelul progresului material şi al organizării sociale care au existat acum un secol, în timpul regimului colonial. Foarte mulţi tineri din Africa de Vest fug şi se ascund în Mauritania, Maroc, Algeria şi Tunisia, iar apoi năvălesc în

Nicicând în istoria sa nu a fost Maghrebul mai profund integrat în „eurosferă"*. În fiecare an, Africa de Nord şi sudul Europei sunt legate fizic prin noi conducte de gaze naturale, creând alternative pentru Europa în ceea ce priveşte dependenţa sa energetică faţă de Rusia şi crescând bugetul Maghrebului. De asemenea, Europa este de departe cel mai mare donator de ajutoare, ca şi cel mai mare importator de alimente de provenienţă africană şi consumă cea mai mare parte din toate mărfurile care traversează Maghrebul şi Mediterana. Migraţia dinspre Maghreb modifică profilul demografic al Europei la fel de mult ca şi în cazul amestecului de rase din emisfera vestică, ceea ce i-a făcut pe unii să vorbească despre „Eurabia". Dacă America Latină este curtea din spate a Statelor Unite, atunci Africa este, cu siguranţă, curtea din spate a Europei. Dar este Maghrebul un exemplu de eşec imperial sau o oportunitate pentru imperiul european?

Pentru maghrebieni, Europa este pământul făgăduinţei. Dându-şi seama de relativa lor înapoiere, mii de marocani se îndreaptă spre Gibraltar în ambarcaţiuni găurite, care adesea se scufundă cu câteva zile înainte de a ajunge la destinaţie. Dar Marocul a sosit deja la Bruxelles, unde unii imigranţi se ocupă cu furtul genţilor chiar în frumoasa Grande-Place. La Paris, bătrânii trăiesc cu spaima de imigranţii arabi violenţi din fostele colonii, iar la Londra şi Madrid atacurile teroriste au fost puse în practică de celule ale jihadului cu sediul în Maroc. Până astăzi, Europa se face vinovată de a le fi dat de prea multe ori liderilor maghrebieni zăhărel, fără să fi folosit suficient biciul pe ei. „Procesul Barcelona", iniţiat de UE în anii '90, era mai mult aspiraţie decât politică, deoarece Franţa şi Spania erau interesate de cultivarea unor reţele postcoloniale, cu scopul de a-şi promova afacerile cu arme şi vânzările de avioane, fără să le pese prea mult de promovarea reformei politice[3].

De la piraţii mărilor şi până la piraţii islamişti ai deşertului, Europa şi America au folosit mereu mita şi atacul pentru a înfrânge incursiunile în Mediterana ale nord-africanilor. La începutul secolului al XIX-lea, un şir de mici războaie („Până la malul tripolitan", după cum ne aminteşte acest vers din imnul Marinei americane) a pus capăt

---

exclavele spaniole Ceuta şi Melilla, pentru a avea acces în Europa. Locuitorii din Mauritania se avântă cu disperare, într-un număr copleşitor, către Insulele Canare, văzute ca o verigă slabă a „fortăreţei europene", unde ajung deshidrataţi, bolnavi şi fără acte de identitate. Mica insulă Malta din UE a fost copleşită de emigranţii africani aduşi de valuri, astfel încât a construit tabere de refugiaţi pentru înregistrarea lor. Numeroşii africani care nu reuşesc să treacă de ţărmul Maghrebului nu fac altceva decât să crească presiunea economică şi socială în ţările lor de adopţie.

„Eurosfera" de influenţă include nu doar cele 450 de milioane de cetăţeni ai UE, ci şi 385 de milioane de locuitori ai ţărilor care se învecinează cu UE pe uscat sau pe mare, din Africa de Nord până în Balcani, Turcia şi fosta Uniune Sovietică. Uniunea Europeană oferă anual două miliarde de dolari pentru programe de dezvoltare regiunii „Orientului Apropiat şi Africii de Nord" şi şase miliarde de dolari Africii Subsahariene, ceea ce înseamnă cu mult mai mult decât oferă orice altă putere (Mark Leonard, *Why Europe Will Run the Twenty-first Century*, Forth Estate, Londra, 2005).

Scanned with OKEN Scanner

raidurilor piraţilor mediteraneeni asupra navelor comerciale britanice şi americane. Astăzi, guvernele din Maroc, Tunisia, Libia, Ciad şi Niger – ca şi din Djibouti şi Eritreea, din Cornul Africii, şi Yemen, peste Strâmtoarea Bab-el-Mandeb – împărtăşesc spaima occidentalilor de celulele salafiste radicale (autointitulate „Al-Qaeda din Maghreb") care operează în Deşertul Sahara. Pentru că în cauză se află stabilitatea statelor vest-africane producătoare de petrol şi a celor nord-africane producătoare de gaze naturale, Statele Unite au creat un departament militar distinct, AFRICOM, care coordonează toate iniţiativele de stopare a terorismului, a transporturilor ilegale de arme şi a traficului de persoane din zonă. În acelaşi timp, UE finanţează operaţiunile patrulelor de frontieră, dezvoltarea întreprinderilor mici, promovarea comerţului regional şi monitorizarea drepturilor omului şi a deschis mai multe centre de plasare a forţei de muncă în întreaga regiune, în scopul de a crea locuri de muncă şi, în cele din urmă, să oprească exodul creierelor către Europa. Printre macaralele ruginite şi containerele masive din portul Tanger, are loc astăzi şi o supraveghere atentă a securităţii navelor care încarcă bunuri şi pasageri către sau dinspre Spania şi Franţa.

Chiar dacă statele maghrebiene se găsesc mai aproape de Madrid decât de Mecca, atractivitatea calităţii de membru UE, care funcţionează atât de eficient în Balcani şi în Caucaz, nu este la fel de mare încă aici, ceea ce înseamnă că Politica Europeană de Vecinătate trebuie să creeze un nou sistem de stimulente şi recompense care să lege problema energetică, comercială, cea a dezvoltării şi cea a migraţiei cu reforma politică. Maghrebul suferă de pe urma unei bizare lipse de forţă de muncă, în ciuda şomajului ridicat, fapt care arată că ceea ce ştiu (sau nu ştiu) tinerii arabi să facă nu este compatibil cu slujbele disponibile (sau nedisponibile)[4]. Dar, pentru că Europa îşi poate acoperi lipsa de forţă de muncă cu personal din Ucraina şi Turcia, ea poate fi mai strictă cu guvernele din Maghreb, care nu cheltuiesc destul pe măsuri de reducere a sărăciei, deşi cetăţenii lor depind de banii trimişi acasă de rudele aflate în Europa; astfel că UE forţează aceste guverne să-i sprijine pe întreprinzători şi să anuleze legile obscure cu privire la investiţii. Chiar dacă Uniunea Europeană aduce la ordine emigranţii maghrebieni aflaţi deja în Europa, este absolut necesar ca aceste nouă milioane de arabi, în cea mai mare parte săraci, să se transforme într-o diasporă progresistă, care să modernizeze regiunea – aşa cum a făcut diaspora turcă –, şi nu într-un cap de pod imprevizibil al nemulţumirilor islamice.

Când treci strâmtoarea Gibraltar de la Algeciras la Tanger, regresul de la irigaţiile agroindustriale moderne ale Spaniei la culturile africane udate doar de apa de ploaie este vizibil pe coastele abrupte ale Mediteranei şi până în regiunea sălbatică a Munţilor Rif din Maroc. Europa retează cu încăpăţânare ajutoarele pentru agricultură, care subminează importantele exporturi ale Maghrebului (cele mai multe cu destinaţia Europa), dar în acelaşi timp forţează reducerea tarifelor, în acord cu regulile UE. Dar pentru ca Maghrebul să progreseze la nivelul comerţului, e nevoia ca regiunea să producă ceva care să merite să fie vândut. Acum o jumătate de secol, Toynbee observa că fermierii magrebieni „nu visează la pacte şi tratate, ci la pompe şi tractoare"[5]. La fel stau lucrurile şi astăzi.

Scanned with OKEN Scanner

Regatul Marocului a fost controlat, secole la rând, când de spanioli, când de portughezi, dar astăzi el reprezintă principalul experiment al UE în ceea ce priveşte europenizarea fără colonizare[6]. Marocul nu este o singură ţară, ci două: mai mult de jumătate din populaţia sa este berberă, şi nu arabă, iar dinastiile celor două neamuri au alternat între ele de-a lungul istoriei*. Pieţele berbere apar în sătucurile nisipoase din Munţii Atlas şi în centrele medievale precum Fes, unde se găseşte cea mai veche *medina* funcţională din lume, şi unde străzile înguste sunt pline de căruţe care aduc baloţi de mentă şi de tarabe unde se găsesc de vânzare vase de alamă cu desene complicate. Vechii locuitori arabi ai *medinei* din Fes s-au mutat la Casablanca, unde centrul cu arhitectură modernă şi elegantă se învecinează cu un oraş vechi tradiţional, înţesat de mase de oameni pauperizaţi. După ce termină munca din timpul zilei, copiii străzii se adună în jurul stâlpilor de iluminat, sperând să evite pericolele nocturne şi ascunzând în palme tuburi de adezivi pe care îi inhalează. În orice oraş marocan, un simplu zid sau o stradă reprezintă graniţa dintre exotic şi jalnic.

Dezvoltarea ţărilor arabe este stingherită de astfel de atribute culturale preislamice, din cauza cărora evoluţia politică se limitează la doar câteva familii nobile care conduc, de fapt, ţara[7]. Conducătorii arabi îşi dezvoltă un cult al personalităţii prin portrete care se găsesc în orice magherniţă din bazarurile de la Rabat până la Damasc. În astfel de regimuri cu nuanţă de patriarhat, nu democraţia, ci perpetuarea conducerii este cea mai mare grijă a unor lideri care nu pot fi siguri că se vor trezi bine mersi în dimineaţa următoare. Cei mai mulţi autocraţi arabi nu au produs încă modernizarea pe care au adus-o în Asia de Sud-Est unele regimuri militare, regimuri ce dăduseră din ce în ce mai multă putere tocmai forţelor care aveau să le răstoarne de la conducere. În ciuda acestui „paradox al dezvoltării", regimurile arabe au practicat un tip defensiv de modernizare, acordându-le popoarelor lor exact atâta libertate socială şi economică cât era necesar[8]. Deşi Tunisia, în care s-a născut Ibn Khaldun şi unde se găsesc ruinele Cartaginei, este considerată o exemplară reuşită a modernizării – datorită drepturilor femeii, alfabetizării, numărului mare de locuinţe şi unei impresionante egalităţi sociale –, dezvoltarea acesteia s-a produs în timpul unui regim clar autoritar[9]. Preşedintele Ben Ali îşi numeşte ţara „tărâmul gândirii luminate", dar, aşa cum mi-a mărturisit un tânăr tunisian care făcea autostopul spre est, către Dubai, „acasă n-am să pot face niciodată ce vreau". Şi Roma, şi Cartagina aveau structuri politice asemănătoare, însă numai Europa a reuşit să evolueze dincolo de ele.

Legăturile din ce în ce mai strânse dintre Maroc şi Europa amintesc de situaţia din Turcia: mulţi marocani îşi doresc o asemenea apropiere, iar tânăra generaţie de europeni consideră instinctiv Marocul un viitor membru al UE, primul de dincolo de

* Marele istoric Ibn Khaldun a identificat acest tipar acum mai bine de 600 de ani, scriind despre existenţa unei tensiuni permanente dintre beduini (*bedu*) şi populaţiile sedentare (*hadar*) – primii atacând în valuri oraşelor ultimilor şi slăbind statul centralizat. După trei generaţii, a arătat Khaldun, beduinii se urbanizaseră într-o oarecare măsură, dar sufereau atacuri din partea unui nou val de triburi rurale.

Scanned with OKEN Scanner

Mediterana[10]. Faptul că promisiunile democraţiei au devenit un mijloc important de autolegitimare este dătător de speranţe, dar asta înseamnă că trebuie să acceptăm ideea că monarhii, şi nu preşedinţii vor iniţia, cel mai probabil, liberalizarea, deoarece se bucură de sprijinul islamului şi de simpatia poporului. Regele Mohammed al VI-lea al Marocului şi regele Abdullah al Iordaniei sunt, ambii, mai subtili şi mai drepţi decât autocraţii tribali. „Nu e o simplă chestiune de rescriere a constituţiilor", mi-a explicat un universitar din Casablanca. „În mod tradiţional, societăţile beduinilor nu sunt interesate de imitarea politicilor europene, ci de păstrarea onoarei personale, tribale şi religioase."

Marocul nu va deveni prea curând Anglia, deşi tânărul Mohammed al VI-lea se consideră mai mult un manager decât un arbitru. El l-a concediat pe severul ministru de Interne moştenit de la tatăl său Hassan al II-lea şi a întemeiat o Comisie a Adevărului, care a elaborat în 2005 un raport cu privire la cei patruzeci de ani de încălcări ale drepturilor omului. Comportamentul autocrat rezistă adesea doar de teama unei răzbunări a nedreptăţilor din trecut făcute islamiştilor – un cerc vicios care nu se poate rupe decât atunci când conducătorii formează astfel de comisii şi acceptă concluziile la care ajung acestea. Inspirat de AKP, partidul de guvernământ al Turciei, Partidul Islamist pentru Dreptate şi Dezvoltare a câştigat mai multă influenţă în parlament după ce şi-a moderat poziţia iniţială, iar unul dintre partidele islamiste declară chiar că nu recunoaşte monarhia. Dacă societatea civilă din Algeria şi Tunisia continuă să fie prinsă în cadrul unui pact incomod cu suveranul, în Maroc ONG-urile sunt uşor de întemeiat, sunt pline de iniţiative curajoase şi au reuşit să obţină un tratament mai bun pentru deţinuţii politici şi o relativă libertate a presei. „Fără îndoială că mai există abuzuri ; noi avem mare grijă cum ne exprimăm", a declarat un jurnalist din Marrakech, „dar guvernul ascultă ceea ce avem de spus". Marocul pare să fi reuşit un barter între respectarea drepturilor omului şi antiterorism, iar deţinerea unui rol mai important în politică de către islamişti nu va duce la o baie de sânge în stil algerian.

Statele arabe bogate în petrol, precum Algeria, sunt numite „superrezervoare", datorită rezervelor lor de energie, dar această analogie ne arată şi cât de mult durează realizarea unei schimbări în politica lor. La fel ca atunci când conduci pe o şosea arabă, orice opţiune greşită este pedepsită prin ocolişuri lungi şi dureroase, care te fac să pierzi timp, energie şi răbdare. Politica algeriană a luat-o pe un astfel de drum în 1991, când militarii au anulat victoria în alegeri a Frontului Salvării Islamice, dezlănţuind astfel un groaznic război civil, în care au fost masacrate peste 100.000 de persoane. Reconcilierea naţională nu a putut începe decât 15 ani mai târziu, un proces care nu a semănat cu ceea ce s-a întâmplat în Chile sau Maroc, unde amnistiile şi reparaţiile au contribuit la reinstaurarea ordinii legale. Drept urmare, lumea arabă continuă să sufere de „Algeria-fobie", ca un exemplu care arată că partidele islamice nu trebuie să participe la alegeri. Dar ar fi fost guvernarea islamiştilor mai rea decât războiul civil dus pentru excluderea lor de la putere? Oricum, nici să conduci maşina

Scanned with OKEN Scanner

nu este mai uşor astăzi: răsculaţii au distrus semafoarele din Alger, producând blocaje insuportabile ale circulaţiei.

Tinerii arabi îşi asumă foarte devreme răspunderi importante, de exemplu îşi întemeiază o familie şi îşi iau o slujbă bazată pe capacităţile lor fizice, adesea în defavoarea maturizării lor intelectuale; mulţi dintre ei par să nu vorbească bine nici araba, nici franceza. Calitatea şcolilor de stat a scăzut foarte mult în toată regiunea arabă, în timp ce reţelele sociale islamice le oferă tinerilor neliniştiţi care caută o identitate şi un statut social alimente, adăpost şi împlinire spirituală – dar aceste reţele neglijează să-i înveţe un meşteşug vandabil. Când diavolul prinde pe cineva că stă degeaba, îl pune la lucru; situaţia socială imprevizibilă creată de lipsa educaţiei şi a locurilor de muncă poate duce fie la construcţia unei societăţi moderne, fie la distrugerea acesteia. Aşa cum arată filmul *Bătălia pentru Alger*, nici măcar o sută cincizeci de ani de colonizare europeană nu au reuşit să transforme societatea arabă. Ce se mai poate face?

De ani întregi, tunisienii, libanezii, egiptenii şi alţi arabi se află pe drumuri, în căutarea unui loc de muncă în domeniul petrolului în Libia, Irak sau Arabia Saudită; în sfârşit, dintr-o parte în alta a graniţelor au început să apară reţele de transmitere a resurselor care se pot folosi de mobilitatea forţei de muncă arabe[11]. Europa a alocat fonduri pentru investiţii speciale şi pentru centrele de export – statut pe care portul Tanger îl are dintotdeauna –, ce produc noi locuri de muncă pe ţărmul Mediteranei, uşurând exporturile şi sporind profiturile. Marocul are acum un acord de comerţ liber şi cu Statele Unite şi beneficiază de asistenţă în domeniul educaţiei şi al drepturilor femeii. Consilierii francezi şi americani au sfătuit guvernul marocan încă din timpul administraţiei coloniale franceze din anii '20 să încerce să conserve farmecul mistic al *medinelor* sale şi să nu le lase să degenereze în mahalale sinistre – ceea ce a asigurat interesul turistic şi creşterea veniturilor[12]. Petrolul şi gazele naturale constituie 97% din exporturile Algeriei (prin tot mai numeroase conducte submarine către Europa), dar UE face presiuni ca veniturile din energie să fie investite în infrastructură şi în agricultură. *Call center*-urile franceze din Tunisia angajează mii de absolvenţi de universitate lipsiţi de orice altă perspectivă. Pe măsură ce venitul pe cap de locuitor creşte, emigraţia din Maghreb ar putea scădea tot mai mult, soluţionând astfel problema europeană a migraţiei şi, în acelaşi timp, problemele de dezvoltare din regiune. Sporirea investiţiilor europene în Maghreb înseamnă începerea tranziţiei economice înainte ca transformarea politică să aibă loc – dar în ţările arabe prima trebuie s-o preceadă pe a doua.

Pe coasta marocană a Atlanticului, priveliştea surprinzătoare a pensionarilor francezi care locuiesc în vile cochete te obligă să constaţi organicitatea spaţiului economic şi social care se reface în jurul Mediteranei. Însă ceea ce pentru aceştia nu e decât o opţiune ieftină pentru pensie reprezintă pentru statele arabe o investiţie imensă în case şi hoteluri. Nici măcar partidele islamiste nu pot respinge această întoarcere a europenilor în Maroc, aşa că includ în programele lor politice scăderi de taxe care să-i atragă. Ca şi Azerbaidjanul, Marocul devine european chiar dacă nu va fi niciodată o parte a Europei.

Scanned with OKEN Scanner

Libia: a vedea totul în verde

„Libia are dintotdeauna o criză de identitate", mi-a mărturisit un librar din Tripoli în magazinul său ordonat, dar plin de praf. „Absorbim totul dimprejur, dar pentru noi înşine nu însemnăm nimic." Încă din secolul al VI-lea î.Hr., nordul Africii a fost colonizat de fenicienii din Tir (pe teritoriul Libanului de astăzi) şi de către greci, creând centre de negoţ, la început sub forma unor simple locuri de escală pe drumul spre Spania, de unde aceştia cumpărau metale preţioase. Cele două provincii de coastă ale Libiei, Tripolitani şi Ciarenaica, au fost integrate treptat în Imperiul Roman. În Leptis Magna au fost construite mari coloane de granit şi terme cu marmură importată din Egiptul antic, ale cărui drumuri se opreau în maiestuosul port Assuan. Toate aşezările de pe coasta mediteraneană au trecut pe urmă în stăpânirea mai multor imperii: Bizantin, Arab şi Otoman.

Cei o mie de ani în care Libia a fost condusă de arabi, înaintea cuceririi otomane, dovedesc cât de puţin înţelegem Libia dacă o privim doar din perspectivă arabă. În secolul al VII-lea, cuceritorii arabi conduşi de Amr Ibn el Asi au avut nevoie de mai bine de o lună pentru a lua oraşul Tripoli de la bizantini, care fortificaseră, asemenea otomanilor şi italienilor de mai târziu, fundaţiile romane ale citadelei Assaray, în scopul respingerii invaziilor de pe pământ şi de pe mare. Pentru că expansiunea arabă îşi dorea să răspândească islamul şi arabitatea şi nu să lase o moştenire arhitecturală, de pe urma ei au rămas doar moschei dintre cele mai simple, ca o mărturie a obiceiurilor austere ale beduinilor. Singura dovadă vie a tradiţiilor acestora sunt tuaregii nomazi, ale căror veşminte şi scuturi viu colorate ghidează în continuare caravanele prin deşertul de dimensiuni oceanice. Declinul oraşului Leptis Magna a început odată cu expansiunea arabă, el rămânând îngropat în nisip secole întregi, până în 1923, când a fost scos la lumină de exploratorii italieni. Şi astăzi sunt descoperite acolo obiecte noi, iar muzicienii libanezi umplu amfiteatrele Leptisului cu muzică beduină, spre deliciul turiştilor veniţi de la Tripoli. Coloniştii italieni au unit oazele de tranzit din provincia vestică Fezzan cu cele două provincii de pe coastă, creând Libia modernă în 1934, dar ţara rămâne şi astăzi un magnific pustiu deşertic, care desparte regatele vestice ale berberilor, triburile sud-africane şi Egiptul arab. Călătorii pe rutele către Libia se întreabă unii pe alţii: „Mergi la ruine sau la petrol?".

Conceptul de nisipuri mişcătoare se aplică în sens literal în Libia. Oraşul Tripoli este lovit din când în când de puternice furtuni de nisip, *ghibli*, care fac din zi noapte, părând să îngroape pur şi simplu oraşul. Politica libiană a trecut printr-un şir întreg de *ghibli*-uri. Inspirat de *Filosofia revoluţiei*, cartea lui Gamal Abdel Nasser, colonelul Mu'ammar Gaddafi a preluat puterea la vârsta de 28 de ani, în 1969, exilându-l pe regele Idris I în Egipt, la capătul unui deceniu în care bogăţia extraordinară dată de descoperirea petrolului (Libia era cel de-al patrulea

Scanned with OKEN Scanner

producător de petrol din lume în anii '50) fusese concentrată exclusiv în mâinile familiei regale şi ale elitei. După ce călătorise într-un Volkswagen Beetle vechi prin toată Libia pentru a aduna sprijin în secret în favoarea revoluţiei, Gaddafi a ajuns să cunoască ţara mai bine decât oricine altcineva. Acea maşină, parcată acum în muzeul naţional din Tripoli, este un obiect de cult înconjurat de pancarte pline de lozinci anticoloniale.

Există optzeci şi şapte de moduri oficiale de scriere a numelui lui Gaddafi, şi probabil că există la fel de multe interpretări ale filosofiei sale excentrice cu privire la un socialism al comunelor, cunoscut şi ca sistemul Jamahiria (statul maselor)*. După ce a trecut, într-o perioadă de doar cincizeci de ani, de la situaţia de teritoriu otoman la cea de colonie italiană, de la monahia conservatoare la regimul revoluţionar şi de la zdrenţe la bogăţie, Libia era o *tabula rasa* numai bună pentru experimentele inteligente, dar periculoase ale lui Gaddafi, implicite în „Cea de-a treia Teorie Universală" a sa, compusă dintr-un amestec de umanism, socialism şi islam[13]. Unele dintre ideile din voluminoasa *Carte verde* au trecut din teorie în practică, de exemplu, asistenţa socială pentru toţi şi educaţia universală (inclusiv pentru femei), iar venitul Libiei, de aproximativ şapte mii de dolari pe cap de locuitor, este cel mai mare din regiune. Însă neîncrederea lui Gaddafi în întreprinderile private a dus, în primul deceniu al guvernării sale, la plecarea din ţară a cel puţin 100.000 de libieni cu studii superioare. Bizareriile sale diplomatice imprevizibile i-au adus o reputaţie pe care nu va mai putea s-o schimbe. În numele panarabităţii, el a încercat să se unească cu Tunisia în 1974 şi s-a năpustit cu un buldozer într-o îngrădire care marca graniţa egipteană. În numele panafricanismului, el a invitat milioane de muncitori africani să vină în Libia, dar ulterior i-a tratat ca pe animale. Apoi a dus, timp de un deceniu, un război inconcludent împotriva Ciadului, pentru fâşia Aouzou, de la graniţa dintre cele două ţări, fiind înfrânt şi umilit. Mai nou, este prieten cu preşedintele Africii de Sud, Nelson Mandela, pozând ca mediator al conflictelor africane (între care şi al celui din Darfur) şi cerând reparaţii europenilor pentru perioada colonială în care aceştia au supus ţările Africii. Mai important, sponsorizarea de către Gaddafi a OEP şi IRA,

* Sistemul Jamahiria al lui Gaddafi se întemeiază pe trecutul ţării, începând cu agora grecească din secolul I î.Hr. şi care se poate vedea şi astăzi între ruinele cetăţii Cirenaica (astăzi, Shahhat), unde statuile lui Apollo străjuiau odinioară templele construite în onoarea lui Dionysos. Gaddafi şi-a dorit să creeze tocmai o astfel de democraţie pură, reproşându-le sistemelor partidelor politice că „reprezentativitatea e o minciună" şi repetând tautologia din *Carte verde*, după care „autoritatea este doar a poporului, care trebuie să posede autoritatea". În acelaşi timp, deoarece islamul face parte din moştenirea Libiei, el a declarat că „sfântul Coran este legea societăţii", şi într-adevăr există unele asemănări între sistemul Jamahiria şi consiliile islamice Shura. În cele din urmă, Guvernul Libiei se foloseşte şi de experienţa lui Gaddafi ca şef militar ; de aceea, în ciuda pretenţiilor democratice ale *Cărţii verzi*, aceasta consemnează inevitabila realitate conform căreia „cei mai puternici oameni dintr-o societate ţin hăţurile guvernării".

Scanned with OKEN Scanner

complicitatea sa la detonarea unui avion al companiei Pan Am deasupra oraşului Lockerbie din Scoţia şi încercările lui zgomotoase de a achiziţiona tehnologie nucleară pentru armament au contribuit, toate, la înscrierea Libiei ca membru fondator pe lista „statelor care sponsorizează terorismul" întocmită de americani. Preşedintele Ronald Reagan l-a etichetat drept „câine turbat" şi a lansat un atac cu rachete asupra oraşului Tripoli, în 1986 (ca represalii pentru atentatul dintr-o discotecă berlineză, care ucisese trei militari americani), în urma căruia a murit şi fetiţa adoptată de Gaddafi.

Libia ar fi putut să devină de mult o versiune arabă a Norvegiei, însă iluzia grandorii a lui Gaddafi i-a atras sancţiuni, agravate de poziţia izolată a ţării, care face transportul mărfurilor aproape imposibil în afara unor rute dificile pe uscat şi pe mare. În 2003, Gaddafi şi-a abandonat aventura nucleară şi iniţiativele teroriste şi a început să condamne armele nucleare, anunţând totodată că acordă o recompensă pentru capturarea lui Osama bin Laden. De asemenea, el a redeschis oficial relaţiile diplomatice cu Statele Unite. Materiile prime libiene sunt căutate pe piaţa americană şi au avantajul că pot fi aduse fără să treacă prin Canalul Suez. După ce fusese interzisă în anii '80, engleza se predă din nou în şcolile libiene, iar studenţii îşi doresc burse în Statele Unite. În 2006, cu numai o săptămână înainte de conferinţa organizată de Gaddafi pentru a comemora şi a condamna bombardarea Libiei de către americani în urmă cu douăzeci de ani, o uriaşă mulţime de tineri libieni aclamau, agitând steaguri ale SUA, o formaţie rock americană care cânta în deschiderea unui târg comercial din Tripoli.

Tripoli a devenit o perlă în colierul de ţări arabe din sudul Mediteranei care îşi vând cele mai multe dintre resurse Europei, în timp ce europenii năvălesc aici, cu oferta lor obişnuită de ajutoare, comerţ şi arme. Rolul important al Libiei în noua piaţă globală a energiei ar putea contribui la accelerarea rotirii centrifuge a Maghrebului în direcţia Europei[14]. Singurul hotel de cinci stele din Tripoli abundă în întâlniri de afaceri şi planificări, sub privirea aprobatoare a numeroase portrete enorme ale lui Gaddafi. Plăţile directe ale doar două dintre consorţiile energetice cu care face afaceri statul au acoperit daunele pe care Libia trebuia să le plătească victimelor cursei Pan Am. Italia a inaugurat în 2005 o conductă submarină de gaze naturale din Libia, iar companiile petroliere chineze şi malaysiene licitează agresiv pentru a obţine un echilibru global în exporturile libiene de petrol, fiind dispuse chiar să accepte afaceri în termeni mai puţin favorabili, de exemplu costuri mai mari de împărţire a veniturilor. Afluxul de imigranţi veniţi în Libia din Algeria, Tunisia, Ciad, Niger şi Egipt este o dovadă a stabilităţii ţării. O cincime din populaţia Libiei este compusă din egipteni (un milion), al căror accent poate fi uşor detectat pe faleza rustică a oraşului Tripoli. Însă mulţi imigranţi africani îşi doresc să treacă neobservaţi, după ce au fost torturaţi în centrele de detenţie ale guvernului, rămânând în cafenelele lor preferate şi în cartierele lor mărginaşe.

Tripoli seamănă mai mult cu un port somnoros din sudul Italiei decât cu aglomeratele oraşe Tanger sau Beirut. La fel ca pe vremea când Gaddafi a venit la

Scanned with OKEN Scanner

putere, Libia are din nou planuri mari şi bani mulţi, dar mai trebuie şlefuite multe în această ţară, atât fizic cât şi psihic, pentru ca ea să se maturizeze. Consecvent cu istoria sa, Tripoli se află într-o perpetuă stare de efervescenţă, cu cartiere în care răsar apartamente spaţioase, în timp ce altele decad, iar faţadele coloniale splendide se transformă în ruine, ca în Havana – ba chiar cu o mai mare repeziciune decât ruinele romane vechi de două mii de ani, care au rezistat mai bine trecerii timpului. În 2006, şapte miliarde de dolari au fost alocate doar infrastructurii, însă în Tripoli se găsesc puţine macarale, deoarece reparaţiile esenţiale au loc pe arterele oraşului : conducte, canalizare, drumuri. Agenţii de turism descriu Libia ca dezvoltându-se exploziv, fiind capabilă să intre în categoria Marocului şi Egiptului. Dar realitatea este mult mai prozaică. Deşi se bucură de o plajă mediteraneană de 19.200 km, zona de coastă a Libiei este acoperită doar de ferme de oi, cai şi cămile şi, din când în când, de caroseriile unor automobile distruse. Turismul intens şi lipsit de viziune în ţări din lumea a treia precum Nepalul sau Cambodgia le-a făcut să se transforme, în cursul unei singure generaţii, din tărâmuri virgine în sisteme defecte, fără să fi atins măcar stadiul dezvoltării. Libienii conservatori şi placizi nu-şi doresc să devină o Costa del Sol supraaglomerată pentru europenii goi şi beţi, aşa că au desemnat, cu precauţie, doar câteva insule periferice (până acum) pentru întreprinzătorii italieni din domeniul turismului. „Noi, libienii beduini, considerăm ruşinoasă ideea de a sta la hotel. Insistăm să le oferim străinilor ospitalitatea propriilor noastre case", a subliniat un oficial din turism în biroul său umil din vecinătatea portului Tripoli, unde acostează doar din când în când nave de croazieră care transportă turişti italieni sau ruşi.

Cartea verde a lui Gaddafi deplânge „influenţa proprietăţii şi a posesiunii", dar cuferele pline cu peste patruzeci de miliarde de dolari reprezintă un test de turnesol pentru aceste aspiraţii la o societate fără clase. Deşi revolta sa a început din cauza erorilor de guvernare şi a jafului averilor naţionale făcute din petrol, discursul său înţepat despre „parteneri, şi nu salariaţi" nu reuşeşte să-i consoleze pe libienii care primesc salarii arhaice. Atât forţa de muncă calificată, cât şi cea necalificată au nevoie de noi oportunităţi – prima ca să nu aibă loc un exod al creierelor, iar cea de-a doua ca să le dea ceva de făcut numeroşilor tineri, în afară de ascultatul soneriilor de la telefoanele mobile la colţul străzilor. Dacă Libia îşi va cheltui bogăţia într-un mod inteligent, nu este imposibil ca populaţia de doar cinci milioane de locuitori a ţării – dintre care 90% sunt concentraţi în Câmpia Jafara din nord-vest, la doar câţiva kilometri de Mediterana – să se bucure de o ascensiune uriaşă a standardului de viaţă. Dacă Libia reuşeşte să încheie proiectul Marelui Râu Artificial care va aduce apă potabilă din sud pe coasta de nord şi dacă proiectul de reîmpădurire va mări suprafaţa arabilă, atunci această ţară ar putea, în sfârşit, să producă mai multe alimente decât exportă. Ca şi Kazahstanul, Libia a creat un Fond de Regenerare după model norvegian, din care investeşte în şcoli şi spitale, vitregite în timpul sancţiunilor internaţionale din anii '80 şi '90. Şi, asemenea Columbiei, statul cheltuieşte nemăsurat pentru plata consultanţilor

Scanned with OKEN Scanner

internaţionali de vârf din domeniul privatizării şi al industriei, al restructurării sectoarelor bancare, al strategiilor de dezvoltare pentru turism şi pentru uzinele petrochimice, dar, totodată, cheltuieşte sume importante şi pentru reorientarea oamenilor de ştiinţă de la programele de înarmare la cele de desalinizare a apei şi la geologia petroliferă – domenii tratate în cărţi de specialitate care au adunat praf timp de decenii în librăriile antice ale oraşului Tripoli.

„Am fost cu o bursă de studii în SUA în anii '70", îşi amintea un director libanez de companie petrolieră. „Astăzi îmi doresc mai mult decât să-mi fac ţara bogată. Vreau să construiesc punţi solide către America. Dar nu e uşor atunci când lucrurile se mişcă aşa de încet." Deşi în *Carta verde* nu apare nici un capitol despre birocraţie, guvernarea libiană compensează acest lucru din plin, cu o cultură blocată într-o buclă temporală în care nu poţi fi dat afară dacă nu faci nimic, ci doar dacă faci ceva care nu place superiorilor. „E greu şi să-i aducem pe turişti în ţară, darămite să-i mai şi ducem acolo unde vor ei să meargă", mi se plângea un organizator de trasee turistice prin deşert, vorbindu-mi despre cele mai arbitrare procedee de obţinere a vizei din lume, din cauza cărora unii vizitatori de mare importanţă au fost invitaţi în ţară, apoi blocaţi pe pista aeroportului şi trimişi înapoi. Mulţi vorbesc despre actualizarea legilor investiţiilor, dar nimeni nu pare să ştie care sunt aceste legi. N-a fost nevoie de rachete pentru încetarea programului clandestin de producţie a armelor nucleare în Libia, dar s-ar putea să fie nevoie de o zguduire seismică pentru a-i dezvăţa pe libieni de unele moduri de gândire, ca să se poată integra în lumea modernă a afacerilor şi a diplomaţiei internaţionale. O ţară condusă printr-o doctrină care poate dispărea prin moartea unui singur om trebuie să facă mai mult decât să promită securitatea investiţiilor, ca să nu mai fie considerată o zonă riscantă din punct de vedere politic.

„Politica înseamnă doar necazuri", cred mulţi libieni. Este greu să-i consideri pe locuitorii Libiei cetăţeni ai ţării lor[15]. Aşa că, atunci când revoluţia lui Gaddafi se va sfârşi, problema nu va fi doar cine, dar şi ce anume îl va înlocui. Un regim condus de un singur om este, de fapt, un non-sistem suprapus unui mediu disfuncţional de triburi şi de adunări amorfe. „Comitetele Poporului" erau proiectate ca nişte agora democratice, dar ele le-au indus oamenilor apatia faţă de politică, pe lângă spaima de a fi lichidaţi din cauza diferenţelor de opinii. Titlul pe care îl poartă Gaddafi este unul umil, de „Frate Conducător şi Călăuză a Revoluţiei", ceea ce nu ne dă nici o indicaţie cu privire la care dintre copiii săi îi va urma la putere, dacă o va face vreunul. Saif al-Islam al-Gaddafi, om cu studii în Occident, a devenit un fel de ministru de Externe neoficial, dar el consideră că „sistemul politic al unei ţări n-ar trebui să se bazeze pe ideea de loialitate sau de descendenţă familială". Cine îl va înlocui pe Gaddafi atunci când acesta va fi măturat în istorie de următoarea *ghibli* va avea aceeaşi şansă de a reinventa identitatea Libiei pe care a avut-o acest colonel.

Scanned with OKEN Scanner

China intră în scenă

Aşa cum o arată ambasadele tot mai mari pe care le deschide în toată Africa, China exploatează deschiderea geopolitică, dar arma sa principală este globalizarea. Astăzi, China este cel de-al treilea investitor în Africa, după Uniunea Europeană şi Statele Unite, cheltuind 50 de miliarde de dolari în comerţ în 2005. China îşi construieşte alianţe strategice prin întărirea relaţiilor comerciale, mai ales cu regimurile care nu se află în relaţii bune cu SUA[16]. Cu apetitul său vorace pentru resurse naturale, aceasta a căpătat întâietate în producţia de petrol şi gaze, din Angola până în Algeria şi Sudan, importând mai mult petrol din Africa decât din Arabia Saudită[17]. Ca şi celelalte superputeri, China poate face diferenţa dintre pace şi genocid: în Sudan, China a trimis forţe ONU de menţinere a păcii, dar şi personal militar sub acoperire, pentru a-i proteja investiţiile petrolifere, ca şi conducta lungă de aproape 1.600 km de la Marea Roşie, sprijinind rezoluţiile ONU pentru oprirea războiului civil din sudul ţării şi pentru încetarea pogromurilor din regiunea Darfur, acolo unde abundă mitralierele de producţie chineză. Îm ciuda sancţiunilor americane, ţările, de la Libia până la China, investesc în afacerile cu terenuri imobiliare din Khartoum.

China consideră statele africane parteneri, şi nu cazuri care au nevoie de ajutor, aşa încât multe guverne arabe şi africane vorbesc cu entuziasm despre „modelul chinez" al regimurilor închise, dar cu economii deschise. Pentru a resuscita prietenia sino-africană de la jumătatea secolului XX, China derulează programe de asistenţă, investiţii, formare profesională şi servicii medicale în toată Africa, pentru a-şi demonstra spiritul fratern care „face ce poate", diferit de „terapia de şoc" a economiei în stil occidental. China a anulat cea mai mare parte din datoriile ţărilor africane, le-a oferit împrumuturi în condiţii avantajoase şi şi-a crescut importurile din Africa de zece ori, acţiuni care intră în competiţie cu politicile de ajutorare occidentale, dovedite din ce în ce mai mult ca ineficiente. Miliardele de dolari din ajutoarele occidentale nu au putut construi o reţea de căi ferate în Nigeria şi nici o reţea energetică în Cornul Africii, aşa cum a reuşit China. Când agenţiile occidentale s-au retras din Cornul Africii în timpul războiului din anii '90 dintre Eritreea şi Etiopia, China a construit în Etiopia barajul Takaze, pe apele Nilului Albastru; astăzi, el generează curent electric pentru întreaga regiune[18]. Addis Abeba, sediul central al Uniunii Africane, este şi centrul regional unde China realizează contacte comerciale prin care vinde echipament militar.

Dar şi America, şi Europa, şi China sunt mult mai interesate în asigurarea unor resurse energetice decât în grăbirea reformei politice a Africii[19]. Atunci când China a sprijinit regimul despotic al lui Robert Mugabe în Zimbabwe, care transformase grânarul continentului într-o fundătură bântuită de foamete şi nevoi, America a decis să finanţeze regimul cleptocrat şi inuman din Guineea Ecuatorială, care expediază zilnic mai mult de jumătate de milion de barili de petrol către Statele Unite. Finalmente, goana după resurse a Chinei în Africa erodează practic baza economică a multor ţări. Cele peste patruzeci de acorduri comerciale au dus la un „tsunami de textile" chinezeşti, care a desfiinţat nenumărate locuri de muncă în Africa, în timp ce greşelile Organizaţiei Mondiale a Comerţului au permis accesul textilelor chinezeşti din fabricile din Tanger în Europa, depăşindu-i cu uşurinţă pe exportatorii africani. Muncitorii chinezi în domeniul petrolului şi al gazelor naturale, luaţi adesea direct din marea închisoare care este China, dorm pe şantiere şi nu contribuie aproape cu nimic la economia locală. Până la urmă, China reuşeşte în egală măsură să ridice ţările africane din lumea a treia şi să le cantoneze acolo.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXII

Egiptul: între birocraţi şi teocraţi

În secolul al III-lea î.Hr., regele egiptean Ptolemeu al II-lea stăpânea Biblioteca din Alexandria, cea mai mare din lume, adăpostind peste 700.000 de manuscrise. Distrugerea ei într-un incendiu provocat de barbaria romană, aproape 700 de ani mai târziu, a pus capăt poziţiei Egiptului ca centru global al învăţăturii. Ridicată graţios pe litoralul Mediteranei, Biblioteca din Alexandria a reînviat astăzi. Deşi nu adăposteşte mai multe volume decât acum peste 2.000 de ani, Biblioteca (înălţată de norvegieni) este cel mai măreţ simbol al potenţialului civilizaţiei arabe de a da o replică istoriei, care a făcut ca vârstele de aur ale Europei să coincidă întotdeauna cu cele de întuneric ale arabilor, şi viceversa. Pe pereţii acesteia sunt relatate în hieroglife sau cu litere greceşti şi arabe călătorii peste Mediterana, iar curtea ei este înţesată de sculpturi postmoderne. În cadrul Bibliotecii fiinţează Institutul Anna Lindh, numit astfel după ministrul de Externe suedez care a căzut victimă unui asasinat, renumită pentru devotamentul ei faţă de dialogul între civilizaţii; tot aici se găsesc aparate high-tech pentru proiecţii tridimensionale, ca şi unul dintre cele patru site-uri oglindă ale World Wide Web şi alte centre de cercetare aflate în parteneriate cu universităţile europene.

Invadarea Egiptului de către Napoleon în 1798 a marcat începutul subjugării moderne a lumii arabe. Însă, indiferent cine i-au fost conducătorii, Egiptul s-a considerat mereu esenţial pentru lumile mediteraneană, africană şi arabă. Acum 4.000 de ani, faraonii egipteni reprezentau culmea civilizaţiei, dar modul lor de viaţă depindea de Nil, al doilea fluviu ca mărime din lume, care izvorăşte departe, în inima statului Burundi şi a Etiopiei. Când navighezi în amonte (Nilul curge de la sud la nord) prin Luxor (vechea Teba) şi prin Assuan, observi că Sudanul, odinioară regatul egiptean Nubia, este astăzi o zonă-tampon între lumile arabă şi africană. Astăzi, chiar şi cele mai sărace ţări din bazinul Nilului construiesc baraje hidroelectrice care ameninţă să coboare nivelul apei de la Assuan şi din lacul Nasser, unde se găseşte rezerva strategică de apă a Egiptului în caz de secetă[1]. Şi astăzi, aproape toată populaţia Egiptului şi tot terenul arabil sunt masate de-a lungul Nilului, aşa că pentru această ţară orice scădere a rezervei de apă constituie un *casus belli* – dar războaiele

nu fac să curgă mai multă apă. De la Cairo la Assuan, Nilul seamănă deja cu un lac fetid, cu un debit slab în minerale şi poluat petrochimic; reactoarele nucleare proiectate să fie construite ameninţă să transforme Delta Nilului, deja împotmolită cu nămol, într-o mlaştină. Assuanul este astăzi o problemă strategică, deoarece eventuala sa distrugere într-un atac (ameninţare tactică utilizată de Israel) ar produce o inundaţie echivalentă cu un genocid ecologic*.

Regiunile Maghreb şi Mashreq îşi trag numele de la poziţia pe care o au faţă de Nil, la vestul sau la estul fluviului, ceea ce arată încă o dată că, de mult timp încoace, Egiptul este stâlpul arabităţii, formând, alături de Turcia şi Iran, un triunghi care manevrează mereu pentru a-şi afirma influenţa în spaţiul pe care-l decupează. Peninsula Sinai reprezintă punctul de întâlnire al Arabiei Saudite, al Iordaniei şi al Israelului, stat care a şi ocupat-o între 1956 şi 1973. La capătul nordic al Canalului Suez, a cărui lungime măsoară 192 km, se află Port Said, de unde se poate foarte uşor trece din Africa în Asia, la Port Fuad, cu feribotul sau traversând Podul Păcii Mubarak. Aproximativ 10% din comerţul maritim mondial trece şi astăzi prin Canalul Suez, aducând Egiptului 5 miliarde de dolari anual din taxe, bani datorită cărora Port Said s-a transformat dintr-o plajă neîngrijită, care aduna toate gunoaiele Mediteranei, într-un oraş cochet, cu vile europene, aşa cum arăta pe vremea când Compania Britanică a Indiilor Orientale îşi avea sediul aici. Canalul este dragat pentru a permite trecerea navelor uriaşe către şi dinspre marele utilizator al său, China.

Cea mai mare parte a influenţei diplomatice egiptene se datorează poziţiei sale de principal interlocutor arab al Israelului, în luptă cu care mulţi egipteni şi-au pierdut viaţa. Tratatul de pace cu Israelul încheiat de Anwar Sadat în 1979 i-a adus acestuia expulzarea din Liga Arabă pentru mai bine de un deceniu. „Pacea rece" care a urmat în relaţiile cu Israelul a dus la înflorirea paradisului turistic din sudul Peninsulei Sinai, Sharm el-Sheikh, pe malul Mării Roşii, către care se îndreaptă mulţimi întregi de tineri şomeri egipteni în căutarea unui loc de muncă. Chiar dacă primesc salarii de sclavi, muncitorii consideră aceste staţiuni minunate un adevărat vis[2]. Beduinii din Peninsula Sinai se plâng că erau mai bine trataţi în timpul ocupaţiei israeliene decât sub brutalul regim al lui Mubarak, care nu a reuşit să folosească veniturile din turism pentru a transforma această zonă într-o destinaţie pentru pelerini, şi nu pentru droguri

* Deşi Cornul Africii are legături istorice mai strânse cu Yemenul şi cu statele din Golful Persic – care au o topografie muntoasă identică dincolo de strâmtoarea Bab-el-Mandeb, ce separă Africa de Asia –, Egiptul şi Occidentul încearcă să aducă stabilitatea în regiune pentru a proteja trecerea navelor din Canalul Suez în Marea Roşie, apoi prin strâmtoarea Tiran în Golful Aden şi în Oceanul Indian. Ţările din zonă, între care Somalia, Etiopia, Eritreea şi Djibouti, sunt falimentare, bântuite de foamete, război civil, proliferarea armelor şi molime. În micuţa Djibouti au fost stabilite baze americane şi europene pentru a preîntâmpina ameninţările din partea grupurilor islamiste radicale, precum Al-Qaeda, care au celule active în zona Cornului.

Scanned with OKEN Scanner

sau arme. Retragerea Israelului, în 2005, din fâşia de coastă Gaza face din această provincie egipteană o zonă instabilă. Prin dezordonatul punct de trecere a graniţei de la Rafah, palestinienii intră în Egipt pentru a-şi vizita familiile şi pentru a primi îngrijire medicală, fără a fi verificaţi. „Egiptul îi salvează de Palestina pe mulţi dintre palestinieni", a observat un analist strategic din Cairo, nemulţumit de eşecul eforturilor de a aduce pacea şi stabilitatea în această ţară.

„Suntem cel mai mare stat arab, aşa că reprezentăm indicatorul natural al tendinţelor geopolitice ale arabilor", susţinea un istoric din Cairo în vrăfuita sa bibliotecă. Părintele fondator al Egiptului modern, Mohammed Ali, a făcut carieră în guvernul otoman la începutul secolului al XIX-lea şi a obţinut un statut cvasiindependent pentru Egipt, făcând presiuni în favoarea unei industrii şi a unei agriculturi autonome. Puterile europene au căutat să dejoace manevrele proarabe ale Egiptului, însă venirea la putere a lui Gamal Abdel Nasser, în 1954 (la vârsta de 36 de ani) şi naţionalizarea Canalului Suez doi ani mai târziu au influenţat o generaţie întreagă de luptători împotriva colonialismului, dând speranţe chiar şi Uniunii Sovietice, aflată în căutarea unui punct de sprijin mai sigur în lumea arabă, după ce ambiţiile mercantile ale Franţei şi Marii Britanii fuseseră date în vileag de către odioasele lor eforturi pentru a reintra în stăpânirea canalului. Dar consilierii sovietici nu s-au integrat niciodată cu adevărat în clasa politică egipteană, deschizând astfel o fantă strategică pe care a exploatat-o America[3].

Acum cincizeci de ani, Nasser nu era prea interesat să devină agitatorul anticomunist al Americii, şi nici astăzi aparatul de stat al Egiptului nu ar pierde ocazia să joace la mai multe capete. „Sprijinind, pe de o parte, «războiul împotriva terorii» şi tolerându-ne, pe de altă parte, poziţia pro-Israel, Egiptul face mai multe pentru noi decât facem noi pentru el", recunoştea un diplomat american. Asistenţa militară şi economică americană (ridicându-se la aproape două miliarde de dolari) creşte în mod artificial influenţa SUA în Egipt, deşi aceasta nu valorează la fel de mult ca acum treizeci de ani. „Relaţia cu Statele Unite nu merită preţul pe care îl plătim prin implicarea lor în politica noastră. Nu avem nevoie de armele lor uzate moral şi ne putem construi singuri canalizarea", remarca un oficial. Egiptul îşi cheltuieşte din ce în ce mai mult bugetul pentru apărare pe arme chinezeşti şi s-a oferit să reprezinte un cap de pod pentru legăturile Chinei cu Africa. China ar trebui să ocupe locul Statelor Unite ca partener de afaceri privilegiat al Egiptului datorită investiţiilor acesteia în Canalul Suez, în fabrici de ciment, în companii electronice şi în centre de conferinţe[4]. Caracteristicile culturii chineze, de exemplu, accentul pus pe onoare, dau bine în lumea arabă, iar diplomaţii chinezi îşi manifestă respectul faţă de cultura locală învăţând limba arabă şi chiar luându-şi nume arabe.

Influenţa Europei în Egipt ar putea, în timp, s-o depăşească, şi ea, pe aceea a Statelor Unite. Europa contribuie mult la construirea pieţelor egiptene şi are posibilitatea să-i călăuzească pe arabi în direcţia democratizării, ajutându-i să treacă de la actualele sisteme prezidenţiale la unele parlamentare, descentralizate. Dacă americanii

Scanned with OKEN Scanner

dau înapoi în faţa birocraţiei labirintice, companiile europene au cheltuit peste 500 de milioane de dolari pentru modernizarea turismului, a industriei construcţiilor şi a agriculturii egiptene. Noi fabrici Mercedes şi Peugeot ar putea să sporească de zece ori numărul de angajaţi în domeniul construcţiilor de maşini, de la cei doar 60.000 de muncitori de astăzi. Acum, când Europa şi China îl ajută să-şi construiască drumuri strategice, Egiptul s-a poziţionat pe piaţa geopolitică mai bine ca niciodată.

Situarea geografică centrală a Egiptului nu a ajutat această ţară să-şi găsească direcţia proprie, pregătind-o doar pentru revoluţii. Savantul egiptean Gamal Hamdan susţinea că locul Egiptului în lumea arabă este analog celui al oraşului Cairo în Egipt: reprezintă centrul cultural, economic şi politic al acestuia[5]. Acum o mie de ani, Cairo controla pieţele transcontinentale, precum odinioară Roma, înglobând Maghrebul, popoarele africane şi pe cele din Golful Persic în peisajul său urban faraonic, colonial şi cosmopolit. Astăzi, el posedă în continuare nenumărate moschei, biserici, terenuri şi pieţe, clădiri mari cu arhitectură victoriană lângă edificii revoluţionare, care nu le scad prestanţa celor mai vechi. Ar fi inutil să încerci să numeri populaţia acestui megalopolis, care atinge probabil 20 de milioane de locuitori. Asemenea multor oraşe din Africa şi Asia, el singur face aproape cât o ţară, mai ales pentru milioanele de săraci – dintre care peste un milion de copii ai străzii – care se nasc aici şi nu pleacă niciodată. „Străinii, alţi arabi şi chiar noi, egiptenii, ne rătăcim în Cairo", rostea aforistic un vânzător de ceai din cartierul vechi al oraşului. Nu-i de mirare că locuitorii consideră Cairo sinonim cu Egiptul.

Oraşul Cairo de astăzi este un microcosm în care se vede cum arabii se saltă din lumea a treia, chiar dacă le lipseşte disciplina elegantă a strămoşilor lor islamici sau din vremea faraonilor. Dacă nu mai acuzăm colonialismul pentru relele de astăzi şi urmărim ce anume l-a înlocuit, ceea ce se vede pregnant sunt erorile guvernării arabe. Mulţi dintre cei mai săraci locuitori din Cairo trăiesc într-un cartier mizer de la poalele fortăreţei lui Mohammed Ali din inima oraşului, în timp ce elita trăieşte în lux, folosindu-se de şcoli şi de spitale private. Însă chiar şi clădirile cochete din Cairo se află în stare proastă şi sunt înconjurate de bucăţi de ţiglă şi de grămezi de ciment. Egiptul posedă două economii, lucru vizibil la colţurile străzilor, unde cei mai mulţi oameni aleg cu grijă zarzavatul în pieţele în aer liber, în timp ce puţinii privilegiaţi cumpără cappuccino la preţuri occidentale în cafenelele europene. Cărucioarele de legume trase de măgari şi lustragiii aşezaţi turceşte pot fi văzuţi pe aceleaşi străzi pe care se găsesc hoteluri selecte şi mari muzee. Pe marginea şoselei de centură a oraşului Cairo, mii de pogoane de pământ arabil sunt ocupaţi de case din chirpici, ai căror locuitori fac autostopul spre oraş în fiecare zi. Va dărâma guvernul aceste adăposturi, lăsându-şi cetăţenii bogaţi să construiască ziduri şi porţi mai înalte în jurul proprietăţilor lor, sau va investi înţelegător în colibele acestea practice, pe care tot Egiptul le-a inventat cu milenii în urmă?

„Avem planuri – planuri adevărate – să ne recâştigăm gloria istorică", mi-a declarat cu un aer de frenezie bolnavă un oficial din partidul de guvernământ.

Scanned with OKEN Scanner

O autostradă națională de la Alexandria la Assuan va ușura accesul în zonele mai slab populate, un centru financiar de ultimă oră va găzdui bursa Egiptului și birourile guvernului; un nou serviciu de taxiuri a fost deja creat pentru a readuce ordinea în sectorul transporturilor ilegale. Pentru a pune capăt deceniilor de pseudoreforme eșuate, au fost anulate subvenții ineficiente în valoare de miliarde de dolari. Pe toată coasta mediteraneană, de la granița cu Libia până dincolo de Canalul Suez, apar zone de investiții scutite de taxe. „Orice investiție este o investiție bună" este noua mantră a clasei de afaceri a Egiptului, care cere acorduri comerciale cu Statele Unite și cu UE, pentru a obliga astfel guvernul să-și actualizeze regulamentele. Acolo unde acum cinci ani nu era decât deșert a apărut „Noul Cairo", o dezvoltare suburbană medie și amestecată, cu o populație care crește cu aproape un milion de locuitori pe an. Egiptul a descoperit noi și importante rezerve de gaze naturale, chiar atunci când se epuizau modestele sale rezerve de petrol, ceea ce a dus la exporturi profitabile către Israel, Iordania și Europa.

Însă sute de mii de tineri buni de muncă intră pe piață în fiecare an, iar Egiptul se confruntă cu o criză necruțătoare. „Aceasta e de departe cea mai mare problemă a noastră", se îngrijora un om de afaceri care-și conducea mașina prin Noul Cairo. „Nu știm ce să facem cu atât de mulți tineri." Ca și în restul Maghrebului, preocuparea tuturor este de a găsi ceva de lucru pentru acești tineri neliniștiți înainte ca ei să se ridice împotriva guvernului prin violențe stradale sau prin radicalism religios. Sigmund Freud scria despre „frustrarea culturală" proprie vieții într-o metropolă vastă și impersonală, precum Cairo, din cauza căreia mulțimile plictisite sunt capabile să reacționeze la orice stimul, fie acesta bun sau rău. Încercând să dezamorseze bomba socioeconomică, întreprinzătorii întemeiază școli vocaționale și fac campanii pentru ca miile de terenuri pustii deținute de stat să fie transformate în terenuri de fotbal.

Sarcina lor este îngreunată și de faptul că Egiptul se află în competiție cu unul dintre cei mai noi binefăcători ai săi: China. În cartierul comercial Ataba din Cairo, egiptenii cumpără produse chinezești pe care le-ar putea produce și ei, cum sunt steagul național egiptean, imitații ale păpușii arabe Fulla Barbie și chiar felinare de Ramadan pentru incantații. Cererea de oțel pentru structurile metalice din construcții ale Chinei strâmtorează Egiptul și alte țări care își declară dorința de a ieși din lumea a treia, obligându-le să cheltuiască pe infrastructură mai mult decât își permit. Ca și în cazul Mexicului, rezultatul încheierii Acordului pentru Fibre Multiple a arătat completa lipsă de pregătire a Egiptului de a face față unei competiții mai puternice pe piața globală a textilelor, care produce 500 de miliarde de dolari anual. Acum, China recoltează bumbac de calitate superioară, care rivalizează cu exporturile mai scăzute ale Egiptului, reprezentând o treime din industria acestuia. Însă dacă Egiptul ar crea haine de mai bună calitate decât cele chinezești – ceea ce nu e deloc dificil –, acestea și-ar spori mult valoarea.

Oficialii egipteni demonstrează cu justețe că țara lor „este o destinație turistică încă de la începuturile turismului", punându-și speranțele în creșterea cotei de 60%

Scanned with OKEN Scanner

din economia naţională care constă în servicii pentru turişti. Dar tocmai zonele turistice esenţiale din Egipt îi dau în vileag toate greşelile ţinând de lumea a treia şi continuă să împiedice dezvoltarea, în loc s-o stimuleze. În Assuan şi Luxor, reşedinţa multor temple şi morminte celebre, doar o mână de agenţii controlează toate hotelurile, limitând dezvoltarea serviciilor private care ar putea atrage o parte din uriaşa forţă de muncă a tinerilor. Copiii care trăiesc în apropierea acestor puncte de atracţie vând cărţi poştale şi oferă croaziere pe Nil cu felucile. Şcolile de acolo se află într-o stare la fel de proastă ca şi cele din zonele mai sărace. Dacă a vorbi nimicuri în cinci limbi nu înseamnă cumva educaţie, atunci dezvoltarea turismului şi a bogăţiei nu prea are şanse să ducă la o creştere a alfabetizării. În sanctuarul litoral monden al Egiptului, Sharm el-Sheikh, gunoaiele şi apa din canalizarea hotelurilor sunt deversate în Marea Roşie, şi nu în deşert, poluând apa şi afectând coralii care atrag atâţia scafandri amatori. Iar pe măsură ce hotelurile de cinci stele din afara capitalei Cairo înconjoară oraşul Giza, odinioară aflat destul de departe, Marile Piramide par tot mai puţin exotice. Câţi dintre milioanele de vizitatori care văd Egiptul pentru prima dată vor mai dori oare să se întoarcă aici?

„Poate că semănăm cu faraonii, dar nu suntem un popor deloc civilizat", a răbufnit un întreprinzător din Cairo în vila sa enormă care se înălţa lângă un teren de golf. Conducătorii ţării nu reuşesc să aducă în mod convingător mândria naţională din epoca antică a gloriei egiptene. Va putea islamul să redea demnitatea Egiptului? Această ţară este de secole întregi sita prin care au curs, amestecându-se, arabitatea şi islamismul, dar niciodată mai mult ca astăzi. Hassan al-Banna, fondatorul, în 1928, al Frăţiei Musulmane din Egipt, îşi dorea să reînvie civilizaţia arabă după prăbuşirea Imperiului Otoman printr-o mişcare pansunnită nonviolentă. După asasinarea acestuia de către autorităţile egiptene în 1949, discipolul său Sayyed Qutb i-a continuat învăţăturile, într-un moment când lumea se afla într-un punct intolerabil de criză, când temelia pietăţii islamice a arabilor era oprimată cu sprijinul Occidentului[6]. Deşi Frăţia s-a răspândit până în Iordania şi Siria, cel mai mare impact al său a avut loc tot acasă. Egiptul, şi nu Irakul, este centrul nevralgic al lumii arabe atât pentru islamism, cât şi pentru democraţie.

De peste o mie de ani, universitatea şi moscheea Al-Azhar din Cairo, atât de vechi încât pe zidurile lor se poate citi întreaga istorie a arhitecturii islamice, sunt stâlpii gândirii islamice conservatoare. Conducătorii arabi s-au lăudat adesea cu acreditările lor musulmane pentru a câştiga sprijinul acestei instituţii; dar astăzi, islamiştii nu ar susţine din proprie voinţă situaţia politicii arabe. Pentru milioanele de egipteni frustraţi pentru că nu sunt chemaţi să ia parte la noile posibilităţi economice ale ţării – sau pentru că se blochează pe drumul într-acolo –, chemarea la rugăciune îi liniştеşte emoţional, nu radicalizându-i, ci, dimpotrivă: amintindu-le valorile fundamentale care dispar din lumea materialistă. După o zi de căscat gura, adolescenţii se duc la asfinţitul soarelui la o moschee de pe insula caireză Zamalek, deoarece rugăciunea şi discuţiile le stimulează mintea şi le dau un sens. Peste drum de moschee se află splendida clădire a Operei, dar cine îşi permite să meargă acolo?

Scanned with OKEN Scanner

Toate condiţiile pentru revoluţia islamică sunt prezente în Egiptul de astăzi: inegalitatea veniturilor, conflictele dintre elite, oprimarea religioasă şi îndepărtarea de politică. Hosni Mubarak a condus ţara de la asasinarea lui Anwar Sadat din 1981; mai înainte, postul său ar fi trebuit să fie cel de vicepreşedinte, dar nu a mai ajuns să-l ocupe. Poliţia sa secretă (Mukhabarat) supraveghează constant oraşele aglomerate şi neliniştite, de ale căror nevoi guvernul nu se preocupă deloc. De douăzeci şi cinci de ani, eliminarea sistematică a tuturor concurenţilor a făcut ca politica egipteană să semene cu *Ferma animalelor* a lui Orwell; Mubarak este atât de refractar la ideea de a împărţi puterea cu altcineva, încât i-a întemniţat chiar şi pe liberalii laici, ca să lase doar partidele islamice ca alternativă dezagreabilă la sine însuşi – o capcană în care America mai cade încă, plină de naivitate. Spectrul venirii la putere a partidelor islamice este doar ultima dintr-un lung şir de scuze oferite atunci când se vorbeşte despre lipsa evoluţiei politice în lumea arabă; aşa răspund şeicii petrolului din Gloful Persic, care se ocupă de nevoile populaţiei în schimbul controlului politic total, în timp ce alţi arabi dau vina pe colonialism, pe America, pe Israel sau pe sărăcie[7]. Ironia în cazul scuzei cu partidele islamice este că ea vine dinăuntrul lumii arabe.

„Opţiunile pe care le avem în faţă nu sunt uşoare", reflecta un redactor de ziar în timp ce fuma o narghilea. „Cei mai mulţi dintre noi, egiptenii, avem un reflex conservator: alegem hrana copiilor noştri înaintea luptei pentru democraţie. Preferăm acomodări minore unei schimbări radicale." Activismul politic este mult mai puţin popular în Egipt decât plăcerea de a şedea pe terasa unei cafenele şi de a juca domino trăgând dintr-o narghilea. Însă renaşterea societăţii civile şi a presei arabe a inspirat o cultură democratică ce promite o a treia cale, de mijloc, între apatia ceaiului cu mentă şi militantismul cu mitraliere. Protestele nonviolente sunt acum o apariţie regulată, iar în 2006 douăzeci şi patru de publicaţii şi-au încetat apariţia pentru a protesta împotriva unei legi a presei draconice.

Un guvern care nu aduce nici autoritate morală, nici servicii publice este o ţintă perfectă pentru grupurile islamiste, care le aduc pe amândouă. Islamul nu este o doctrină a rezistenţei în faţa opresiunii de stat, însă, dată fiind baza sa spirituală şi socială tot mai largă, nu e de mirare că a funcţionat şi în această calitate[8]. Grupurile islamiste din Egipt şi din alte state arabe au ajuns să ofere asistenţa medicală şi facilităţile educaţionale pe care autocraţii incompetenţi le-au neglijat, în timp ce populaţia era în creştere. Islamiştii nu au nevoie de supape politice tradiţionale pentru a-şi răspândi mesajul, aşa că scoaterea lor în afara legii le oferă acestora o scuză pentru a manipula masele în moschei sau pentru a se răzbuna în mod violent. Poliţia secretă Mukhabarat chiar a deschis focul asupra votanţilor pro-Frăţia Musulmană în timpul alegerilor din 2005, ceea ce dezminte orice pretenţie democratică a lui Mubarak.

Cel mai frecventat şi mai curat lanţ de fast-food din Egipt, Mu'meneen („Credinciosul"), ne dă o bună despre idee cine revitalizează cu adevărat politica egipteană. Timp de decenii, autocraţia a fost zidul de protecţie împotriva comunismului şi a islamismului; acum, democraţia este arma islamismului folosită împotriva autocraţiei. Logica democraţiei

Scanned with OKEN Scanner

islamice constă în aceea că islamul vorbeşte despre eliberare, nu despre supunere, şi că democraţia este un mod de a-l pune la lucru[9]. Prin activism social şi prin evanghelism TV isteţ, Frăţia se adresează claselor de jos şi mijlocii ale Egiptului, convingând votanţii cu ajutorul unor sloganuri precum: „Islamul este soluţia!" sau „Dacă s-ar aplica islamul, nimeni nu ar suferi de foame!". Dar în timp ce Frăţia organizează dezbateri pentru a decide dacă islamul este singura sau doar una dintre mai multe surse ale legii, programul său politic nu are multe în comun cu religia, preocupându-se doar de stoparea corupţiei, crearea de slujbe şi ameliorarea serviciilor sociale. Prezenţa Frăţiei a trezit parlamentul din decenii întregi de moţăială prin cererile sale repetate ca Mubarak să sisteze starea de urgenţă declarată arbitrar. Islamul şi democraţia sunt cu siguranţă mai compatibile decât autoritarismul şi democraţia*.

Din Maroc până în Irak, detonarea sporadică şi anonimă a bombelor în timpul alegerilor este cea mai mare suferinţă a democraţiei. Însă singurul mod prin care poate scădea credibilitatea islamiştilor radicali care acţionează asemenea anarhiştilor ruşi din secolul al XIX-lea este acela de a le da mai multe şanse acelora dintre ei care se poartă asemenea democraţilor din secolul XXI[10]. Democraţia a contribuit la moderarea partidelor islamiste din toată lumea musulmană, iar acestea condamnă astăzi în Egipt actele teroriste practicate în numele lor, deoarece egiptenii sunt oripilaţi de escaladarea terorismului. Lucrătorii din turism deplâng exploziile de bombe din Valea Regilor sau din staţiunile de la Marea Roşie, precum cea de la Dahab, deoarece aduc pagube industriei de care depinde existenţa lor. „Ne dorim ca liderii noştri – fie laici, fie islamişti – să oprească aceste violenţe, nu să le agraveze", afirma un activist pentru democraţie din Cairo, adăugând apoi: „Islamiştii au mai multă credibilitate decât oricine din regimul lui Mubarak pentru a-i opri pe fanatici".

„«Democraţie impusă» e un oximoron", mi se plângea un islamist egiptean în faţa moscheii Al-Azhar. „Islamismul nu se autodefineşte prin referire la idealurile vestice." Dat fiind că alianţa personală a Americii este încheiată cu mult detestatul Mubarak – şi nu cu poporul egiptean –, eforturile sale de reformă sunt foarte încete, superficiale şi înguste ca viziune, subliniindu-şi ipocrizia prin protecţia oferită unui executiv deja atotputernic[11]. Statele Unite au fost refractare la ideea de a încheia pacte cu conducătorii obtuzi, preferând să-i plaseze în roluri secundare, în schimbul permisiunii de a-şi lăsa ţara să meargă mai departe – ca să nu fie trasă în jos odată cu ei[12].

* Nu este limpede dacă Frăţia Musulmană nu este cumva un lup în piele de oaie, care va câştiga puterea în mod democratic, numai ca să interzică alegerile, să cuprindă aparatul de stat, să atace minorităţile, printre care copţii creştini (reprezentând 10% din populaţia Egiptului), şi să implementeze legea *sharia*. La fel de probabil este şi că liderii Frăţiei vor păstra moscheea separată de stat, ca să nu trebuiască să cedeze clericilor puterea cucerită cu greu, şi că vor rămâne dedicaţi democraţiei şi popularului lor program anticorupţie. Dacă regimul Mubarak ar recunoaşte-o ca partid politic, acest lucru ar fi foarte folositor pentru a o deosebi de o asociaţie islamică oarecare (vezi Samer Shehata şi Joshua Stacher, „The Brotherhood Goes to Parliament", *Middle East Report*, nr. 240, toamna 2006).

Scanned with OKEN Scanner

Ca urmare, susţinea activistul tunisian pentru drepturile omului Moncef Marzouki, politica externă a Americii „facilitează creşterea forţelor islamiste extremiste"[13]. America este urâtă cel mai mult în ţările în care regimurile sunt aliate cu ea; la urma urmelor, aproape toţi teroriştii implicaţi în atacurile de la 11 septembrie 2001 proveneau din Egipt şi din Arabia Saudită. Dacă Vestul vrea democraţie în Egipt, trebuie să-i accepte pe islamişti ca parte a acelei democraţii. Aşa cum scria un analist: „Statele Unite pot face presiuni pentru o nouă amestecare a cărţilor, dar nu pot hotărî ce cărţi vor cădea de astă dată"[14].

„Ne plac europenii deoarece sunt mai puţin legaţi de Mubarak şi au parlamentele la care aspirăm şi noi", mi-a explicat un politician reformist. Mubarak tratează Constituţia egipteană ca pe o tablă de şah pe care piesele – articolele şi anexele – sunt schimbate sau îndepărtate pentru a influenţa relaţiile de putere dintre aripi şi facţiuni, iar Partidul Naţional Democratic (PND), condus acum de fiul său, Gamal, continuă acest experiment pentru a-şi asigura dominaţia asupra alegerilor parlamentare din 2010[15]. Dar deşi Mubarak s-a opus presiunilor americane de a semna chiar şi Declaraţia de la Alexandria – descrisă ca o „Magna Carta arabă" –, europenii continuă să pregătească judecători şi activişti care să facă lobby pentru o justiţie independentă. Majoritatea egiptenilor sunt prea tineri ca să mai fi cunoscut un alt conducător în afara lui Mubarak. Cel mai mare dar pe care ar putea să li-l facă Occidentul ar fi să-i lase să decidă corect dacă succesorul lui Mubarak va avea acelaşi nume de familie sau nu. „Ne dorim un lider care să fi folosit transportul în comun", a declarat un student la inginerie, devorând o farfurie de kebab în cartierul Mohandessein din Cairo.

Politica Vestului de favorizare a stabilităţii, şi nu a democraţiei s-a transformat într-un jalnic clişeu, căci o astfel de stabilitate nu poate dura mai mult de o generaţie şi îşi atinge apogeul în instabilitate. „Trebuie să ne socotim odată cu toate şi să curăţăm acest regim, aşa cum au făcut cei din Iran", declara o studentă din Cairo într-o cafenea plină de fum. Poate că Egiptul nu se îndreaptă către un război civil în stil algerian, dar ipoteza unei revoluţii în stil iranian – aşa cum spera Ayman al-Zawahiri că se va întâmpla după asasinarea lui Sadat în 1980 – nu poate fi ignorată. Democraţia este alternativa optimă, chiar dacă asta va însemna că Egiptul va fi mai puţin prietenos faţă de Statele Unite pe termen scurt şi va forţa guvernul să cultive legături cu Frăţia Musulmană. Nu este o chestiune de preferinţă religioasă sau de loialitate personală, ci o simplă necesitate strategică – a juca cu toate părţile în interiorul Egiptului, aşa cum Egiptul însuşi a cochetat cu toate superputerile. Până la urmă, un Egipt democratic se va concentra, probabil, mai mult pe problemele interne, decât să denunţe Statele Unite[16]. Iar dacă ţara va intra totuşi în derivă, ea va fi singura vinovată.

Întoarcerea arabismului

Arabii sunt norocoşi. Spre deosebire de situaţia din America Latină, combinaţia de reţele familiale şi sociale dense şi interdicţii religioase din lumea arabă contribuie la siguranţa publică: nici un oraş arab care nu este ocupat de americani sau israelieni nu este atât de periculos ca un oraş de mărime comparabilă din emisfera vestică. Metoda

hawala (încrederii) de transfer de bani permite schimbarea unor sume enorme în întreaga regiune, dar şi în lumea largă. Banii trimişi în acest fel au contribuit la reducerea sărăciei în Egipt şi în alte state arabe, în ciuda stagnării economice din anii '90. Arabii sunt ospitalieri şi totodată ingenioşi, astfel că, în lipsa unui venit disponibil, ei dau dovadă de o remarcabilă capacitate de a improviza, reparând maşini stricate. Astăzi, în Cairo mai trec încă, într-un cor de păcănituri, Fiat-uri şi Peugeot-uri incredibil de vechi, care ar putea stârni invidia multor taximetrişti din Ucraina.

Întâlnirile arabilor sunt foarte informale, iar cultura *wasta* – a legăturilor personale – este preferată instituţiilor moderne[17]. În afara elitelor puţin numeroase, care par pierdute dacă nu folosesc limba engleză, sectoarele publice congestionate din Libia, Arabia Saudită şi chiar Iran rămân bastioane ale unei ineficienţe stupefiante. Ziua de muncă începe târziu şi se termină devreme. Birocraţii nu au nici o tragere de inimă pentru a-şi îndeplini funcţiile de bază, darmite să îşi mai asume vreun risc. Toate treptele ierarhiei duc către o singură autoritate, aşa că toate responsabilităţile cad în sarcina unui singur lider care nu poate fi tras la răspundere – unul pentru fiecare ţară arabă. Limba arabă, *wasta*, *hawala* şi islamul au unit popoarele arabe timp de secole, dar politica le-a separat. În timpul înfloririi naţionalismului în Europa secolului al XIX-lea, arabii erau încă subjugaţi de otomani. Primii intelectuali panarabi credeau într-o ţară arabă cuprinzătoare, democrată, laică şi egalitaristă, o viziune care promitea eliberarea statelor arabe, dar reprezenta totodată o ameninţare la adresa suveranităţii preţuite de acestea[18]. Acest mare tărâm arab trebuia să se unească în faţa confruntării cu Vestul sau cu sionismul, dar panarabismul şi-a pierdut farmecul după victoria fulgerătoare a Israelului în războiul de şase zile din 1967[19]. O situaţie ciudată a fost şi cea din 1990, când preşedintele irakian Saddam Hussein se împăuna că ar fi liderul tuturor arabilor, în timp ce Arabia Saudită invita armata americană să respingă invadarea de către acesta a Kuweitului.

Astăzi, pendulul psihologiei arabe se abate din nou în direcţia arabismului dedicat. Arabii au învăţat că Vestul va avea mereu un motiv – petrolul, democraţia, terorismul – ca să intervină în treburile lor, ceea ce a făcut din mişcarea panarabă una îndreptată atât împotriva Americii, cât şi în sensul unităţii arabe. Uşurinţa cu care s-au unit Egiptul şi Siria în 1958 ca să formeze Republica Arabă Unită, fuziunea făcută, în replică, de către Iordania şi Irak, eşecul rapid al ambelor iniţiative – toate acestea demonstrează fluiditatea civilizaţiei arabe şi natura străină a sistemelor de stat care i-au fost impuse. Mai mult ca niciodată, lumea arabă posedă toate ingredientele – teren, forţă de muncă, capital, limbă, acces la tehnologie, interese comune şi duşmani comuni – ca să formeze un bloc geopolitic natural, globalizându-se singură, aşa încât ocupaţiile statelor arabe unele de către altele sunt lucruri de mult apuse.

Liga Arabă, considerată defunctă nu cu mult timp în urmă, se află în plin proces de reinventare – nu ca o ameninţare la suveranitatea statelor, ci ca organizaţie a Naţiunilor Unite arabe, încurajând cooperarea tehnică prin agenţii comerciale, educaţionale şi agricole specializate. Pe coridoarele aglomerate ale sediului central din Cairo, oficiali ai Ligii Arabe vorbesc despre Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului ca despre un exemplu al eforturilor lor de a depăşi dispreţul reciproc al Egiptului şi al Arabiei Saudite (egiptenii îi văd pe saudiţi ca pe nişte beduini inculţi; saudiţii îi văd pe egipteni ca pe nişte cerşetori şireţi) pentru a uni cele mai populate şi mai bogate state arabe, adevărate motoare ale renaşterii arabe. Proiectele Ligii Arabe sunt astăzi de a construi o reţea de electricitate şi gaze naturale care să facă legătura între Maghreb, prin Egipt, cu Iordania şi Siria, de a aduce apa desalinizată din Golful Persic către

Scanned with OKEN Scanner

pământurile secetoase ale Egiptului şi Iordaniei şi de a cultiva terenurile fertile din Sudan. Un parlament arab a luat fiinţă în 2005, iar comitetele sale permanente monitorizează instituţiile executive arabe şi întăresc puterile parlamentare. Politica arabă ar putea, în timp, să ajungă din urmă economia arabă. „Poate că o forţă arabă de menţinere a păcii îşi va risca vieţile soldaţilor săi pentru musulmani, aşa cum fac acum Statele Unite şi Europa", reflecta un arab, plin de ironie.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXIII

Mashreq: hărți rutiere

Cel mai adesea, prin termenii *Orient Mijlociu* sau *Mesopotamia*, ca şi prin la fel de vagul termen franţuzesc de *Levant* se înţelege regiunea Mashreq. Deşi era considerată curtea din spate a URSS-ului în timpul Războiului Rece, această regiune are încă margini neclare din perioada de după primul război mondial, ceea ce subliniază cât de adânci sunt faliile dislocate de existenţa ei. Istoria Mashreqului are toate elementele unui conflict prelungit între familii, supravegheat de arbitrii imperiali implicaţi în comerţul cu cai. În timpul primului război mondial, britanicii au sperat să inspire o revoltă arabă amplă îndreptată împotriva otomanilor, însă rezistenţa arabilor era mai degrabă separatistă decât naţionalistă : în loc să se unească pentru a-şi câştiga independenţa, arabii i-au manipulat pe aliaţi în scopul recâştigării vechilor lor domenii feudale individuale[1]. La Conferinţa de Pace de la Paris, Woodrow Wilson dorea să pună capăt situaţiei în care popoare şi provincii întregi erau „schimbate unele pe altele... ca şi cum ar fi fost sclavi sau pioni pe o tablă de şah". Dar Franţa şi Marea Britanie îşi împărţiseră deja Siria între ele prin Înţelegerea Sykes-Picot din 1916, folosindu-se cu nonşalanţă de hărţi ale diocezei catolice din Imperiul Otoman de la jumătatea secolului al XVIII-lea. Francezii au intrat în Damasc la începutul anilor '20, alungându-l pe emirul Faisal, marioneta instalată de britanici, căruia i s-a oferit, spre consolare, Irakul. Europenii luau de bună ideea că arabii ar putea conlocui cu sioniştii în Palestina, dar după ce tânărul rege ibn Saud a cucerit Hejazul în 1924, unificând Arabia Saudită, fratele mai mare al lui Faisal, Abdullah, a trecut cu armatele în Siria, aşa că britanicii au creat Iordania luând trei sferturi din teritoriul Palestinei şi l-au făcut rege acolo.

Şi chiar atunci când regiunea nu mai putea să dea vina pe britanici pentru dezordinea din interiorul ei, au sosit americanii, înarmaţi cu vechile intenţii nobile ale preşedintelui Wilson de acum o sută de ani. Dar trebuie America să urmeze soarta predecesorilor săi europeni ? Ca şi britanicii, America a declanşat un război (împotriva Irakului) justificat parţial de ideea eliberării arabe, însă aceasta a transformat-o în cea mai detestată putere din regiune. Şi britanicii s-au amestecat în treburile musulmanilor, tratând islamul ca pe o singură entitate care putea fi cooptată şi separată în unităţi religioase şi laice sau chiar putea fi înlocuită prin alte forme de loialitate către popor

sau către dinastia conducătoare, dar ei n-au observat ascensiunea spectaculoasă a celei mai puternice forţe religioase din regiune: *Ikhwan*, Frăţia Wahhabită din Arabia. În cele din urmă, scopul nobil de a modela destinele unor ţări îndepărtate s-a transformat într-o problemă de cruţare a cât mai multor soldaţi şi de reducere a cheltuielilor[2]. Mashrequl de azi se confruntă cu moştenirea aceasta colonială – plus renaşterea islamismului, represiunea politică, intervenţia militară străină şi terorismul.

Deşi este sigur că ţările din Mashreq sunt pentru totdeauna ţesute în acelaşi covor, modelul corect al firelor rămâne încă să fie desenat. Arabii nu tind în mod natural către şovinism naţional; sistemul statului-naţiune alimentează rivalităţile, acolo unde experienţa istorică predominantă este coexistenţa. Hărţile otomane aveau zone fluide, curbe care desemnau triburile şi oazele pe care le ocupau acestea, însă graniţele de astăzi, trasate în grabă, se îndepărtează de orice raţiune de împărţire a popoarelor: Egiptul are cea mai mare populaţie arabă, dar o porţiune minimă de teren arabil; Kuweitul şi Qatarul au un număr mic de locuitori, dar sunt binecuvântate cu rezerve aproape nelimitate de ţiţei şi gaze naturale; populaţia palestiniană în creştere este compusă în proporţii aproape egale din refugiaţi dispersaţi şi din rezidenţi ai unui cvasi-stat înghesuit. Mozaicurile multietnice din Iordania, Liban, Siria, Irak, Palestina şi Israel sunt mult mai uşor de înţeles ca o reţea de centre urbane dispuse pe vechi rute comerciale, decât ca ţări slab populate şi structural fragile, aşa cum sunt ele astăzi. În toate aceste state, democraţia îi poate mobiliza pe oameni, dar nu îi poate şi uni sau face să capete o gândire liberală. Fără drepturi puternice ale minorităţilor, democraţia înseamnă doar dictatura majorităţii, anihilarea unor tradiţii ancestrale şi poate chiar a formei statale. Dacă liderii Mashreqului ar adopta indiferenţa teritorială a otomanilor, comerţul şi toleranţa i-ar putea atrage de partea lor pe tiranii locali şi pe extremiştii oportunişti, iar Palestina ar putea deveni nucleul unei noi structuri geometrice, unind Tel Avivul, Ierusalimul, Damascul, Ammanul şi Bagdadul[3]. Ca şi în Valea Fergana din Asia Centrală, opţiunea trebuie făcută fie pentru oprimarea popoarelor în cadrul unor state de care acestea poate că nici nu aparţin organic, fie pentru punerea în comun a spaţiului şi a resurselor. Nicăieri în lume fragmentarea statelor – dar şi deschiderea lor – nu este mai necesară şi totodată mai periculoasă decât la răscrucea strategică a Mashreqului.

Israel şi Palestina: sfâşiate, dar împreună

Începând cu Declaraţia Balfour în favoarea unei patrii a evreilor, din 1917, Israelul a fost exemplul capital de formare a unui stat având drept vehicul migraţia. Existenţa statului Israel nu îi garantează securitatea, căci capacitatea migratorie a arabilor palestinieni nu a atins încă o hotărâre asemănătoare. De la victoria sa în Războiul de şase zile, ocuparea de către Israel a Fâşiei Gaza, a Cisiordaniei şi a Ierusalimului de

Scanned with OKEN Scanner

Est a dus la crearea unor capete de pod demografice de aproape 250.000 de coloniști. Deși aceste așezări sunt numite „datele din teren", încă nu se știe cine le va ocupa în viitor. Numărul crescând de palestinieni – fie ca refugiați, muncitori invitați sau cetățeni – în Israel, Iordania și Liban a dat un imbold puternic statalității palestiniene, deoarece lipsa lor impusă de identitate națională provoacă sentimentul aceleiași lipse și la vecinii lor. Dat fiind că astăzi există cu mult mai mulți arabi decât evrei între Marea Mediterană și fluviul Iordan, ironia conflictului israeliano-arab face ca doar prin crearea unui stat palestinian să fie asigurată supraviețuirea Israelului ca stat al evreilor.

Asemenea Libanului și Emiratelor Arabe Unite, Israelul este un șirag de oaze construite deasupra deșertului de pe coasta Mediteranei cu ajutorul forței de muncă imigrante. Deși Tel Avivul seamănă cu un oraș european modern, ai cărui locuitori vorbesc despre „NASDAQ, nu Nablus", el nu poate face abstracție de necazurile îngemănate ale terorismului și decăderii turismului, mai ales când centre de mare civilizație precum Haifa sunt aproape evacuate în timpul conflictelor, așa cum s-a întâmplat în timpul războiului din 2006 cu Libanul. Dar există o oarecare integrare economică a Israelului și a statelor arabe: Israelul produce componente high-tech pentru companiile americane, iar aceste produse – printre care cipurile Motorola – sunt reetichetate în Cipru și vândute locuitorilor din țările arabe dependenți de telefoane mobile. Dacă vor avea succes Zonele Industriale Calificate (ZIC) care promovează producția în comun și cooperarea între trei porturi învecinate de la Marea Roșie – Taba din Egipt, Eilat din Israel și Aqaba din Iordania –, acestea ar putea deveni, în loc de ostateci mutuali, un nod uriaș de transport colectiv.

Toynbee descria Ierusalimul în anii '50 ca fiind „împărțit asemenea unui atom în două orașe reciproc ostile care se dezvoltă unul alături de celălalt fără să se întâlnească"[4]. Însă punctele de control militare ale Israelului, autostrăzile ombilicale autonome și banii veniți din diaspora nu pot desface temelia comună a Zidului Plângerii, a Cupolei Stâncii și a Bisericii Sfântului Mormânt. Ierusalimul este supremul oraș politeist: și evreii, și creștinii, și musulmanii s-au luptat pentru controlul său exclusiv, dar întotdeauna acesta le-a scăpat. În Orașul Vechi, suprapunerea clopotelor bisericii cu vocea muezinilor din moschei produce o continuă cacofonie, în timp ce magazinele vând de-a valma reprezentări religioase creștin ortodoxe, iudaice și islamice, toate amintind de originea lor semită comună. Însă instabilitatea psihologică a credincioșilor din Palestina istorică este atât de mare, încât creștinii, nemulțumiți de masiva „barieră de securitate" care separă acum Ierusalimul de orașul lor sfânt, Betleemul, părăsesc Israelul în număr mare.

Bariera de securitate a Israelului este dovada că această țară se consideră frontiera estică a civilizației occidentale, dar și că trăiește într-o stare permanentă de război psihologic (sau propriu-zis) cu toți vecinii săi. Israelul se amestecă și intră în conflicte cu vecinii săi arabi din ce în ce mai mult. Teroriștii sinucigași palestinieni și soldații israelieni, cu toții făcând parte din generația care reprezintă viitorul regiunii, s-au luptat până au ajuns într-o poziție din care le e imposibil să mai iasă. Drepții și

Scanned with OKEN Scanner

ticăloşii sunt tot una. Israelul este în situaţia organului respins de corpul în care a fost transplantat, de aceea este mai probabil că va muri dacă nu va şti să se integreze într-un mod paşnic în Mashreq. Ca peste tot în lumea a doua, politica externă şi cea internă se suprapun în Israel mai mult ca niciodată. La fel ca în multe ţări din lumea a doua, prim-ministrul Ehud Olmert este fostul primar al capitalei. „Există multă sărăcie aici", a declarat un şofer de taxi din Tel Aviv, arătând spre edificiile moderne din centrul oraşului. „Pentru mulţi dintre noi, slujbele şi spitalele sunt mai importante decât prioritatea permanentă a armatei." Deşi primeşte subvenţii enorme de la Guvernul Statelor Unite şi de la diaspora evreiască, Israelul trebuie, dacă gândeşte realist, să cheltuiască mai puţin pentru armată şi mai mult pentru dezvoltare[5]. În domeniul turismului, ca şi în cel al comerţului şi al terorismului, Israelul nu se poate separa de Palestina decât în teorie, nu şi în practică.

Mulţi americani au ajuns să vadă Israelul aşa cum văd Pakistanul, ca pe un „aliat" care contribuie mai mult la problemele decât la soluţiile Americii[6]. În 2005, Israelul devenise pe tăcute cel de-al doilea mare furnizor de arme al Chinei după Rusia, oferindu-i, între altele, rachete antiradar şi proiectile aer-aer – şi asta în condiţiile în care China vinde proiectile Iranului, ajutându-l să-şi extindă zona de atac până deasupra Israelului. În schimb, China investeşte în extinderea porturilor Israelului, transformându-le în centrele sale de export la Mediterana către Europa. S-ar putea ca în viitor China să sprijine Israelul la fel de mult ca America, dar nici măcar aceasta nu va rezolva problema existenţială a Israelului: palestinienii.

De-a lungul variatelor etape ale procesului de pace israeliano-palestinian, măsurile mărunte şi periferice păreau victorii majore, deşi lăsau complet de-o parte chestiunile controversate precum reîntoarcerea acasă a refugiaţilor şi statutul oraşului Ierusalim, chestiuni pe care ambele părţi le foloseau pentru a încurca situaţia chiar în clipa rezolvării ei. Sioniştii se foloseau de terorism ca tactică principală pentru alungarea britanicilor în deceniul de dinaintea întemeierii statului Israel, aşa cum fac şi palestinienii astăzi[7]. „Trăim într-un purgatoriu, veşnic supuşi stăpânilor birocraţiei internaţionale", protesta un oficial palestinian în Ierusalimul de Est, frustrat din cauza absenţei autoguvernării palestinienilor şi a libertăţii de mişcare. După victoria partidului Hamas în alegerile din 2006, forţele de securitate israeliene au obligat parlamentul să convoace o sesiune extraordinară prin videoconferinţă, amintind astfel că actualul model israelian de tratare a palestinienilor ca enclave economice şi politice nu poate rezista[8]. Ca şi în ţările lumii a treia, dezvoltarea este compromisă atunci când politica ajutoarelor are prioritate asupra construcţiei unei guvernări indigene. Agenţiile internaţionale de ajutorare se ocupă de nevoile urgente, dar în acelaşi timp creează o bulă economică ce dispare odată cu ele (aşa cum s-a întâmplat în Kosovo). Cea mai mare parte din bugetul palestinian provine din fondurile donate de către guvernele europene şi arabe, iar ONU rămâne în continuare cel mai mare angajator din Palestina (în vreme ce serviciul de securitate israelian Shin Bet este, se zice, al doilea, datorită reţelelor sale neoficiale de informatori şantajaţi). Palestinienii se simt umiliţi de

Scanned with OKEN Scanner

asistența internațională, folosită ca o subvenție pentru ocupația israeliană – subvenție pe care Israelul este obligat să o plătească de către legislația internațională. „În loc să ne construim propria națiune, suntem obligați să construim națiunile altora", a spus în continuare același oficial, referindu-se la emigranții palestinieni din Iordania, Irak și Kuweit. Situația de astăzi face din Palestina un fel de *Pali-stan*.

Dar palestinienii ar putea, în cele din urmă, să apuce să-și construiască propriul stat. Problemele lor în domeniul șomajului, al infrastructurii șubrede și al sporului accelerat de populație (care se presupune că va atinge 6,5 milioane până în 2020) ar putea fi rezolvate prin realizarea unui coridor de cale ferată, telecomunicații, electricitate și conducte de gaze naturale, conectând Jenin Nablus Ramallah, Ierusalimul de Est și Hebronul cu orașele Gaza și Rafah, de la granița egipteană. O astfel de rețea ar putea conecta aeroportul național și portul maritim din Gaza de Cisiordania, ar permite comunităților urbane și suburbane să se adune în jurul unor puncte nodale de pe acest coridor și ar putea oferi slujbe unui număr de 150.000 de palestinieni[9]. Dacă Uniunea Europeană și alți donatori internaționali vor oferi cele 6 miliarde de dolari necesare pentru construirea acestei coloane vertebrale a Palestinei, atunci dezbaterile despre întreruperea tactică a ajutoarelor către agențiile palestiniene ar dispărea, iar Europa s-ar putea felicita că a pus temelia rezolvării unuia dintre cele mai intratabile conflicte din lume. Cooperarea transatlantică pentru rezolvarea conflictului arabo-palestinian nu trebuie să se reducă la un număr mare de telefoane de calmare a protagoniștilor.

Timp de decenii, țările arabe și musulmane i-au neglijat pe palestinieni din pur egoism, dar acum acestea iau în mâinile lor cauza palestiniană. Chiar dacă Palestina are de mult timp un steag, un guvern și o echipă olimpică, Statele Unite și Israelul s-au opus intențiilor de ajutorare ale arabilor prin înghețarea proprietăților și prin blocarea transferurilor de bani – ceea ce le reduce mult opțiunile, ajungând până la a face contrabandă cu valize pline de bani din Iordania și Egipt. Dogma americană potrivit căreia Hamas nu poate „sta cu un picior în politică și cu celălalt în terorism" nu are multă greutate pentru arabi, mai ales că armele americane ale grupării Fatah au alimentat luptele interne ale palestinienilor, care au culminat în 2007 cu evacuarea din Gaza a autorităților Fatah de către gruparea Hamas. Atunci când Statele Unite și-au retras sprijinul pentru Autoritatea Palestiniană în 2006, Arabia Saudită, Egiptul și Iranul s-au oferit să-i acopere acesteia bugetul necesar, pentru a demonstra că guvernul ales democratic nu mai poate fi șantajat de către America. „Mulțumită diasporei noastre, fraților arabi și milosteniei islamice, Hebronul este reconstruit", mi-a explicat un consilier palestinian din Ramallah, unde cartiere întinse de vile albe ca frișca au răsărit în doar câțiva ani. Cât timp palestinienilor nu le este acordată statalitatea, presiunile exercitate asupra Hamas pentru a recunoaște Israelul sunt premature și chiar ciudate, întrucât Palestina este o entitate, și nu un stat, așa că nu are capacitatea de a realiza astfel de recunoașteri oficiale. În 1975, Henry Kissinger afirma că „nici o soluție nu este posibilă" fără crearea unui stat palestinian suveran. Trei decenii mai târziu aceasta rămâne prima condiție pentru o integrare regională pașnică.

Scanned with OKEN Scanner

Iordania: între Irak şi nicovală

Într-o ţară încercuită geografic precum Iordania, eşecul pândeşte mereu. Chiar existenţa statului este permanent ameninţată. Dacă Iordania se desface în bucăţi, nici un vecin nu va rearanja mozaicul: Israelul, palestinienii, Arabia Saudită, Siria şi sunniţii din Irak vor pune mâna pur şi simplu pe o porţie cât mai mare. Iordanul întruchipează toate complexităţile geopoliticii arabe la toate nivelurile posibile. Chiar şi naşterea sa a fost rezultatul interacţiunilor dintre promisiunile coloniale şi rivalităţile dinastice arabe, marcând diviziunea dintre casele regale ale arabilor din deşert în regatul Arabiei Saudite şi regatul haşemit al Iordaniei (ambele ţări purtând numele dinastiilor conducătoare). Până în ziua de astăzi, această ţară continuă să se folosească de căsătoriile cu familiile regale din Golful Persic pentru a-şi proteja independenţa şi pentru a atrage investiţii din partea acestora. Şi Iordanul a fost o zonă-tampon în timpul Războiului Rece, pe care Vestul o punea în faţa expansionismului sovietic. Deşi ofiţerii britanici au fost trimişi acasă cu toţii acum cincizeci de ani, Iordania se află astăzi sub influenţa covârşitoare a SUA. Presiunile americane au făcut ca această ţară să fie printre primele state arabe care au stabilit relaţii cu Israelul, chiar dacă nu au reuşit niciodată să obţină drepturi de recolonizare a palestinienilor transfugi sau să capete drepturi cu privire la cursurile de ape. De câte ori Palestina a fost destabilizată, refugiaţi săraci şi bogaţi au venit în valuri în Iordania, aducând aici bani şi probleme sociale. „Noi nu suntem o ţară", mi s-a plâns un intelectual din Amman conducându-şi maşina prin cartiere cu case albe, din stuc, dar şi prin cartiere împânzite de gunoaie. „Suntem doar închiriaţi din când în când de câte cineva."

Dar specialitatea Iordaniei este aceea de a se folosi de geografia sa victimizată. Cel mai bine a spus-o un om de afaceri iordanian: „Noi profităm întotdeauna de războaie – numai să fie ale vecinilor noştri, şi nu ale noastre!". Ammanul de vest a fost construit cu un amestec de bani din Golful Persic în urma războaiele de acolo şi de bani ai palestinienilor bogaţi care investesc în afaceri imobiliare, în caz că vor să se refugieze din Cisiordania, aflată la mai puţin de 90 km depărtare. Sute de companii iordaniene şi siriene au fost implicate în scandalul „petrol contra hrană" de la ONU, când acestea au primit bani pentru a sabota sancţiunile impuse asupra Irakului condus de Saddam Hussein. Companiile străine folosesc Ammanul ca punct de plecare pentru serviciile lor oferite la reconstruirea Irakului, de la transporturi până la asistenţă medicală. În acelaşi timp, o mare parte din clasa mijlocie irakiană a fugit în Iordania din calea războiului civil. Chiar şi iordanienii aflaţi pe treptele cele mai de jos ale ierarhiei sociale sunt implicaţi în economia de război involuntară a ţării. În faţa Ambasadei irakiene din Amman stau zilnic la coadă sute de bărbaţi iordanieni de vârstă mijlocie în aşteptarea permiselor de muncă cu ajutorul cărora vor putea intra în Irak şi îşi vor găsi o slujbă bine plătită, dar foarte riscantă. În toată ţara, fermierii săraci îşi încarcă propriile camioane cu produse pe care le vor vinde în Irak, de unde nu vor mai primi

Scanned with OKEN Scanner

benzină gratuit, ca pe vremea lui Saddam. „Contrabanda cu bunuri de casă din Arabia Saudită şi Iordania în Irak este încă o operaţie de rutină", a recunoscut omul de afaceri. În ciuda nesiguranţei din Irak, libanezii bogaţi investesc în portul nisipos din Aqaba pentru circulaţia vaselor şi pentru scufundări sportive, iar turismul înfloreşte în jurul Mării Moarte, bogată în minerale. Când se va termina războiul civil din Irak, vechile planuri legate de construcţia unei conducte de petrol până la Aqaba ar putea deveni realitate, iar în direcţia opusă, traficul camioanelor între Aqaba şi Bagdad ar putea genera un coridor comercial stabil al Mashreqului.

Iordania este o insulă de stabilitate, dar temperatura crescândă din apele înconjurătoare ameninţă s-o fiarbă. În ţară nu au intrat doar un milion de refugiaţi irakieni, ci şi luptători călîţi în războiul civil, extinzând domeniul luptei pe teritoriul învecinat. Iordania a înregistrat cel mai mare număr de atacuri teroriste şi de victime ale terorismului după Irak, atentatorii fiind irakieni, saudiţi, libieni şi chiar iordanieni. Orice mare hotel din Amman foloseşte filtre stricte de securitate, de la verificarea portbagajelor şi a şasiurilor la detectoare de metale şi controale corporale. Dacă Irakul se desparte în trei părţi, tocmai regiunea sunnită, mică, volatilă şi săracă în resurse, va deveni „curtea din spate" a Iordaniei. „Irakul ar putea deveni un dezastru pentru noi, dar nu putem să influenţăm cu nimic situaţia", a recunoscut un oficial de la Ministerul de Externe, întâmpinându-i plin de nervozitate pe colegii din elită în holul elegant al unui hotel de lux.

Iordania posedă foarte puţin petrol şi gaze naturale şi chiar şi mai puţin dintr-o altă resursă care influenţează tot mai mult relaţiile de putere din regiunea Mashreq: apa curată. Valea fluviului Iordan, împărţită între Israel, palestinieni şi iordanieni, ca şi semiluna fertilă dintre Tigru şi Eufrat – care a dat viaţă civilizaţiei mesopotamiene, din vremea Sumerului şi până la Irakul, Siria şi Turcia estică de astăzi – sunt coridoarele naturale ale Mashreqului. Vechii nabateeni se foloseau de sisteme de irigaţii sofisticate care pot fi încă observate în depresiunea netedă de-a lungul trecătorii al-Siq către Petra. Pot să-şi protejeze ţările din zonă rezervele de apă atât de preţioase? Barajele proiectate în sud-estul Anatoliei au îmbunătăţit vizibil calitatea vieţii pentru turcii şi kurzii din zonă, dar pânza freatică din aval scade într-un ritm îngrijorător, de 1,8 m pe an. Acordurile şi tehnologia de utilizare în comun a apelor ar putea suplini neajunsul: energia produsă de barajele hidroelectrice ale Turciei ar putea fi vândută ieftin Siriei şi Irakului, iar apa desalinizată din Golf ar putea fi canalizată spre nord, în Iordania, pentru a sprijini irigaţiile şi producţia agricolă. Un canal între Marea Roşie şi Marea Moartă este deja drenat, ca o dovadă că „războiul apei" poate fi evitat.

Căutând aliaţi printre ţările arabe, America a ridicat Iordania de la statutul de stat-tampon la acela de cap de pod geopolitic. SUA au devenit cel mai mare partener comercial al Iordaniei în urma încheierii unui acord de comerţ liber, iar aceasta a dat un exemplu pozitiv de colaborare economică cu Israelul prin intermediul Zonelor Industriale Calificate (ZIC). Realitatea este însă că puţine companii iordaniene au capacitatea de producţie necesară pentru a exploata ZIC-urile, iar iordanienii care

Scanned with OKEN Scanner

lucrează în cadrul acestora au slujbe de joasă calificare, prin care îşi câştigă existenţa, fără să se îmbogăţească. Adevăraţii beneficiari sunt companiile israeliene şi chineze care îşi înregistrează firmele de textile în Iordania şi cumpără majoritatea acţiunilor ZIC-urilor (China foloseşte aceeaşi eroare de design a globalizării şi în Africa de Nord, obţinând căi de export avantajoase către UE). Firmele chineze de inginerie cu sediul în Iordania au construit şi patru sau cinci baraje noi cu o eficienţă remarcabilă.

Dat fiind faptul că o mare parte din economia Iordaniei este concentrată în Amman, alte zone ale ţării au fost neglijate, ca, de pildă, al doilea oraş ca mărime, Zarqa, ce suferă din cauza poluării puternice cu deşeuri industriale şi a reţelelor defectuoase de canalizare. Din clasa de jos a acestui oraş a ieşit Abu Musab al-Zarqawi, cel mai nemilos militant Al-Qaeda din Irak, ucis în 2006. Pe ansamblu totuşi, nici o ideologie radicală nu a apărut din modesta populaţie beduină a Iordaniei, a cărei natură calmă se reflectă în moscheile umile din această ţară. Fiind un popor preocupat de supravieţuire, iordanienii nu şi-au cheltuit energia pentru a devasta ambasada daneză după scandalul caricaturilor cu profetul Mohamed de la începutul lui 2006. „Pur şi simplu n-am mai vândut bere daneză", mi-a lămurit, scurt, un chelner dintr-un restaurant occidental din Amman. Dar acest lucru s-ar putea schimba. De pe oricare dintre dealurile din împrejurimi, Ammanul prezintă un orizont modern, plin de acoperişuri albe. Dar, ca şi în alte mari oraşe arabe, de la Marrakesh la Riyādh, limita dintre cartierele sale noi şi cele vechi arată existenţa unei segregări culturale între populaţia liberală şi cea conservatoare. În afara Ammanului, multe tinere afirmă că au ales să poarte vălul ca un simbol al responsabilităţii lor faţă de islam şi ca o reacţie la supraoccidentalizarea elitelor. Modernizarea şi conservatorismul sunt două tendinţe simultane în toată lumea arabă, alimentându-se reciproc.

Regele Abdullah trebuie să urmeze prima tendinţă, dar fără s-o ignore pe cea de-a doua. Liderii occidentali îl gratulează adesea pe Abdullah cu eticheta oarecum dispreţuitoare de „moderat", un termen considerat sinonim cu cel de eunuc în politica de putere arabă. De fapt, el nu este atât de liberal pe cât cred occidentalii, utilizându-şi în continuare poliţia secretă, Mukhabarat, pentru a se infiltra în cele mai multe clanuri şi grupuri sociale, protejându-se de posibile lovituri de stat. Însă el nu face din poliţia secretă o armată de asasini. Tatăl lui Abdullah, regele Hussein, a fost un mare politician, reuşind în cei cincizeci de ani de domnie ai săi să coopteze Frăţia Musulmană şi să păstreze unită o societate nenaturală de palestinieni şi beduini arabi. Timp de decenii, el s-a asigurat de colaborarea elitelor, lăsând sectorul privat la îndemâna grupurilor proguvernamentale, dăruind ministerele în funcţie de loialitatea tribală şi modificând legile electorale astfel încât să aibă un parlament obediente.

Într-o regiune unde liderii preferă să fie temuţi, şi nu iubiţi, Abdullah pune în echilibru puterea ereditară şi cererile de dezvoltare şi democraţie. Ca şi Marocul, Iordania se află într-o tranziţie gradată de la oligarhia tribală la guvernarea tehnocrată.

Scanned with OKEN Scanner

Apreciata sa politică educațională, de exemplu, a fost concepută de un grup de „miniștri digitali" care au realizat noul curriculum și au înălțat parcuri științifice pentru a inspira industria emergentă de IT[10]. Cum cea mai mare parte din populația Iordaniei se află concentrată în jurul Ammanului, o creștere a investițiilor ar putea duce repede la creșterea exporturilor, urcându-i vertiginos venitul pe cap de locuitor. Iordanienii talentați din diaspora se întorc, aducând *know-how* profesionist și fonduri pentru investiții high-tech. „Vom exporta cunoștințe, nu oameni", anunța un programator de calculatoare din Amman, plimbându-se prin campusul celui mai mare parc tehnologic din oraș. Alți întreprinzători au adus 200 de milioane de dolari în ultimii ani numai de la Hollywood, ale cărui companii cinematografice folosesc Iordania ca platou de filmare pentru scenele de deșert.

Încercarea lui Abdullah de a moderniza societatea iordaniană este mult mai dificilă. Regele a fost artizanul Declarației de la Tunis, care a propus chestiunea schimbării legii electorale, a drepturilor femeii și a reformei judiciare în parametrii conservatorismului arab și care a adoptat Arab Human Development Report ca set imparțial de indicatori pentru situația din Iordania, fără a denunța raportul ca fiind o conspirație. El a încercat să unească școlile islamice de jurisprudență astfel încât să nu poată fi deturnate în sens extremist în chestiuni precum declararea fatwei sau legile crimelor din onoare, acceptând treptat partidele islamiste în alegeri – o strategie care a diminuat violența radicală din Maroc până în Arabia Saudită. Soția lui Abdullah, supermodel și asistentă socială, Regina Rania, i-a sporit acestuia popularitatea și l-a adus mai aproape de popor, făcându-l pe unul dintre iordanienii indiferenți la monarhie să declare: „Dacă trebuie să avem un rege, atunci ăsta e individul!". Dar, în cele din urmă, succesul său – și succesul Iordaniei – depinde de felul în care el va ști să navigheze printre toate aceste presiuni domestice și printre vârtejurile turbulente ale Mashreqului.

Libanul și Siria: insuportabila ușurătate a Levantului

Libanezii întruchipează toate contradicțiile societății arabe moderne: sunt pasionați, dar superficiali, egotiști, dar fanatici, cultivați, dar materialiști, decadenți, dar nelinițiți. Sunt trilingvi și extravaganți, iar țara lor este singura țară arabă unde se poate schia pe pulbere și se poate face surf pe mare în aceeași zi.

Teoretic, Libanul este prima și singura democrație arabă din lume, dar în realitate ritmul atentatelor cu mașini-capcană spune mai multe lucruri despre evoluția sa politică decât istoria sa electorală. În 1989, președintele René Moawad a fost asasinat, generând o serie de ofensive militare care au pus capăt celor 15 ani de război civil în 1991. După alți 15 ani, prim-ministrul Rafiq al-Hariri și alți 12 colaboratori ai săi au fost aruncați în aer în centrul Beirutului, ceea ce a dus la mișcarea din 14 martie, care

Scanned with OKEN Scanner

a cerut plecarea armatei de ocupaţie siriene. Dat fiind că în Liban nu există stabilitate, libertatea şi democraţia de aici sunt un fel de eroare tehnică. Dimpotrivă, Siria îşi păstrează stabilitatea datorită conducătorilor care nu îngăduie nici libertatea, nici democraţia. Ambele sunt conectate prin trei forţe majore: moştenirea feniciană şi cea a dominaţiei grecilor asupra Levantului (bogatele centre comerciale din Tyr, Byblos şi Sidon), colonialismul european şi, mai nou, o rivalitate fraternă transfrontalieră în cursul căreia asasinatele frecvente sunt permise, iar fiii liderilor decedaţi Rafiq Hariri şi Hafez Assad – Saad Hariri şi Bashar Assad – se luptă să apere onoarea părinţilor lor.

Nimeni nu deţine de fapt controlul în Liban, şi cu atât mai puţin libanezii. Politica Libanului seamănă cu arheologia acestuia sub două aspecte: are mai multe straturi, după milenii întregi în care a fost ocupată, dar demonstrează întotdeauna că are puterea de a se reconstrui. În ciuda dimensiunilor ţării, politica libaneză este la fel de complexă ca oricare alta: guvernarea se face printr-un foarte instabil acord de împărţire a puterii numit „democraţie consociaţională", care îi aduce laolaltă pe creştinii maroniţi (ce deţin preşedinţia), pe sunniţi (prim-ministrul) şi pe şiiţi (preşedintele parlamentului). Democraţia nu este o alegere luminată, ci mai degrabă rezultatul unei poliarhii sectare în care fiecare grup are obiective politice distincte, care nu se suprapun decât în mică măsură. În timpul războiului civil, sectele creştine salutau invazia israeliană care submina puterile sunniţilor, iar alte comunităţi maronite erau vehement împotriva Siriei, în timp ce liderii lor încheiau înţelegeri cu Siria pentru a-şi păstra poziţia la guvernare. Sunniţii sunt iritaţi de importanţa disproporţionată deţinută de creştini, care au blocat realizarea oricărui recensământ din 1932 încoace. Iar majoritatea şiită, deprimată, priveşte cu amărăciune în urmă, la timpurile de dinaintea războiului, pe care sunniţii şi le amintesc cu nostalgie. Nimeni nu vrea să le ofere putere de reprezentare palestinienilor, care reprezintă 10% din populaţie şi ocupă tabere de refugiaţi supraaglomerate în afara Beirutului şi aiurea în ţară, ca, de exemplu, în tabăra Nahr al-Bared de lângă Tripoli, în nordul ţării, unde armata libaneză s-a înfruntat timp de o lună cu gruparea sunnită radicală Fatah al-Islam, în 2007. Deşi structura consociaţională face imposibilă dictatura, autoadministrarea care funcţionează în provincii exclude posibilitatea unei guvernări federale efective. Există 19 comunităţi religioase independente (de exemplu, druzii) în Liban, iar dispersarea puterii judiciare în teritoriu după criterii sectare ridiculizează pretenţiile de laicitate ale statului[11]. Armata libaneză este şi ea împărţită după criterii sectare, iar cartierele Beirutului sunt segregate în funcţie de confesiune, pe traseele pe care patrulau miliţiile în timpul războiului civil, obligând sau mituind familii întregi să se mute sau să se refugieze.

Libanezii nu sunt democraţi de la natură, ci capitalişti; ei au ştiut să profite inclusiv furnizării de femei europene pentru haremurile saudite în timpul marelui boom petrolier din anii '70. La puţin timp după încheierea războiului civil, în cursul căruia a murit o zecime din populaţie, Rafiq Hariri, un fel de Donald Trump al

Scanned with OKEN Scanner

Libanului, a început să exporte bogăţiile naţionale prin intermediul corporaţiei lui, Solidere, pentru a ridica ţara din cenuşă*. Cel puţin în Beirut, el a suprapus peisajului total distrus o faţadă strălucitoare, gest care se potrivea atât societăţii libaneze, cât şi unei mari părţi din lumea a treia: filantropie politică interesată, placată peste delimitările sectare, care scotea la vânzare poziţii şi influenţă. Beirutul de astăzi este cel mai iritabil oraş din lumea arabă, combinând eleganţa Istanbulului cu mizeria Tangerului, şi totuşi promite să pună în practică semnificaţia etimologică a termenului Levant („care răsare"), devenind un loc unde trăiesc împreună oameni de toate confesiunile, bucurându-se de o existenţă prosperă[12].

Însă politica străzii este mai importantă decât politica reală în Liban. Dimensiunea protestelor dă măsura adevărată a voinţei de putere. Bande de tineri sectari îşi marchează cartierele cu *graffiti*-uri şi se înfruntă cu cele vecine. O campanie de publicitate cu intenţii hazlii vorbea, în 2006, de „Parcări doar pentru şiiţi", iar panourile din alte zone ale oraşului reclamau servicii exclusive pentru celelalte secte, sugerând astfel că sectarismul rămânea în continuare o ameninţare. Nimeni nu poate cădea de acord cum să actualizeze Constituţia în funcţie de realităţile demografice şi de putere, aşa că bântuie teama de un nou război civil. În nici o altă ţară nu se aude mai des „Nu se ştie ce va fi mâine".

„Nici o parte nu ţine de fapt cu noi; pur şi simplu toţi se folosesc de noi", protesta un ziarist din Beirut, ale cărui rafturi şubrede din birou reprezentau o metaforă a lipsei de stabilitate a ţării. În Liban se intersectează sponsorii terorismului, teroriştii înşişi şi câmpurile lor de luptă, iar pragul psihologic de toleranţă al vecinilor din Mashreq este depăşit la cea mai mică mişcare. Invazia israelită din 2006 a Libanului ca replică la capturarea a doi soldaţi israelieni de către Hezbollah a avut loc chiar atunci când această ţară se pregătea pentru un nou sezon turistic record, care ar fi însemnat un nou an de progres în direcţia reconcilierii naţionale după asasinarea lui Hariri. Prin bombardarea aeroportului din Beirut, prin blocarea portului şi aruncarea în aer a unor cartiere şi sate întregi din sudul oraşului, Israelul a demonstrat că, asemenea Statelor Unite, consideră grupările inamice şi ţările care le găzduiesc la fel de vinovate. Noua distrugere a Libanului a amintit de invazia din 1980, când Israelul a încercat să extermine OEP, dar a depăşit-o pe aceasta prin creşterea puterii armelor, care au ucis de zece ori mai mulţi civili decât soldaţi (deşi se spusese că Hezbollah era inamicul), repetându-se chiar masacrul din 1996 de lângă tabăra de refugiaţi de la Qana, în sudul ţării. Deversările de petrol rezultate în urma bombardării uzinelor energetice libaneze au dus la cea mai mare criză ecologică din Mediterana înregistrată vreodată. „În cele din urmă, la noi a încetat muzica", a suspinat cu nostalgie ziaristul.

Hezbollah a fost comparat cu un stat în stat, o armată din umbră capabilă să declare război în numele guvernului, ba chiar să-l răstoarne. În ciuda rădăcinilor sale

* Înainte să devină prim-ministru, averea lui Hariri era estimată 2-3 miliarde de dolari. După moartea sa, revista *Fortune* a evaluat-o la 16 miliarde.

Scanned with OKEN Scanner

adânci în societatea libaneză, Hezbollah este, de asemenea, o parte de netăgăduit a planurilor măreţe ale Iranului („comoara sa neoficială") şi ale Siriei de distrugere încetul cu încetul a Israelului. (O Palestină independentă nu ar fi decât un impediment mărunt în realizarea acestui scop.) În loc ca Hezbollah să dispară după retragerea Israelului din sudul Libanului în 2000, numărul de arme şi fondurile acestuia au crescut. În 2006, miliţiile Hezbollah împrăştiaseră mii de rachete cu rază scurtă de acţiune în locuri izolate din sudul Libanului şi foloseau tehnologie iraniană de decriptare şi de localizare a ţintei pentru a detecta şi a distruge tancurile israeliene, în timp ce aruncau nenumărate proiectile asupra nordului Israelului, forţând evacuarea oraşului Haifa. Cu doar zece mii de luptători – o optime din armata Libanului –, Hezbollah a depăşit ca performanţe orice armată arabă de astăzi, ceea ce i-a adus un statut mitic în regiune[13]. Hassan Nasrallah, liderul religios al Hezbollah, a devenit cel mai popular conducător din lumea arabă (deşi este şiit) datorită hotărârii sale neabătute de a se opune tiraniilor occidentale. (George Bush, din contră, pare să fie mai puţin popular chiar şi decât Ariel Sharon – frumoasă ispravă!) Pentru arabi există o echivalenţă morală între Israel şi Hezbollah – unul este înarmat de SUA, celălalt de Iran şi Siria. Iar Hezbollah a devenit credibil ca realizând cele două funcţii gemene ale statalităţii – apărarea şi bunăstarea – datorită companiei sale de construcţii, foarte potrivit numită „Construcţii Jihad", folosită nu numai pentru reconstruirea şcolilor şi spitalelor din mahalalele şiite şi satele din sud, ci şi pentru oferirea de burse în aceste şcoli şi de tratament în aceste spitale.

Libanul rămâne în continuare un butoi cu pulbere care ameninţă să-l distrugă din nou. În acelaşi timp în care donatorii internaţionali strângeau la Paris, în 2007, opt miliarde de dolari pentru reconstrucţia Libanului, iar diaspora bogată a ţării, răspândită pe tot globul, din Brazilia în Indonezia (care aproape triplează numărul de locuitori din ţară, de patru milioane), trimitea din nou sume mari de bani, elemente saudite şi iraniene sprijineau partidele concurente, iar miliţiile sectare se reînarmau şi se antrenau în ţările învecinate. Libanul se reconstruieşte şi în acelaşi timp se pregăteşte pentru o nouă distrugere.

Călcarea în picioare a Libanului de către Siria în timpul războiului civil a fost pecetluită printr-un „Tratat de Frăţietate şi Cooperare" ce făcea din Liban o „proprietate auxiliară" a Siriei, ţară care nu s-a deranjat să-şi deschidă o ambasadă la Beirut[14]. În timpul conflictului din 2006 cu Israelul, mii de libanezi s-au refugiat în Siria, amintind încă o dată că Libanul, oficial independent, rămâne de fapt finlandizat. Deşi cheltuiesc 500 de milioane de dolari anual în comerţul oficial, sirienii au jefuit Libanul de 5 miliarde de dolari pe an din contrabandă şi fonduri din diaspora, sumă mai mare decât exportul Siriei.

T.E. Lawrence voia să le ofere arabilor „un palat de vis" plin cu camere ale deputaţilor, după ce ar fi fost încheiată perioada de „procesiuni ale libertăţii arabilor de la Mecca la Damasc", după eliberarea de sub otomani[15]. Însă astăzi Siria seamănă mai mult cu Uzbekistanul decât cu o sală de bal a libertăţii. Aşezată în inima

Scanned with OKEN Scanner

Mashreqului, Siria se află la răscrucea drumurilor istorice între civilizaţiile egipteană şi mesopotamiană, iar magnificele sale ruine de la Aleppo arată primele aşezări umane organizate, primele încercări de agricultură şi primele manifestări ale limbajului. Dar eşecul deceniilor de conducere socialistă a partidului Baath au transformat o potenţială centrală de energie de 20 de milioane de locuitori într-un mare obstacol în calea construirii Drumului Mătăsii. Ca şi Heidar Aliev din Azerbaidjan, Hafez al-Assad („protectorul leilor") a construit aici o ordine politică ce îi folosea exclusiv lui şi nu l-a învăţat pe fiul său Bashar cum se poate conduce un popor care de fapt nu este unul. Lipsit de loialitatea de care se bucura tatăl său, Bashar, cu ajutorul coteriei sale alawite, a eliminat o mare parte dintre membrii partidului Baath, ca şi din serviciile secrete, extinzându-şi relaţiile de clan prin căsătoria cu o reprezentantă a puternicelor familii sunnite. În bazarele din jurul moscheii Omeiazilor din Damasc, cetăţenii nu fac decât să vehiculeze teorii deprimante ale conspiraţiei, înconjuraţi de tot felul de portrete ale lui Assad, *père et fils*, producând nu atât spaimă, cât blazare.

„Statutul Siriei provine de la cei care o iau în seamă. Pentru sirieni, aparenţa de a avea influenţă este suficientă", explica un consultant politic libanez. „Cel mai mult îşi doresc să vorbească cu americanii... dar numai ca să-şi bată joc de ei. Indiferent ce spun americanii, ei fac exact pe dos." Accentul pus de SUA pe răsturnarea de la putere a lui Assad l-a făcut pe acesta şi mai defensiv, inspirându-i o strategie de supravieţuire externă care presupune legături mai puternice cu Turcia şi Iranul, dar şi o întoarcere la vremurile când ţara era clientă a sovieticilor, prin permisiunea acordată Rusiei de a-şi reloca flota din Marea Neagră în bazele navale din adormitele porturi mediteraneene Tartus şi Latakia. Cel mai mare investitor în proiectele Siriei de exploatare a petrolului şi a gazelor naturale este China. Dacă Europa ezită să intre în dialog cu elitele de afaceri siriene, cu partidele de opoziţie, cu Frăţia Musulmană, cu sindicatele, ONG-urile, presa şi cu exilaţii sirieni din Beirut, Turcia a intrat în acest vid de comunicare ca să îi înveţe pe guvernanţi cum să-şi reformeze banca centrală.

Cel mai bun simbol al debilităţii demarcaţiilor postcoloniale din Mashreq (şi o ironie a pretenţiei de unire a lumii arabe) este calea ferată din Hejaz. Construită ca să-i transporte în hagealâc pe călători de la Istanbul la Mecca, aceasta a ajuns aproape în ruină, funcţionând doar în Iordania, însă cu o încetineală ridicolă. Strategia occidentală ţară-după-ţară (dacă poate fi numită strategie) nu va rezolva niciodată amestecul de intervenţii ale iranienilor, de intransigenţă a sirienilor, de slăbiciune a libanezilor, de agresiune a israelienilor şi de disperare a palestinienilor. Doar UE, care conduce acum misiunea de menţinere a păcii la graniţa Libanului cu Israelul, poate oferi întregii zone posibilitatea unei afaceri profitabile ca să-i sprijine potenţialul comercial, turistic şi transportul în acelaşi fel în care o face deja în Maghreb. Integrarea Turciei în Europa o aduce pe aceasta în contact geografic cu Siria, Iranul şi Irakul, ţări pe care le-a abandonat acum o jumătate de secol. Reţeaua de transport europeană care se extinde în prezent în Caucaz ar putea fi copiată ca un sistem de drumuri care să înceapă din Turcia, trecând prin Siria, Liban, Israel şi

Scanned with OKEN Scanner

Iordania ; UE ar putea garanta conductele şi alte proiecte transfrontaliere, ameninţând ţările necooperante cu refuzul creditelor. Calea ferată din Hejaz s-ar putea, finalmente, extinde până la Cairo, Bagdad şi mai departe. În cele din urmă, ţările din Mashreq s-ar putea apropia unele de altele mai mult datorită unei bune înţelegeri a propriilor interese sau din cauza undelor de şoc provenite de la cutremurul geopolitic care a avut loc în Irakul vecin.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXIV

Fostul Irak: zonă-tampon, gaură neagră, graniță sfărâmată

Războaiele seamănă cu butonul „reset" al calculatorului: ele reechilibrează ierarhia puterii pe măsură ce ţările ies victorioase, se luptă cu forţe egale sau dispar cu totul. Toate acestea se întâmplă în Irak de când invazia americană din 2003 a eşuat în a crea un stat unificat şi democratic. Toate facţiunile din interiorul Irakului şi din ţările încojurătoare se luptă pentru propria viziune, ceea ce înseamnă că Irakul însuşi va înceta să existe, câtă vreme nimeni nu luptă în numele său. Irakul a devenit o ficţiune cartografică.

Pe vremea când Bagdadul era centrul califatului Abbasid, între secolele al VII-lea şi al X-lea, aici se configura puterea celui mai mare imperiu musulman, întinzându-se din Africa de Nord până în Asia Centrală, iar societatea mesopotamiană asculta de nişte instituţii religioase transcendente[1]. După primul război mondial, Marea Britanie a adunat laolaltă trei regiuni otomane care erau independente de sute de ani: nordul kurd guvernat de Mosul, centrul sunnit guvernat de Bagdad şi sudul şiit din jurul Basrei. Irakul nu a fost niciodată un stat în sensul modern al cuvântului. A fost o capsulă feudală în care clanurile de latifundiari îşi amplificau puterea printr-un regim centralizat. Chiar şi atunci când a fost considerat a avea o societate laică şi cosmopolită (cum erau odinioară cele din Afganistan şi Iran), dictatura lui Saddam Hussein, războiul cu Iranul din anii '80 şi expediţia de pedeapsă pentru invadarea de către Saddam a Kuweitului în 1990 i-au împins pe locuitori către forme diferite de izolare conservatoare.

Încă de atunci, Irakul centralizat şi occidentalizant a început să dispară ca formă şi conţinut. Chiar şi Uniunea Sovietică l-a condamnat pe Saddam, iar Gorbaciov a observat că armele pe care le vânduse Irakului erau menite apărării, şi nu invadării ţărilor vecine[2]. Saddam s-a menţinut la suprafaţă mai mult de un deceniu manipulând ONU prin programul „petrol contra hrană", în timp ce sancţiunile contribuiau la degradarea sistemului public de sănătate şi împiedicau cristalizarea unei opoziţii. Rezerva occidentalilor a semănat cu un „infanticid care se dă drept politică"[3]. Impunerea de către SUA a unei interdicţii de zbor în zonele de nord şi de sud i-au

retezat lui Saddam accesul la aceste regiuni bogate în resurse, a căror luptă actuală pentru a se întoarce la trecutul pre-irakian prin intermediul unui viitor independent eşuează într-o combinaţie de ceva ce Sir Arnold Wilson numea odată „anarhie şi fanatism... lipsit complet sau aproape complet de naţionalism"[4]. Irakienii îşi manifestă loialitatea faţă de clan, etnie sau sectă, şi nu faţă de stat, aşa încât promisiunea unui stat federal nu a reuşit să stăvilească războiul civil care a accelerat rebalcanizarea ţării – prin purificări etnice, emigraţie în masă şi schimburi de populaţie – şi apariţia unui Kurdistan, Şiistan şi Sunnistan.

Războiul din Irak a arătat că inteligenţa Statelor Unite este mai mică decât aspiraţiile sale de superputere. Incapabile să facă diferenţa între triburile arabe şi sectele islamice, SUA au abdicat grăbite de la responsabilitatea morală de a înţelege ţara pe care o ocupă, şi asta atât pentru binele lor, cât şi pentru binele celor ocupaţi[5]. Structurile militare masive ale armatei americane (ca şi noua ambasadă americană, uriaşă) demonstrează că SUA tratează Irakul ca şi cum ar fi de vânzare (către cumpărătorii privaţi aflaţi mai presus de lege pe care irakienii, oarecum îndreptăţit, îi consideră nişte tâlhari la drumul mare), şi nu ca pe o ţară eliberată. Strategiile care funcţionaseră în Balcani – o ofertă-pachet incluzând securitatea ţării, accesul la produsele de bază şi un nou sistem bancar – au fost ignorate în Irak, care s-a transformat într-un Afganistan din secolul XXI pentru mii de luptători străini: o oportunitate de antrenament pentru misiuni globale împotriva unui puternic ocupant imperial (practic, terenul de încercare pentru ulterioarele atacuri teroriste antioccidentale din Londra şi Bali) sau, mai important, locul în care se ciocnesc sunniţii şi şiiţii musulmani[6]. Depăşiţi de violenţa grotescă a războiului civil, irakienii de rând sunt prea mândri ca să arate că au trecut de punctul critic; ei îşi îngoapă morţii şi merg mai departe. Dar pe măsură ce numărul morţilor şi al exilaţilor creşte, trebuie să ne întrebăm câţi irakieni vor mai rămâne să reconstruiască ţara după terminarea războiului[7]. Cei mai mulţi irakieni consideră că o duc mai rău astăzi decât în timpul regimului lui Saddam, iar unii, privind din afară, afirmă ironic că numai un nou dictator ar putea salva Irakul. „Americanii au fost atât de ocupaţi să se pupe singuri în fund, încât li s-a înţepenit capul", a izbucnit un traducător irakian.

Se spune că dacă arabii ar fi trasat hărţile după primul război mondial, Irakul n-ar fi existat. Astăzi, Statele Unite, Iranul şi puterile sunnite din Egipt, Arabia Saudită şi Siria se află în competiţie pentru a redesena regiunea în al cărei centru se afla această ţară. Iranul, care are un teritoriu de trei ori mai mare şi o populaţie de patru ori mai mare decât Irakul, foloseşte teritoriul irakian pentru a-şi extinde influenţa în direcţia rivalului sunnit şi a gigantului energetic din Golful Persic: Arabia Saudită. În ciuda deceniilor de animozitate şi a lungului război care a costat peste un milion de vieţi, influenţa iraniană traversează astăzi cu uşurinţă canalul Shatt al Arab, trasat între râurile Tigru şi Eufrat, care reprezintă graniţa dintre aceste două ţări încă din 1639, când otomanii au încheiat un tratat cu safavizii. Cei 130.000 de soldaţi americani nu au reuşit să diminueze capacitatea Iranului de a pătrunde cu uşurinţă politica şi

serviciile de securitate irakiene, la toate nivelurile; astăzi, această țară furnizează insurgenților cei mai eficienți explozivi. Guvernul irakian a cerut chiar, din partea Iranului, asistență în domeniul securității și a recunoscut dreptul acestuia de a-și dezvolta propriul program nuclear. Peste tot se pot vedea dovezi ale colonizării economice iraniene, de la comerțul cu Kurdistanul până la reconstrucția moscheii din Najaf și până la aeroportul, calea ferată și electricitatea oferite orașului Basra, unde se vorbește mult limba farsi[8]. Dacă sunniții, mai ales cei din Arabia Saudită, sunt iritați de perspectiva unei hegemonii persane în regiune, ei nu sunt interesați nici să restabilească fosta putere a Irakului, mai ales că nu ar mai putea primi petrol ieftin de la Saddam cel martirizat. Dar ei nu vor ezita totuși să ofere arme și fonduri ciotului de țară pe care îl putem numi Sunnistan, alimentând războiul civil până când Irakul nu va mai fi.

Cu toate acestea, Irakul nu poate fi deocamdată considerat ca făcând parte din lumea a treia. Și cele mai paupere regiuni din Irak au locuințe adecvate, iar unele cartiere nu au cunoscut violența pur și simplu pentru că sunt prea sărace. S-au promis suficienți bani pentru reconstrucția infrastructurii țării după ce vor înceta violențele. În plus, din rezervele de petrol ale Șiistanului și Kurdistanului, unele fonduri vor fi realocate centrului sărac al Sunnistanului, pentru ca acesta să nu se transforme în deșert. Refugiații irakieni se vor întoarce – de la slujbele lor ca muncitori în Iordania sau ca prostituate în Siria – ca să-și refacă viețile, iar libanezii, sirienii, iordanienii și saudiții vor umple piața cu aparatură de telecomunicații, echipamente de construcții și cu produse agricole, integrând țara, cu ajutorul drumurilor și al căilor ferate, în regiunea Mashreq.

America are impresia că a ajutat întreaga regiune eliminându-l pe Saddam, dar ea nu a avut niciodată puterea să judece aceste lucruri în mod adecvat. Experiența colonială a Europei în această zonă s-a încheiat efectiv prin criza Suezului din 1956, iar experiența neocolonială a Americii se va sfârși și ea în aceeași țară în care a început, lăsând în urmă Mashrequl împânzit de alianțe schimbătoare și de țări care se află în competiție pentru dominația regională[9]. Deși mulți „ulii" americani au insinuat că dezbaterea cu privire la războiul din Irak a separat „vechea" Europă de „noua" Europă, este mult mai limpede că refuzul UE de a coopera a rănit America, deși prezența economică, politică și a forțelor de menținere a păcii europene crește în regiune. Prin construcția de drumuri, China a ajuns deja în Iran și poate astfel intra în Irak, cu scopuri comerciale și strategice, ea semnând deja un contract de vânzare a armelor în valoare de 100 de milioane de dolari cu guvernul irakian – împotriva voinței Americii –, oferindu-i armament ușor, pe care americanii nu îl dețin. Cu mai multe secole înainte ca China să-i vândă ilegal sisteme defensive antiaeriene lui Saddam Hussein, nepotul lui Ginghis-Han, Hulagu Han, a ajuns în 1258 până la Bagdad, jefuindu-l și punând astfel capăt califatului Abbasid. Irakul a mai fost dezmembrat o dată, iar istoria se va repeta. Pe termen lung, ar putea fi un lucru bun pentru întreaga regiune.

Rezolvarea chestiunii estului otoman nu va fi găsită până la dispariția Irakului, care va pune capăt și problemei kurzilor. Prinși între civilizația turcă, cea arabă și cea

Scanned with OKEN Scanner

persană, kurzii au fost năpăstuiţi de vecinii lor secole de-a rândul. În capitala irakiană a Kurdistanului, Erbil, prea puţine lucruri amintesc de citadela veche de trei mii de ani în care Alexandru cel Mare s-a luptat cu perşii. Kurzii sunt un popor indo-european care vorbeşte o limbă indo-iraniană. În ciuda scurtei lor perioade de independenţă sub forma Republicii Mahabad de la sfârşitul anilor '40, ţările vecine au refuzat să-i recunoască pe kurzi ca popor – în Turcia li se spune „turci munteni" –, dar ei reprezintă cea mai mare minoritate din regiune, prezentă în Turcia, Siria, Iran şi Irak. Nici un stat nu le dă o patrie a lor, aşa încât proverbul lor pare adevărat: „Singurii prieteni ai kurzilor sunt munţii".

În 1920, Arnold Wilson lansa un avertisment conform căruia „kurzii războinici nu vor accepta niciodată un conducător arab", iar astăzi poporul kurd, foarte vag desenat pe hărţile otomane, se transformă încet şi metodic într-un adevărat Kurdistan[10]. După ce satele lor au fost rase de pe faţa pământului, iar oamenii au fost gazaţi cu arme chimice, bucuria kurzilor faţă de suferinţele Irakului lui Saddam pare firească. „Avem autonomie faţă de Irak din 1991, iar generaţia tânără nu a fost niciodată în Irak, nu vorbeşte limba arabă şi nu a văzut niciodată un steag irakian înfipt pe pământ kurd", a declarat un ministru kurd în singurul hotel funcţional din Erbil. Kurzii vor neapărat independenţa; datorită necesităţii demografice, aceasta va deveni politica Kurdistanului. (Chiar şi într-un Irak federalizat, kurzii nu ar accepta decât o autonomie maximă, continuând în tot acest timp să primească donaţii importante prin intermediul Bagdadului.)

Kurdistanul există deja într-o mai mare măsură decât Irakul. Semne necvidente ale statalităţii sunt adoptate zilnic. Guvernul Regional al Kurdistanului şi-a creat ministere proprii pentru agricultură, dezvoltare, educaţie şi investiţii. În cadrul ceremoniilor de inaugurare din Erbil sunt distribuite ecusoane incorecte politic, arătând un Kurdistan unit, dar şi steaguri britanice (şi americane). Unităţile de gherilă *peshmerga* s-au transformat într-o forţă unită de 50.000 de oameni, care beneficiază şi de academie militară şi de poliţie. Dovada supremă de independenţă ar fi obţinerea controlului asupra rezervelor de ţiţei din jurul oraşului Kirkuk. Supuşi unei crâncene arabizări sub Saddam – care a interzis accesul kurzilor la centrale energetice, căi ferate, aeroporturi şi rafinării –, kurzii au înclinat balanţa demografică din Kirkuk în favoarea lor, sperând să-i definitiveze statutul prin referendumuri repetate. Kurdistanul a încheiat deja contracte imense de exploatare a petrolului cu companiile energetice străine şi plănuieşte să finalizeze construcţia unei mari rafinării lângă Kirkuk. „Atunci când guvernul din Bagdad refuză să ne valideze contractele, el nu face decât să ne amintească cât de importantă este independenţa", a declarat un oficial. Cu sau fără Kirkuk, kurzii au o monedă nouă, paşapoarte proprii şi calitatea de membri ai ONU[11].

„Nici măcar fratele meu nu e fratele meu până când nu este identificat la graniţă", spunea un translator care ducea un grup de vizitatori străini într-un tur al principalelor oraşe din Kurdistan cu un jeep japonez. La frontiera cu Irakul, soldaţi ai *peshmerga* stau nemişcaţi de pază în calea infiltrărilor nedorite, iar vorbitorii de arabă şi arabii

Scanned with OKEN Scanner

sunt supuşi adesea unei identificări rasiale, de care nu scapă nici miile de arabi irakieni care s-au refugiat în Kurdistan. Arabii în aceasta aici un act de purificare etnică, invocând ajutorul acordat de Israel Kurdistanului ca pe o dovadă în plus a metodei occidentale *divide et impera*. Loialitatea faţă de proiectul Kurdistanului depăşeşte legăturile de familie; kurzii participă tacit la un program naţional de pază în cartiere, cu scopul de a detecta activităţile suspecte.

Încă din timpul propriului lor război civil din anii '90, kurzii au început să practice guvernarea non-violentă în maniere pe care nu le întâlnim în ţările arabe învecinate. „Şi noi şi arabii suntem sunniţi, dar fundamentalismul kurd este un oximoron", a afirmat cu mândrie un jurnalist din placidul şi cochetul oraş Sulaimānia. Cele două partide – sau mai degrabă familii – conducătoare, KDP-ul lui Barzani şi PUK-ul lui Talabani, împart şi conduc Kurdistanul, controlând în stil mafiot toate afacerile şi făcând aproape imposibilă formarea unui al treilea partid. Dar în Kurdistan s-a impus civilitatea: de exemplu, în aeroporturi şi în alte locuri publice, armele se predau de obicei la intrare, asemenea hainelor şi umbrelelor. Dacă bisericile sunt distruse în tot Irakul, kurzii le construiesc. Erbilul are un nou mall, iar Parcul Azaadi („Libertăţii") din Sulaimānia, odinioară o bază a armatei irakiene, are astăzi un „colţ al exprimării libere" după model londonez, alături de un memorial pe care sunt inscripţionate numele kurzilor executaţi aici în 1963 de către regimul partidului Baath. În jurul parcului răsar case mari şi moderne, construite cu piatră adusă din marile cariere de marmură. Prezenţa crescândă a diasporei kurde este un indicator esenţial al succesului acesteia. Spre deosebire de Siria şi Irak, care suferă de pe urma exodului creierelor, kurzii se întorc cu banii şi cu talentul lor. Mulţi se exprimă fluent în germană şi ar putea face pentru Kurdistan ceea ce au făcut turcii din Germania pentru ţara lor. Alţi kurzi expatriaţi ajută la întemeierea unei noi universităţi în Sulaimānia, unde predau deja profesori invitaţi din Europa şi America.

Naşterea Kurdistanului nu va fi primită bine de către vecinii săi nesiguri, Iranul şi Siria, care practică represiunea violentă faţă de propriile minorităţi kurde. Însă crearea Kurdistanului nu le-ar afecta decât mândria, nu şi securitatea, căci ar putea pur şi simplu să-şi expulzeze mica populaţie kurdă către noul stat independent*. Turcia ezită şi mai mult în legătură cu independenţa Kurdistanului – deşi obsesia ei emoţională nu reprezintă o afirmaţie strategică validă. Pretenţiile ei extravagante asupra oraşului Kirkuk nu au şansa să fie îndeplinite pe baza numărului mic de turkmeni care locuiesc acolo, iar Turcia nu are de ce să se teamă de un Kurdistan independent, deoarece

* Prezenţa minorităţilor kurde în statele învecinate ar servi mai mult intereselor Kurdistanului decât unei consolidări totale a fostei regiuni irakiene. Un Kurdistan etnic pur ar putea fi izolat de vecinii răuvoitori, în timp ce statutul de minoritate poate fi de ajutor pentru crearea de presiuni internaţionale în vederea obţinerii unor drepturi mai mari. De exemplu, după un val de proteste ale kurzilor din Turcia în 2006, un post de televiziune kurd a adus în faţa Curţii Europene a Drepturilor Omului plângerea sa faţă de limitarea timpului de emisie şi a cenzurării conţinutului emisiunilor sale de către Turcia.

Scanned with OKEN Scanner

depinde doar de ea dacă până la urmă Kurdistanul va fi ceva mai mult decât o Bolivie a Mashreqului: bogată în resurse, dar încercuită geografic. Turcia profită de mult timp de pe urma comerţului ilicit peste podul Habur, de lângă oraşul kurd Zakho, unde se găsea singurul punct sigur de traversare a graniţei irakiene. Camioanele care stau la coadă cale de câţiva kilometri ca să aducă benzină în Irak vor trebui să se îndrepte în direcţia opusă, pentru ca această ţară lipsită de ieşire la mare să exporte petrolul din Kirkuk.

În cele din urmă, strategia Turciei faţă de Kurdistan s-ar putea să devină esenţială pentru relaţiile UE cu Turcia, aducând-o tot mai aproape şi făcând-o dependentă. Companiile turceşti, cei mai importanţi constructori din regiune, ridică deja în ritm alert ambele aeroporturi internaţionale din Kurdistan, dar şi tuneluri, pasarele şi şosele de centură, în timp ce guvernul Kurdistanului asigură fluxul de petrol înspre portul strategic al Turciei, Ceyhan. Puternica armată turcească masată la graniţa de nord a Kurdistanului trece frecvent frontiera pentru a detecta activităţile PKK, dar un Kurdistan suveran ar fi obligat să ţină în frâu astfel de grupări în mai mare măsură decât provincia cvasiindependentă a unui stat ratat, aşa cum este astăzi. Contrabanda cu benzină, ceai, zahăr şi droguri a făcut legătura timp de secole între pieţele din Turcia, Siria, Iordania, Irak, Iran şi Afganistan, iar Kurdistanul s-a aflat mereu chiar în mijlocul acestora. Pe măsură ce comerţul Turciei cu Iranul şi Siria se va dezvolta, Kurdistanul va continua să-şi joace în continuare rolul de coridor comercial, lucru folositor pentru toate cele patru ţări. Faimoasa Şosea Hamilton, de-a lungul magnificilor Munţi Zagros, construită de inginerul neozeelandez A.M. Hamilton între 1928 şi 1932, ar putea deveni din nou o arteră principală pentru această porţiune a Drumului Mătăsii.

Geopolitica va înceta să mai existe atunci când graniţele, popoarele, resursele şi interesele îşi vor găsi un echilibru. Când războiul civil din Irak se va încheia, din regiune va dispărea poate o ţară – deşi existanţa unui Kurdistan independent va corecta o mare injustiţie a aranjamentelor de după căderea Imperiului Otoman şi, totodată, va contribui la depăşirea diviziunilor ostile dintre statele regiunii Mashreq. Kurzii vor primi, fără îndoială, toate libertăţile pe care le merită – singura întrebare este când.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXV

Iranul: virtuți și vicii

Iranul nu este sinonim cu Persia, deoarece aceasta era o civilizaţie puternică şi sofisticată, înflorind între peninsula Sinai şi India. Cuceritorii persani Cyrus, Darius şi Xerxes au înălţat Imperiul Ahemenid, egalul tehnic şi cultural al oricărui imperiu din Vest[1]. Deşi Alexandru cel Mare a jefuit Persepolisul, iar arabii au subjugat Persia în secolul al VIII-lea, lanţurile muntoase Alborz, Zagros şi Mekran au protejat ţara în faţa dominaţiei totale pe care arabii, în schimb, au suportat-o mult timp din partea europenilor şi a otomanilor. Aflată la apogeu în secolul al XVII-lea, dinastia Safavidă s-a întins din Anatolia şi din Caucaz, peste Mesopotamia, către râul Oxus (astăzi Amu Daria). Hărţile europene din secolul al XVIII-lea numeau Persia „Farsistan", iar triburile baluce din sud-estul Iranului şi din sud-vestul Pakistanului de astăzi vorbesc o limbă derivată din farsi. Deşi Iranul ocupă astăzi o poziţie geografică de primă importanţă strategică, întinzându-se de la Marea Caspică până la Golful Persic, întrebarea fundamentală rămâne aceea dacă el va putea să redevină Persia.

În 1934, Reza Han şi-a redenumit ţara Iran pentru a sublinia „originea ei nobilă", ariană, hotărât, asemenea vechilor perşi, să-şi extindă influenţa în toate direcţiile. Şi totuşi, obiectivul istoric al Iranului nu a fost hegemonia militară, ci independenţa strategică faţă de marile puteri. Ocuparea ţării de către Armata Roşie în timpul celui de-al doilea război mondial a generat câteva decenii de manevre repetate din partea Rusiei şi a Occidentului, printre care înlocuirea Şahului Reza cu fiul său Mohammed Reza Pahlavi, ajuns şah în 1941, o tentativă de lovitură de stat şi de asasinat asupra acestuia din partea Partidului Comunist (Tudeh), o lovitură de stat sprijinită de CIA în 1953 îndreptată împotriva prim-ministrului naţionalist Mohammed Mossadegh, ca replică la naţionalizarea Companiei Petroliere Anglo-Iraniene, şi crearea cu sprijinul CIA şi al Mossadului a temutului serviciu de securitate SAVAK[2]. Ca urmare, Şahul, cel mai loial aliat al SUA din regiune, s-a folosit de boom-ul petrolier din anii '70 pentru a cumpăra tot mai multe arme de la americani, cu scopul mărturisit de a-şi spori autonomia faţă de SUA[3].

Considerându-se un rege al regilor, Şahul s-a înstrăinat iremediabil de poporul său. După un secol de revoluţii naţionaliste şi comuniste, cea mai mare revoluţie cu

substrat religios din lumea modernă a avut loc în Iran, în 1979[4]. Revoluţia a fost îndreptată mai mult împotriva ordinii existente decât într-o direcţie proislamistă, astfel că ridicarea Ayatollahului Khomeini deasupra disputelor pentru putere dintre naţionalişti şi socialişti i-a uimit pe iranieni la fel de mult ca pe tot restul lumii. Revoluţia iraniană a fost greu de prevăzut, mai ales din cauză că ţara traversa o epocă de stabilitate şi prosperitate, iar Şahului îi plăcea să se considere un Atatürk persan[5]. În anii '70, Iranul avea PIB-ul la fel de mare ca al Spaniei şi se compara, plin de optimism, cu Germania, ţară din lumea întâi. În sfertul de secol care s-a scurs de atunci însă, absorbţia economică a Turciei de către Uniunea Europeană a adus-o pe aceasta mult mai aproape de realizările economice, de forţa militară şi de stabilitatea politică la care aspira Iranul. În anii '80, Iranul îşi celebra cei aproximativ 300.000 de martiri care pieriseră în războiul cu Irakul; doar petrolul mai păstra această ţară pe harta economică a lumii. De la contrabandiştii care traversau trecătorile şerpuite de la Kermanshah până la traficanţii de droguri de la frontierele cu Afganistanul şi Pakistanul, milioane de iranieni trăiau de pe o zi pe alta, supravieţuind cu ajutorul mai multor slujbe pe piaţa neagră. Iranul primea în continuare împrumuturi din partea Băncii Mondiale, chiar dacă unele nesemnificative, pentru canalizare, asistenţă socială, ajutor de urgenţă în caz de cutremur, amenajări funciare şi rezervele de apă, ceea ce demonstrează cât de dificilă este accederea în lumea întâi atunci când lipseşte stabilitatea politică.

Iranul reprezintă standardul în materie de tendinţe contradictorii ale lumii a doua. Calea radicală pe care a luat-o ţara sub îndrumarea lui Khomeini a ridicat întrebări fundamentale cu privire la necesitatea de a cinsti istoria preislamică şi prerevoluţionară a ţării, având în vedere situaţia zoroastrismului, iudaismului şi chiar a sufismului musulman (Rumi avusese o revelaţie chiar în Tabrizul iranian, în 1244), ca şi destinaţia unui altar care îl venera pe Şah, personalitate josnic de laică, pe care Khomeini o detesta[6]. Sistemul paralel de guvernare dual al acestuia, care încerca să reconcilieze teocraţia islamică cu statalitatea republicană, a creat tensiuni de care ţara nu a scăpat nici până astăzi: iranienii înşişi se folosesc de termeni precum poliarhie, oligarhie electivă, semidemocraţie şi neopatrimonialism pentru a descrie situaţia ţării lor, care e simultan un regim autoritar şi, probabil, ţara cea mai democrată din regiune, având alegeri pentru preşedinţie şi pentru parlament (Majlis)[7]. Deşi înţelegerea umilitoare a lui Khomeini cu Saddam Hussein i-a obligat pe iranieni să nu se mai considere divini în calitatea lor de „pionieri ai islamului", Gărzile Revoluţionare iraniene nu au încetat nici o clipă să conteste liberalismul occidental, susţinând dominaţia religiei în spaţiul public şi sponsorizând fundamentalismul islamic, din Palestina până în Pakistan.

În timpul Războiului Rece, Statele Unite au întreţinut relaţii speciale cu Arabia Saudită, Israelul şi Iranul, ca opozanţi ai comunismului. În 1977, preşedintele Carter a vizitat Teheranul şi a ţinut un toast în cinstea Şahului, numindu-l conducătorul unei „insule de stabilitate". Doi ani mai târziu, Şahul era izgonit în urma revoluţiei. De atunci, relaţiile Americii cu Iranul pot fi descrise ca o politică ostatică, deoarece

Scanned with OKEN Scanner

revoluţia din 1979 şi luarea ca ostatici a angajaţilor Ambasadei americane a întunecat orice relaţie sau, mai bine zis, non-relaţie a acestora. Fosta ambasadă a devenit o clădire de antrenament pentru elita Gărzii Revoluţionare, iar Iranul a ajutat la scoaterea talibanilor din Afganistan, lucru pentru care a fost „răsplătit" de către preşedintele Bush prin includerea în „Axa Răului".

Una dintre consecinţele acestei hărţuieli continue a fost alegerea lui Mahmoud Ahmadinejad ca preşedinte al Iranului, în 2005, încă un caz de fost primar al capitalei unei ţări din lumea a doua, în acest caz Teheranul, ajuns preşedinte. Identificându-se cu dorinţa de mai bine a omului simplu şi având un program anticorupţie, el a acumulat o putere mai mare decât predecesorii săi clerici. Deşi Iranul suferă încă de pe urma unei producţii de petrol sub potenţialul maxim, ca şi din cauza sporadicelor prăbuşiri ale avioanelor, ambele datorate tehnologiei depăşite, Ahmadinejad n-a pierdut nici o clipă şi a încordat muşchii unşi cu petrol ai Iranului în Liban, Palestina şi Irak, părând să aducă laolaltă tradiţia imperială persană şi fervoarea islamică contemporană[8]. Marile rezerve de petrol şi de gaze naturale ale Iranului, armata sa puternică (incluzând şi o flotă solidă), ca şi programul său nuclear avansat fac din această ţară o putere strategică şi în Golful Persic, ceea ce justifică numele contestat al acestui colţ de mare.

Tratarea copilărească, prin ignorare, a Iranului de către America nu ţine cont de faptul că, pe piaţa geopolitică, a încerca să izolezi o ţară este la fel de eficient ca şi a pretinde că nu există. La fel ca alţi lideri ai lumii a doua, precum Brazilia, Kazahstanul şi Arabia Saudită, Iranul este suficient de sofisticat din punct de vedere diplomatic ca să poată obţine beneficii din partea mai multor puteri simultan, mai ales dacă acele puteri se află în competiţie. Statele Unite s-au concentrat strict asupra potenţialului militar al programului nuclear iranian, ignorând că acesta poate fi folosit şi de către civili, ca şi celelalte nevoi comerciale ale ţării; UE a ignorat mulţi ani activităţile nucleare ilicite şi pe cele teroriste ale Iranului, sabotând sancţiunile americanilor şi devenind cel mai mare partener comercial al Iranului; iar Rusia i-a vândut tehnologie pentru reactoare nucleare, fără să se gândească la reacţiile în lanţ pe care le-ar putea declanşa[9].

Aşa cum le şade bine celor două mândre civilizaţii, legate prin trecutul comun al Drumului Mătăsii şi prin suspiciunile faţă de America, China ajută şi ea Iranul să depăşească tensiunile dintre dorinţa sa de influenţă strategică şi nevoia de investiţii sporite. Pentru China, Iranul este ultima pătrăţică din jocul de şotron care o va duce în Golful Persic, ceea ce înseamnă că, în cele din urmă, ea ar putea renunţa la expedierea petrolului iranian în vase petroliere prin strâmtorile Hormuz şi Malacca, transportându-l în schimb pe şosele, căi ferate şi prin conducte de-a lungul Afganistanului. China şi Iranul au semnat o gamă vastă de contracte în domeniul energiei, al infrastructurii şi al armamentului: un contract de 70 de miliarde de dolari pentru gazele naturale din câmpia Parsului Sudic (cea mai mare din lume); modernizarea unui mare câmp petrolifer în regiunea populată de kurzi; construirea unor terminale

Scanned with OKEN Scanner

petrolifere la Marea Caspică; construirea metroului din Teheran şi expedierea tehnologiei balistice şi a radarelor pentru apărarea antiaeriană. Iranienii radicali cred că ţara lor se poate deja baza pe China şi pe Rusia pentru obţinerea de tehnologie, arme şi pentru comerţ, fără să cedeze nimic Occidentului – şi asta chiar dacă Europa, cu imensa ei greutate economică, este de acord să ocolească sancţiunile[10].

„Este o insultă să ni se spună să renunţăm la programul nostru nuclear. E ca şi cum ni s-ar zice că nu putem comanda la restaurant un fel de mâncare pe care îl consumă oricine", insista un analist iranian, exprimând părerile majorităţii iranienilor, care sprijină instinctiv aspiraţiile atomice ale ţării. Noile bancnote iraniene celebrează fisiunea atomului, deoarece programul nuclear ar putea reprezenta un scut care să ajute la expansiunea influenţei revoluţionare. Fiind însă înconjurat de soldaţi americani în Irak şi Afganistan (şi, probabil, şi în Turkmenistan şi Pakistan), Iranul ar putea produce arme nucleare pentru autoapărare. Chiar dacă programul nuclear iranian ar fi acceptat în cadrul Tratatului de Non-Proliferare Nucleară (TNP), acesta ar putea oricând să depăşească pragul nuclear, invocând o ameninţare din partea Israelului sau a Pakistanului, două ţări care nu au semnat TNP, deşi au arsenaluri nucleare.

Ca şi plăcinta naţională sfărâmicioasă numită *gaz*, diplomaţia iraniană poate părea dulce, deşi e amară. Statele Unite şi UE au dat foarte greu în vileag falsa pietate a retoricii nucleare a Iranului, care reflectă echivocul deliberat şi ipocrizia culturală acumulată de-a lungul a secole întregi. Deşi Vestul nu poate elimina regimul iranian, sancţiunile sale au dat guvernului o scuză ca să nu-şi îndeplinească obligaţiile interne şi să îndepărteze atenţia publică de la încălcarea drepturilor omului. Atunci când Statele Unite nu au promis decât 40 de milioane de dolari pentru promovarea schimbării politice, aceasta a însemnat pentru reformatori „sărutul morţii", deoarece represiunea a fost imediată. Spre deosebire de Saddam Hussein, conducătorii iranieni preferă confruntările controlate unui război umilitor. O structură regională în care ar intra toate statele aflate între Israel, Iran şi Arabia Saudită (având ca patroni Statele Unite, UE, China şi Rusia) ar putea pune Iranul la locul lui, ba chiar ar putea ajunge la o înţelegere prin care s-ar oferi o normalizare a relaţiilor şi o ridicare a sancţiunilor în schimbul scăderii sprijinului acordat teroriştilor şi monitorizării unui program nuclear civil – iar contractele energetice ar putea să condiţioneze sau să susţină această înţelegere. Prin deschiderea porţilor în faţa investiţiilor, a turismului şi a presei internaţionale, strategia de autoizolare a regimului iranian ar fi copleşită, iar înţelegerile economice secrete dintre clerici şi bazar ar fi dejucate. Revoluţiile seamănă cu o oală care nu fierbe dacă te uiţi la ea, dar dacă inteligheţia şi masele îşi vor permite să gândească şi dincolo de necesităţile zilnice, atunci revoluţia va fi posibilă[11].

Sofistica diplomatică a Iranului maschează de fapt o profundă nesiguranţă cu privire la statutul său socioeconomic mărunt. Plină de ţiţei şi de gaze naturale, dar împotmolită încă în subdezvoltare, această ţară are griji mai presante decât uraniul. „Suntem o ţară confuză, iar miliţia Basijilor tulbură şi mai mult graniţa dintre spaţiul public şi cel privat", se plângea un întreprinzător începător din Teheran, referindu-se

Scanned with OKEN Scanner

la luptătorii neînfricaţi din miliţiile care au făcut războiul cu Irakul şi care aplică acum fără milă programul revoluţiei. Studenţii protestatari au dispărut şi au fost torturaţi. Un Iran mai democratic ar putea fi mai puţin încrâncenat în aventura sa nucleară, acceptând trocul armelor nucleare contra unei politici economice sănătoase[12]. Asemenea vecinilor săi arabi pe care îi priveşte de sus, nici Iranul nu posedă o viziune naţională comună convenită de facţiunile clericale, de afaceri şi tehnocratice, confuzie la care contribuie şi exilaţii săi divizaţi şi egoişti, între care se găsesc monarhişti şi elite ieşite din uz, răspândiţi pe tot globul până în „Teherangeles". Birocraţia iraniană este o mlaştină de corupţie ineptă şi ineficientă, care a introdus atât de mult ritualul în religie, încât şi-a înstrăinat o mare parte din generaţia postrevoluţionară, constituind cea mai mare parte a populaţiei de 70 de milioane de locuitori, ca şi pe cei mai mulţi dintre şomerii ţării[13]. Exodul creierelor din clasa tehnică a Iranului este deja foarte grav, dar e foarte răspândit în ţările din lumea a doua şi a treia, unde doar prin diaspora trece drumul spre succes; căutarea de permise de muncă la Ambasada canadiană din Damasc este văzută ca un pelerinaj pentru noua generaţie[14]. Şi, în ciuda potenţialului său agricol, a capacităţii sale de producţie şi a ruinelor antice care le egalează pe cele ale Greciei şi ale Turciei, principalele produse de export ale Iranului rămân aceleaşi ca şi înainte de revoluţie: covoarele, fisticul şi, desigur, petrolul.

Teheranul însuşi întruchipează cel mai bine degenerarea socioeconomică a Iranului. Oraşul nu are decât două sute de ani, aşa că nu păstrează nimic din măreţia istorică a Şirazului şi a Isfahanului, manifestată în altarele şi în grădinile lor imperiale. Este practic o mlaştină poluată în continuă expansiune, suprapopulată şi prost planificată urbanistic. Toynbee îşi amintea că la intrarea în Teheran călătorul se simte ca şi cum „ar părăsi ţara a cărei capitală oficială este acest oraş"[15]. Milioane de emigranţi economici vin în Teheran din zonele rurale, care suferă încă de pe urma aridităţii ce a pus capăt epocii de aur a Persiei în secolul al XII-lea. Incapabil să-şi controleze întinsa graniţă cu Afganistanul, Iranul este o rută de tranzit pentru o mare parte din comerţul anual în valoare de 65 de miliarde de dolari obţinuţi din heroină şi opiu rafinat, de care sunt dependenţi aproximativ un milion de iranieni adulţi. În ciuda tuturor tabuurilor sale sociale, abuzul de droguri, prostituţia, căsătoriile temporare (*sigheh*) pentru sex consimţit şi chirurgia plastică înfloresc în Iran ca peste tot în lume[16]. O ţară din care elita trebuie să plece ca să se poată distra, dar îi oprimă pe cei care nu şi-o permit; abia este capabilă să se guverneze singură, darmite să-şi mai domine vecinii. Regimul iranian este încolţit de globalizare.

În cele din urmă, armatele americană şi arabă împiedică Iranul să mai aibă întinderea teritorială a Persiei imperiale. Iranul poate să aţâţe neliniştea şiiţilor şi poate să-şi dispute insulele din Golful Persic, dar, aşa cum stau lucrurile acum, el nu mai poate deţine din Golf decât numele acestuia. Mai precis, deşi Khomeini a afirmat într-o frază celebră că revoluţia din 1979 nu se face doar pentru preţul pepenilor, după trei decenii contrarevoluţia care începe tocmai pentru asta se face.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXVI

Curentele Golfului

Chiar dacă toate robinetele de petrol şi gaze ale lumii, existente sau aflate în fază de proiect, ar sta deschise continuu, 40% la sută din rezerva mondială de energie ar proveni tot din Golful Persic, făcând astfel ca centralitatea geopolitică a Golfului să rămână aceeaşi, ca o pereche a centralităţii sale geografice, la răscrucea drumurilor dintre Europa şi Asia[1]. Mai mult de un secol, britanicii şi-au exercitat controlul imperial asupra acestui „lac britanic", guvernând regatele independente ale şeicilor din Golf ca pe faţa şi reversul aceleiaşi monede. Americanii îşi pun acum în joc, într-o manieră asemănătoare, legitimitatea prezenţei în zonă, bazată pe protejarea regimurilor actuale şi pe asigurarea continuităţii fluxului de petrol.

Securitatea nu se poate cumpăra numai cu bani. „Nu ne dorim prezenţa forţelor americane, dar simţim că avem nevoie de ele", a subliniat un consilier guvernamental din Qatar. Temându-se de imprevizibilitatea şi de austeritatea culturală a Arabiei Saudite, stătuleţele litorale precum Kuweit, Qatar, Oman, Emiratele Arabe Unite şi Bahrain apar ca nişte vasali aflaţi în diferite stadii ale revoltei faţă de stăpânul saudit[2]. Ele privesc regatul saudit aşa cum privesc Rusia fostele republici sovietice de la Marea Baltică şi din Caucaz : ca pe o gaură neagră uriaşă care încearcă să le tragă înapoi cu orice mijloace. Integrarea economică în Consiliul de Cooperare al Golfului maschează acest efort continuu de diferenţiere a identităţilor individuale despre care puţini outsideri au auzit. Fiecare stat se transformă într-un oraş-regiune globalizant pentru a se proteja în faţa dominaţiei saudite. Arabia Saudită mai cere încă vize vecinilor săi, chiar dacă aceştia nu au astfel de exigenţe unul faţă de altul, şi se străduieşte să le împiedice orice tentativă de a dejuca această regulă, blocând, spre exemplu, construcţia unui pod care să lege Bahrainul de Qatar, ca şi a altuia, mai lung, care ar fi legat Qatarul de Emiratele Arabe Unite. Când Bahrainul, ţară lipsită de petrol, a semnat un acord de comerţ liber cu Statele Unite, Arabia Saudită i-a blocat livrările de petrol de la câmpul Abu Safah, pe care, teoretic, cele două ţări îl stăpânesc în comun.

„E atât de aproape, încât poţi să-l vezi cu ochii tăi", a spus un analist strategic din Dubai, arătând dincolo de Golf, către Iran. „Şi chiar dacă nu-l vezi, ştii că e acolo."

Animozităţile interne ale Consiliului de Cooperare al Golfului au dat Americii posibilitatea să-şi reia vânzările masive de arme convenţionale şi să-şi disperseze numeroasele forţe militare cu promisiunea de a proteja micile regate ale şeicilor din Golf atât faţă de Arabia Saudită, cât şi faţă de Iran. În timpul Războiului din Golf, doar Kuweitul era proamerican pe faţă din cauza ocupării sale de către Irak, rămânând chiar şi astăzi un depozit cu rezerve pentru ocupaţia Irakului de către SUA. În schimb, astăzi, micuţul Qatar, care deţine o rezervă aproape nesfârşită de gaze naturale, este sediul din teritoriu al Centrului de Comandă (CENTCOM) al americanilor şi şi-a dizolvat propria armată pentru a sublinia faptul că se bazează pe aceea a Statelor Unite. Cea mai lungă pistă aeronautică militară din afara SUA este îndreptată direct către Iran. Minuscula monarhie insulară a Bahrainului, o fostă bază a marinei britanice în timpul celui de-al doilea război mondial, găzduieşte astăzi a cincea flotă americană. Deşi toate stătuleţele din Golf critică aroganţa diplomatică şi militară a SUA, ele preferă să importe mai degrabă hardware din Statele Unite decât software radical din Arabia Saudită wahhabită sau din Iranul şiit. Şi nu este vorba aici despre artileria grea şi navele de război ale Americii, ci şi de mii de agenţi de securitate solizi, foşti membri ai armatei, care patrulează instalaţiile din zona Golfului ca o reţea de gărzi pretoriene. Salariile lor exorbitante sunt un aspect secundar, cel puţin pentru şeici. Dacă SUA ar vrea să scape de vreunul dintre aceşti micro-aliaţi, ar trebui mai întâi să-i mituiască pe aceşti americani.

Preşedintele Jimmy Carter declara că Statele Unite vor proteja fluxul de petrol „prin orice mijloace", dar astăzi nu mai există riscul unei invazii sovietice asupra Arabiei, ca în timpul Războiului Rece (caz în care America planificase intervenţii extreme, precum aruncarea în aer a instalaţiilor petroliere saudite). Însă invazia americană din Irak a afectat atât stabilitatea, cât şi preţul petrolului, sporind neîncrederea europenilor şi a asiaticilor în capacitatea SUA de a asigura fluxul de petrol către ţările lor. În acelaşi timp, priorităţile regimurilor din Golf sunt generarea stabilităţii şi a bogăţiei şi abia în al treilea rând sprijinirea Statelor Unite pe cheltuiala lor. Atât Europa, cât şi China au intrat pe tăcute în Golf pe pieţele de energie şi prin afacerile de investiţii. Europa a întemeiat o zonă de comerţ liber împreună cu Consiliul de Cooperare al Golfului, în timp ce arabii îşi depozitează banii făcuţi din petrol în băncile europene (schimbându-i în euro), îşi listează companiile la bursa din Londra, şi nu la cea din New York şi cumpără avioane Airbus pentru companiile aeronautice mari precum Emirates sau Gulf Air. Termenul *petrodolar* pare din ce în ce mai învechit, şi la fel se întâmplă şi cu clişeul că arabii protestează faţă de America, deşi în secret îşi doresc cartea verde[3].

În acelaşi timp, povaţa (*hadith*) Profetului de a „căuta înţelepciunea peste tot, chiar până în China" a adus China în Golf. Asiaticii consumă mult mai mult petrol din Golf (care satisface cererea lor în proporţie de 70%) decât americanii, iar cererea lor este atât de mare, încât a modificat toate aspectele acestei industrii, de la impunerea preţului petrolului după numărul petrolierelor şi până la lărgimea şi adâncimea

Scanned with OKEN Scanner

canalelor. Datorită ratelor mari de creştere ale Asiei, OPEC nu trebuie să se îngrijoreze de faptul că scăderea economiei americane ar putea să-i reducă profiturile. Mai mult, vulnerabilitatea Chinei la creşterile abrupte de preţuri şi la blocaje o fac să se grăbească să construiască portul Gwandar din Pakistan pentru a căpăta acces la Marea Arabiei. Maturitatea geopolitică a Chinei este vădită în faptul că reuşeşte să facă faţă paradoxului oricărei superputeri, menţinând legături strânse în acelaşi timp cu inamicii mutuali din Iran şi Arabia Saudită[4]. O alianţă între Orientul Mijlociu şi Regatul de Mijloc evoluează fără a se face observată încă din anii '60, când China a început să vândă rachete Arabiei Saudite[5]. Mai nou, Arabia Saudită curtează intens China pentru a obţine investiţii, finanţând în schimb construcţia unui mare complex petrochimic în provincia chineză Fujian[6]. Dacă afacerile cu America sunt radioactive din punct de vedere politic, familia regală admiră China pentru faptul de-a fi devenit puternică fără a-i subjuga pe alţii, aşa cum a făcut Occidentul, ca şi pentru stilul său, asemănător cu al ei, de centralizare a tuturor deciziilor şi de diplomaţie deloc preocupată de respectarea drepturilor omului. „În loc ca dominaţia Americii să se instaleze în Golf, un nou Drum al Mătăsii maritim apare astăzi între ţările din Golf şi cele din Asia de Est. Este vorba de o relaţie complementară, în care asiaticii construiesc Visul Arab prin oraşe demne de secolul XXI, cumpărând totodată o cantitate din ce în ce mai mare de energie", spunea un analist al tendinţelor regionale din Dubai. Iar un oficial saudit observa că statul pe care îl reprezintă nu divorţează de America, dar poate oricând să-şi ia mai multe soţii[7].

Până la descoperirea petrolului, Arabia era considerată un deşert, aşa că nu avea parte de nici unul dintre avantajele colonizării, precum birocraţia modernă sau instituţii de învăţământ sofisticate. Wilfred Thesiger, exploratorul din armata britanică ajuns celebru pentru traversarea nesfârşitului Deşert al Arabiei, afirmase că „schimbările care au avut loc în timp de numai un deceniu sau două [aproximativ între 1950 şi 1970] sunt la fel de mari ca acelea care au avut loc în Marea Britanie de la începutul Evului Mediu şi până în ziua de astăzi"[8]. În anii '70, petrolul a devenit pârghia geopolitică a arabilor din lumea a doua, transformând monarhiile Golfului în noii îmbogăţiţi ai lumii. Dar în Arabia Saudită banii nu au servit decât pentru supradimensionarea aparatului de stat, în care se găsesc tot felul de membri ai familiei regale ajunşi şefi ai nenumărate ministere leneşe. Trecerea de la coliba de pământ la vilă a durat mai puţin de un deceniu: OPEC a pierdut controlul producţiei membrilor săi în anii '80, când preţurile la petrol s-au prăbuşit, iar populaţia Golfului s-a înmulţit exponenţial. Venitul pe cap de locuitor al Arabiei Saudite a scăzut, coborând-o de la statutul de cea mai bogată ţară din lume la o categorie mai modestă, alături de Mexic.

Câştigul imens provenit din ascensiunea preţului petrolului după evenimentele din 11 septembrie 2001 a inspirat un tipar comportamental cunoscut din perioada boom-ului petrolier din anii '70: cheltuieli extravagante pentru armată, care au atins apogeul în 2005, prin cele 40 de miliarde de dolari[9]. Fiind supus însă unei supravegheri mai atente din partea băncilor occidentale, capitalul arab nu mai este orb. Dacă ţările

Scanned with OKEN Scanner

arabe folosesc investiţiile străine pentru a le recicla înapoi în lumea întâi, 70% din veniturile petroliere arabe sunt acum reinvestite masiv înăuntrul lumii arabe[10]. Statele din Golf au alocat un trilion de dolari unor proiecte de infrastructură, printre care desalinizarea apei, universităţi, spitale, porturi noi şi înălţarea în mijlocul deşertului a unor oraşe care vor să facă export. Comunitatea de afaceri arabă se îndreaptă către o reformă profesionistă care aminteşte de alte eforturi colective din cadrul lumii a doua, din Europa de Est până în Asia de Est, investind în turism în Tunisia şi Egipt, în dezvoltarea agriculturii din Maroc până în Sudan şi în alte iniţiative care pot crea locuri de muncă şi pot chiar duce la acceptarea femeilor în câmpul muncii, schimbând astfel tiparul ţărilor din Golf „mai mult bogate decât dezvoltate"[11].

Dar chiar dacă aceste ţări sunt astăzi bogate (din nou), asta nu înseamnă că nu ar putea să-şi rateze şansa. Aspectele tribale ale controlului monarhic care au pus capăt prosperităţii au rămas în continuare aceleaşi[12]. „Structurile sociale medievale înseamnă un regres chiar şi după standardele arabe", a declarat, compătimitor, un observator al monarhiilor din Golf stabilit în Dubai. Modelul rentier al controlului pur familial acceptat în schimbul bunăstării împiedică echilibrul puterii între stat şi societate[13]. Atât în Qatar, cât şi în Emirate, în cursul nenumăratelor lovituri de stat fără vărsare de sânge din interiorul familiei regale, mulţi şeici s-au înlăturat de la putere şi s-au jefuit unul pe altul din mândrie sau din plictiseală. Prosperitatea vine de la patronat, nu de la forţa de muncă, ceea ce a dus la efectul debilizant al obţinerii de privilegii nemeritate: o societate decadentă, care se bucură de servicii gratuite, dar care se poate aprinde atunci când fluxul de petrol se va diminua*. Se va repeta oare istoria în Arabia?

---

* Doar cea mai bogată monarhie din Golf, Kuweitul, pe care toate celelalte o urăsc cordial, este destul de avansată politic şi economic pentru ca sintagma „monarhie constituţională" să nu fie, în cazul său, un oximoron. Chiar Majlis-ul l-a înlăturat pe emir în 2005. Populaţia este alfabetizată în proporţie de 90 %, votul universal a început să includă şi femeile din 2006, iar, mai nou, o femeie a fost numită ministru. Guvernul cheltuieşte mai mult din venitul pe cap de locuitor pe salarii, locuinţe şi afaceri capabile să creeze locuri de muncă pentru locuitorii săi decât alte state din Golf. De mai multe decenii, ţara este cel mai mare (şi cel mai discret) donator arab către ţările din Africa şi Asia, finanţând construirea de aeroporturi, şcoli, spitale şi amenajarea unor zone de pescuit. Dimpotrivă, Omanul este broasca-ţestoasă a regiunii. Datorită climei de la Oceanul Indian, musonul păstrează întreaga ţară fertilă, spre deosebire de Arabia, asigurându-i un profit mai mare din pescuitul de stridii decât din petrol. Constructorii de *dhaw*-uri indiene din Oman sunt cei mai buni din regiune şi îi au drept clienţi pe toţi cei care fac comerţ maritim în Golf. Cultura şi slabele rezerve petroliere din Oceanul Indian au făcut din Oman o monarhie mai blândă, iar Marea Moschee fixează un nou standard în estetica religioasă.

Scanned with OKEN Scanner

Arabia Saudită: banii vorbesc

O mare parte din averea lumii arabe aparţine celei mai bogate monarhii din Golf: Arabia Saudită. Situată strategic între Marea Roşie şi Golful Persic, ea deţine cele mai mari rezerve de ţiţei din lume şi, având cuferele pline, regatul mediază proactiv în Liban, Irak şi în conflictul arabo-israelian, având Egiptul şi Iordania ca parteneri secundari. Deşi ţara are cea mai mare bursă de mărfuri din regiune, saudiţii străbat noaptea deşertul ca să poată profita de lansarea pe piaţă a acţiunilor firmelor din Dubai şi Doha. Ei au început să promoveze mari grupuri de investiţii care să centralizeze iniţiativele şi să investească în întreaga regiune. Familia regală saudită deţine şi cele mai mari ziare progresiste şi posturi TV prin satelit din zonă, precum postul Al Arabiya, şi se pregăteşte să finanţeze diversificarea economică şi crearea de slujbe pentru a transforma numărul mare de tineri arabi dintr-o ameninţare, într-o şansă[14].

Arabia Saudită poate fi lăudată pentru felul în care ştie să ţină în echilibru diplomaţia OPEC, cererile de mână forte ale americanilor, instigarea constantă a opiniei publice şi ameninţările la adresa securităţii interne. Arabia Saudită, Bahrainul şi Qatarul puse laolaltă dau aproape 70% din producţia de petrol a OPEC, iar rafinăria saudită Abqaiq şi pompa de terminal din Ras Tanura furnizează 10% din petrolul care se consumă zilnic în lume. Pentru a-şi proteja nucleul economic, ţara şi-a construit o infrastructură energetică impenetrabilă, condusă de elita profesională a ţării (care, în general, nu cuprinde nici un membru al familiei regale), dar pe care Al-Qaeda a încercat s-o distrugă într-un atac suicidar la rafinăria Abqaiq, în 2006.

Instabilitatea preţurilor petrolului, datorată fie instabilităţii politice, fie întreruperii furnizării, este echivalentul economic al ulcerului: o durere enervantă care slăbeşte întregul organism şi poate fi fatală[15]. Consumatorii de energie îşi doresc petrolul saudit, dar sunt foarte îngrijoraţi de familia denaturată care îl controlează. Familia al-Saud a urcat în ierarhia tribală de la nivelul de şefi mărunţi din Arabia Centrală, printr-o alianţă încheiată în 1744 cu Mohammed ibn Abd al-Wahhab, a cărui autoritate religioasă i-a împrumutat credibilitate şi lui Mohammed ibn Saud. Strănepotul acestuia din urmă, prinţul Abdul Aziz ibn Saud, a recucerit fortăreaţa Riyādh în 1902 şi a ajuns conducătorul ţării. Steagul saudit cuprinde atât măreţia sabiei familiei Saud, cât şi versetele coranice simbolizând fervoarea lui Wahhab – cele două elemente definitorii ale statului. De la jihadul antisovietic din Afganistan, Arabia Saudită este prima ţară din lume care finanţează radicalismul islamic din Pakistan până în Indonezia, cheltuindu-şi credibilitatea islamică de odinioară. Când Egiptul şi Iordania şi-au exilat radicalii în anii '70, Arabia Saudită i-a primit ca învăţători şi a impus islamismul ca o alternativă la arabitate. Mai nou, mii de luptători saudiţi ai jihadului au venit în Irak ca să se lupte cu ocupanţii americani.

Scanned with OKEN Scanner

Aparatul wahhabit este încleştat în lupta pentru putere şi cu conducătorii din familia al-Saud. Alianţa comodă a americanilor cu familia regală i-a oripilat pe clericii wahhabiţi, care i-au chemat pe cei asemenea lui Osama bin Laden nu doar să se opună ocupaţiei sovietice a Afganistanului, ci şi ocupaţiei Arabiei de către necredincioşii occidentali, creând o nouă generaţie de radicali care s-a răspândit ca un cancer în corpul politic arab. În urma acestei situaţii politice deghizate religios, atât inamicii de aproape, cât şi cei de departe – autocraţii de acasă şi superputerile străine – au fost amestecaţi[16]. Ca şi în Yemen – ţară din lumea a treia situată pe îngusta coastă sudică a Peninsulei Arabiei, cu o populaţie egală cu a Arabiei Saudite –, regimul i-a mituit permanent pe şefii tribali şi pe clerici, făcându-i astfel, involuntar, tot mai puternici. Totuşi, în Arabia Saudită nu poate fi conceput un alt mecanism de succesiune la putere în afara singurei familii care a condus ţara dintotdeauna. Dar, dacă eficientul aparat de stat poate pacifica uşor mica şi puţin răspândita populaţie şiită din provinciile de est ale ţării, fundamentaliştii sunniţi de acasă sunt mult mai greu de stăpânit[17]. „Cum să-i poţi identifica? Ei sunt printre noi, se mişcă liberi prin oraşe şi sate", se agita un membru al familiei regale în biroul său bogat împodobit, cu vedere deasupra oraşului Riyādh.

Globalizarea pare să accelereze istoria, dar în Arabia Saudită istoria are două viteze, una a minţii şi alta a inimii. Există o limită pentru cât de departe poate avansa o civilizaţie în care oamenii se roagă de cinci ori pe zi şi trăiesc într-o căldură paralizantă şi într-un deşert fără capăt. În timpul Ramadanului, ziua şi noaptea se inversează, căci oamenii postesc şi se odihnesc ziua şi mănâncă noaptea. În calitatea lor de custozi ai locurilor sfinte ale islamului, wahhabiţii se consideră singurii practicanţi adevăraţi ai acestuia. Cultura saudită a fost întârziată în mod intenţionat datorită efortului lor de a întoarce întreaga ţară la o epocă de aur pur islamică, distrugând orice artefact de dinaintea epocii lui Mahomed şi, în unele cazuri, îngropând sate întregi din acest motiv. Pentru profet şi pentru discipolii săi nu exista nici o distincţie între autoritatea laică şi cea divină, aşa încât până şi alianţa dintre wahhabiţi şi familia regală Saud este una impură, pe care *Ikhwan* (Frăţia) trebuie s-o suporte doar pentru că nu are o armată[18]. Faptul că wahhabiţii radicali pun bombe în rafinării şi declară *fatwa* împotriva lansării de acţiuni pe piaţă este un simptom al conflictului mai profund pe care şi ei şi societatea saudită în general îl au cu modernitatea globală, fie opunându-i-se, fie adaptându-se la ea.

„Cine este mai rău, stăpâne, cel care îşi proclamă divinitatea bazându-se pe ignoranţa celorlalţi sau cel care exploatează Coranul pentru scopuri proprii?", întreabă călătorul din parabola *Călătoria lui Ibn Fattouma* a romancierului Naghib Mahfuz, laureat cu Premiul Nobel. Condiţionarea morală este o strategie rezonabilă într-o societate care încearcă să-şi păstreze tradiţiile religioase şi care foloseşte legea *sharia* pentru a interzice şi a descuraja. Însă transformarea în politică a moralei de către austerii saudiţi (sau iranieni) nu a avut nici un succes în faţa adulterului, traficului de droguri şi infracţiunilor declarate păcate de moarte. Saudiţii dau dovadă de falsă

Scanned with OKEN Scanner

pietate în mai mare măsură chiar şi decât iranienii, încălcându-şi propriul cod moral în mod inevitabil, datorită contradicţiilor născute din coexistenţa simultană a două secole îndepărtate*. Viaţa publică din Arabia Saudită aparţine celor 10 milioane de angajaţi străini din regat care fac toată munca, în timp ce viaţa privată este tradiţionalistă şi închisă, dar nu suficient ca să nu arate cât de disfuncţională este întâlnirea saudiţilor cu modernitatea: piaţa neagră a băuturilor este foarte dezvoltată, sunt numeroşi şoferi beţi la volan şi au loc adesea curse de maşini care duc la ciocniri teribile pe dunele de nisip. Limita de viteză este considerată o simplă recomandare. În unele cazuri, femeile saudite, cărora le este interzis să conducă maşini sau să iasă singure afară din casă, îi violează pe muncitorii care le repară apartamentele. În acest timp, homosexualitatea masculină înfloreşte, în ciuda prohibiţiilor religioase, care o pedepsesc cu biciuirea. Numai la ora rugăciunii nu se complac în materialism membrii elitei, care, de altfel, îşi venerează telefoanele mobile încrustate cu diamante de parcă ar fi simboluri religioase. Imaginea gesturilor ritmate ale pelerinilor îmbrăcaţi în alb din Marea Moschee din Mecca este literalmente blocată de priveliştea unor hoteluri de lux urâte. Femeile străine sunt importate ca sclave sexuale, iar forţa de muncă străină este exploatată în condiţii sclavagiste – însă la decapitările publice care au loc săptămânal, victimele sunt adesea tot muncitorii străini săraci (de obicei, musulmani) a căror crimă este că au furat nişte medicamente banale din farmacii. Dar nici executându-i sau închizându-i pe muncitorii străini nu vor începe saudiţii apatici să muncească în locul acestora, fiindcă în cea mai mare parte a timpului călătoresc prin ţările Golfului, din Bahrain până în Dubai (unde saudiţii impuseseră cândva o prohibiţie a alcoolului), în căutarea unor experienţe hedoniste fără limite, şi tot ei invadează în fiecare vară magazinele din Londra şi Geneva.

Ipocrizia evidentă a războiului cultural intern al Arabiei Saudite i-a făcut pe occidentali să fie aroganţi, presupunând că arabii musulmani sunt lipsiţi de valori, ca şi cum credinţa şi modernitatea ar fi antitetice, prima fiind lăsată să dispară în urma sprintului celei de-a doua. Însă lucrurile nu stau chiar aşa: modernitatea nu este decât o fază, în timp ce credinţa este eternă. Modernitatea, şi nu islamul, este judecată de către musulmani, care pot deci să îşi adapteze religia la opţiunile modernităţii sau să le respingă cu totul pe cele din urmă. Islamul a devenit o religie globală prin adaptare nomadă şi se răspândeşte astăzi rapid atât în regiunile moderne, cât şi în cele nemoderne, prin creşterea naturală a populaţiei şi prin apeluri în masă către convertiţi. Băncile din Statele Unite şi din Marea Britanie oferă acum instrumente financiare compatibile cu sharia clienţilor lor musulmani. Chiar şi inovaţiile mai superficiale, precum marca de jeans al-Quds, *hijab*-uri de sport şi *burquini*-uri femeieşti de mers

* Locuitorii din Qatar, care sunt şi ei wahhabiţi, văd cultura Arabiei Saudite ca pe un bolovan care îi apasă. Dacă Arabia Saudită şi-a distrus propria moştenire culturală în numele puritanismului wahhabit, Qatarul îşi închiriază propriile comori muzeului Luvru pentru expoziţii speciale (care, la rândul său, le închiriază Arabiei Saudite).

Scanned with OKEN Scanner

la plajă marca Nike, arată cum se adaptează stilul occidental substanţei islamice, în loc să-i oblige pe musulmani să îşi schimbe stilul de viaţă. Dat fiind că atâţia musulmani europeni au realizat această adaptare prin comunitarism spiritual, ei ar putea deveni un model pentru musulmanii din toată lumea, pe măsură ce se schimbă rolul femeii în societate, scade sectarismul şi educaţia devine laică. Însă respingerea islamului este exclusă, aşa că înţelegerea esteticii islamice – a obiceiurilor, a filosofiei, a artei, a limbajului şi a muzicii acestuia – este la fel de importantă ca descifrarea scripturii sale[19]. Samuel Huntington susţinea că esenţa civilizaţiei occidentale este „Magna Charta, şi nu Big Mac-ul" – e bine să ne amintim că dacă muşti din cel de-al doilea nu înseamnă că ai înghiţit-o pe prima. Editorul saudit Khaled al-Maeena cunoaşte bine acest sentiment, deoarece fiica sa, care merge la şcoli americane, i-a declarat: „Dacă te duci la Starbucks, te muşc"[20].

Cultura devine istorie în momentul în care părinţii îşi schimbă modul de a-şi creşte copiii. Timp de generaţii, wahhabiţii predau doar recitarea selectivă pe de rost a Coranului, nu islamul însuşi. Toynbee condamna „extincţia conştiinţei de rasă" în islam, afirmând că „există o mare nevoie de propagare a virtuţii islamice"[21]. Niciodată n-a fost mai necesar decât astăzi accentul pus în islam asupra caităţii (*zakat*) şi fraternităţii în ţările musulmane suprapopulate. „În special în Londra şi aici, în Regat, noi îi sfătuim pe tinerii musulmani să caute integrarea socială şi să promoveze fundamentele umanitare ale islamului", mi-a explicat un activist al Adunării Mondiale a Tineretului Musulman din Riyādh. Toynbee susţinea că Statele Unite i-ar putea răsturna pe wahhabiţi oricând şi-ar dori, dacă „fanatismul lor ar deveni vreodată suficient de deranjant ca să merite osteneala de a-l înlătura". Însă cel mai bun argument împotriva radicalismului este însuşi conservatorismul societăţii saudite. Dacă exportarea fundamentalismului a discreditat Arabia Saudită ca lider global al sunniţilor, violenţa wahhabiţilor le-a scăzut acestora popularitatea. Regele Abdullah şi-a folosit autoritatea religioasă pentru a promova emisiuni de televiziune cu scop educativ, în sensul deradicalizării şi al cuminţirii miilor de prinţi decadenţi care au risipit averea ţării[22]. El îi denunţă pe extremişti ca fiind „devianţi", un termen mult mai dur decât cel occidental de „fundamentalişti". Regele colaborează cu „democraţii musulmani" pentru întărirea consiliilor Shura, o mişcare ce s-a dovedit rentabilă în timpul alegerilor municipale din 2005, când saudiţii nu au votat pentru candidaţii radicali, ci pentru cei islamişti, cu programe sociale pragmatice. Un antidot atât pentru extremismul wahhabit, cât şi pentru materialismul occidental, s-ar putea să fie mai mult islamism, şi nu mai puţin*.

* Astăzi se fac auzite multe chemări la o reformă islamică, asemenea aceleia prin care a trecut creştinismul în secolul al XVI-lea; însă Reforma a împărţit creştinismul în două tradiţii majore şi în mai multe secte mărunte; fiecare a devenit tot mai independentă de celelalte, sabotând orice speranţă pentru găsirea unui centru creştin al tuturor extremelor. După desprinderea sa timpurie în sunniţi şi şiiţi, islamul suferă mult de pe urma acestei separări, în lipsa unei reforme moderne. Islamul este o religie democratică atât de descentralizată,

Scanned with OKEN Scanner

Apogeul societăţii saudite are loc tocmai acum, când ţara are o nouă şansă de a accede în lumea întîi. În timpul boom-ului petrolier din anii '70, nici unul dintre statele din Golf nu şi-a creat sectoare de producţie sau de servicii sociale suficiente ca să poată da de lucru numărului crescând de orăşeni, transformaţi astfel în „fiii furioşi ai unei generaţii ratate", după cum i-a descris Fouad Ajami[23]. Iar dacă ritmul naşterilor din Arabia Saudită continuă, Riyādh-ul ar putea deveni un megalopolis de 10 milioane de locuitori fără ocupaţie. Clădirile ministerelor din Riyādh sunt prost întreţinute, iar întreagul oraş pare o versiune ceva mai curată a Cairo-ului. Însă, de astă dată, Arabia Saudită cunoaşte globalizarea şi se modernizează elegant cu ajutorul băncilor şi al consultanţilor internaţionali[24]. Ţara are spaţiu, forţă de muncă şi bani suficienţi pentru a construi oraşe industriale nou-nouţe în zone de reexportare libere de impozite, care vor crea locuri de muncă, chemând populaţia din aglomeratele oraşe Riyādh şi Jeddah şi inversând mişcarea de migraţie internă de care suferă, în genere, ţările lumii a treia. Proiectul de oraş King Abdullah Economic City ar putea fi cotat la bursă. „Noi, oamenii de afaceri din Golf, învăţăm repede, muncim din greu şi riscăm ca şi asiaticii", îmi promitea, plin de încredere, un om de afaceri din Riyādh. „Ne concentrăm pe veniturile mari şi pe capacitatea de livrare către acţionari şi cetăţeni." Industriaşii saudiţi bogaţi îşi cheltuiesc astăzi o parte din avere pentru a aduce un sistem vocaţional de educaţie în universităţile arhaice şi susţin chiar libertatea presei, educaţia femeilor, independenţa judiciară, transparenţa bugetului, puterile legislative pentru parlament, comisiile electorale independente şi o diversitate de partide politice. Văzând succesul comercial al cursei de Formula 1 din Bahrain, un sat îndepărtat din nordul Arabiei Saudite s-a decis să găzduiască şi el un concurs de Grand Prix în deşert, printre dunele de nisip, câştigând astfel într-o săptămână mai mult decât obţinea de obicei într-un an întreg. „Ca să păstrăm stabil căruciorul nostru politic avem nevoie de o trăsură economică solidă", a afirmat un prinţ saudit. Acest lucru este valabil pentru întreaga lume arabă.

Emiratele Arabe Unite: locul unde Las Vegas se întâlneşte cu Singapore

La începutul anilor '90, când a început tranziţia în estul postcomunist al Europei, Dubai-ul nu avea canalizare. Străinii care nu cunoşteau clima arabă erau surprinşi că maşinile lor înaintau prin apa până la genunchi în timpul inundaţiilor din sezonul

încât până şi muftiii sunt aleşi. Mulţi musulmani nu sunt interesaţi de o nouă schismă, ci îşi doresc reconcilierea doctrinelor divergente şi a mesagerilor lor extremişti, pentru ca violenţa ciocnirilor dintre ele, ca şi a lor cu alte civilizaţii să dispară. Aşa cum susţinea Gilles Kepel, deşi ascensiunea islamismului militant a fost spectaculoasă, violenţa sa excesivă s-a dovedit mai mult o povară decât un avantaj (vezi Kepel, *Jihad*).

Scanned with OKEN Scanner

ploios. Bulevardul Sheikh Zayed, calea de comunicaţie principală din Dubai, era o fâşie îngustă, pavată, mărginită de câteva clădiri, iar deşertul se întindea departe în jurul său, până la Golful Persic. Ceea ce era odată un post de lucru la capătul lumii pentru angajaţii companiilor multinaţionale a devenit astăzi singurul oraş global al lumii arabe, oaza supremă şi o metropolă capitalistă sclipitoare. În puţine oraşe din lume trăiesc atât de mulţi oameni în atâta bogăţie şi confort ca în Abu Dhabi, capitala liniştită a Emiratelor Arabe Unite, iar Dubaiul a devenit repede capitala întregii civilizaţii arabe.

Motto-ul turnului Burj Dubai – un zgârie-nori atât de înalt, încât celelalte oraşe nu vor mai avea de ce să se certe pentru recorduri de înălţime, măcar pentru o vreme – este „Istoria se înalţă", ceea ce trimite la ideea naşterii unui capitol glorios din afacerile arabe, dar şi la apariţia a ceva acolo unde timp de secole nu a fost nimic. Emiratele Arabe Unite erau o confederaţie de şeici săraci, fără relaţii de rudenie între ei, care îşi câştigau existenţa din contrabandă şi piraterie, până când compania British Petroleum le-a finanţat crearea sectorului petrolier pe care îl controlează astăzi emiratul Abu Dhabi, distribuind o parte egală din câştiguri celorlalte şase emirate. Viziunea şeicului Rashid, cel mai puternic contrabandist din Golf, a declanşat ascensiunea uimitoare a Dubaiului. Începând în 1985 cu Zona Liberă Jebel Ali, Dubaiul a neglijat în mod intenţionat impozitele, vizele, cererile de împroprietărire şi toate celelalte probleme, presupunând că activitatea de reexportare singură va aduce sume uriaşe de bani. Aproape trei sferturi din comerţul global se realizează încă prin expediţie cu vaporul, iar un procent important din petrolul necesar întregii lumi trece zilnic prin îngusta strâmtoare Hormuz. Porturile gemene ale Dubaiului, Jebel Ali şi Rashid, sunt astăzi cele mai moderne din lume, alături de cele din Singapore şi Hong Kong.

Banii sunt adevărata limbă oficială a Dubaiului, şi nu araba. Ştirile TV despre implozia irakiană din nordul ţării se află în competiţie cu informaţiile de bursă. Cartierul comercial strălucitor din Dubai este înălţat de-a lungul apei, pe unde treceau toate bunurile dinspre Golful Persic către Africa sau Asia de Sud şi pe unde alunecă şi astăzi corăbiile încărcate cu milioane de tone de ţigări, ulei vegetal, plicuri de ceai, frigidere, cauciucuri şi automobile, destinate porturilor din Pakistan, dar şi porturilor Bushehr şi Bandar-e-Abbas din Iran. Dubaiul este cel mai bun exemplu de stat în care globalizarea a topit îngheţul geopolitic dintre Iran şi vecinii săi din Golf. Zona iraniană de comerţ liber de pe insula Kish este cel mai mare antrepozit din ţară pentru bunurile aduse şi vândute de către arabii din Golf. Mii de iranieni se folosesc de ecuaţia Dubaiului „proprietatea este egală cu dreptul de rezidenţă", astfel încât au cumpărat proprietăţi imobiliare, ca o modalitate de a ieşi din Iranul cuprins de stagnare. La nivel neoficial, saudiţii, iranienii şi cei din Emirate nu se luptă pentru conducerea lumii islamice, ci mai degrabă îşi pun la încercare unul altuia stabilitatea şi îi cultivă pe toţi clienţii potenţiali.

Ca şi în cazul oraşului Singapore, care e lipsit de resurse, rolul geopolitic al Emiratelor provine din permanenta identificare a unei nişe globale noi şi din atragerea

Scanned with OKEN Scanner

banilor şi a talentelor străine, profitând de ineficienţa domeniilor învecinate. Autoritatea pentru investiţii din Abu Dhabi (la fel ca Temasek din Singapore) controlează peste 500 de miliarde de dolari, permiţând oraşului să construiască o insulă pentru a găzdui filiale spectaculoase ale muzeelor Luvru şi Guggenheim şi investind puternic în proiecte de obţinere a energiei solare refolosibile, deşi posedă încă mari rezerve petrolifere. Extrem de profitabilele sectoare de investiţii, construcţii, hotelier, al finanţelor, al presei, al bunurilor de larg consum şi de *entertainment* din Dubai beneficiază de mai multe investiţii străine şi primesc mai mulţi turişti decât toată India. Miliardele de dolari trimise de către arabii repatriaţi au permis emiratului să-şi sporească avantajul de a face afaceri cu băncile după un protocol compatibil cu legea *sharia*, ceea ce a atras şi mai mult capital musulman. Lupta arabilor cu dezavantajele naturii înseamnă, de asemenea, o ocazie pentru mari afaceri; uzinele japoneze desalinizează apa, permiţând extinderea sistemelor de irigare până departe în deşert. „De ce ne-am mulţumi cu blestemul petrolului, când cu petrolul putem cumpăra apă?", spunea radios un oficial al Dubaiului în biroul său orbitor, de sticlă. Din mare răsar insule artificiale în formă de palmieri şi de continente, iar proprietăţile moderne şi elegante apar mai iute decât în Las Vegas, care este oraşul american cu cea mai rapidă dezvoltare. Mereu apar noi întreprinderi, de la olăritul pentru export până la producţia de celule solare, iar peisajul potrivit pentru cinematografia indiană i-a atras Dubaiului porecla de „Dollywood". Farmecul existenţei beduine este acum de vânzare pentru străinii care fac excursii în deşert, însă pentru aceştia există şi opţiunea alternativă de a face schi pe o pistă acoperită. Din cauza convenţiilor, a evenimentelor sportive şi a festivalurilor de cumpărături care au loc tot anul, e aproape imposibil să obţii o cameră de hotel în Dubai sau în orice altă capitală din Golf.

Europenii se tem de migraţia arabilor, dar aceştia profită şi ei de pe urma necazurilor altor arabi. Deşi intermediarii arabi din Londra au ţinut, timp de decenii, locul băncilor pentru finanţele din Golf, Dubaiul şi-a început ascensiunea pe când Libanul se prăbuşea în război civil şi a continuat-o hotărât odată cu invazia Kuweitului de către Saddam în 1990. Afluxul de fler capitalist libanez şi de capital kuweitian care a început atunci continuă şi astăzi, când 30.000 de libanezi vin aici anual pentru a se angaja ca directori de bănci sau crainici de televiziune, alăturându-se inginerilor egipteni, contabililor iordanieni şi şoferilor tunisieni aflaţi în căutarea unui salariu mai mare şi a unei vieţi mai bune.

Dubaiul este noul *melting pot* arab, un oraş în care arabii din regiune şi din lume pot cel mai uşor să se amestece şi să se integreze, creând o nouă definiţie a arabităţii, de jos în sus, şi nu de sus în jos, bazată pe interdependenţă economică şi pe un sector media foarte activ. Mecca cumpărătorilor din Dubai îl omagiază pe Abu Abdullah Muhammed ibn Battuta, corespondentul arab al lui Marco Polo, care a călătorit cu caravana la începutul secolului al XIV-lea cale de 120.000 km, de la Tanger prin Africa de Est, la Mecca, în Siria, Asia Centrală, India şi China, fără a părăsi în tot acest timp

Scanned with OKEN Scanner

Dar al Islam. Mesajul celui mai popular canal de televiziune de limbă arabă, Al Arabiya, este prezent în numele său: acela de a realiza emisiuni educaţionale care să promoveze obiceiurile arabe casnice şi investiţiile bune ale arabilor. Sediul din Dubai al acestui canal de televiziune, asemenea canalului mult mai orientat spre politică din Qatar, Al-Jazeera, este un mic Bruxelles al cosmopolitismului arab, cu angajaţi din peste douăsprezece ţări, care colaborează, chiar dacă ţările lor n-o fac. Televiziunea prin satelit contribuie chiar la armonizarea dialectelor disonante ale arabei vorbite: aşa cum observa T.E. Lawrence cu aproape o sută de ani în urmă, „patriotismul, care ţine de obicei de un teritoriu sau de o rasă, este aici modelat de o limbă"[25]. „Datorită zborurilor *low-cost* oferite de companiile aeriene arabe, pensiunile s-au transformat în nişte petreceri în pijama perpetue, alături de mereu alţi prieteni", mi-a spus o tânără jurnalistă într-un avion care o ducea în căutarea unor noi poveşti despre afacerile arabe. „Această primă generaţie de tinere arabe independente care lucrează în oraşele din Golf capătă conştiinţă de clasă, ca femei cu aspiraţii limpezi la succesul financiar şi la un statut social."

Dubaiul este dovada supremă că teritoriile arabe nu sunt izolate de globalizare, ci mai degrabă constituie un teren de încercare pentru aceasta. Cosmopolitismul distopic al emiratului pune în evidenţă diviziunea din lumea arabă între cei care îşi doresc să vadă la televiziunea prin satelit imagini cu femei libaneze sumar îmbrăcate şi cei care sunt oripilaţi de această depravare. Ziua, Dubaiul este sediul unor corporaţii tehnologice precum Media City sau Internet City, unde lucrează arabi tineri şi ageri, dar noaptea devine capitala mondială a industriei păcatului, întruchipând varianta brută a capitalismului, în care orice sau oricine poate fi cumpărat. Mafiile chineză şi rusă deţin reţele de traficanţi de carne vie, beneficiind probabil de complicitatea guvernului, datorită taxelor pe care le plătesc pentru bordeluri şi pentru hotelurile folosite pentru prostituţie. Oamenii de afaceri străini participă entuziasmaţi la piaţa globală de carne, care le oferă privilegiul confidenţialităţii. Dubaiul este atât de departe de mediul cultural înconjurător, încât mulţi bărbaţi arabi vin aici ca să uite că trăiesc într-o ţară musulmană. Bordelurile apar acolo unde se intersectează cel mai bine localnicii şi expatriaţii. Triumful capitalismului asupra islamului din Dubai poate fi observat şi la companiile care taie din salariile muncitorilor timpul pe care aceştia îl petrec rugându-se, după cum se poate observa şi în planurile de a construi noi insule departe, în apele internaţionale, astfel încât să poată găzdui jocuri de noroc.

Este foarte potrivită pronunţia engleză a numelui acestui emirat: „Do buy". Şeicii şi-au cumpărat modernitatea sub forma celor mai bune automobile germane sau a scannerelor biometrice din aeroporturi, aşa cum a făcut şi Arabia Saudită în anii '70. Odinioară, cu aurul puteai cumpăra orice; acum, aurul se cumpără cu carduri de plastic. Se pare că civilizaţia din ce în ce mai încrezătoare în sine a arabilor poate obliga globalizarea să se ajusteze parametrilor săi culturali, arabii folosindu-se de avantajele dezvoltării lor târzii pentru a cumpăra cele mai bune lucruri pe care le poate oferi restul lumii, fără să-şi mai bată capul cu cercetarea şi inovaţia. Arhitecţii

Scanned with OKEN Scanner

americani au proiectat fundaţia turnului Burj Dubai în forma unei flori de deşert arabe, iar bungalourile Al-Qasr împletesc designul modern cu tipul de ventilaţie folosit de beduini, care aduc briza în camerele spaţioase. Dubaiul poate cumpăra şi creiere: în Knowledge Village se găsesc microcampusuri ale celor mai mari universităţi din lume, iar conducătorul actual al ţării, binevoitorul şeic Mohammed, a promis 10 miliarde de dolari pentru crearea unui fond destinat educaţiei, care să promoveze cunoştinţele de economie în regiune*. Astăzi, bărbatul la modă din ţările Golfului poartă o *dishdasha* de un alb impecabil, şi o şapcă americană de baseball, conduce un Porsche sau un Range Rover şi mănâncă sushi în elegantele restaurante asiatice.

Dar chiar dacă ar avea toţi banii din lume, statele arabe par să evite conştient investiţiile în domeniul care a ajutat Asia de Est să ajungă în fruntea economiei globale. În schimb, ele permit obiceiurilor rele să se înstăpânească în contextul nelimitat al globalizării. Dacă un hotel de şapte stele precum Burj Dubai poate fi cumpărat, banii nu sunt de ajuns pentru a poseda forţa culturală reprezentată de o universitate de top. Şeicii din Golf au nevoie de *know-how* occidental pentru a-şi cultiva noile sectoare economice, aşa cum au avut nevoie acum un secol în industria petrolieră. Consultanţii străini de astăzi produc în culise studii şi rapoarte pe care liderii le recită la evenimente de mare vizibilitate, dându-le drept „Idei Arabe". Pentru a evita ameninţările birocraţiei, şeicul Mohammed a trebuit să creeze două agenţii paralele care să se ocupe de transporturi şi de finanţe, iar Dubai Holding operează în două turnuri de afaceri, lucrând toată săptămâna, fără a lăsa liberă vinerea, ziua sfântă a musulmanilor. Arabii din Golf aduc capital, însă rareori lucrează ei înşişi – şi adesea sunt plătiţi ca să nu se prezinte la serviciu, ceea ce le convine de minune. Un *think tank* ar câştiga în Golf de douăzeci de ori mai mult decât instituţia omoloagă din Cairo, dar ar realiza doar un sfert din munca de analiză a aceleia. Din cauza construcţiilor sale extravagante, lipsite de un plan urbanistic major, Dubaiul rămâne

* Asemenea Dubaiului, şi Qatarul se bucură de înflorirea sectorului imobiliar, construieşte insule după tipare islamice şi a oferit cetăţenia unor atleţi, pentru a se prezenta bine la Jocurile Asiatice pe care le-a găzduit în 2006. Însă modelul Qatarului este căutarea agresivă a unei mari dezvoltări sociale, cu ajutorul educaţiei, al drepturilor acordate femeilor (cărora li se permite să conducă maşini) şi al educaţiei vocaţionale. Education City este un centru educaţional al regiunii, foarte bine dotat de către Fundaţia Qatar. Este compus dintr-o „colecţie" de campusuri-satelit ale universităţilor de elită din lume, unde învaţă inginerie, medicină şi relaţii publice studenţi americani şi europeni, dar şi indigeni din Qatar, în timp ce au loc conferinţe de nivel înalt care aduc aici ştiinţa lumii. Prin crearea unui spaţiu în care pot colabora guvernul, întreprinzătorii, societatea civilă şi universitatea, oraşul Doha încearcă să realizeze un amestec al invidiatei Silicon Valley cu universităţile din Ivy League. Şcolile din Qatar beneficiază de consilii de administraţie alese şi de manuale moderne, reflectând dorinţa de a preda întregii populaţii a ţării un scurt curs de modernitate prin şcolarizarea tuturor cel puţin la nivelul învăţământului secundar.

Scanned with OKEN Scanner

un loc în care curierii trebuie să se ghideze după moschei, farmacii şi copaci ca să-şi poată găsi destinatarul.

„Mă întrebam dacă există vreo rasă mai avară decât arabii, atât de iubitori de bani", se gândea Thesiger în timp ce traversa Deşertul Arabiei, alături de beduinii care se târguiau la orice pas[26]. Groaznicele blocaje în trafic ale Dubaiului sunt un simbol al finanţelor într-o economie atât de liberă, încât seamănă cu un joc de Monopoly, în care investiţiile sunt bazate pe speculaţii, depinzând, în cele din urmă, de o simplă aruncare de zaruri. Şeicii care controlează marile firme îşi vând în mod regulat acţiunile atunci când preţul lor creşte prea mult, şi cumpără altele, la preţ mai mic, afectând interesele investitorilor mărunţi, care nu au drepturi de acţionar. Întreprinderile din Dubai se folosesc selectiv de standardele internaţionale, căutând asistenţă din afara ţării doar atunci când regulamentele străine le servesc interesele. Regulile Organizaţiei Mondiale a Comerţului în legătură cu spălarea de bani sunt neglijate atunci când piaţa imobiliară poate fi alimentată cu lichidităţi dinspre Rusia, Iran şi din traficul de droguri afgan. Mai nou, emiratul a devenit o zonă de tranzit pentru antichităţile furate din Liban şi Irak.

Dubaiul reprezintă fuziunea dintre Lumile întâi şi a treia în punctul lor geografic de întâlnire: cunoştinţele şi tehnologia Europei, combinate cu forţa de muncă nelimitată a Asiei. Profitând de o forţă de muncă aproape gratuită, de miliarde de dolari proaspeţi sau reciclaţi şi de teren deşertic nerevendicat de nimeni, Dubaiul şi-ar putea tripla mărimea până în 2015. Turnul Eiffel a fost construit cu numai 300 de oţelari, în timp ce Dubaiul are astăzi la dispoziţie nu mai puţin de 300.000 de muncitori asiatici. Ca şi în Shanghai, în Dubai au lucrat peste program în ultimul deceniu 20% din macaralele comerciale ale lumii, înălţând turnuri ale corporaţiilor, cartiere rezidenţiale elegante şi hoteluri grandioase în orăşelul-satelit New Dubai, aflat la 16 km spre vest, al cărui profil asemănător celui din Shanghai se înalţă deasupra Golfului.

Bogăţia este relativă. În timpul administraţiei britanice, mulţi arabi din Golf căutau de lucru în India şi îşi trimiteau câştigul înapoi în Arabia, unde moneda locală era tot rupia. Acum, fluxul emigraţiei s-a inversat complet. Pentru milioane de indieni, pakistanezi şi filipinezi săraci, aeroportul din Dubai este o fortăreaţă luxoasă, prin care se intră legal în ţara făgăduinţei. Dacă aceşti muncitori asiatici ar fi consideraţi ca făcând parte din populaţia lor, satele arabe ar rămâne în continuare în lumea a treia, deoarece opulenţa lor demnă de lumea întâi reprezintă doar un văl subţire, aşezat deasupra condiţiilor deplorabile în care trăieşte vasta lor populaţie muncitoare. Însă accentul pe care îl pun codurile arabe legale şi sociale asupra cetăţenilor şi nu asupra imigranţilor – deşi ultimii constituie peste jumătate din populaţia ţărilor din Golf – dă naştere unei forme specifice de *apartheid*, care presupune un standard triplu: jumătate de milion de cetăţeni ai Dubaiului trăiesc la doi paşi de ceilalţi, dar căsătoria cu aceşti străini este tabu; sute de mii de profesionişti proveniţi din Irlanda sau India sunt locuitori care respectă legile; iar peste un milion de muncitori[27] străini întruchipează sclavia postmodernă în era globalizării – ei sunt

Scanned with OKEN Scanner

„inumani". Puţine forme de cruzime n-au fost încă încercate până acum în exploatarea organizată a forţei de muncă străine. Legislaţia muncii nu există cu adevărat, aşa că ministerele însărcinate cu protecţia muncitorilor străini îşi motivează neglijenţa prin ignoranţă. Când treci printre corturile din taberele de muncitori de la marginea unui Manhattan arab, încerci o senzaţie de ruşine, ca şi în satele izolate ale Africii*. Pentru mulţi dintre muncitorii străini, confiscarea paşaportului la sosire şi plata târzie a unor salarii sub aşteptări fac să pară inutil drumul până aici, comparat cu degradarea stării lor de sănătate şi cu îndepărtarea de familie, care primeşte oricum cu mult mai puţini bani decât sperase sau i se promisese iniţial. Ironia supremă este că cincizeci dintre ei pot dormi în casa de lux pe care o construiesc, dar pe care nu vor ajunge niciodată s-o aibă: pentru unii, oaza Dubai este doar un miraj.

Situaţia muncitorilor din lumea a treia din Dubai este cea mai bună dovadă că acest oraş este condus ca o corporaţie: nu răspunde la presiuni politice, ci numai dacă profiturile îi sunt ameninţate. Atunci când presa internaţională s-a concentrat pe condiţiile de viaţă deplorabile ale muncitorilor şi pe marea lor nelinişte, şeicii din Dubai au promis că vor schimba lucrurile, numai ca să-şi salveze imaginea, dându-şi seama că visul lor ar putea fi stricat chiar de mâinile acelora care l-au construit (o situaţie descrisă în filmul hollywoodian *Syriana*). Dar deşi şeicii au ameninţat firmele care îşi tratau mizerabil muncitorii, este sigur că nimic nu se va schimba din cauză că şeicii deţin mari părţi din aceste firme. S-a promis o rezolvare mai responsabilă a plângerilor muncitorilor, ceea ce reprezintă o soluţie mai bună decât aceea de a colecta reclamaţii scrise într-o cutie prinsă pe perete, cu rol de placebo. Toate ţările din Golf încalcă prohibiţiile internaţionale ale traficului de persoane, o situaţie pe care calitatea de membru al Organizaţiei Mondiale a Comerţului a schimbat-o doar pe hârtie. Dar ce-i al lor e al lor: ei folosesc astăzi roboţi în locul băieţeilor pe post de jochei la cămile. Pe măsură ce este dată în vileag ipocrizia condiţiilor de muncă în statele din Golf, acestea ar putea începe să denunţe inutil injustiţiile politicii externe a Vestului. Pentru fiecare musulman umilit sau oprimat într-o închisoare occidentală există cel puţin un non-musulaman (dar şi mulţi musulmani) exploatat în taberele de muncă şi în bordelurile din Dubai. Dar încrederea în sine a şeicilor continuă să crească. „Nici măcar terorismul nu ne va mai afecta turismul de acum", pretindea un director în domeniul imobiliar în vila sa luxoasă, construită în forma unui ranch american, la marginea oraşului.

Cel mai important tip de alegeri pentru şeicii din Emirate este votul cu picioarele. Vremea frumoasă, impozitele mici şi un mediu practic lipsit de criminalitate a făcut ca mii de profesionişti europeni să se stabilească în Dubai, unde priceperea lor în materie

* În Qatar, cei 150.000 de localnici sunt cu mult depăşiţi de numărul străinilor, aproape un milion de oameni cu nu mai puţin de opt tipuri diferite de cetăţenie. Muncitorii străini au voie să facă petiţii şi reclamaţii fără să se teamă de violenţa fizică, însă temperatura zilnică oficială din Qatar pare fixată anume la 48°C, cu doar două grade sub nivelul la care muncitorii ar putea fi scutiţi de muncă.

Scanned with OKEN Scanner

de bănci sau de inginerie îi face parteneri de frunte la dezvoltarea comercială a ţării. În fiecare zi aterizează în Dubai mulţi est-asiatici eleganţi din Hong Kong. Urmând modelul britanic şi apoi pe cel american de „protecţie contra petrol", China aduce în plus ceea ce alte superputeri nu au: hoarde de agenţi comerciali şi o mulţime de mărfuri ieftine. Spre deosebire de muncitorii din Asia de Sud care ajung aici cu ajutorul unor mijlocitori clandestini, chinezii intră pe piaţă cu un statut mult mai înalt, deoarece patronii lor sunt companiile chinezeşti sau arabo-chinezeşti, care posedă canale de import proprii. Cohorte organizate de chinezi au construit un uriaş China Town şi lucrează în magazinele prospere din depozitul pentru exporturi, lung de o milă, Dragon Mart, care îi scutesc pe negustorii din Golf să călătorească până la Shenzhen, vânzându-le orice, de la peruci până la tractoare, de o calitate atât de proastă, încât ar putea fi etichetate „creat pentru a se strica". Aşa cum firmele chinezeşti licitează adesea jumătate din preţul oferit de firmele occidentale, prostituatele din China, care acum sunt la fel de multe ca acelea din fosta Uniune Sovietică, cer preţuri de două ori mai mici decât concurenţa. Dubaiul este de vânzare, şi acelaşi lucru se poate spune şi despre loialitatea geopolitică a arabilor.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Concluzie

Dunele de nisip arabe

Unii comentatori occidentali se străduiesc din greu să descrie societăţile arabe ca fiind slabe sau înapoiate. Conservatorii americani susţineau că invazia Irakului este necesară pentru că regimurile represive arabe şi fundamentaliştii islamici „nu înţeleg decât limbajul forţei". Însă faptul că Vestul nu reuşeşte să interacţioneze în mod productiv cu, teoretic, simplista cultura arabă nu arată decât slăbiciunea logicii condescendente a occidentalilor. În realitate, lumea arabă nu ignoră poziţia sa centrală, atât din punct de vedere geografic, cât şi geologic, care se va dovedi decisivă pentru succesul sau eşecul viitor al globalizării. În nici un caz ea nu va fi, aşa cum cred unii comentatori, lăsată în urmă.

În timp ce Occidentul se îngrijorează din cauza dezordinii din lumea arabă, o nouă ordine hotărăşte deja viitorul regiunii. Datorită combinaţiei de mari bogăţii petroliere, mass-media, suferinţe comune şi conştiinţa dureroasă a graniţelor impuse arbitrar de către Vest, peisajul politic arab se transformă într-un domeniu substanţial al opiniei publice, plină de suspiciune faţă de politica externă americană şi contestatară la adresa legitimităţii unor conducători care n-au fost aleşi. Tânăra generaţie arabă îşi răspândeşte în străinătate aceste convingeri prin intermediul burselor, al conferinţelor activiştilor şi al blogurilor de pe Internet. O astfel de presiune de sus în jos, amplă şi concertată în direcţia schimbării politice, nu mai poate fi observată nicăieri. O nouă serie de lideri cu educaţie liberală, şi nu militară, ar putea produce o schimbare a politicii fără răsturnarea violentă a regimurilor. Aşa cum observa editorul ziarului *Daily Star* din Beirut, Rami Khoury: „Nu putem rămâne pentru totdeauna ultimul regim nedemocratic din lume!".

Acolo unde predomină arabitatea, toleranţa religioasă câştigă. Dar democraţii arabi se află în competiţie pentru a câştiga de partea lor noua generaţie cu canalul de ştiri al Al-Qaeda, „Vocea Califatului", care contribuie la recrutarea de luptători pentru jihad prin glorificarea violenţelor antioccidentale[1]. Nu există nici o garanţie că Occidentul îşi va continua lupta cu lumea arabă, în ciuda impactului răspândit al agitaţiei islamiste. Occidentul transpiră, fiind mereu în priză pentru a dejuca orice complot mărunt împotriva avioanelor şi a oraşelor sale. Dacă problema culturală a

luptei cu radicalismul va mai continua încă un deceniu, Statele Unite şi UE s-ar putea hotărî să ignore pierderile posibile şi să încerce o izolare a întregii regiuni pentru a-i epuiza energiile virulente printr-un război civil arabo-islamist.

America va pierde în orice caz, fie că arabitatea va ieşi învingătoare, fie că islamismul va triumfa, deoarece ambele încearcă să rezolve problemele cu propriile mijloace şi în propriile condiţii[2]. America este de părere că regiunea e importantă din punct de vedere strategic, dar aceasta nu îi dă dreptul să intervină militar, mai ales că gafele sale, şi nu defectele genetice ale arabilor sunt considerate cauzele majore ale terorismului şi proliferării conflictelor. Înarmarea cu orice preţ a fost o direcţie politică americană cu mult mai importantă decât promovarea democraţiei. Statele Unite nu au învăţat lecţia lui T.E. Lawrence cum că, deşi nu poate să-şi însuşească cu totul caracterul arab, „puteam cel puţin să mi-l ascund pe al meu şi să trec printre ei fără fricţiuni clare, nu ca nemulţumit sau critic al lor, ci ca propagator al unei influenţe neobservate"[3]. Observaţia lui Lawrence era o recunoaştere umilă a diferenţei culturale, dar şi o strategie obişnuită pentru a interveni în afacerile arabilor. Neoimperialismul actual al Americii pare o improvizaţie dezordonată şi plină de erori, care încă n-a auzit de cel mai răspândit proverb arab, acela că cea mai bună cale de a trece peste o dună de nisip este s-o ocoleşti. Şi Europa şi China au acum propriile interese în zonă, aşa că America nu mai are şanse să obţină ceva fără sprijinul activ al uneia dintre cele două superputeri. Doar într-o altă regiune a lumii este şi mai evident faptul că o superputere nu poate conduce singură lumea – şi unde celelalte au viziuni diferite despre aceasta –, iar regiunea în cauză este Asia de Est.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Partea a V-a

Asia pentru asiatici

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXVII

Din afară înăuntru şi dinăuntru în afară

Acum un secol, Theodore Roosevelt afirma încrezător: „Era Atlantică se află acum la apogeul dezvoltării ei şi îşi va consuma în curând resursele disponibile. Era Pacifică, menită să fie cea mai mare din toate, este abia la început". Era Atlantică a fost dominată de Europa, apoi de America. Era Pacifică va fi dominată doar de China.

Ascensiunea Chinei în lumea a doua este de dată recentă, însă ţara era de mult timp capabilă să acţioneze în calitate de putere globală, chiar şi atunci când îi lipseau premisele militare şi economice în acest sens. Singura ţară din lumea a treia care a primit calitatea de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU, China s-a desprins de Uniunea Sovietică în timpul furioasei sale revoluţii culturale din anii '60 şi a intrat în competiţie cu aceasta în racolarea de aliaţi regionali şi la conducerea Internaţionalei Comuniste. Preşedintele Nixon era conştient de nevoia de a atrage China în comunitatea statelor ca să nu o lase în „epicentrul revoluţiei mondiale" şi a întreprins o mişcare de apropiere de ea pentru a ţine URSS în şah. Dar atunci când Uniunea Sovietică s-a prăbuşit, potenţialul Chinei de a deveni o putere revoluţionară era asigurat, iar Statele Unite nu mai puteau face nimic în privinţa asta.

„Nu e doar pe hărţile noastre, ci şi în gândurile noastre: China este în centrul tuturor mişcărilor din zonă", spunea un gazetar din Singapore, arătând cât de mulţi angajaţi chinezi lucrau în biroul său. China se află în inima celei mai populate şi mai dinamice economic panregiuni din lume, cuprinzând Extremul Orient al Rusiei, Japonia, peninsula coreeană, India, Asia de Sud-Est şi insulele din Pacific, inclusiv Australia şi Noua Zeelandă[1]. Nici una dintre ţările din acest triunghi format de India, Japonia şi Australia – fie că sunt din lumea întâi, a doua sau a treia – nu poate rezista asediului economic, demografic, politic şi cultural al Chinei. Unii americani cred că propria lor dominaţie garantează stabilitatea Asiei, dar acea jumătate din populaţia lumii care locuieşte în Asia consideră că stabilitatea sa se datorează hegemoniei chineze[2]. „Americanii vin şi pleacă, dar soarta noastră depinde, până la urmă, de deciziile şi acţiunile Chinei", observa un diplomat thailandez la o conferinţă ţinută într-un hotel de cinci stele din Bangkok.

Ca şi Statele Unite şi Uniunea Europeană, China a devenit un imperiu care nu îndrăzneşte să admită că este imperiu. Echivalentul asiatic al expansiunii UE este o nouă Pax Sinica, realizată după un model diplomatic hibrid compus din principii vechi şi instituţii moderne[3]. Cu câteva secole înainte de apariţia sistemului westphalic de state-naţiuni din Europa, Asia era condusă de o ierarhie imperială în cadrul căreia toate ţările plăteau tribut Chinei, aflată în inima acesteia. Comerţul şi diplomaţia erau sinonime: China îşi demonstra generozitatea oferindu-le daruri mai bogate şi un tribut mai mare vasalilor săi decât primea de la aceştia, creând o faţadă elegantă pentru realitatea de fapt a dominaţiei politice[4]. Loialitatea era mai întâi cumpărată, iar apoi câştigată de fapt. Suveranitatea statului, cea mai mare modificare legală faţă de epoca tributurilor, nu este decât o unealtă modernă pentru conservarea iluziei unei autonomii faţă de supremaţia chineză. Modelul tributar nu însemna dominaţie teritorială; era doar un mijloc de extindere a influenţei în teritoriile care nu se aflau sub controlul direct al Chinei. Astfel, capitale puternice precum Tokyo, Seul şi Singapore joacă astăzi faţă de China aceleaşi roluri pe care le joacă Londra, Moscova sau Ankara în relaţia cu UE. Ele sunt zaruri pe care le aruncă mareea imperială chineză. Aceste capitale sunt conştiente, fără s-o mărturisească, de subordonarea suveranităţii lor faţă de China. ONU nu contează în Asia de Est, deoarece nu aduce nici stabilitate, nici bogăţie – cele două preocupări principale ale asiaticilor.

Sensibilitatea obsedată de protocol a Chinei a reînviat teatrul diplomatic al epocii tributurilor. Atunci când politica sa este criticată de ţările vecine, China se bosumflă, spunând că astfel de afirmaţii „rănesc sentimentele poporului chinez". Oratoria minimalistă a Chinei dă impresia unei moderaţii respectuoase, făcându-i pe ceilalţi să bănuiască în fiecare cuvânt un simbolism complex şi o gravitate istorică. Dar cei care urmăresc China doar în discursurile sale precaute nu sunt atenţi la cifre. Încă din 1968, învăţatul A.F.K. Organski a prezis că SUA vor fi înlocuite de China ca putere conducătoare a lumii datorită potenţialului incalculabil al populaţiei sale. În epoca globalizării, puterea din ce în ce mai mare a diasporei trebuie şi ea luată în calcul. Cele 55 de milioane de chinezi din străinătate, majoritatea aşezaţi la periferiile Asiei, reprezintă echivalentul demografic al unei schimbări de climă: avansează imperceptibil, nu cunoaşte graniţe şi afectează pe toată lumea[5]. Legăturile organice, vechi ale chinezilor se restabilesc peste graniţele politice, realizând un amestec demografic la fel de important ca acela din cele două Americi sau cel din zona mediterană. Legăturile istorice dintre nord-estul Chinei şi Coreea de Sud sau Japonia, dintre delta râului Perlelor şi Hong Kong, dintre delta râul Yangtze şi Taiwan şi dintre zona de sud-est şi subregiunea mare a Mekongului au dat naştere unor teritorii cu o economie organică, ce transcend situaţiile ocazionale de pace sau război[6]. Marele dezechilibru între sexe din China (apărut din cauza politicii naşterilor care permitea doar un singur copil la părinţi, băieţii fiind preferaţi) a făcut ca acum să fie importate femei din Vietnam şi Coreea de Nord, ceea ce va dilua şi mai mult sângele raselor conlocuitoare, creând o rasă metisă, cu fundament chinez.

Scanned with OKEN Scanner

China găseşte noi moduri de a rezolva contradicţii ce par Vestului insolvabile : este un imperiu care din când în când se închide înăuntrul propriilor graniţe, extinzându-se exact cât are nevoie pentru autoapărare ; îşi rezolvă disputele la graniţe prin dialog, în loc să le folosească pentru a agita idei naţionaliste ; are o economie capitalistă strict reglementată ; este un stat autoritar care practică o democraţie locală ; iar doctrina sa strategică esenţială conţine probabil cel mai mare oximoron din istorie : „înălţare paşnică"*. De-a lungul istoriei, toate puterile aflate în ascensiune au devenit din ce în ce mai războinice, dar cu cât devine China mai încrezătoare în sine, cu atât mai mult se manifestă prin cooperare, şi nu prin antagonism[7]. „Au învăţat ce linii nu pot fi depăşite", afirma încrezător un analist strategic malaysian la cină, într-un restaurant chinezesc de top din Kuala Lumpur. „Ţările asiatice percep tot mai mult China ca pe o forţă care nu le ameninţă, mai ales de când ascensiunea ei le-a creat mari oportunităţi economice, creând un centru în jurul căruia s-a organizat mândria culturală asiatică."

America stăpâneşte mările de când a cucerit Filipinele de la Spania, cu un secol în urmă, iar centrul său de comandă din Pacific (PACOM) este de departe cea mai mare forţă militară americană, mai mare decât toate celelalte la un loc şi capabilă să scufunde toate flotele din restul lumii în acelaşi timp[8]. America se agaţă de ţărmul Pacificului, deoarece strategia ei majoră este construită în jurul teoriei Coastei Eurasiatice, formulată de Nicholas Spykman. Spre deosebire de teoria lui Mackinder, conform căreia inima Asiei Centrale este pivotul puterii globale, Spykman consideră că regiunea de coastă a Eurasiei, care se întinde din Golful Persic, în jurul subcontinentului indian şi până la ţărmul pacific, este cea mai importantă zonă de creştere industrială şi ca spor de populaţie. El inversează faimosul dicton al lui Mackinder despre inima continentului în felul următor : „Cine controlează Coasta controlează Eurasia ; cine controlează Eurasia controlează destinele lumii"[9]. În timpul Războiului Rece, cooperările regionale erau descurajate prin sistemul american de aducere *din afară-înăuntru* a ţărilor în cadrul unor alianţe de tip „centru-şi-raze" : cu Australia şi Noua Zeelandă (cunoscută drept ANZUS), cu Japonia, Coreea de Sud, Singapore şi Filipine. America are încă legături economice bilaterale strânse cu statele est-asiatice (constituind 40% din comerţul ei total) şi a încheiat anumite acorduri de comerţ liber cu majoritatea vecinilor Chinei, cu scopul de a le păstra loiale.

Dar America îşi pierde, încet-încet, influenţa de pe Coastă. În loc să-i înspăimânte, prezenţa navală a Americii îi face pe mulţi asiatici s-o considere un accident istoric

* Sintagma „înălţare paşnică" (*heping jueqi*) a fost creată de un membru al elitei din Şcoala Centrală de Partid, Zheng Bijian. În mod oficial, această doctrină a fost reformulată ulterior sub forma „dezvoltare paşnică", pentru a părea mai benignă şi pentru a sublinia concentrarea Chinei asupra problemelor interne, fără a transmite semnale ambigue cu privire la tolerarea independenţei Taiwanului. Această direcţie politică înseamnă înţelegerea faptului că poluarea şi consumul excesiv sunt periculoase şi ineficiente, că expansiunea şi agresiunea nu aduc decât înfrângerea agresorului de către sine însuşi şi că dezvoltarea economică trebuie echilibrată cu cea socială.

Scanned with OKEN Scanner

învechit, inutil şi chiar periculos[10]. „Noi încă mai sperăm să aflăm ce vrea să spună America atunci când afirmă că «interesele ei strategice» o obligă să-şi staţioneze o flotă ameninţătoare de portavioane şi distrugătoare în mările noastre", declara, sarcastic, un analist militar chinez din Beijing. „Noi, cei din regiune, ne descurcăm fără probleme, dar ne temem că America va sări calul." Slăbiciunile Americii sunt şi mai evidente în Asia de Est decât în Golful Persic, deoarece aici poate fi văzută puterea ei maximă. Credibilitatea sa redusă i-a diminuat rolul, transpunând-o din rolul de garant suprem al stabilităţii Asiei, în acela, mai mărunt, de protector al Japoniei şi al Taiwanului şi de forţă care rezolvă crizele mărunte, precum hărţuielile navale ale malaysienilor cu indonezienii sau armistiţiul nuclear nord-coreean[11]. În 2001, China a încetat să se mai refere la Statele Unite ca „hegemon" în Asia de Est nu din lipsă de politeţe, ci pentru că America încetase să mai funcţioneze în această calitate.

China nu învăluie doar „inima continentului" (aşa cum o vedea Mackinder), ci reuşeşte să fie şi cea mai mare ţară de pe „coasta" teoretizată de Spykman, datorită lungii sale linii a ţărmului pacific. Aşa cum Drumul Mătăsii este linia de comunicaţie terestră a Chinei cu Occidentul Europei, Marea Chinei de Sud şi strâmtoarea Malacca sunt liniile de comunicaţie maritime ale regiunii, pasajele către resursele şi pieţele energetice din Golful Persic şi din Europa. Planul strategic est-asiatic evoluează, astfel, pe mare, iar China lucrează neobosită la cooptarea statelor litorale ale Asiei de Sud-Est prin intermediul pacturilor comerciale şi al cooperărilor navale. Dacă pendulul diplomatic se legăna odată între America şi China, multe ţări se pregătesc ca a doua s-o eclipseze pe prima. O nouă cultură strategică asiatică a luat naştere, decisă să iasă *dinăuntru-în afară*, guvernată de o diplomaţie consultativă (numită *musyawarah*) care se procupă cu identificarea intereselor comune apte să genereze decizii mulţumitoare, marginalizând subiectele controversate sau exterioare (citeşte: impuse de către SUA)[12].

„Avem astăzi o «doctrină Monroe» chinezească", mi-a declarat analistul malaysian. „Ar trebui să terminăm odată şi să acceptăm această ordine chineză. În acest fel, am putea rezolva în mod paşnic problemele din Taiwan, Coreea de Nord şi din Marea Chinei de Sud." Ar putea să împiedice o autoritate chineză binevoitoare escaladarea rivalităţilor actuale dincolo de nivelul psihologic şi economic? Deşi disputele serioase sunt în continuare cele legate de graniţele terestre şi maritime, aşa cum a afirmat diplomatul Kishore Mahbubani din Singapore, „armele au tăcut" în regiune datorită „mareei de bun-simţ" prin care asiaticii resping tiparul istoric occidental al militarismului, în favoarea unei prosperităţi împărtăşite de toţi.

În schimb, asiaticii se bucură de întoarcerea *soft* a Europei în Asia de Est, după ce prezenţa sa colonială în Indochina a încetat şi după predarea paşnică a Hong Kong-ului către China de către britanici în 1997. „Europa este un «partener strategic» al Chinei şi sprijină puternic dezvoltarea noii noastre ordini regionale", mi-a explicat un universitar chinez. „Noi am fost martorii şi victimele istoriei Occidentului, iar graniţa stabilă a UE este un bun ghid pentru noi." Asiaticii, care apelau pe vremuri la americani pentru garanţii de securitate, caută acum la europeni posibilităţi de

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltare, deoarece UE ajută regiunea să fie mai modernă, mai prosperă, mai educată şi mai dotată profesional, ridicându-i stima de sine şi subminând dominaţia americanilor*. Organizaţiile regionale, camerele de comerţ, „trusturile de creiere" unde lucrează grupuri de experţi şi studenţii plecaţi cu burse în străinătate se inspiră toate din UE[13]. Europa este o piaţă mai amplă decât America pentru exporturile asiaticilor, care îşi depun din ce în ce mai mult rezervele bancare în euro, protejându-se astfel în faţa fluctuaţiilor economiei americane dezechilibrate. Universitarii, studenţii, ziariştii, muzicienii şi turiştii chinezi sunt prezenţi peste tot în Europa. În hotelurile ieftine din Germania şi din Europa de Est poposesc valuri de oameni de afaceri chinezi, căutând săptămâni întregi parteneriate pentru exportarea unor mărfuri tot mai numeroase.

Dar China şi Asia nu absorb ştiinţa europeană decât pentru a construi o ordine orientală. Scepticii americani susţin că un „Concert asiatic" este imposibil din cauza rivalităţilor incipiente, însă încrederea în sine a asiaticilor a ajuns atât de mare, încât ei au pus în vedere că America poate vorbi doar atunci când este invitată, iar la primul Summit al Asiei de Est, care a avut loc în 2005 la Kuala Lumpur, Statele Unite n-au fost invitate[14]. Pe măsură ce această comunitate se transformă dintr-un club geografic într-un forum de conducere pentru prioritățile Asiei, cei mai mulţi concurenţi regionali o văd ca pe o şansă de a respinge o dată pentru totdeauna influenţa occidentală. Aşa cum spunea vesel, dar fără să pară că glumeşte, un bătrân diplomat malaysian: „A crea o comunitate este un lucru uşor pentru cei cu tenul galben sau cu tenul închis, dar nu şi pentru albi".

Cum de a ajuns Asia de Est pupitrul de comandă al schimbărilor globale, pe picior de egalitate cu America de Nord şi Europa? Europenii au admirat mult timp culturile orientale, însă la un moment dat revoluţia industrială a lărgit foarte mult distanţa materială dintre ei. Atunci, Marx şi Weber au afirmat că Asia de Est este condamnată să stagneze: China era prea mare şi feudală, iar ceilalţi asiatici erau predispuşi la „despotismul tradiţiei"[15]. Spengler a văzut altfel lucrurile. Ce relevanţă au concepte filosofice occidentale precum idealurile dionisiace sau supraomul pentru confucianism? s-a întrebat el, conştient de faptul că omenirea trăieşte şi gândeşte în interiorul unor sisteme culturale unice. Din punctul de vedere al lui Spengler, Occidentul se afla deja în amurg, intrând în declin tot mai mult, pe măsură ce creştea distanţa dintre idealurile şi realităţile sale. În schimb, o populaţie mare şi bine înzestrată putea beneficia de o încredere în sine solemnă. Sociologul francez Auguste Comte susţinea că demografia înseamnă destin. Asia are cele mai vechi culturi, cele mai multe popoare şi, după anumite calcule, cei mai mulţi bani din lume[16]. Ea modelează destinul lumii, în

* Dorind să se pună bine cu toate părţile în acelaşi timp, Singapore găzduieşte Întâlnirea Asia-Europa (ASEM), preocupată de creşterea puterii comerciale a Europei, astfel încât ea să poată înlocui America la conducerea Cooperării Economice Asia-Pacific (APEC) – despre care se spune în glumă că reprezintă „patru adjective în căutarea unui substantiv". Scăderea în importanţă a APEC este vizibilă, deoarece China preferă acordurile comerciale bilaterale, din Canada până în America de Sud.

Scanned with OKEN Scanner

acelaşi timp dând în vileag toate greşelile marilor naraţiuni ale civilizaţiei occidentale. Din cauza Estului, Vestul nu mai este stăpânul propriului destin.

Războiul Rece este adesea considerat un conflict între Est şi Vest, însă „vechea şi profunda condescendenţă" a Vestului l-a împiedicat să-şi dea seama de ascensiunea *adevăratului* Est, care reprezintă astăzi adevărata provocare la adresa Occidentului[17]. Asiaticii au văzut hegemonia Americii de după perioada Războiului Rece ca pe o încercare a Vestului de a păstra controlul asupra instrumentelor esenţiale ale tehnologiei şi finanţelor, răspunzând la aceasta printr-un efort de a stăpâni aceste dialecte ale puterii mai bine decât orice alt popor din lume[18]. Astăzi, marşul de neoprit al globalizării îi favorizează, deoarece cunoştinţele se răspândesc prea repede pentru a fi controlate de un singur imperiu, ceea ce ne aminteşte de afirmaţia profetică a lui Spengler din *Der Mensch und die Technik*, cum că tehnologia divorţează repede de cultura care a creat-o. Modernizarea şi occidentalizarea au pornit din acelaşi punct, dar au destinaţii foarte diferite: dacă „Vestul era Vest cu mult înainte de a deveni modern", şi Estul va rămâne Est chiar şi după ce va cuceri modernitatea[19].

„Ascensiunea înspăimântătoare a Asiei face ca până şi conceptul spaimei de risc să pară învechit", declara radios un investitor din Hong Kong, felicitându-se pentru că se mutase acolo, părăsind New York-ul. „Asia de Est posedă acum ambiţia nestăvilită care caracteriza cândva Vestul şi preia iniţiativa pe pieţele saturate de investiţii occidentale." Asia de Est a preluat şi şi-a însuşit cele mai bune tehnologii şi standarde ale calităţii de la occidentali. În Bangkok, Shanghai şi Kuala Lumpur, trenurile aeriene alunecă fără efort deasupra pământului, în timp ce metrourile din New York şi Londra huruie pe dedesubt. E drept că automobilul s-a inventat în Occident, însă 40% dintre maşinile cumpărate astăzi de americani provin din Asia de Est, care se bucură, de asemenea, de o mai mare răspândire a telefoniei mobile 3G decât America şi fixează standarde proprii în telefonie, pe care ceilalţi trebuie să le ajungă din urmă. Est-asiaticii mai au şi avantajul că stăpânesc şi cele două limbi globale: engleza şi chineza. În cinematografia americană, succesul depinde tot mai mult de folosirea unor tehnici din animaţia japoneză şi din stilul cinematografic şi scenaristic al Hong Kong-ului, ceea ce demonstrează că până şi direcţia influenţei culturale se poate inversa.

Istoria este astăzi rescrisă din punctul de vedere al Orientului, iar „sfârşitul istoriei" arată foarte diferit în Asia de Est faţă de Occident*. Amestecul de metode occidentale cu scopuri orientale din Japonia secolului al XIX-lea a fixat modelul

* Liberalismul îşi afirmă cu tărie propria universalitate, dar manifestările sale în spaţiu şi timp demonstrează că el funcţionează mai bine în zonele unde exista deja liberalism. După cum afirmă Amartya Sen, nici un sistem politic nu suportă anarhia şi dezordinea, aşa că întrebarea este care dintre sisteme permite o înflorire maximă a libertăţii. Ţările cele mai dezvoltate economic din Asia de Est sunt acelea care se bucură de drepturile individului şi de democraţie – Coreea de Sud, Taiwanul şi Japonia –, aşa că succesul lor nu poate fi atribuit autoritarismului. Însă politicile care au produs această dezvoltare sunt prea puţin liberale. În

Scanned with OKEN Scanner

pentru ascensiunea în secolul XX a „tigrilor asiatici" : Taiwan, Coreea şi Singapore. Combinând inspiraţia cu transpiraţia, înclinaţiile culturale ale est-asiaticilor i-au îndrumat spre fixarea de rate înalte ale dobânzilor şi spre un bun sistem educaţional[20]. Priceperea acestora de a proteja sectorul intern printr-o dezvoltare generată de exporturi a creat o bogăţie enormă, inspirând un stil alternativ de capitalism, care a atras ţările asiatice din noul val: China, Malaysia şi Vietnam. „Keynes e omul nostru!", exulta un taximetrist cultivat din Singapore. Implicarea guvernului în economie, denigrată pe vremuri ca fiind de sorginte marxistă, este considerată în Asia de Est un important contrapunct faţă de economia de tip *laissez-faire*. De la criza financiară din 1997-1998, obiectivul explicit al asiaticilor a fost să respingă FMI-ul, ale cărui condiţii oneroase îl arătau ce pe un simplu instrument al Trezoreriei SUA[21]. După încheierea crizei, asiaticii şi-au revenit prin adoptarea unei discipline fiscale şi a unor standarde de piaţă globale, însă fără să sacrifice centralitatea guvernării. Dacă în Vest guvernul este văzut ca înăbuşind inovaţia, guvernele de astăzi din Asia de Est îşi investesc lichidităţile masive de capital în inovaţii. Şi dat fiind că relaţiile comerciale din interiorul Asiei le depăşesc astăzi pe cele cu exteriorul, asiaticii îşi pot stabili singuri regulile*.

Asiaticii nu au motive să părăsească Asia. Vilegiaturiştii lor sar fără efort în avioane cu zboruri *low-cost* şi explorează mai mult de o duzină de culturi diferite şi atrăgătoare. „Popoarele est-asiatice îşi au rădăcinile înfipte în istoria precolonială, aşa încât noi posedăm o stabilitate mai mare decât statele postcoloniale africane sau arabe. De aceea nu vedem nici un motiv ca prosperitatea celuilalt să ducă la rivalitate", susţinea un istoric malaysiano-chinez la un scurt seminar al unor profesori din Asia de Sud-Est, ţinut la Universitatea din Malaya. Considerate adesea rivale eterne, China şi Japonia sunt de fapt copiloţii economiei Asiei de Est[22]. Alături de Singapore şi de

schimb, elitele birocratice au decis toate mişcările din arena politică şi economică, şi la fel fac şi în continuare. Aceste ţări au depăşit distanţa dintre ele şi Occident printr-o cooperare strânsă a guvernelor cu mediul de afaceri şi prin relaţiile de interdependenţă dintre bănci şi furnizori. Nu Asia a inventat mita sau conducerea corporaţiilor în familie ; acestea fac parte din povestea universală a evoluţiei capitaliste. Democraţia funcţionează cel mai bine atunci când clasa de mijloc este suficient de mare, însă democratizarea economiei, care este o premisă absolut necesară unei ordini liberale largi şi rezistente, nu a apărut decât târziu.

* Legăturile comerciale dintre ASEAN şi China au crescut de cinci ori între 1997 şi 2005, ajungând la 105 miliarde de dolari. Acţiunea Chinei de a-şi cumpăra propria monedă cu sume între 15 şi 20 de miliarde de dolari pe lună păstrează yuanul artificial de scăzut, permiţând şi celorlalte ţări din regiune să evite procesul global de reglare a valorii monedei naţionale, păstrându-şi, astfel, poziţia competitivă faţă de China. Consultându-se asupra deficitului comercial cu vecinii săi din ASEAN, China şi-i atrage de partea sa, transformându-i în piaţa sa de export din ce în ce mai vorace. Deşi masiva forţă producătoare chineză absoarbe până la 80% din investiţiile străine directe în regiune, Asia de Sud-Est va câştiga pe termen lung ca potenţial de producţie, după îmbătrânirea rapidă a Chinei, Japoniei şi Coreei.

Scanned with OKEN Scanner

Coreea de Sud, ele deţin peste două treimi din rezervele valutare ale lumii, estimate la mai mult de două trilioane de dolari (rezervele sunt deţinute în dolari), ceea ce le permite să urmeze politica mercantilă care a ajutat la ascensiunea Occidentului. În urmă cu un secol, preşedintele Warren Harding îi îndemna pe americani să „continue cucerirea comercială paşnică a lumii", pentru a împiedica izbucnirea conflictelor sociale în ţară. Astăzi, est-asiaticii urmează acelaşi sfat, cumpărând companii, bunuri şi bogăţii naturale de pe toate continentele. „Chiar dacă lumea devine din ce în ce mai mică, bucata noastră este mai mare decât aceea a vesticilor", scria un ziarist din Shanghai într-un birou agitat de la sediul central al ziarului său.

Începând cu Hong Kong şi Singapore, deţinute de britanici, colonialismul occidental a dăruit Asiei de Est avantajul de a avea oraşe globale. Începând cu anii '50, şi Tokyo, Taipei, Seul şi Shanghai au devenit oraşe globale, atrăgând anual miliarde de dolari sub formă de investiţii în ţările lor şi în regiune. Fiecare dintre ele este atât de puternic, încât poate fi mai bine descris ca „stat-regiune", funcţionând asemenea unor centre de afaceri la fel de bine conectate la economia globală ca şi ţările lor. Ele formează o reţea din ce în ce mai mare de noduri economice asiatice, indiferent de deosebirile politice şi culturale dintre ele[23]. Tot în Asia se găsesc mai mult de jumătate dintre megalopolis-urile din lume, în care trăiesc majoritatea celor 500 de milioane de locuitori ai Asiei de Sud-Est. Megalopolisurile din lumea a treia situate în Africa şi în India au centre aglomerate, înconjurate de centuri şi insule de cartiere rezidenţiale şi de vagabonzi, întinse în toate direcţiile. Dacă satele se depopulează rapid, are loc o urbanizare care nu este echivalentă cu modernizarea şi dezvoltarea, ci cu abjecţia şi depravarea. Astăzi, Asia de Sud-Est depăşeşte această stare din lumea a treia, când venitul pe cap de locuitor depăşeşte 3.000 de dolari, iar numărul săracilor este sub 25%. În Malaysia şi Thailanda există încă mahalale formate în jurul ţevilor de evacuare ale canalelor şi milioane de muncitori apatrizi. Puţine măsuri se iau pentru salvarea cartierelor infestate de boli şi a vagabondajului în masă. Din ce în ce mai mulţi oameni se trezesc în fiecare zi cu dorinţa de a-şi construi propriul vis asiatic.

„Ceea ce a fost o dată visul american este astăzi visul asiatic", a proclamat ministrul de Externe din Singapore, George Yeo. Asia de Est nu are nici un fel de îndoieli, deoarece cultura sa a reuşit să creeze un cerc virtuos de dezvoltare economică şi mândrie culturală. O mare parte din dezvoltarea mondială viitoare în domeniul cererii de consum va aparţine Asiei de Est, dar oamenii nu sunt mărfuri; valoarea lor nu se schimbă zilnic. Asemenea oamenilor bogaţi, statele cu bani au parte de respect şi de un statut important, ceea ce înseamnă că Estul prosper poate acum să conteste mai puternic universalitatea valorilor vestice, „occidentalismul" echivalent cu „afişarea jignitoare a superiorităţii din partea Vestului"[24]. „Valorile asiatice" ale conducerii unificate, ale consensului şi ale armoniei sociale sunt astăzi mai puţin discreditate decât democraţia, capitalismul şi individualismul american, aşa încât restul ţărilor din lumea a doua beneficiază de modele alternative de dezvoltare. China crede atât de mult în lipsa de atractivitate a Americii, încât alegerile prezidenţiale din SUA sunt

Scanned with OKEN Scanner

transmise *live* la TV, probabil pentru distracţie. O emisiune TV pentru tineri chinezi în genul „American Idol" le dăruieşte celor care cunosc expresii englezeşti mici torţe de felul celei de la Statuia Libertăţii, dar fără nici o urmă de ironie. China nici nu se mai deranjează să elibereze deţinuţii politici ca să îmbuneze Statele Unite. „Noi vedem cum a dus materialismul la consumerism şi la erodarea democraţiei americane", afirma un lider al unei organizaţii de tineret a Partidului Comunist Chinez. „Noi ne dorim guvernare prin consimţământ şi o domnie a legii." Eforturile vestice de democratizare s-au lovit în Asia de Est de un zid mai înalt decât cel întâlnit în lumea arabă. Intelectualii occidentali susţin că deschiderea economică va duce la democratizare, însă guvernele din Asia conspiră alături de elite ca să împiedice orice opoziţie la controlul statului asupra bunurilor publice şi asupra legii; democraţia nu prea se cere, deoarece multe dintre ţările asiatice au conducători buni (*junzi*), care nu vor să semene cu principele dintr-un proverb al lui Confucius; acesta greşeşte, dar nu este contrazis, aşa că îşi duce ţara la ruină*.

Înăuntrul „blocului asiatic" există societăţi deschise, dar şi politici închise, punând democraţia la locul ei, ca un simplu mijloc pentru realizarea unui scop – ea nu este cea mai înaltă valoare, ci doar un punct din program, printre multe altele. În mod ironic, cel mai mare rival al Vestului provine dintr-o meritocraţie a elitelor, cu baza în gândirea lui Confucius, deşi această idee poate fi găsită şi în *Republica* lui Platon, care susţinea conducerea de către regi, înţelepţi şi filosofi[25]. Astăzi, modelul preferat de către Asia de Est este cvasidemocraţia liberaloidă din Singapore şi Malaysia. Acolo există partide de opoziţie şi alegeri, dar ele nu vizează cele mai înalte posturi oficiale. Succesiunea la putere este realizată prin selecţie, nu prin alegeri[26]. Acest egocentrism colectiv face ca statul să nu poată fi deturnat de către interesele de grup ale majorităţii etnice, lucru care ar duce la destrămarea statelor multietnice precum Malaysia. Guvernele din Malaysia şi Singapore, conduse de un partid unic, sunt mult mai responsabile faţă de popor şi răspund mai repede cerinţelor acestuia decât guvernul din Filipine, unde în fiecare săptămână apar zvonuri despre o nouă lovitură de stat împotriva conducerii neliberale, dar alese democratic. Din Thailanda până în Taiwan, democraţia nu a dus decât la sisteme de tipul „câştigătorul ia totul", în care au loc mereu manevre în afara legii, invalidări ale conducerii şi lovituri de stat. Democraţia Thailandei seamănă cu boxul din această ţară, în care se pot folosi şi pumnii, şi picioarele, şi genunchii, şi coatele, iar instabilitatea politică şi corupţia Indoneziei democrate nu reuşesc să facă din acest sistem unul de invidiat. „Democraţia occidentală nu e decât o pierdere de timp", mi-a zvârlit un diplomat malaysian.

---

* China, Japonia şi Coreea nu doresc să-şi structureze guvernul astfel încât să limiteze puterea de stat; istoria lor este plină de conducători care au deţinut o autoritate supremă asupra vieţii politice, sociale şi culturale, având şi autoritatea morală de a înlătura corupţia şi de a „curăţa" societatea, chiar cu ajutorul unor măsuri în afara legii (vezi Bell, *East Meets West*, pp. 127,153).

Scanned with OKEN Scanner

Tradiţiile comunitare ale Asiei de Est se opun şi ele conceptului american de drepturi ale omului, deoarece ele pun mai presus drepturile sociale şi economice decât pe cele civice şi politice, justificând astfel refuzul protecţiei libertăţii individului şi a dreptului la expresie în cadrul Constituţiei[27]. Unul dintre primii reprezentanţi ai confucianismului, pe nume Mencius, susţinea că încălcarea dreptului la hrană şi la bunăstarea materială al oamenilor este o crimă mai mare decât interzicerea drepturilor politice. Virtuţile cele mai preţuite sunt umilinţa şi compasiunea (*ren*), nu mândria şi egoismul. În culturile confucianiste, mai întâi vine numele de familie, apoi cel de botez. Pietatea filială este un principiu apreciat şi susţinut prin lege în multe dintre ţările Asiei de Est, şi mulţi consideră că societatea ideală este structurată ca o familie, nu bazată pe indivizi[28]. Şi copiii sunt mult mai în centrul atenţiei familiei. „Din cauza politicii copilului unic din China, copiii sunt echivalenţi cu speranţa în viitor", îmi explica un intelectual din Beijing, descriindu-mi eforturile pe care le făcea pentru organizarea unor activităţi sociale, muzicale şi sportive armonioase pentru unicul său fiu. Asemenea europenilor, est-asiaticii se concentrează mai mult asupra subzistenţei şi egalităţii economice, drepturi înscrise mai adânc în tradiţia legislaţiei europene decât în a celei americane. Constituţia germană, în care apar prevederi pentru sistemul de sănătate şi educaţie, a fost folosită ca model în Coreea. Munca de o viaţă în acelaşi loc este încă luată foarte în serios şi preţuită în toată Asia de Est; pentru muncitorii emigranţi din regiune, angajarea este mai importantă decât cetăţenia. Statul îşi demonstrează preocuparea pentru redistribuirea bogăţiei prin crearea de fonduri destinate eradicării sărăciei[29]. Asiaticii vor să folosească globalizarea pentru a-şi construi o clasă de mijloc, şi nu pentru a o eroda, aşa cum se întâmplă în Statele Unite. Ei se urcă în avionul globalizării, dar cu centurile bine fixate. Iar în acest avion practică adesea mişcări *taichi* împreună, cu sute de mâini mişcându-se la unison peste scaune şi împărtăşind astfel bucuria de a zbura.

Totuşi valorile asiatice au defectele lor. „În unele ţări, progresul celor puţini a fost folosit în mod imatur pentru mascarea unor îmbunătăţiri inadecvate ale calităţii vieţii multora", mi-a spus universitarul malaysiano-chinez. Nici confucianismul nu a reuşit să se opună maoismului şi marxismului, care au costat aproape 100 de milioane de vieţi în ultimii cincizeci de ani, din China până în Cambodgia şi Vietnam. Mafia din China, Taiwan şi Japonia nu este nici ea modestă: operaţiunile sale nemiloase şi eficiente de trafic de droguri, arme şi spălare de bani fac ca bandele americane să pară amatoare, iar privilegierea legăturilor de rudenie în reţeaua asiatică a statului şi a mediului de afaceri duce adesea la abuzuri, deoarece datoria de a ajuta familia şi prietenii cu mijloace personale – şi nu profesionale –, inspirată din Confucius, este prea larg interpretată. Însă chiar şi aceste defecte le inspiră asiaticilor o încredere sporită în propria metodă a reuşitei din mai multe încercări. „Acum că avem creştere economică şi stabilitate socială, nu mai există nici o scuză pentru conducătorii, poliţiştii sau oamenii de afaceri iresponsabili", a continuat universitarul, însă îndrumaţi de preceptul confucianist al reciprocităţii dintre guvern şi cei guvernaţi,

Scanned with OKEN Scanner

chiar şi elitele din Malaysia, Singapore şi China, care au educaţie occidentală, rămân loiale acestui sistem ierarhic care menţine atât stabilitatea, cât şi interesele lor personale. Aşa cum afirma abrupt un parlamentar din Singapore: „Noi ne riscăm banii, nu credinţele".

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXVIII

China seduce lumea întâi

China se poate folosi de globalizare într-o măsură mult mai mare decât a făcut-o predecesoarea sa din lumea a doua, URSS, cooptând nu doar ţările din lumea a treia, şi ci întreaga lume întâi, mai ales în regiunea din jurul său[1]. Încet, dar vizibil, Japonia, Coreea, Australia şi Singapore îşi modifică macrostrategiile pe măsură ce se plasează într-o relaţie de interdependenţă cu China. Lumea întâi nu este un club dominat de americani: aceiaşi aliaţi pe care se bazează Statele Unite pentru a limita ascensiunea Chinei contribuie cel mai mult la ea.

De când Japonia a capitulat în faţa SUA în al doilea război mondial, America a considerat-o punctul de sprijin al „lumii libere" în Asia[2]. Însă în calitatea sa de cea mai dezvoltată şi mai sofisticată ţară din lume, Japonia a contribuit capital la construcţia ordinii asiatice actuale, investind mult în toată regiunea pentru a economisi costurile de producţie din industria automobilelor şi nu numai – iar cel mai mult a beneficiat de investiţii China. Cei 4.000.000 de chinezi aflaţi în Japonia au contribuit la trezirea unui interes pentru China, interes întreţinut de miile de studenţi care vin anual aici. Aeroportul din Beijing a fost înălţat cu ajutor japonez, iar investiţiile Japoniei în China n-au fost niciodată mai mari decât în perioadele de tensiune dintre cele două ţări. Importurile chineze în Japonia au crescut foarte mult: jumătate din cantitatea de fructe consumate anual de japonezi provine din China. Peste 100.000 de japonezi locuiesc acum în Shanghai, mulţi dintre ei contribuind la facilitarea investiţiilor în valoare de 30 de miliarde de dolari pe care ţara lor le aduce aici anual – sau lucrând în call-center-uri japoneze din oraş[3].

Japonia rămâne o producătoare economică globală şi este cel mai mare furnizor de ajutoare umanitare din lumea întâi, iar alianţa sa cu Statele Unite, flota sa supertehnologizată şi programul său antirachetă dau laolaltă un buget foarte scăzut pentru apărare, suficient însă pentru modestia nemaiîntâlnită a acestei mari puteri. (Naţionaliştii din aparatul de stat japonez sunt la fel de îngrijoraţi de inegalitatea de statut dintre ţara lor şi Statele Unite ca şi de aceea dintre Japonia şi China.) Din cauza unicităţii culturale a ţării insulare, aceasta nu poate câştiga prea mulţi aliaţi în Asia, aşa că trebuie să se mulţumească să fie vioara a doua pe lângă China, ţară ce i-a şi

blocat, de altfel, accesul la un loc permanent în Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite. Astăzi se dezvoltă însă o dinamică bilaterală de „gândire nouă", iar liderii de ambele părţi consideră misiunea normalizării relaţiilor japoneze din Asia ca fiind asemănătoare cu aceea a reabilitării situaţiei Germaniei în Europa : o condiţie necesară pentru ca „roţile gemene" ale regionalismului politic şi economic japonez şi chinez să înceapă să se pună în mişcare[4]. Fără să se mai teamă de cooperare, China, Japonia şi Coreea de Sud au trecut la explorarea în comun a rezervelor de petrol şi de gaze naturale din Marea Chinei de Est, au încheiat acorduri de împărţire a ţiţeiului, de fixare a rezervelor strategice de petrol şi un program comun de exploatare a bancurilor de peşti şi a rezervelor de gaze naturale din jurul disputatelor insule Dokdo (sau Takeshima)[5].

Alături de Japonia, Coreea de Sud reprezintă o mare poveste de succes a Asiei, ajunsă din fosta clientă fidelă a ajutoarelor umanitare, un stat din lumea întâi[6]. Loialitatea Coreei de Sud faţă de America se află sub presiune chiar în mai mare măsură decât aceea a Japoniei. Sporirea încrederii în sine a Coreei a dus la neînţelegeri cu Statele Unite în legătură cu subiectul prezenţei militare neîntrerupte a acestora în peninsulă, de peste o jumătate de secol, Coreea pretinzând o reducere a efectivului trupelor. Bazele americane, considerate pe vremuri bastioane ale prezenţei în străinătate a SUA, există astăzi doar tolerate de societăţile-gazdă, din ce în ce mai neîncrezătoare în motivaţiile acestei situaţii[7]. În acelaşi timp, mulţi tineri coreeni cad victime „febrei roşii", cerând legături mai strânse cu China[8]. Creşterea economică a Coreei de Sud depinde aproape în întregime de China, care a depăşit SUA, devenind astfel cel mai mare partener de afaceri al Coreei[9]. În 2004, atunci când China a declarat că creşterea sa economică ar putea încetini, bursa coreeană a încasat o lovitură puternică. China a atins standardele coreene în electronică, dar costurile sale de producţie sunt mai mici, ceea ce înseamnă că rolul Coreei de a adăuga valoare comercială bunurilor chinezeşti de manufactură ar putea dispărea acum, când China urcă spre vârful piramidei ofertei.

Totuşi, China şi Coreea de Sud colaborează în colonizarea capitalistă a Coreei de Nord, ţară care posedă arme nucleare, dar este extrem de săracă şi aflată chiar între ele. China a achiziţionat minele şi căile ferate ale Coreei de Nord, în timp ce Coreea de Sud, prin diferite manifestări ale „politicii sale solare", a deschis zone de producţie şi de export în comun ; astăzi, cele două ţări au căzut de acord asupra prezentării unei singure echipe la Jocurile Olimpice. În cele din urmă, legăturile disidenţilor şi oficialilor nord-coreeni atât cu China, cât şi cu Coreea de Sud, precum şi sărăcia îngrozitoare a populaţiei arată că, după prăbuşirea acestui stat autoizolat, va urma „finlandizarea" lui, realizată împreună de cele două ţări vecine[10].

China a reuşit să rupă şi alianţa anglofonilor dintre SUA şi Australia. În timpul celui de-al doilea război mondial, cele două ţări şi-au unit puterile pentru a se apăra de o potenţială invazie japoneză. Dar expansiunea Chinei nu seamănă cu aceea a Japoniei ; este tăcută şi lucrează pe căile economiei, ferindu-se să atragă replici

Scanned with OKEN Scanner

militare, dar generând o mare bunăvoinţă[11]. Australienii ştiu foarte bine că aliatul lor tradiţional este un rival al partenerului lor de afaceri cu cea mai mare dezvoltare, aşa că politica lor externă este scindată între geografie şi tradiţie[12]. China este cel mai mare consumator de uraniu, minereu de fier, mangan şi gaz natural lichid australian (transportat din Platoul Nord-Vestic către o rafinărie din Guangdong)[13]. Contractul pentru gaze încheiat cu chinezii este cel mai mare din istoria Australiei şi a dus la o coborâre în surdină a criticilor la adresa încălcărilor drepturilor omului în China. Pentru a-şi păstra credibilitatea ca lider de încredere al operaţiilor de menţinere a păcii în Asia, Australia a aderat la Tratatul de Prietenie şi Cooperare al ASEAN, un pact de neagresiune care îi subminează alianţa cu SUA. Ca şi Coreea, Australia pretinde acum că poate juca fără părtinire rolul de mediatoare între Statele Unite şi China. Pentru comunitatea diplomatică şi de afaceri australiană, Beijingul este deja de mai mult timp o destinaţie plină de succes, în timp ce 75% dintre grupurile de turişti care vizitează Australia sunt chinezi. Statele Unite trebuie să apeleze acum la singurul lor aliat cu adevărat loial: geografia. Din Palau până în Guam şi Hawaii, flota americană desfăşoară o întreagă reţea logistică maritimă şi o serie de canale de acces care să-i permită să întreprindă operaţiuni militare într-o regiune unde nu este dorită[14].

Singapore: modelul Asiei pentru lumea întâi

Înălţat pe o palmă de pământ nepopulată de către Compania Britanică a Indiilor de Est, Singapore, stat populat mai ales de chinezi, este prima ţară din lume care a sfidat slăbiciunea ecuatorială, devenită o normă în ţările lumii a treia. În 1965, când Federaţia Malaysiană a exclus Singapore din componenţa sa, Lee Kwan Yew şi banda sa de imigranţi au rămas „o insulă chineză într-o mare malaysiană", lipsită de armată[15]. Lee a creat un sentiment de încredere în puterile proprii, organizând concursuri de plantare a arbuştilor şi construind Singapore ca pe un arhetip al oraşului global, demers pentru care s-a folosit de capitalul străin în finanţarea unei infrastructuri de top formate din drumuri, aeroporturi, spitale şi şcoli – şi un serviciu civil care să le administreze. Când mergi pe străzile sale pline de verdeaţă şi perfect pavate, e imposibil să întârzii. „America este, în comparaţie cu noi, o ţară din lumea a treia", glumesc adesea locuitorii din Singapore.

„*Singapore* este aproape sinonim cu *globalizare*", amintea un om de afaceri internaţional, arătând cât de des îşi schimbase el slujba de-a lungul timpului. Timp de decenii, oraşul şi-a schimbat mereu locul, urcând în cadrul piramidei ofertei, devenind un centru al rafinării petrolului şi al construcţiei de antreprize petroliere, în ciuda faptului că nu are deloc ţiţei. Noul Biopolis pentru cercetarea în domeniul ştiinţelor biologice (inclusiv în domeniul celulelor stem) atrage oamenii de ştiinţă din Occident

Scanned with OKEN Scanner

aflaţi în căutarea unui loc de muncă fără frecuşuri. Perfecta întreţinere a portului, controlul prostituţiei, cazinourile şi procedura simplificată de dobândire a cetăţeniei pentru lucrătorii calificaţi, invidiată de către Dubai, sunt deja o realitate în „Singapore SRL". Dat fiind spaţiul foarte mic, oraşul este distribuit pe zone planificate cu ani în avans, pentru a anticipa nevoile viitoare ale industriei şi ale rezidenţilor; zonele de industrie high-tech sunt considerate „proprietăţi de lux". În lipsa altor resurse, rezervele valutare au fost folosite pentru a produce prosperitate. Prin compania de stat Temasek, Singapore deţine acţiuni la toate marile concernuri din Asia, iar investiţiile sale în China, începute cu mult înaintea altora, i-au adus credibilitate şi influenţă pe termen lung. „Dat fiind că Asia produce muncitori atât de calificaţi tehnic", a conchis afaceristul, „discriminarea pozitivă în Singapore ar însemna să angajăm mai mulţi albi caucazieni."

Singapore este întruparea cea mai plină de succes a metodei asiatice de dezvoltare – şi un model bun pentru export. Lee a explicat succesul Singaporelui printr-un singur cuvânt: „încredere", deoarece, afirmă el, a căutat să fie „corect, nu corect politic"[16]. În sistemul de valori de tipul „nimic nu e gratis" gândit de Lee, şi bogaţii şi săracii se adaptează în egală măsură la rigorile – de tipul taxelor, amenzilor, plăţilor, pedepselor – care interzic consumerisul excesiv şi chiar posesia mai multor maşini. (Faimoasa pedeapsă a bătăii cu beţele, practicată în acest oraş ca adaos la pedeapsa cu închisoarea prevăzută pentru o mare varietate de contravenţii, a fost introdusă, de fapt, de către britanici.) Pentru Lee, democraţia nu are o valoare intrinsecă: rezultatele au o importanţă mai mare decât mijloacele[17]. Meritocraţia susţinută de guvern este bazată pe modelul companiei Royal Dutch Shell. Parlamentarii din Singapore sunt cel mai bine plătiţi din lume, ceea ce îi face practic imuni la corupţie. Ei călătoresc în capitalele lumii susţinând responsabilitatea, eficienţa, pragmatismul, dar nu şi democraţia. Consiliile constituente din Singapore operează subteran, dar alimentează direct structura partidului de la conducere, model preferat de o mare parte dintre ţările Asiei. Lee a impus şi severe restricţii cu privire la coerciţia fizică, măsură pe care multe alte ţări din regiune ar face bine s-o adopte, făcând astfel un mare pas în direcţia unei politici mai curate. Nedorindu-şi să conducă ţara până la moarte, Lee a renunţat la guvernare şi a devenit „Ministru Mentor" – e drept că într-un guvern în care prim-ministru este fiul său. După ce Lee va ieşi cu totul din peisaj, legitimitatea guvernului nu se va mai baza însă pe notorietatea unui nume, ci pe modul în care va avea grijă de populaţie, pe domnia legilor, pe dezvoltarea economică şi a educaţiei, pe întreţinerea infrastructurii, pe cultivarea identităţii naţionale şi pe menţinerea unor standarde înalte de integritate morală[18]. Succesul statului Singapore rezultă din mulţumirea populaţiei, fapt care a permis o renunţare la paternalism şi îngăduirea mai multor libertăţi, ca o supapă socială, lucru care ar putea da un bun exemplu restului regiunii. „Toată lumea ne invidiază", îmi spunea un tânăr universitar într-un campus plin de flori, „dar avem un sentiment de mândrie decadent, asemenea oamenilor care-şi trăiesc viaţa într-un hotel de cinci stele." Într-adevăr, Singapore este considerat

Scanned with OKEN Scanner

un oraş atât de plictisitor de către locuitorii săi, încât oamenii nu mai vor să aibă copii, iar divorţurile au atins procentul cel mai mare din lume.

Iniţial, Lee a respins ideea Singaporelui ca fiind „a treia Chină", transformându-l într-un loc în care chinezilor nu li se permite să fie chinezi. El le-a închis afacerile şi a declarat engleza drept limbă naţională. „Asemenea unei mari părţi din diaspora noastră, în timpul Războiului Rece noi eram sinofobi", îmi explica un istoric al ţării în timpul unui prânz la Universitatea Naţională. „Ţara comunistă de pe continent era suspicioasă faţă de ideologia noastră." Cei mai mulţi chinezi din Singapore nu mai vorbesc dialectul mandarin modern, construit la nivel academic, ci obişnuita „singleză". Ca să devină mai curând global decât asiatic, Singapore s-a întins în toate direcţiile spre a-şi menţine un echilibru regional. Israelul şi India îi instruiesc armata, iar marele port nou a fost construit cu gândul la tranzitul flotei americane la întoarcerea din Filipine, ceea ce i-a îndemnat pe unii analişti să descrie statul ca pe un „vas de război american ancorat la ţărm". La dialogul anual Shangri-La pe teme de apărare sunt invitaţi oficiali militari din toate ţările din regiune – cu excepţia Chinei.

„Legăturile culturale adânci ale tuturor chinezilor au devenit de curând foarte reale", îmi explica un redactor de ziar. „Afinitatea Singaporelui faţă de China se manifestă acum în stil mare." Chinezii de aici îşi exprimă tot mai mult dorinţa de a face din Singapore un oraş bilingv şi, de aceea, îşi trimit copiii vorbitori de engleză în şcoli chinezeşti şi călătoresc şi investesc din ce în ce mai mult în China. În acelaşi timp, guvernul chinez şi-a îmbunătăţit imaginea faţă de chinezii de peste mări – fără a-şi sabota propriile relaţii guvernamentale oficiale (ceea ce ar putea provoca sentimente antichineze) –, relaxându-şi legile în favoarea investiţiilor şi poate chiar oferindu-le cetăţenie dublă. Observaţi, vă rog, că ambasadele americană şi chineză se află situate la distanţă egală de Ministerul de Externe", mi-a arătat cu nonşalanţă un tânăr diplomat în timpul unei plimbări pe străzile largi şi răsucite ale oraşului.

Singapore reprezintă excepţia de la regula după care China dă direcţia întregii Asii, căci chinezii de peste mări dau direcţia însăşi a Chinei. Aşa că nu ne întrebăm dacă Asia va fi dominată de China, ci mai degrabă ce model chinez va fi mai puternic. Singapore se poate mândri cu câteva dintre cele mai mari schimbări în procesul chinez al luării de decizii din ultimele două decenii. Deng Xiaoping a deschis China după ce a vizitat Singapore, unde a văzut chinezi mai inteligenţi şi mai plini de succes decât acasă. Impresia notată de Toynbee pare mai valabilă acum decât în urmă cu o jumătate de secol: „Poate că Singapore a fost întemeiat de întreprinzătorii britanici, dar astăzi este un oraş chinez: aici este viitoarea capitală a «sferei de coprosperitate» chineze, care are toate şansele să reziste în timp, deoarece va fi clădită pe abilităţi de afaceri, nu pe forţă militară"[19].

Scanned with OKEN Scanner

India privește spre est

Devastatorul tsunami din 2005, care a lovit atât de puternic Sumatra indoneziană, măturând insulele și coasta oceanică din India până în Somalia, a reamintit lumii de existența unui spațiu oceanic continuu în emisfera estică[20]. Dacă atracția Lunii determină mareele, Oceanul Indian apare tot mai mult ca un golf vestic al spațiului pacific cu centrul aflat în Asia de Est. Malurile vestice ale acestui golf – Africa, Arabia și Iranul – își trimit o mare parte din resursele lor naturale către est, întreaga zonă fiind o piață de investiții și de exporturi pentru înfloritoarea Asie. Majoritatea exporturilor lumii de astăzi traversează acest teritoriu indo-pacific integrat, transformând întreaga Asie de Sud într-un subsistem vestic din lumea a treia al noii ordini asiatice cu centrul în China. Peste 50% din comerțul indian are loc în Asia de Est, iar Japonia, Coreea de Sud și Singapore sunt cei mai mari investitori.

În timpul administrației britanice, India era cel mai puternic teritoriu dintre Canalul Suez și strâmtoarea Malacca, însă influența sa în lumea arabă și în Asia Centrală a luat sfârșit odată cu prezența britanică în Orient. Mărginită de cel mai înalt lanț muntos din lume și de un ocean, India (cu toate armele sale nucleare) are o dorință de putere exagerat de mare în comparație cu armata și flota sa modeste. Statele Unite încearcă, mărturisit, să sponsorizeze ascensiunea Indiei ca „prima mare democrație, puternică economic, încărcată de cultură, multietnică și multireligioasă din afara Occidentului geografic și, nu în ultimul rând, o stavilă în calea Chinei"[21]. Însă India a trecut de la politica de nealiniere din timpul Războiului Rece la una de multialiniere. Se declară pe sine și SUA drept „turnurile gemene ale democrației", dar anunță, în același timp, că plănuiește să „modifice ordinea mondială" alături de China[22]. Pentru a atrage India, America s-a oferit să aducă investiții în domeniul high-tech, tehnologie nucleară civilă, acorduri de apărare, ca, de exemplu, producția în comun a avioanelor F-18 și acordarea mai multor vize imigranților. China și-a exprimat în schimb poziția, comună cu cea a Indiei în chestiunea negocierilor comerciale, a exploatărilor petroliere comune, a realizării unor coridoare comerciale prin Himalaya, a unui comerț anual în valoare de 20 de miliarde de dolari și, încă o dată, prin intermediul unui acord nuclear civil. Firmele de IT din India trebuie să importe hardware din China ca să-și producă software-ul; faptul că cele mai mari operații de subcontractare din China aparțin indienilor arată crescânda integrare a celor două țări[23].

Dar cooperarea Chinei cu India a facilitat atingerea marelui obiectiv strategic al primeia, acela de a o încercui pe cea de-a doua printr-un „șirag de perle" navale, pentru a ajunge la Marea Arabiei fără a trece prin strâmtoarea Malacca. Birmania, odinioară parte a Indiei coloniale, este acum fixată pe orbita Chinei, deoarece propunerea Indiei de a construi conductele de gaze naturale dinspre est spre vest, a fost respinsă în favoarea conductelor dinspre nord spre sud, spre China. Dacă India a construit o îngrăditură pentru a împiedica imigrarea dinspre Bangladesh, China a înălțat un Centru de Conferințe al Prieteniei dintre Bangladesh și China, la Dhaka. Dacă India amenință să devieze apele râului Brahmaputra (de importanță vitală pentru Bangladesh) spre Gange, China și-a manifestat puternic prezența, dat fiind că Brahmaputra izvorăște de pe teritoriul ei. Împotriva dorinței indienilor, China a devenit observator al Asociației Asiei de Sud pentru Cooperare Regională (AASCR), astfel încât influența indiană în Comunitatea Asiei de Est este marginală. „Nimănui din zonă nu-i prea pasă ce crede India", mi s-a confesat un diplomat malaysian implicat în politica regională.

Scanned with OKEN Scanner

India este mare, dar nu este încă importantă. În calitate de intermediar, ea a devenit un bun oficiu pentru firmele occidentale, dar, cu excepția câtorva oaze de dezvoltare segregate, demne de secolul XXI, India este aproape în întregime o țară din lumea a treia, iar cei mai mulți dintre cei peste un miliard de locuitori ai săi trăiesc în sărăcie[24]. În Mumbai (cunoscut pe vremuri ca Bombay), orașul care găzduiește peste o treime din economia națională, unii locuitori plătesc poate cea mai mare chirie din lume, dar periferia de peste 10 milioane de locuitori a orașului este și ea cea mai mare din lume. Aglomeratele orașe indiene au și astăzi străzi cu trei sensuri de mers: două pentru automobile, iar unul pentru pietoni și pentru animalele care rătăcesc pe mijlocul străzii. Bogăția de societăți pe acțiuni din India, impresionantele profituri ale corporațiilor și mulțimea de aici arată potențialul dinamicului sector privat, însă dezvoltarea țării va rămâne spectaculos de inegală până în momentul în care guvernul va reuși să țină pasul cu propriile promisiuni de modernizare a infrastructurii – probabil cândva în cursul următoarelor două decenii. Din cauza creșterii continue a numărului de locuitori, India va rămâne cea mai săracă țară mare din lume pentru decenii întregi, chiar în condițiile unei mari creșteri economice. Agricultura țării constituie doar 30% din economie, dar 700 de milioane de locuitori depind de musoni și de recolta sezonieră – și totuși, rezervele de apă ale Indiei scad rapid. Neputând să-și plătească datoriile, mulți fermieri s-au sinucis, iar sclavia temporară continuă în multe zone înapoiate. Cea mai mare creștere a populației din India se înregistrează în statele din nord, care au cea mai slabă infrastructură, cea mai rea guvernare, cea mai proastă educație și cel mai înalt procent de infecții cu HIV, reprezentând, totodată, și epicentrul unei noi epidemii de poliomielită.

China se bucură de ordine, iar în viitor s-ar putea bucura și de democrație. India are democrație, dar nu reușește să realizeze nimic pentru că este haotică. Legătura dintre comerț și dezvoltare ilustrată de China este aproape absentă în India. Dată fiind lărgimea teritoriului și mărimea populației țării, guvernul Indiei este atât de slab, încât e aproape invizibil, iar bugetul federal este la fel de mare ca acela al Norvegiei. Spre deosebire de China, unificarea Indiei este opera britanicilor, unitatea ei părând adesea mai degrabă geografică decât psihologică; este o peninsulă înghesuită, de unde tamilii și asamezii nu mai au unde pleca – deși încă mai încearcă s-o facă. S-ar putea susține că și China este o țară mai liberă decât India democrată: gradul de alfabetizare este mai mare, iar rata sărăciei mai scăzută. De asemenea, durează mai mult să începi o afacere în India, numărul de indieni cu acces la Internet este de trei ori mai mic, iar al celor care posedă telefoane mobile este de cinci ori mai scăzut decât în China. E adevărat că democrația indiană nu a traversat nici o perioadă de foamete, însă mai mult de jumătate dintre copiii Indiei sunt subnutriți. Din cauză că mulți indieni nu au libertate economică, nu se pot bucura de celelalte libertăți decât cu greu. Diferența dintre India și China nu este deci dată de întârzierea în timp a erelor respective de reformă economică, ci este o chestiune fundamentală de pricepere națională în organizare. Chiar dacă India se va ridica, nu va putea să o facă decât urmând regulile Chinei.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXIX

Malaysia şi Indonezia: marea sferă chineză de coprosperitate

Liderii Indochinei din epoca postcolonială au conceput Asociaţia Naţiunilor din Sud-Estul Asiei (ASEAN) în 1967, pe un teren de golf, iar organismul s-a întrunit prima dată la Bangkok, deoarece Thailanda era singura ţară cu care nici unul dintre membrii fondatori nu se afla atunci în război. Din cauza atitudinii sfidătoare a militarilor naţionalişti, ASEAN nu a avut un început norocos ; Sukarno al Indoneziei urma o politică agresivă („Konfrontasi") faţă de Malaysia, după care au avut loc conflicte în Vietnam şi Cambodgia[1]. Timp de decenii, ASEAN a rămas un bloc anticolonial, în cadrul căruia guvernele militare erau sprijinite de Statele Unite pentru a ţine piept marxismului agrar (de exemplu, prin intermediul unei triplări a dimensiunilor armatei thailandeze). Ca şi UE, ASEAN a trecut după Războiul Rece prin momente asemănătoare conflictului din Bosnia : criza financiară asiatică, norii produşi în Indonezia de arderea pădurilor, intervenţia din Timorul de Est şi epidemia SARS. Fiecare dintre acestea a pus la încercare unitatea şi utilitatea asociaţiei şi a stimulat dezvoltarea rapidă a unor mecanisme colective de integrare comercială şi de combatere a terorismului, a dezastrelor ecologice, a criminalităţii transnaţionale şi a bolilor. Amestecul reciproc în treburile interne este la fel de firesc ca şi a călători fără viză pentru cei 500 de milioane de membri ai Asociaţiei[2]. Unele ţări din ASEAN au încă acorduri militare cu Statele Unite, care speră că vor reuşi că transforme acest bloc multilateral într-o piedică în calea Chinei[3].

Însă clubul ASEAN se găseşte în curtea din spate a Chinei. Pentru a se elibera din încercuirea strategică a Americii, China atrage unul câte unul membrii ASEAN în sistemul ei modern de tributuri, astfel încât legăturile fiecăruia dintre ei cu China sunt acum mai puternice decât legăturile din interiorul clubului. „Ţările din ASEAN nu se prosternează în faţa Chinei doar ca să n-o supere", mi-a explicat un diplomat thailandez, fost oficial în cadrul Asociaţiei, „ci din dorinţa de a nu fi abandonate la nevoie de către China, aşa cum au făcut Statele Unite în timpul crizei financiare asiatice". Astăzi, ASEAN este sinonimă cu periferia multietajată a Chinei : Singapore, Malaysia şi Bruneiul sunt cei mai bogaţi parteneri ; Thailanda, Indonezia şi Vietnamul

sunt achiziţii economice şi strategice; iar Birmania, Cambodgia, Laosul şi Filipinele sunt clienţi din lumea a treia. Pentru toate aceste state, China oferă un acces sporit pe piaţă şi le susţine deficitul comercial (lucru care a adus profituri record pentru afacerile ASEAN) în schimbul materiilor prime, al acordurilor militare şi al unor promisiuni diplomatice de a o asculta[4]. Asemenea europenilor în Maghreb, chinezii din generaţia exploziei demografice se retrag la pensie pe proprietăţi cumpărate în Penang sau în Bali, extinzând astfel marea sferă chineză de coprosperitate în secolul XXI.

Malaysia: prieteni şi vecini

Nu e nevoie să aşteptăm construirea căii ferate de mare viteză dintre Singapore şi Kuala Lumpur, capitala Malaysiei, ca să vedem semnele influenţei benefice a Singaporelui asupra peninsulei tropicale în formă de gheară. Când conduci pe autostrada naţională a Malaysiei, plantaţiile de palmieri şi arbori de cauciuc lasă loc zonelor industrializate, apoi indicatoarele rutiere semnalează dubla capitală a ţării, Putrajaya şi Cyberjaya, parte a Supercoridorului Multimedia care a făcut din Kuala Lumpur replica est-asiatică a Dubaiului, realizată însă prin planificări de calitate din Singapore. Ambele neopolisuri sunt simboluri ale unor riscuri asumate cu folos, în timp ce şoseaua pe care sunt construite este cea mai bună dovadă a centralităţii infrastructurii în construcţia şi în conectarea unei ţări din lumea întâi.

Malaysia a înţeles latura fizică a dezvoltării mai bine decât alte ţări postcoloniale: bancnotele sale naţionale glorifică trenuri şi clădiri, nu personalităţile conducătoare. În loc să lase să decadă infrastructura sa colonială, cum s-a întâmplat în Egipt, conducătorii malaysieni din epoca independenţei au profitat de moştenirea stilului administraţiei civile britanice (şi a cluburilor sportive şi de relaxare). Exemplul Singaporelui a arătat Malaysiei cum să intre în competiţia industrială globală, în domeniul utilităţilor pentru aeroporturi şi pentru porturi maritime. Putrajaya a fost construită pe locul unor foste plantaţii şi produce acum textile şi alte bunuri pentru pieţele vestice. Arhitectura sa este modernă şi europeană, dar într-un stil musulman vizibil, cu moschei bogate împodobite şi poduri inspirate după cele din Iran. Autostrada naţională se întinde astăzi până în nord, la Penang, oraş care s-a dezvoltat ca un centru al industriei high-tech.

Nici un alt simbol al succesului Malaysiei nu este mai puternic decât Turnurile Petronas, numite adesea „Turnurile Gemene", până de curând cele mai înalte construcţii din lume. Planul lor la sol ţine de geometria islamică: o stea în opt colţuri, semnificând unitatea, armonia, stabilitatea şi raţionalitatea. Unul dintre turnuri, ocupat de compania petrolieră de stat Petronas, proclamă triumful statului asupra efectului negativ al petrolului asupra guvernării, iar celălalt este ocupat de corporaţii multinaţionale. Podul aerian dublu care le conectează la etajul 45 simbolizează legătura dintre

Scanned with OKEN Scanner

companiile de stat şi capitalul străin – formula asiatică a succesului. „Suntem singura ţară neoccidentală care nu suferă de pe urma blestemului petrolului", declara mândru un director executiv malaysian de relaţii publice, în biroul său cu vedere spre turnuri*. Deşi boom-ul petrolier a început aici în anii '70, ţara şi-a diversificat profilul economic prin rafinării şi prin sectorul asamblărilor de aparate electronice, totodată exploatându-şi, fără a le distruge, rezervele de cherestea şi de cauciuc. Păstrându-se în pas cu tehnologia şi cheltuindu-şi inteligent resursele, Malaysia rămâne singurul exportator de petrol din toată Asia de Est. Şi peste două decenii, când se estimează că rezervele sale de petrol se vor epuiza, rezervele de gaze naturale vor rămâne în continuare uriaşe. Din cauza inegalităţii dintre zonele rurale şi cele urbane, ca şi a unei educaţii slab dezvoltate, ţara nu a atins nivelul Coreei de Sud, însă cea mai mare parte din bugetul ei pe termen scurt este dedicată educaţiei, astfel că Malaysia va putea intra mai puternic în competiţia economiei de producţie şi a ştiinţei. Fostul sultanat din Malacca, aflat pe Drumul Mirodeniilor, împleteşte astăzi arhitectura colonială portugheză cu fabricile de asamblare a computerelor, în timp ce locuitorii din Kuala Lumpur pot cumpăra mâncăruri fine de la Carrefour, marcă de top în domeniul cumpărăturilor alimentare din lumea întâi.

Conducătorii fac diferenţa oriunde în lume, iar dacă venezuelenii s-au pricopsit cu Hugo Chávez, malaysienii îl au pe Mahathir bin Mohamad. Mahathir şi consilierii săi credeau că globalizarea este periculoasă dacă nu e controlată. În timpul crizei finaciare a Asiei, ei s-au opus restricţiilor internaţionale care au bulversat economiile thailandeză şi indoneziană, impunând controlul capitalului pentru a păstra pe linia de plutire moneda malaysiană, ringgit-ul. Pe măsură ce liderii din lumea a doua vor constata că globalizarea presupune un management puternic care să combată proliferarea continuă a inegalităţilor existente, modelul lor ar putea deveni Malaysia, şi nu Argentina.

„Doctorul M", cum îl numesc admiratorii pe Mahathir, este un Lee Khuan Yew musulman, apărător ca şi Lee al valorilor asiatice, care susţine că între islamism şi confucianism există anumite legături, precum valorile comune ale loialităţii şi reciprocităţii. „Occidentalii au impresia că dezvoltarea economică înseamnă liberalizare culturală imediată, însă Malaysia va dovedi că există şi o cale proprie asiatică", susţinea un învăţat musulman la moscheea naţională Masjid Negara. Islamul a călătorit pe distanţe uriaşe de-a lungul secolelor – misionarii musulmani şi negustorii arabi au ajuns în Filipine abia în secolul al XIII-lea –, aşa că analogia propusă de Mahathir s-ar putea să fie adevărată: poate că islamul seamănă, într-adevăr, cu un joc de copii care, aşezaţi în cerc, îşi şoptesc ceva la ureche. Ceea ce spune primul şi ceea ce aude ultimul pot fi lucruri complet diferite. În loc să pornească sinistre lupte doctrinare din voinţa *Ulamei*, Mahathir şi urmaşul său, Abdullah Badawi, au înţeles că ţările de la periferia lumii islamice au fost nevoite să se adapteze mereu unei situaţii de o mai mare

* O altă ţară în aceeaşi situaţie este micul Brunei, Qatarul Asiei de Sud-Est, protejat bine de provinciile malaysiene Sarawak şi Sabah de pe insula Borneo.

Scanned with OKEN Scanner

eterogenitate etnică decât în cazul ţărilor arabe şi că dogmatismul ar fi distructiv. Euforia malaysienilor în timpul revoluţiei islamice a dispărut atunci când Islamul s-a prăbuşit; considerând islamul statelor din Golf ca fiind materialist şi nociv, ei au inventat *Islam Hadhari* („Islamul civilizaţional"), care pune accentul pe dezvoltarea societăţii, pe o guvernare dreaptă, pe integritatea morală, pe libertatea personală, protecţia mediului şi educaţia ştiinţifică. Au permis grupurilor de tipul Surorilor Islamice să facă adunări de protest faţă de rigorile islamului conservator, care consideră femeile obediente şi supuse, susţinând că islamul promite egalitate între sexe şi că Malaysia trebuie să pună acest lucru în practică dacă vrea să fie o societate demnă de respect. Astfel, Malaysia se prezintă ca o alternativă mai blândă a Arabiei Saudite în ceea ce priveşte educaţia musulmană, dar şi ca un mediu compatibil cu legea sharia pentru arabii bogaţi. Abordarea sa pragmatică a conducerii islamice este cel mai uşor observabilă în cadrul Organizaţiei Conferinţei Islamice (OCI), pe care Malaysia o îndepărtează progresiv de diatriba ideologică, aducând-o în direcţia proiectelor comerciale şi a investiţiilor comune, folosindu-se de *zakat* ca de un vehicul pentru reducerea sărăciei în interiorul lumii musulmane[5]. „Pot exista viziuni geopolitice musulmane", a continuat învăţatul, „atâta timp cât noi le punem în practică, şi nu cei din Golf."

„În ciuda creşterii noastre economice, Malaysia a devenit mai musulmană decât înainte", arăta un universitar malaysian. Dat fiind că cei mai mulţi musulmani din lume trăiesc în Asia, şi nu în ţările arabe, succesul modernizării Malaysiei fără sacrificarea islamului face din această ţară un resort asiatic esenţial în stăvilirea forţelor fundamentaliste care vin dinspre vest. Asemenea Iordaniei, Malaysia este deschisă şi tolerantă, dar conservatoare. Succesul ei derivă din separaţia dintre stat şi moschee, primul consultându-se cu cea de-a doua, fără a primi ordine din partea ei. Pentru majoritatea populaţiei musulmane, legea sharia este mai presus de legea constituţională, dar pentru alte grupuri, precum cel chinez şi cel indian, există un sistem legislativ laic, paralel. Populaţia indigenă a Malaysiei se bucură de o creştere mult mai mare decât aceea a comunităţii chineze locale, aşa că succesul ţării nu poate fi pus pe seama eticii confucianiste a minorităţii chineze. Însă mulţi musulmani malaysieni sunt ademeniţi de al doilea val al islamului arab – apărut la şapte secole distanţă de primul –, lucru care se poate observa în numărul mare de baticuri purtate în toată ţara. Aici, unde odată se practica divorţul prin SMS, divorţul a fost interzis. Consiliile sharia dobândesc din ce în ce mai multă putere, iar poliţia sharia a realizat chiar o incursiune în cel mai popular club de noapte din Kuala Lumpur, Zouk.

Anwar Ibrahim, un pionier al politicii islamice şi fost vice prim-ministru, crede şi astăzi că islamul poate purifica corupţia guvernării, prin acelaşi tip de acţiune agitatorică precum aceea a Frăţiei Musulmane din Egipt. „Islamul nu trebuie sacrificat în numele democraţiei", a insistat el. „Impunitatea valorilor islamice trebuie să ia capăt pentru ca succesul să poată continua." Politica malaysiană a devenit mai transparentă, dar nu şi mai deschisă. Alegerile periodice dau partidelor de opoziţie o

Scanned with OKEN Scanner

şansă să câştige mai multe locuri în parlament, însă Partidul Naţional Barisan îşi păstrează un avantaj iniţial, datorită căruia domină. Cât despre Mahathir, acesta pare să aprecieze puţin mai mult democraţia, de vreme ce a demisionat pentru a deveni preşedintele Petronas, care este epicentrul nodului politic şi de afaceri. Lucru ironic, el îl atacă acum pe succesorul său, Badawi, pentru că nu ascultă opoziţia şi nu-şi asumă răspunderea pentru atribuirea de contracte şi de poziţii influente rudelor sale.

Dar Mahathir n-a crezut niciodată că democraţia merită preţul destabilizării fragilului echilibru etnic al ţării, lucru cu care cei mai mulţi malaysieni sunt de acord, sprijinind puterea de stat pe măsură ce se îmbogăţesc tot mai mult[6]. Malaysia reprezintă un caz în care toleranţa – dar nu neapărat şi armonia – rasială este sprijinită de creşterea economică. Mulţi indieni şi chinezi au fost aduşi de către colonişti în peninsulă, dar ţara a reuşit să-şi păstreze stabilitatea, în ciuda amestecului său demografic instabil, cu 50% din populaţie malaysieni, 40% chinezi şi 10% indieni. (Strămoşii lui Mahathir vin din statul indian Kerala, în timp ce aceia ai lui Badawi sunt arabi amestecaţi cu chinezi din provincia Yunnan.) Chinezii şi indienii au primit cetăţenia în momentul dobândirii independenţei. Pentru a evita dominarea malaysienilor non-chinezi de către chinezii din oraşe, oraşul Singapore a fost eliminat din confederaţie în 1965.

În creuzetul Malaysiei se amestecă laolaltă valorile asiatice, islamul şi democraţia, însă fără a ajunge la punctul de fierbere. „Mulţi se întreabă dacă nu cumva o criză economică nu ar provoca violenţe interetnice, cum s-a întâmplat în 1969; noi preferăm să ajungem la o inegalitate a veniturilor decât să verificăm această ipoteză", remarca, într-o discuţie privată, un politician conservator. Asemenea Africii de Sud, Malaysia are o schemă unică de discriminare pozitivă a majorităţii malaysiene – numite Bumiputra („fiii pământului") –, datorită căreia a fost creată o clasă de mijloc stabilă în urma promovării împrumuturilor cu dobândă mică pentru companiile malaysiene. Tensiunea dintre etnicii malaysieni şi puternica populaţie chineză este practic invizibilă, dar se simte. V.S. Naipaul a comparat prezenţa chinezilor în Malaysia cu introducerea unui curent de 220 de volţi într-o ţară prevăzută doar pentru 110 volţi. Pentru chinezi, grădina este un spaţiu comercial, în timp ce pentru malaysieni este o parte a casei şi a pământului[7]. Există o glumă cum că, „dacă toţi chinezii ar deveni musulmani, malaysienii s-ar converti la budism".

Cu toate acestea, după cum îmi şoptea un fost oficial în modestul său birou de acasă, „chiar dacă n-o recunoaştem, fără chinezi am fi şi astăzi înapoiaţi economic". Cei mai apropiaţi parteneri de afaceri ai lui Mahathir sunt chinezi, chiar dacă el a afişat o vehementă poziţie promalaysiană. A creat chiar şi o zonă economică specială lângă insula Borneo pentru a atrage investitorii chinezi, primindu-le fondurile, dar limitându-le posibilităţile de control. Legăturile tot mai strânse dintre cele două ţări sunt o dovadă a adevărului proverbului: „Un vecin e mai important decât o rudă de departe". De-a lungul secolelor, imigranţii chinezi s-au adunat în jurul oraşelor Kuala Lumpur şi Penang, dintre care primul are o arhitectură foarte chinezească

Scanned with OKEN Scanner

şi o vioaie paradă anuală. Şi, cu toată dominaţia actuală a economiei de către chinezii de pe continent – care le-a adus supranumele de „evreii Asiei" –, malaysienii nu percep nici o ameninţare strategică din partea Chinei. Prima ţară care a restabilit relaţii economice cu China în 1974 a fost Malaysia. Exporturile malaysiene de gaze naturale, de ulei de palmier şi de electronice către China au explodat, accelerând planurile Chinei de a ajunge din urmă ceilalţi parteneri comerciali ai Malaysiei, Japonia şi Statele Unite. Asemenea economiei Coreei de Sud, şi aceea a Malaysiei se mişcă acum în tandem cu a Chinei. În schimb, malaysienii primesc acces preferenţial în China, unde li se permite să deţină proprietăţi şi chiar să facă investiţii în domenii sensibile, precum uzinele electrice. Petronas şi alte corporaţii malaysiene în domeniul exploatării lemnului se ascund în spatele unor companii de stat chineze în vânătoarea lor de resurse globale din Libia şi Sudan până în Indonezia.

„De mult timp, considerăm Statele Unite o putere liniştitoare", îmi explica un strateg malaysian, vorbind despre cooperarea puternică a ţării sale cu America pe plan militar şi naval. Din cauza acestei apropieri, remarcile antiamericane ale lui Mahathir au fost tolerate, de exemplu afirmaţia că America nu poate conduce un „război împotriva terorii" împotriva fundamentalismului islamic deoarece nu este o ţară islamică. Malaysienii au înfiinţat chiar un fel de tribunal al crimelor de război ca să-i acuze pe conducătorii americani pentru suferinţele irakienilor şi palestinienilor. Dar, asemenea altor state musulmane producătoare de petrol (Arabia Saudită, Libia şi Kazahstanul), şi Malaysia s-a remarcat în arta jocului în mai multe tabere, împrietenindu-se cu toată lumea. Ca şi Coreea de Sud, Australia, Thailanda şi India, Malaysia asigură în linişte Statele Unite că e de partea lor, dar nu face nimic care să supere China, recuzându-se cu eficienţă în fiecare situaţie deoarece doreşte să rămână neutră atunci când „se luptă elefanţii".

Indonezia: „mai puțin" înseamnă „mai mult"

Indonezia este permanent victima naturii şi a oamenilor. Aici au loc erupţii vulcanice, cutremure, tsunami-uri, boli infecţioase, crize finaciare şi lupte interetnice – iar ţara nu poate fi apărată împotriva lor. Nu este un stat falimentar, însă riscă în permanenţă să devină astfel, odată cu următoarea mişcare seismică a pământului sau a pieţei. La începutul anului 2007, Jakarta părea să dispară într-un potop torenţial care i-a alungat o mare parte a populaţiei, a distrus mii de case şi a provocat boli epidemice. E un miracol că Indonezia mai stă încă în picioare, dar un şi mai mare miracol l-ar reprezenta supravieţuirea sa în condiţia actuală.

Subsistemul indonezian de insule este scutul Asiei de Sud-Est în faţa lumii exterioare. Atunci când Japonia imperială a ocupat Indonezia în timpul celui de-al doilea război mondial, liderul de gherilă Sukarno a fost eliberat din închisoare, iar

Scanned with OKEN Scanner

acesta a declanşat un război de independenţă împotriva coloniştilor olandezi, obligându-i să capituleze şi să plece. Dar în ciuda recunoaşterii sale de către legislaţia internaţională, Indonezia nu pare să aibă prea multe drepturi la existenţă ca stat suveran. Un arhipelag de 14.000 de insule care se întinde între Malaysia şi Filipine este imposibil de guvernat, fie prin dictatură, fie prin democraţie.

Ministerele blindate ale Jakartei sunt cel mai vizibil simbol al legăturii dintre guvern şi armată, aceasta din urmă acţionând ca un colonist al propriei ţări de după plecarea coloniştilor. Decenii întregi, dictatorul Suharto şi regimul său nealiniat, „Noua Ordine", s-au concentrat mai mult pe profituri decât pe suveranitate, iar conducătorul şi-a plasat fiii în fruntea numeroaselor monopoluri comerciale ale armatei. Cu doar 12% din bugetul ţării provenind din impozite, întreprinderile profitabile ale militarilor (însumând 15.000 de companii) operează cu siguranţa impunităţii în regiunile semiautonome ale Indoneziei[8]. Spre deosebire de Thailanda, unde conducerea militară a produs o modernizare limitată şi un stat puternic, armata Indoneziei s-a preocupat de la dobândirea independenţei, doar de menţinerea avantajelor sale economice, aşa încât guvernarea civilă stabilă nu a mai rămas decât un proiect improbabil. A fost grea eliminarea de la guvernare a armatei, dar îndepărtarea acesteia din afacerile imobiliare şi din industria mineritului şi a prelucrării lemnului (ca să nu pomenim decât câteva exemple) s-a dovedit imposibilă – nu că ar fi fost încercată cu adevărat.

Având un teritoriu vast şi a patra populaţie ca mărime din lume, de peste 200 de milioane de locuitori, Indonezia şi-a atras adesea caracterizarea de „uriaş adormit". Însă în timp ce doarme, acest uriaş este tăiat în bucăţi. Ţara este de fapt un teren de golf dezordonat, răspândit pe ocean, cu găuri în care încearcă să înscrie diferite companii şi ţări străine. Acolo unde interesele companiilor energetice se suprapun cu cele ale statului, Indonezia pare să funcţioneze bine. Samarinda, capitala provinciei Kalimantanul de Est, pe insula Borneo, are drumuri bune şi suburbii în stil occidental pentru petroliştii străini. Mai departe de centrul arhipelagului însă, norma este exploatarea resurselor (şi a populaţiei minoritare). În provincia Papua (fosta Jaya Iriană), companiile miniere au intrat în conflict cu armata indoneziană, ceea ce a dus la poluarea râurilor şi la încălcarea drepturilor omului. În 1997, metoda de curăţare a pământurilor prin incendiere a produs un nor toxic atât de mare (acoperind Malaysia, Papua Noua Guinee şi chiar unele părţi din Australia), încât guvernul malaysian a declarat starea de urgenţă şi i-a rugat pe clerici să se roage pentru venirea ploii, în timp ce mii de copii se sufocau şi se pierdeau 10 miliarde de dolari din venituri.

Prin împărţiri avantajoase ale circumscripţiilor electorale şi prin atingeri aduse statutului provinciilor, guvernul doreşte să slăbească mişcările proautonomie, în timp ce fiefurile armatei continuă să separe şi să stăpânească. Împărţind controlul resurselor foştilor ofiţeri din armată, guvernul accelerează jefuirea pădurilor şi a bancurilor de peşte din ocean de către companiile chineze, malaysiene, americane şi ale armatei. Şi cu cât centrul pune mai mult mâna pe beneficiile economice în detrimentul periferiei,

Scanned with OKEN Scanner

cu atât mai mult vrea aceasta să se desprindă de centru. Dobândirea independenţei Timorului de Est în 1999, autonomia sporită a provinciilor Aceh şi Papua şi pierderea a două insule în urma unei dispute legislative cu Malaysia arată că Indonezia nu mai poate continua să existe în forma sa actuală. Din punct de vedere economic, etnic şi religios, cele mai mari grupuri de insule ale Indoneziei gravitează deja către zone de influenţă mai stabile: Sumatra, Kalimantanul de Vest şi unele părţi din vestul Javei se încadrează în zona de influenţă a prosperei Malaysii; insula creştină Sulawesi se identifică mai mult cu Filipinele; iar provinciile falimentare din est, precum Papua, ar putea merge în direcţia verilor lor melanezieni din Papua Noua Guinee, guvernate mai mult de Australia decât de Indonezia*. Singapore aproape că deţine în proprietate Insula Bintan, unde funcţionează câteva staţiuni de recreere singaporene, iar ţinutul muntos este pretins tot de Singapore.

„Începem să semănăm cu filipinezii", observa ironic un om de afaceri din Jakarta, de la înălţimea biroului său din oraş. „Suntem în fiecare an mai săraci şi mai instabili decât în anul precedent." Gustul eşecului este şi mai amar atunci când ai atins deja, succesul. Toynbee descria Sumatra ca pe o „insulă a speranţei", unde „petrolul, solul şi efortul" vor contribui la înălţarea ţării[9]. Dar Indonezia rămâne tot o ţară aflată în aşteptare, suferind de pe urma ocaziilor ratate, astăzi, ca şi în anii '60[10]. Suharto a treversat trei decenii de liberalizare şi de corectare a graniţelor regionale, însă, neştiind că „mai mare" nu înseamnă neapărat şi „mai bun", a fost adesea dispreţuitor faţă de micul Singapore, până când criza financiară din 1997 a schilodit Indonezia şi a obligat-o să accepte împrumuturi masive de la acesta.

Suharto nu a avut de ales şi a apelat la grupurile islamiste ca să poată să-şi îndeplinească cerinţele minime ale funcţiei sale. Timp de 350 de ani, coloniştii olandezi nu au reuşit să pătrundă în amestecul de culturi al Indoneziei, unde creştinismul, budismul, hinduismul şi islamul coexistă în spaţiul geografic discontinuu. Vechile regate din Java, Thailanda, Malaya şi Cambodgia îşi importaseră religia din India, o moştenire culturală care a produs complicatele monumente de spiritualitate hinduisto-budistă, precum templul uriaş şi altarele de la Borobudur. „Dacă zgârii un indonezian, dai de un hindus", se spunea odată. Simbolul naţional şi compania de zboruri aeriene a Indoneziei, Garuda, poartă numele bidiviului înaripat al zeului hindus Vişnu.

Însă misionarii nu îşi încetează opera în faţa graniţelor politice, nici a celor spirituale. După cum afirmă V.S. Naipaul în *Dincolo de credinţă*, islamul este o religie arabă, aşa că are de la adepţii săi exigenţe arabe, zdrobind interpretările alternative ale istoriei şi folosindu-se de tehnologia modernă pentru a pune islamul în locul tuturor

* Papua indoneziană şi Papua Noua Guinee sunt despărţite de, probabil, cea mai artificială graniţă din lumea, o linie verticală printr-o junglă deasă prin care nu patrulează nimeni. Timorul de Est, astăzi un stat independent, va rămâne un simplu punct pe harta Lumii a Treia dacă Australia nu se decide să împartă cinstit zonele petrolifere care o despart de el.

Scanned with OKEN Scanner

identităţilor culturale şi naţionale locale. Mulţi indonezieni declară că, deşi mintea lor priveşte spre est, inima priveşte spre vest, către Mecca. Slăbiciunile interne ale Indoneziei fac din marea sa populaţie musulmană un teren fertil pentru radicalismul islamic globalizat. Dacă Malaysia primeşte investiţii, turişti şi studenţi musulmani, Indonezia devine un „arhipelag jihadic", dat fiind numărul de grupuri extremiste arabe şi locale, dându-le foştilor combatanţi din Afganistan un spaţiu anonim în care să-şi conceapă şi să-şi realizeze planurile de atac împotriva corporaţiilor şi ambasadelor occidentale[11]. Tinerii islamişti arabi s-au răspândit în toată Indonezia şi Thailanda, luând legătura cu tinerii impresionabili, ignoranţi şi fără slujbă, pe care îi recrutează ca pedestraşi ai armatelor islamiste, precum Abu Sayyaf sau Frontul Naţional Moro pentru Eliberarea Filipinelor, sau îi folosesc pentru a determina ciocniri violente între creştini şi musulmani în provincia Sulawesi. „Malaysienii contribuie cu tehnica construirii bombelor, thailandezii şi filipinezii se ocupă de contrabandă, iar indonezienii sunt teroriştii sinucigaşi", mi-a explicat un analist local al mişcărilor fundamentaliste. În cele aproape 14.000 de şcoli *pesantren* şi moschei sponsorizate de către mişcarea fundamentalistă Jamaat Islamiyya, elevii învaţă că sunt buni musulmani pentru că învaţă limba arabă şi memorează versete din Coran.

În lumea islamică, oriunde se întâlneşte corupţie la vârf, ne putem aştepta la o islamizare de jos în sus. Un stat corupt şi o economie în care masele sunt marginalizate fac ca jihadul să pară o forţă progresistă, în cadrul căreia este reafirmată importanţa individului. „Reţelele islamiste fac ceea ce ar trebui să facă guvernul", arăta un învăţat islamist devenit politician. Asemenea Frăţiei Musulmane din Egipt sau Partidului Dreptăţii şi Dezvoltării (AKP) din Turcia, islamiştii din Indonezia trăiesc modest, acceptă sume mici şi fac campanie cu programe anticorupţie. Deşi s-au descurat slab în alegeri, ei au deja, în esenţă, ceea ce alegerile nu ar face decât să confirme prin lege. În peste douăsprezece districte din toată Indonezia, grupurile de activişti musulmani au impus prohibiţia alcoolului şi a prostituţiei, cererea unei dovezi de capacitate în citirea Coranului înainte de căsătorie sau de admiterea la universitate, obligă femeile care lucrează în administraţie să poarte *hijab*, interzic ţinerea de mână în public şi – în aceeaşi lună în care a apărut o ediţie indoneziană a revistei *Playboy* – au declarat pornografică arătarea buricului femeilor în public, ceea ce îngreunează considerabil practicarea dansurilor tradiţionale indoneziene. Dacă Indonezia continuă să cadă pradă legii sharia, doar insula hindusă Bali, cu colonia sa de australieni hippy, ar putea rămâne un bastion al liberalismului – dar nu neapărat unul sigur, date fiind gravele atentate sinucigaşe cu bombe din 2002 şi 2005 din cluburile de noapte.

Liberalii din Indonezia sunt mult prea îndepărtaţi de bazele activismului ca să poată fie reafirma islamismul indigen şi sincretic, fie să încurajeze alternativele de genul predării limbii engleze. Educaţi în străinătate şi având slujbe în Singapore, ei locuiesc, ca nişte separatişti globalizanţi, în vile cu aer condiţionat din Jakarta. Forţele moderate care mai rămân – şi care au cele mai mari şanse să reuşească – sunt islamiştii înşişi. Dacă fundamentalismul islamic este un virus, atunci antidotul său trebuie să conţină o mică

Scanned with OKEN Scanner

parte din el pentru a ajuta organismul să-şi constituie apărarea. În Indonezia se găsesc două organizaţii musulmane care sunt cele mai mari din lume: Nadhlatul Ulama şi Muhammadiyah, care sunt astăzi cele mai credibile voci în lupta cu totala shariatizare a ţării. Ele susţin păstrarea statului laic deoarece, dacă tribunalele de stat ar impune sharia, islamul şi-ar pierde caracterul divin. „Ţărănimea noastră a fost sedusă de ideologii, de la comunism la islamismul radical, ambele atât de diferite de tradiţiile noastre, încât sunt nişte religii cu totul noi", mi-a spus un islamist angajat în cadrul guvernului.

Pe măsură ce identitatea naţională a Indoneziei se şterge, democraţia sa seamănă tot mai mult cu o maşină din care cad bucăţi la fiecare groapă de pe un drum accidentat. Conducătorii ţării vor să-i creeze imaginea de centru şi sinteză a democraţiei şi a discursului islamic, dar nu e limpede dacă acest brand i-ar folosi la ceva. De la alungarea lui Suharto în 1998, corupţia, inegalitatea veniturilor, diviziunile etnico-religioase şi violenţa secesionistă au sporit[12]. Succesorul său desemnat, B.J. Habibie, era un cleric nepriceput, al cărui referendum din Timorul de Est a dus la independenţa provinciei şi la propria îndepărtare de la putere. Deriva politică a continuat sub guvernarea fiicei lui Sukarno, Megawati Sukarnoputri: cu cât deveneau mai puternice partidele islamice, cu atât se speriau toate celelalte. Preţul democraţiei indoneziene este unitatea ţării; multe provincii au ales modelul unei autonomii aproape totale, vecină cu autoguvernarea. Chiar şi indonezienii moderaţi cer astăzi o conducere adevărată, dorindu-şi apariţia unei figuri precum Lee Khuan Yew sau Mahathir pentru a le restabili unitatea şi demnitatea. În lipsa acestuia, Indonezia ar putea continua să se fărâmiţeze, păstrându-şi doar numele şi rămânând o victimă a propriei situaţii de cel mai riscant şi nenatural compus etnic din lume. Esenţa naţiunii ar rămâne insula Java, unde locuieşte un 70% din populaţie (inclusiv etnia dominantă a javanezilor), cu capitala la Jakarta.

Nici măcar obeliscul urât care comemorează independenţa ţării nu poate ascunde realitatea faptului că aceasta rămâne funcţională datorită noilor săi colonişti: chinezii. Legăturile Indoneziei cu China sunt arhaice şi au avut mereu loc sub forma unui dans perpetuu al dragostei şi al urii, al vieţii şi al morţii. În timpul epocii Indiilor de Est Olandeze, muncitorii chinezi soseau în număr mare pentru a lucra pe plantaţiile de zahăr. Încă de la început, ei au trebuit să fie abili în a evita sentimentele antichineze, mituind politicienii ca să întemeieze companii de tip „Ali Baba", în care faţada indoneziană masca faptul că de fapt chinezii trăgeau toate sforile*. Lovitura de stat din

* Toynbee a înţeles cel mai bine realitatea persistentă a incapacităţii acestor non-chinezi de a-şi guverna economia: „Vânzătorul chinez avansează mereu, fără a da înapoi... [Ei] nu sunt aventurieri. Trăiesc în defensivă, în spatele obloanelor şi al gratiilor, în «Chinatowns» care sunt replica ghetourilor din creştinătatea europeană medievală. Se tem mereu de represalii din partea popoarelor est-asiatice incompetente din punct de vedere economic, pe care le slujesc şi totodată le exploatează... Nici pogromurile, nici legislaţia discriminatorie nu pot opri acest flux de chinezi încet, dar sigur... Constructorii de imperii din Europa, cuceritorii japonezi şi naţionaliştii din Asia de Sud-Est au colaborat cu toţii, în ciuda lor înşile, la mărirea veniturilor acestor ulii chinezi" (Toynbee, *East to West*, pp. 48, 58).

Scanned with OKEN Scanner

Indonezia din 1965 era de fapt una antichineză, deoarece Partidul Comunist Indonezian primise arme din partea Chinei. 500.000 de chinezi au fost expulzaţi şi trimişi pe continent, deşi mulţi dintre ei nu călcaseră niciodată pe acolo. Mica populaţie chineză, ce controlează 70% din economia Indoneziei, ar fi dispărut de mult dacă ţara ar fi fost o democraţie[13]. Suharto a rămas în relaţii bune cu chinezii, ale căror instincte superioare de afaceri i-au îndemnat să înalţe băncile care alcătuiesc astăzi impresionantul profil al orizontului Jakartei – o imagine proiectată ca să amintească oamenilor de Singapore. Chiar şi după violentele pogromuri din 1998, în timpul cărora Chinatown-ul din Jakarta a fost incendiat, iar mii de chinezi ucişi cu brutalitate, întreprinderile de afaceri chineze au fost salvate de către băncile chinezeşti – după care trilioane de rupii s-au îndreptat spre Singapore. Cu toate acestea, o Indonezie din care ar lipsi cu totul bogăţia chinezilor ar fi o ţară aflată complet în lumea a treia.

În aceste condiţii precare, nu e de mirare că localnicii chinezi sunt mai loiali faţă de China decât faţă de patria lor adoptivă. După tulburările din 1998, China a obligat guvernul să protejeze minoritatea chineză. Dar pentru că nu mai există Chinatown, chinezii se amestecă cu ceilalţi mai mult ca niciodată. „Tânăra generaţie de chinezi este mult mai modestă cu privire la propria avere", spunea un reprezentant al acestei generaţii, el însuşi om de afaceri de succes. „Ei conduc mai degrabă maşini japoneze decât germane." S-a renunţat la obligativitatea precizării originii chineze în paşapoarte, iar pe măsură ce minoritatea chineză urcă spre un procent de 8% din populaţie (cea de-a patra că mărime din ţară), grupurile pentru drepturi civile au venit în ajutorul chinezilor care-şi doresc cetăţenie. A avut loc o conştientizare a importanţei economice şi culturale a Chinei, şi mult mai mulţi studenţi indonezieni merg la universitate în China decât în Statele Unite.

Indonezia devine tot mai mult tamponul zonei de influenţă chineze – un rol pe care Japonia a încercat să i-l dea în timpul celui de-al doilea război mondial. În mica perioadă în care America şi-a suspendat coooperarea militară cu Indonezia din cauza problemelor în domeniul drepturilor omului, China a reuşit să introducă o serie de acorduri de apărare, făcând din Indonezia un atol chinezesc în cadrul perimetrului său maritim în expansiune. China şi Japonia sunt principalii utilizatori ai strâmtorii Malacca, locul de trecere îngust (sub 2 km în cel mai îngust punct) dintre două mari porturi, pe unde trec anual jumătate din fluxul global de petrol şi o treime din comerţul global[14]. Iniţiativele regionale de a proteja tranzitul vaselor în faţa piraţilor şi teroriştilor au înlăturat propunerile Americii de a spori numărul propriu de patrule – care nu doar că încurcă strâmtoarea, dar reprezintă ele însele ţinte tentante. Folosind tehnologie de navigaţie sofisticată, de provenienţă japoneză, Singapore, Malaysia şi Indonezia patrulează ele însele strâmtoarea, iar noua Organizaţie Maritimă Internaţională cu sediul în Kuala Lumpur monitorizează şi raportează activitatea suspectă din zonă – fără nici o intervenţie din partea americanilor.

„Răspunsul binevoitor al americanilor la tsunami [în 2004] a fost esenţial pentru noi", îmi explica un diplomat indonezian în timpul micului dejun în plăcutul Hotel

Scanned with OKEN Scanner

Borobudur din Jakarta. „Însă această bunăvoinţă a durat puţin, deoarece ajutoarele vin pe termen scurt, iar poporul nostru percepe politica americană ca fiind antimusulmană." China înlocuieşte investiţiile în declin ale americanilor în Indonezia, pompând 30 de miliarde de dolari în industria exploatărilor în următorul deceniu, aşa cum pompează petrolul şi gazele (şi lemnul şi cărbunele) spre continent. Ca şi în extremul orient al Rusiei, companiile chineze au distrus pădurile din Borneo şi Kalimantan, care au şi dispărut pe jumătate[15]. Însuşi ecosistemul Indoneziei este astăzi ameninţat, aici aflându-se cel mai mare număr de specii aflate pe cale de dispariţie din lume, după Brazilia. Dar spre deosebire de situaţia din Brazilia, conştientizarea problemelor ecologice şi legislaţia apar mult după distrugerea ecosistemelor. Chiar dacă SUA, UE, Japonia şi Australia investesc în agricultura indoneziană, sprijină instituţiile islamice paşnice, instruiesc poliţia şi îşi obligă companiile proprii să practice drepturile cetăţeniei de corporaţie (prin plata unor salarii mai mari şi oferirea de asigurări medicale pentru muncitori), s-ar putea să nu fie suficient pentru a păstra Indonezia ca o constelaţie stabilă de insule, fără a deveni o centură fragmentată de comete care orbitează în jurul Chinei.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXX

Myanmar, Thailanda şi Vietnam: triunghiul interior

În afara seducerii ţărilor din lumea întâi – Japonia, Coreea de Sud, Australia şi Singapore –, de neutralizarea Indiei rivale şi suprapopulate şi de cooptarea ţărilor cu o poziţie geografică strategică, Malaysia şi Indonezia, proiectul expansionist al Chinei în panregiunea asiatică este continuată în fostele colonii britanice şi franceze din Indochina, odinioară surse esenţiale ale bogăţiei europenilor. Averile din regiune au traversat odată oceanul de la est la vest spre Europa ; acum ele se mişcă de la sud la nord, spre China. În Cambodgia şi Laos, ţări din lumea a treia, convoaiele de ajutoare chineze necondiţionate au înlocuit repede inconsistentele ajutoare occidentale şi presiunile de democratizare care le însoţeau, câştigând cu uşurinţă loialitatea regimurilor lor încăpăţânate[1]. În timp ce China practică o diplomaţie bazată pe carnetul de cecuri, America pare prea preocupată de chestiuni subsidiare, precum reforma armatei şi lupta împotriva terorismului. Defrişările nemiloase ale pădurilor de către China, împreună cu cele ale armatei cambodgiene au dus la pierderea terenurilor arabile, eroziunea solului, la o diminuare a calităţii apei şi, în viitor, la o posibilă foamete. Însă produsele chinezeşti ieftine, precum telefoanele celulare, invadează piaţa locală, permiţând unui număr tot mai mare de oameni să se bucure de privilegiile clasei de mijloc. „Strategia Chinei este de a construi legături economice care să reziste chiar şi schimbărilor tumultuoase ale guvernelor", mi-a explicat un analist regional din Bangkok. „Nu contează cine vine la putere, China va face oricum afaceri cu ei."

Zilele Birmaniei (sunt numărate)

Birmania (denumită Myanmar de către junta militară aflată la putere) este de decenii întregi o societate izolată, învechită şi subdezvoltată, însă plasarea ei în Golful Bengalului îi acordă o importantă crucială pentru China, în dorinţa acesteia de a ocoli

strâmtoarea Malacca. Încă din 1988, clica militar-corporatistă cunoscută drept Consiliul pentru Restaurarea Legii şi Ordinii Statului (CRLOS) a transformat ordinea colonială britanică şi apoi japoneză în singurul stat budist militant din lume. În 1997, junta şi-a schimbat numele în Consiliul pentru Pacea şi Dezvoltarea Statului; un deceniu mai târziu, diferenţa este insesizabilă. În 2007, junta a inaugurat o nouă capitală, la jumătatea distanţei dintre Yangon şi Mandalay, cu scopul de a consfinţi întemeierea unei dinastii, aşa cum au făcut toţi regii din trecut ai Birmaniei, dar au izbucnit proteste violente din partea miilor de călugări şi cetăţeni, din cauza politicii economice absurde. CRLOS se menţine la putere alimentând impresia că ţara este ameninţată de străini, însă principala ameninţare la adresa autonomiei Birmaniei vine din partea Chinei, puterea pe care regimul o primeşte cu braţele deschise.

Ca şi în Sudan sau Uzbekistan, izolarea diplomatică a Birmaniei o transformă într-un stat client voluntar al chinezilor. Producţia şi traficul de droguri aduc CRLOS valută cu care cumpără echipamente militare din China, iar Birmaniei primeşte în schimb nu doar sprijin diplomatic chinez, ci şi pe chinezii înşişi. În anii '50, Toynbee descria Birmaniei drept „un gol de populaţie în vecinătatea Chinei, abia aşteptând să fie umplut"[2]. Migraţia sezonieră neînregistrată în scripte a chinezilor în nordul Birmaniei pe drumurile, căile ferate şi cele fluviale ale Coridorului Irrawaddy au dat naştere unei minorităţi (având, adesea, vechi legături de familie aici) care ar putea pretinde ceva mai mult decât drept de rezidenţă în această ţară. Căsătoriile interrasiale şi achiziţiile de pământuri au dus la apariţia de sate întregi în Birmania de Nord cu populaţie chineză şi cu indicatoare în limba chineză. În Mandalay, firmele chinezeşti construiesc hoteluri mari şi confortabile nu pentru a pregăti deschiderea către lume a ţării, ci pentru vizitatorii chinezi, care vin aici în ritm constant[3]. Unii numesc deja Birmania „Yunnanul de Sud", după numele de odinioară al neliniştitei provincii sudice chineze de la graniţa cu Birmaniei. Această ţară face parte integrantă din strategia Chinei de dezvoltare a regiunilor sale sărace pentru a le aduce la nivelul celor înfloritoare, de pe coastă. În cadrul acestei strategii, China practic şi-a anexat economic vecinul de la sud. Ea a cumpărat cea mai mare parte a lemnului din ţară şi i-a defrişat pădurile, i-a cumpărat şi i-a jefuit minele de pietre preţioase şi plănuieşte să cumpere 184 de miliarde de metri cubi de gaze naturale din Birmania în următorii treizeci de ani, din care o mare parte vor fi pompate prin conducta dintre Sitwe şi Yunnan. Graniţa dintre China şi Birmania nu s-a modificat şi nu s-a tras nici un foc de armă, însă Birmania a devenit practic o provincie chineză[4].

China a dejucat cu uşurinţă presiunile ASEAN asupra juntei din Birmania (ţară care face în continuare parte din Asociaţie) şi a deturnat şi sancţiunile impuse de SUA şi UE. Însă ea ar putea suferi unele repercusiuni de pe urma situaţiei din Birmania. Dacă nu va căuta să facă mai multe pentru locuitorii ţării, valul crescând de ură i-ar putea determina chiar şi pe nemiloşii militari din juntă să facă din China un duşman, şi nu o şansă de viaţă. Drogurile şi bolile călătoresc împreună, trecând din Afganistan în China şi de aici în Triunghiul Auriu, răspândind SIDA şi dependenţa de

Scanned with OKEN Scanner

droguri. Tinerii din Asia de Sud-Est sunt acum dependenţi de *yaba*, un drog care îi ţine mereu în priză. Cei mai mulţi bolnavi infectaţi cu HIV se găsesc în Thailanda, Cambodgia şi Birmania, ţări care exportă cele mai multe prostituate în China şi în lume. Pentru organizaţiile de contrabandă, oamenii şi drogurile sunt mărfuri la fel de profitabile, iar China nu este mai capabilă decât SUA şi UE să aibă grijă de vastele sale graniţe. În fine, dacă războaiele civile din regiune nu au lăsat destule arme de foc în urmă, China are grijă ca acestea să rămână în număr suficient pentru orice intenţii ale criminalilor sau insurgenţilor – iar unele arme şi grenade s-ar putea îndrepta, de acolo, din nou spre străzile Chinei.

Mulţumită faptului că de pe teritoriul ei izvorăsc marile sisteme fluviale din Asia de Sud şi de Sud-Est, China îşi permite luxul de a construi baraje hidroelectrice pe marele fluviu Mekong, folosind în acelaşi timp apele acestuia pentru a transporta mărfuri către cele 500 de milioane de asiatici a căror viaţă depinde de apele fluviului. Barajele chinezeşti afectează profund nivelul de apă al Mekongului şi al afluenţilor săi din Birmania, Thailanda, Laos, Cambodgia şi Vietnam, dar China nu acceptă critici la adresa felului în care administrează apele[5]. Ce rămâne din Mekong la intrarea pe teritoriul Laosului ajunge pentru producţia de electricitate a unui mic baraj, vândută toată Thailandei. Pentru popoarele ţărilor Indochinei din lumea a treia, viaţa în aval de China nu e deloc uşoară.

Thailanda: zâmbete cu faţa spre nord

Pentru ţările din lumea a doua, abilitatea diplomatică înseamnă în acelaşi timp evitarea ciocnirilor cu superputerile şi extragerea de beneficii maxime de pe urma lor, o artă pe care regatul Thailandei o stăpâneşte de sute de ani, dovedind-o prin eschivele în faţa colonizării. Toynbee a arătat că Thailanda a scăpat de distrugere în al doilea război mondial graţie poziţiei sale geografice de „stat-tampon între dominioanele britanice din India şi Birmania şi cele franceze din Indochina"[6]. „Ţara zâmbetelor" a fost salvată de strategia monarhiei, a aristocraţiei şi a armatei de a zâmbi în toate direcţiile şi de a „se apleca după cum bătea vântul"[7]. Temându-se de chinezi după războiul civil din 1949, Thailanda a cerut ajutoare uriaşe din partea armatei americane, servind în anii '60 ca spaţiu de demarare a războiului din Vietnam. Adaptându-se rapid la poziţia diminuată a Statelor Unite de după război, Thailanda a normalizat imediat relaţiile cu China în 1975, creând un parteneriat strategic care includea Vietnamul de Nord[8]. Drept răsplată, China a vândut Thailandei petrol la „preţuri prieteneşti", după creşterea preţurilor de către OPEC.

Prietenia Statelor Unite cu Thailanda a început cu două sute de ani în urmă, când regele Rama al IV-lea i-a oferit elefanţi lui Abraham Lincoln pentru luptele din războiul civil. Ambasada SUA din Bangkok este a doua ambasadă americană ca

Scanned with OKEN Scanner

mărime din lume, după cea din Bagdad. Însă în 1994, Thailanda refuza cererea Statelor Unite de a aduce şase nave militare în porturile sale, fiind sprijinită în aceasta de către Malaysia şi Indonezia. Şi pe frontul economic au apărut neplăceri. Thailanda a fost profund jignită de decizia Statelor Unite de a nu o ajuta în timpul crizei finaciare din 1997, la trei ani după ce acestea săriseră în ajutorul Mexicului. Motivul a fost că Thailanda nu se învecina cu SUA.

Totodată, Thailanda se apleacă după cum bate vântul chinezesc mai mult ca niciodată. „Cele mai mari priorităţi ale cetăţenilor noştri sunt locurile de muncă şi stabilitatea, aşa că vom răspunde celei mai bune oferte economice şi politice", spunea un diplomat thailandez din Bangkok. În timpul crizei financiare din 1997, instituţiile vestice i-au obligat pe thailandezi să îşi vândă bunurile, pe care occidentalii le-au cumpărat la preţuri minime, iar economia s-a prăbuşit şi sărăcia s-a răspândit. Dimpotrivă, China a redus rapid tarifele în cadrul programului său intitulat „Recoltă Timpurie", ceea ce a contribuit la impunerea imaginii sale de putere binevoitoare. În cursul deceniului care a trecut de atunci, comerţul cu China aproape că a ajuns la nivelul celui cu SUA, iar turiştii chinezi sunt astăzi mai mulţi decât cei americani. Datorită unei mari artere rutiere decupate prin Laos, China şi Thailanda aproape că se învecinează, iar Thailanda este un mare operator de re-exportări de mărfuri chinezeşti.

În Thailanda, proiectul chinez este atât de ambiţios, încât modifică însăşi geografia : prin istmul îngust Kra se taie un canal adânc[9]. Canalul va permite Thailandei să-şi dezvolte un port strategic, care va rivaliza cu cel din Singapore (stat ce se opune vehement proiectului), în timp ce porturile malaysiene Langkawi şi Penang vor beneficia de asemenea prin calitatea lor de depouri logistice pentru utilizatorii canalului. Dacă n-ar fi revoltele malaysienilor musulmani din sudul ţării – trei mici provincii care ar fi separate de restul ţării prin construirea canalului –, proiectul ar fi început deja.

Redesenarea relaţiilor sino-thailandeze nu este doar o chestiune de geografie şi de economie, ci şi una culturală şi psihologică. Ca peste tot în Asia de Est, diaspora chineză din Thailanda operează în centre comerciale din provincie, de la Phuket, de pe coastă, până la Maha Sarakham din interiorul ţării, iar China consideră că felul în care Thailanda a asimilat marea sa populaţie chineză este un model pentru toate celelalte ţări. Din secolul al XIX-lea, chinezii din Thailanda au condus instituţii financiare, protejaţi de armată în schimbul serviciilor bancare oferite[10]. În 1850, jumătate din populaţia Bangkok-ului era formată din chinezi, supusă familiei regale thailandeze, în care reuşise, de altfel, să şi intre prin căsătorie. Chiar şi în perioada în care occidentalii controlau companiile, afacerile au fost menţinute tot prin cunoaşterea intimă a culturii şi a obiceiurilor thailandeze de către chinezi[11]. Astăzi, chinezii sunt privilegiaţi, controlând exporturile de orez, lemn şi aramă ale thailandezilor. Oamenii de afaceri chinezi şi thailandezi nu doar colaborează, ci se apropie unii de alţii, considerându-se „ca fraţii"[12]. „Chinezii rescriu istoria, transformându-şi propria diaspora într-o parte a Marii Chine", îmi spunea un istoric al culturii thailandeze. Ca o reluare a vremurilor când monarhii Thailandei plăteau tribut Chinei imperiale, familia regală thailandeză

Scanned with OKEN Scanner

vizitează frecvent Beijingul; la fel făcea şi fostul prim-ministru Thaksin Shinawatra, care este chinez şi îşi manifestă mândria faţă de strămoşii săi. Odată, Thaksin a spus că „democraţia este doar o unealtă... Scopul nostru este să le oferim oamenilor un nivel de viaţă bun, fericire şi progres naţional"[13]. China s-a necăjit atunci când vederile lui liberale i-au adus înlăturarea în urma unei lovituri de stat a armatei, însă vânzările de arme şi legăturile cu armata au înflorit în ultimii ani. Thailanda zâmbeşte cu faţa spre nord mai larg ca niciodată.

Vietnamul: o nouă luptă decisivă

Cele două războaie din Asia ale Statelor Unite – cel din Coreea şi cel din Vietnam – s-au terminat cu remiză, în cel mai bun caz. Americanii nu au reuşit să devină o putere deţinătoare de teritoriu în Asia de Sud-Est tocmai pentru că au fost respinşi de nord-vietnamezi şi ţinuţi în sudul paralelei de 38 de grade de către nord-coreeni – ambii sprijiniţi de China. Aceasta consideră atât despre Coreea de Sud, cât şi despre Vietnam că fac parte din graniţele civilizaţiei sale, iar în sudul dezvoltat al ţării trăiesc, de altfel, mulţi chinezi în locuinţe confortabile. Însă în ciuda ciocnirilor lor cu China, din secolul al XV-lea şi până la recentele evenimente violente din 1979, Vietnamul a rămas singura ţară pe care chinezii au invadat-o, dar nu au reuşit s-o cucerească. Însă lipsit de protecţia patronului său sovietic, Vietnamul a fost obligat să-şi deschidă graniţa cu China, anterior plină de mine, ca o nouă reluare a vechiului model al relaţiilor sino-vietnameze, cu tribut şi emisari, în era globalizării.

„Vietnamul rămâne puternic anticolonial, dar cu siguranţă nu şi anticapitalist", a conchis un analist politic vietnamez într-o zi caniculară, în Hanoi. Cei mai mulţi vietnamezi sunt fermecător de naivi în legătură cu globalizarea şi nu par să aibă cunoştinţă că ceea ce se petrece cu ei are loc în acelaşi timp în toată lumea, iar consecinţele nu pot fi prevăzute. Şi totuşi, mulţi dintre ei cred că cea mai bună şansă a lor este să profite de globalizare alături de egalii lor din lumea a doua. „Vietnamul este un pariu inteligent", a prezis un analist financiar regional sino-american din Hong Kong. „Seamănă cu o Chină în miniatură: comunism, agricultură şi industrie. Şi, cu disciplina lor, vietnamezii au toate şansele să depăşească Thailanda şi Indonezia." Pe măsură ce costurile de producţie cresc în China continentală, Japonia şi China au început să investească masiv în Vietnam, aducând zona rurală a nordului ţării la nivelul sudului prin construirea de fabrici şi importarea de tractoare moderne care să ajute la intensificarea exporturilor de orez şi cafea, toate acestea ducând la creşterea venitului de cap de locuitor. Vietnamul are una dintre economiile cu cea mai rapidă dezvoltare din lume, folosind anual mai mult ciment decât fostul său stăpân colonial, Franţa. Linia de coastă, comparabilă cu California ca lungime, plină de golfuri adânci, este viitoarea poartă pentru exporturile maritime ale regiunii, în timp ce diaspora

Scanned with OKEN Scanner

vietnameză din California joacă un rol tot mai activ de educatori şi manageri ai ţării[14]. Hanoiul este plin de motociclete conduse de tineri plini de iniţiativă, născuţi după „războiul american", în timp ce pe malurile lacurilor cochete ale oraşului, pensionari în formă sorb ceai şi joacă badminton.

Guvernul vietnamez agreează modelul chinez al controlului politic centralizat şi al economiei liberale, deşi este îngrijorat de consecinţele acestora : inegalitate, corupţie şi cereri de transparenţă şi libertate. Însă, în ciuda asemănărilor dintre ele, Vietnamul nu doreşte să fie absorbit în ordinea sinocentrică din regiune, cerând, în mod ironic, ajutorul Americii ca să împiedice acest lucru. Firmele militare americane vând aici echipament şi sateliţi, în timp ce fabrica de microcipuri Intel a propulsat Vietnamul de la fabricarea încălţămintei în arena high-tech. În timp ce trupul de ceară îmbălsămat al triumfătorului „Unchi Ho" Şi Min încă mai impune respect în marele său mausoleu din Hanoi, Unchiul Sam a fost invitat să se întoarcă atât de către aparatul economic, cât şi de cel militar.

Deşi este mult mai greu să trasezi linii în apă decât în nisip, Marea Chinei de Sud este un bun revelator al transgresiunilor Chinei către vecinii săi maritimi – ca şi cel mai bun teren unde poate fi observată la lucru „diplomaţia chineză a zâmbetelor". Arhipelagurile Spratly şi Paracel, despre care se crede că sunt bogate în ţiţei, sunt revendicate în întregime sau pe bucăţi de către Taiwan, Vietnam, Malaysia, Indonezia şi Filipine. În ultimele trei decenii ale secolului XX, au avut loc multe incidente militare în misiuni de recunoaştere, hărţuieli între nave, instalări de utilaje petroliere şi înfigeri de steaguri, toate realizate cu intenţia de a afirma suveranitatea Chinei asupra Atolului Răutăţii (foarte potrivit numit aşa), însă ulterior China şi-a dat seama că poate profita mai mult de pe urma unor ape calme, şi nu agitate[15]. „China ştie că nu poate să cucerească insula", mi-a lămurit situaţia analistul politic. „În schimb, îşi doreşte să devină mediatorul de încredere al tuturor, dobândind posibilitatea de a folosi marea cât mai mult." China a contrasemnat înţelegerea ASEAN cu privire la comportamentul politic extern, menit să rezolve în mod paşnic disputele cu privire la statutul insulelor aflate în discuţie, iar companiile petroliere chineze, filipineze şi vietnameze exploatează acum în colaborare resursele de hidrocarburi din zonă, în timp ce China încearcă să facă înţelegerea mai uşoară promiţând fiecărei ţări investiţii sporite. S-ar putea ca China să nu cucerească Vietnamul şi nici să nu-şi alunge vecinii din Marea Chinei de Sud, dar învaţă cum să obţină tot ce vrea fără să fie nevoie de toate acestea.

Periferia oceanică

Ţările asiatice subdezvoltate se străduiesc să facă faţă nevoilor unor populaţii în creştere, iar apetitul vorace al Chinei le vânează resursele. Maniera chineză de a transforma terenurile arabile în spaţii urbane pentru construirea fabricilor a produs o întorsătură premodernă în domeniul intermedierilor şi a exilat producţia agricolă de pe continent în Filipine, acolo unde minoritatea chineză controlează o mare parte din

Scanned with OKEN Scanner

economie. Dacă Indonezia devine o barieră de corali chineză, atunci Filipinele se transformă în orezăria Chinei.

Pe lângă Indonezia şi Filipine, Oceania este cel de-al doilea cerc din strategia Chinei de a acumula resurse şi de a construi relaţii prieteneşti pentru un eventual sprijin acordat marinei sale militare. China nu are nevoie să cucerească ţările slabe din insulele Pacificului – le cumpără pur şi simplu. Companiile chineze de stat scapă cu uşurinţă de restricţiile puse în calea investiţiilor străine: ele nu mai caută să *deţină* mijloacele de producţie, distribuţie şi schimb comercial (cum prevedea Marx), ci caută doar să le *controleze* finanţând exploatarea minelor şi sprijinind infrastructura de şosele, căi ferate şi vehicule. În Papua Noua Guinee, China a accelerat drastic despădurirea junglei virgine, care, în actualul ritm de tăiere a copacilor, va dispărea prin 2030. Indiferent ce firmă locală se ocupă de despădurire, cei mai mulţi buşteni ajung oricum în China, unde sunt folosiţi la orice, de la construirea de cabane până la beţişoarele-tacâmuri.

Căutând să deţină controlul aceloraşi arhipelaguri pe care şi Japonia le viza în timpul celui de-al doilea război mondial – Melanezia (Papua Noua Guinee şi Insulele Solomon, ambele legate istoric de Australia), Polinezia (microstate legate istoric de Noua Zeelandă) şi Micronezia (ţările din Pacific aliate cu Statele Unite) –, China a depăşit Japonia şi în calitate de furnizor de ajutoare[16]. Pe insula Kiribati, ea a construit o staţie de urmărire a sateliţilor în cadrul programului său spaţial. În aceste condiţii, cât timp va mai fi America „stăpâna mării"?

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XXXI

Mărimea contează: cele patru Chine

China şi Statele Unite au aceeaşi geografie imperială, caracterizată printr-o mărime comparabilă, o latitudine identică şi o topologie spectaculoasă: provinciile sudice şi centrale ale Chinei sunt lovite de cicloni şi inundaţii sezoniere, cele din nord-est sunt acoperite de zăpezi uriaşe, iar cele din vest sunt un deşert muntos cu aspect lunar. Într-o manieră asemănătoare celei a Statelor Unite, China s-a dezvoltat pornind de la câteva oraşe-stat de pe Fluviul Galben până la dimensiunile unui imperiu continental, care, în credinţa Dinastiei Tang, era înalt până la ceruri şi lat cât pământul. Pe o suprafaţă cam la fel de mare, China are o populaţie de trei ori mai mare decât a Europei şi de cinci ori mai mare decât a SUA, având parte în acelaşi timp de un feudalism de lumea a treia, de o bază industrială masivă şi de o elită demnă de lumea întâi. Dacă împărţim China în patru cadrane, regiunea de sud-est reuneşte 60% din bogăţia Chinei, datorită rolului economic al Taiwanului, Hong Kongului şi Shanghaiului şi este aproape la fel de dezvoltată ca şi Statele Unite şi Uniunea Europeană. Cadranul de nord-est, cuprinzând Beijingul, a fost scos din lumea a treia datorită industrializării masive şi construcţiei unei infrastructuri impresionante. Cele două cadrane vestice ale Chinei – incluzând provinciile din interior, Tibetul şi Xinjiangul – sunt încă un ţinut vast din lumea a treia, plin de bogăţii naturale şi de o populaţie ţărănească de 700 de milioane care hrăneşte întregul imperiu. Aceste cadrane ale Chinei, alături de diaspora în care trăiesc 55 de milioane de locuitori, constituie cele patru Chine care formează împreună o superputere în lumea a doua.

Timp de milenii, istoria Chinei a reprezentat o luptă practic neîntreruptă pentru a se uni sub o singură conducere. Autoîntreţinutul amestec de despotism şi patriotism a păstrat un puternic sentiment antioccidental, dorind să depăşească umilinţa extrateritorialităţii impuse de britanici în timpul războaielor opiului de la jumătatea secolului al XIX-lea şi surplusul de frustrare acumulat atunci când coloniile germane au fost cedate Japoniei în cadrul Tratatului de la Versailles, de la sfârşitul primului război mondial[1]. Deşi Statele Unite n-au colonizat niciodată China – pe atunci, Departamentul de Stat nici nu avea o diviziune pentru Extremul Orient –, politica porţilor deschise era un impuls în cel mai bun caz doar pe jumătate binevoitor de a

căuta obţinerea de drepturi egale pentru toate puterile comerciale străine, astfel încât să nu fie lăsate în afara luptei europenilor pentru sfere de influenţă[2].

Chinezii sunt cunoscuţi pentru puterea lor de muncă, iar secolul XX a însemnat, în mare parte, o căutare intensă a unui sistem economic funcţional pentru o populaţie nemaiîntâlnit de mare. Ideile marxism-leninismului au început să circule odată cu întemeierea Partidului Comunist în 1921, în Shanghai, unde ororile capitalismului industrial erau cel mai vizibile. Colectivizarea socialistă a agriculturii care a urmat şi care s-a accelerat după victoria comuniştilor în războiul civil a fost o iniţiativă cu adevărat revoluţionară, după cum a spus Mao: „O revoluţie nu este nici o serată, nici o compoziţie literară, nici un tablou, nici o piesă frumoasă de broderie; ea nu poate fi realizată încet, gradat, cu grijă, cu deferenţă, cu respect, politicos, simplu şi modest"*. În numele modernizării şi al „victoriei revoluţiei mondiale", el era dispus să sacrifice dintr-odată toate cele trei sute de milioane de chinezi. Până la urmă, peste 70 de milioane de oameni au murit din cauza Marelui Salt Înainte, a Revoluţiei Culturale şi a numeroaselor epurări în timpul cărora au pierit de foame şi epuizare mai mulţi oameni decât au ucis Hitler şi Stalin la un loc. Deng Xiaoping a continuat să se preocupe de dezvoltare ca vehicul al dobândirii securităţii, lansând „cele patru modernizări" în agricultură, industrie, apărare şi tehnologie şi iniţiind reforma internă şi deschiderea externă necesare pentru a le duce la bun sfârşit[3]. Dar abia continuarea dezvoltărilor experimentală şi acumulativă de către actuala conducere asigură ieşirea Chinei din lumea a treia. Perioada ultimelor trei decenii, care se va încheia în 2010, va fi ţinută minte ca una în care China şi-a cerut teritoriile incorect însuşite de către Vest, a realizat o mare creştere şi dezvoltare economică şi a primit recunoaşterea progresului său prin găzduirea Olimpiadei de Vară din 2008.

Pentru conducătorii Chinei, care cunosc prea bine epocile de glorie din trecut, progresul este o necesitate. China a fost întotdeauna „o civilizaţie care se dădea drept naţiune", scria eminentul intelectual Lucian Pye[4]. Comunismul era o ambiţie trecătoare, însă el a anulat naţionalismul etnic şi a deschis drumul pentru un obiectiv mult mai mare şi mai firesc: recucerirea unei glorii trecute distruse în timpul ruşinoaselor umilinţe din secolul al XIX-lea. Dat fiind că ţara a fost cândva imperiul dominant al regiunii, nu există nici o grabă în a apuca din nou pe acest drum; pentru China, aceasta nu înseamnă decât a merge înapoi în viitor. Ultima dată fixată pentru petrecerea de triumf a Chinei ca superputere este anul 2049 – centenarul unificării sale naţionale. Imperiile încep de la încrederea în propriul drept de a conduce, iar restaurarea statutului Chinei din perioada Imperiului de Mijloc înseamnă trecerea de la dispreţul izolării la impunerea ţării ca o civilizaţie fără limite.

---

* Tot Mao a afirmat în 1949: „China a fost întotdeauna o ţară mare, curajoasă şi muncitoare; doar în epoca modernă a decăzut. Iar acest lucru s-a datorat în întregime oprimării şi exploatării din partea imperialismului străin şi a guvernelor reacţionare de acasă... Poporul nostru nu va mai fi supus insultei şi umilinţei. Ne-am ridicat".

Scanned with OKEN Scanner

Constituirea unei identități de superputere

Deşi America este cea mai mare ţară de pe pământ, chinezii n-au aflat încă.

China este ea însăşi un univers, cel mai mare şi mai profund spaţiu cultural autonom din lume, cu propria sa literatură, cu filosofiile sale şi cu propriile forme de teatru – totodată, cu un număr de canale de televiziune cât să ajungă unei civilizaţii. Ea nu are nevoie să importe cultură de nicăieri şi nici să o traducă pe a sa în beneficiul altora. Ca întotdeauna în ultimii trei mii de ani, şi astăzi China atrage fluxuri de comercianţi, emisari şi cărturari, devenind iarăşi magnetul cultural al Asiei[5]. În acelaşi timp, ea exportă profesori şi doici şi întemeiază zeci de filiale ale Institutului Confucius în toată lumea pentru promovarea culturii chineze. Cinematografia, arta şi medicina tradiţională chineză au devenit globale, ca şi weiqi, numit şi go, un joc mai vechi decât şahul.

Cu o mie de ani în urmă, globalizarea avea trăsături chinezeşti, deoarece presa de tipărit, praful de puşcă şi busola se răspândeau dinspre est spre vest. Astăzi, China se prezintă ca un mare vas comercial navigând pe mările globalizării – o mare diferenţă faţă de portavionul american. Imaginea nouă a Chinei se inspiră din figura amiralului Zheng He, ale cărui şapte călătorii de la începutul secolului al XV-lea le întrec cu mult pe cele ale lui Columb şi Vasco da Gama; el a trimis ambasadori ai Dinastiei Ming până pe coasta de est a Africii, răspândind diaspora chineză din Malacca până în Kenya şi aducând acasă sulf din Indonezia şi mirodenii de pe coasta Malabarului din India[6]. Dacă împăratul Zhu Gaozhi n-ar fi interzis călătoriile costisitoare în străinătate, China ar fi putut deveni cea mai mare superputere continentală şi maritimă a vremii. Deoarece călătoriile lui Zheng erau considerate comerciale şi culturale, povestea sa sugerează faptul că astăzi China este o putere paşnică şi bine intenţionată; Zheng era musulman şi a murit după ce a făcut un hagialâc la Mecca, devenind astfel simbolul Chinei cosmopolite. Multe temple din Malaysia, Indonezia şi Thailanda îi celebrează şi comemorează sosirea pe aceste tărâmuri, deoarece el a fost comandantul primului mare val de imigraţie chineză din Asia de Sud-Est.

La o privire mai atentă, se vede că povestea lui Zheng He foloseşte atât naţionalismului chinez justificat, cât şi celui tendenţios. Fabricarea istoriei chineze a ajuns să sprijine în ultimii ani o viziune sinocentrică a Asiei de Est. Într-un discurs ţinut în faţa unei sesiuni reunite a parlamentului australian în 2003, prim-ministrul chinez Hu Jintao a declarat că tot Zheng He a deschis şi istoria contactelor sino-australiene, o legendă apocrifă care ar putea fi folosită pe viitor pentru a justifica dominaţia Chinei asupra Australiei. În plus, Theng nu a fost doar un „ambasador al prieteniei", ci a dus războaie în insulele Java şi Sri Lanka, ducându-l în robie pe regele celei de-a doua. El nu a întemeiat doar colonii în strâmtoarea Malacca, ci a colectat tributurile uriaşe ale Birmaniei şi Yunnanului către împăraţii Ming şi a dezlănţuit lupte violente cu rezistenţa

Scanned with OKEN Scanner

din Vietnam. Aşa cum o atestă exemplul lui Zheng He, cultura strategică a vechii Chine presupunea din plin folosirea forţei[7].

Lumea urmăreşte deja politica şi economia Chinei aşa cum le urmăreşte şi pe ale Americii şi Europei, iar China are o capacitate aparte de a-i lăsa mască pe experţi. Ea produce doctrine strategice atent studiate şi chiar publică un raport asupra respectării drepturilor omului care critică procentul de încarcerări din America, inegalităţile dintre venituri şi criminalitatea. Institutele de cercetare oficiale sau semioficiale de pe lângă universităţile şi ministerele Chinei contribuie la formularea politicii globale a statului. „După căderea Academiei Sovietice de Ştiinţe Sociale, Academia Chineză de Ştiinţe Sociale este astăzi, după toate standardele, cel mai mare *think tank* din lume", se lăuda un intelectual din Beijing. Dezbaterile sale interne cu privire la integrarea şi confruntarea globală sunt la fel de aprinse şi controversate ca acelea din Washington sau Bruxelles şi au un impact la fel de profund asupra ordinii globale.

Unii consideră că „înălţarea paşnică" a Chinei reprezintă naşterea „Consensului de la Beijing", o nouă logică a guvernării bazată pe mijlocirea noii tehnologii, pe preîntâmpinarea crizelor şi pe datul din coate spre dobândirea unui statut global mai bun decât al puterilor retrograde[8]. Dar cum ar arăta în realitate Consensul de la Beijing dacă el ar exprima viziunea unei ordini mondiale guvernate de China, ca alternativă la „hegemonia" Americii? Singura doctrină care poate fi luată în discuţie este aceea a prim-ministrului Hu Jintao, intitulată „Lumea Armonioasă", o viziune în acelaşi timp curajoasă, dar eronată, ambiţioasă, dar lipsită de conţinut. În „Lumea Armonioasă", suveranitatea naţională este respectată cu stricteţe – un principiu pe care chiar şi o mare parte dintre ţările lumii a treia l-au abandonat acum, când ameninţările globale devin transnaţionale, iar conflictele interne traversează graniţele. Pentru Hu, „multilateralitatea" nu înseamnă rezolvarea în comun a problemelor, ci mai degrabă este un cod pentru „democratizarea relaţiilor interne" prin care noile puteri ţin în şah Statele Unite. În esenţă, „Lumea Armonioasă" încurajează dezvoltarea economică comună, mai ales prin intermediul comerţului interregional[9]. Numeroasele proiecte ale Chinei şi împrumuturile cu dobânzi scăzute pentru ţările din Africa au contribuit substanţial la dezvoltarea multor ţări sărace, însă acestea au promovat şi mercantilismul chinez, care s-ar putea dovedi distrugător pentru mediu, perpetuând dependenţa ţărilor din lumea a treia faţă de resurse. S-ar zice că o „Lume Armonioasă" condusă de chinezi nu ar fi un loc cu mult mai bun[10].

Însă „Lumea Armonioasă" este concepută atât pentru consumul internaţional, cât şi intern, dorind să îmblânzească o populaţie neliniştită din cauza naţionalismului latent. În loc să folosească deschiderea tot mai mare a Chinei pentru a sublima energiile oamenilor în direcţia comerţului, a prosperităţii şi a distracţiilor, guvernul a amplificat orgoliul naţional (prin figuri precum cea a lui Zheng He), în scopul de a înlocui comunismul (discreditat) şi de a conduce naţionalismul într-o direcţie anti-americană. Într-adevăr, America se claseză an după an în fruntea topului ţărilor celor mai detestate de către chinezi[11].

Scanned with OKEN Scanner

De peste un secol, America îşi face simţită prezenţa în China, mai ales prin misionari, oameni de afaceri şi petrolişti, iar acum prin studenţi, învăţaţi, diplomaţi, arhitecţi şi artişti, iar chinezii au devenit o veritabilă achiziţie în materie de inteligenţă pentru Statele Unite[12]. În acelaşi timp, spionii chinezi din America fură secrete în valoare de miliarde de dolari, pe când fundaţiile americane sponsorizează cercetarea ştiinţifică de vârf chiar în China. „Fără America, China s-ar afla cu mulţi ani în urmă", a declarat un cărturar american care vizitează cu regularitate China.

Dar Statele Unite sunt şi singura putere care poate răsturna planurile chineze de a-şi recâştiga măreţia incontestabilă, aşa că pentru mulţi chinezi SUA reprezintă inamicul public numărul 1. În ciuda tuturor ritualurilor respectuoase ale diplomaţiei, umilinţele impuse Chinei de către SUA – sprijinirea în ascuns a tibetanilor (până în 1971), furnizarea de arme Taiwanului, desfăşurarea de rachete defensive, bombardarea Ambasadei Chinei din Belgrad în 1991, incidentul din 2001 cu avionul-spion EP-3 şi (după afirmaţiile părţii chineze) acordarea unui statut inferior în cadrul vizitelor de stat – contribuie toate la o senzaţie de rivalitate apoteotică[13]. Mulţi asiatici cred că America *vrea* cu tot dinadinsul să trezească dragonul chinez. Atunci când fostul secretar al Apărării SUA, Donald Rumsfeld, a întrebat China de ce cheltuieşte atât de mult pe armată dacă nu are de-a face cu nici o ameninţare clară, părea să nu-şi dea seama că tocmai armata americană este principala ameninţare la adresa Chinei. Căci Vestul a invadat China în secolul al XIX-lea, şi nu invers ; de aceea China nu va face economie la armamentul necesar pentru apărare[14]. Procesul nu are sfârşit, deoarece nu există nici o armată destul de puternică pentru a putea învinge Statele Unite într-o confruntare directă. După reuşita zborurilor în spaţiu cu echipaj uman şi plănuind o aselenizare, programele spaţiale, civil şi militar, ale Chinei, strâns întreţesute, ar putea avea în vedere amplasarea în spaţiu a unor arme care să scape sistemelor de apărare americane împotriva rachetelor – şi şi-au demonstrat deja capacitatea de a doborî sateliţi de pe orbită[15]. Credibilitatea scăzută a americanilor în regiune le interzice să mai acuze China că procedează greşit[16].

Limba chineză nu are timpuri verbale, ceea ce sporeşte sentimentul trecutului, ca şi caracterul atemporal al vederilor şi expresiilor chineze[17]. A se considera deţinătorii adevărului, a face compromisuri cu alte puteri (vezi alianţa cu Uniunea Sovietică) sunt considerate mişcări tactice, şi nu acte de echivalenţă morală[18]. La fel, faptul că China recunoaşte statutul de superputere al Americii nu înseamnă că şi acceptă această situaţie. Dar oare strategia Chinei constă în „a-şi ascunde ambiţiile şi a-şi retrage ghearele", aşa cum spunea Mao, până la atingerea unei „forţe cuprinzătoare a ţării"*? Sau rămâne valabilă deoctrina „înălţării paşnice", combinată cu aforismul

* Sintagma chineză pentru „forţa cuprinzătoare a ţării" este *Zonghe guoli* şi presupune resurse naturale, capacităţi economice, comerţ exterior şi capacităţi de investiţii, un nivel înalt de dezvoltare socială, capacitate militară, o mare eficienţă a guvernării şi abilităţi diplomatice.

Scanned with OKEN Scanner

lui Sun Tzu în favoarea câştigării victoriei fără a te angaja în bătălie? China a amplasat şi a proliferat deja arme nucleare, rachete de croazieră, avioane pilotate mecanic, sateliţi şi alte realizări tehnologice prin care a mărit costurile prezenţei armatei americane în regiune, fără însă să o atace*. În acelaşi timp, pe măsură ce scade dependenţa comercială a Chinei de Statele Unite, scade şi dorinţa acesteia de a-şi înfrâna acţiunile. Al doilea război mondial a izbucnit în Pacific din cauza impunerii unui embargou energetic asupra Japoniei; dacă o strategie asemănătoare va fi aplicată Chinei, regiunea va fi împinsă înspre al treilea război mondial.

Datorită interpenetrării ce caracterizează relaţiile dintre chinezi şi americani, ei ştiu unii despre alţii tot ce se poate şti în afară de ce va face celălalt în continuare. O linie telefonică militară de urgenţă ca în timpul Războiului Rece ar putea clarifica lucrurile. Între timp, Stale Unite au ajuns să vadă China nu în termeni de bun *vs* rău, ci într-o lumină mai umană, printr-o optică descrisă de Oscar Wilde: fermecător *vs* plictisitor. Washingtonul s-a decis asupra unei politici de „constrângere" sau de „congajament" – constrângere plus angajament –, cu speranţa că ultima va reuşi să transforme China într-un „acţionar responsabil"[19]. În viitorul imediat, însă, China nu-şi doreşte decât să-şi organizeze propria regiune şi periferiile, nu şi întreaga planetă[20]. Dacă până în anul 2020 Statele Unite vor reuşi să înconjoare militar China, iar China va continua să-şi construiască sfera economică de coprosperitate, rezultatul ar putea fi o situaţie stabilă – dar Statele Unite tot nu vor fi reuşit să modifice China din *interior*.

Europa crede că poate schimba China – sau măcar poate reuşi mai multe datorită strategiei sale – folosindu-se de puterea *soft* mai bine decât se descurcă americanii cu puterea *hard*. Comerţul UE cu China depăşeşte comerţul sino-american, iar exporturile Chinei în Europa le-au depăşit pe cele către America. Europa a exprimat limpede faptul că China trebuie să-i accepte amestecul dacă doreşte să obţină mult râvnitul statut de „economie de piaţă"[21]. Astăzi, Chinei nu-i pasă de presiunile Americii în direcţia democratizării, a drepturilor omului şi a reformei economice, dar acceptă îndrumările Europei în aceste chestiuni. Statul pe care China îşi doreşte să-l construiască este modelat după normele europene ale capitalismului de stat şi ale democraţiei sociale, care este şi sursa ideologiei socialiste oficiale de astăzi[22].

---

* Totul e permis atunci când geopolitica şi globalizarea se întâlnesc. Într-un text neoficial şi foarte provocator, intitulat *Război nelimitat*, doi colonei chinezi interpretează în sens maximal realitatea unei lumi în care graniţele guvernamentale şi cele neoficiale se şterg, strategia este lipsită de formă, indivizii pot căpăta la fel de multă forţă ca şi ţările, iar existenţa atâtor mijloace tehnologice pur şi simplu anulează regulile războiului. „Orice poate deveni o armă în lumea de azi", scriu aceştia, iar armele disponibile – banii, Internetul, mediul înconjurător, media, legile – trebuie folosite pentru a duce o bătălie şi a influenţa soarta rivalilor prin confuzie şi înşelătorie, echivalentele asiatice ale disimulării arabe. Un astfel de „război combinat" este singurul mijloc legitim prin care puterile slabe le pot înfrânge pe cele puternice, mijlocul prin care acestea îşi pot depăşi inferioritatea (vezi Ling şi Xiangsui, *Unrestricted Warfare*).

Scanned with OKEN Scanner

„Trimitem mult mai mulţi diplomaţi, experţi şi de două ori mai mulţi studenţi în UE decât în Statele Unite ca să înţelegem resorturile bunăstării lor", arăta un universitar din Shanghai. Este mai bine ca China să posede rezultatelor unor astfel de schimburi decât să nu le aibă deloc – şi ca Europa să i le ofere. Unele ţări europene au făcut lobby pentru ridicarea embargoului din 2005 asupra armelor în China în semn de respect, pentru a putea continua aceste programe constructive de reformă. Europa vinde deja Chinei armament high-tech şi a inclus-o în sistemul său de navigare a sateliţilor comerciali Galileo (deşi China proiectează şi ea un sistem de sateliţi propriu, Beidou-2), lucru care îi face pe americani să suspecteze că astfel chinezii şi-ar putea perfecţiona sistemul de detectare a ţintelor. Nereuşind să impună condiţii sau penalităţi Chinei pentru faptul că vinde fără nici o restricţie arme regimurilor periculoase – condiţii precum creşterea transparenţei în domeniul militar, sporirea libertăţii presei, reducerea numărului de pedepse cu moartea sau semnarea Acordului ONU asupra Drepturilor Civile şi Politice –, Europa şi-a demonstrat slăbiciunea ca lider moral când predomină interesele comerciale. America nefăcând parte din aceste acorduri, Europa rămâne singura care ar putea îndeplini, credibil, acest rol. Însă cel mai mare aliat al Chinei în cadrul noului echilibru de puteri pe cale de a se forma nu este Europa, ci globalizarea.

Măreţie globalizată

China trece printr-un al doilea Mare Salt Înainte şi este deja mult mai avansată decât pe vremea Primului Salt. Dacă retorica ei privind „Lumea Armonioasă" pare vetustă, strategia sa globalizantă este extrem de modernă. Deşi aparatul politic american ne avertizează cu privire la o „ameninţare chineză", cea mai mare parte a lumii – ca şi majoritatea americanilor – au acceptat ideea unei „oportunităţi chineze". Spre deosebire de Japonia şi Coreea, a căror creştere impresionantă a fost realizată după modelul statului închis, ascensiunea spectaculoasă a Chinei se datorează renunţării la pretenţia de a separa afacerile interne de cele internaţionale. China a depăşit Statele Unite, ocupând primul loc la obţinerea de investiţii străine din lume, dar şi Japonia, ca naţiunea cea mai orientată spre comerţ de pe glob. Deţinând o rezervă monetară de peste un trilion de dolari (mai mult decât Japonia), China investeşte tot mai mult pe pieţele străine printr-o agenţie de tip Temasek, luând măsuri împotriva volatilităţii economice proprii şi hrănindu-şi foamea neostoită de materii brute. Pentru a deţine tehnologie de vârf, China şi-a dotat firmele de stat atât de bine, încât acestea au pornit în veritabile raiduri de cumpărături care le-au introdus pe listele Fortune 500.

Un alt stâlp de bază al strategiei Chinei este deturnarea vaselor ţărilor din lumea întâi, îndreptarea lor spre ţărm şi aruncarea în mare a căpitanilor lor. Pe când compania Temasek din Singapore supraveghea construcţia Parcului Industrial Suzhou

Scanned with OKEN Scanner

din China, chinezii începuseră deja să atragă investiţii într-o antrepriză aproape identică ce copia Parcul pe de-a-ntregul. Lăsând în urmă perioada iniţiativelor din străinătate, China insistă acum ca multinaţionalele să-şi aducă operaţiunile pe teritoriul ei pentru ca astfel să poată acumula tehnologia de top a acestora. Pentru a avea dreptul de a construi cea mai rapidă cale ferată din lume, numită Maglev, care conectează aeroportul Pudong de centrul Shanghaiului, compania Siemens a trebuit să construiască un institut de cercetări Maglev, ajutând China să stăpânească tehnologia care va fi folosită în curând pentru a face legătura între Shanghai şi Beijing. Pentru a-şi întări pieţele nefuncţionale, China a găsit mijlocitori pentru capitalul aflat în creştere în băncile sale în Hong Kong şi Singapore. Iar pentru a rezolva problema marilor credite neperformante rezultate din anii de împrumuturi nechibzuite, China le vinde părţi mari din acestea marilor bănci din străinătate – lăsându-le să preia o parte din riscuri şi să se folosească de cunoştinţele lor pentru a rezolva problemele[23].

China beneficiază de pe urma *know-how*-ului străin, iar lumea întâi se chinuie să ţină pasul cu ea. În trecut, firmele străine subcontractau linii de asamblare a componentelor cu salarii mici în China, încă „cursa în jos" s-a încheiat: acum China se află în competiţie cu Singapore şi Taiwan, ţări din lumea întâi, pentru asamblarea de electronice şi pentru producţia modulară. Germanii lucrează acum peste program ca să poată rămâne în competiţie cu aceiaşi muncitori chinezi pe care tot ei i-au instruit cândva – asta dacă nu cumva unităţile lor de design şi producţie nu au fost deja mutate în China. După ce a aflat procedeul de fabricaţie a armelor europene, China s-a descotorosit de furnizorii străini[24]. Compania Shanghai Automotives ar putea scoate din afaceri, pe teritoriul Chinei, atât General Motors, cât şi Volkswagen, modernizându-şi propriile modele cu ajutorul tehnologiilor de împrumut şi apoi vânzându-şi maşinile mai ieftin – în curând şi în Statele Unite.

Păstrarea în China a multinaţionalelor pentru a crea milioane de locuri de muncă nu a fost prea dificil: cele mai multe nici nu-şi pun problema plecării de acolo[25]. Întreprinderile de stat erau odată sinonime cu nişte hale industriale pline de praf, iar închiderea acestora a contribuit din plin la neliniştea şi la migraţiile urbane. În unele zone, guvernul i-a obligat pe orăşeni să accepte întoarcerea la ţară, transformând muncitorii în fermieri şi populând satele abandonate de cei plecaţi la oraş. La fel de important este şi Wal-Mart, ale cărui produse sunt realizate, în majoritate, în China, dând de lucru la 200.000 de oameni, Dar indiferent în a cui fabrică sau mină lucrează muncitorii chinezi, drepturile minime se traduc cel mai adesea prin *guolaosi* – „moartea prin epuizare"[26]. Cu toate acestea, peste un miliard de chinezi au asigurate aspectele de bază ale bunăstării materiale deoarece, spre deosebire de ţările lumii a treia, le produc ei înşişi. Bucurându-se şi de economii personale în bănci, China îşi construieşte o mega-economie bazată atât pe producţia de masă, cât şi pe consum. De la sucuri de fructe şi produse electronice până la asigurări auto, tot ceea ce cumpără chinezii poate fi ajustat la nevoile unei clase de mijloc aflate în creştere, ceea ce înseamnă că firmele străine acceptă aproape orice condiţie pentru a căpăta acces la o piaţă matură, prea

Scanned with OKEN Scanner

mare ca să poată fi ignorată. Oameni care câştigau 20 de dolari pe lună în fabrici au devenit brusc *nouveaux riches*. Cei 300.000 de milionari (în dolari americani) ai Chinei vor face din această ţară al treilea mare consumator de produse de lux, după Europa şi Statele Unite, în cel mult un deceniu. „A te îmbogăţi este o victorie", a spus odată Deng.

Globalizarea are loc în condiţiile fixate de China. În loc să cedeze presiunilor Vestului şi să-şi deschidă pieţele pentru Statele Unite sau UE, China şi-a însuşit foarte selectiv standardele Organizaţiei Mondiale a Comerţului[27]. Nicăieri nu este mai vizibil acest lucru decât în sfera drepturilor de proprietate intelectuală, o reglementare internaţională actualmente măturată de un val de muzică şi filme piratate, ţigări contrafăcute (ceea ce le face şi mai periculoase), medicamente, baterii, ceasuri, haine şi chiar maşini contrafăcute: limuzina sport BMW X5 apare pe străzile din Shanghai sub denumirea de „CEO". Cantitatea bate calitatea pe Bulevardul Nanjing şi pe Strada Mătăsii din Beijing, unde comerţul uriaş cu DVD-uri piratate se opreşte periodic, atunci când tractoarele guvernului zdrobesc grămezi întregi de DVD-uri pentru a satisface plângerile americanilor şi europenilor. Însă spectacolul nu păcăleşte pe nimeni, căci guvernul nu vrea să impună limite unuia dintre cei mai prolifici piraţi ai proprietăţii intelectuale – Armata Eliberării Poporului –, ale cărei fabrici amplasate peste tot produc obiecte multimedia contrafăcute, suplimentându-i bugetul[28]. Dacă ar fi lăsată să ia singură deciziile, China nu ar începe să respecte drepturile de proprietate intelectuală decât după ce va fi ajuns, graţie pirateriei, în lumea întâi*. Însă atunci când patentele ei au fost încălcate, China s-a dovedit foarte pricepută în a reacţiona, protejându-şi piaţa de televizoare cu ecran plat, de *hard drive*-uri de computer, de camere web şi de tot felul de gadget-uri pentru Jocurile Olimpice din 2008, pe care doar autorităţile chineze au avut voie să le producă şi să le vândă[29]. Statele Unite şi UE ameninţă tot mai des cu războiul comercial, din cauza marilor lor deficituri comerciale din China, însă, aşa cum spunea un economist chinez din Shanghai: „Dacă ne-am propune să ignorăm cu totul regimul drepturilor de proprietate intelectuală, Vestul nu ar mai trebui să producă nimic niciodată".

---

* Cultura chineză/confucianistă se concentrează mai mult asupra transmiterii decât asupra creaţiei; învăţarea prin încercare duce la încălcări ale cutumei. Totuşi, corporaţiile occidentale au exagerat cu obsesia lor pentru patentare, care în unele cazuri nu este altceva decât un furt legal al cunoştinţelor medicale antice, precum cele din medicamentele ayurvedice pe bază de plante. Conform acestei logici, piraţii Vestului se folosesc de un cadru legal hegemonic pentru a fura din Est şi a-i pedepsi pe alţii pentru că fac exact ceea ce şi ei au făcut cu sute de ani înainte (vezi Philip J. Ivanhoe, „Intellectual Property and Traditional Chinese Culture", în Campbell, O'Rourke şi Shier [ed.], *Topics in Contemporary Philosophy*, pp. 125-142).

Scanned with OKEN Scanner

O maree care va ridica toate plutele

Adevăratul miracol al dezvoltării Chinei se află însă abia la început. În 1980, China era devastată de Revoluţia Culturală, iar două treimi dintre locuitorii ei trăiau pe un teritoriu prăfos, uscat, de o singurătate vinovată, descrisă de scriitorul Ma Jian în descurajatele lui memorii, intitulate *Praf Roşu*. Dar din 500 de milioane de oameni trăind în sărăcie lucie, astăzi au rămas doar 50 care trăiesc cu un dolar pe zi, iar China nu mai acceptă ajutoare străine pentru săraci. China nu trebuie să ridice nivelul de trai pentru un miliard de oameni; chestiunea se rezolvă prin sistemul plutelor, fiecare simbolizând o familie[30]. Pe fiecare plută, membrii unei familii au grijă unii de alţii, rezultatul fiind mai puţini oameni fără adăpost şi mai puţini cerşetori – şi mai multă ordine şi demnitate – decât în India, aflată în lumea a treia.

Provinciile litorale ale Chinei au primit până astăzi un procent copleşitor – patru cincimi – din totalul investiţiilor străine, însă această statistică impresionantă este uşor de înţeles: capitalismul a ajuns în China în valuri, ca un mijloc de a o convinge treptat. Costurile acestei abordări sunt însă inegalităţile sociale[31]. Imigranţii vin în oraşele mari de pe coastă de parcă ar ajunge într-o lume nouă pe care nu şi-o imaginaseră vreodată. Mulţi scormonesc prin gunoaie, strângând astfel mai mulţi bani decât ar câştiga la ţară, iar elitele îi ignoră. Ca şi în Brazilia, inegalitatea se corelează cu criminalitatea în creştere. Oraşul Guangzhou a mobilizat sute de poliţişti care patrulează pe străzi. China atacă însă problema inegalităţii frontal, fără a fi preocupată doar de criminalitate, aşa că pentru Brazilia ea a devenit un model. Migraţia a 300 de milioane de ţărani chinezi nu poate fi oprită, dar eforturile Chinei de a le oferi locuinţe, apă curentă, îngrijiri medicale, acces la educaţie şi pensii vor reduce treptat inegalităţile[32]. În loc să dezbată cifrele statistice, conducătorii Chinei ştiu că, atunci când vârful prosperă, cheia succesului este să ridici nivelul bazei. China a căutat să rezolve diferenţele în materie de bogăţie, infrastructură, tehnologie şi norme legale şi sociale dintre coastă şi interiorul ţării şi dintre est şi vest printr-un program de investiţii sociale în zona rurală în valoare de 40 de miliarde de dolari, care implică şi construcţia de birouri guvernamentale, şcoli şi spitale, menite să „creeze un nou peisaj rural socialist" – ceea ce este un bun slogan pentru interiorul ţării, acolo unde idealurile socialiste agrare rămân puternice[33]. Pe lângă investiţiile de stat, banii trimişi de pe coastă în zonele dinăuntrul ţării au jucat un rol imens în reducerea sărăciei a 800 de milioane de ţărani. Refacerea satelor a presupus demolarea colibelor şi ridicarea de construcţii solide, dar şi înălţarea de vile cu două niveluri, cu acoperişuri cu panouri solare, care să servească drept case de vacanţă pentru chinezii de la oraş. 80.000 de kilometri de drumuri care fac legătura sunt astăzi pavate între satele îndepărtate şi autostrăzi, iar cablurile de fibră optică le conectează la autostrăzile informatice – ambele fiind realizări aflate la distanţă de decenii faţă de India, considerată de toţi o forţă în IT.

Scanned with OKEN Scanner

Dat fiind că regiunile interioare ale Chinei sunt accesibile pe calea aerului, pe pământ şi pe râuri, este natural să urmeze dezvoltarea rapidă a „oraşelor secundare" ale Chinei, „micile Shanghai-uri". Nu este o întâmplare că Chongqing din provincia Sichuan, în centrul geografic al ţării, a devenit cea mai mare zonă urbană din lume, cu peste 30 de milioane de locuitori. Oraşul este nucleul regiunii în care s-a realizat Barajul celor Trei Defileuri, iar muncitorii şi locuitorii săi înalţă alte noi oraşe pentru cei evacuaţi în vederea construcţiei barajului. În acelaşi timp, el este destinatarul a 40 de miliarde de dolari pentru reabilitarea industriilor din zonă, ceea ce îl transformă într-un resort economic pentru alte 35 de oraşe şi 100 de milioane de oameni – un spaţiu mai mare decât orice ţară din Europa. Peste o sută de oraşe de mărime mijlocie din China, cu peste un milion de locuitori, încep să semene cu Frankfurtul. (În schimb, America nu are decât zece oraşe cu peste un milion de locuitori, iar Europa în jur de treizeci.) Cei mai mulţi americani n-au auzit niciodată de oraşe precum Wuxi, care în curând va ajunge la fel de bogat ca şi oraşele lor, dar cu o populaţie de 7 milioane de locuitori. Deloc surprinzător, China produce mai mult oţel decât oricare altă ţară (o treime din producţia mondială) şi consumă de două ori mai mult decât Statele Unite sau Uniunea Europeană – şi tot nu îi este de ajuns.

Stratul de toxine acumulat în plămânii unui orăşean chinez seamănă cu straturile de sedimente analizate de paleontologi: din el se poate afla povestea celei mai rapide industrializări din lume. Extrem de ineficientele mine de cărbuni şi oţelării ale Chinei au creat un smog atât de dens, încât creează dificultăţi avioanelor la aterizare şi înnegreşte ninsoarea. Şase dintre cele mai poluate zece oraşe de pe glob se află în China, iar o treime dintre oraşele chineze suferă de pe urma unei poluări insuportabile a aerului[34]. Ca şi în cazul economiei sale, cursa ecologică a Chinei nu are alt concurent în afară de globalizare: va reuşi ea să devină „verde" prin tehnologie, eficienţă şi conservare înainte să ajungă neagră – distrugând în acest fel şi alte regiuni ale lumii, aşa cum o ultimă picătură face să se verse paharul?

Ceea ce se întâmplă în China afectează întreaga lume aproape o treime din poluarea aerului Californiei se datorează Chinei[35]. Ca şi americanilor, chinezilor le place să trăiască bine şi să îşi petreacă timpul în aer curat, călătorind în marea şi pitoreasca lor ţară. Un oficial al Corporaţiei Naţionale Petroliere Off-Shore a Chinei (CNPOC) a susţinut că „drepturile omului înseamnă accesul garantat la energie"[36]. Chiar dacă se crede că în China se repetă pur şi simplu istoria Vestului şi că ţara se va ecologiza pe măsură ce va deveni mai bogată, nu trebuie uitat că problemele, ca orice altceva din această ţară, sunt mult mai mari şi se dezvoltă mult mai repede – ca să nu mai spunem că ele vin după două secole de industrializare occidentală poluantă. China este cel mai mare poluator din lume după Statele Unite, o situaţie la care toate ţările contribuie din plin, folosind teritoriul Chinei ca pe fabrica lor centrală*. ONG-urile ecologice se străduiesc

* China deţine doar jumătate din media globală a resurselor pe cap de locuitor, dar foloseşte de şapte ori mai multă energie pentru acelaşi volum al producţiei decât Japonia, de şase ori

Scanned with OKEN Scanner

să promoveze responsabilitatea faţă de mediu înainte de un al doilea Cernobîl. Aceste eforturi sunt, de altfel, compatibile cu cultura chineză a curăţeniei şi a ordinii. Chiar şi în vechile cartiere, *hutong*, din Beijing, gunoiul este colectat în mod civilizat, cu biciclişti care adună sticlele frumos înşirate pentru a fi preluate spre reciclare, purtându-le în saci enormi de plastic pe aleile înguste din zonă.

Grupuri întregi de ferme eoliene au apărut în provinciile vestice ale Chinei, până la graniţa kazahă. Atunci când China reacţionează la o provocare motivată, se adaptează cu o viteză pe care nici o altă ţară nu o poate imita. Legitimitatea guvernului stă în dezvoltarea ţării, însă degradarea mediului costă China până la 200 de miliarde de dolari pe an[37]. Astfel, în China sunt realizate cele mai multe proiecte de energie hidroelectrică şi nucleară din lume şi se construiesc numeroase terminale pentru gaze naturale lichide, astfel încât marile rezerve de gaze (ale sale, dar şi ale Malaysiei şi Indoneziei) să fie folosite avantajos şi pentru ca ţara să nu mai depindă excesiv de cărbune şi petrol[38]. Asemenea unui Singapore gigantic, China creşte preţul apei, îşi trimite poluatorii în regiuni îndepărtate, îi umileşte public, îi pune pe lista neagră şi îi amendează. Astăzi, China foloseşte mai multă energie solară decât tot restul lumii şi a început să exporte această tehnologie[39]. Imperiul Cerului lucrează chiar şi în domeniul controlului fenomenelor meteorologice, folosind tehnologia „însămânţării norilor" pentru creşterea precipitaţiilor şi pentru curăţarea ceţii perpetue de pe cerul lipsit de soare al Beijingului.

Shanghai şi Beijing: capitale imperiale

Aşezat la gurile fluviului Yangtze, Shanghaiul a adunat tot ceea ce este mai bun şi mai inteligent în China în cadrul unei culturi a acţiunii, asemănătoare celei a new-yorkezilor, iar cultura sa urbană de lumea întâi şi profilul său cosmopolit l-au promovat la nivelul unui centru global. Este o ironie să constaţi că oraşul unde a fost întemeiat Partidul Comunist Chinez pentru a pune capăt proprietăţii capitaliste a depăşit Hong Kongul, devenit noul epicentru al capitalismului chinez. Faptul se justifică, dacă ne amintim că în Hong Kong au venit în 1949 tocmai milionarii din Shanghai, cu priceperea lor în a face afaceri în stil occidental, sub tutelă britanică. Însă Shanghaiul nu are bandele, pornografia şi criminalitatea din Hong Kong. Taximetriştii săi stau în cabine de plastic,

mai mult decât SUA şi de trei ori mai mult decât India. Unii au invocat posibilitatea ca China să oblige companiile străine să plătească combustibilii pe care îi folosesc pentru producţie pe teritoriul său, ceea ce le-ar face să susţină ideea necesităţii de a asigura resursele străine de care China are nevoie, păstrând căile sale de import libere. Dar adevărul e că cea mai mare sursă a producţiei ineficiente din China sunt propriile ei fabrici orăşeneşti, şi nu companiile multinaţionale.

Scanned with OKEN Scanner

însă nu există aproape deloc manifestări criminale, iar poliţiştii nu poartă arme. Agenţii cu mănuşi albe dirijează traficul cu gesturi şi fluierături demne. Roiuri de grădinari plivesc florile şi tund iarba. Spre deosebire de closetele turceşti din ţările lumii a treia, toaletele publice se găsesc aici peste tot. Un unic card electronic poate fi folosit pentru a plăti pe orice mijloc de transport – metrou, autobuz, chiar şi taxi.

Simbolul naţional al Chinei ar trebuie să fie macaraua. Alături de Dubai, Shanghaiul deţine cel mai mare număr de macarale comerciale din lume, robotind pentru eliberarea terenului de miile de case tradiţionale şi din era colonială şi pentru înălţarea unui oraş al viitorului. Pentru Expoziţia Mondială din 2010 a fost creată o zonă de mărimea Manhattanului, plină de pavilioane şi de locuinţe elegante. În Shanghai se găsesc mai mulţi zgârie-nori decât în New York, dintre care unii, precum turnul Jin Mao, amestecă vechiul şi noul într-un design semănând cu un fruct de bambus primăvara. Vestitul chei al râului Huangpu, Bulevardul Bund din centrul Shanghaiului, a fost construit la începutul secolului XX ca să semene cu stilul european *art déco*, dar în loc să lase să se prăbuşească edificiile coloniale, chinezii le-au integrat printre faţade moderne de sticlă, modernizând astfel grandoarea cheiului. Fiecare producător de automobile de lux are un showroom în Shanghai, iar tinerii *yuppie* fac petreceri în galerii de artă transformate în discoteci. Restaurantele tematice rivalizează cu cele din Londra sau Los Angeles – iar dacă mâncărurile asiatice se impun tot mai mult în arta culinară a lumii, Estul începe să definească în aceeaşi măsură ca şi Vestul moda internaţională în materie.

Shanghaiul se transformă tot mai mult în cea mai mare metropolă din lume, întrecând New York-ul, Londra sau São Paulo. Autorităţile oraşului fac planuri pe cincizeci de ani înainte, ceea ce înseamnă că, în ciuda unei populaţii de 26 de milioane de oameni (13 milioane de localnici şi la fel de mulţi imigranţi), oraşul nu va intra în vertijul haotic al megalopolisurilor latino-americane, ci va rămâne în rândul ordonat al oraşelor de tip Tokyo. Cartierele sunt clasificate în funcţie de zonă şi de un cod al culiselor, iar milioane de locuitori străiesc în apartamente asemănătoare capsulelor spaţiale. Au apărut noi cartiere, care seamănă cu satele elveţiene sau cu orăşelele britanice, atrăgătoare pentru chinezii din clasa de mijloc, cei cărora imperiul le face cadou, după cum se vede, lumea întreagă. Shanghaiul este şi centrul unei mari regiuni urbane foarte prospere, întinzându-se până la Nanjing şi cuprinzând mai multe oraşe a câte cinci milioane de locuitori.

Dacă odată era oraşul bicicletelor, astăzi Beijingul are mai mult automobile, iar bicicletele sunt duse la reciclat. Zeci de hoteluri de cinci stele şi comunităţi izolate de blocuri de apartamente cu servicii complete contribuie la extinderea fostului oraş al palatelor antice şi al parcurilor întinse, de o măreţie care l-a impresionat pe Marco Polo. Cupluri de bătrâni învaţă să danseze tango noaptea, în apropierea zidurilor iluminate ale oraşului, datând din perioada Dinastiei Ming. Ca şi în Shanghai, multe cartiere vechi sunt demolate pentru a fi înlocuite de construcţii moderne, iar anticile *hutong* sunt remodelate, profitând de pe urma fluxului constant de turişti.

Scanned with OKEN Scanner

Taiwanul şi Hong Kong-ul: regiuni ce redevin chineze

Dacă mai există îndoieli cu privire la faptul că chinezii nu au înnăscută credinţa în dogmele marxist-leniniste, o singură vizită în Taiwan sau la Hong Kong ar trebui să fie suficientă pentru ca această prejudecată să dispară.

Sun Yat-sen a ridicat China la idealurile Iluminismului, iar succesorul său la comanda Kuomintang-ului, Chiang Kai-shek, a prezidat o epocă de înflorire economică şi libertate culturală deosebită până în 1949. Apoi, Mao Zedong s-a folosit de masele de ţărani în timpul Marşului cel Lung din războiul civil pentru a-i obliga pe naţionalişti să se retragă în Taiwan şi a denunţat epoca lui Chang Kai-shek drept una de „capitalism birocratic". Dar dacă Mao ar trăi astăzi, probabil că s-ar strădui să găsească o descriere mai adecvată a ceea ce a devenit China continentală.

După victoria comuniştilor în războiul civil, China a rămas fără capital, dar banii s-au întors în regiune prin grija investitorilor chinezi din străinătate. În mod ironic, conducătorii chinezi din nord au umilit şi au exilat în Taiwan şi în alte părţi mai ales populaţia Yueh, din regiunea sudică de coastă. Şi totuşi, în deceniile care au urmat, chinezii Yueh au reuşit cel mai mult să ajute economia Chinei, investind aici miliarde prin conexiunile lor financiare din Shanghai[40].

Din situaţia de insulă a indezirabililor, Taiwanul a devenit, în cuvintele fostului ministru de Externe chinez Li Zhouxing, „o chestiune de viaţă şi de moarte pentru China"[41]. Dacă vreun lider chinez ar pierde vreodată Taiwanul, ar fi considerat vinovat pe vecie. Taiwanul este, de fapt, un nod economic nestatal atât de important pentru economia mondială, încât se poate afirma că nu există nici un aparat electronic în lume fără măcar o singură componentă taiwaneză. Orice problemă apărută în economia sa – fie din cauza războiului, fie a calamităţilor naturale – ar avea efecte dezastruoase pentru toată lumea, scoţând din circuit o bună parte din economia globului[42]. Washingtonul apără Taiwanul atât pentru microcipurile sale, cât şi pentru a-şi proteja propria onoare militară, însă în secret se opune independenţei insulei, sperând că se va ajunge într-o zi la situaţia în care Taiwanul va promite să nu apeleze la secesiune, iar China va renunţa la presiunile politice. După ani întregi de lobby al chinezilor din toată lumea, Taiwanul a ajuns atât de izolat diplomatic, încât independenţa sa nu ar fi recunoscută de nici un stat – nici măcar de Statele Unite. În ciuda marilor desfăşurări de forţe militare de ambele părţi şi de prezenţa apăsătoare a Americii, în joc se află de fapt nevoia politică de salvare a aparenţelor şi dorinţa de control economic. China ştie prea bine că viitoarea anexare a Taiwanului îi va aduce un centru de clasă mondială al industriilor high-tech, ca şi o mare forţă de producţie. Taiwanul este cel mai mare investitor străin în fabricile şi întreprinderile din China continentală, depăşind cu mult SUA, UE şi Japonia. Susţinătorii pragmatismului din Taiwan îşi doresc o piaţă comună tot mai mare cu China pentru a facilita aceste investiţii, iar China răspunde printr-o ofertă inteligentă de 4 miliarde de dolari, sub

Scanned with OKEN Scanner

forma unor împrumuturi către întreprinderi taiwaneze mici şi mijlocii (IMM-uri) care operează în China. Deja China este cea mai mare piaţă de export a Taiwanului, aşa că ea nu-şi doreşte să atace chiar insula care contribuie atât de îndatoritor la creşterea sa economică[43].

În ciuda încrucişării ocazionale a spadelor peste strâmtoarea Taiwan, colonizarea reciprocă a Chinei şi Taiwanului continuă în ritm susţinut. Însă astăzi este limpede că Taiwanul nu va absorbi politic China, aşa cum nici pământul nu poate să absoarbă cerul. Chinezii de pe continent nu respectă prea mult democraţia taiwanezilor, care s-a lăsat adesea deturnată de naţionalism şi i-a marginalizat pe imigranţii de peste strâmtoare[44]. „Noi copiem doar modelul economic şi social al Taiwanului", explica un om de afaceri chinez din Beijing. „După o fază timpurie a capitalismului sălbatic, şi ei s-au concentrat pe dezvoltare şi au devenit o ţară de lumea întâi."

În mai mare măsură decât Taiwanul, Hong Kong-ul a fost mereu considerat cea mai liberă economie din lume, devenind un model al adaptării chinezilor la civilitatea şi democraţia occidentale. În 1997, când „ultima colonie britanică s-a predat ultimei tiranii comuniste" (în cuvintele ultimului guvernator britanic al insulei, Chris Patten), China a primit în dar această capitală a finaţelor globale în care acum nici măcar unul din zece oameni nu lucrează în producţie, în ciuda unei cifre anuale a exporturilor mai mare decât a Indiei sau a Rusiei.

Îndiguirea şi înălţarea unor porţiuni de mare pe insula Hong Kong şi în regiunea vecină de pe continent, Kowloon, au îngustat marele golf Victoria dintre ele, ceea ce se transformă într-un simbol al apropierii dintre Hong Kong şi oraşele din delta superioară a Râului Perlelor, Shenzhen şi Guangzhou (Canton), care formează împreună cea mai bogată provincie chineză[45]. Această deltă a fost un antrepozit al Marii Britanii pe porţiunea maritimă a Drumului Mătăsii, iar acum aceasta este canalul prin care vechile oraşe ale populaţiei Yueh au cucerit o glorie modernă în calitatea lor de zone de export şi de producţie. În învecinatul Macao (Las Vegas-ul Chinei) şi în insula Hainan, proiectele chineze de megainfrastructură deschid drumul investitorilor taiwanezi, coreeni şi din Hong Kong pentru a putea construi hoteluri şi staţiuni extrem de profitabile, pentru a cumpăra terenuri imobiliare şi pentru a deschide linii aeriene *low-cost* în beneficiul chinezilor din toată ţara, în timp ce oraşul Beihai reprezintă o zonă ideală pentru comerţul de coastă cu Vietnamul. Dar metafora golfului care se îngustează funcţionează şi în sensul opus: poluarea din delta superioară a ajuns în aval, întunecând aerul şi apa din Hong Kong, iar din momentul trecerii la China, politica Hong Kong-ului a suferit de pe urma corupţiei sporite şi a mai multor încălcări ale dreptului de proprietate. Ca şi Taiwanul, Hong Kong-ul devine cu fiecare an tot mai chinez şi mai puţin independent ca sistem.

Scanned with OKEN Scanner

O singură țară, două sisteme

Sintagma „o singură țară, două sisteme" nu se referă doar la diferența dintre China și Taiwan, ci și la dualismul „leninismului de piață". Pentru Vest, este un adevăr istoric incontestabil faptul că nici o țară nu poate trăi paradoxul unei economii capitaliste având un guvern autoritarist – și totuși, exact aceasta e realitatea în China[46]. Puterile din afară nu au pătruns niciodată obscura politică imperială chineză, așa că trebuie să se împace cu ideea unei Chine „așa cum e ea, nu așa cum vrem noi să fie"[47].

După ce ultimul împărat al Chinei, Pu Yi, a fost detronat din fruntea Imperiului Celest și introdus în rândurile societății comuniste, se pare că el ar fi afirmat despre propria reeducare următoarele: „Partidul Comunist este atât de mare, încât nu anihilează fizic persoana, ci îi anihilează doar ideile greșite". Partidul nu a dus lipsă nici el de idei greșite în ultima jumătate de secol, însă nu a trecut prin nici o revoluție, fapt pe care chinezii îl numesc, eufemistic, „o retragere a mandatului". Singurul obiectiv al partidului este de a-și păstra mandatul prin orice mijloc posibil. De altfel, nici nu se confruntă cu prea mulți rivali în acest sens, deoarece, în ultimele cinci mii de ani, „poporul" nu a încercat niciodată să preia „mandatul celest". Deși maoismul s-a discreditat, afirmația lui Mao nu este pusă la îndoială: „Puterea politică emană de pe țeava puștii – așa că Partidul trebuie să dețină puștile".

Din momentul în care, aproape simultan, a avut loc revolta din Piața Tiananmen și s-a prăbușit Uniunea Sovietică, China și Rusia au urmat traiectorii foarte diferite. Chinezii au abandonat strategic comunismul, înlocuindu-l nu cu neoautoritarismul și capitalismul apocaliptic al rușilor, ci cu tranziția spre „Asia compactă". Aparatul de partid a fost construit în grabă după cucerirea puterii prin războiul civil, iar astăzi se laudă cu oximoronul „centralismului democratic", ca și cum ar fi rezultatul unei înțelepciuni milenare moștenite. Într-un fel, chiar este: confucianismul revine în actualitate în țara sa de origine la timp pentru a acorda legitimitate partidului, așa cum o acordă și altor regimuri est-asiatice. Partidul își justifică prin Confucius cele două ramuri ale doctrinei, capitalismul de stat și democrația socială, punând accentul pe stabilitate, respectul față de autorități, meritocrație și conducerea prin puterea exemplului[48]. În mijlocul lacului cu nuferi din campusul elitistei Universități Tsinghua se înalță astăzi o statuie a lui Confucius.

Indiferent ce ajustări ideologice mai face partidul, câteva chestiuni rămân intangibile: lipsa libertății religioase pentru creștinii chinezi, estimați la 40 de milioane, și pentru cele 30 de milioane de musulmani (numiți *Hui*), libertate pe care nici împărații nu o îngăduiau. China a trecut deja prin dependența de opium răspândită la nivel de masă, așa că nu va permite „opiumului popoarelor", cum îi spunea Marx, să se răspândească în voie. Nu se va face nici un compromis la integritatea teritorială, nici în Taiwan, nici în Tibet, nici în Xinjiang – pe care guvernul le poate oricând supune prin mobilizarea unei forțe mai mari ca niciodată. Marele film de acțiune și propagandă *Eroul*, unul

Scanned with OKEN Scanner

dintre cele mai vizionate filme din Asia în ultimii ani, descrie artistic tocmai importanţa crucială a unităţii regatelor chineze.

Partidul este mai puternic, mai sofisticat şi mai complex decât orice dinastie din istorie. În locul împăraţilor-copii pentru care poporul nu era decât un bun personal există astăzi împăraţi cu masterat în administrarea afacerilor, care gândesc în planuri de afaceri şi cooptează elitele de afaceri pe post de consultanţi. În epoca de după Deng, nu mai există figuri totemice a căror aură să fie răspândită asupra unor acoliţi obsecvioşi, ci doar o nouă generaţie de tehnocraţi care se află în competiţie mai mult sau mai puţin meritocratică în căutarea influenţei – mai responsabili ca niciodată. În curând, oficialii partidului ar putea fi înştiinţaţi că fiecare mandat trebuie să dureze o perioadă fixă de timp[49].

Desigur, singurele regimuri mai corupte decât cele în care mai multe partide se luptă pentru putere sunt cele în care un singur partid deţine toată puterea. Corupţia sistemului din China a fost comparată cu un copac putred, care mai stă încă în picioare, deşi nu mai dă fructe[50]. Vânzarea posturilor guvernamentale, amestecul în treburile întreprinderilor mari şi mici, delapidarea fondurilor pentru construirea de mari pieţe publice, lipsa completă a standardelor de siguranţă a produselor, confiscarea proprietăţii private a ţăranilor şi vânzarea ei către antreprenori, managementul defectuos al băncilor şi funcţionarea hotelurilor şi spitalelor de proastă calitate, sub patronajul miniştrilor provinciali şi al armatei, pentru bani, sunt doar câteva exemple ale derivei în care poate intra amestecul chinezesc de politică şi capitalism. Nici măcar Palatul Imperial din Beijing nu este scutit: logo-ul American Express apare pe plăcuţe de alamă răspândite prin toate pavilioanele sale.

Dar chinezii consideră în continuare că e mai bine cu un stat puternic decât cu unul salb, care poate fi exploatat de puterile străine. Dacă în Vest legea protejează clasele de jos faţă de elite, în China tradiţia spune că legea este dictată de sus şi transmisă, în jos, poporului. Cele 74.000 de demonstraţii înregistrate în China de-a lungul anului 2004 au avut loc din cauza schimbărilor preţurilor şi a exproprierilor sau pentru drepturi la locul de muncă, şi nu mişcări revoluţionare împotriva partidului[51]. Revoltele ţărăneşti sunt o constantă a istoriei chineze, dar ele nu protestează împotriva idealurilor redistribuţiei averilor, ci mai mult a executării greşite a comenzilor de către cadrele din guvern[52]. Sacrificiul de sine rămâne o importantă caracteristică culturală, iar loialitatea faţă de stat, intens cultivată, domină în continuare. Cu toate acestea, popularitatea partidului pare să crească în continuare*.

China nu este o democraţie, dar trecerea de la tovarăşi la cetăţeni şi de la conducerea prin lege la domnia legii au început încă dinainte de evenimentele din Piaţa Tiananmen[53]. Acum, milioane de familii au dobândit pentru prima oară drepturi

* Pentru chinezi, democraţia este o unealtă pentru stoparea corupţiei şi creşterea transparenţei, şi nu o metodă politică competitivă. La o populaţie atât de mare, petiţiile rămân o armă mai eficientă decât democraţia (vezi Bell, *East Meets West*, pp. 138-141).

Scanned with OKEN Scanner

de proprietate, iar regiuni întregi au trecut în epoca creditului şi a consumului. Biciuirea oficialilor care au greşit nu mai este ascunsă în spatele zidurilor roşii ale Oraşului Imperial, ci este făcută în public, în prezenţa presei, care a relatat pe larg, în 2007, executarea responsabilului la vârf cu siguranţa alimentară în China, ca pe un avertisment pentru cei care iau mită. Guvernatorii şi poliţiştii corupţi au fost arestaţi, s-au împărţit manuale de etică, iar bugetele ministerelor au fost afişate online. Peste un milion de sate şi-au ales deja comitetele pentru administrarea afacerilor locale, un proces care nu rămâne însă decât un experiment, deoarece localnicii au tendinţa să caute să se îmbogăţească rapid ei înşişi – o situaţie pe care guvernul speră să o corecteze înainte ca ea să distrugă credibilitatea democraţiei. Oficialii municipali folosesc astăzi institutele de sondare a opiniei publice pentru a trasa prioritătile cetăţenilor.

China nu va ignora dorinţa de democratizare sau de orice alte schimbări ale sistemului, dorind să îşi atingă scopul de a avea o populaţie cu un venit mediu până în 2050[54]. În realitate, s-ar putea să dureze mai bine de un secol până când democraţia reală va apărea în China (dacă va apărea vreodată), însă competiţia este doar una internă, şi nimeni din afară nu are motive să facă presiuni suplimentare[55]. Chinezii se mândresc cu ordinea lor civică şi socială, pe care liberalizarea mediului de informaţii ar putea s-o amplifice şi mai mult – din nou, împotriva logicii occidentale. Statul chinez este destul de puternic ca să permită presei să îl critice, fără ca aceasta să devină o bază de putere independentă, dar, ca şi în Singapore, partidul nu este încă destul de sigur pe sine. Pentru multele milioane de chinezi conectaţi la Internet, multe site-uri rămân interzise, iar autocenzura este plătită cu recompense orwelliene ; presei îi este interzis să vorbească fără aprobare despre calamităţi naturale[56]. Dar un mediu de libertate a presei poate fi un vehicul pentru o dezbatere sănătoasă, pentru transparenţă şi pentru educaţia publică. China nu poate pretinde respect necondiţionat din partea străinilor atâta timp cât mulţi dintre regizorii şi scriitorii săi premiaţi trăiesc în exil, departe de o ţară în care a spune adevărul şi a minţi sunt lucruri la fel de periculoase. În acest domeniu, cel puţin, China ar putea deveni mult mai uşor liderul Orientului, dacă ar adapta mai multe lecţii primite din Occident.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Concluzie

Căutarea echilibrului într-o lume neamericană

O cursă spre vârf

E foarte uşor să crezi că peisajul politic de la începutul secolului XXI suferă de prea multă nesiguranţă. Deoarece America ezită între a respinge şi a îmbrăţişa comunitatea internaţională, Biroul Politic chinez rămâne o cutie neagră, iar Uniunea Europeană îşi exercită cu precauţie influenţa strategică, trebuie să construim scenarii alternative, în care lumea să fie dominată pe rând de aceste trei puteri. S-ar putea ca America să nu-şi mai poată permite excesul consumerist, nici Europa expansiunea sa, nici China poverile ei ecologice şi sociale. Toate cele trei superputeri s-ar putea replia dacă nu vor fi în stare să-şi menţină angajamentele actuale sau dacă noii lor vecini le vor face probleme[1]. Dar putem fi destul de siguri că ciclurile fataliste ale istoriei – ascensiune, decădere, conflict – vor continua[2].

O mare parte din autopromovarea şi din respectul global de care se bucură America se datorează statutului său de apărător militar al libertăţii, de societate bogată şi de democraţie puternică într-o lume hobbesiană şi darwiniană[3]. Dar America nu i-a înţeles bine nici pe Hobbes şi nici pe Darwin[4]. Chiar dacă Hobbes credea că omul este condus de ceea ce Hans Morgenthau a numit mai târziu *animus dominandi* („dorinţă de putere"), el nu susţinea ideea unui Leviathan singur şi tiranic care să se ridice deasupra oamenilor, ci aceea a „materiei, formei şi puterii unei comunităţi, atât ecleziastice, cât şi civile"[5]. Nici Darwin nu a susţinut vreodată că forţa brută garantează o viaţă lungă. El scria : „Nu cea mai puternică specie supravieţuieşte, nici cea mai inteligentă, ci aceea care se adaptează cel mai bine la schimbări". Lecţia reală a lui Hobbes şi Darwin este că nici o putere unică nu le va domina pe celelalte, ci că sistemul cu cea mai mare putere de adaptare va supravieţui.

Nici o superputere din lume nu supravieţuieşte cu o clipă mai mult decât trebuie. America posedă de mult timp puterea militară de a-şi spulbera oponenţii, însă în ciuda repetatelor afirmaţii ale preşedintelui Bush cum că America trebuie „să meargă în ofensivă şi să rămână în ofensivă", între „războiul împotriva terorii" şi „Axa Răului", America a eşuat din toate punctele de vedere în anularea ameninţărilor

pe care le-a identificat, relevând astfel lipsa de eficienţă a puterii armate[6]. Mai mult, influenţa americană a scăzut cel mai rapid în zonele unde prezenţa SUA era mai militarizată: în lumea arabă şi în Asia de Est. Unii americani sugerează o strategie limitată, de echilibru în zonele strategice îndepărtate, dar chiar şi aceasta este o formă pasiv-agresivă a aceleiaşi doctrine care a suferit un eşec clar. Chiar şi în cea mai benefică hegemonie e dificil să faci să sune bine rachetele nucleare de mare putere sau războaiele preventive, respingând în acelaşi timp exact tratatele care reglementează folosirea acestora. Aşa cum scria Henry Kissinger: „Forţa poate cuceri lumea, dar nu se poate autolegitima".

În mod ironic, chiar dacă America nu este decât un „imperiu accidental" binevoitor, ea are tot mai mult impresia că ar trebui să procedeze ca un imperiu pentru a-şi apăra viziunea, opunându-se viziunilor europenilor şi chinezilor*. Deşi le reproşează altora că fac politică de putere, cei în cauză nu fac decât să concureze cu America în căutarea unui monopol de putere**. Falsa poziţie dominatoare asumată de Statele Unite este dezminţită în toate regiunile lumii a doua: Uniunea Europeană *poate* stabiliza estul continentului, OCS-ul condus de China *poate* organiza Asia Centrală, America de Sud *poate* respinge Statele Unite, statele arabe *pot* refuza hegemonia americană, iar China *nu poate* fi îngrădită în Asia de Est doar cu mijloace militare. O revoltă geopolitică este pe cale să izbucnească.

Mai are lumea nevoie de Statele Unite[7]? Chiar şi acum, când dominaţia Americii scade, sentimentele antiamericane continuă să existe[8]. Adesea, americanii afirmă că factorul-cheie al viitorului este cursul nesigur al Chinei, dar de fapt Statele Unite au devenit echivalentul principiului incertitudinii: privind lucrurile din perspective diferite, nimeni nu cade de acord asupra poziţiei lor. America deţine astăzi vechiul panaş al Perfidului Albion. Nici idealismul democratic, nici mesianismul hegemonic

---

* America este o ţară anticolonială, însă imperială. Dovada acestui fapt este redată amuzant de Niall Ferguson în felul în care îi imită pe americanii aflaţi peste mări, la război: „Şi, ăăă, acum putem pleca acasă?". Dar imperialismul american este o tradiţie care a început odată cu expansiunea spre Vest, a traversat perioada angajamentelor sale împotriva puterilor hegemonice din cursul secolului XX şi a ajuns până la intervenţiile actuale ale SUA în numele drepturilor omului, al democraţiei, al combaterii terorismului sau al petrolului. Chiar şi astăzi, dezbaterile dintre democraţi şi republicani nu sunt *dacă* America ar trebui să intervină, ci doar *când* şi *unde*. Cum prevăzuse John Quincy Adams, America nu rămâne niciodată în pană de motivaţii pentru „a pleca în alte ţări în căutarea unor monştri care trebuie distruşi", lansând ceea ce Andrew Bacevich numea „Operaţia [adăugaţi numele] Liber(ă)".

** E.H. Carr, scriind despre valsul geopolitic dintre cele două războaie mondiale, scria: „Autorii de utopii din ţările vorbitoare de limbă engleză erau convinşi că întemeierea Ligii Naţiunilor însemna eliminarea jocurilor de putere din relaţiile internaţionale... Aşa-numita «întoarcere la jocurile de putere» din 1931 nu era, de fapt, decât încheierea monopolului de putere deţinut de către puterile care realizaseră statu-quoul de până atunci". Vezi *The Twenty Years' Crisis*.

Scanned with OKEN Scanner

nu au multe şanse de a restabili încrederea celorlalţi în Statele Unite, care s-a transformat din încarnarea „mâinii invizibile" a lui Adam Smith într-o serie de branduri sau producători aflaţi în competiţie unii cu alţii pe estrada credibilităţii internaţionale. Pentru americani, întrebarea caracteristică nu mai este „Nouă ce ne iese din asta?", ci „Noi de ce nu suntem acolo?". Congrese şi summituri internaţionale se ţin peste tot, fără a se înregistra neplăcerile cauzate de restricţiile arbitrare de viză ale americanilor. De la marile grupuri de investiţii şi până la firmele de pariuri online, toţi preferă bursele din Londra şi Hong Kong înaintea celei din New York pentru listarea companiilor. În 2006, Al Jazeera International şi-a deschis un post de televiziune în limba engleză, dar nu în Statele Unite. Sporturile preferate la nivel global – cricketul şi fotbalul – aproape că lipsesc din SUA. Puterea *soft* a fost de folos Americii atâta timp cât ea s-a aflat în frunte.

Observând că nici puterea *hard*, nici cea *soft* nu mai funcţionează efectiv, americanii învaţă că toată lumea, chiar şi ei înşişi, trebuie să se confrunte cu istoria. Asemenea unui elastic care plesneşte când îl întinzi prea tare, imperiile se prăbuşesc la scurt timp după ce ating extinderea maximă. America şi-ar dori să rămână la o distanţă sigură, de la care să poată da ordine puterilor europene şi asiatice de-a lungul şi de-a latul „insulei globale" eurasiatice, aşa cum proceda în urmă cu aproape un secol, la Conferinţa de Pace de la Paris, determinându-l pe Sir Harold Nicolson să exclame: „Permanent protejată de Oceanul Atlantic, America a dorit să-şi confirme buna părere despre sine fără să poată fi trasă la răspundere"[9]. Însă distanţa geografică nu este un avantaj decât dacă aliaţii săi sunt dispuşi să împartă această povară. Raymond Aron a numit sistemul american de guvernare globală indirectă „republică imperială", dar câştigurile ei din investiţii au scăzut considerabil pe măsură ce aliaţii săi din toată lumea s-au retras, iar „coaliţiile celor doritori să participe" s-au transformat în legături de convenienţă pentru aceştia din urmă. În prezent, Statele Unite trebuie să se descurce singure mult prea des pentru un adevărat conducător global – şi aceasta atunci când, fără absolut nici o legătură, influenţa lor militară, fiscală şi morală scade[10]. Transformarea NATO într-o „Axă a Democraţiei" subfinanţată nu va schimba lucrurile: aventura eşuată din Irak a costat America pierderea loialităţii necondiţionate a Marii Britanii, iar Japonia se manifestă cu tot mai multă precauţie în Asia de Est, ambele manifestându-se mai mult ca aliaţi de faţadă ai SUA. Multe alte state, aflate odată sub umbrela de securitate a Americii, „scapă din lesă" astăzi, adunând forţe proprii pentru a obţine autonomia faţă de SUA[11]. Organismul global respinge adaosurile chirurgicale ale Americii, iar americanii par să nu se hotărască: merită sau nu merită costurile şi consecinţele angajării globale[12]. Această nemulţumire internă şi incapacitatea de a-şi respecta angajamentele globale sunt indicatorii esenţiali ai faptului că imperiul s-a întins mai mult decât trebuie. După cum ne avertizase Toynbee, „nici o armură nu te protejează de soartă"[13].

Politica externă a SUA este adesea descrisă ca fiind distrasă sau copleşită de un număr prea mare de angajamente: combaterea terorismului, expansiunea comercială,

Scanned with OKEN Scanner

securitatea energetică şi rezolvarea conflictelor, ca şi o preocupare pentru calmarea crizelor sunt semnul sigur al eşecului acestor mari priorităţi strategice. Însă diplomaţia imperială presupune raţionamente complexe, nu canale birocratice separate clinic şi nici politici bune pentru toate anotimpurile, care se potrivesc mai bine unei firme de consultanţă în management decât unei superputeri[14]. George Kennan scria despre tensiunea din reprezentarea sistemului politic al unei ţări, fiind în acelaşi timp un simpatizant al altor sisteme, conştient că acestea nu pot fi adaptate. Diplomaţia americană pare să eşueze în ambele situaţii. Imensele resurse alocate conducerii Departamentului de Stat ca şi cum ar fi cea mai mare agenţie de voiaj din lume nu se potrivesc în cazul unui imperiu care are nevoie de analize regionale profunde şi constante, ca şi de un personal dispus să-şi petreacă întreaga viaţă dirijând situaţii din părţi îndepărtate ale lumii. După cum spunea expertul în calmarea insurgenţilor David Kilcullen: „În fanfarele armatei sunt angajaţi ca muzicieni mai mulţi oameni decât în serviciul diplomatic"[15]. Atunci când nişte „trimişi speciali" îi înlocuiesc pe ambasadorii de carieră, diplomaţia devine diletantă.

Într-o lume în care au loc alinieri, dar nu se fac alianţe, pe terenul diplomaţiei se confruntă maniera imperială americană a *coaliţiei*, cea europeană a *consensului* şi cea chineză *consultativă* – fiecare dintre ele având ideologii divergente şi foarte clare. Statele Unite oferă protecţia armatei şi ajutoare, China oferă relaţii necondiţionate, cu servicii complete, iar Europa vine cu reforme profunde şi asocierea economică cu statele sale. Reţelele lor imperiale sau sferele de influenţă interferează tot mai mult, în timp ce ţările din lumea a doua se aliniază în multiple moduri: caută un echilibru şi se alătură cu entuziasm, cerând asistenţă economică de la una dintre puteri, ajutor militar de la a doua şi legături comerciale din partea unei a treia[16]. SUA, UE şi China se poartă ca prieteni şi în acelaşi timp ca adversari.

O superputere trebuie să fie imbatabilă ca să poată învinge pe o piaţă atât de competitivă, unde neangajarea este echivalentă cu renunţarea la influenţă[17]. Pentru ca America să câştige de partea sa ţările capricioase din lumea a doua, ea trebuie să-şi recapete statutul important prin cele mai vizibile şi mai curajoase oferte publice de mari intervenţii economice, tehnice şi de securitate, cu condiţia unei bruşte schimbări de direcţie. A început deja cursa unor grupuri tot mai mari de ceea ce Toynbee numea „oameni de marş", pedestraşi multidimensionali ai unui imperiu, răspândindu-i modul de viaţă. Noua „diplomaţie transformaţională" a Americii a trimis numeroşi oficiali ai serviciului diplomatic în locuri dificile – uneori singuri – pentru a dezvolta prezenţa SUA în zonă. Comisia Europeană şi-a inaugurat propriul corp diplomatic de experţi comerciali, politici şi de dezvoltare. Şi China şi-a multiplicat prezenţa globală şi grupurile de furnizare de ajutoare.

Dar chiar şi aşa, regiunile antiimperiale din lumea a doua, Venezuela, Iran, Kazahstan, Libia, Malaysia şi altele vor continua să se concentreze la fel de mult pe stabilirea de legături între ele ca şi faţă de Washington, Bruxelles şi Beijing. Aceste ţări vor extrage tot ce e mai bun din oferta fiecărei superputeri pentru a-şi realiza

Scanned with OKEN Scanner

propria viziune de succes, dar vor încheia şi parteneriate directe una cu alta pentru a exploata rezervele de ţiţei, pentru a-şi împărtăşi rezultatele intelectuale, pentru a combate terorismul, a reduce sărăcia, a implementa controlul capitalului şi a construi infrastructuri moderne. Ele se vor folosi de bogăţia lor aparte pentru a cumpăra bănci occidentale, porturi şi alte bunuri strategice. Grupurile lor regionale vor continua să-şi construiască propriile zone economice, băncile de dezvoltare, forţele de menţinere a păcii şi curţi de justiţie. Legăturile aeriene au înflorit între arabi, sud-americani şi est-asiatici. Pentru superputeri va deveni mai eficient să aibă ambasadori regionali decât să lucreze prin intermediul instituţiilor globale*. Însă acum, când America se confruntă cu modificările seismice ale unei lumi non-americane, ea trebuie să privească în interior, deoarece singura direcţie după ce atingi apogeul puterii este în jos.

America: din lumea întâi către lumea doua?

China face parte deja din lumea a doua, promovând din lumea a treia. Europa îşi absoarbe periferiile din lumea a doua, dorind să le ajute să acceadă la primul nivel. Este posibil ca America, mult timp considerată figura eponimă a lumii întâi, să alunece în lumea a doua? Ca în cazul tuturor imperiilor, există o anumită disonanţă cognitivă la ideea prăbuşirii ei. Însă civilizaţia, după cum spunea Toynbee, „este o mişcare, şi nu o stare, o călătorie, nu un liman". Pentru a înţelege cum se distrug civilizaţiile, trebuie să „ne extindem viziunea mentală dincolo de limite". Studiul personalităţilor imperiale realizat de Toynbee a conchis că cele mai răspândite cauze ale declinului sunt militarismul şi deteriorarea minorităţii creatoare. Imperiile din trecut au fost afectate de minciunile din interior, primind, cu fiecare dintre ele, „barbarii pe care i-au meritat". Puterea armatei şi cea a conducătorilor nu pot masca declinul relativ al Americii, deoarece tocmai acestea sunt simbolurile ei principale**.

Expansiunea imperială a Americii se sincronizează cu declinul dominaţiei sale economice, subminând însuşi fundamentul conducerii sale globale. SUA nu mai pot fi jefuite de barbari, cum s-a întâmplat cu Roma, dar, ca şi în cazul imperiului spaniol, dependenţa sa de finanţări străine şi aliaţii care o părăsesc reprezintă puncte vulnerabile aproape insurmontabile. De la al doilea război mondial, procentul din

* Gândirea regională a devenit atât de importantă, încât unele propuneri de reformă a Consiliului de Securitate al ONU sugerează stabilirea unor locuri pentru regiuni întregi, pe care ţările din fiecare regiune le-ar putea ocupa prin rotaţie. America şi-ar putea înălţa secretarii la un rang asemănător cu cel al comandanţilor de la Pentagon, oferindu-le o autoritate sporită, de luare a deciziilor şi de coordonare a politicii în regiunile respective.

** Spengler a arătat că decăderea tehnologică şi culturală sunt cauzele principale ale declinului unei civilizaţii. Vezi *The Decline of the West*.

Scanned with OKEN Scanner

economia mondială controlat de SUA a scăzut de la 50% la 25% – iar în acest timp Europa şi Asia aduc proprietatea celorlalte două regiuni globale. În timpul Războiului Rece, aliaţii Americii au tolerat supraevaluarea dolarului, ştiind că era necesar să susţină angajamentul militar al Statelor Unite pentru a fi protejate, însă bunăvoinţa care încurajează excepţionalismul se evaporă repede. China şi Japonia sunt astăzi cele mai mari deţinătoare de rezerve monetare în dolari din lume, iar pentru prima dată în istorie, cea mai mare rezervă de valută la nivel mondial aparţine unei ţări debitoare – ba chiar uneia îndatorate rivalilor săi[18]. Dezechilibrele fiscale şi comerciale ale Americii fac ca dolarul să nu mai fie cel mai sigur teren pentru investiţii, ceea ce duce la o diversificare atât a rezervelor valutare, cât şi a preţului unor mărfuri, cum ar fi ţiţeiul. Deşi lumea posedă mai multe monede naţionale majore, doar trei dintre ele sunt vizate de toţi : dolarul american, euro şi renminbi-ul chinezesc. Pe măsură ce ţările şi investitorii încep să folosească moneda euro ca alternativă la dolar, Statele Unite nu mai pot să-şi finanţeze deficitele şi întreprinderile militare costisitoare. Deoarece deficiturile sunt un rezultat a ceea ce Joseph Stiglitz numeşte „avânt consumerist", America nu va mai avea cu ce să se laude după ce „muzica se va opri"[19]. Şi pentru că ratele datoriilor pe care America trebuie să le plătească depăşesc deja influxul de investiţii, ţara cheltuieşte economiile făcute pentru generaţia următoare, devenind din ce în ce mai săracă. Aventurierismul fiscal al Americii este simetric cu cel al armatei sale – ambele demonstrând că limuzina imperială a Americii merge din inerţie, lipsită de propulsie, deoarece benzina din rezervor este pe terminate.

SUA îşi justifică neaderarea la convenţiile internaţionale de tipul Protocolului de la Kyoto sau al Curţii Penale Internaţionale fie susţinând că astfel le poate îmbunătăţi, fie întrucât costurile la adresa poziţiei sale globale ar fi prea mari. Dar cum pot fi explicate aberaţiile de acasă? America nu e uşor de psihanalizat, căci contradicţiile sale sunt numeroase, făcându-l pe psihologul Erik Erikson să declare : „Pentru orice trăsătură identificată drept tipic americană poate fi găsită o trăsătură la fel de tipică, cu semn contrar"[20]. De exemplu, generozitatea şi egoismul sunt două trăsături intrinseci, dar opuse ale americanilor. Dacă însă modul de a purta război al unei ţări îi reflectă natura profundă, atunci cu siguranţă abţinerea nu este o virtute americană.

America susţine că întruchipează un set de idealuri ale lumii – libertatea, fericirea, şansa –, însă astăzi ea trebuie să dovedească acest lucru raportat la performanţa altora. Sintagma *calitatea vieţii* sună abstract, însă ea se deteriorează dacă o măsurăm prin standarde concrete, iar dimensiunile continentale ale ţării se adaugă la această provocare. America se plasează aproape de baza piramidei OCDE în ceea ce priveşte salariul mediu al muncitorilor şi inegalitatea veniturilor, lucru valabil şi în privinţa fericirii individuale (corelată negativ cu inegalitatea veniturilor). Venitul clasei de mijloc din America este mult mai puţin impresionant decât venitul mediu al ţării, umflat în chip înşelător de bogăţia indivizilor. Cei superbogaţi trăiesc în interiorul unor baloane economice individuale, contribuind la economia altor ţări la fel de mult ca şi la economia ţării lor ; primii 130.000 de indivizi câştigă la fel de mult

Scanned with OKEN Scanner

ca ultimii 40% din totalul de 300 de milioane al SUA. Analiştii de la Citibank numesc Statele Unite o „plutonomie", în care bogătaşii alimentează economia mai mult decât masele[21]. La vârf, piaţa de automobile de teren consumatoare de benzină şi piaţa diamantelor au crescut, în timp ce la bază, frenezia materialistă se manifestă în magazinele unde totul costă un dolar şi în supermarketurile Wal-Mart, unde goana anuală după cadouri de sărbători – care poate duce uneori chiar la accidente – începe de Ziua Recunoştinţei (dacă nu chiar mai devreme). America nu mai este o ţară a clasei de mijloc, ci se transformă într-o combinaţie de extreme tipică pentru lumea a doua. De trei decenii încoace, clasa de mijloc din SUA nu a cunoscut o creştere a salariului în termeni reali, iar contribuţia sa la economia ţării scade, deşi această clasă se măreşte tot mai mult[22]. Chiar ideea „celor două Americi" vehiculată în timpul campaniei prezidenţiale din 2004 arată că acestei ţări îi lipseşte mijlocul. O cincime dintre copiii americani trăiesc în sărăcie, iar populaţia totală de săraci se apropie de 40 de milioane de locuitori. În New York, multe familii cu venituri mici au ajuns să locuiască în cămine, neputând să-şi mai permită case individuale. Cel puţin ele vor fi adăpostite atunci când afacerile imobiliare ale ţării se vor prăbuşi.

America nu este o ţară sănătoasă, dacă o comparăm cu egalele sale din lumea întâi. E greu să găseşti oameni care n-ar vrea să primească asistenţă medicală gratuită sau la preţuri convenabile. Dar celor 45 de milioane de americani fără asigurare medicală nu le pasă că America ţine la ideologia pieţei libere. Deşi critică ţările străine pentru birocraţia lor, costurile administrative astronomice din sistemul de asigurări medicale al Americii sunt la fel de contraproductive ca şi programele sale de ajutor internaţional, în care se cheltuie mai mulţi bani pe taxe decât pe ajutorarea destinatarilor propriu-zişi. Numărul mare de copii şi de adulţi obezi nu este un semn de sănătate excesivă, ci al unei mari dependenţe de alimente ieftine, bogate în grăsimi. La aeroport, americanii au dreptul la 10 kg în plus la calcularea greutăţii de zbor. Şi totuşi, pentru ca bătrânii neglijaţi să nu moară de foame, generozitatea voluntarilor se dovedeşte de o importanţă crucială.

Puterile dominante îşi menţin avantajul faţă de rivalii lor prin educaţia în ştiinţe şi tehnologie, însă numărul de absolvenţi americani în aceste domenii a scăzut drastic. Statele Unite au universităţi de elită, însă cei mai mulţi dintre locuitorii lor au doar parţial educaţie superioară, iar mulţi dintre ei petrec între cinci şi şapte ani ca să poată termina facultatea în cadrul unor colegii locale, muncind ca să-şi poată plăti studiile. 32% dintre elevi nu termină liceul – multe dintre şcolile publice fiind falite sau decăzute, unele chiar folosindu-se de armată ca să poată funcţiona, asemenea academiilor militare.

Într-o ţară a privilegiilor privatizate, serviciile care funcţionează bine – blocurile elegante de apartamente, hotelurile, restaurantele, cluburile de sport, taxiurile private – funcţionează toate în avantajul elitelor şi al economiei lor private. În rest, totul stă să se prăbuşească: sistemele de transport public – şosele, tuneluri, trenuri şi autobuze – se află în diferite grade de uzură, nereparate; aria de răspândire a Internetului cu

Scanned with OKEN Scanner

bandă largă este mai mică decât a Europei; reţelele de telefonie mobilă sunt sub standarde; iar taxiurile arhaice nu acceptă plata electronic. Mai rău, America s-ar putea să fie ameninţată de blestemul petrolului, ca multe dintre statele lumii a doua. O mare parte a infrastructurii sale a fost construită în timpul boom-ului de după al doilea război mondial, când America era cel mai mare producător şi exportator de petrol din lume – însă astăzi conductele sale de apă şi centralele sale electrice sunt uzate, fiind cauza otrăvirilor cu plumb şi mercur şi a unor întreruperi de energie sporadice, dar majore[23]. În timpul grevei transportatorilor din New York, în iarna geroasă a anului 2005, navetiştii care călătoreau zilnic pe distanţe lungi prin zăpadă afirmau că se simt ca în lumea a treia.

Principiile social şi economic al Americii nu pot fi descrise adecvat drept „laissez-faire", atâta timp cât structurile sale sociale distorsionate favorizează perpetuarea inegalităţilor. Mobilitatea socială conferită de „egalitatea şanselor" este văzută tot mai mult ca un mit, mai ales pentru cei aflaţi deja la baza piramidei: afro-americani şi latino-americani, dintre care 50% nici nu termină liceul. Din Los Angeles până în Brooklyn, minorităţile hispanice se aglomerează în cartiere prost întreţinute şi trăiesc la mila despoticelor căpetenii ale ghetourilor. „Amenajarea cartierelor" este un eufemism pentru renovarea urbanistică, ceea ce nu înseamnă altceva decât curăţarea mahalalelor din oraşele lumilor a doua şi a treia. Influxul de forţă de muncă ieftină din străinătate a dus la mărirea numărului săracilor, atât din cauză că nou-veniţii sunt mulţi, cât şi pentru că sosirea lor scade salariile americanilor necalificaţi[24]. În urmă cu aproape două decenii, Los Angeles era numit „capitala lumii a treia" din cauza comunităţilor segregate de imigranţi care nu-şi doreau decât să supravieţuiască, nepăsători faţă de societatea din jurul lor[25]. De asemenea, Samuel Huntington a afirmat recent că cultura anglo-protestantă şi credinţa în ideea de *melting pot* american au fost subminate de minorităţile hispanice neintegrate, arătând că Visul American (*American Dream*) nu poate fi înlocuit de un *Americano Dream* fără ca America să nu devină o ţară disociată cultural[26]. Dar nu se poate spune că în SUA există o „comuniune de valori", atâta timp cât americanii nu sprijină un stat al întrajutorării care să-i ajute pe cei săraci – pentru că săracii sunt minorităţi disproporţionate[27]. Într-o ţară în care violenţa recidivistă este iminentă, nu este posibilă cumva şi întoarcerea într-o mai mare măsură la mişcările pentru supremaţia albilor? Securitatea ţării pare să depindă la fel de mult de imigraţia ilegală de la graniţa de sud, ca şi de ameninţarea teroristă.

Americanii au temeri legate de de viitor, de aceea viitorul pare să vină mai repede. În 2005, Europa, India, Statele Unite şi China au fost toate lovite de furtuni puternice şi inundaţii. În Germania şi Polonia, mii de cetăţeni şi-au pierdut agoniseala de-o viaţă, dar, datorită asistenţei imediate a guvernului, oamenii au lucrat laolaltă şi şi-au reconstruit casele şi oraşele cât mai repede cu putinţă. Un muson a inundat o mare parte din centrul oraşului Mumbai, distrugând locuinţele a milioane de oameni deja foarte săraci, dar viaţa a mers mai departe şi pagubele au fost remediate. După

Scanned with OKEN Scanner

trecerea uraganului Katrina prin America, ce a spulberat vechile diguri din New Orleans, numeroase agenţii guvernamentale şi grupuri caritabile s-au grăbit să intervină, dar la fel au făcut şi bandele de tâlhari înarmaţi, ceea ce l-a determinat pe guvernatorul de Louisiana să declare legea marţială. Locuitorii minoritari din regiune au aflat pe pielea lor cât de puţin contează cetăţenia[28]. Miliardele de dolari au fost deturnate, prin fraude guvernamentale, de către profitori. La doar două săptămâni după Katrina, autorităţile chineze foloseau reţelele de mesagerie ale telefoniei mobile pentru a-şi avertiza şi evacua populaţia de pe coastă din faţa taifunului ce avea să urmeze. Chiar şi la un an după Katrina, multe dintre case erau avariate, unele şcoli nu se redeschiseseră, iar rezerva energetică era limitată, ceea ce l-a făcut pe un întreprinzător chinez să se ofere să reconstruiască un număr de orăşele distruse din Mississippi, deoarece locuitorii lor locuiau încă în corturi şi rulote.

Poziţia socioeconomică a Americii ar fi de râs dacă n-ar fi de speriat. Ca şi în alte ţări, educaţia slabă, marile inegalităţi de venituri, standardele scăzute de viaţă şi criminalitatea în ascensiune sunt legate între ele: în America există la fel de mulţi membri ai bandelor gangstereşti ca şi poliţişti (în jur de 750.000). Relaţia dintre inegalitate şi crime este inextricabilă: „Societăţile care tolerează marile şi nedreptele inegalităţi vor suferi inevitabil consecinţele sociale ale acestora: vor fi neprietenoase şi violente şi vor fi cunoscute pentru ostilitatea, nu pentru ospitalitatea lor"[29]. Dacă fiecare societate primeşte barbarii pe care-i merită, cum spusese Toynbee, să însemne oare asta că americanii îşi sunt propriii duşmani? E un mister cum de americanii, ameninţaţi fizic de nimeni altcineva decât de ei înşişi, au nevoie de atât de multe arme, pe care le folosesc în general ca să se omoare între ei. Multe comunităţi trăiesc cu teama de împuşcături arbitrare, iar statul este dedicat mai degrabă reprimării violenţei, şi nu reabilitării zonelor subdezvoltate. În acelaşi timp, America are cel mai mare număr de persoane arestate din lume şi înregistrează tot mai multe condamnări la închisoare pe viaţă. America, nu China, este cea mai mare colonie penitenciară din lume. Alături de Iran, Arabia Saudită şi China, aplicarea pedepsei cu moartea din statele Americii – odioasă pentru cea mai mare parte a lumii civilizate – are ca rezultat 80% din totalul execuţiilor la nivel mondial. Se pare că pe americani moartea îi distrează, căci cele mai urmărite activităţi sunt urmăririle poliţiste, sporturile mari consumatoare de benzină şi luptele de cocoşi în care se folosesc, drept combatanţi, oameni. Pentru cei mai mulţi dintre japonezi sau germani, a trăi în stil american ar fi o degradare, căci ţările lor sunt cele mai bogate şi mai avansate – şi mai puţin inegale ca venituri – ţări din lume.

La începutul secolului XX, judecătorul de la Curtea Supremă de Justiţie Louis Brandeis a avertizat că America „poate avea democraţie... sau putem avea o bogăţie concentrată în mâinile câtorva, dar nu le putem avea pe amândouă". Tocqueville şi Nietzsche au vorbit despre rapida degenerare naturală a democraţiei, iar deteriorarea calităţii vieţii şi a politicii americane din anii '90 a ridicat întrebări fundamentale cu privire la posibilitatea ca democraţia americană să menţină o ordine socială respectabilă[30].

Scanned with OKEN Scanner

Odată, Václav Havel a observat că succesul în politică e o chestiune de tact şi bun-gust; oare ce ar avea el de spus despre vulgaritatea politicii americane de astăzi? Democraţia americană pare să funcţioneze mai bine în teorie decât în practică. Politicienii populişti din Sud au căpătat tot mai multă influenţă politică la Washington, aşa că şi-au adus cu ei metodele de lucru aristocratice, dinastice şi secrete, în care recunoaşterea numelui este mai importantă decât orice altceva[31]. De la numirile în posturi federale până la ambasadorii în străinătate, preşedinţii intră şi ies din funcţie cu tot cu clică – un împărat cu suita lui. Ani întregi se va dezbate cine a câştigat de fapt alegerile din 2000. Sistemul bipartit bazat pe loialităţile regiunilor de coastă faţă de cele din interiorul ţării nu stimulează deloc eforturile de împărţire a puterii şi de realizare a coaliţiilor; în schimb, competiţia politică se transformă într-o permanentă încleştare şi în manipularea oneroasă a colegiilor electorale[32]. Partidele sunt companii de strângere a fondurilor cu o pojghiţă semantică atrăgătoare, care nu promovează candidaţii ca indivizi, ci ca agenţi ai intereselor lor corporatiste, păstrându-şi un rol invizibil în redactarea de legi esenţiale legate de taxe, energie, siguranţă alimentară şi alte măsuri politice. Spre deosebire de situaţia unor ţări din lumea a doua, precum Turcia, unde creşterea preţului petrolului este folosită pentru sponsorizarea rezervelor strategice de petrol, în America aceasta este rezultatul lăcomiei corporaţiilor, dar şi un premiu de risc; oamenii obişnuiţi suferă, în timp ce directorii companiilor energetice şi acţionarii culeg dividendele. Asemenea sistemului oligarhilor ruşi, în America corporaţiilor a apărut un sistem al capitalismului de monopol dat în vileag de scandalurile financiare supărătoare din ultima vreme; acest sistem anulează distincţiile dintre public şi privat – primul fiind deţinut de ultimul – printr-o „elegantă fugă de realitate"[33]. Lupta politicienilor pentru înşfăcarea prăzii economice tot mai mici este un simptom obişnuit al declinului hegemonic, iar pe măsură ce indicele corupţiei globale din America se află în declin, trebuie să ne întrebăm dacă americanii sunt loiali oamenilor sau instituţiilor, profitului sau progresului[34].

În pamfletul său intitulat *Bunul-Simţ*, Thomas Paine afirma că distribuţia puterilor între monarhia britanică, aristocraţie şi Casa Comunelor nu era decât o farsă. Astăzi, separarea puterilor în stat, de care vorbea Montesquieu în *Despre spiritul legilor*, devine la fel de inconsistentă în America. Dat fiind că „nu întotdeauna oamenii de la conducere sunt luminaţi", cum scria James Madison în „Federalist No. 10", separarea puterilor este necesară. Dar tocmai atunci când America trebuia să liniştească lumea, îngrijorată de puterea sa, executivul a neglijat obligaţia de a spune adevărul, depăşind limitările sale de către lege, subminând atât funcţia, cât şi respectul faţă de aceasta. Fie că America îşi revine de pe urma modelului executiv unitar al preşedintelui Bush, fie că nu, starea politicienilor şi a populaţiei Americii rămâne un motiv de îngrijorare la fel de mare. Actul Patriotic încalcă cinci dintre cele zece amendamente mult preţuite din *Bill of Rights*: libertatea cuvântului şi a asocierii, protecţia faţă de percheziţii şi reţineri abuzive, echitabilitatea proceselor, judecata publică şi promptă şi protecţia faţă de

Scanned with OKEN Scanner

pedepsele crude şi neobişnuite. Deşi acest act a fost trecut prin Congres, modul Executivului de a clasifica secretele demonstrează din partea sa o dorinţă din ce în ce mai mică de a împărtăşi informaţiile cu Legislativul. Chiar dacă următoarea administraţie va schimba această politică, pagubele s-au produs deja.

Începând cu glorificarea puterii militare şi până la cultura gladiatorilor în sport, spusele lui Polybios despre Roma se aplică şi Americii : marea bogăţie şi extravaganţa duc la cel mai rău tip de guvernare, şi anume la conducerea în gloată a elitelor lipsite de orice motivaţie în afara aceleia de a-i împiedica pe alţii să vină la putere. De vreme ce creştinismul a îngenuncheat Roma, nu s-ar putea întâmpla la fel şi cu America? Aşa-numita „conştiinţă mesianică a Americii", cum îi spunea Reinhold Heinbuhr, s-a infiltrat în politica ei externă şi i-a erodat competenţa strategică dobândită prin realism[35]. Sanctificarea religioasă a politicii externe a dus la o concentrare la nivel retoric pe drepturile omului, libertatea religioasă şi suferinţa produsă de epidemii, însă măsurile politice ce corespundeau acestor intenţii nu au avut efectul scontat[36]. Renaşterea religioasă a dus la o polarizare naţională şi chiar la un „deziluminism"[37]. În timp ce evangheliştii creştini au câştigat teren în politica americană prin activism şi prin scutiri de taxe, islamul s-a răspândit rapid în închisori, ambele grupuri promiţând o comunitate eternă constând doar din ele însele. După ce a formulat întrebarea supremă – „Se repetă oare istoria?" –, Toynbee a afirmat că „nimic nu împiedică civilizaţia noastră occidentală să urmeze precedentul său istoric, comiţând o sinucidere socială", aşa cum a procedat şi civilizaţia greco-romană, decăzând cu mult timp înainte de a sfârşi prin a se transforma „într-un idol pentru a cărui adorare oamenii plăteau un preţ exorbitant"[38].

Trăsătura definitorie a Americii este, mai presus de toate, capacitatea de autoregenerare – de regenerare politică, economică şi culturală, ba chiar de autocorectare. Însă din cauza combinaţiei liderilor mesianici cu păpuşarii din corporaţii, a războaielor culturale, a spaimei de lumea din afară şi a îndoielilor cu privire la propriul rol conducător, un nou consens intern este improbabil să se mai producă. Elita politicii externe americane a divorţat şi ea de preocupările cetăţenilor : conducătorii îşi doresc ca Statele Unite să ducă mai multe războaie, cer comerţ liber şi permit imigraţia în masă, în timp ce majoritatea americanilor vor mai puţine intervenţii militare, mai puţin ajutor extern, restricţii faţă de imigrare şi o formă oarecare de protecţionism pentru slujbele şi industriile americane[39]. Epoca „Marii Societăţi" pare să se fi terminat odată cu preşedintele Reagan, fără a se mai întoarce vreodată. America şi-a pierdut avântul, iar lucrurile nu se mai pot întoarce doar pentru că aşa vrea ea – şi asta mai ales pentru că SUA par să nu mai ştie exact ce vor. Reînnoirea de sine este un proces atât fizic, cât şi ideologic, iar America este o ţară din lumea întâi care are nevoie de un Plan Marshall ca să rămână acolo[40]. Dar pentru că americanii nu cunosc lumea de dincolo de graniţele lor, ei continuă să creadă că modul lor de viaţă este standardul de facto pentru întreaga planetă. În curând, îşi vor da seama că standardul lor este de fapt unul de lumea a doua.

Scanned with OKEN Scanner

America nu are o politică menită să o asigure că va rămâne în lumea întâi – ea lasă acest lucru în voia sorţii şi a globalizării. America a fost mereu divizată din punct de vedere geografic între un nord-est din lumea întâi şi un sud bogat în resurse care s-a lăsat absorbit de acesta. Astăzi, între râul Mississippi şi Munţii Stâncoşi, din centrul ţării lipsesc aeroporturile şi forţa de muncă necesare pentru a face întreaga zonă un motor, şi nu o povară pentru economia ţării[41]. În timp ce Silicon Valley reprezintă renaşterea high-tech a Americii, Detroitul este simbolul ruginei post-industriale şi al retardării producţiei americane, întruchipat în automobilele de clasa a doua pe care le fabrică – sau, mai degrabă, pe care le fabrica[42]. După ce a pierdut sute de mii de locuri de muncă în producţie în faţa concurenţilor săi din lumea a doua sau a treia, America nu a construit baza tehnologică amplă a Uniunii Europene şi a Japoniei ca să îşi recalifice forţa de muncă[43]. Cele mai productive state din Europa şi Asia de Est au respins valorile anglo-saxone ale drepturilor individului şi ale guvernării minimale, iar europenii au reuşit să-şi păstreze salariile ridicate, automatizându-şi economia şi concentrându-se mai mult pe munca şi tehnologia specializată decât pe imigranţii necalificaţi. În schimb, companiile americane recurg la licitaţii, unde sunt cumpărate de asiatici sau de alte conglomerate străine pline de bani. Muncitorii din industria automobilelor din centrul Americii se roagă ca firmele japoneze precum Honda să deschidă fabrici în regiunea lor ca să îşi poată recâştiga veniturile şi demnitatea de odinioară. Îşi poate permite America globalizarea[44] ?

Credinţa oarbă a Americii în capacitatea sa de a inova şi în virtuţile pieţei libere este periculoasă, întrucât alte ţări îşi propun explicit să-i speculeze slăbiciunile. Deşi economia americană creşte odată cu economia lumii, declinul relativ al SUA vine din faptul că ţările lumii a doua se înţelepţesc mai repede decât ele[45]. Puterile străine vin în siajul Statelor Unite, folosindu-se de economia acestora ca teren pentru investiţii şi de universităţile lor pentru educaţie tehnică, până în momentul când propriile lor pieţe, instituţii şi infrastructuri pot produce rezultate similare, absorbindu-le capitalul şi talentele proprii. Numărul de studenţi înscrişi la universităţile americane a scăzut, în ultima vreme, din cauza oportunităţilor apărute în Europa şi chiar în China. Ţările din lumea întâi care nu reuşesc să se adapteze la ritmul distribuţiei globale a forţei de muncă şi a investiţiilor sunt vulnerabile la competiţia şi posibila lor înlocuire de către reprezentanţii lumii a doua.

O economie mondială singulară aflată în competiţie în toate sectoarele şi regiunile ei a creat un proces global palpabil de aducere la un numitor comun a tuturor ţărilor, prin care tot mai multe state sunt atrase în lumea a doua. Economia cunoştinţelor nu mai este monopolul lumii întâi, ceea ce înseamnă că nu numai slujbele prost plătite, ci chiar unele dintre serviciile care mai înainte erau de neînstrăinat, precum dezvoltarea tehnologică, diagnosticarea medicală, consultanţa în afaceri şi munca de arhivă juridică, sunt relegate acum ţărilor din lumea a doua şi a treia, unde veniturile în creştere şi consumerismul exploatează preţioasele bunuri comune. Însă statele lumii a doua nu vor în nici un caz să-şi restrângă creşterea din motive ecologice, aşa încât

Scanned with OKEN Scanner

creşterea preţurilor bunurilor ar putea, în cele din urmă, să afecteze dezvoltarea tuturor. Lumea întâi, a doua şi a treia vor rămâne, dar distribuţia rolurilor este în continuă schimbare[46].

Echilibrul imperial

Imperialismul, ca şi leadership-ul, înseamnă găsirea unui punct de echilibru între spaimă şi dragoste. Machiavelli credea că recunoştinţa este uitată repede, fiind abandonată atunci când interesele proprii o cer; aşa încât „teama de pedeapsă" este un instrument mai puternic decât dragostea. Dacă privim tabloul de ansamblu, America este tot mai puţin iubită şi tot mai mult temută, Europa este tot mai mult iubită şi tot mai puţin temută, iar China este tot mai mult iubită şi temută în acelaşi timp. Geopolitica nu are favoriţi; ei nu-i pasă care putere se află la conducere sau ce structură de guvernare are aceasta. Esenţa ei depăşeşte pretenţiile americanilor de a face excepţie de la ciclurile geopolitice. Doar în America mai poţi auzi că această ţară joacă rolul soarelui între planete, răspândindu-şi strălucirea asupra tuturor[47]. În unele locuri, excepţionalismul autoafirmat al Americii a devenit un eufemism ironic pentru răzgâiere. În schimb, alte puteri îşi doresc ele însele locul lor la (sau în loc de) soare, ca o *Ordnungsmacht* mondială*. Pentru prima dată în istorie, astăzi există în lume mai multe puteri şi mai multe civilizaţii, dintre care trei superputeri separate se află în competiţie pe o planetă cu resurse în scădere[48]. Când acţionează, fiecare dintre ele creează o realitate distinctă. Pentru fiecare, simpla *raison d'état* a devenit *raison du système*: amplificarea raţionalităţii şi a viziunii lor despre ordine constituie cea mai înaltă morală[49]. Cu cât se consideră America mai excepţională, cu atât mai mult caută rivalii ei să-şi promoveze propriul excepţionalism în dauna celui american[50]. China se simte chemată să susţină unele principii de drept internaţional precum suveranitatea şi neamestecul în treburile interne, în timp ce viziunea Europei despre ordinea globală transcende cu totul sistemul interstatal.

Fiecare în felul său, aceste state subminează arhitectura internaţională a guvernării globale, erodând ficţiunea după care legile şi instituţiile pot echilibra singure competiţia imperială. Trei dintre preşedinţii americani au proclamat în secolul XX o nouă ordine mondială, cu aceleaşi instituţii[51]. La începutul Războiului Rece, Toynbee

* Desigur, puterea imperială nu înseamnă rectitudine morală. Cei cinci membri permanenţi ai Consiliului de Securitate al ONU – Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, China şi Rusia – sunt şi cei mai mari producători de arme din lume. China a obţinut profituri din vânzarea de tehnologie nucleară şi de rachete cu rază lungă de acţiune către Iran, Pakistan şi Coreea de Nord, precum şi din exportul de arme către ţările care încalcă cel mai grav drepturile omului, în schimbul unor contracte de furnizare de energie pe termen lung.

Scanned with OKEN Scanner

susţinea că apariţia armelor nucleare impunea un condominiu geopolitic între Statele Unite şi Uniunea Sovietică, precum şi o Organizaţie a Naţiunilor Unite mult întărită. El credea că doar o guvernare mondială care ar fi adus laolaltă economia mixtă şi virtuţile religioase ar fi putut salva umanitatea, declarând hazardat: „Există o veche idee conform căreia lumea se va uni, în orice caz, în viitorul apropiat"[52]. Dar, aşa cum spune şi Timothy Garton Ash: „Cuvântul *noi*, afirmat din motive morale de către întreaga umanitate, este mai important ca întotdeauna, dar nu e chiar acelaşi lucru ca acel *noi* afirmat din motive operaţionale de noi înşine"[53]. Poate că celelalte state ar fi continuat să sprijine imperfecta ONU în calitatea sa de forum comun al autorităţii diplomatice globale dacă şi SUA ar fi făcut-o, dar neglijenţa lor abuzivă faţă de ONU le-a oferit şi altora o scuză pentru a face la fel*. Statele Unite sunt mai responsabile decât orice altă ţară pentru arhitectura politică internaţională de după al doilea război mondial, iar astăzi se ocupă alături de toate celelalte ţări să o fragmenteze. Dublul standard şi izolarea legislativă au distrus statutul exemplar al Americii în calitate de promotor al drepturilor omului, iar nesancţionarea războiului preventiv a subminat autoritatea Consiliului de Securitate al ONU. Atunci când interesele superputerilor au intrat în conflict, ONU s-a dovedit la fel de irelevantă ca şi Liga Naţiunilor.

Mulţi cred că globalizarea profundă în Statele Unite, UE şi China anunţă o lume a emisferelor interdependente. Dată fiind poziţia geografică norocoasă a celor trei – aşezate la graniţa dintre zonele nordice, bogate în resurse, şi zonele sudice, mai temperate –, adevărata prioritate a fiecărui imperiu este de a stabili şi a administra în propria emisferă panregiuni autosuficiente de la Arctica la Antarctica, făcându-i pe toţi ceilalţi din spaţiul său de influenţă să depindă de centrul lor imperial[54]. Astăzi, America se reconectează la America Latină în căutarea unor centre de producţie competitive şi ieftine şi a alternativelor energetice, UE strânge legăturile economice cu lumea arabă pentru resursele de energie ale acesteia, iar China organizează tot mai mult patternurile comerciale şi diplomatice din Extremul Orient – ceea ce înseamnă că aceste panregiuni ar putea intra într-o competiţie planetară a insulelor globale, ciudat de asemănătoare cu viziunea imaginată de Orwell în *O mie nouă sute optzeci şi patru*[55].

Acest scenariu este optimist, dat fiind că superputerile aspiră prin definiţie să intre pe teritoriul altora şi în acelaşi timp să modifice harta lumii. Ca şi în geologie, astfel

---

* Nici una dintre cele trei superputeri nu vede ONU ca pe un mecanism suprem de guvernare, ci ca pe un forum în care poate să se impună şi, mai important, să-i blocheze pe ceilalţi. ONU nu a fost niciodată un actor central în problemele geopolitice, ci a fost întotdeauna o scenă. Organizaţia Naţiunilor Unite este un *loc* pentru consultări şi declaraţii comune, dar nu e locul în care se iau deciziile. ONU operează la mila marilor puteri şi a bugetelor lor. Cu cât vor avea mai puţin în comun în privinţa modului de a percepe lumea, cu atât mai puţin o vor folosi. Organizaţia a avut multe succese umanitare, de la menţinerea păcii la furnizarea de alimente şi ajutor medical în toată lumea. Ea poate constitui un fond pentru democraţie, o forţă permanentă de menţinere a păcii şi un consiliu pentru drepturile omului, dar standardele ei în materie vor conta doar acolo unde superputerile nu se deranjează să intervină, adică mai ales în lumea a treia.

Scanned with OKEN Scanner

de schimbări tectonice produc cutremure, în special în momentul când puterile aflate în ascensiune se aventurează pe teritoriul blindat al hegemonului *en titre*[56]. Singura excepţie a fost tranziţia anglo-americană din secolul XX, în cadrul căreia Marea Britanie şi Statele Unite erau aliaţi, având şi o cultură comună, dar tranziţia tot a durat preţ de două războaie mondiale[57]. Pe măsură ce nivelurile relative de putere ale celor trei superputeri devin apropiate, cea de-a doua devine tentată să o răstoarne pe cea aflată în frunte, iar puterea dominantă simte nevoia să îşi atace preventiv şi să-şi slăbească rivalul aflat în ascensiune, înainte de a fi eclipsată[58]. David Hume scria: „Nu marea disproporţie dintre noi şi ceilalţi produce invidia, ci, dimpotrivă, apropierea"[59]. Deşi densitatea contactelor dintre cele trei superputeri aduce mai aproape de realizare ca niciodată ideea creării unei societăţi a statelor – fiecare dintre miniştrii de Externe ai celor trei ţări are numerele de telefon mobil ale celorlalţi –, diferenţele pronunţate dintre interesele lor fac foarte dificilă naşterea unei „culturi a păcii"[60].

În timp ce expansiunile globalizate continuă netulburate, potenţialele seminţe ale discordiei cresc şi se înmulţesc: competiţia pentru resurse în Marea Caspică şi în Marea Chinei de Sud, hiperterorismul cu arme nucleare, un atac asupra Golfului Aden sau strâmtorii Malacca. Şi alinierea nesigură a unor puteri mai slabe, dar încă importante, precum Rusia, Japonia şi India, ar putea provoca escaladarea unui conflict. Mai mult, creditorii externi ai SUA ar putea să o execute silit pentru a-i submina strategia externă, provocând haos economic, duritate politică şi tensiuni militare. Războiul aduce profit complexului militar-industrial şi este întotdeauna sprijinit de marile tabere de patrioţi de oriunde. Dar ideea unei rivalităţi pentru conducerea lumii între China şi SUA este prematură şi simplistă, deoarece, în cazul unui conflict, Europa ar fi câştigătoare, căci tot capitalul s-ar refugia în „sanctuarele" sale.

În lumea de astăzi se exercită mari presiuni, deoarece fiecare superputere se străduieşte să obţină cea mai avantajoasă poziţie, dar nici una nu este suficient de puternică pentru a dicta singură. Stabilitatea globală zace astfel între reperele numite de Raymond Aron „pace prin lege" şi „pace a imperiului", din care primul este lipsit de vlagă, iar al doilea predispus la excese[61]. Din punct de vedere istoric, succesiunile de doctrine precum cea a echilibrului între puteri şi cea a securităţii colective au evoluat de la justificarea războiului prin avantajele strategice pe care le oferă la construirea de sisteme care să-l evite – „Concertul european" din perioada postnapoleoniană fiind doar primul din epoca modernă[62]. Dat fiind că urma nişte reguli, el reprezenta sigur un fel de sistem de societăţi*. Chiar şi atunci când aceste încercări de a crea o ordine mondială stabilă eşuează – inclusiv Liga Naţiunilor de după primul război mondial –, sistemul învaţă ceva. Instituţiile statelor (mai ales ale democraţiilor) asimilează lecţiile trecutului, pentru a nu lăsa istoria să se repete[63]. Şi Toynbee vedea istoria ca o mişcare progresivă, şi nu ciclică, ca pe o roată

* Rousseau a lăudat dinamica acestui Concert, scriind că „echilibrul dintre puterile diferiţilor membri ai societăţii europene este mai mult opera naturii decât a omului. El se menţine fără efort, în aşa fel încât, dacă se coboară într-o parte, urcă foarte repede în partea opusă".

Scanned with OKEN Scanner

ce nu doar se învârte, ci se mişcă înainte, datorită căreia Civilizaţia (cu C mare) se poate civiliza[64]. Dar oare nu a acordat cumva „prea mult credit săgeţilor timpului şi prea puţin ciclurilor temporale"[65]? Imperiile şi superputerile promit, de obicei, pacea, dar aduc războiul[66]. Acum este timpul să recunoaştem actuala situaţie revoluţionară – înainte de izbucnirea următorului război mondial[67].

Cum ar putea fi evitat următorul război mondial[68]? Există o coaliţie tripartită care poate duce la triumful globalizării asupra geopoliticii: clasa muncitoare americană îi ajută pe muncitorii chinezi cumpărând de la Wal-Mart, în timp ce clasa superioară cheltuieşte pe maşini şi obiecte de lux europene; atât Europa, cât şi China cumpără tehnologie americană; iar companiile General Motors şi Boeing din America şi Airbus din Europa datorează o mare parte din profiturile lor costurilor scăzute ale producţiei în – şi vânzărilor către – China. Pieţele de capital permit realizarea de profituri continue de către toţi, fără să oblige la o competiţie cu sumă zero. Mai mult, „cultul ofensivei" nu domină în strategiile militare de astăzi: în epoca armelor atomice, puţini mai cred că iniţierea unui conflict poate duce la o victorie rapidă cu pierderi puţine. Niciodată n-a fost aforismul lui A.J.P. Taylor mai adevărat: dacă scopul unei mari puteri este să poată duce un război de proporţii, singurul mod în care ea poate rămâne o mare putere este să nu ducă nici unul. Niciodată n-au fost mai mari riscurile autoinduse ale celui care iniţiază un conflict decât în lumea integrată de astăzi.

Lumea tripolară trebuie văzută ca un scăunel: nu poate rezista mult cu doar două picioare, dar cu trei este stabil[69]. Scăunelul cu trei picioare format de SUA--UE-China se clatină astăzi, iar noua strategie globală pentru întoarcerea roţii geopolitice este „echilibrul"[70]. Echilibrul este dinamic, deci mai greu de păstrat decât dominaţia absolută a unui hegemon unic, dar el reprezintă totuşi următorul stadiu al evoluţiei, după legea anarhiei şi după balanţa puterilor. Echilibrul induce o psihologie şi propune un limbaj mult mai progresist: ordinea „multipolară" căutată de puterile aflate în ascensiune nu este acelaşi lucru cu ordinea „multilaterală" necesară pentru a o menţine pe aceasta în funcţiune. La fel, ideea de „distribuţie a puterilor în stat" implică reacţii atente, calculate, în timp ce „diviziunea muncii" presupune o serie de acţiuni pozitive în vederea unui scop comun; „prudenţa" nu are calitatea de a stârni bucuria, dar „împărţirea poverilor" ar putea să o facă. Pacea, dreptatea şi ordinea sunt toate consecinţe ale echilibrului[71].

Nu există încă o viziune clară a unui astfel de concert global al puterilor sau a unei diviziuni legitime a muncii între cele trei superputeri, însă o astfel de multilateralitate este o chestiune de coordonare imperială, şi nu una de canalizare a resurselor cu ajutorul instituţiilor comune[72]. O strategie a echilibrului global ar transforma actuala tranziţie de putere dintr-un meci de box între nişte puteri suspicioase într-o cursă de ciclism în echipă, în care conducerea este atribuită pe rând fiecăruia în drumul către aceeaşi linie de sosire. Poate că, aşa cum spera Toynbee, Occidentul nu este „blestemat să facă istoria să se repete; ţine de noi, de eforturile noastre, să dăm istoriei un curs nou, fără precedent"[73]. În prezent, sintagma „comunitate internaţională" nu este nimic altceva decât un eufemism pentru dominaţia occidentală; Vestul nu poate cere aderarea

Scanned with OKEN Scanner

altora la o ordine vestică ce se autodecretează purtătoarea valorilor globale, fără a consulta întregul glob. America a cerut Chinei să fie un „acţionar responsabil" în cadrul sistemului global, dar pentru că acest sistem ţine în mod implicit de o ordine americană, China i se opune. Ea nu are de gând să-şi folosească enorma greutate economică pentru interesele unor cluburi învechite şi nereprezentative, precum G-8, care nu vor s-o accepte. De asemenea, chiar dacă eficacitatea Consiliului de Securitate al ONU depinde astăzi de Statele Unite, acelaşi lucru se poate spune şi despre China, care poate şi ea să-i mituiască pe membrii Consiliului, cooptaţi prin rotaţie, să voteze cum vrea ea. Fără o nouă diviziune a muncii, instituţiile vestice se vor diminua o dată cu puterea Americii, lăsând în loc competiţia geopolitică clasică, fără o minimă poleială de coordonare diplomatică. Dacă superputerile nu vor alege adaptarea şi nu vor respinge fundamentalismul, vor pierde şansa de a face din istorie un lucru al trecutului.

Doctrina echilibrului cere ca Statele Unite, UE şi China să hotărască împreună regulile jocului geopolitic. Ca în orice familie, echilibrul presupune un set complex de coduri pentru uşurarea relaţiilor internaţionale, iar compromisul este un element foarte important[74]. Nimic nu stimulează un stat să creeze instituţii care îi diminuează în mod intenţionat propria putere şi o sporesc pe a altora; statele egotiste trebuie convinse că aceste colaborări le ajută să facă economii şi să-şi apere interesele. Iar America ar putea chiar să-şi sporească influenţa dacă îşi domoleşte puterea. Pentru a trece de la poziţia de dominare la una mai limitată, ea nu trebuie decât să creeze o „constituţie internaţională" la care să adere cât mai mulţi, ceea ce ar duce la o maturizare colectivă[75].

Puterea poate fi îmblânzită prin rezolvarea intereselor ei majore, nu prin plonjarea în utopie. În locul vechiului „triunghi strategic" SUA-URSS-China din anii '60-'70, o instituţie de tip G-3, cu Statele Unite, Uniunea Europeană şi China, ar putea fi cel mai potrivit forum pentru stabilirea unor relaţii de lucru mai profunde între cele trei superputeri[76]. Discutând deschis situaţia unor ţări în care se suprapun mai multe zone de influenţă aflate în conflict, precum Sudan, Iran, Uzbekistan şi Birmania, divergenţele ar putea fi reduse, devenind, din diferenţe strategice, simple rezerve tactice. De asemenea, un program amplu care ar implica participarea Chinei ar putea ajuta la reducerea suspiciunilor chinezilor faţă de Statele Unite şi ar putea face ca această ţară să contribuie alături de egalii săi la fondul comun de resurse. Cu cât privim mai departe în viitor, observăm că problemele globale sunt tot mai legate de resursele de energie şi apă potabilă, nu de calculele dezechilibrelor dintre forţele armate sau de rivalitatea teritorială. Excluderea actuală a Chinei de la deliberările Agenţiei Internaţionale de Energie o fac să suspecteze că „mâna invizibilă a Vestului" creşte preţurile la petrol. Marii consumatori de energie ar putea aduce cantităţi mai mari de petrol pe piaţa liberă, ceea ce ar duce la scăderea preţurilor, în loc să blocheze petrolul în contracte cu companiile petroliere de stat, pentru ca nu cumva să îl preia alţii înaintea lor*.

* Chiar dacă China ar deveni un actor cu drepturi depline pe piaţa globală de energie, cererea sa internă nu i-ar permite să îşi înceteze afacerile cu ţările cu regimuri odioase. O presiune concertată din partea Statelor Unite şi a UE, precum şi pericolul instabilităţii în statele care

Scanned with OKEN Scanner

Lumea secolului XXI pare atât de complexă şi de imprevizibilă, încât chiar şi genialul fizician Stephen Hawking a întrebat, pesimist: „Mai poate rasa umană să reziste încă o sută de ani într-o lume aflată în haos din punct de vedere politic, social şi ecologic?". Acelaşi lucru îl afirma şi Hans Morgenthau, pionierul realismului: „Scientismul l-a îmbogăţit pe om cu abilitatea tehnică de a stăpâni natura neînsufleţită, dar l-a sărăcit în aspiraţia sa de a răspunde la problema existenţei universului şi a prezenţei sale într-însul"[77]. E dificil să faci pronosticuri într-o lume cu putere difuză şi imperii în competiţie, dar Morgenthau era sigur de un lucru: globalizarea („scientismul" zilelor noastre) nu va bloca singură războaiele mondiale ciclice ale geopoliticii, deoarece istoria are nevoie, pentru a-şi îndeplini misiunea paşnică, de mai mult decât o credinţă oarbă în raţionalitate. Istoria dovedeşte că omenirea este adesea iraţională, şi de obicei aceasta se întâmplă atunci când are mai multă nevoie de raţionalitate[78]. Pentru a ne schimba direcţia viitoare, avem nevoie de o cunoaştere în profunzime a dinamicii politice a lumii a doua, de o perfectă înţelegere reciprocă între superputeri şi de o muncă susţinută şi flexibilă pentru a crea şi menţine stabilitatea între ţări.

Universitarii şi foştii oficiali guvernamentali au venit cu o bogăţie de acronime pentru a-şi exprima viziunile ample despre ordinea globală, dar întotdeauna realitatea pare să fie de altă părere[79]. Desigur, o dezvoltare a legislaţiei şi a codurilor internaţionale fără război ar servi cel mai bine intereselor marilor puteri, însă, aşa cum a afirmat dramaturgul Bertolt Brecht, „războiul seamănă cu dragostea: găseşte întotdeauna o cale"[80]. Omenirea va progresa ca sistem doar atât cât a progresat din punct de vedere psihologic. Diplomaţia reprezintă „întreţinerea relaţiilor internaţionale prin negocieri", scria Sir Harold Nicolson[81]. În acest sens, războiul nu este continuarea politicii prin alte mijloace, ci mai degrabă încetarea negocierilor*. Acum un secol, globalizarea a fost învinsă de către geopolitică, ceea ce a dus la dezlănţuirea primului război mondial. Întrebarea este dacă istoria se va repeta un secol mai târziu. Răspunsul rămâne necunoscut deoarece, pe măsură ce lumea a doua influenţează atât globalizarea, cât şi geopolitica, diplomaţia devine, mai mult ca niciodată, o artă.

îi sunt clienţi în furnizarea de petrol ar putea duce China la o reducere a serviciilor sale complete de livrare de arme, iertare de datorii, ajutoare, proiecte ieftine de infrastructură şi protecţie diplomatică în cadrul Consiliului de Securitate al ONU, însă ea nu va aplica niciodată sancţiuni totale şi nici nu va sprijini schimbări de regim dacă acest lucru i-ar putea destabiliza sursa de energie. Vezi David Zweig şi Bi Jianhai, „China's Global Hunt for Energy", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2005.

* Kissinger susţinea că: „În sens clasic, diplomaţia reprezintă ajustarea diferenţelor prin negocieri, ceea ce e posibil doar în cadrul unei ordini internaţionale «legitime»... Este o greşeală să presupui că diplomaţia poate rezolva întotdeauna disputele internaţionale dacă există «bună-credinţă» şi «dorinţa de a se ajunge la o înţelegere». Căci în cadrul unei ordini internaţionale revoluţionare, fiecare putere va considera că oponentului său îi lipsesc tocmai aceste calităţi... Când soarta imperiilor este în joc, convingerile oamenilor lor de stat sunt singurul mijloc de supravieţuire" (Kissinger, *World Restored*, pp. 2, 8).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Mulțumiri

Copleşit de experienţa călătoriei în jurul lumii pe care o făcuse, Arnold Toynbee scria: „Cuvintele de mulţumire sunt insuficiente. Cel mai bun mod prin care mi-aş putea arăta recunoştinţa ar fi încercarea de a face să aibă un rost tot ceea ce am aflat graţie ajutorului dezinteresat pe care l-am primit din partea unui număr foarte mare de oameni din toată lumea. Amintirea bunătăţii lor este cel mai preţios segment din bogăţia intelectuală pe care am acumulat-o în această călătorie...".

Nu poţi reuşi singur într-o tentativă de detectare a tendinţelor globale, într-o călătorie în jurul lumii. Un prieten înţelept mi-a spus cândva că „adevăratele idei valoroase vin din lecturi, singurătate, reflecţii şi călătorii". Trebuie să adaug că validarea ideilor adunate într-o călătorie este imposibilă în lipsa generozităţii şi priceperii multor oameni întâlniţi pe drum. Mă simt onorat de faptul că această carte poate fi un vehicul pentru răspândirea înţelepciunii lor.

Mulţumită lui Ian Bremmer, fermecătorul fondator al Eurasia Group, am putut să mă folosesc de capacităţile impresionante ale unui grup de analişti răspândiţi pe tot globul. În special le sunt recunoscător lui Tanya Costello, Kaan Nazli, Preston Keat, Patrick Esteruelas, Allyson Benton, Christopher Garman, Geoff Porter, Rochdi Younsi, Peter Khalil, Simon Kitchen, Ben Faulks, Wolfango Piccoli, John Green, Ross Schaap, Sijin Cheng, Erik Tollefson, Robert Herrera-Lim, Bruce Klingner şi Amitabh Dubey.

O la fel de meritată reputaţie în materie de analiză şi sugestii inteligente are şi International Crisis Group. Preşedintele acestuia, Gareth Evans, ca şi reprezentanţii săi răspândiţi în toată lumea mi-au fost de mare ajutor pentru acest proiect, mai ales James Lyon, Sabine Freizer, David Lewis, Michael Hall, Shirin Amirkyzy, Joanna Nathan, Samina Ahmed, Markus Schultze-Kraft, Karim Sadjadpour, Hugh Roberts, Joost Hiltermann, Sidney Jones şi Francesca Lawe-Davies.

Pentru ajutorul acordat în reflecţia legată de Europa de Est, le sunt în primul rând recunoscător lui Robert Cooper de la Uniunea Europeană, care mi-a împărtăşit cu generozitate ideile sale, ca şi colegilor săi Riina Kionka, Jukka Leskala şi James Moran. Manfred Stinnes, Frank Umbach, Alexander Rahr, Nadia Verjee, Joelle Fiss,

Ann Mettler, Sebastian Kaempf, Agnes Gilka-Boetzow, Ulrike Guerot şi Dan Dombey, prin ideile lor, mi-au fost, de asemenea, de mare ajutor. Le mulţumesc şi participanţilor la grupul „globaliştilor atlantici" de pe lângă Friedrich Ebert Stiftung, mai ales lui Thorsten Benner, Arnd Henze, Derek Chollet, Julianne Smith şi Michael Haltzel. Sugestii, comentarii şi corectări foarte utile au venit din partea lui Paddy Ashdown, Lane Greene, David Young, Neil Pyper, Aidan Manktelow, Giri Jadeja, Alex Wooley, Masha Rosner, Colin Temme, Tom Weston, Tom Melia, Andy Cohen, Rob Sobhani, Larry Wohlers, Matt Bryza, Cliff Gaddy, Bogdan Tereshchenko, Anatole Faykin, Eric Johnson, John Brown, Taras Kuzio, Richard Byrne, David Philips, Charles King, Hugh Pope, Mark Nichols, Jennifer Long, Stephen Kinzer, Omer Taspiner, Warren Valdmanis, Eric Green, Cory Welt, Jan Neutze, Soner Cagaptay, Trevor Gunn, Diego Osorio, Bob Simmons, Hamid Ladjevardi, Matt Spence, Ron Asmus, Ronald Steel şi Richard Giragosian. În timpul călătoriei în Europa de Est am fost ajutat mult de Arnoldas Pranckevicus, Ramunas Vilpisauskas, Giedrimas Jeglinskas, Kostiantyn Kononenko, Viktor Nikitiuk, Rostyslav Pawlenko, Alexander Gladskyy, Igor Dir, Volodymir Makukha, Dimtry Kiselev, Yulia Mostova, Varvara Zhluktenko, Yulya Borisova, Kostyantyn Kvurt, Vlada Tkach, Mykolay Churylov, Olga Sych, Vitalij Sych, Vera Nanivska, Valeriy Chaly, Hryhoriy Nemyria, Christoph Saurenbach, Tim Fairbank, David Dettman, John Herbst, Juhani Grossman, Olya Smyrnova, Inna Bogoslovska, Yulia Volosevych, Sara Pfaffenhofer, Katja Ardanyan, Gesine Stern, Rostislav Gavrilov, Yuri Arabski, Karl Wolfram, Sasa Rikanovic, Jadranka Jelincic, Nenad Djurdjevic, Srdjan Cvijic, Ivana Aleksic, Ivan Vejvoda, Bozidar Djelic, Timothy Collins, Jasna Matic, Andrew Vonnegut, Tanja Miscevic, Zeljko Komsic, Ognian Zlatev, Fekri Shaban, Tugba Kalafatoglu, Murat Ucer, Soli Ozel, Cengiz Candar, Yilmaz Argueden, Suzan Benmayor, Hasan Cemal, Erkan Keremoglu, Edip Baser, Ali Babacan, Youssuf Alsharif, Suat Kiniklioglu, Roger Rigaud, Georgi Baramidze, Zurab Noghaideli, Giorgi Sumbadse, Avto Svadnize, Zeno Reichenbecher, David Absesadze, Alexander Rondeli, Theresa Freese, Tinatin Khidasheli, Elizabeth Owen, Elin Suleymanov, Ingrid Gossinger, Berit Linderman, Dennis Sammut, Jehangir Hajiyev, Lynn Sferrazza, Vafa Gulizade, Elman Salayev, Florian Schroeder, Elmar Jabarov, Fariz Ismailzade, Mehrnaz Davoudi, Ulvi Ismayil, Jyoti Swaroop Pande, Betty Blair, Dallas Frohrib, Leila Aliyeva şi Lynn Sferrazza. Le adresez mulţumiri speciale, pentru ospitalitatea de care au dat dovadă, Eugeniei Klochko, lui Nenad Rava, Robert şi Helena Finn, Mark Simakovsky, Sasha Bruce, Taleh Ziyadov şi Thomas Goltz.

Pentru importantele sugestii legate de Asia Centrală le sunt recunoscător lui James Millward, Daniel Burghart, Johannes Linn, Olya Oliker, David Hoffman, Barney Rubin, Roman Vassilenko, Murad Sharapov, Nurzhan Zhumbakov, Kevin Jones, Anders Aslund, Zeyno Baran, Chris Seiple, Bill Maynes, Ethan Wilensky Lanford, Xenia Dormandy, Dan Markey, Steve Cohen, Evan Feigenbaum, Judi Kilachand, Bama Athriya, Nicholas Swanstrom, Sartaj Aziz şi, mai ales, lui Matthew Oresman. Călătorind în zonă, am avut multe de învăţat de la Andrew Wilson, Berik Otemurat,

Scanned with OKEN Scanner

Fabrizio Vielmini, Josh Machleder, Alexander Sosnin, Assel Rustemova, Oraz Jandosov, Azamat Ablazimov, Kassymjomart Tokaev, Murat Auezov, Yerbol Suleimenov, Meiirzhan Mashan, Adil Abishev, Azamat Abdymomunov, Nikolay Kuzmin, Kadyr Toktogulov, Nicolas Ebnother, Rosa Oltambaeva, Edil Baissalov, Shakirat Toktosunova, Elbek Khojayev, Catherine Eldridge, Susan Carnduff, Farkhad Tolipov, Jeff Erlich, Steve Labensky, Jon Purnell, Ulugbek Ishankhodjaev, Abdujabar Abduvakhitov şi Ulugbeck Khasanoff.

Ca novice în materie de America Latină, le mulţumesc foarte mult pentru ajutor lui Moises Nairn, Carlos Lozada, Javier Corrales, Kai Poetschke, Bill Hinchberger, David de Ferranti, Hernando de Soto, Shahnaz Radjy, Meredith Davenport, Maria Hutcheson, Timothy O'Neil-Dunne, Jan Boyer, Andres Oppenheimer, Jenny Caplan, Jose Yunis, Juan Enriquez, Hillary Batjer-Johnson, Erica Breth, Moises Benamor, Michael Shifter, Lorena Barbaria, Gilberto Dupas, Paulo Roberto de Almeida, Rubens Barbosa, Eiiti Sato, Amado Cervo, Shepard Forman, Adriana Abdenur, David Henschel, Nathalie Cely, Cecelia Zarate, Maria Teresa Petersen, Peter Schechter, Bias Pérez Henriquez, Sylvie Naville, Joerg Schimmel, Pedro Burelli, Michael Penfold, Dante Pesce, Steve Reifenberg şi Katty Kauffman. În călătoriile mele în America de Sud am avut norocul să îi cunosc pe Alesia Rodriguez, Toby Bottome, Asdrubal Baptista, Carlos Romero, Phil Gunson, Lorenzo Mendoza, Alejandro Plaz, Juan Forero, Michael Rowan, Brian Ellsworth, Ramon Espinasa, Steve Ambrus, Mike Ceaser, Andrea Armeni, Cristina Lleras, Miguel Silva, Luis Guillermo Plata, Camilo Reyes Restrepo, Alberto Galan Sarmiento, Mike McCullough, Ricardo Avila, Jhoney Baracolo, Paula Boyce Castro, Charles Tang, Marina Stabile, Eliana Cardoso, Philip Yang, Nicolas Ducote şi Juan Tokatlian. Allan Oliver s-a ocupat de cercetare cu o minuţiozitate şi pricepere pentru care îi sunt recunoscător, iar Julia Sweig mi-a fost un răbdător şi energic îndrumător.

În legătură cu lumea arabă, contextul problemei mi-a fost lămurit de către Ken Pollack, Tamara Cofman Wittes, Jeremy Shapiro, Shibley Telhami, Ammar Abdulhamid, Afshin Molavi, Nir Rosen, Jeremy Greenstock, Erik Petersen, Tarik Yousef, Yvonne Haddad, Dan Byman, John Esposito, Jon Alterman, Haim Malka, Charles King Mallory, Herro Mustafa, Alyse Nelson Bloom, Shamil Idriss, Lisa Anderson, Colin McCullough, Mohammed Alami, Sherif El Diwaney, Daniel Davies, Ayham Ammora, Cathy Bellafronto, Bill Dowell, Marin Strmecki, Ellen Jermaine, Brian Katulis, Nick Snyder, Michael Totten, Abdelwahab El-Affendi, Dan Runde, Tim Pounds, Randa Fahmy-Hudome, Ali Aujali, Mahmoud Shammam, Joe Saba, David Goldwyn, Scott Anderson, Steven Cook, Ed Girardet, Karim Chrobog, Alex Fox, Aaron Miller, Helima Croft, Maria Alzahrani-Sturgis, Ghassan Salamé, Sogand Za-mani, Fadi Elsalameen, Emile El-Hokayam, Karim Kawar, Ziad Abdel-nour, Hady Amr, Michael Rubin, Katherine Brown, Carol O'Leary, Faiz al-Gailani, Qubad Talabani, Heyrsh Abdul, Babak Yektafar, Jared Cohen, Najmeh Bozorgmehr, Negar Azimi, Ellen Laipson, Shereen El Feki, Robin Wright, Mahmood Sariolghalam, Anoush Ehteshami,

Scanned with OKEN Scanner

Nail al-Jubeir, Karthik Nagarajan şi Mark Gerson. Călătorind în regiune, am avut mult de câştigat din gândurile împărtăşite de Saleh Abdulsalam Saleh, Hasouna Shawsh, Mohamed Taher Siala, Rajab M. Shiglabu, Greg Berry, Ethan Goldrich, Elizabeth Fristschlee, Ethan Chorin, Taher Ahmed Aboulkassim, Mustafa Onallah, Abdalla Othman Aburrahim, Salem Hamza, Ismail Serageldin, Karim Abdel Monem, Seif Fahmy, Hasan Abdalla, Dalia Abdel Kader, Michael Slackman, Karim Haggag, Abdel Monem Said Aly, Samer Shehata, Saad Eddin Ibrahim, Scott Macleod, Barry Iverson, Ezzat Ibrahim, Michael Corbin, Roger Kenna, Amany Asfour, David Selman, Max Rodenbeck, Asmaa Shalabi, Christine Spolar, Hemy Abouleish, Blake Hounshell, Josh Stacher, Bassem Awadallah, Fouad Ghanma, Marwan Jamil Muasher, Stephen Rivers, Emile Cubeisy, Khaldoon Tabaza, Sharif Al Zu'bi, Laith Arafeh, Sami Al-Jundi, Ziad Abu Amr, Akram Baker, Michael Tarazi, Marwan Aburdeneh, Mounir Kleibo, Jonathan Lincoln, Guy Raz, Rami Khoury, Michael Young, Gregory Marchese, Maha al Azar, Matt Pilcher, Juliet Wurr, Ryan Gliha, Muhamad Mugraby, Habib Malik, Hassan Fadlallah, Hisham Kassab, Oussama Safa, Paul Salem, Kate Brooks, Kaelen Wilson-Goldie, Irina Prentice, Joe Koayess, Katherine Zoepf, Diane King, Nabil Abou Charaf, Falah Mustafa Bakir, Rawand Darwesh, Sarko Mahmoud, Mohammad Sadik, Mohammed Ihsan, Aumeed Nouri Amin, Jawhar Sourchi, Bayan Sami Abdul Rahman, Khaled Salih, Abdul Kader Mustafa, Hassan Fattah, Nasser Saidi, Tamur Goudarzi-Pour, Anthony Shadid, Jamil El Hage, Michel Costandi, Sumant Sareen, Abdul Aziz al Sager, Christian Koch, Sunil John, Daria Prentine, Dergham Owainati, Roger Clayton, Maggie Steber, Alex Fowler, Lucy Martens, Ali Solaimani, Oula Ghawi, Khalil Matar, Siobhan Leyden, James Reardon-Anderson, Abdul Aziz al-Mahmoud, Elan Fabbri, Cherif şi Lynn Hassouna, Richard Neu, John Lochner, Muna Abu-Sulayman şi Mohammed Khaled al-Faisal. În special le datorez mulţumiri lui Bryan Gunderson şi lui Karim Makdisi.

Excelente introduceri în afacerile Asiei de Est mi-au oferit următorii: Frank Richter, Ramesh Thakur, Elizabeth Economy, Pamela Mar, Bill O'Chee, Frank Blithe, Cobb Mixter, Michael Kulma, Anwar Ibrahim, Paul Frandano, Pranay Gupte, Yuan-Kang Wang, Jeff Bader, Richard Bush, James Clad, Ziad Haider, Roger Mitton, Ernie Wilson, Pietra Rivoli, Siddharth Mohandas, Karan Khemka şi, mai ales, Banning Garrett. În drumurile prin Asia de Est am fost sprijinit intelectual de Varun Vig, Cheryl Mainland Hall, Cheong Yip-Seng, Penny Low, Wai Chiew Chile, Eric Teo, Wayne Arnold, Siew Hoon Yeoh, Bontosoglou Vassilis, Bertrand Fort, Chua Chim Kang, Michael Vatikiotis, Simon Tay, Geoff Wade, Tommy Koh, Koh Buck Song, Tan Tai Yong, Amitav Acharya, Rohan Gunaratna, John Harrison, Christoph Marcinkowski, Haseenah Koyakutty, Christopher Roberts, Rajeev Sawh-ney, Manjeet S. Pardesi, Kwa Chong Guan, R.K. Mishra, Raja Mohan, Shelley Thakral, Alex Perry, Gautam Adhikari, Rahul Singh, Sundeep Waslekar, Rich Howard, John Boomgard, Hadi Soesastro, Rizal Sukma, Bantarto Bandoro, Umar Hadi, M.C. Abad, Nono Makarim, Hasmy Aham, Emile Yeoh, Chandran Jeshurun, Khairy Jamaluddin, Justin Leong

Scanned with OKEN Scanner

Ming Loong, Jawhar Hassan, Abdul Razak Baginda, Surin Pitsuwan, Emile Yu, Crystal Mo, Zhao Huasheng, Wu Xinbo, Pan Guang, Fang Xing-Hai, Stefan Donle, Fan Gang, Evan Osnos, Joshua Cooper Ramo, Eric Hagt, Wu Baiyi, He Fan, Wang Shuo, Huang Shan, Wu Jianmin, Qin Min, Hans Au, Rafael Wober şi Jennifer Welker. Le mulţumesc pentru bunătatea şi sprijinul lor personal lui Kishore Mahbubani, Umej Bhatia, Daniel A. Bell, Kim Beng Phar şi Jeremy Jurgens.

De la începerea acestui proiect, deosebirea dintre zi şi noapte (de lucru) sau dintre muncă şi distracţie a dispărut, subliniind puterea nepieritoare a călătoriilor. Din fericire, am avantajul de a face parte din diaspora indiană îndepărtată, căpătând astfel hrană culinară şi culturală atunci când aveam mai multă nevoie de ea. Pentru acest lucru le sunt recunoscător iubitelor mele rude, Sharat şi Rashmey Seth, Manoj şi Mala Chawla şi Arun şi Sunita Seth.

Călătorii stabilesc legături unii cu alţii mai uşor decât alte categorii de oameni. Am avut plăcerea de a mă afla în tovărăşii pline de inspiraţie pe mai multe porţiuni ale voiajelor mele. Jan-Philipp Goertz, un „pământolog" încercat, m-a însoţit ca bun prieten pe aproape toate continentele, iar spontaneitatea lui ne-a fost de mare ajutor în Ucraina, Tanzania şi Egipt. Sebastian Strassburg, gentleman şi aventurier incorigibil, a fost un tovarăş ideal în timpul „raliului Bosnia-Baku". Am fost onorat să-i fiu pilot de serviciu. Prin compania lor, Joel DeCastro mi-a îmbogăţit experienţa din Iordania, iar Louise Brown pe aceea din Libia. Noii mei prieteni din Tibet, Gamba şi Losang, m-au condus pe muntele nostru sacru şi de-a lungul a mii de kilometri, pe cea mai accidentată frontieră din lume.

Dacă n-ar fi existat School of Foreign Service al Georgetown University, n-aş fi putut niciodată învăţa geopolitică cu profesorul Charles Pirtle. În timpul studiilor mele de licenţă şi apoi postuniversitare, am fost inspirat şi îndrumat de profesorii care mă sprijiniseră în cursul multelor mele episoade de experimentări intelectuale. În special decanul Robert Gallucci şi Michael Brown m-au încurajat încă de la început. Thomas Banchoff, Dan Nexon, Sally Ann Baynard şi Michael Mazaar mi-au oferit o riguroasă instruire metodologică şi mi-au deschis orizontul interdisciplinarităţii. Preşedintele Universităţii Georgetown, Jack DeGioia, m-a apropiat de filosofie într-un mod degajat şi, de asemenea, mi-a acordat imediat sprijinul său direct pentru această iniţiativă. Doug Shaw mi-a dăruit entuziasmul său notabil şi o serie de legături folositoare în toate colţurile planetei, lucruri pentru care sunt profund recunoscător. Jennifer Ward, Scott Fleming şi Lauren Rivkin mi-au furnizat cu generozitate o bază de date impresionantă cu absolvenţii Universităţii Georgetown.

World Economic Forum din Geneva, Elveţia, este o instituţie unică, unde conceptul de „gândire globală" are un înţeles original atât în teorie, cât şi în practică. Cu îndrumarea lui Rick Samans şi cu sprijinul colegilor Sven Behrendt, Sean Cleary, Lee Howell şi Thierry Malleret, am beneficiat enorm, începând cu anul 2000, de pe urma poziţiei privilegiate a forumului la intersecţia dintre analiza publică şi cea privată şi de pe urma dorinţei acestuia de a anticipa un viitor nesigur. Tuturor le mulţumesc cu sinceritate.

Scanned with OKEN Scanner

Forţa intelectuală găzduită de comunitatea de *think tank*-uri de la Washington este prima din lume. A fost un privilegiu pentru mine să fiu *fellow* la Brookings Institution şi la New America Foundation, după întoarcerea mea la Washington, în 2002. La Brookings, Strobe Talbott, Jim Steinberg, Fiona Hill şi, în special, Ann Florini mi-au oferit îndrumări preţioase pentru crearea viziunii acestui proiect şi pentru dotarea sa cu relevanţă politică. New America Foundation nu se teme să provoace ideile convenţionale şi să privească lumea din unghiuri neobişnuite. Le sunt recunoscător lui Ted Halstead, Steve Clemons, Sherle Schwenninger, Rachel White şi Simone Frank pentru cooptarea mea în fundaţie şi pentru sprijinul lor constant acordat în lungile luni de călătorie. În faza redactării finale, Ned Hodgman, Michael Lind şi Barry Lynn au fost nişte cititori ideali, contribuind la rafinarea şi corectarea ideilor mele cu ajutorul vastelor lor cunoştinţe. Alex Konetzki mi-a oferit un feedback excelent la câteva dintre capitole şi şi-a asumat admirabil povara „muncii de rutină imperiale". Danielle Maxwell, Leila Saradj şi Jeff Meyer s-au însărcinat cu alerta vizitare a tuturor bibliotecilor din Washington, scoţând de acolo numărul maxim admis legal şi fizic de cărţi. Acest manuscris a fost încheiat înainte de angajarea mea în calitate de consilier pe lângă United States Special Operations Forces şi nu reflectă în nici un fel vederile Guvernului Statelor Unite, nici ale vreunui angajat de al său.

Doi faimoşi psihanalişti, Pico Iyer şi Robert Kaplan, sunt mentorii mei statornici, primul din punct de vedere spiritual, iar al doilea din punct de vedere strategic. Ei mi-au fost modele discrete şi corespondenţi timp de aproape un deceniu, dar şi un izvor constant de înţelepciune, datorită devotamentului lor în a demonstra că lumea nu este decât o întruchipare fizică a unor idei. Le mulţumesc aici pentru o apropiere care depăşeşte orizontul acestei cărţi.

Nu le pot nicicum mulţumi îndeajuns bunilor mei prieteni care au acceptat rolul de prieteni via e-mail în timpul ultimilor doi ani. Jeremy Goldberg a dat cel mai important impuls acestui proiect: primul. Trustul intelectual ordonat al lui Rana Sarkar şi Vijay Vaitheeswaran m-a hrănit constant cu stimulentul unor mari aşteptări, ca şi cu un flux necontenit de idei. Din toate direcţiile, Richard Ponzio, Maria Figueroa, Greg Lucas, Tom Sanderson, Eliza Griswold, David Rice, Paul Roberts, Lyndsay Howard, Verena Ringler, Lawrence Groo, Raj Kumar şi Ben Skinner au contribuit cu izvoarele lor de energie şi de sugestii relevante. Echipa „Shakti All-Stars" sunt prietenii cei mai loiali şi de încredere pe care şi i-ar putea dori cineva: Anna Beauregard, Alex şi Samar Bloomingdale, Colin Browne, Justine Graham, Yasmin Ibrahim, Shilpa Mohan şi Brooks Rosenquist. Un grup special de prieteni apropiaţi au mers dincolo de ceea ce le cerea datoria, primindu-mă în casele lor şi sprijinindu-mă emoţional în timpul scurtelor mele vizite acasă. Pentru aceasta şi pentru multe altele le sunt recunoscător lui Willy Pell, Krishna Kumar, Farah Pandith, Peter şi Susan Singer, Joy de Menil şi Laird Reed, Kate Taylor, Jim Clippard, Natasha Kohne, Karima Sagrani şi Gaurav Burman, Swathi Kappagantula şi Asad Naqvi. Îi sunt recunoscător mai ales soţiei mele, Ayesha Khanna, pentru lumea pe care am creat-o noi doi şi în care sunt mereu acasă.

Scanned with OKEN Scanner

Agentul meu, Jennifer Joel, de la International Creative Management, este ea însăşi un mare strateg şi un prieten de încredere. Îi mulţumesc mult, ca şi lui Katie Sigelman, pentru că şi-au investit în mine timpul şi energia şi pentru că au convins editura Random House să-mi accepte propunerea de editare fără să vadă nici un capitol de probă. Sprijinul lor a dat un nou sens tuturor călătoriilor mele trecute şi la tot ceea ce avea să urmeze. Editorii reprezintă pentru autori ceea ce sunt antrenorii şi instructorii pentru atleţi sau artişti. Deşi de obicei lucrează cu inteligenţe mult superioare, Will Murphy a dat dovadă de o mare răbdare şi de stropul de îndemânare portivit pentru a reduce ceea ce părea iniţial să fie un manuscris mult prea voluminos. Helen Conford de la Penguin, Marea Britanie, a adunat ceea ce eu numesc o „Dream Team", cu ajutorul unei bune ştiinţe a ceea ce reprezintă o carte bună. La Random House, Evan Camfield a fost un redactor atent şi eficient, iar Claire Tisne, Nicole Bond, Lea Beresford şi Joelle Dieu au promovat cu generozitate cartea. De asemenea, Martin Schneider s-a ocupat cu conştiinciozitate de copyright.

Această carte a fost scrisă oriunde am găsit liniște: în colțuri îndepărtate ale Chinei, într-o sufragerie cu aer condiţionat din Dubai, pe înălţimile Patagoniei, în timpul unor lungi zboruri transcontinentale. Dar, ori de câte ori s-a putut, am încercat să scriu între zidurile celei mai primitoare şi mai revigorante case pe care mi-aş fi putut-o dori. Părinţii mei, Sushil şi Manjula Khanna, au trecut prin incendii şi inundaţii, dar nu au uitat niciodată să fie părinţi, iar fratele meu Gurav, cumnata mea Anuradha şi nepoata mea Anisha au fost pentru mine mereu un prilej de bucurie. În special tatăl meu a citit de mai multe ori fiecare capitol, fără să obosească din pricina redactărilor succesive şi reuşind întotdeauna să identifice greşelile şi să găsească noi moduri de a îmbunătăţi textul. Le sunt veşnic recunoscător.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie

Adams, Richard H., Jr., *International Migration, Remittances, and the Brain Drain : A Study of 24 Labor Exporting Countries*, Washington, DC, World Bank, 2005.

Agnew, John, Stuart Corbridge, *Mastering Space : Hegemony, Territory, and International Political Economy*, Londra, Routledge, 1995.

Aksyonov, Vasily, *The Island of Crimea*, New York, Vintage, 1984.

Alagappa, Muthiah (ed.), *Asian Security Practice : Material and Ideational Influences*, Palo Alto, Calif., Stanford University Press, 1998.

Alesina, Alberto, Enrico Spolaore, *The Size of Nations*, Cambridge, Mass., MIT Press, 2003.

Aly, Abdel Monem Said, Shai Feldman, *Ecopolitics : Changing the Regional Context of Arab-Israeli Peacemaking*, Cambridge, Mass., Belfer Center for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, 2003.

Anderson, Malcolm, *Frontiers : Territory and State Formation in the Modern World*, Cambridge, UK, Polity Press, 1996.

Andes 2020 : A New Strategy for the Challenges of Colombia and the Region (A Center for Preventive Action Report), New York, Council on Foreign Relations Press, 2004.

Andrew, Christopher, Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way : The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005.

Andric, Ivo, *The Days of the Consuls*, Belgrad, Dereta, 2000. Ediția în limba română : *Cronica din Travnik. Viziri și consuli*, trad. de Virgil Teodorescu și Drăgan Stoianovici, București, Editura pentru Literatură Universală, 1976.

Appadurai, Arjun (ed.), *Globalization*, Durham, NC, Duke University Press, 2000.

Aron, Raymond, *Peace and War : A Theory of International Relations*, Garden City, NY, Doubleday, 1966.

Asian, Reza, *No god but God : The Origins, Evolution, and Future of Islam*, New York, Random House, 2005.

Aslund, Anders, *Building Capitalism : The Transformation of the Former Soviet Bloc*, New York, Cambridge University Press, 2002.

Avedon, John F., *In Exile from the Land of Snows*, New York, Alfred A. Knopf, 1984.

Ayoob, Mohammed, *The Third World Security Predicament : State Making, Regional Conflict, and the International System*, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1995.

Bacevich, Andrew J., *The New American Militarism : How Americans Are Seduced by War*, New York, Oxford University Press, 2005.

Baiocchi, Gianpaolo, *Radicals in Power : The Worker's Party and Experiments in Urban Democracy in Brazil*, New York, Zed Books, 2003.

Barakat, Halim, *The Arab World : Society, Culture, and State*, Berkeley, University of California Press, 1993.

Baran, Zeyno, *Hizb ut-Tahrir : Islam's Political Insurgency*, Washington, DC, Nixon Center, 2004.

Barber, Benjamin, *Fear's Empire : War, Terrorism, and Democracy*, New York, W.W. Norton, 2004.

Barnett, Michael, *Dialogues in Arab Politics : Negotiations in Regional Order*, New York, Columbia University Press, 1998.

Barnett, Thomas P.M., *The Pentagon's New Map : War and Peace in the Twenty-first Century*, New York, Putnam, 2004.

Bartleson, James, A *Genealogy of Sovereignty*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1995.

Beinert, Peter, *The Good Fight : Why Liberals – and Only Liberals – Can Win the War on Terror and Make America Great Again*, New York, HarperCollins, 2006.

Bell, Daniel A., *Beyond Liberal Democracy : Political Thinking for an East Asian Context*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2006.

East Meets West : Human Rights and Democracy in East Asia, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2000.

Bergsten, C. Fred, Bates Gill, Nicholas Lardy, Derek Mitchell, *China : The Balance Sheet – What the World Needs to Know Now About the Emerging Superpower*, New York, Public Affairs, 2006.

Bernard, Cheryl, *Civil, Democratic Islam : Partners, Resources, and Strategies*, Santa Monica, Calif., RAND Corporation, 2003.

Birdsall, Nancy, Augusto de la Torre, *Washington Contentious : Economic Policies for Social Equity in Latin America*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace and Inter-American Dialogue, 2001.

Blank, Stephen, *After Two Wars : Reflections on the American Strategic Revolution in Central Asia*, Carlisle, Penn., Strategic Studies Institute, US Army War College, 2005.

Blustein, Paul, *And the Money Kept Rolling In (and Out) : Wall Street, the IMF, and the Bankrupting of Argentina*, New York, Public Affairs, 2005.

Bose, Sugata, *A Hundred Horizons : The Indian Ocean in the Age of Global Empire*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2006.

Bracken, Paul, *Fire in the East : The Rise of Asian Military Power and the Second Nuclear Age*, New York, HarperCollins, 1999.

Scanned with OKEN Scanner

Bradbury, Ray, *Fahrenheit 451*, New York, Ballantine, 1950. Ediţia în limba română: Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, trad. de Petre Solomon, Bucureşti, Leda, 2005.

Bradley, John R., *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis*, New York, Palgrave Macmillan, 2005.

Braudel, Fernand, *The Mediterranean and the World in the Age of Philip II*, 2 vol., trad. Sian Reynolds, Londra, Collins Sons and Harper and Row, 1972. Ediţia în limba română: *Mediterana şi lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I-VI, trad. de Mircea Gheorghe, Bucureşti, Meridiane, 1985-1986.

Bremmer, Ian, *The J Curve: A New Way to Understand Why Nations Rise and Fall*, New York, Simon and Schuster, 2006.

Bringing Down Barriers: Regional Cooperation for Human Development and Human Security, Central Asia Human Development Report, Bratislava, UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States, 2005.

Bronson, Rachel, *Thicker Than Oil: The United States and Saudi Arabia – A History*, New York, Oxford University Press, 2006.

Brown, Chris, *Sovereignty, Rights, and Justice: International Political Theory Today*, Cambridge, UK, Polity Press, 2002.

Brown, Lester, *Plan B 2.0.*, Washington, DC, Earth Policy Institute, 2006.

Brown, Michael, Sean Lynn-Jones, Steven Miller (ed.), *Debating the Democratic Peace*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1996.

Brzezinksi, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York, Basic Books, 1997. Ediţia în limba română: *Marea tablă de şah: supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice*, trad. de Aureliana Ionescu, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000.

Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1977.

Burgat, François, *Face to Face with Political Islam*, Londra, I.B. Tauris, 2003.

Burghart, Daniel L., Theresa Sabonis-Helf (ed.), *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the Twenty-first Century*, Washington, DC, Center for Technology and Security Policy, National Defense University, 2005.

Buruma, Ian, *Bad Elements: Chinese Rebels from Los Angeles to Beijing*, New York, Random House, 2001.

Buruma, Ian, Avishai Margalit, *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies*, New York, Penguin, 2004.

Buttimer, Anne, *Geography and the Human Spirit*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1993.

Buzan, Barry, *The United States and the Great Powers: World Politics in the Twenty-first Century*, Cambridge, UK, Polity Press, 2004.

Buzan, Barry, Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2003.

Scanned with OKEN Scanner

Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System III : The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World Economy, 1730-1840s*, San Diego, Calif., Academic Press, 1989.

Walt, Stephen M., *Taming American Power : The Global Response to US Primacy*, New York, W.W. Norton, 2005.

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Reading, Mass., Addison-Wesley, 1979.

Weatherford, Jack, *Genghis Khan and the Making of the Modern World*, New York, Crown, 2004.

Weimann, Gabriel, *Terror on the Internet : The New Arena, the New Challenges*, Washington, DC, United States Institute of Peace Press, 2006.

Weinstein, Michael M. (ed.), *Globalization : What's New ?*, New York, Columbia University Press, 2005.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1999.

West, Rebecca, *Black Lamb and Gray Falcon : A Journey Through Yugoslavia*, New York, Viking Press, 1941.

Wilkinson, Richard G., *The Impact of Inequality : How to Make Sick Societies Healthier*, Londra, Routledge, 2005.

Williams, William Appleman, *The Tragedy of American Diplomacy*, New York, W.W. Norton, 1959.

Wilson, Andrew, *The Ukrainians : Unexpected Nation*, New Haven, Conn., Yale University Press, 2000.

Wolfe, Alan, *Return to Greatness : How America Lost Its Sense of Purpose and What It Needs to Do to Recover It*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2005.

Wright, Robert, *Non-Zero : The Logic of Human Destiny*, New York, Vintage, 2000.

Yahuda, Michael, *The International Politics of the Asia-Pacific, 1945-1995*, Londra, Routledge, 1996.

Yang, Dali L., *Remaking the Chinese Leviathan : Market Transition and the Politics of Governance in China*, Stanford, Calif., Stanford University Press, 2004.

Yergin, Daniel, *The Prize : The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, New York, Free Press, 1993.

Yergin, Daniel, Thane Gustafson, *Russia 2010 and What It Means for the World*, New York, Random House, 1993.

Yongjin, Zhang, *China Goes Global*, Londra, Foreign Policy Centre, 2005.

Yuan-Tsung Chen, *The Dragon's Village : An Autobiographical Novel of Revolutionary China*, New York, Penguin, 1981.

Zakaria, Fareed, *The Future of Freedom : Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York, W.W. Norton, 2003.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Note

Introducere: relațiile dintre imperii

1. Michael Doyle defineşte imperiul ca „un sistem de interacţiuni între două entităţi politice, dintre care una, metropola dominantă, exercită controlul politic asupra politicii interne şi externe a celeilalte – suveranitatea ei efectivă – ca periferie subordonată a ei". Doyle, *Empires* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 1986), p. 12. Pentru o survolare academică succintă a teoriilor asupra înfloririi şi decăderii imperiilor, vezi Alexander Motyl, *Imperial Ends : The Decay, Collapse, and Revival of Empires* (New York, Columbia University Press, 2001). Imperiile sunt simbiotice şi în acelaşi timp explotatoare : ele adună resursele, dar răspândesc prosperitatea. Imperiile îşi impun legile şi cultura asupra provinciilor sale şi în acelaşi timp preiau tot ce este mai bun din ele. Fixează standarde pentru bunurile de pe pieţele lor şi îşi produc singure tehnologia pentru a se proteja împotriva controlului străin asupra resurselor lor. Când se prăbuşeşte un imperiu, altul nou se naşte. Aşa cum scrie Robert Kaplan, „încă din Antichitate, prăbuşirea imperiilor este o afacere murdară, dar cel mai bun antidot pentru haosul dezlănţuit a fost naşterea unor noi zone imperiale". Kaplan, *Imperial Grunts : The American Military on the Ground* (New York, Random House, 2005), p. 7.
2. Vezi Richard N. Rosecrance, „Who Will Be Independent ?", în *No More States ? Globalization, National Self-Determination, and Terrorism*, ed. Richard N. Rosecrance şi Arthur A. Stein (Lanham, Md., Rowman and Littlefield, 2006).
3. Charles Maier defineşte imperiul drept „o structură de guvernare teritorială întinsă" care subordonează „diverse grupuri etnolingvistice" şi este condusă preponderent de autoritatea executivă şi de elitele asociate. Maier, *Among Empires : American Ascendancy and Its Predecessors* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2006). Vezi şi Martin W. Lewis şi Karen E. Wigen, *The Myth of Continents : A Critique of Metageography* (Berkeley, University of California Press, 1997). Toynbee spunea că, pe măsură ce civilizaţiile înfloresc sau decad, ele „iradiază şi penetrează",

întâlnindu-se unele cu altele în spaţiu şi timp. Încorporarea Greciei de către Roma, contactele dintre civilizaţiile arabă, persană şi indiană, renaşterea elenismului în Evul Mediu târziu în Italia – toate acestea sunt exemple a ceea ce Toynbee a numit procesul de „înrudire şi afiliere" dintre civilizaţiile moarte şi succesoarele lor în scutece. Pentru o abordare a politicii mondiale din punctul de vedere al civilizaţiilor, vezi Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilisations and the Remaking of the World Order* (New York, Simon and Schuster, 1996).

4. Alexander Wendt a dovedit că statul mondial este inevitabil datorită teleologiei autoreglate a sistemului global, în care numărul de unităţi politice notabile scade cu timpul. Wendt, „Why a World State Is Inevitable", *European Journal of International Relations*, 9, nr. 4 (2003), pp. 491-542.
5. Aşa cum istoria este scrisă de câştigători, Kenneth Waltz a afirmat odată că şi „teoria politicii internaţionale este scrisă de către marile puteri ale unei epoci". Waltz, *Theory of International Politics* (Reading, Mass., Addison-Wesley, 1979), p. 73.
6. Aşa cum notează Robert Gilpin, „nici un stat nu a controlat vreodată complet un sistem internaţional". Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1981), p. 28.
7. John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (New York, Harcourt, Brace and Howe, 1920), pp. 14-15.
8. După cum scrie Kenneth Waltz: „Aşa cum natura are oroare de vid, şi politica internaţională are oroare de puterea neechilibrată". Waltz, „Structural Realism After the Cold War", *International Security*, 25, nr. 1 (vara 2000), p. 28.
9. O superputere îşi domină propria regiune şi este capabilă să-şi urmărească interesele la nivel global. Aşa cum a arătat Paul Bracken, puterea este „capacitatea de a iniţia evenimente la scară mondială". Bracken, *Fire in the East: The Rise of Asian Military Power and the Second Nuclear Age* (New York, HarperCollins, 1999). Puterea *hard* este dată de exercitarea forţei militare, a unor forme înrudite de intimidare şi coerciţie sau de intensificarea alianţelor militare şi a vânzărilor de arme. Puterea *soft* constă în manipulare economică şi creşterea influenţei prin comerţ şi ajutoare, cooperare diplomatică sporită prin tratate, pacte şi organizaţii şi integrare socială rezultată din migraţie şi din alte forme de schimb cultural. Vezi David A. Lake, „Hierarchy in International Relations: Authority, Sovereignty, and the New Structure of the World Politics", lucrare nepublicată, University of California at San Diego, 2005, şi Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York, Public Affairs, 2004).
10. Thomas Barnett recomandă şi el Statelor Unite să servească drept „Leviatan de serviciu", susţinând că soluţiile implementate de americani problemelor regionale ar fi preferabile (şi superioare) celor colective sau locale. Barnett, *The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-first Century* (New York, Putnam, 2004).

Scanned with OKEN Scanner

11. John J. Mearsheimer, „Back to the Future : Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, 15, nr. 4 (vara 1990), pp. 5-56.
12. Josef Joffe, „«Bismarck» or «Britain»? Toward an American Grand Strategy After Bipolarity", *International Security*, 19, nr. 4 (primăvara 1995), pp. 94-117.
13. După Samuel Huntington, crearea Uniunii Europene, şi nu ascensiunea Chinei a fost cel mai mare pas spre o coaliţie globală antihegemonică (citeşte : antiamericană). Huntington, „The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, martie-aprilie 1999. Vezi şi Barry Buzan, *The United States and the Great Powers : World Politics in the Twenty-first Century* (Londra, Polity Press, 2004), pp. 125-126.
14. Richard N. Rosecrance, *The Rise of the Trading State : Commerce and Conquest in the Modern World* (New York, Basic Books, 1986), pp. 17-18.
15. Pentru o discuţie a termenilor „superputere", „mare putere" şi „putere regională", vezi Buzan, *United States and the Great Powers*, cap. 5. O discuţie scurtă asupra ordinii emergente a relaţiilor internaţionale se găseşte în „A Geopolitical Detective Story", *The Economist*, 3 ianuarie 1998.
16. Pentru o discuţie asupra diferitelor tipuri de balansare dură, slabă sau asimetrică din lume după Războiul Rece, vezi T.V. Paul, James J. Wirtz şi Michel Fortmann (ed.), *Balance of Power : Theory and Practice in the Twenty-first Century* (Stanford, Calif., Stanford University Press, 2004).
17. Johanes Mattern, *Geopolitik : Doctrine of National Self-Sufficiency and Empire* (Baltimore, Johns Hopkins Press, 1942).
18. Lucrările majore ale lui Mackinder sunt „The Geographical Pivot of History", *Geographical Journal*, 23 (1904), pp. 421-437, *Democratic Ideals and Reality : A Study in the Politics of Reconstruction* (Londra, Constable, 1919) şi „The Round World and Winning the Peace", *Foreign Affairs*, iulie 1943.
19. Teoriile geopolitice de astăzi combină perspectiva originară, olimpiană a unui spaţiu dinamic al puterii cu un calcul modern al puterii, foarte cantitativ, care măsoară atât polaritatea (numărul de centri ai puterii), cât şi concentraţia (distribuţia puterii). Teoria stabilităţii hegemonice, de exemplu, susţine că o singură putere dominantă într-un sistem, cum au fost Roma sau Marea Britanie, controlează rezerva monetară globală, materiile prime şi produsele, în special cele mai profitabile produse, în timp ce asigură un management ferm al economiei globale şi oferă bunuri publice precum protejarea căilor de transport maritime. Dar suferind din cauza supraextinderii teritoriale şi a declinului economic al ţării, hegemonul nu poate controla mereu sistemul pe care îl susţine, astfel încât acesta este substituit, până la urmă, de un altul – însă, de obicei, doar după ce a avut loc un război. Vezi Gilpin, *War and Change in World Politics*. Şi pentru Gilpin, statul şi piaţa sunt două principii directoare ale societăţii internaţionale ; vezi *Political Economy of International Relations* (Princeton, Princeton University Press, 1987). În ce priveşte teoria sistemului mondial, şi ea are în vedere rolul

Scanned with OKEN Scanner

hegemonului şi al aliaţilor săi în dominarea economiei capitaliste globale, dar conflictului vertical dintre state îi adaugă o schismă orizontală a claselor economice. Această turnură marxistă susţine că nucleul lumii întâi, semiperiferia lumii a doua şi periferia lumii a treia nu se nasc din vreo moştenire a întârzierii, ci există din cauza exploatării, care se bazează pe o diviziune inegală a muncii la nivel global. Modernizarea şi dobândirea autonomiei faţă de structurile de control hegemonice sunt singurele mijloace de a scăpa de periferie şi de a migra spre centru. În acelaşi timp, dat fiind că ciclurile hegemonice urmează ciclurile economice, eroziunea dominaţiei economice a hegemonului poate fi prevăzută cu câteva decenii înainte, ca şi potenţiala sa îndepărtare de nucleul lumii întâi. Vezi Thomas R. Shannon, *Introduction to the World-System Perspective* (Boulder, Colo., Westview Press, 1989). O mare parte din teoria sistemului mondial este fundamentată de scrierile lui Immanuel Wallerstein; vezi lucrarea sa în trei volume *The Modern World-System* (New York, Academic, 1974-1989). O a treia şcoală de geopolitică, cu două ramuri numite teoria ciclului lung şi teoria valului lung, accentuează puterea navală şi inovaţia comercială în sectoarele economice cheie, ca şi concentrarea ambelor în mâinile unei singure „puteri globale". De-a lungul ultimului mileniu, valul puterii conducătoare s-a mişcat spre vest, din China dinastiei Song către mongoli, apoi spre India mogulilor, spre otomani, către oraşele-state italiene, apoi spre Spania, Portugalia, Olanda, Marea Britanie şi Statele Unite, dar fiecare a fost supus fazelor ascensiunii hegemonice, victoriei, maturităţii şi declinului. Vezi George Modelski şi William R. Thompson, *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Economics and Politics* (Columbia, University of South Carolina Press, 1995), Karen A. Rasler şi William R. Thompson, *The Great Powers and Global Struggle, 1490-1990* (Lexington, University of Kentucky Press, 1994), John Agnew şi Stuart Corbridge, *Mastering Space: Hegemony, Territory, and International Political Economy* (Londra, Routledge, 1995). Cea mai nouă dezvoltare a geopoliticii critice contrazice ontologia spaţială tradiţională din alte teorii, arătând că statul nu este un dat, ci mai degrabă o singură formă de organizare politică şi că resursele pot fi acumulate chiar şi dincolo de bogăţiile naturale ale unui stat. De asemenea, ea subliniază forţele simbolice, ca şi pe cele materiale, incluzând noile forme de putere *soft*. Niciodată nu a existat o singură formă de putere, iar imperiile şi-au folosit întotdeauna puterile în diferite combinaţii. Vezi Gearoid O'Tuathail, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space* (Londra, Routledge, 1996).

20. Arnold Toynbee, *Civilization on Trial* (Londra, Oxford University Press, 1948), pp. 8-9.

21. Definită tehnic, globalizarea cuprinde toate interacţiunile transfrontaliere – economice, politice sau culturale. Peter Marber, „Globalisation and Its Contents", *World Policy Journal*, iarna 2004-2005, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

22. Pentru o discuţie asupra sistemelor dinamice şi a teoriei complexităţii, vezi Robert Jervis, *System Effects : Complexity in Political and Social Life* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1997), cap. 1.
23. Vezi Michael M. Weinstein (coord.), *Globalization : What's New ?* (New York, Columbia University Press, 2005). În calitate de coordonator, Weinstein nu se arată părtinitor în ceea ce priveşte vreo definiţie a globalizării.
24. Vezi Pietra Rivoli, *The Travels of a T-Shirt in the Global Economy : An Economist Explores the Markets, Power, and Politics of World Trade* (New York, John Wiley and Sons, 2005).
25. Vezi Michael Doyle, „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", părţile 1 şi 2, în *Philosophy and Public Affairs*, 12, 3-4 (1983), pp. 205-235, 323-353 ; Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace : Principles for a Post-Cold War World* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1992), şi Michael Brown, Sean Lynn-Jones şi Steven Miller (coord.), *Debating the Democratic Peace* (Cambridge, Mass., MIT Press, 1996).
26. Richard N. Rosecrance, *The Rise of the Virtual State : Wealth and Poverty in the Coming Century* (New York, Basic Books, 2000).
27. David Rothkopf, „Values Conundrum : Will the US and China Play by the Same Rules ?", *Washington Post*, 11 iulie 2005.
28. Vezi Deepak Lal, *In Praise of Empires : Globalization and Order* (New York, Palgrave Macmillan, 2004).
29. Vezi Doyle, *Empires*, p. 71.
30. Toynbee, *Civilization on Trial*.
31. Cel mai recent raport al Consiliului Naţional de Informaţii al SUA afirmă abrupt : „Felul în care ne reprezentăm lumea anului 2020 se va schimba radical, categoriile de tip est şi vest, nord şi sud, aliniere şi nealiniere, dezvoltat şi în curs de dezvoltare urmând să devină învechite. Grupurile geografice tradiţionale îşi vor pierde în mod treptat proeminenţa în relaţiile internaţionale. Vor coexista o lume cu graniţe statale şi una a metropolelor, legate prin reţele de telecomunicaţii, comerţ şi finanţe. Competiţia pentru alegerea aliaţilor va fi mai deschisă, mai puţin strictă decât în trecut". *Mapping the Global Future* (Washington, DC, US National Intelligence Council, 2005).
32. Arnold Toynbee, *East to West : A Journey Round the World* (New York, Oxford University Press, 1958), p. 199. Teoria, ca atare, este psihologică, iar antropomorfizarea statelor este inerentă teoriei relaţiilor internaţionale. Însuşi modelul statului actor, folosit în influenta teorie a alegerii raţionale, presupune că ţările acţionează ca un *Homo economicus* ce-şi maximizează valorile. Însă raţionalitatea, aşa cum scrie Robert Keohane, este „mai degrabă o simplificare teoretic folositoare a realităţii decât o reflecţie veritabilă a acesteia". Keohane, *After Hegemony : Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1984),

Scanned with OKEN Scanner

p. 108. În anii '40, Hans Morgenthau scria: „Filosofia raţionalistă nu a înţeles nici natura umană, nici natura lumii sociale şi nici natura raţiunii înseşi. Ea nu îşi dă seama că natura umană are trei dimensiuni: cea biologică, cea raţională şi cea spirituală. Neglijând impulsurile biologice şi aspiraţiile spirituale ale omului, ea îşi reprezintă greşit funcţia pe care raţiunea o îndeplineşte în cadrul întregii existenţe omeneşti, distorsionează problema eticii, mai ales în domeniul politic, şi perverteşte ştiinţele naturale, transformându-le într-un instrument de salvare socială care nu li se potriveşte nici propriei lor naturi, nici naturii lumii sociale". Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics* (Chicago, University of Chicago Press, 1946), p. 5. Cercetătorii în ştiinţe sociale sunt atraşi de ideea de raţionalitate deoarece le permite să presupună că identităţile sunt fixe, că toţi oamenii practică acelaşi calcul al costurilor şi beneficiilor şi că deciziile importante trebuie luate pe baza unor astfel de calcule raţionale, ceea ce le sporeşte lor capacitatea de a prognoza. Vezi Jonathan Mercer, „Rationality and Psychology in International Politics", *International Organization*, 59 (iarna 2005), pp. 77-106.

33. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1999), p. 194. Wendt mai susţine că statele sunt organisme funcţionând ca agenţi de cogniţie colectivă, suprapuse indivizilor care le compun. Vezi „The State as a Person in International Theory", *Review of International Studies*, 30 (2004), pp. 289-316. În altă parte, el arată că statele „acţionează în mod diferit faţă de inamici decât faţă de prieteni, deoarece inamicii reprezintă o ameninţare la adresa lor, iar prietenii nu. Anarhia şi distribuţia puterii nu ne pot desluşi care e unul şi care celălalt". Vezi „Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organisation*, 46, nr. 2 (1992), pp. 396-397.
34. Vezi Abraham H. Maslow, „A Theory of Human Motivation", *Psychological Review* 50 (1943), pp. 370-396.
35. Numeroşi cercetători, printre care Amartya Sen şi autorii Raportului asupra Dezvoltării Umane din 2002, *Deepening Democracy in a Fragmented World*, susţin că democraţia este ea însăşi o componentă a bunăstării politice şi economice. Amartya Sen, *Development as Freedom* (Oxford, UK, Oxford University Press, 1999).
36. Robert Chase, Emily Hill şi Paul Kennedy au identificat nouă state-cheie care ar putea pune bazele unei prezenţe americane solide pe glob. Ei pun accentul pe statele care sunt sediul unor întreceri diplomatice între trei superputeri – adică ţări care nu sunt propriu-zis pro- sau antiamericane, ci mai degrabă potenţial pro-UE şi pro-China. Firește, dinamica intraregională afectează în mare măsură felul în care o întreagă regiune se raportează la cele trei superputeri. Chase, Hill şi Kennedy (coord.), *Pivotal States and US Policy: A New Strategy for US Policy in the Developing World* (New York, W.W. Norton, 1999).

Scanned with OKEN Scanner

37. Specialistul francez în demografie Alfred Sauvy a inventat termenul „lumea a treia" în 1952, afirmând că „această lume a treia ignorată, exploatată şi dispreţuită, asemenea stării a treia, vrea să devină şi ea ceva". Ca şi ţărănimea franceză de dinaintea Revoluţiei, subclasa globală a societăţilor sărace a subzistat de-a lungul tuturor modernizărilor, de la revoluţia industrială la revoluţia informaţională. Termenul nu sugerează progresul, ci deposedarea. Prim-ministrul indian Jawaharlal Nehru a preluat termenul pentru a distinge şi a da glas ţărilor marginalizate care aleseseră să nu se alieze nici cu Occidentul, nici cu Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece. În anii '70, lumea a treia a cerut Noua Ordine Economică Internaţională, care ar fi trebuit să producă o redistribuire mai echitabilă a bunurilor, inclusiv deplasarea unor industrii din Nord în Sud, preţuri care să sprijine exporturile ţărilor în curs de dezvoltare, tarife scăzute şi un puternic program alimentar internaţional. Dar Mişcarea de Nealiniere nu a făcut decât să cimenteze lipsa de relevanţă geopolitică a lumii a treia. (Urmaşa Mişcării de Nealiniere este astăzi grupul G-77 din cadrul Naţiunilor Unite.) Geograful Saul Cohen a descris America de Sud şi Africa drept „quartosfera marginalităţii" din cauza faptului că nu au nici o legătură cu economia globală. Astăzi, lumea a treia cuprinde America Centrală şi Caraibe, centrul continental şi zona Anzilor din America de Sud, cea mai mare parte a Africii şi a Asiei de Sud, unele părţi din lumea arabă, statele sudice ale Asiei Centrale şi o serie de state din Asia de Sud-Est – cele mai multe aflate în afara marilor răscruci geostrategice în care se găsesc ţările lumii a doua. Vezi Mohammed Ayoob, *The Third World Security Predicament : State Making, Regional Conflict, and the International System* (Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1995), Stephen D. Krasner, *Structural Conflict : The Third World Against Global Liberalism* (Berkeley, University of California Press, 1985).

38. Pentru discutarea bifurcaţiei ordinii economice internaţionale şi a mobilităţii ei ascendente sau descendente, vezi Branko Milanovic, *Worlds Apart : Measuring International and Global Inequality* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 2005), cap. 7.

39. Unul dintre mijloacele de a măsura progresul pe scara modernităţii este „statalitatea". Statalitatea se referă la capacitatea guvernului de a-şi manifesta puterea pornind de la funcţiile minime (bunuri publice, drepturi de proprietate, apărare), trecând prin cele intermediare (îndreptarea atenţiei către externalităţi, educaţie, reglementări, asigurări sociale) şi până la roluri mai active (politica industrială, redistribuirea bunăstării). Vezi Francis Fukuyama, *State-Building : Governance and World Order in the Twenty-first Century* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 2004). Acum patru decenii, Samuel Huntington scria în *Political Order in Changing Societies* că „cea mai importantă distincţie politică dintre ţări nu este forma lor de guvernământ, ci gradul lor de guvernabilitate. Diferenţele dintre democraţie şi dictatură sunt mai mici decât cele dintre ţările a căror politică

Scanned with OKEN Scanner

întruchipează consensul, comunitatea, legitimitatea, organizarea, eficienţa, stabilitatea şi ţările a căror politică nu are aceste calităţi".

40. Adam Przeworski şi Fernando Limongi, „Modernisation: Facts and Theories", *World Politics*, 49, nr. 2 (1997). În formularea lui Seymour Martin Lipset, „cu cât o duce mai bine o ţară, cu atât mai mari sunt şansele de a se democratiza".
41. Aşa cum avertiza Consiliul Naţional de Informaţii, „deşi cea mai mare parte a lumii se îmbogăţeşte, globalizarea va zgudui puternic statu-quoul, generând enorme convulsii economice, culturale şi, în cele din urmă, politice". *Global Trends 2015* (Washington DC, US National Intelligence Council, 2000).
42. Spykman, *The Geography of the Peace* (New York, Harcourt Brace, 1944), p. 41.
43. Regiunile pot fi definite drept zone geografice în interiorul cărora ţările au suficientă interdependenţă pentru a se diferenţia de alte regiuni, iar fiecare regiune este parte a sistemului global şi se raportează la dinamica colectivă a acestuia. Vezi Buzan, *United States and the Great Powers*, cap. 15.

I. Bruxelles: noua Romă

1. Vezi Barry Buzan şi Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (New York, Cambridge University Press, 2003), cap. 11, John J. Mearsheimer, „Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, 15, nr. 4 (vara 1990), pp. 5-56, şi John O'Loughlin, „Ordering the «Crush Zone»: Geopolitical Games in Post-Cold War Eastern Europe", în *Geopolitics and Globalization: The Changing World Political Map*, coord. Nurit Kliot şi David Newman (Londra, Frank Cass, 1999).
2. Ralf Dahrendorf, *Reflections on the Revolution in Europe* (New York, Crown, 1990).
3. După cum afirmă Malcolm Anderson, frontierele externe ale Europei s-au extins în acelaşi timp în care graniţele ei interne s-au prăbuşit. Anderson, *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World* (Londra, Polity Press, 1996), pp. 178-191.
4. Graham Bowley, „EU Turns Its Attention and Resources to East", *International Herald Tribune*, 18 iulie 2005.
5. Una dintre consecinţele nedorite ale industrializării rapide a Europei de Est e aceea că a încetinit proiectul european de reducere colectivă a emisiilor de gaze cu efect de seră.
6. Ann Metler, „A Two-Speed Europe, at Last", *Wall Street Journal Europe*, 9 iunie 2005.

Scanned with OKEN Scanner

7. Cooper scrie: „Uniunea Europeană postmodernă oferă o viziune a unui imperiu cooperativ, cu libertăţi comune şi cu o securitate comună, lipsit de dominaţia etnică şi de absolutismul centralizat care au caracterizat imperiile din trecut". Vezi Cooper, „The New Liberal Imperialism", *Guardian* (Manchester), 7 aprilie 2002. Acum un secol, H.D. Sedgwick dovedea, în acelaşi sens, după exemplul Romei, că „nu imperiul, ci federaţia este adevăratul pas politic către un sistem cosmopolit... cu legile sale etice, în locul sistemului nostru naţional, cu legile lui individualiste".
8. Aşa cum explică Franklin Foer, această transformare poate fi cel mai bine observată în cazul unui club de fotbal precum FC Barcelona, care se consideră superior celorlalte, dar fără sentimentul persistent al dominaţiei politice. Foer, *How Soccer Explains the World: An Unlikely Theory of Globalization* (New York, HarperCollins, 2004).
9. Uniunea Europeană seamănă cu o *foederatio* (federaţie) romană, dar e compusă dintr-un amestec neomedieval de autorităţi supranaţionale, naţionale şi regionale. Funcţionează asemenea unei republici compuse, cu separaţii de putere pe verticală şi orizontală. Vezi Andrew Moravcsik, „Despotism in Brussels? Misreading the European Union", *Foreign Affairs*, mai-iunie 2001, şi *Europe Without Illusions: The Paul-Henri Spaak Lectures, 1994-1999* (Lanham, Md., University Press of America, 2005), şi Ole Wæver, „Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation State Imperial Systems", în *The Geopolitics of Post-Wall Europe: Security, Territory, and Identity*, ed. Ola Tunander, Pavel Baev şi Victoria Ingrid Einagel (Oslo, International Peace Research Institute, 1997).
10. Richard N. Rosecrance, „Mergers and Acquisitions", *The National Interest*, vara 2005. Vezi şi Robert J. Lieber, *The American Era: Power and Strategy for the Twenty-first Century* (New York, Cambridge University Press, 2005), şi Chris Patten, *Cousins and Strangers: America, Britain, and Europe in a New Century* (New York, Times Book, 2006).
11. Timothy Garton Ash susţine că valorile şi credinţele americanilor şi europenilor se suprapun în proporţie de 85% şi că înşişi europenii antiamericani „măsoară America după idealul lor înalt a ceea ce înseamnă Europa". Garton Ash, *Free World* (New York, Random House, 2005), p. 216.
12. R. Nicholas Burns, „A Renewed Partnership for Global Engagement", consideraţii făcute la Dineul Galei anuale a Institutului European, Washington, DC, 15 decembrie 2005. La nivel diplomatic, Garton Ash arată că prietenia este numele dat „relaţiilor dintre oameni de stat şi, datorită dublei extinderi simbolice, relaţiilor dintre statele pe care aceştia le reprezintă". Garton Ash, *Free World*, p. 7. Aşa cum spune Christopher Coker, chiar şi presupusa ruptură filosofică dintre viziunile despre lume, hobbesiană în cazul americanilor şi kantiană în cazul europenilor, serveşte doar ca să demonstreze că ambele sunt, în esenţă, occidentale şi că deosebirile apar la nivelul mijloacelor, nu al scopurilor forţelor de coerciţie. Vezi Coker, *Empires in Conflict: The Growing Rift*

Scanned with OKEN Scanner

Between Europe and the United States, Whitehall Paper nr. 58 (Londra, Royal United Services Institute, 2003).

13. Robert Kagan, „Power and Weakness", *Policy Review*, iunie 2002.
14. T.R. Reid, *The United States of Europe : The New Superpower and the End of American Supremacy* (New York, Penguin, 2004).
15. Vezi Josef Joffe, *Überpower : The Imperial Temptation of America* (New York, W.W. Norton, 2006), cap. 3, şi Jeremy Rifkin, *The European Dream : How Europe's Vision of the Future Is Quietly Eclipsing the American Dream* (New York, Penguin, 2004).
16. Toynbee, *Civilisation on Trial*, p. 41.
17. Vezi *European Defense Integration : Bridging the Gap Between Strategy and Capabilities* (Washington, DC, Center for Strategic and International Studies, 2005), şi Seth G. Jones, *The Rise of European Security Cooperation* (New York, Cambridge University Press, 2006).

II. Involuția Rusiei

1. Vezi Rosemary S. Mapes, *Russian Nationalism and Russian Historiography, 1725-1854* (Washington, DC, Georgetown University Press, 1961) şi Daniel Rancour-Laferriere, *The Slave Soul of Russia : Moral Masochism and the Cult of Suffering* (New York, New York University Press, 1995).
2. Vezi Dmitri Trenin, „Russia Leaves the West", *Foreign Affairs*, iulie-august 2006, şi *The End of Eurasia : Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization* (Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2002). Aşa cum scrie şi Alexander Muzykantsky, „confuzia ideologică a elitei a fost trăsătura caracteristică a gândirii ruseşti de la prăbuşirea Uniunii Sovietice". Muzykantsky, „A Yardstick for Russia", *Russia in Global Affairs* 3, nr. 3 (iulie-septembrie 2005).
3. Andrew E. Kramer şi Steven Lee Myers, „Worker's Paradise Is Rebranded as Kremlin, Inc.", *New York Times*, 24 aprilie 2006.
4. Vezi Andres Aslund, „The Hunt for Russia's Riches", *Foreign Policy*, ianuarie-februarie 2006, şi David Hoffman, *The Oligarchs : Wealth and Power in the New Russia* (New York, Public Affairs, 2003).
5. Steven Lee Myers, „In Russia, the New Year's Holiday Becomes a Long Winter's Nap", *International Herald Tribune*, 8 ianuarie 2007.
6. Vezi Andrei Illarionov, „A Long-Term Project for Russia" şi Vladimir Mau, „Lessons from the Spanish Empire", ambele în *Russia in Global Affairs*, nr. 3 (iulie-septembrie 2005).

Scanned with OKEN Scanner

7. Keith C. Smith, „Gaz Promises", *Georgetown Journal of International Affairs*, iarna-primăvara 2007, pp. 51-58.
8. Vezi Rajan Menon şi Alexander J. Motyl, „The Myth of Russian Resurgence", *The American Interest*, primăvara 2007.

III. Ucraina: de la graniță la punte

1. În 1991, scrie Anna Reid, „ucrainenii şi-au câştigat independenţa prin neprezentare. Mulţi visaseră la independenţă, dar nimeni nu o aştepta; nimeni nu se pregătise pentru ea". Reid, *Borderland: A Journey Through the History of Ukraine* (Boulder, Colo., Westview, 1997), p. 217.
2. O mulţime de condiţii iniţiale nefavorabile – industrie grea necompetitivă, ţărănime demoralizată, dependenţă energetică, împărţire regională Est-Vest, incompetenţa elitelor – s-au combinat în Ucraina cu o guvernare ineficientă şi divizată, cu reforme prost concepute, cu o corupţie generalizată şi cu apatia populaţiei, „rezultând un sistem coerent logic, înclinat spre stagnare şi rezistent la schimbări". Alexander Motyl, „Ukraine, Europe, and Russia: Exclusion or Dependence?", în *Ambivalent Neighbours: The EU, NATO, and the Price of Membership*, ed. Anatol Lieven şi Dmitri Trenin (Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2003), p. 19.
3. Un autor descrie sistemul lui Kucima drept „autoritarism competitiv", în care instituţiile cu patronaj informal permit rivalelor să acumuleze capital şi adepţi pentru ca, în cele din urmă, să se ridice împotriva autorităţii. Vezi Lucan Way, „Kuchma's Failed Authoritarianism", *Journal of Democracy*, 16, nr. 2 (aprilie 2005).
4. Rudolf Kjellen, *Die politische Probleme des Weltkrieges* (Leipzig, 1916).
5. Aşa cum arată Andrew Wilson, ruşii sunt încă educaţi în sensul credinţei că vechea Rusie (kieveană) rămâne o singură ţară. Wilson, *The Ukrainians: Unexpected Nation* (New Haven, Conn., Yale University Press, 2000).
6. Michael Meyer, „Ukraine: Stranded Between Two Worlds?", *World Policy Journal*, primăvara 2005.
7. Vasily Aksyonov, *The Island of Crimea* (New York, Vintage, 1984), p. 40.
8. SUA au învăţat o lecţie asemănătoare. Cei mai buni specialişti în probleme de democraţie din cadrul National Democratic Institute (NDI) s-au dovedit a fi activiştii din ţările care tocmai experimentaseră tranziţii, chiar şi eşuate sau stagnante. În 1992, NDI trimitea deja filipinezi în Zambia şi bulgari în Yemen şi Indonezia. Personalul NDI este astăzi extrem de divers din punct de vedere etnic.

Scanned with OKEN Scanner

9. Pamela Hyde Smith, *Moldova Matters: Why Progress Is Still Possible on Ukraine's Southwestern Flank*, Atlantic Council Occasional Paper, martie 2005.
10. Reprodus de Timothy Garton Ash şi citat în Slavenka Drakuli, *Café Europa: Life After Communism* (Londra, Penguin, 1996).

IV. Balcanii: problematici răsăritene

1. Citat în Nicholas Wood, „Can an Iron Fist Put Power in Bosnia's Hands?", *New York Times*, 5 noiembrie 2005.
2. Jack Snyder, *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict* (New York, W.W. Norton, 2000) şi Barnett R. Rubin şi Jack Snyder (ed.), *Post-Soviet Political Order: Conflict and State-Building* (Londra, Routledge, 1998).
3. „The Inflexibility Trap: Frustrated Societies, Weak States, and Democracy", UNDP Issues Paper, United Nations Development Program, Bratislava, 2002.
4. În ciuda structurilor economice şi demografice asemănătoare ale României şi Poloniei, România nu se învecinează cu Germania şi, de aceea, nu a primit prea mult sprijin din partea UE la începutul anilor '90. Tineretul român, asemenea celui nord-african, nu dorea să rămână în ţară. În timp ce comerţul polonez a avut o turnură de 180 de grade, ajungând la un nivel de 70% cu Europa şi 3% cu Rusia, conducătorii României au guvernat prin ordonanţe de urgenţă şi prin populism de tip latino-american, readucând ţara la nivelul agriculturii de subzistenţă şi fixând-o la statutul celei mai mari societăţi rurale din Europa.
5. Acum un mileniu, Bulgaria concura cu Serbia pentru dominaţia regională, înainte ca ambele să cedeze în faţa otomanilor. După ce a întors armele în al doilea război mondial, Bulgaria a devenit atât de supusă Uniunii Sovietice, încât i-a propus în 1973 să o integreze Uniunii. Primul deceniu de independenţă a fost marcat de stagnare, înregistrându-se repetate voturi de protest, care au dus la întoarcerea regelui exilat ca prim-ministru. Incapabilă să păstreze acelaşi nivel de industrializare ca în timpul Războiului Rece fără sprijin sovietic, Bulgaria a experimentat ceea ce un analist numeşte o „dez-dezvoltare", în timpul căreia „Estul a devenit Sudul". Doar datorită procesului european de preaderare situaţia a început să se îmbunătăţească. Salariile au crescut, preţurile s-au stabilizat prin conectarea monedei naţionale la euro. Vezi Rossen Vassilev, „De-Development Problems in Bulgaria", *East European Quarterly*, 22 septembrie 2003.
6. După părerea a doi experţi în războaiele balcanice, Grupul de Contact format pentru a stabiliza conflictul incipient „amintea de politica Marilor Puteri din secolul al XIX-lea... Discuţiile despre Bosnia erau simple exerciţii prin care se

Scanned with OKEN Scanner

reglau relaţiile între membrii Grupului de Contact şi se fixau poziţiile acestora în cadrul noii ordini politice, şi nu dialoguri despre zona în cauză sau despre locuitorii ei". Allan Little şi Laura Silber, *Yugoslavia: Death of a Nation* (New York, Penguin, 1995), p. 336.

7. Timothy Garton Ash, „The Sultanate of Europe", *Los Angeles Times*, 14 aprilie 2005.
8. Vezi Ivo Andric, *The Days of the Consuls* (Belgrad, Dereta, 2000).
9. Europa putea face mai multe în sprijinul opoziţiei anti-Milošević, deoarece simpla nepopularitate a conducătorilor este un factor mult mai important pentru înlăturarea lor decât existenţa sau dezvoltarea unei clase de mijloc. Vezi Michael McFaul, „Transition from Postcommunism", *Journal of Democracy*, 16, nr. 3 (iulie 2005), pp. 5-19.
10. „A Tale of Two Slavic States", *The Economist*, 3 iunie 2006, p. 53.
11. E. Wayne Merry, „Therapy's End: Thinking Beyond NATO", *The National Interest*, iarna 2003-2004.
12. Acest climat de slăbiciune şi frustrare a condus cea de-a treia Comisie Internaţională a Balcanilor din 2005 să declare regiunea ca fiind „la distanţă egală între eşec şi succes", adăugând că, „dacă guvernarea neocolonială europeană se blochează şi mai mult, acest lucru va spori nemulţumirea economică, va stânjeni din punct de vedere politic proiectul european şi, mai presus de toate, va fi văzut de către electoratul european ca pe o povară financiară şi morală imensă şi inutilă". Comisia Europeană a Balcanilor, *The Balkans in Europe's Future* (Sofia, Bulgaria, Centre for Liberal Strategies, 2005), p. 7, 11.
13. Vezi Elizabeth Pond, *Endgame in the Balkans: Regime Change, European Style* (Washington DC, Brookings Institution Press, 2006).
14. *Breaking Out of the Balkan Ghetto: Why IPA Should Be Changed*, European Stability Initiative, iunie 2005.
15. Dimitri Obolensky, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500-1453* (New York, Praeger Publishers, 1971), 4 (hartă).

V. Turcia: mărşăluind spre Est şi spre Vest

1. Vezi Christopher Caldwell, „The East in the West", *New York Times Magazine*, 25 septembrie 2005. Se aşteaptă ca populaţia Turciei şi a Rusiei să ajungă aproape egale în următorii treizeci de ani.
2. Termenul a fost folosit pentru prima dată în acest sens de către Jacques Le Goff, citat în Jacques Pilet, „Geboren im Mittelalter", *Cicero*, noiembrie 2005, pp. 24-26.

Scanned with OKEN Scanner

3. Nu NATO, ci UE este cea care contribuie la soluţionarea disputei cipriote, prin presiunile făcute asupra Turciei pentru ca aceasta să permită acostarea vaselor şi aterizarea avioanelor din Cipru.
4. Fiona Hill şi Omer Taspinar, „Turkey and Russia: The Axis of Excluded?", *Survival*, primăvara 2006.
5. Soner Kagaptay, „Why Are the Turks Hesitating on Iraq?", *Policy Watch*, nr. 704, Washington Institute for Near East Policy, 27 ianuarie 2003.
6. Mark Parris, „Allergic Partners: Can US-Turkish Relations Be Saved?", *Turkish Policy Quarterly*, 5, nr. 1 (primăvara 2005).
7. Vezi raportul *Islamic Calvinists: Change and Conservatism in Central Anatolia*, European Stability Initiative, septembrie 2005.
8. Citat în Salman Rushdie, „How Can a Country That Victimizes Its Greatest Living Writer Also Join the EU?", *The Times* (Londra, 14 octombrie 2005).
9. Şi în 1970, şi în 1980, armata turcă a preluat puterea şi imediat a redat-o unui guvern civil, ceea ce i-a crescut popularitatea. Vezi Ersel Aydinli, Nihat Ali Özcan şi Dogan Akyaz, „The Turkish Military's March Toward Europe", *Foreign Affaires*, ianuarie--februarie 2006.
10. Vezi Stephen Kinzer, *Crescent and Star: Turkey Between Two Worlds* (New York, Farrar, Straus and Giroux, 2001). Aşa cum arată Soli Özel, mari lideri turci, de la fostul prim-ministru şi apoi preşedinte Turgut Özal până la islamistul Recep Tayyip Erdoğan, au numit calitatea de membru al UE „agentul transformării Turciei dintr-o democraţie cu pete şi neliberală din prea multe puncte de vedere într-un exemplar bine dezvoltat din rasa liberal democrată". Özel, „After the Tsunami", *Turkish Policy Quarterly*, 3, nr. 1 (primăvara 2003).
11. Andrew Mango *The Turks Today* (Londra, Overlook Press, 2005).
12. După cum scrie Hugh Pope, „cei mai mulţi islamişti turci nu se mai îndepărtează decât rareori de consensul naţional, care nu mai doreşte legea islamică *sharia*. Şi cu cât se apropie mai mult de acest consens, cu atât sunt mai plini de succes". Pope, *Sons of the Conquerors: The Rise of the Turkic World* (Londra, Overlook Press, 2005), p. 277.
13. Vezi Charles King, *The Black Sea: A History* (Londra, Oxford University Press, 2004).
14. Ronald D. Asmus şi Bruce P. Jackson, „The Black Sea and the Frontiers of Freedom", *Policy Review*, iunie 2004.

Scanned with OKEN Scanner

VI. Coridorul caucazian

1. Alexander Rondeli, „Russia and Georgia: Asymmetrical Neighbors", în *Central Asia and South Caucasus Affairs*, coord. Boris Rumer şi Lan Sim Yee (Tokyo, Sasakawa Peace Foundation, 2003).
2. Eduard Ponarin şi Irina Kouznetsova-Morenko, „Russia's Islamic Challenge", *Georgetown Journal of International Affairs*, vara-toamna 2006, pp. 21-28.
3. International Finance Corporation şi Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare au contribuit cu o mare parte din cele patru miliarde necesare realizării conductei BTC. Operatorul principal, British Petroleum, controla 30%, alţi parteneri majori fiind firmele americane Unocal şi Chevron (care mai târziu au fuzionat), Statoil din Norvegia, Eni SpA din Italia, compania de stat TPAO din Turcia şi SOCAR Azerbaidjan.
4. Citat în Kim Murphy, „Kaspian Sea Pipeline Has Its Origine in Murkey Watters", *Los Angeles Times*, 27 iunie 2005.
5. Fiona Hill, „Beyond the Colored Revolution", discurs de deschidere a celei de-a şasea Conferinţe Anuale a Societăţii de Studii Central-Eurasiatice, Universitatea din Boston, 30 septembrie 2005.
6. Svante E. Cornell *et al.*, *Regional Security in the Southern Caucasus: The Role of NATO* (Washington, DC, Central Asia-Caucasus Institute, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, 2004).
7. În anii '90, diaspora armeană a făcut un lobby încununat de succes pentru sancţionarea Azerbaidjanului de către Statele Unite, cu ajutorul controversatei secţiuni 907 din Iran Lybia Sanctions Act (ILSA).
8. Războaiele ruso-iraniene din 1813 şi 1828 i-au despărţit pe azeri din punct de vedere geografic. Azerbaidjanul de astăzi cuprinde doar un sfert din populaţia azeră, 35 de milioane de azeri locuind în nordul Iranului (şi reprezentând o treime din populaţia ţării). Afshin Molavi arată că binevoitorul Şah persan Safavid, din secolul al XVI-lea, era azer, iar oraşul său reşedinţă, Tabriz, a fost centrul mişcării progresiste constituţionale de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Molavi, *The Soul of Iran: A Nations's Journey to Freedom* (New York, W.W. Norton, 2005), p. 211.
9. Vezi Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York, Basic Books, 1997).
10. Vezi Thomas Goltz, *Azerbaidjan Diary: A Rogue Reporter's Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic* (Armonk, NY, M.E. Sharpe, 1998).
11. Vezi *How Freedom Is Won: From Civic Resistance to Durable Democracy*, Freedom House, 2005.

Scanned with OKEN Scanner

VII. Drumul Mătăsii şi Marele Joc

1. Peter Hopkirk, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia* (Londra, Codansha International, 1992), p. 466.
2. După cum scrie Jack Weatherford, imperiul lui Ginghis-Han „se întindea din tundra înzăpezită a Siberiei până în câmpiile însorite ale Indiei, din orezăriile jilave ale Vietnamului până în câmpiile pline de grâne ale Ungariei şi din Coreea până în Balcani... [El] a deschis drumuri comerciale într-o zonă de negoţ liber, care se întindea pe două continente... El a organizat oraşele comerciale disparate şi lâncede aflate de-a lungul Drumului Mătăsii, transformându-le în cea mai mare zonă comercială liberă din istorie". Weatherford, *Genghis Khan and the Making of the Modern World* (New York, Crown, 2004), pp. xviii-xix.
3. Hopkirk, *Great Game*, p. 231 ; vezi şi Karl E. Meyer şi Shareen B. Brysac, *Tournament of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Central Asia* (New York, Counterpoint, 2000).
4. Vezi R. James Ferguson, „China and the Emerging Eurasian Agenda: From Special Interests to Strategic Cooperation", Centrul pentru Studii Culturale şi Economice Est-Vest, lucrarea nr. 8, decembrie 2001 ; Matthew Oresman, „Beyond the Battle of Talas" şi „China's Reemergence in Central Asia", ambele în *In the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the Twenty-first Century*, coord. Daniel L. Burghart şi Theresa Sabonis-Helf (Washington, DC, Center for Technology and Security Policy, National Defense University, 2005).
5. Aşa cum a afirmat Bill Gates, „este vorba despre puterea *soft* şi strategică şi despre relaţiile diplomatice... în timp ce China explorează şi rezolvă vechile conflicte, încercând să stabilească un tip benign de hegemonie". Citat de Howard W. French, „China Moves Toward Another West: Central Asia", *New York Times*, 28 martie 2004.
6. Joseph F. Fletcher, „China and Central Asia, 1368-1884", în *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, coord. John R. Fairbank (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1968).

VIII. Rusia care a fost

1. Fen Montaigne, *Reeling in Russia: An Angler's Paradise* (New York, St. Martin's Press, 1998).
2. Geoffrey Hosking, *Russia and the Russians: A History* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2002).

Scanned with OKEN Scanner

3. Vezi Fiona Hill şi Clifford Gaddy, *The Siberian Curse : How Communism Planners Left Russia out in the Cold* (Washington, DC, Brookings Institution Press, 2003) şi Harm de Blij, *Why Geography Matters : Three Challenges Facing America : Climate Change, the Rise of China, and Global Terrorism* (New York, Cambridge University Press, 2005), p. 240.
4. Oblastele ruse afectate sunt Krasnoiarsk, Amur, Irkutsk, Trans-Baikal şi Magadan. Vezi Friends of the Earth, *Plundering Russia's Far Eastern Taiga : Illegal Lodging, Corruption, and Trade*, iulie 2000.
5. Pentru o discuţie asupra scenariilor de dezvoltare demografică sino-ruse din Extremul Orient, vezi Olga Oliker şi Tanya Charlick-Paley, *Assessing Rusia's Decline : Trends and Implications for the United States and the US Air Force* (Santa Monica, Calif., RAND Corporation, 2002), cap. 5. La începutul Războiului Rece, George Kennan vedea relaţia sino-rusă ca pe una în care „o mare putere militară, contiguă pe o distanţă de 6.400 km cu frontiera terestră a Chinei... va avea cu siguranţă partea sa de influenţă în consiliile acelei ţări". Însă acest rol s-a inversat astăzi. Kennan, *American Diplomacy* (1951 ; reed. Chicago, University of Chicago Press, 1984).
6. Michael Schuman, „The New El Dorado", *Time*, 7 august 2006.
7. Mikhail Alexseev, „The Chinese Are Coming : Public Opinion and Threat Perception in the Russian Far East", memoriu politic PONARS nr. 184, ianuarie 2001.
8. Christopher Andrews şi Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way : The KGB and the Battle for the Third World* (New York, Basic Books, 2005), pp. 279-280.
9. Gaye Christofferson, „The Dilemmas of China's Energy Governance : Recentralization and Regional Cooperation", *China-Eurasia Forum Quarterly*, 3, nr. 3 (noiembrie 2005), pp. 55-80.
10. Pauline Jones Luong (coord.), *The Transformation of Central Asia : States and Societies from Soviet Rule to Independence* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 2004).
11. Oliver Roy, *The New Central Asia : The Creation of Nations* (New York, New York University Press, 2000).
12. Gregory Gleason, „Reform Strategies in Central Asia : Early Starters, Late Starters, and Non-Starters", în *In the Tracks of Tamerlane*, coord. Burghart şi Sabonis-Helf.
13. Mancur Olson, „Dictatorship, Democracy, and Development", *American Political Science Review*, 87, nr. 3 (septembrie 1993).
14. Vezi Anders Aslund, *Building Capitalism : The Transformation of the Former Soviet Bloc* (New York, Cambridge University Press, 2001) şi *Sustaining Growth in Uncertain Times*, raport la Summitul Economic al Eurasiei din 2002, Forumul Economic Mondial.

Scanned with OKEN Scanner

IX. Tibet şi Xinjiang: noua cortină de bambus

1. Ideea a fost exprimată de Mahnaz Z. Ispahani: „Drumurile şi căile ferate caracterizează încă întinderea teritorială şi capacităţile fizice ale unui stat şi sunt esenţiale pentru atingerea potenţialului său politic, economic şi militar". Ispahani, *Roads and Rivals: The Political Uses of Access in the Borderlands of Asia* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 1989), pp. xii, 3.
2. Aşa cum declară un manifest recent al guvernului chinez: „Din timpul dinastiei Han (206 î.Hr. – 24 d.Hr.), Xinjiang-ul a fost o parte inseparabilă a poporului nostru chinez, unitar şi multietnic".
3. Ross Terrill, *The New Chinese Empire: And What It Means for the United States* (New York, Basic Books, 2003), p. 54.
4. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*. Vezi şi Robert Harkavy, „Strategic Geography and the Greater Middle East", *Naval War College Review*, toamna 2001.

X. Kazahstan: „Fericirea înseamnă mai multe conducte"

1. Mulţi cercetători vorbesc astăzi despre această regiune numind-o „Asia Interioară". Vezi textele din Robert Legvold (coord.), *Thinking Strategically: The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus* (Cambridge, Mass., American Academy of Arts and Sciences, 2003).
2. Kassymzhomart Tokaev, *Meeting the Challenge* (Redding, Conn., Begell House, 2004).
3. Stephen Blank, „China, Kazakh Energy, and Russia: An Unlikely Menage à Trois", *China-Eurasia Forum Quarterly*, 3, nr. 3 (noiembrie 2005), p. 101.
4. Steve LeVine, *The Oil and the Glory: The Pursuit of Empire and Fortune on the Caspian Sea* (New York, Random House, 2007).
5. Taleh Ziyadov, „Prospects of Caspian Gas and Its Potential Markets", *Central Asia and the Caucasus Journal*, 29, nr. 5 (2004).
6. Johannes Linn şi David Tiomkin, *Economic Integration of Eurasia: Opportunities and Challenges of Global Significance* (Varşovia, Centrul pentru Cercetări Sociale şi Economice, 2005).
7. Vezi Paul Starobin, „Sultan of the Steppes", *Atlantic Monthly*, decembrie 2005.
8. Pentru o discuţie a tendinţelor economice şi a scenariilor pentru întreaga regiune, vezi Malcolm Dowling şi Ganeshan Wignarajan, „Central Asia's Economy: Mapping Future Prospects to 2015", Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Paper, iulie

Scanned with OKEN Scanner

2006, Alan Rousso, „Escaping the Resource Trap: Market Reform and Political Governance in the Resource Rich Countries of Eurasia", *China-Eurasia Forum Quarterly*, 4, nr. 3 (toamna 2006), pp. 3-14, şi *Republic of Kazakhstan: Selected Issues*, IMF Country Report nr. 04/362, noiembrie 2004.

9. Fiona Hill, „Whither Kazakhstan?", *The National Interest*, 20 septembrie 2005.
10. Vezi *Kazakhstan: Reducing Nuclear Dangers, Increasing Global Security*, Nuclear Threat Initiative, 2004; şi Nursultan Nazarbayev, *Epicenter of Peace* (Hollis, NH, Puritan Press, 2001).
11. În cele din urmă, el a câştigat 90% din voturi, cu o participare la vot de 75%.

XI. Kîrgîzstan şi Tadjikistan: suverane peste tot, stăpâne peste nimic

1. Alexander Cooley, „Depoliticizing Manas: The Domestic Consequence of the US Military Presence in Kyrgyzstan", PONARS Policy Memo, nr. 362, februarie 2005.

XII. Uzbekistan şi Turkmenistan: bărbaţi care se poartă urât

1. Assel Rustemova, „National Identities of Central Asia States and Their Impact on the Prospects for Regional Integration", lucrare inedită prezentată în cadrul International Studies Association, San Diego, martie 2006.
2. Ordinele sufiţilor naqshbandi au jucat, în cele din urmă, un rol important în mişcările naţionaliste. Vezi Chris Seiple şi Joshua White, „Uzbekistan and the Central Asian Crucible of Religion and Security", în *Religion and Security: The New Nexus in International Relations*, coord. Chris Seiple şi Dennis R. Hoover (Lanham, Md., Rowman and Littlefield, 2004).
3. Martha Olcott, *Central Asia's Second Chance* (Washington, DC, Carnegie Endowment for the International Peace, 2005), p. 207.
4. Vezi „The IMU and the Hizb-ut-Tahrir: Implication of the Afghanistan Campaign", Central Asia Briefing, International Crisis Group, 30 ianuarie 2002; Zenyo Baran, „Fighting the War of Ideas", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2005, 68, şi *Hizb ut-Tahrir: Islam's Political Insurcency* (Washington, DC, Nixon Center, 2004).

Scanned with OKEN Scanner

5. Martha Brill Olcott şi Bakhtiar Babajanov, „The Terrorist Notebooks", *Foreign Policy*, martie-aprilie 2003.
6. Tiffany Petros, „Islam in Central Asia: The Emergence and Growth of Radicalism in the Post-Communist Era", în *In the Tracks of Tamerlane*, coord. Burghart şi Sabonis-Helf.
7. Cris Seiple, „Uzbekistan and the Bush Doctrine", *Review of Faith and International Affairs*, 3, nr. 2 (toamna 2005).
8. Dana Priest, *The Mission: Waging War and Keeping Peace with America's Military* (New York, W.W. Norton, 2003), p. 108.
9. Sylvia W. Babus, „Democracy-Building in Central Asia Post-September 11", în *In the Tracks of Tamerlane*, coord. Burghart şi Sabonis-Helf.
10. Alexander Cooley, „Base Politics", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2005, pp. 79-92.
11. Olcott, *Central Asia's Second Chance*, p. 100.
12. Therese Sabonis-Helf, „The Rise of the Post-Soviet Petro-States: Energy Exports and Domestic Governance in Turkmenistan and Kazakhstan", în *In the Tracks of Tamerlane*, coord. Burghart şi Sabonis-Helf.
13. În 2005, un studio de fezabilitate realizat de Banca Asiatică de Dezvoltare a dovedit că conducta este viabilă din punct de vedere comercial.
14. Kathleen J. Hancock, „Escaping Russia, Looking to China: Turkmenistan Pins Hopes on China's Thirst for Natural Gas", *China-Eurasia Forum Quarterly*, 4, nr. 3 (toamna 2006), pp. 67-87.

XIII. Afganistan şi Pakistan: îmblânzirea sudului Asiei Centrale

1. Vezi Olga Oliker şi David A. Shlapak, *US Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles*, Santa Monica, Calif., RAND Corporation, 2005. Abia în 2006 şi-a vindecat America contradicţia geografică; Pentagonul includea această regiune în Centrul său de Comandă (CENTCOM), iar Departamentul de Stat o repartizase biroului său pentru Europa.
2. Citat în Ispahani, *Roads and Rivals*, p. 117.
3. Rachel Morajee, „Narcotecture in Afghanistan", *Monocle*, nr. 5, 2007.
4. Elizabeth Rubin, „In the Land of the Taliban", *New York Times Magazine*, 22 octombrie 2006.
5. Spărgând bariera munţilor, autostrada Karakoram „a schimbat balanţa politicii geografice a subcontinentului". Ispahani, *Roads and Rivals*, pp. 151, 201. Mai

Scanned with OKEN Scanner

mult, fostul aliat diplomatic al Indiei, Uniunea Sovietică, nu mai există, ca să protesteze la adresa cooperării militare sino-pakistaneze de-a lungul autostrăzii Karakoram.

6. Vezi Husain Haqqani, „Counter-Terrorism or Bounty Hunting", *Nation* (Pakistan), 8 noiembrie 2006, şi Mansour Ijaz, „Musharrafistan", *Wall Street Journal*, 19 septembrie 2006.
7. Ziad Haider, „Sino-Pakistan Relations and Xinjiang's Uyghurs: Politics, Trade, and Islam Along the Karakoram Highway", *Asian Survey*, iulie-august 2005, pp. 522-545.
8. Ayesha Siddiqa, *Military, Inc.: Inside Pakistan's Military Economy* (Londra, Pluto Press, 2007).

Concluzie. Schimbare de atitudine

1. Vezi Frederick Starr, „A «Greater Central Asia Partnership» for Afghanistan and Its Neighbors", Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, martie 2005.
2. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, p. 114.
3. Bates Gill şi Matthew Oresman, *China's New Journey to the West: China's Emergence in Central Asia and Implications for US Interests*, raport al CSIS Freeman Chair în China Studies, august 2003.
4. Linn şi Tiomkin, *Economic Integration of Eurasia*, fig. 17.

XIV. Noile reguli ale jocului

1. Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America; Five Centuries of the Pillage of a Continent* (New York, Monthly Review Press, 1973), p. 11.
2. Peter H. Smith, *Talons of the Eagle: Dinamics of US-Latin American Relations* (New York, Oxford University Press, 1996), p. 17.
3. Noile state au fost consolidate pe rămăşiţele Imperiului Spaniol, după principiul *uti possidetis* („dacă posezi"), ceea ce înseamnă că graniţele sunt definite în funcţie de cel care le controlează la sfârşitul războiului.
4. Notele lui John Hay despre „Porţile Deschise" formulau scopul asigurării unor drepturi egale de acces comercial peste mări, mai ales în China, păstrând în acelaşi timp integritatea teritorială şi pe cea administrativă. Vezi William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy* (New York, W.W. Norton, 1959), p. 50.

Scanned with OKEN Scanner

5. Aşa cum arată William Appleman Williams, ideologia lui Wilson era în mod esenţial una liberală, şi nu mercantilistă, deoarece presupunea o armonizare a intereselor. Williams, *Tragedy of American Diplomacy*, p. 95.
6. Smith, *Talons of the Eagle*, 62.
7. *Ibidem*, p. 134.
8. *Ibidem*, p. 151.
9. Fernando Henrique Cardoso, *Charting a New Course: The Politics of Globalization and Social Transformation*, coord. Mauricio A. Font (Lanham, Md., Rowman and Littlefield, 2001), p. 122.
10. Moises Naim, „The Lost Continent", *Foreign Policy*, februarie 2004.
11. Galeano, *Open Veins of Latin America*, p. 255.
12. Vezi Tomoe Funakushi şi Claudio Loser, *China's Rising Economic Presence in Latin America*, Inter-American Dialogue, 2005, p. 2, şi „Magic, or Realism?", *The Economist*, 29 decembrie 2004.
13. Andrew şi Mitrokhin, *World Was Going Our Way*, p. 27.
14. Vezi Cynthia A. Watson, depoziţie în faţa Western Hemisphere Subcomitee of the House of Representatives Committee on Foreign Affairs, 6 aprilie 2005.
15. Între 60 şi 90% din PIB-ul Americii Latine (în funcţie de ţară) derivă din exportul de materii prime. După cum se observă într-un raport recent al UNDP, „bogăţia generată prin exporturi de petrol şi minerale poate fi nefastă pentru creştere, pentru democraţie şi pentru dezvoltare". *Human Development Report 2005*, United Nations Development Program, p. 124.
16. Funakushi şi Loser, *China's Rising Economic Presence*, pp. 3, 8.
17. Pentru o discuţie asupra percepţiilor şi realităţilor implicării Chinei în America Latină, vezi Sam Logan şi Ben Bain, „China's Entrance into Latin America: A Cause for Worry?", *IRC Americas*, 24 august 2005.
18. Vezi Antoni Estevadeordal, Dani Rodrik, Alan M. Taylor şi Andres Velasco (coord.), *Integrating the Americas: FTAA and Beyond* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2004), Pamela K. Starr, „Pax Americana in Latin America: The Hegemony Behind Free Trade", în *Between Compliance and Conflict: Between East Asia, Latin America, and the „New" Pax Americana*, coord. Jorge I. Dominguez şi Byung Cook Kim (New York, Routledge, 2005), pp. 85-86.
19. Spre deosebire de UE, FTAA nu creează legături formale între pieţele deschise, guvernarea democratică şi echitatea socială. În ciuda nivelului scăzut pe care îl impun, discuţiile din cadrul FTAA continuă, deoarece nici o parte nu vrea să fie considerată insuficient implicată. Ca atare, vor continua să aibă eşecuri din cauza condiţiilor pe alese, de tip „cantină", care au creat un labirint de reguli, şi nu o veritabilă piaţă

Scanned with OKEN Scanner

liberă. Vezi Jorge I. Dominguez, „Bush Administration Policy : A View Toward Latin America", *ReVista*, primăvara-vara 2005, p. 4.

20. În toată America Latină, PIB-ul real pe cap de locuitor a fost în 2003 la fel de mare ca în 1980, dar nivelul sărăciei a înregistrat o creştere în toată această perioadă. Vezi Marianne Fay (coord.), *The Urban Poor in Latin America (Directions in Development)* (Washington, DC, International Bank for Reconstruction and Development, World Bank, 2005) şi De Ferranti *et al.* (coord.), *Inequality in Latin America and the Carribean : Breaking with History ?* (Washington, DC, International Bank for Reconstruction and Development, World Bank, 2005).
21. Nancy Birdsall şi Augusto de la Torre, *Washington Contentious : Economic Policies for Social Equity in Latin America* (Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace and Inter-American Dialogue, 2001), p. 6.
22. După multiplele programe de stabilizare coordonate de FMI în anii '90, comerţul, investiţiile străine şi cheltuielile sociale au crescut, inflaţia se află acum sub control, iar ţările latino-americane încheie o serie întreagă de acorduri comerciale atât cu Statele Unite, Europa, Asia, cât şi între ele. Vezi Dominguez şi Kim (coord.), *Between Compliance and Conflict*, pp. 2, 11.

XV. Mexic: cordonul ombilical

1. Deşi veniturile din turism au crescut cu un miliard de dolari anual, bugetul Mexicului continuă să fie realizat în proporţie de aproape 40% din veniturile din petrol.
2. În 2003, China a acoperit 25% din piaţa de îmbrăcăminte a SUA, iar Mexicul 10% ; în 2005, China ajunsese la 56%, iar Mexicul scăzuse la doar 3%. Funakushi şi Loser, *China's Rising Economic Presence*, p. 5.
3. Juan Enriques, *The United States of America : Polarization, Fracturing, and Our Future* (New York, Crown, 2005), cap. 6.
4. Joseph Contreras, „Losing the Battle", *Newsweek*, 11 iulie 2005, şi James C. McKinley, Jr., „With Beheadings and Attacks, Drug Gangs Terrorize Mexico", *New York Times*, 27 octombrie 2006.
5. Tamar Jacoby, „Immigration Nation", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2006.
6. *Building a North-American Community*, raport al unui grup de lucru independent sponsorizat de Council on Foreign Relations, 2005.
7. Enriques, *Untied States of America*, p. 154.
8. „10 Questione for Pat Buchanan", *Time*, 28 august 2006, p. 6.
9. „Applauding the CAFTA 15", *New York Times*, 29 iulie 2005.

Scanned with OKEN Scanner

10. Fernando Cardoso şi Peter Bell, *A Break in the Clouds: Latin America and the Carribean in 2005* (Washington, DC, Inter-American Dialogue, 2005), p. 8.

XVI. Venezuela: răzbunarea lui Bolívar

1. Ricardo Hausmann, „A Case of Bad Latitude: Why Geography Causes Poverty", *Foreign Policy*, ianuarie-februarie 2001.
2. Alma Guillermoprieto, *The Heart That Bleeds: Latin America Now* (New York, Alfred A. Knopf, 1994), p. x.
3. Terry Lynn Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States* (Berkeley, University of California Press, 1997), p. 3.
4. Karl, *Paradox of Plenty*, p. 32.
5. Michael Rowan, *Getting over Chávez and Poverty* (2006; disponibilă la adresa michael.rowan.book@gmail.com).
6. Michael Rowan, „A Strategy for Succes in Venezuela", *VenEconomia*, 2 decembrie 2005.
7. Charles S. Shapiro, „Venezuela Labor Struggles to Find Autonomy", *Georgetown Journal of International Affairs*, iarna-primăvara 2007, pp. 19-26.
8. „Oil, Missions, and a Chat Show", *The Economist*, 14 mai 2005, pp. 23-25.
9. Michael Pendold-Becerra, „Social Funds, Clientelism, and Redistribution: Chávez's «*Misiones*» Programs in Comparative Perspective", lucrare susţinută la Instituto do Estudios Superiores de Administración (IESA), noiembrie 2005.
10. În opinia lui Javier Corrales, Chávez „a eliminat contradicţiile dintre autocraţie şi competitivitatea politică". Vezi „Hugo Boss", *Foreign Policy*, ianuarie-februarie 2006, pp. 32-40, şi Javier Corrales, „In Search of a Theory of Polarization: Lessons form Venezuela, 1999-2005", *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, octombrie 2005, p. 79.
11. Asdrúbal Baptista, „El Estado y el capitalismo rentístico", lucrare prezentată la Conferencia José Gil Fortoul, Academia Nacional de la Historia, Caracas, 2005, p. 25.
12. Josep M. Colomer şi Gabriel L. Negretto, „Can Presidentialism Work Like Parlamentarism?", *Government and Opposition* (2005), pp. 60-89.
13. Eduardo Galeano, *We Say No: Chronicles, 1963-1991* (New York, W.W. Norton, 1992), p. 195. Álvaro Vargas Llosa este mai puţin diplomat, numindu-i pe liderii populişti de stânga precum Chávez „idioţi". Vezi lucrarea acestuia „The Return of the Idiot", *Foreign Policy*, mai-iunie, 2007.

Scanned with OKEN Scanner

14. Alma Guillermoprieto, „The Gambler", *New York Review of Books*, 20 octombrie 2005.
15. Alma Guillermoprieto, „Don't Cry for Me, Venezuela", *New York Review of Books*, 6 octombrie 2005.
16. Citat în Jen Erik Gould, „Plans for South American Pipeline Has Ambitions Beyond Gas", *New York Times*, 2 decembrie 2006.

XVII. Columbia: Balcanii din Anzi?

1. Toynbee, *East to West*, pp. 1-3.
2. Vezi International Crisis Group, *Colombia's Borders: The Weak Link in Uribe's Security Policy*, Latin America Report, nr. 9, 23 septembrie 2004, şi *War and Drugs in Colombia*, Latin America Report, nr. 11, 27 ianuarie 2005.
3. International Crisis Group, *Colombia: Presidential Politics and Peace Prospects*, Latin America Report, nr. 14, 16 iunie 2005, p. 12.
4. International Crisis Group, *Coca, Drugs, and Social Protest in Bolivia and Peru*, Latin America Report, nr. 12, 3 martie 2005.
5. Guillermoprieto, *Heart That Bleeds*, p. 19.
6. Toynbee, *East to West*, p. 3.
7. International Crisis Group, *Uribe's Re-election: Can the EU Help Colombia Develop a More Balanced Peace Strategy?*, Latin America Report, nr. 17, 8 iunie 2006.
8. Se susţine adesea că Statele Unite, cu ajutorul FMI şi al Băncii Mondiale, au încurajat intenţionat împrumuturi mari pentru proiecte de nişă, contractate de către firme americane aflate dincolo de Anzi, mai ales în anii '80, care au condus la îndatorări masive. Vezi Jorge Castaneda, „Latin America's Left Turn", *Foreign Affairs*, mai-iunie 2006, William Finnegan, „The Economics of Empire: Notes on the Washington Consensus", *Harper's*, mai 2003, Adam Isacson, „12 Elections in Twelve Months", DemocracyArsenal.org, 12 ianuarie 2006, John Nellis, Rachel Menezes şi Sarah Lucas, *Privatization in Latin America: The Rapid Rise, Recent Fall, and Continuing Puzzle of a Contentious Economic Policy* (Washington, DC, Center for Global Development, 2004), John Perkins, *Confessions of an Economic Hit Man* (San Francisco, Berrett Koehler, 2003), şi David Rieff, „Che's Second Coming?", *New York Times Magazine*, 20 noiembrie 2005.
9. „Democracy's Ten-Year Rut", *The Economist*, 29 octombrie 2005, pp. 60-62.
10. Heinrich Kreft, „The EU and Latin America Should Forge a Strategic Partnership", *European Perspectives*, vara 2005.

Scanned with OKEN Scanner

XVIII. Brazilia: polul sudic

1. Lupta pentru independenţă a Americii a inspirat Brazilia să rupă lanţurile care o legau de Portugalia, iar gloata pariziană care a declanşat Revoluţia Franceză i-a îndrumat tactic pe revoluţionarii brazilieni. Acum două secole, Brazilia considera sclavia un rău social care ar fi putut fi vindecat cu ajutorul unui surplus de muncitori şi al imigranţilor europeni. Vezi Kenneth Maxwell, *Naked Tropics : Essay on Empire and Other Rogues*, New York, Routledge, 2003, cap. 7-8.
2. Cardoso, *Charting a New Course*, eseu introductiv de Mauricio A. Font şi cap. 21.
3. Amaury de Souza, „Cardoso and the Struggle for Reform in Brazil", *Journal of Democracy*, 10, nr. 3, iulie 1999, pp. 49-63.
4. Gianpaolo Baiocchi, *Radicals in Power : The Worker's Party and Experiments in Urban Democracy in Brazil*, New York, Zed Books, 2003, p. 5, şi „Taming an Urban Monster", *The Economist*, 29 ianuarie 2005, pp. 45-46.
5. Vezi Paulo Roberto de Almeida, „Two Foreign Policies from Cardoso to Lula", prezentare făcută la Florida International University, 4 martie 2004, şi Monica Hirst, *The United States and Brazil : A Long Road of Unmet Expectations*, New York, Routledge, 2004.
6. Rubens Antonio Barbosa, „Why the Group of 20 Was «Suddenly» Formed", observaţii făcute la Masa rotundă pe probleme de politică comercială a Cordell Hull Institute, Washington, DC, 25 noiembrie 2003.
7. Vezi Larry Rohter, „Brazil Weighs Costs and Benefits of Alliance with China", *New York Times*, 20 noiembrie 2005, şi Charles Tang, „Brazil-China : A Strategic and Commercial Alliance", lucrare prezentată la conferinţa ITAMARATY despre „Brazil--Asia in the Twenty-first Century : A Meeting of Horizons", Brazilia, 8 iunie 2001.
8. Cardoso şi Bell, *Break in the Clouds*, p. 11.
9. Pentru discuţii incisive şi din perspective multiple despre chestiunile de securitate de pe Amazon, vezi Joseph L. Tulchin şi Heather A. Golding (coord.), *Environment and Security in the Amazon Basin* (Washington, DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2002).

Scanned with OKEN Scanner

XIX. Argentina şi Chile: gemenii cu sentimente fraterne

1. V.S. Naipaul, *Return to Eva Peron*, New York, Alfred A. Knopf, 1980, pp. 103, 153.
2. Mark Falcoff, *A Culture of Its Own : Taking Latin America Seriously*, New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 1998, p. 255.
3. În opinia lui Paul Blustein, prăbuşirea financiară a Argentinei a dovedit că ţara era la fel de incapabilă să dirijeze sume mari de bani ca un adolescent pus la volanul unei maşini de curse. Blustein, *And the Money Kept Rolling In (And Out) : Wall Street, the IMF, and the Bankrupting of Argentina*, New York, Public Affairs, 2005.
4. Vezi Monica Herz, „Brazilian Foreign Policy Since 1990 and the Pax Americana", în *Between Compliance and Conflict*, coord. Dominguez şi Kim, şi Laura Gomez Mera, „Explaining Mercosur's Survival : Strategic Sources of Argentine-Brazilian Convergence", *Journal of Latin American Studies*, nr. 37, 2005, pp. 109-140.
5. June Erlick, „Chile : A Changing Country", *ReVista*, primăvara 2004.
6. Vezi Peter H. Smith, *Democracy in Latin America : Political Change in Comparative Perspective*, New York, Oxford University Press, 2005, p. 231, şi „Writing the Next Chapter in a Latin American Success Story", *The Economist*, 2 aprilie 2005, pp. 32-33.
7. Larry Rother, „Debating the Course of Chile's Rivers", *New York Times*, 6 august, 2006.
8. Smith, *Democracy in Latin America*, p. 327.

XX. Tărâmul fărâmiţat

1. Cohen definea conceptul de „tărâm fărâmiţat" drept „o regiune vastă, amplasată strategic, ocupată de un număr de state aflate în conflict şi prinsă între conflictele de interese ale Marilor Puteri învecinate". Cohen, *Geography and Politics in a Divided World* (New York, Random House, 1963). Vezi şi Geoffrey Kemp şi Robert E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East*, Washington, DC, Brookings Institution Press, 1997.
2. Halim Barakat a susţinut că lumea arabă ar trebui privită ca „o singură societate cuprinzătoare, şi nu ca o serie de câteva naţiuni-stat independente". Barakat, *The Arab World : Society, Culture, and State* (Berkeley, University of California Press, 1993), p. xi.

Scanned with OKEN Scanner

3. Vezi rapoartele Arab Human Development comandate de Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare.
4. Edward N. Luttwak, „The Middle of Nowhere", *Prospect*, mai 2007.
5. Vezi Anoush Ehteshami, *Globalization and Geopolitics in the Middle East* (Londra, Routledge, 2007).
6. François Burgat, „French and US Approaches to Understanding Islam", prelegere ţinută la France-Stanford Centre on Interdisciplinary Studies, septembrie 2004.
7. Vezi de Blij, *Why Geography Matters*, p. 123. Consiliul Naţional de Informaţii al SUA susţine că „islamul politic va avea un impact global puternic, adunând laolaltă grupuri etnice disparate şi grupuri naţionale şi poate reuşind să creeze o autoritate care să transceandă graniţele naţionale". *Global Trends 2020*, National Intelligence Council, 2005.
8. Vezi John L. Esposito, *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, New York, Oxford University Press, 2002, George P. Fletcher, *Romantics at War: Glory and Guilt in an Age of Terrorism*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2002, „Islamic Extremists: How Do They Mobilize Support?", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 89, iulie 2002, George Perkovich, „Giving Justice Its Due", *Foreign Affairs*, iulie-august 2005, p. 83, Guy Raz, „The War on the Word «Jihad»", National Public Radio, 31 octombrie 2006, accesibil la www.npr.org, şi Jonathan Schanzer, *Al-Qaeda's Armies: Middle East Affiliate Groups and the Next Generation of Terror*, Washington, DC, Washington Institute for Near East Policy, 2005. Un manifest semnat de câteva zeci de intelectuali islamici proeminenţi, cu titlul „How We Can Coexist", a fost publicat pe www.islamtoday.net.
9. Aşa cum scria Francis Fukuyama, „considerând o luptă mai amplă un război global, comparabil cu războaiele mondiale sau cu Războiul Rece, exagerăm cu mult amplitudinea problemei respective, lăsând să se înţeleagă că ne-am afla în conflict cu o mare parte a lumii arabe şi musulmane. Înainte de războiul din Irak, probabil că nu ne aflam în război cu mai mult de câteva mii de oameni din toată lumea care doreau să fie martiri şi să provoace daune Statelor Unite într-o manieră nihilistă. Dimensiunile problemei au crescut pentru că am dezlănţuit o furtună". Fukuyama, *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy*, New Have, Conn., Yale University Press, 2006.

XXI. Maghrebul: ţărmul sudic al Europei

1. Fernand Braudel, *The Mediterranean and the World in the Age of Philip II*, trad. Sian Reynolds, Glasgow, Fontana-Collins, 1975, vol. I, p. 276.

Scanned with OKEN Scanner

2. Robert D. Kaplan, *Mediterranean Winter : The Pleasures of History and Landscape in Tunisia, Sicily, Dalmatia, and Greece*, New York, Random House, 2004.
3. Vezi Tamara Cofman Wittes şi Sarah Yerkes, „The Middle East Partnership Initiative : Progress, Problems, and Prospects", Saban Center Middle East Memo, nr. 5, 29 noiembrie 2004, şi Mona Yacoubian, „Promoting Middle East Democracy : European Initiatives", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 127, octombrie 2004.
4. Se aşteaptă ca forţa de muncă din regiune, însumând ceva mai mult de 100 de milioane de muncitori, să crească în următorul deceniu din cauza numărului mare de tineri din lumea arabă, 60% din populaţia regiunii având până în 24 de ani. În Maroc, Algeria şi Egipt, sporul natural al populaţiei este fie în creştere, fie cel puţin la acelaşi nivel ca în ultimii ani. Dat fiind că rata şomajului este în regiune, în medie, de 15%, economiile arabe ar trebui să se dezvolte de aproape două ori mai mult decât în prezent (adică 7% faţă de 3% în prezent) pentru a putea absorbi populaţia tânără. Vezi Graham E. Fuller, *The Youth Factor : The New Demographics of the Middle East and the Implications for US Policy*, Analysis Paper, nr. 3, Saban Center for Middle East Policy at the Brooking Institution, iunie 2003, *Unlocking the Employment Potential in the Middle East and North Africa : Toward a New Social Contract*, Washington, DC, World Bank, 2004.
5. Toynbee, *East to West*, p. 155.
6. În urmă cu un secol, America a avut în vedere şi Marocul în cadrul politicii Porţilor Deschise, dorind să încurajeze evoluţia unei administraţii organizate, în speranţa că ţara ar putea deveni o piaţă stabilă pentru bunurile americane. Ca şi în America Latină, politica Porţilor Deschise a eşuat, în cele din urmă, în încercarea de a realiza o schimbare socială majoră cu care să se poată lăuda, dar pe care să o poată opri în momentul când aceasta îi afecta interesele. Vezi William Appleman Williams, *Tragedy of American Diplomacy*, p. 67. Pentru o discuţie de ansamblu a relaţiilor Occidentului cu Marocul, vezi Haim Malka şi John B. Alterman, *Arab Reform and Foreign Aid : Lessons from Morocco*, Washington, DC, Center for Strategic and International Studies, 2006.
7. Gary S. Gregg, *The Middle East : A Cultural Psychology* (New York, Oxford University Press, 2005), Gary S. Gregg şi Huma Malik (ed.), *Modernization, Democracy, and Islam* (Westport, Conn., Praeger, 2005).
8. Vezi Daniel Brumberg, „Liberalization Versus Democracy", în *Uncharted Journey : Promoting Democracy in the Middle East*, ed. Thomas Carothers şi Marina Ottoway (Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2005), p. 16, Mehran Kamrava, „Development and Democracy : The Muslim World in a Comparative Perspective", în Huntem şi Malik (ed.), *Modernization, Democracy, and Islam*, p. 53,

Scanned with OKEN Scanner

şi Thomas W. Simons Jr., *Islam in a Globalizing World*, Palo Alto, Calif., Stanford University Press, 2003, p. 62.

9. Vezi François Burgat, *Face to Face with Political Islam*, Londra, I.B. Tauris, 2003, pp. 170-172.
10. Vezi următoarele rapoarte: Public Opinion Survey, TNS Sofres, martie 2005, şi German Marshall Fund, *Transatlantic Trends*, 2005.
11. Marcus Noland şi Howard Pack, „Globalization and Economic Performance in the Middle East", *The National Interest*, 30 iunie 2004.
12. Geoff D. Porter, „Tourism Meets Terrorism in Morocco", *Daily Star* (Beirut), 24 aprilie 2007.
13. Dirk Vandewalle, *A History of Modern Libya*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2006, p. 1.
14. Rezervele de petrol ale Libiei sunt estimate la 39 de miliarde de barili, cele mai mari din Africa.
15. Vandewalle, *History of Modern Libya*, p. 1.
16. Vezi Joshua Eisenman şi Joshua Kurlantzic, „China's Africa Strategy", *Current History*, mai 2006, pp. 219-224, James Traub, „China's African Adventure", *New York Times Magazine*, 19 noiembrie 2006, şi Ernest J. Wilson, „China's Influence in Africa: Implications for the US Policy", depoziţie la Subcommittee of Africa, Human Rights and International Operations, US House of Representatives, 28 iulie 2005.
17. Un sfert din importurile de gaze naturale ale Chinei provine de la un bloc de ţări format din Algeria, Angola, Ciad, Sudan, Nigeria şi Guineea Ecuatorială.
18. Karby Legett, „China Flexes Economic Muscle Throughout Burgeoning Africa", *Wall Street Journal*, 29 martie 2005.
19. Vezi *More Than Humanitarianism: A Strategic US Approach Toward Africa*, raport al unei echipe independente în faţa Council of Foreign Relations, New York, 2006, şi „No Questions Asked", *The Economist*, 21 ianuarie 2006, pp. 53-54.

XXII. Egiptul: între birocraţi şi teocraţi

1. Egiptul a primit privilegiul de a controla apele Nilului în urma unui tratat semnat cu Marea Britanie în 1929, înainte ca statele est-africane să îşi obţină independenţa. Zece ţări au format Iniţiativa pentru Bazinul Nilului, cu scopul de a asigura o distribuţie şi o administrare mai echitabilă a apelor fluviului.
2. Scott Anderson, „Under Egypt's Volcano", *Vanity Fair*, octombrie 2006.
3. Andrews şi Mitrokhin, *World Was Going Our Way*, p. 148.

Scanned with OKEN Scanner

4. Andrew Batson şi Shai Oster, „Egypt Sees China as Replacing US as Top Trade Partner by 2012", *Wall Street Journal*, 12 septembrie 2006.
5. Gamal Hamdan, *The Personality of Egypt: A Study on the Genus of Place*, Cairo, Al-Hilal, 1993.
6. Paul Berman, „The Philosopher of Islamic Terror", *New York Times Magazine*, 23 martie 2003.
7. Vezi Graham Fuller, „Islamists and Democracy", în *Uncharted Journey*, ed. Carothers şi Ottoway, pp. 41-42, şi „Islam and Democracy", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 93, septembrie 2002.
8. Vezi Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah* (New York, Columbia University Press, 2004), pp. 80-81. Partidele islamice au dezvoltat patru mari abordări ale provocărilor lumii moderne: fundamentalismul (care respinge democraţia şi occidentalizarea, dar se foloseşte de tehnologie pentru a susţine cauza califatului islamic autoritar), tradiţionalismul (care manifestă suspiciune faţă de laicitate şi favorizează normele sociale conservatoare), modernismul (care-şi doreşte o reconciliere între principiile islamice şi normele internaţionale) şi laicitatea (care preferă ca religia să fie limitată la sfera privată, ca în democraţiile liberale occidentale). Este greu să susţinem că islamul este lipsit de pluralism, când e limpede că există o asemenea diversitate în politica islamistă de astăzi, în care circulă un spectru larg de opinii despre democraţie, jihad, poligamie şi portul *hijab*-ului. Mai mult, dat fiind că fiecare tabără are o bază fixă de putere şi reţele de sprijin, nici una nu poate fi trecută cu vederea. De fapt, moderniştii, pe care liderii occidentali îi preferă ca parteneri de discuţie, nu dispun de resursele pe care tradiţionaliştii le obţin din taxe, subsidii şi donaţii, afaceri şi fundaţii, moschei şi şcoli, posturi de radio şi televiziune. Vezi Cheryl Bernard, *Civil, Democratic Islam: Partners, Resources, and Strategies* (Santa Monica, Calif., RAND Corporation, 2003). O tipologie uşor diferită poate fi găsită în International Crisis Group, *Understanding Political Islam*, Middle East-North Africa Report, nr. 37, 2 martie 2005.
9. Vezi Ghassan Salamé, *Democracy Without Democrats ? The Renewal of Politics in the Muslim World* (Londra, I.B. Tauris, 1994), Burgat, *Face to Face with Political Islam*, p. 180, Amr Hamzawy, „The Key to Arab Reform: Moderate Islamists", Carnegie Endowment for International Peace, Policy Brief, nr. 40, august 2005, şi Judy Barsalou, „Islamists and the Ballot Box: Findings from Egypt, Jordan, Kuwait, and Turkey", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 144, iulie 2005.
10. Saad Eddin Ibrahim, „Islam Can Vote, If We Let It", *New York Times*, 21 mai 2005.
11. Lawrence Groo şi Parag Khanna, „The Regime Change We Need", *The National Interest*, iarna 2006.
12. Steven A. Cook, „The Promise of Pacts", *Journal of Democracy*, 17, nr. 1 (ianuarie 2006).

Scanned with OKEN Scanner

13. „The US Project for Democracy in the Greater Middle East – Yes, but with Whom?", *Al-Hayat*, 23 februarie 2004.
14. Shibley Telhami, „In the Middle East, the Third Way Is a Myth", *Washington Post*, 17 februarie 2006.
15. După cum arată Ray Takeyh, „Dilema centrală a ordinii politice arabe nu este defamiliarizarea de procesul competiţiei politice, ci o elită încăpăţânată, hotărâtă să se menţină la putere". Takeyh, „Close, but No Democracy", *The National Interest*, iarna 2004-2005, p. 58.
16. Vezi F. Gregory Gause III, „Can Democracy Stop Terrorism?", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2005, şi John M. Owen, „Democracy, Realistically", *The National Interest*, primăvara 2006, p. 40.
17. Aşa cum scria T.E. Lawrence, „civilizaţia arabă are o natură abstractă, mai mult morală şi intelectuală decât practică, iar lipsa spiritului public face inutile excelentele sale calităţi individuale". Lawrence citează *Encyclopedia Britannica* din 1905, care afirma că rasa arabă le depăşeşte, mental, pe multe altele, dar „este trasă înapoi în marşul spre progres de defectele notabile ale organizării puterii şi de incapacitatea ei pentru o acţiune combinată". Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph*, New York, Anchor Books, 1935, p. 44.
18. Vezi Barakat, *The Arab World*, cap. 10.
19. Vezi Fouad Ajami, „The End of PanArabism", *Foreign Affairs*, iarna 1978-1979, şi Michael Barnett, *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*, New York, Columbia University Press, 1998. Chiar şi în ziua de azi, armatele arabe suferă de pe urma unui efectiv slăbit, a lipsei de antrenament, a conducerii politizate şi a tehnologiei învechite şi nu au experienţă în coordonarea în luptă. Vezi Daniel Byman, „The Future Security Environment and the Middle East", depoziţie susţinută în faţa Defense River Threat Panel, House Committee on Armed Services, 28 septembrie 2005.

XXIII. Mashreq: hărți rutiere

1. Vezi David Fromkin, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East* (New York, Henry Holt, 1989).
2. Vezi Fromkin, *Peace to End All Peace*, pp. 24, 96.
3. Vezi Robert D. Kaplan, *Eastward to Tartary: Travels in the Balkans, the Middle East, and the Caucasus* (New York, Random House, 2000).
4. Toynbee, *East to West*, p. 214.

Scanned with OKEN Scanner

5. Conform National Insurance Institute, proporţia persoanelor sărace din Israel este de 28%; unul din trei copii suferă de subnutriţie.
6. Aşa cum observă, judicios, John Mearsheimer şi Stephen Walt, „Israelul este o posibilă victimă în războiul împotriva terorii şi în încercarea de a supune statele incorecte... Afirmaţia că Israelul şi SUA sunt unite prin ameninţarea teroristă inversează relaţia cauzală: SUA se confruntă cu problema terorismului pentru că sunt aliate cu Israelul, şi nu invers". Mearsheimer şi Walt, „The Israel Lobby", *London Review of Books*, 23 martie 2006.
7. Actele teroriste sunt veriga finală dintr-un lanţ mai lung de umilinţe sociale, faliment politic, suferinţe economice şi seducţie a radicalismului. Cei mai renumiţi terorişti şi conducători de grupări sunt adesea profesionişti care îşi folosesc abilităţile şi propria mobilitate pentru a urmări ceea ce ei consideră a fi o cauză nobilă, sacrificându-i pe alţii şi uneori chiar şi pe ei înşişi în acest scop. După cum arată Michael Mazaar, „ameninţările actuale la adresa securităţii Statelor Unite sunt strâns legate de presiunea modernizării şi a globalizării, de caracterul fluid al identităţii, de povara de a alege şi de vulnerabilitatea celor înstrăinaţi. Şi aceasta nu este tot, deoarece influenţa factorilor psihologici funcţionează în contextul mai larg al realităţii socioeconomice, culturale, demografice etc. Dar aceste chestiuni devin extrem de relevante şi periculoase atunci când readuc la viaţă o suferinţă psihologică latentă". Mazaar, „The Psychological Sources of Islamic Terrorism", *Policy Review*, iunie 2004. Vezi şi Robert A. Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, New York, Random House, 2005, şi Marc Sageman, *Understanding Terror Networks*, Philadelphia University of Pennsylvania Press, 2004.
8. După părerea geografului şi demografului Jan Je Jong, în urma actualelor diviziuni teritoriale, populaţia palestiniană poate folosi efectiv doar 35% din Cisiordania, din cauza dificultăţilor de acces spre aşezările împrăştiate. Mai mult, Israelul exploatează până la 85% din rezervele de apă ale Cisiordaniei, fiind posibil să le epuizeze înainte ca palestinienii să devină suverani în acest teritoriu.
9. Doug Suisman *et al.*, *The Arc: A Formal Structure for a Palestinian State*, Santa Monica, Calif., RAND Corporation, 2005. Vezi şi Abdel Monem Said Aly şi Shai Feldman, *Ecopolitics: Changing the Regional Context of Arab-Israeli Peacemaking* (Cambridge, Mass., Belfer Center for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, 2003), Khalil Shikaki, *Building a State, Building Peace: How to Make a Roadmap That Works for Palestinians and Israelis*, Washington, DC, Brooking Institution Press, 2003.
10. Alocând peste 100 de milioane de dolari pe an pentru educaţie, Iordania cheltuieşte pentru fiecare membru al populaţiei şcolare mai mult decât aproape orice altă ţară din lume.

Scanned with OKEN Scanner

11. Muhamad Magraby, „Some Impediments to the Rule of Law in the Middle East and Beyond", *Fordham International Law Journal* 26, nr. 3, martie 2003, p. 777.
12. Thomas L. Friedman, *From Beirut to Jerusalem*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 1989, p. 214.
13. P.W. Singer, „Mike Tyson and the Hornet's Nest: Military Lessons of the Lebanon Crisis", Brookings Institution, 1 august 2006.
14. Muhamad Magraby, „Lebanon, a Wholly Owned Subsidiary", *Middle East Quarterly*, martie 1998.
15. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, p. 131.

XXIV. Fostul Irak: zonă-tampon, gaură neagră, graniță sfărâmată

1. Hugh Kennedy, *When Baghdad Ruled the Muslim World: The Rise and Fall of Islam's Greatest Dynasty*, New York, Da Capo Press, 2004.
2. Andrews şi Mitrokhin, *World Was Going Our Way*, p. 193.
3. După cum a afirmat congresmanul american David Bonior. „US Congressmen Criticize Iraqi Sanctions", BBC News Online, 17 februarie 2000.
4. Citat în Fromkin, *Peace to End All Peace*, p. 453.
5. În timpul primelor faze ale ocupaţiei, mulţi oficiali americani se uitau la *Bătălia din Alger* înainte de a pleca la post, în Irak, şi totuşi utilizau aceleaşi tactici de mână forte şi acelaşi comportament ameninţător care a dus la retragerea ruşinoasă a Franţei din Algeria. Administratorul colonial britanic Gertrude Bell dăduse în 1920 un avertisment cu privire la dificultatea de a ocupa o ţară şi de a stabili, simultan, un guvern local care să beneficieze de o oarecare legitimitate. Ca şi britanicii, americanii au încercat să repete această politică „sângeroasă şi ineficientă" (după cum spunea T.E. Lawrence), care a degenerat apoi într-o situaţie pe care Churchill o numea „război mizerabil, păgubos şi intermitent". Având foarte puţini vorbitori de arabă în „Zona Verde", unde este situată cea mai mare ambasadă americană din lume, diplomaţii lor acţionau mai degrabă ca un centru logistic pentru armata SUA, care lăsa „urme" destul de adânci pe unde trecea. Indiferent ce acronim folosesc pentru stabilizarea zonelor postconflict (PCRU în Marea Britanie şi SCRS în America), coordonarea a fost dezastruoasă înăuntrul ca şi între guverne în întregul proces al stabilizării şi reconstrucţiei regiunii. După ce armata americană a avut, în sfârşit, ideea de a realiza un manual de controlare a insurgenţilor – numiţi „lucrători sociali înarmaţi" –, ea s-a bazat foarte mult pe lecţiile britanice, pe care ar fi trebuit să le înveţe cu mult timp în urmă: importanţa

Scanned with OKEN Scanner

protejării civililor, refacerea utilităţilor din zonă, construirea unor servicii locale de securitate şi restructurarea armatei naţionale cât mai curând posibil. Vezi Noah Feldman, *What We Owe Iraq: War and the Ethics of Nation Building* (New York, Princeton University Press, 2005).

6. Vezi Amatzia Baram, „Who Are the Insurgents?", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 134, aprilie 2005, Peter Bergen şi Alec Reynolds, „Blowback Revisited", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2005, Rik Coolsaet şi Teun van de Voord, „The Evolution of Terrorism in 2005: A Statistical Assessment", University of Ghent, februarie 2006, Andrew F. Krepinevich, Jr., „How to Win in Iraq", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2005, Vali Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* (New York, W.W. Norton, 2006), şi Kenneth Pollack, „A Switch in Time: A New Strategy for America in Iraq", Saban Center Analysis Paper, nr. 7, Brookings Institution, 15 februarie 2006.
7. Vezi Nir Rosen, „The Exodus", *New York Times Magazine*, 13 mai 2007. Astăzi, Irakul are cel mai mare număr de refugiaţi în ţările vecine, de la criza refugiaţilor palestinieni rezultată prin crearea statului Israel în 1947.
8. Vezi Geoffrey Kemp, „Iran and Iraq: The Shia Connection, Soft Power, and the Nuclear Dilemma", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 156, noiembrie 2005.
9. Aşa cum scrie fostul oficial al Departamentului de Stat Richard Haas, „e una dintre ironiile istoriei faptul că primul război din Irak, un război din necesitate, a marcat începutul erei americane în Orientul Mijlociu, iar al doilea război din Irak, un război care a reprezentat o alegere, a precipitat sfârşitul acestei epoci". Haas, „The New Middle East", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2006.
10. Vezi Brendan O'Leary, John McGarry şi Khaled Salih (ed.), *The Future of Kurdistan in Iraq* (Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2005).
11. Sau, mai degrabă, o monedă veche. Kurzii au avut propria monedă timp de 11 ani, până când „dinarul lui Bremer" şi apoi dinarul irakian au fost reintroduse. Pentru o discuţie asupra implicaţiilor regionale ale dinamicii kurde în Irak, vezi Henri J. Barkey şi Ellen Laipson, „Iraqi Kurds and Iraq's Future", *Middle East Policy*, 12, nr. 4 (iarna 2005).

XXV. Iranul: virtuţi şi vicii

1. Cirus cel Mare i-a eliberat pe persani de sub jugul babilonian şi chiar i-a retrimis pe israeliţi în Palestina în secolul al VI-lea î.Hr., dorind să creeze o zonă-tampon cu Egiptul.

Scanned with OKEN Scanner

2. Andrews şi Mitrokhin, *World Was Going Our Way*, p. 169.
3. Veniturile din petrol ale Iranului au crescut foarte mult, de la aproximativ un miliard de dolari în 1971 până la 18 miliarde de dolari în 1975.
4. Spre deosebire de toate celelalte societăţi musulmane, iranienii au trăit experienţa modernizării, a politicii parlamentare şi a tradiţiei intelectuale socialiste încă din secolul al XIX-lea, sub dinastia Qajar. Vezi Shireen T. Hunter, „Islam, Modernization, and Democratization: The Case of Iran", în Hunter şi Malik (ed.), *Modernization, Democracy, and Islam*, cap. 16.
5. Nikki R. Keddie, *Iran and the Muslim World: Resistance and Revolution*, New York, New York University Press, 1995, pp. 13-15, şi Molavi, *Soul of Iran*, p. 13.
6. Vezi Molavi, *Soul of Iran*. După cum scrie Azar Nafisi, „adevărul despre trecutul Iranului devine irelevant pentru cei care şi l-au însuşit". Nafisi, *Reading Lolita in Tehran: A Memoir in Books*, New York, Random House, 2003, p. 37.
7. Timothy Garton Ash, „Soldiers of the Hidden Imam", *New York Review of Books*, 3 noiembrie 2005.
8. Rezervele de gaze naturale ale Iranului sunt evaluate la 26 de trilioane de metri cubi (mai mici doar decât cele ale Rusiei), iar cele de petrol la 130 de miliarde de barili (mai mici decât ale Arabiei Saudite şi ale Canadei). În cadrul sistemului iranian, interesele de stat depăşesc legea sharia în multe privinţe, statul controlând şi fondurile clerului. Însă Ayatollahul Khomeini, moştenitorul spiritului revoluţionar al lui Khomeini şi gardianul religios suprem al ţării, este o forţă puternică în favoarea politicii externe radicale a ţării şi nu poartă povara responsabilităţii, asemenea altor lideri. Vezi Micheal Ignatieff, „Iranian Lessons", *New York Times Magazine*, 17 iulie 2005, şi Henry A. Kissinger, „Now Tehran's Choice Is Cast in Starker Terms", *International Herald Tribune*, 1 august 2006.
9. Vezi Philip Gordon, „America, Europe, and the Challenge of Bringing Democracy to Iran", lucrare prezentată la Conferinţa Aspen Berlin despre „Iran and Democracy in the Greater Middle East", Amman, Iordania, 23 şi 24 mai 2005, Robin Niblett şi Derek Mix, *Transatlantic Approaches to Sanctions: Principles and Recommendations for Action*, Center for Strategic and International Studies, 10 octombrie 2006.
10. Vezi Justin Bernier, „China's Strategic Proxies", *Orbis*, toamna 2003, pp. 629-643, Afshin Molavi, „Buying Time in Tehran", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2004, şi Kenneth M. Pollack , *The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America*, New York, Random House, 2004.
11. Vezi Neil MacFarquhar, „Exiles in «Tehrangeles» Are Split on How US Should Sway Iran", *New York Times*, 9 mai 2006, Michael McFaul, Larry Diamond şi Abbas Milani, „Beyond Incrementalism: A New Strategy for Dealing with Iran", Hoover Institution, 2005, Afshin Molavi, „Our Allies in Iran", *New York Times*, 3 noiembrie

Scanned with OKEN Scanner

2005, Molavi, *Soul of Iran*, p. 175, Mahmood Sariolghalam, „Cutting a Deal with Tehran", *Newsweek*, 24 aprilie 2006.

12. Vezi Karim Sadjadpour, „How Relevant Is the Iranian Street?", *Washington Quarterly*, iarna 2007.
13. Jared Cohen şi Abbas Milani, „The Passive Revolution", *Hoover Digest*, iarna 2005, Mohsen Sazegara, „Iran's Road to Democracy", 4 noiembrie 2005, disponibil la www.OpenDemocracy.net.
14. Vezi Molavi, *Soul of Iran*.
15. Toynbee, *East to West*, p. 221.
16. Christopher de Ballaigue, *In the Rose Garden of Martirs: A Memoir of Iran*, New York, HarperCollins, 2005.

XXVI. Curentele Golfului

1. Se estimează că cererea mondială de energie va creşte cu 35%, până la cantitatea de 120 de milioane de barili pe zi în 2030.
2. Olivier de Lage, „Saudi Arabia and the Smaller Gulf States: The Vassals Take Their Revenge", CERI Colloquium on Gulf Monarchies in Transition, Paris, 10-11 ianuarie 2005.
3. „Economic Relations with Regions Neighboring the Euro Area and in the «Euro Time Zone»", European Central Bank, decembrie 2002.
4. Comerţul bilateral dintre China şi Arabia Saudită a depăşit cifra de 14 miliarde de dolari în 2005, iar comerţul ei total cu lumea arabă este mai mare de 50 de miliarde. Vezi Chu Shulong, „The Middle East in China's National Strategy", conferinţă susţinută la Center for Strategic and International Studies, cu tema „The Vital Triangle: China, The United States, and the Middle East", Washington, DC, 14 septembrie 2006, şi Jin Liangxiang, „Energy First: China and the Middle East", *Middle East Quarterly*, primăvara 2005.
5. Samuel Huntington scria că această alianţă „s-ar putea materializa nu pentru că Mahomed şi Confucius sunt antioccidentali, ci pentru că aceste culturi reprezintă un vehicul pentru exprimarea suferinţelor de care Vestul se face parţial vinovat – un Vest a cărui dominaţie politică, militară, economică şi culturală creează tot mai multă iritare într-o lume în care statele «simt că nu mai trebuie să o suporte»", Huntington, *Clash of Civilisations*, p. 239.
6. Kuweitul investeşte 8 miliarde de dolari în construcţia unei mari rafinării în provincia Guangzhou.

Scanned with OKEN Scanner

7. Hassan Fatah, „Avoiding Political Talk, Saudis and Chinese Build Trade", *New York Times*, 23 aprilie 2006.
8. Wilfred Thesiger, *Arabian Sands* (1959; reed. Londra, Penguin, 1991), prefaţă la ediţia a II-a, p. 7.
9. *The Military Balance*, International Institute for Strategic Studies, 2005.
10. Bank of International Settlements, 2006.
11. Vezi ONU, *Arab Human Development Report*.
12. Yaroslav Trofimov, *Faith at War: A Journey on the Frontlines of Islam, from Baghdad to Timbuktu*, New York, Henry Holt, 2005, p. 4.
13. Vezi Paul Dresch şi James Piscatori (ed.), *Monarchies and Nations: Globalization and Identity in the Arab States of the Gulf*, Londra, I.B. Tauris, 2005.
14. Vezi Afshin Molavi, „The Real «New Middle East»", *Washington Post*, 20 august 2006, şi Nawaf Obaid şi Khalid al-Rhodan, „Saudi Arabia's Sustainable Capacity and Security Issues", Center for Strategic and International Studies, 27 septembrie 2005.
15. Se discută foarte mult despre dimensiunea rezervelor de petrol ale Arabiei Saudite, pornindu-se de la întrebarea: dacă această ţară şi-a atins deja vârful producţiei, câţi ani ar putea rămâne în activitate câmpurile petrolifere în funcţie de cererea globală şi volumul de petrol din zonele nou descoperite. Vezi Matthew R. Simmons, *Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy* (Hoboken, NJ, John Wiley and Sons, 2005) şi Peter Maass, „The Breaking Point", *New York Times Magazine*, 21 august 2005.
16. Peter Bergen şi Alec Reynolds, „Blowback Revisited", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2005, pp. 2-6. După cum observă un studiu al Comitetului Ştiinţific al Departamentului de Apărare al SUA, „musulmanii nu urăsc libertăţile noastre, ci mai degrabă politica noastră".
17. Vezi John Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis* (New York, Palgrave Macmillan, 2005) şi International Crisis Group, *The Shiite Question in Saudi Arabia*, Middle East Report, nr. 145, 19 septembrie 2005.
18. Vezi Michael Scott Doran, „The Saudi Paradox", *Foreign Affairs*, ianuarie-februarie 2004, şi Simmons, *Islam in a Globalizing World*.
19. Vezi *„Ijtihad*: Reinterpretating Islamic Principles for the Twenty-first Century", United States Institute of Peace, Special Report, nr. 125, august 2004, Vartan Gregorian, *Islam: A Mosaic, Not a Monolith*, Washington, DC, Brooking Institution Press, 2003, Tariq Ramadan, *Western Muslims and the Future of Islam*, New York, Oxford University Press, 2004, şi Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, New York, Columbia University Press, 2004, pp. 18-19.
20. Citat în „Verbatim", *Time Magazine*, 5 mai 2003.
21. Toynbee, *Civilization on Trail*, p. 205.

Scanned with OKEN Scanner

22. „A Long Walk", sondaj despre Arabia Saudită, *The Economist*, 7 ianuarie 2006.
23. „A Thwarted Civilisation", *Wall Street Journal*, 16 octombrie 2001.
24. Kito de Boer şi John M. Turner, „Beyond Oil: Reapparising the Gulf States", *The McKinsey Quarterly*, ediţie specială, 2007.
25. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, p. 336.
26. Thesiger, *Arabian Sands*.
27. „Building Towers, Cheating Workers", Human Rights Watch, 2006.

Concluzie: dunele de nisip arabe

1. Gabriel Weimann, *Terror on the Internet: The New Arena, the New Challeges*, Washington, DC, United States Institute of Peace Press, 2006.
2. Aşa cum scrie Milton Viorst, „Este o eroare ca Vestul să-şi imagineze că îşi poate impune valorile în Est. Este o naivitate ca Estul să-şi imagineze că fervoarea luptătorilor săi va intimida Vestul... Cu toată superioritatea sa militară, dacă Vestul nu va accepta dreptul Estului de a-şi hotărî viitorul, vărsarea de sânge care caracterizează actualmente competiţia dintre ele va continua. Şi, cu siguranţă, cele două civilizaţii vor pierde bani din cauza asta". Viorst, *Storm from the East*.
3. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, p. 30.

XXVII. Din afară înăuntru şi dinăuntru în afară

1. David Shambaugh declară scurt: „Asia se schimbă, iar China este motivul care stă la baza acestei schimbări". Shambaugh, „China Engages Asia", *International Security*, 29, nr. 3, iarna 2004-2005, pp. 64-99. Vezi şi David Shambaugh, „The Rise of China and Asia's New Dynamics", în *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, ed. David Shambaugh (Berkeley, University of California Press, 2005), p. 1. Dacă Asia de Est este considerată de obicei zona dintre Japonia şi Birmania, ca şi în cazul Europei, după cum afirmă T.J. Pempel, „pentru orice hartă există alternative; ea poate fi extinsă aşa încât să includă sau să excludă orice număr de ţări sau regiuni". Vezi „Introduction", în T.J. Pempel (ed.), *Remapping East Asia: The Construction of a Region* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 2005), p. 25; vezi şi Buzan şi Weaver, *Regions and Powers*, p. 98.
2. Milton Osborne, *The Paramount Power: China and Countries of South-east Asia*, Lowy Institute Paper, nr. 11, 2006. După cum nota Samuel Huntington: „Istoria, cultura, tradiţiile, dimensiunea, dinamica economică şi imaginea de sine a Chinei o obligă să

Scanned with OKEN Scanner

își asume o poziție hegemonică în Asia de Est. Acest obiectiv este rezultatul firesc al rapidei ei dezvoltări economice". Huntington, *Clash of Civilizations*, p. 229.

3. Vezi David C. Kang, „Hierarchy, Balancing, and Empirical Puzzles in Asian International Relations", în *International Security*, 28, nr. 3 (iarna 2003-2004), pp. 165-180, „Hierarchy in Asian International Relations: 1300-1900", *Asian Security*, 1, nr. 1 (ianuarie 2005).
4. Ordinea chineză a început să se instaureze în cel de-al treilea mileniu î.Hr., în timpul dinastiei Xia, când imperiul s-a extins în cercuri concentrice prin intermediul unui proces de integrare și supunere. Modelul tributului a rămas și în timpul dinastiei Ming metanarațiunea cu ajutorul căreia puteau fi înțelese relațiile externe între secolele al XIV-lea și al XVII-lea. Regiunea Asiei Interioare îi cuprindea pe tibetani și pe locuitorii Asiei Centrale, cea a Asiei Exterioare îi cuprindea pe locuitorii Asiei de Sud-Est, iar în inima acestei mari regiuni intrau chinezii, dar și țări neplătitoare de tribut, precum Coreea, Vietnamul și o parte din Japonia. Vezi Fairbank (ed.), *Chinese World Order*.
5. Vezi Thomas Sowell, *Migrations and Cultures: A World View*, New York, Basic Books, 1996, cap. 5.
6. Îmblânzirea regimului în regiunile de graniță ține de politica de asigurare împotriva creșterii supranumerice a populației. Răscoala Taiping din secolul al XIX-lea a apărut în urma unei astfel de situații, când numărul de locuitori a devenit prea mare în comparație cu teritoriul. Dinastia Qing a fost înconjurată de forțele ostile deoarece dimensiunile Chinei nu erau suficient de mari pentru a permite creșterea rapidă a populației. Dacă zonele rurale și cele periferice ale Chinei vor fi lovite de un nou val de probleme economice, deschiderea granițelor ar putea crea o supapă pentru ca oamenii să fugă din țară și să se stabilească în state precum Birmania sau Laos, unde ar putea să-și ia viața de la capăt, repetând astfel un model antic de expansiune demografică chineză, urmată de extinderea controlului țării în zonele învecinate. Vezi Robert F. Ash, „China's Regional Economies and the Asian Region", în *Power Shift*, ed. Shambaugh, pp. 96-131.
7. În termeni geopolitici, ordinea nouă, sino-centrică, reprezintă un amestec de concepte precum hegemonia, condominiumul, sferele de influență, sistemele suzerane și interdependența complexă. Vezi David C. Kang, „Getting Asia Wrong", *International Security*, 27, nr. 4 (primăvara 2003), pp. 57-85, David A. Lake, „Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions", *International Security*, 26, nr. 1 (vara 2001), pp. 129-160, și Shambaugh, „Rise of China", pp. 12-17.
8. La începutul Războiului Rece, Administrația Truman și-a definit perimetrul de apărare ca întinzându-se de la insulele Aleutine până în Japonia și în Filipine; Coreea, aflată pe atunci sub protecție ONU, nu era considerată a avea valoare strategică. Garanțiile de securitate ale Americii s-au extins și asupra Taiwanului în timpul Administrației Eisenhower, numai după ce China a bombardat arhipelagurile Quemoy și Matsu. Vezi

Robert S. Ross, „The US-China Peace: Great Power Politics, Spheres of Influence, and the Peace of East Asia", în *Between Compliance and Conflict*, ed. Dominguez şi Kim.

9. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York, Harcourt, Brace, 1942.
10. Vezi Robert Sutter, *Chinsa's Rise in Asia: Promises and Perils* (Boulder, Colo., Rowman and Littlefield, 2005), introducere, şi Avery Goldstein, „The Diplomatic Face of China's Grand Strategy: A Rising Power's Emerging Choice", *China Quarterly*, 168, 2001, p. 837.
11. Pentru o discuţie asupra diferenţei dintre a echilibra raportul de putere şi a proteja, vezi Buza, *United States and the Great Powers*, pp. 178-179.
12. Vezi Muthiah Alagappa (ed.), *Asian Security Practice: Material and Ideational Influences* (Stanford, Calif., Stanford University Press, 1998), p. ix, şi „Introduction", în Pempel (ed.), *Remapping East Asia*, p. 5. Alastair Iain Johnston defineşte cultura strategică drept „un context ideatic care limitează alegerile comportamentale". Alastair Iain Johnston, „Thinking About Strategic Culture", *International Security*, 19, nr. 4, primăvara 1995, p. 45.
13. Vezi Amitav Acharya, „Regional Security Arrangements in a Multipolar World: The EU's Contribution", în *Strategic View on the European Union*, Chaillot Paper, nr. 72, noiembrie 2004, p. 94, Stanley Crossick, Fraser Cameron şi Axel Belfosky, „EU-China Relations: Toward a Strategic Partnership", European Policy Centre Working Paper, iulie 2005, David Shambaugh, „China and Europe: The Emerging Axis", *Current History*, septembrie 2004, pp. 243-248, şi Xu Jian, „Facing the Challenge of Unconventional Security: The Chinese Perspective", în *Overcoming Vulnerability: Managing New Security Challenges in Asia and Europe*, ed. Bertrand Fort, Singapore, Marshall Cavendish Academic, 2005, pp. 30-31.
14. Analogia cu „Concertul european" trimite la înţelegerea de la jumătatea secolului al XIX-lea dintre Marea Britanie, Austria, Rusia, Prusia şi Franţa. Vezi Amitav Acharya, „East Asia's Arrested Multilateralism", lucrare nepublicată, iunie 2006, Aaron L. Friedberg, „Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in Multipolar Asia", *International Security*, 18, nr. 3, iarna 1993-1994, pp. 5-33, şi Nicholas Khoo şi Michael L.R. Smith, „A «Concert of Asia»?", *Policy Review*, august 2001.
15. Vezi Eric Ringmar, *The Mechanics of Modernity in Europe and East Asia: The Institutional Origins of Social Change and Stagnation*, Londra, Routledge, 2004.
16. Aşa cum a demonstrat specialistul în istoria economiei Angus Maddison, Asia deţinea 60% din economia lumii în 1500, iar China, o treime din economia mondială la începutul secolului al XIX-lea. Ascensiunea economică a Asiei, alături de cea a SUA şi a Europei, nu înseamnă o nouă apariţie, ci o revenire după o lungă pauză. Vezi

Scanned with OKEN Scanner

Maddison, *The World Economy : A Millenial Perspective*, Paris, OECD Development Centre, 2001.

17. Vezi Coral Bell, „The Twilight of the Unipolar World", *The American Interest*, iarna 2005, p. 20. Vezi şi David Gress, *From Plato to NATO : The Idea of the West and Its Opponents*, New York, Free Press, 1998. Şi Toynbee a observat această orbire psihologică, notând : „Faptul că adversarul nostru [comunismul] ne ameninţă arătându-ne defectele, în loc să ne suprime cu forţa virtuţile este o dovadă că provocarea cu care ne confruntă el nu vine de fapt dinspre el, ci de la noi înşine... Accelerarea transferului de putere materială de la vechile puteri... către cele mai noi din regiunea litorală... a Asiei... este un lucru neplăcut pentru americani... Pe măsură ce lumea unificată îşi caută treptat drumul către echilibru între diversele sale culturi componente, componentei vestice i se va da un loc modest, la care trebuie oricum să se aştepte dacă îşi compară valoarea intrinsecă cu aceea a altor culturi – existente sau dispărute – pe care societatea vestică, prin expansiunea sa modernă, le-a adus în contact cu sine însăşi şi unele cu altele". Toynbee, *Civilisation on Trial*, pp. 23, 129, 158.
18. Bracken, *Fire in the East*, p. 88.
19. Samuel Huntington, *Clash of Civilisations*, p. 69. Huntington mai susţine, la p. 310, că : „Credinţa vesticilor în universalitatea culturii occidentale are trei păcate : este falsă ; este imorală ; şi este greşită".
20. Unii susţin că dezvoltarea Asiei se datorează mobilizării resurselor (cu alte cuvinte, a *input*-ului : aglomerarea de oameni şi de resurse când apare o problemă), şi nu unei mai mari eficienţe a *output*-ului, necesitând o încetare a creşterii pe măsură ce veniturile rezultate se vor diminua. Vezi Paul Krugman, „The Myth of Asia's Miracle", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 1994.
21. Pentru o discuţie asupra răspunsurilor est-asiatice la problemele globalizării, vezi Samuel Kim (ed.), *East Asia and Globalization*, Lanham, Md., Rowman and Littlefield, 2000.
22. Japonia are astăzi cea de-a doua economie din lume ca mărime, iar China pe cea de-a patra (deşi UE, luată ca întreg, are o economie mai mare decât toate), însă în 2020 se estimează că China va ajunge să deţină 20% din economia şi din populaţia lumii, poziţionându-se imediat după UE şi SUA. În termenii parităţii puterii de cumpărare, economia Chinei a depăşit-o pe cea a Japoniei încă din 1992, ea ajungând deja la două treimi din valoarea economiei americane. Vezi Ted C. Fishman, *China, Inc.*, New York, Scribner, 2005, p. 10.
23. Kenichi Ohmae, *The End of the Nation State : The Rise of Regional Economies*, New York, Simon and Schuster, 1996.
24. Ian Buruma şi Avishai Margalit, *Occidentalism : The West in the Eyes of Its Enemies*, New York, Penguin, 2004, p. 95.

Scanned with OKEN Scanner

25. Bell, *East Meets West*, p. 111.
26. Vezi Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* (New York, W.W. Norton, 2003). Zakaria se concentrează pe fenomenul democraţiei neliberale, în care stilul democraţiei (alegeri, partide ş.a.m.d.) este lipsit de substanţa liberalismului (protecţie asigurată prin Constituţie, separaţie a puterilor).
27. Vezi Daniel A. Bell, *Beyond Liberal Democracy: Political Thinking for an East Asian Context*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2006, pp. 10-18.
28. Bell, *East Meets West*, pp. 96, 155.
29. Chalongphob Sussangkarn, „East Asian Financial Cooperation and Integration", Thailand Development Research Institute, 2005.

XXVIII. China seduce lumea întâi

1. Vezi Phillip C. Saunders, „China's Global Activism: Strategy, Drivers, and Tools", Occasional Paper, nr. 4, National Defense University, octombrie 2006.
2. Ascensiunea Japoniei în epoca Meiji şi miracolul din perioada postbelică au fost realizate prin intermediul unor legături strânse mai întâi cu Marea Britanie şi abia apoi cu Statele Unite; ca şi în cazul Regatului Unit, securitatea sa se bazează pe situaţia de putere navală pentru a-şi proteja insularitatea faţă de teritoriul continental. În timpul modernizării timpurii a Japoniei în secolul XX, un slogan popular era „Părăsiţi Asia şi alăturaţi-vă Europei". Mulţi asiatici văd Japonia mai mult ca pe o putere din cadrul G-8 şi din Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE) decât ca pe o putere asiatică. Unii susţin chiar că simpla creştere a puterii Chinei impune o alianţă mai puternică a Statelor Unite cu Japonia. Vezi Michael Green şi Nicholas Szechenyi, „Common Values: A New Agenda for US-Japan Relations", *Georgetown Journal of International Affairs*, vara-toamna 2006, pp. 47-55.
3. Howard M. French şi Norimitsu Onichi, „Economic Ties Binding Japan to Rival China", *New York Times*, 31 octombrie 2005.
4. Vezi Mike M. Mochizuki, „China-Japan Relations", în *Power Shift*, ed. Shambaugh, pp. 135-150, şi Mixin Pei şi Michael Swaine, „Simmering Fire in Asia: Averting Sino-Japanese Strategic Conflict", Carnegie Endowment Policy Brief, nr. 44, noiembrie 2005.
5. Vezi Mikkal E. Herberg, „The Emergence of China Throughout Asia: Security and Economic Consequences for the US", depoziţie făcută în faţa Committee on Foreign Relations a Senatului SUA, 7 iunie 2005, şi Niklas Swanstrom, „An Asian Oil and Gas Union: Problems and Prospects", *China-Eurasia Forum Quarterly*, 3, nr. 3, noiembrie 2005.

Scanned with OKEN Scanner

6. Byung-Kook Kim, „To Have a Cake and Eat It Too: The Crisis of Pax Americana in Korea", în *Between Compliance and Conflict*, ed. Dominguez şi Kim.
7. Sheila A. Smith, „Shifting Terrain: The Domestic Politics of the US Military Presence in Asia", East-West Center Special Report, nr. 8, martie 2006.
8. Vezi Robert Paalberg, „A New Pax Americana? The US Exercise of Hard Power in East Asia and Latin America", în *Between Compliance and Conflict*, ed. Dominguez şi Kim.
9. Vezi Jae Ho Chung, „China's Ascendancy and the Korean Peninsula", în *Power Shift*, ed. Shambaugh, pp. 151-169.
10. Vezi Robert D. Kaplan, „When North Korea Falls", *Atlantic Monthly*, octombrie 2006, pp. 64-73, şi Jim Yardley, „Sanctions Don't Dent China-North Korea Trade", *New York Times*, 27 octombrie 2006.
11. Un sondaj de opinie realizat în 2005 de către Lowy Institute din Australia a arătat că 69% dintre australieni au o părere bună despre China, în timp ce doar 58% gândesc acest lucru despre Statele Unite.
12. Vezi Paul Kelly, „Australians for Alliance", *The National Interest*, primăvara 2003, p. 90.
13. Vânzarea de uraniu către China nu trezeşte prea multe proteste, deoarece China posedă deja suficient material pentru fisiune atomică în cadrul programului său nuclear, fiind totodată o semnatară a Tratatului de Non-Proliferare Nucleară.
14. Vezi Robert D. Kaplan, „How We Would Fight China", *Atlantic Monthly*, iunie 2005.
15. Lee Kwan Yew, *The Singapore Story: Memoirs of Lee Kwan Yew*, New York, Prentice Hall, 1999, p. 23.
16. *Ibidem*, p. 87.
17. Bell, *East Meets West*, p. 185. Aşa cum susţine Larry Diamond: „Democraţia devine cu adevărat stabilă doar atunci când oamenii încep s-o preţuiască nu doar pentru performanţa ei economică şi socială, ci şi pentru calităţile ei politice".
18. Aceste criterii sunt adaptate după Bell, *East Meets West*, p. 186.
19. Toynbee, *East to West*, pp. 58-59.
20. Sugata Bose, *A Hundred Horizons: The Indian Ocean in the Age of Global Empire*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2006, p. 1.
21. Citat din C. Raja Mohan, „India and the Balance of Power", *Foreign Affairs*, iulie-august 2006. Centrul de comandă din Pacific al Americii (PACOM) a inclus deja India pe orbita sa. Vezi Amitav Acharya, „Will Asia's Past Be Its Future?", *International Security*, 28, nr. 3, iarna 2003-2004, pp. 149-164.
22. Raportul *Trends 2020* al Consiliului Naţional de Informaţii caracterizează China şi India drept puteri „ariviste", care ar putea fie să se realinieze, fie să respingă definitiv ordinea internaţională actuală, fie să opteze pentru ambele alternative.

Scanned with OKEN Scanner

23. Mark Minevich, Frank-Jürgen Richter şi Faisal Hoque, *Six Billion Minds : Managing Outsourcing in the Global Knowledge Economy*, Boston, Aspatore Books, 2006.
24. Vestitul sector IT al Indiei nu are decât maximum 2 milioane de angajaţi, alte 8 milioane bucurându-se probabil de beneficii indirecte. Impresionanta creştere economică a ţării nu produce aproape nici un loc nou de muncă, şi numai 30 de milioane de oameni din cei 420 de milioane care compun forţa totală de muncă a Indiei lucrează în sectorul organizat. După cum scria Amartya Sen: „Nici măcar o sută de oraşe bogate, precum Bangalore sau Hyderābād, nu vor putea să rezolve problema sâcâitoare a sărăciei şi a profundei inegalităţi a Indiei". Sen, *The Argumentative Indian : Writings on Indian History, Culture, and Identity*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2005, p. 197.

XXIX. Malaysia şi Indonezia: marea sferă chineză de coprosperitate

1. Guvernarea militară s-a manifestat în stiluri diferite în regiune : Birmania şi Thailanda sunt guvernate direct de către o castă militară ; armata Coreei de Nord a format coloana vertebrală a Partidului Comunist ; în Indonezia şi în Filipine, guvernarea dictatorială a dat armatei un rol statutar, aceasta funcţionând ca o gardă pretoriană a conducătorului.
2. Vezi Young Jong Choi, „The Rise of Regionalist Ideas in East Asia", în *Between Compliance and Conflict*, ed. Dominguez şi Kim, Allan Collins, *Security in Southeast Asia : Domestic Regional and Global Issues*, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 2003, cap. 1, Donald K. Emmerson, „Goldilock's Problem : Rethinking Security and Sovereignity in Asia", în *The Many Faces of Asian Security*, ed. Sheldon W. Simon, Lanham, Md., Rowman and Littlefield, 2001, pp. 89-111, „Integration and Illusion : ASEAN in the New Century", *Georgetown Southeast Asia Survey 2002-3*, p. 34, *Perspectives from Asia on Military Intervention*, raport pe marginea conferinţei Regional Responses to Internal War, Fund for Peace, Washington, septembrie 2002. Pentru o perspectivă sceptică asupra viitorului ASEAN, vezi Nicholas Khoo, „Rhetoric versus Reality : ASEAN's Clouded Future", *Georgetown Journal of International Affairs*, vara-toamna 2004, pp. 49-56.
3. Statele Unite au numit un ambasador special la ASEAN şi au alocat donaţii mai mari secretariatului din Jakarta. SUA au început să se implice şi mai mult în Forumul Regional al ASEAN (FRA), cea mai mare platformă de securitate pentru întreaga regiune, incluzând ţări din Europa şi America de Nord. La rubrica „securitate

Scanned with OKEN Scanner

cooperativă", calendarul anual al FRA numără zeci de evenimente legate de instruirea forţelor de menţinere a păcii şi de încurajarea cooperării între oficialii de la toate nivelurile. Orientarea ASEAN către o situaţie de interferenţă reciprocă ar putea fi un instrument de îmblânzire a poziţiei Chinei cu privire la suveranitate. Dată fiind lipsa de transparenţă militară a Chinei, FRA ar putea fi un mecanism prin care asiaticii ar putea obţine date mai apropiate de realitate cu privire la cheltuielile militare, ca o măsură de sporire a încrederii în regiune. Vezi „US Security Relations with Southeast Asia : A Dual Challenge", *Stanley Foundation Policy Bulletin*, martie 2004.

4. Samuel Huntington susţinea că, în condiţiile în care China începe să domine în zonă, întreaga regiune va trece prin următoarele schimbări : va primi un sprijin mai mare în chestiunea integrităţii proprii, va creşte controlul chinezilor asupra Mării Chinei de Sud, dominaţia militară a Chinei va fi acceptată, la fel şi statutul său de lider, China va suferi mai puţine atacuri în chestiunea respectării drepturilor omului şi va fi sprijinită în problemele comerciale, barierele vor fi coborâte pentru migraţia chineză, activităţile antichineze vor fi înăbuşite şi dialectul mandarin va fi promovat. Toate aceste lucruri se întâmplă deja, într-o măsură mai mare sau mai mică. Vezi Huntington, *Clash of Civilizations*, pp. 230-231. Pentru relaţiile dintre China şi ASEAN, vezi Dana Dillon şi John J. Tkacik, Jr., „China's Quest for Asia", *Policy Review*, decembrie 2005, Michael A. Glosny, „Heading Toward a Win-Win Future? Recent Developments in China's Policy Toward Southeast Asia", *Asia Security*, 2, nr. 1, 2006, pp. 24-57, Jane Perlez, „Asian Leaders Find China a More Cordial Neighbor", *New York Times*, 18 octombrie 2003, Oded Shenkar, *The Chinese Century : The Rising Chinese Economy and Its Impact on the Global Economy, the Balance of Power, and Your Job*, Philadelphia, Warton School Publishing, 2005, şi Sutter, *China's Rise in Asia*, cap. 7.
5. Malaysia şi Indonezia conduc împreună un grup numit D-8, din care mai fac parte Bangladeshul, Egiptul, Iranul, Nigeria, Pakistanul şi Turcia, producători de energie şi consumatori care au căzut de acord să-şi intensifice relaţiile comerciale interne. Vezi raportul preşedintelui la International Conference of Islamic Scholars II, Jakarta, Indonezia, 20-22 iunie 2006, şi Wayne Arnold, „Malaysia Works to Sell Islam on Trade Benefits", *International Herald Tribune*, 23 iunie 2005.
6. Bell, *East Meets West*, p. 144.
7. Naipaul, *Among the Believers : An Islamic Journey*, Londra, Penguin, 1982, pp. 312, 442.
8. „Too High a Price : The Human Rights Cost of the Indonesian Military's Economic Activities", *Human Rights Watch*, iunie 2006.
9. Toynbee, *East to West*, p. 56.

Scanned with OKEN Scanner

10. Adam Schwarz, *A Nation in Waiting: Indonesia's Search for Stability*, Boulder, Colo., Westview Press, 2000.
11. Vezi Anthony Bubalo şi Greg Fearly, „Between the Global and the Local: Islamism, the Middle East, and Indonesia", Saban Center Project on US Policy Towards the Islamic World, Analysis Paper, nr. 9, octombrie 2005, Greg Sheridan, „Jihad Archipelago", *The National Interest*, iarna 2004-2005, pp. 73-80, şi *Terrorism in Southeast Asia: The Threat and Response*, raport prezentat la conferinţa internaţională organizată de Institute of Defence and Strategic Studies and Office of the Coordinator for Counterterrorism of the US Department of State, Singapore, 12-13 aprilie 2006.
12. Adam Schwarz, „Indonesia after Suharto", *Foreign Affairs*, iulie-august 1997.
13. Astfel, chinezii din Indonezia constituie ceea ce Amy Chua numeşte o „minoritate care domină piaţa". Chua, *World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability*, New York, Doubleday, 2003, p. 43.
14. Peste 50.000 de vase trec anual prin strâmtoarea Malacca, precum şi 11 milioane de barili de petrol pe zi.
15. Dat fiind faptul că China a devenit consumatorul de material lemnos cu cea mai rapidă dezvoltare, nici măcar standardele europene în materie de exploatare a zonelor forestiere nu prea mai au impact asupra despăduririlor rapide.

XXX. Myanmar, Thailanda şi Vietnam: triunghiul interior

1. În 2007, Banca Mondială, Banca Asiatică pentru Dezvoltare şi donatorii occidentali au oferit Cambodgiei 600 de milioane de dolari, ceea ce aproape că egala bugetul ţării. Tot atunci, China i-a oferit o sumă identică sub forma unui ajutor necondiţionat.
2. Toynbee, *East to West*, p. 92.
3. Sterling Seagrave, *Lords of the Rim: The Invisible Empire of Overseas Chinese*, New York, Putnam, 1995, p. 304.
4. După cum notează Amy Chua, „în Birmania, globalizarea are trăsături chineze". Chua, *World on Fire*, p. 36.
5. Jane Perlez, „In Life on the Mekong, China's Dams Dominate", *New York Times*, 19 martie 2005.
6. Toynbee, *East to West*, p. 86.
7. Panitan Wattanayagorn, „Thailand: The Elite's Shifting Conceptions of Security", în *Asia Security Practice*, ed. Alagappa.

Scanned with OKEN Scanner

8. Chulacheeb Chinwanno, „Thailand-China Relations: From Strategic to Economic Partnership", IUJ Research Institute Working Paper, Asia-Pacific Series, nr. 6.
9. Datele actuale arată că proiectarea unui canal de-a lungul istmului Kra va dura zece ani, va avea nevoie de 10.000 de lucrători şi va costa aproximativ 25 de miliarde de dolari.
10. Vezi Thomas Menkhoff şi Gerke Solvay (ed.), *Chinese Entrepreneurship and Asian Business Networks*, Londra, Routledge Curzon, 2002.
11. Sterling Seagrave se referă la acest stil operativ ca fiind „un imperiu intenţionat opac format dintr-un conglomerat". Seagrave, *Lords of the Rim*, p. 2.
12. Vezi William A. Callahan, „Beyond Cosmopolitanism and Nationalism: Diasporic Chinese and Neo-Nationalism in China and Thailand", *International Organization*, 57, vara 2003, pp. 481-517, şi Busakorn Chantasasawat, „Bourgeoning Sino-Thai Cooperation: Heightening Cooperation, Sustaining Economic Security", *China: An International Journal*, 4, nr. 1, martie 2006, pp. 86-112.
13. Citat în „The Bold Coast", *Newsweek*, 12 ianuarie 2004.
14. Keith Bradsher, „Vietnam's Roaring Economy Is Set for World Stage", *New York Times*, 25 octombrie 2006.
15. Pentru o discuţie asupra opiniilor din regiune referitoare la creşterea militară şi navală a Chinei, vezi Richard Soloksky, Angel Rabasa şi C.R. Neu, *The Role of Southeast Asia in US Strategy Toward China*, Santa Monica, Calif., RAND Corporation, 2000, şi Michael D. Swaine, „China's Regional Military Posture", în *Power Shift*, ed. Shambaugh, pp. 266-285.
16. John Henderson şi Benjamin Reilly, „Dragon in Paradise: China's Rising Star in Oceania", *The National Interest*, vara 2003, pp. 94-104.

XXXI. Mărimea contează: cele patru Chine

1. Ross Terrill susţine că, în multe privinţe, China este încă o „economie de lumea a treia măritată după un orgoliu de superputere". Terrill, *New Chinese Empire*, p. 265.
2. Vezi Kennan, *American Diplomacy*, p. 21. Pentru o prezentare mai sceptică a intenţiilor Americii în cadrul politicii Porţilor Deschise, vezi Williams, *Tragedy of American Diplomacy*, p. 144.
3. Wu Xinbo, „China: Security Practice of a Modernizing and Ascending Power", în *Asian Security Practice*, ed. Alagappa.
4. Lucian Pye, *China* (New York, HarperCollins, 1990), p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

5. Bill Gates şi Yanzhong Huang, „Sources and Limits of Chinese «Soft Power»", *Survival*, 48, nr. 2, vara 2006, pp. 17-36.
6. Frank Viviano, „China's Great Armada", *National Geographic*, iulie 2005.
7. Geoff Wade, „The Zheng He Voyages: A Reassessment", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, 78, nr. 1, iunie 2005, pp. 37-58. Vezi şi Alastair Ian Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1995.
8. Joshua Cooper Ramo, „The Beijing Consensus", Foreign Policy Centre, mai 2004. Mark Leonard susţine că nu există încă un acord cu privire la „Consensul de la Beijing", deoarece economia şi societatea ţării evoluează foarte repede. Leonard, „The Road Obscured", *Financial Times Magazine*, 9-10 iulie 2005.
9. Peter van Ness, „China's Response to the Bush Doctrine", *World Policy Journal*, iarna 2004-2005, p. 40.
10. Pentru o discuţie asupra modului în care vede China teoria şi practica guvernării globale, vezi Cai Tuo, „Global Governance: The Chinese Angle of View and Practice", *Social Sciences in China*, vara 2004, pp. 57-68.
11. Vezi Peter Grieves, *China's New Nationalism: Pride, Politics, and Diplomacy*, Berkeley, University of California Press, 2004), şi Suisheng Zhao, *A Nation-State by Construction: Dinamics of Modern Chinese Nationalism*, Stanford, Calif., Stanford University Press, 2004.
12. James Lilley, *China Hands: Nine Decades of Adventure, Espionage and Diplomacy in Asia*, New York, Public Affairs, 2004.
13. După cum a scris renumitul cărturar Wang Jisi, „China şi Statele Unite nu pot spera să stabilească vreodată relaţii cu adevărat prieteneşti". Jisi, „China's Search for Stability with America", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2005. Pentru o istorie a relaţiilor sino-americane moderne, vezi David Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing US-China Relations, 1989-2000*, Berkeley, University of California Press, 2001. Pentru o discuţie asupra variatelor poziţiilor teoretice cu privire la viitorul relaţiilor sino-americane, vezi Aaron L. Friedberg, „The Future of US-China Relations: Is Conflict Inevitable?", *International Security*, 30, nr. 2, toamna 2005). Aşa cum scria Henry Kissinger: „La începutul unui nou secol, relaţiile dintre China şi Statele Unite ar putea hotărî dacă copiii noştri vor trăi vremuri tulburi... sau vor fi martorii unei noi ordini mondiale compatibile cu... pacea şi progresul". *Washington Post*, 13 iunie 2005.
14. După cum susţine Li Shaojun: „China nu va ameninţa nici un alt stat şi nici nu va îngădui ameninţări din partea altor state". Shaojun, „Explaining Elements in China's Foreign Strategy", lucrare nepublicată, 2006.
15. William S. Murray III şi Robert Antonellis, „China's Space Program: The Dragon Eyes the Moon (and Us)", *Orbis*, toamna 2003, pp. 645-652. Pentru aspectele

Scanned with OKEN Scanner

variate ale dezbaterii cu privire la scopurile şi progresul programelor spaţiale chineze, vezi numărul special din *China Security*, cu tema „China's Space Ambitions", nr. 2, 2006.

16. Însă China este deja o putere nucleară, una care îşi modernizează rapid arsenalul nuclear şi forţa rachetelor, printre care şi pe aceea a ICMB-urilor cu rază lungă de acţiune, achiziţionând submarine şi distrugătoare pentru a avea capacitatea de a interzice accesul pe mări al altora şi de a se lansa ea însăşi ca putere maritimă. Deşi îi lipseşte capacitatea de proiecţie globală a puterii, scopurile posibile pentru care ea îşi doreşte o armată mai eficientă şi netransparentă – ocuparea insulelor mici, scufundarea vaselor americane sau japoneze, lupta pentru controlul insulei şi al apelor Taiwanului – nu presupun mijloace globale dispersate. Vezi Brad Roberts, Robert A. Manning şi Ronald N. Montaperto, „China: The Forgotten Nuclear Power", *Foreign Affairs*, iulie-august 2000, pp. 53-63, şi Edward Cody, „China Builds a Smaller, Stronger Military", *Washington Post*, 12 aprilie 2005.
17. Pentru observaţii şi anecdote cu privire la relevanţa limbii chineze pentru înţelegerea viziunii sale despre lume şi a culturii ţării, vezi Tim Clissold, *Mr. China*, New York, HarperCollins, 2004.
18. Terrill, *New Chinese Empire*, p. 26.
19. Vezi Gerald Segal, „East Asia and the «Constrainment» of China", *International Security*, 20, nr. 4, primăvara 1996, pp. 107-135, şi Zalmay Khalilzad, „Congage China", RAND Issue Paper, nr. 187, 1999.
20. Vezi Evan S. Medeiros şi M. Taylor Fravel, „China's New Diplomacy", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2003.
21. Stanley Crossick, „The Rise of China and Its Implications for the EU", conferinţă ţinută la National University of Singapore, 26 mai 2006.
22. În anii '90, o combinaţie de programe americane sub titulatura „Iniţiativa pentru Domnia Legii în China" îşi dorea să ataşeze la clauza naţiunii celei mai favorizate progresele făcute în domeniul drepturilor omului, însă liberalizarea economică s-a dovedit a fi un cal troian pentru reforma politică din China, care a ridicat bariere informatice pentru a împiedica reforma din sfera comerţului în cea politică sau juridică. Vezi Matthew C. Stephenson, „A Trojan Horse Behind Chinese Walls? Problems and Prospects of US-Sponsored «Rule of Law» Reform Projects in the People's Republic of China", Working Paper, nr. 47, Center for International Development, Harvard University, mai 2000. China nu priveşte societatea civilă ca pe un al treilea sector autonom, alături de cel de stat şi de cel privat, ci ca pe o colecţie de „organizaţii populare", adesea sprijinite şi monitorizate de guvern. China dictează care ONG-uri străine să intre în ţară, unde şi în ce condiţii. Ele sunt în cel mai bun caz o interferenţă necesară şi sunt cel mai bine folosite de stat drept consultanţi pentru scopurile sale, nu

Scanned with OKEN Scanner

împotriva lor. Folosindu-se de o serie continuă de manevre legale, China a blocat ani la rând deschiderea unui oficiu al Comitetului Internaţional al Crucii Roşii (CICR) pe teritoriul său.

23. Vezi Gordon Chang, *The Coming Collapse of China*, New York, Random House, 2001, George J. Gilboy, „The Myth Behind China's Miracle", *Foreign Affairs*, iulie-august 2004, p. 34, şi Mixin Pei, *China's Trapped Transition: The Limits of Developmental Autocracy*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2006.
24. Vezi Fishman, *China, Inc.*, p. 167, David Hale şi Lyric Hughes Hale, „China Takes Off", *Foreign Affairs*, noiembrie-decembrie 2003, p. 44, şi Seth G. Jones şi F. Stephen Larrabee, „Arming Europe", *The National Interest*, iarna 2005-2006, p. 68.
25. Ian Bremmer şi Fareed Zakaria, „Hedging Political Risk in China", *Harvard Business Review*, noiembrie 2006.
26. Jehangir S. Pocha, „One Sun in the Sky: Labor Unions in the People's Republic of China", *Georgetown Journal of International Affairs*, iarna-primăvara 2007, p. 11.
27. Vezi Anne Stevenson-Yang şi Ken DeWoskin, „China Destroys the IP Paradigm", *Far Eastern Economic Review*, 168, nr. 3, martie 2005, şi Richard P. Suttmeier, „Assessing China's Technology Potential", *Georgetown Journal of International Affairs*, vara-toamna 2004, pp. 97-105.
28. Vezi „Red, Inc.", *Harper's*, februarie 2006.
29. Însă firmele occidentale pot avea un profit mai mare atunci când companiile chineze intră pe piaţă şi nu se limitează strict la furnizarea de produse spre a fi cumpărate. De exemplu, cumpărarea de către Lenovo a unei divizii IBM a obligat compania să-şi instaleze software Windows *legal*, transformând astfel Microsoft, din victimă, în câştigător, în ciuda software-ului piratat care circulă în toată China.
30. Conceptul este implicat şi susţinut prin doctrina „un stat mic, o societate mare".
31. După afirmaţiile Academiei Chineze de Ştiinţe Sociale (ACSS), China are 12 straturi sociale, nu doar obişnuitele trei, ceea ce este de înţeles într-o ţară atât de mare.
32. China a început eradicarea sărăciei în anii '80, când investiţiile străine erau mult mai puţine, ca urmare a apariţiei sectorului privat de împrumut şi a investiţiilor rurale, care au stimulat sectoarele cu mulţi angajaţi, de tipul producătorilor de alimente. Deşi 60% din populaţia Chinei este încă rurală, astăzi agricultura nu furnizează decât 15% din PIB. Vezi Emile Kok-Kheng Yeoh, „Development Policy, Demographic Diversity, and Interregional Disparities in China", lucrare prezentată la deschiderea *work-shop*-ului internaţional ChinaWorld, 10-11 martie 2006, Asia Research Centre, Copenhagen Business School. Vezi Shang-Jin Wei, „Is Globalization Good for the Poor in China?", *Finance and Development*, septembrie 2002. Coeficientul Gini al

Scanned with OKEN Scanner

Chinei (o scară de măsurare a inegalităţii veniturilor) a urcat la 45 de puncte de la începerea reformelor, odată cu îmbogăţirea celor bogaţi, dar el nu este mai mare decât cel al Statelor Unite. Iar coeficientul Gini urban este de doar 32 de puncte, apropiat de media globală.

33. Accentul pus de Hu Jintao pe dezvoltarea zonelor rurale a ascuţit dezbaterea ideologică cu privire la meritele capitalismului, în lumina diferenţei crescânde dintre veniturile din mediul rural şi cele din mediul urban.
34. Fabricile petrochimice au cauzat poluarea unei treimi din râurile aflate în zona rurală şi a 90% dintre râurile din oraşe, cel mai afectat fiind râul Songhua din Harbin, unde o deversare de substanţe chimice în 2005 a ameninţat întreaga rezervă de apă a unei regiuni şi aşa suferind la acest capitol. O treime din teritoriile chineze sunt deja ameninţate de deşertificare, iar mii de sate au fost abandonate din cauza cursului micşorat al fluviului Galben, la care se adaugă lacurile secate din provincia Qinhai.
35. Jim Yardley, „China's Next Big Boom Could Be the Foul Air", *New York Times*, 30 octombrie 2005.
36. Vezi Wenran Jiang, „Beijing's «New Thinking» on Energy Security", Jamestown Foundation China Brief, 12 aprilie 2006.
37. Yongjin Zhang, „China Goes Global", Foreign Policy Centre, 2005.
38. Barajul celor Trei Defileuri de pe fluviul Yangtze (al treilea ca lungime din lume, după Amazon şi Nil) va acoperi, după încheierea construcţiei, în 2010, până la 10% din necesităţile energetice ale ţării. În Tibet, un baraj pe râul Tsangpo (care în India şi în Bangladesh se numeşte Brahmaputra) va produce 38 de milioane de kilowaţi la o centrală din Mendok, iar schimbarea cursului râului va permite alimentarea cu apă a 600 de oraşe din nordul ţării. Un canal lung de 1.920 km, cel mai mare în materie, va conecta în curând şase provincii (inclusiv Beijingul) şi bazinele a patru râuri, aducând în interiorul ţării apă din provincia Jiansu. Asemenea statelor din Golful Persic, administrarea resurselor este puternic politizată. Ministerele cărbunelui, petrolului şi gazelor din China se află în competiţie între ele, dar şi cu companiile petroliere de stat, care au şi ele statut de ministere, ceea ce blochează apariţia unei strategii energetice naţionale. China s-ar putea să trebuiască să procedeze precum şeicii din Abu Dhabi, creând un „Grup Conducător pentru Energia Statului", independent, care să domine aceste ministere stagnante, astfel încât să poată fi făcută o reformă energetică reală.
39. Joanna I. Lewis, „Leading the Renewable Energy Revolution", *Georgetown Jornal of International Affairs*, vara-toamna 2006, pp. 147-154.
40. Seagrave, *Lords of the Rim*, pp. 61-63.
41. Norimitsu Onishi şi Howard W. French, „Chinese Warship Remind Japan of Challege on the Seas", *International Herald Tribune*, 11 septembrie 2005.

Scanned with OKEN Scanner

42. Vezi Barry C. Lynn, *End of the Line : The Rise and Fall of the Global Corporation*, New York, Doubleday, 2005.
43. Vezi Banning Garrett, Jonathan Adams şi Franklin Kramer, „Taiwan in Search of a Strategic Consensus", Atlantic Council Issue Brief, martie 2006.
44. Vezi Bell, *Beyond Liberal Democracy*, cap. 7.
45. PIB-ul pe cap de locuitor al oraşului Shenzhen este de 12.000 de dolari, în timp ce în Shanghai este de 8.000 de dolari.
46. Vezi Bruce Gilley, *China's Democratic Future : How It Will Happen and Where It Will Lead*, New York, Columbia University Press, 2004.
47. Lilley, *China Hands*, p. 341.
48. Daniel A. Bell, „Chinese Leaders Rediscover Confucianism", *International Herald Tribune*, 14 noiembrie 2006.
49. Biroul Politic şi Consiliul de Stat au devenit mai mult echipe de club decât cutii negre ale partidului monolitic, cu dezbateri substanţiale şi schimbări de putere între diferitele facţiuni şi departamente. Vezi Cheng Li, „The New Bipartisanship Within the Chinese Communist Party", *Orbis*, vara 2005, pp. 387-400.
50. După cum afirmă Mixin Pei, „dacă succesul economic nu va pune capăt guvernării partidului unic în China, atunci probabil că acest lucru va fi realizat de către corupţie". Pei, „The Chinese Communist Party", *Foreign Policy*, septembrie-octombrie 2005, p. 46.
51. Albert Keidel, „China's Social Unrest: The Story Behind the Stories", Carnegie Endowment Policy Brief, nr. 48, septembrie 2006.
52. Pentru un istoric al eforturilor anterioare de reformă agrară, vezi Yuan-Tsung Chen, *The Dragon's Village : An Autobiographical Novel of Revolutionary China*, New York, Penguin, 1981.
53. Un Birou pentru Reformă Politică a apărut în anii '80, activând prin consultări frecvente cu experţii în afaceri şi cu avocaţi instruiţi în străinătate. Vezi Mixin Pei, „Political Reform in China: Leadership Differences and Convergence", lucrare prezentată la Conferinţa Chinese Leadership, Politics and Policy, Carnegie Endowment for International Peace, 2 noiembrie 2005.
54. Zheng Bijan, „China's «Peaceful Rise» to Great-Power Status", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2005.
55. Pentru o discuţie asupra felului în care ar putea arăta o democraţie de tip chinez, vezi propunerea lui Bell în *East Meets West*, cap. 5.
56. Vezi *Speak No Evil : Mass Media Control in Contemporary China*, Washington, DC, Freedom House, februarie 2006, şi Clive Thompson, „Google's China Problem (and China's Google Problem)", *New York Times Magazine*, 23 aprilie 2006.

Scanned with OKEN Scanner

Concluzie. Căutarea echilibrului într-o lume neamericană

1. După cum arată Alberto Alesina şi Enrico Spolaore, fiecare putere este un „Leviatan" care încearcă să-şi determine configuraţia optimă, punând în balanţă propria extindere şi resursele dobândite astfel *versus* diferenţele eterogene între culturi şi sisteme şi necesitatea de a-i plăti pe noii membri. Alesina şi Spolaore, *The Size of Nations*, Cambridge, Mass., MIT Press, 2003, cap. 5.
2. Un intelectual realist, John Mearsheimer, susţine că „acest ciclu de violenţe va continua mult timp în noul mileniu. Speranţele de pace nu se vor împlini, probabil, deoarece marile puteri care influenţează sistemul internaţional se tem unele de altele şi concurează, drept urmare, pentru cucerirea puterii". Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W.W. Norton, 2001, p. xi.
3. George Kennan ştia că acesta nu este tot adevărul, susţinând că americanilor le „place în mod deosebit să se considere stăpâni luminaţi, binefăcători şi învăţători ai unor popoare văzute ca mai puţin norocoase şi mai puţin avansate decât ei... Este o formă de narcisism naţional – de autoadmiraţie colectivă... – sub care se ascund sentimente de profundă nesiguranţă, o dorinţă de a ne împăca cu noi înşine ce contrastează foarte puternic cu comportamentul nostru arogant faţă de ceilalţi... Jignirile pe care le-am adus celor din jurul nostru încă de la obţinerea independenţei nu au provenit, de regulă, din dorinţa noastră de a-i răni sau de a ne impune puterea asupra lor, ci din încercarea de a ne plasa în posturi nobile şi de a ne impresiona pe noi înşine". Kenna, *American Diplomacy*, pp. 158, 169. Ideea supremaţiei Americii nu se poate baza în mod credibil pe bogăţiile ţării acum când, aşa cum afirma laureatul Premiului Nobel, Robert Solow, „concepţia conform căreia Dumnezeu a vrut ca americanii să fie întotdeauna mai bogaţi decât restul lumii devine din ce în ce mai puţin probabilă" (*New York Times*, 14 decembrie 2003). Cu cât americanii îşi justifică superioritatea în termeni materiali, mai ales militari, cu atât mai mult alte ţări se agaţă de ideologiile lor în scopul obţinerii unei importanţe materiale şi militare egale cu cea a americanilor. Are loc astfel un schimb de roluri între superioritatea armatei americane şi conducerea ei ideologică. Se uită uşor că şi Uniunea Sovietică avea odată o putere *soft* considerabilă, care a fost grav subminată de folosirea brutală a puterii *hard*. În cele din urmă, nici puterea *hard*, nici cea *soft* nu au salvat-o de la prăbuşire.
4. După cum nota Benjamin Barber, „ca urmare a anarhiei sale neîncorsetate de lege, starea naturală este pentru Hobbes mai ales o stare de frică... Remediul nu este puterea, pe care oamenii o deţin în starea lor naturală, ci legea şi înţelegerea, care le lipsesc". Barber, *Fear's Empire: War, Terrorism, and Democracy*, New York, W.W. Norton, 2003, p. 70.

Scanned with OKEN Scanner

5. Vezi Hans Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*.
6. Răspunzând teoriei majore a lui Toynbee a provocării şi a răspunsului la provocare, George Kennan se temea de consecinţele unui exces de încredere în militarism a Statelor Unite, notând că „forţa, asemenea păcii, nu este o abstracţiune; ea nu poate fi înţeleasă sau mânuită ca un concept, în afara datelor reprezentând scopul şi metoda". El lansa un avertisment, arătând că evoluţia Războiului Rece, cu accentul pus pe militarizare, alături de obiceiul americanilor de a-şi căuta mereu un inamic extern puternic, ar putea crea o dependenţă faţă de practica pernicioasă a înarmării inutile: „Există o tendinţă ciudată a americanilor de a căuta, din când în când, un centru extern unic al răului, pe seama căruia să poată fi puse toate problemele lor, în loc să recunoască faptul că ar putea exista mai multe cauze ale neîmplinirii obiectivelor şi iniţiativelor noastre şi că aceste cauze ar putea fi relativ independente una de alta". Vezi Kennan, *American Diplomacy*, pp. 90, 164, 173. Vezi şi Andrew J. Bacevich, *The New American Militarism: How Americans Are Seduced by War*, New York, Oxford University Press, 2005, şi Victor Davis Hanson, *A War Like No Other: How the Athenians and Spartans Fought the Peloponesian War*, New York, Random House, 2005.
7. După cum observă Emanuel Todd: „Chiar acum, când lumea descoperă democraţia şi învaţă să se înţeleagă pe teren politic cu Statele Unite, acestea încep să-şi piardă trăsăturile democratice şi să descopere că nu se pot înţelege cu restul lumii". Vezi Todd, *After the Empire: The Breakdown of the American Order*, New York, Columbia University Press, 2002, p. 13, nota 20.
8. Dat fiind că americanii trăiesc în ceea ce Tocqueville numea o stare de „autoadorare perpetuă", ei suferă de amnezie cu privire la adevăratul lor rol în istorie. Mark Hertsgaard a identificat un set de viziuni tipice ale străinilor cu privire la Statele Unite care contrazic percepţia de sine a americanilor: America este provincială şi egocentrică, ipocrită şi dominatoare, naivă cu privire la ceea ce se petrece în lume, plină de filistini, convinsă că doar ea ştie ce e democraţia şi având grijă să-i fie doar ei bine. Hertsgaard, *The Eagle's Shadow: Why America Fascinates and Infuriates the World* (New York, Farrar, Strauss and Giroux), 2002, p. 21. Vezi şi Julia Sweig, *Friendly Fire: Losing Friends and Making Enemies in the Anti-American Century*, New York, Public Affairs, 2006.
9. Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*.
10. Pentru o discuţie asupra costurilor sporite ale alianţelor Statelor Unite de-a lungul secolului XX, vezi David A. Lake, *Entangling Relations: American Foreign Policy in Its Century*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1999; vezi şi Julianne Smith şi Thomas Sanderson, „Evaluating Our Partners and Allies Five Years Later", *Washington Post*, 11 septembrie 2006.

Scanned with OKEN Scanner

11. Christopher Layne, „The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", *International Security*, 31, nr. 2, toamna 2006, pp. 7-41.
12. Andrew Cohut şi Bruce Stokes, *America Against the World: How We Are Different and Why We Are Disliked*, New York, Times Bookes, 2006, p. 49.
13. Toynbee, *A Study of History*, vol. 11.
14. Leon Fuerth, „Strategic Myopia", *The National Interest*, primăvara 2006.
15. David J. Kilcullen, „New Paradigms for 21st Century Conflict", eJournal USA, An Electronic Journal of the US Department of State, mai 2007.
16. Vezi Michael Barnett şi Raymond Duval, „Power in International Politics", *International Organization*, 59, iarna 2005, pp. 39-75, şi Daniel H. Nexon şi Thomas Wright, „What's at Stake in the American Empire Debate", *American Political Science Review*, 101, nr. 2, mai 2007. O serie întreagă de articole privesc dezbaterea curentă cu privire la formele de balansare dură şi slabă faţă de Statele Unite. Vezi Robert A. Pape, „Soft Balancing Against the United States", T.V. Paul, „Soft Balancing in the Age of US Primacy" şi Stephen G. Brooks şi William C. Wohlforth, „Hard Times for Soft Balancing"; toate se găsesc în *International Security*, 30, nr. 1, vara 2005.
17. Vezi Bruce Bueno de Mesquita şi George W. Downs, „Development and Democracy", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2005. Jeanne Kirkpatrick, ambasadoare a SUA la ONU în anii '80, a argumentat sprijinirea autocraţiilor prin faptul că aceste regimuri nu încearcă să reinventeze societatea (aşa cum o fac sistemele totalitare). Vezi Kirkpatrick, „Dictatorship and Double-Standards", *Commentary*, noiembrie 1979.
18. Deşi controlul rezervei monetare internaţionale este un mijloc esenţial de exportare a influenţei, statutul central al dolarului american ca monedă preferată pentru rezervele globale nu este echivalent cu dominaţia monetară a Americii astăzi, când monedele sunt denaţionalizate. Vezi Benjamin J. Cohen, „The Geopolitics of Currencies and the Future of the International System", University of California, Santa Barbara, Global and International Studies Program, Paper no. 10, 2003. Pentru contextul relaţiei dintre bani şi teritoriu, vezi Cohen, *The Geography of Money*, Ithaca, NY, Cornell University Press, p. 18.
19. Joseph Stiglitz, „The Roaring Nineties", *Atlantic Monthly*, octombrie 2002.
20. Erik Erikson, *Childhood and Society*.
21. Ajay Kapur, Niall Macleod şi Narendra Singh, „Plutonomy: Buying Luxury, Explaining Global Imbalances", Citigroup Industry Note, 16 octombrie 2005.
22. Vezi Robert B. Reich, *The Future of Success*, New York, Alfred A. Knopf, 2001. Salariul minim real din 2006 este cu 37% mai scăzut decât era în 1968.

Scanned with OKEN Scanner

23. Din 1980 încoace, Statele Unite au cheltuit mai puţin de 2% din PIB pe infrastructură.
24. Steven A., Camarota, „Immigration from Mexico: Assessing the Impact on the United States", Center for Immigration Studies, 2001.
25. David Rief, *Los Angeles: Capital of the Third World*, New York, Touchstone Books, 1992.
26. Samuel P. Huntington, *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, New York, Simon and Schuster, 2004.
27. Alberto F. Alesina, Edward L. Glaeser şi Bruce Sacerdote, „Why Doesn't the US Have a European-Style Welfare State?", Harvard Institute of Economic Research, Discussion Paper, nr. 1933, octombrie 2001.
28. Michael Ignatieff, „The Broken Contract", *New York Times Magazine*, 24 septembrie 2005, p. 16.
29. Richard G. Wilkinson, *The Impact of Inequality: How to Make Sick Societies Healthier*, Londra, Routledge, 2005.
30. Christopher Lasch scria: „Dezbaterea istorică cu privire la democraţie a fost redeschisă din cauza importării unor probleme sociale şi economice precum răspândirea evidentă a ineficienţei şi a corupţiei, declinul productivităţii Americii, urmărirea profiturilor din speculă în detrimentul producţiei, deteriorarea infrastructurii materiale a ţării, condiţiile de viaţă jalnice din oraşele noastre copleşite de criminalitate, creşterea alarmantă şi neplăcută a sărăciei şi disparitatea tot mai mare dintre sărăcie şi bogăţie, care este şi revoltătoare din punct de vedere moral, şi explozivă politic. În momentul triumfului ei zdrobitor asupra comunismului, democraţia este puternic atacată chiar la ea acasă, iar criticile vor continua să se înteţească dacă lucrurile continuă să se deterioreze în ritmul actual. Instituţiile formal democratice nu garantează funcţionarea ordinii sociale, aşa cum ştim prea bine din cazul Indiei şi al Americii Latine. Pe măsură ce condiţiile de viaţă din oraşele americane se vor apropia de acelea din lumea a treia, democraţia va fi pusă iar şi iar la încercare". Lasch, *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*, New York, W.W. Norton, 1996.
31. Vezi Michael Lind, *Made in Texas: George W. Bush and the Southern Takeover of American Politics*, New York, Basic Books, 2003.
32. După cum observa Alan Wolfe, „sistemul politic ideal ar trebui să constea dintr-un partid conservator după modelul Tory-ilor britanici din vremea lui Benjamin Disraeli şi unul liberal, bazat pe ideea social-democraţiei ajunse la maturitate în Europa postbelică. Motivul pentru care America şi-a pierdut măreţia este că sistemul ei politic actual nu conţine nici unul dintre aceste două partide". Wolfe, *Return to Greatness: How America Lost Its Sense of Purpose and What It Needs to Do to Recover It* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 2005), p. 169.

Scanned with OKEN Scanner

33. John Kenneth Galbraith, *The Economics of Innocent Fraud: Truth for Our Time*, New York, Penguin, 2004.
34. Vezi Gilpin, *War and Change in World Politics*, cap. 4. Amitai Etzioni susţine că democraţia se află în declin atunci când conducătorii nu cunosc nevoile societăţii. Vezi Etzioni, „How Liberty Is Lost", *Society*, 40, nr. 5, iulie-august 2003, pp. 44-51.
35. Realismul nu dictează absenţa regulilor şi a normelor şi nici nu face necesar conflictul. El explică pur şi simplu dinamica anarhiei, într-o lume lipsită de o autoritate superioară. Deşi realismul izvorăşte din nevoia omenească primară de siguranţă, bogăţie şi demnitate, el nu trebuie confundat cu agresiunea fizică pură. Mai degrabă, el stimulează calculul prudent al mijloacelor şi scopurilor, într-un amestec de viziune morală şi viclenie. Dacă refrenul machiavelic spune că scopul scuză mijloacele, realismul şi pragmatismul adaugă faptul că şi costurile trebuie luate în calcul. Deşi Morgenthau susţinea că „puterea, oricât de limitată şi de calificată ar fi, este valoarea supremă recunoscută de către politica internaţională", realismul la care îndemna – adoptat astăzi de cei care înţeleg cel mai bine realismul – dezaproba demersurile hazardate imperiale care atrag în capcană, concentrându-se mai mult pe ameliorarea anarhiei şi pe menţinerea unor avantaje de putere relative. De aceea, Morgenthau s-a opus războiului din Vietnam, iar George Kennan celui din Irak, din 2003. Realismul este intens psihologizat, aşa că el nu se eliberează de morală, ci trăieşte într-o stare de inconfortabilă acuitate faţă de aceasta. După cum notează Robert Jackson: „Etica statului este, mai întâi de toate, o etică situaţională care are în centrul său regula prudenţei". Vezi Jackson, *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Londra, Oxford University Press, 2005, Anatol Lieven şi John Hulsman, *Ethical Realism. A Vision for America's Role in the World*, New York, Pantheon, 2006, şi Reinhold Niebuhr, *The Structure of Nations and Empires*, 1959.
36. Pentru o discuţie legată de implicaţiile creşteri[i] influenţei evanghelice asupra politicii externe americane, vezi Walter Russle Mead, „God's Country?", *Foreign Affairs*, septembrie-octombrie 2006, pp. 24-43. Stephen Walt comenta: „Combinaţia dintre o filosofie politică universalistă şi o tendinţă evanghelică puternică poate fi alarmantă pentru celelalte ţări, inclusiv pentru unele dintre cele democratice". Walt, *Taming American Power: The Global Response to US Primacy* (New York, W.W. Norton, 2005).
37. Kevin Phillips, *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the Twenty-first Century*, New York, Viking, 2006.
38. Toynbee, *Civilization on Trial*.
39. *American Public Opinion and Foreign Policy*, Chicago, Council on Foreign Relations, 2002.

Scanned with OKEN Scanner

40. America persistă într-o dezbatere sterilă despre investiţiile publice *versus* cele private în infrastructura naţională, întrucât s-a dovedit că investiţiile publice atrag un nivel mai mare de investiţii private. *Realizing America's Economic Potential: A Growth Agenda for the New Abundant Economy*, Washington, DC, New America Foundation, 2006.
41. Joel Kotkin şi Delore Zimmerman, *Rebuilding America's Productive Economy: A Heartland Development Strategy*, Washington, DC, New America Foundation, 2006.
42. Deficitul comercial al producţiei Americii s-a triplat între 1997 şi 2005, ajungând la 662,5 miliarde de dolari.
43. Nicholas Kulish, „Things Fall Apart: Fixing America's Crumbling Infrastructure", *New York Times*, 23 august 2006.
44. Barry C. Lynn, „War, Trade, and Utopia", *The National Interest*, iarna 2005-2006.
45. Clyde V. Prestowitz , *Three Billion New Capitalists: The Great Shift of Wealth and Power to the East*, New York, Basic Books, 2005.
46. Competiţia pentru influenţă dintre ţările de la periferia lumii va face, cel mai probabil, ca situaţia lumii a treia să se perpetueze, şi nu să se îmbunătăţească. Pare logic ca scăderea datoriilor către Statele Unite şi UE, ca şi creşterea investiţiilor şi a comerţului cu China să ajute la dezvoltarea lumii a treia, însă practica imperială abuzivă decide altfel lucrurile. De exemplu, subvenţiile occidentale pentru agricultură rămân o barieră în calea oportunităţilor comerciale libere ale Americii Latine şi ale Africii şi, în ciuda renunţării Occidentului la datorii, China a început să imite obiceiul vesticilor de a oferi împrumuturi imense, care duc la imposibilitate de plată şi la profunda îndatorare – de data aceasta faţă de China. Mai mult, de vreme ce împrumuturile şi ajutoarele chineze nu sunt condiţionate politic, ele nu se încriu în cercul virtuos al transparenţei, democraţiei şi salariilor mărite. Şi chiar dacă boom-ul consumerist al celor trei poli economici ai lumii (China, India şi Brazilia) a stimulat creşterea economică în unele dintre ţările lumii a treia, menţinerea acestui boom impune jaful continuu al resurselor acestei lumi, erodând situaţia mediului şi cauzând un eşec ecologic. Din cauza industriilor lor mari consumatoare şi a turismului care exploatează mediul, ţările din lumea a treia nu se prea ajută singure, dar nici nu au vreo şansă, întrucât nu au de ales, depinzând întru totul de investiţiile şi tehnologia lumii întâi. Pentru lumea a treia, multipolaritatea poate fi o binecuvântare, în schimb mercantilismul ei este un blestem. Marea speranţă a lumii a treia este ea însăşi, cu comerţul şi investiţiile globalizante ale Sudului, în ţările sudului, care înseamnă astăzi 50 de miliarde de dolari anual, iar mâine şi mai mult.
47. Michael Mandelbaum, *The Case for Goliath: How America Acts as the World's Government in the Twenty-first Century*, New York, Public Affairs, 2005.

Scanned with OKEN Scanner

48. Huntington, *Clash of Civilizations*, p. 21.
49. Robert D. Kaplan, *Warrior Politics: Why Leadership Demands a Pagan Ethos* (New York, Random House, 2002), p. 139. Vezi şi Buzan, *United States and the Great Powers*, cap. 9. O astfel de ciocnire a principiilor este periculoasă, deoarece, aşa cum a afirmat Kennan, „un război dus în numele unor principii morale înalte nu se termină înainte de a stabili un tip oarecare de dominaţie totală". Kennan, *American Diplomacy*, p. 101.
50. Probabil că puţini dintre oamenii de astăzi ar subscrie orbeşte la declaraţia lui Woodrow Wilson din 1917: „Acestea sunt principiile americane, aceasta e politica americană... Şi sunt, de asemenea, principiile şi politica bărbaţilor şi femeilor progresişti de pretutindeni, ale tuturor ţărilor moderne, ale tuturor comunităţilor luminate. Ele sunt principiile omenirii şi ele trebuie să triumfe". Preşedintele Clinton răspundea celor spuse de Wilson astfel: „Interesele Americii cer ca Statele Unite să conducă demersurile de a construi o ordine mondială modelată după valorile americane". Nu exagerăm dacă spunem că toţi americanii, din statele „roşii" sau „albastre", liberali sau conservatori, religioşi sau laici, cred în excepţionalismul american. Filosoful Richard Hofstadter a observat odată că soarta Americii nu este să aibă o ideologie, ci să fie una. 60% dintre americani consideră că propria lor cultură este superioară altora. Dar un procent şi mai mare din restul lumii nu este de aceeaşi părere. America este privită nefavorabil în lume nu doar din cauză că unele dintre măsurile sale de politică externă sunt nepopulare, ci este dispreţuită din cauza slăbiciunilor din interiorul propriului sistem. America poate fi tolerată în măsura în care lumea nu preferă o altă putere. Vezi Kohut şi Stokes, *America Against the World*.
51. Woodrow Wilson credea că „echilibrul dintre puteri este un joc la scară mare discreditat pentru totdeauna. Este ordinea veche şi rea care a dominat înaintea acestui război". El a spus Senatului SUA în 1917 că America va conduce „nu un echilibru al puterilor, ci o comunitate de puteri; nu organizaţii rivale, ci o pace gestionată în comun". Liga Naţiunilor, pe care el a proiectat-o (dar la care SUA nu au aderat niciodată), nu a reuşit să prevină agresiunea din partea puterilor Axei în anii '30. După cum a observat, cu ironie, E.H. Carr, „metafizicienilor de la Geneva le-a venit greu să creadă că o antologie de texte ingenioase care condamnau războiul nu au fost în stare să-l împiedice". Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, New York, Harper Perennial, 1964 [1939], p. 30. În 1945, la Yalta, preşedintele Franklin D. Roosevelt a declarat încheierea „acţiunilor unilaterale, a alianţelor exclusiviste, a sferelor de influenţă, a echilibrului între puteri şi a tuturor celorlalte expediente care au fost încercate timp de sute de ani şi au eşuat mereu". În schimb, el a propus crearea Naţiunilor Unite, pe care, mai târziu, preşedintele Eisenhower le-a apreciat ca fiind cea mai bună şansă de a „înlocui câmpul

Scanned with OKEN Scanner

de luptă cu masa de conferinţe". În 1991, preşedintele George Bush a proclamat o „nouă ordine mondială", în care Naţiunile Unite, „eliberate de încleştarea Războiului Rece, sunt gata să îndeplinească viziunea istorică a fondatorilor săi". Paul Kennedy, *The Parliament of Man : The Past, Present, and Future of the United Nations*, New York, Random House, 2006.

52. Toynbee, *Civilization on Trial*, p. 127.
53. Garton Ash, *Free World*, p. 3.
54. David A. Lake, „Hierarchy in International Relations : Authority, Sovereignty, and the New Structure of World Politics", lucrare nepublicată, University of California at San Diego, 2005.
55. Vezi Alpo Rusi, *Dangerous Peace : New Rivalry in World Politics* (Boulder, Colo., Westview Press, 1998), introducerea şi cap. 5. Aceste regiuni deţin deja partea leului din economia mondială. Pe măsură ce gazele naturale devin combustibilul preferat al tuturor, se cristalizează pieţe energetice panregionale : Statele Unite/ Canada/America de Sud, UE/Rusia/Africa de Nord şi China/Rusia/Indonezia/ Australia.
56. Războiul ţine şi el de dinamica creşterii şi descreşterii ca agent principal al celor două. La fel ca în timpul ordinilor mondiale anterioare, epoca americană a trecut prin faza instituţionalizării şi a delegitimizării – care de obicei este urmată de război. Un dezechilibru nerezolvat duce la un conflict de sistem, ce dă naştere apoi unei noi ordini bazate pe configuraţia de putere postbelică. Vezi Gilpin, *War and Change in World Politics*, cap. 5.
57. Niciodată Europa nu a considerat America „alternativa optimă" la propria ei hegemonie globală, ci mai degrabă răul cel mai mic. Nu există însă nici un exemplu diplomatic anterior comparabil cu acomodarea Chinei la ordinea mondială existentă, reuşind să evite un conflict major între sisteme. Nu are sens să vorbim despre o „comunitate a democraţiilor", când una dintre cele mai importante puteri din lume nu este aşa ceva. Şi chiar dacă democraţiile tind să nu se lupte unele cu altele, ele sunt foarte agresive cu non-democraţiile, alegând să lupte împotriva unor inamici pe care ştiu că îi pot învinge (ceea ce ne conduce la întrebarea de ce se mai luptă, atunci). Probabilitatea declanşării unui război global s-ar putea datora tocmai eventualei democratizări a Chinei – caz în care naţionalismul chinez nu ar mai fi înfrânat –, exact atunci când puterea ţării o va egala pe cea a Statelor Unite. Vezi Michael C. Desch, „Democracy and Victory : Fair Fights or Food Fights ?", *International Security*, 28, nr. 1 (2003), pp. 180-194, Edward D. Mansfield şi Jack Snyder, *Electing to Fight : Why Emerging Democracies Go to War*, Cambridge, Mass., MIT Press, 2005, şi Dan Reiter şi Allan C. Stan, *Democracies at War*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2002.

Scanned with OKEN Scanner

58. Aceste scenarii sunt punctul central al ramurii geopolitice cunoscute drept teoria tranziţiilor de putere, bazată pe scrierile lui A.F.K. Organski, mai ales pe *World Politics*, New York, Alfred A. Knopf, 1958. Tranziţiile de putere geopolitice seamănă cu tranziţiile fazelor din fizică: perioade de mare instabilitate în timpul cărora pilitura magnetică se ordonează sau este respinsă în direcţii impredictibile pe măsură ce creşte temperatura; apoi entropie, lipsă de ordine. Churchill a comparat marile puteri cu corpurile cereşti care generează „reacţii magnetice profunde" atunci când se apropie prea tare una de alta. După cum avertizează Charles Kupchan, sistemul internaţional „este inconstant şi fragil", dezmembrându-se cu o viteză remarcabilă. Kupchan, *The End of the American Era: US Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-first Century*, New York, Alfred A. Knopf, 2002, p. xv. Aşa cum arată Robert Gilpin, tranziţiile de putere încep atunci când puterile aflate în ascensiune îşi revizuiesc dorinţa de a se conforma ordinii existente. Gilpin, *War and Change in World Politics*, cap. 2, p. 4. Fareed Zakaria adaugă că „marile puteri seamănă cu divele: intră şi ies din scenă cu mare vâlvă". Zakaria, „Is Realism Finished?", *The National Interest*, iarna 1992-1993.

59. David Hume, *A Treatise on Human Nature* (1739).

60. Vezi Michael Howard, *The Invention of Peace*, New Haven, Conn., Yale University Press, 2000, cap. 5. După cum scrie Robert Cooper: „Nu toate neînţelegerile duc la războaie şi nu toate războaiele sunt cauzate de neînţelegeri... Nimic nu este inevitabil, iar marile evenimente istorice depind încă de deciziile şi uneori de greşelile anumitor persoane". Cooper, *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-first Century*, New York, Atlantic Monthly Press, 2003, p. 101.

61. Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Garden City, NY, Doubleday, 1966.

62. Kissinger scria despre crearea concertului postnapoleonian al puterilor de către Castlereagh şi Metternich astfel: „Scopul lor era stabilitatea, nu perfecţiunea, iar echilibrul dintre puteri este expresia clasică a lecţiei pe care ne-o dă istoria – nici o ordine nu e sigură fără combaterea agresiunilor. Astfel, noua ordine internaţională a fost creată cu conştiinţa relativ clară a unei legături între putere şi morală, între securitate şi legitimitate". Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh, and the Problems of Peace, 1812-1822*, Boston, Houghton Mifflin, 1973, pp. 317-318.

63. Vezi Immanuel Kant, *Idea for a Universal History with Cosmopolitan Purpose* (1784), Lars-Erik Cederman, „Back to Kant: Reinterpreting the Democratic Peace as a Macro-Historical Learning Process", *American Political Science Review*, 95, martie 2001. Pentru a învăţa din ceea ce Ortega y Gasset numea „tezaurul greşelilor noastre" este nevoie de o continuă augmentare a memoriei instituţionale. La sfârşitul romanului *Fahrenheit 451* de Ray Bradbury, Granger, conducătorul

Scanned with OKEN Scanner

fugarilor apărători ai cărţilor, îi spune celui mai nou recrut, Fisher: „Ştim toate prostiile pe care le facem de o mie de ani încoace, şi atâta timp cât ştim aceste lucruri şi nu le uităm, poate că într-o zi ne vom opri din a construi blestematele astea de ruguri funerare în mijlocul cărora ne aruncăm. Din fiecare generaţie adunăm alţi câţiva oameni care-şi amintesc". Bradbury, *Fahrenheit 451*, New York, Ballantine, 1950.

64. Brian Eno, producătorul formaţiei U2, scria: „Oare nu este civilizaţia ceea ce se întâmplă atunci când oamenii încetează să se comporte ca şi cum ar fi prinşi într-o luptă darwiniană fără scrupule şi încep să se gândească la comunitate şi la un viitor împreună?... Poate că cerem prea mult dacă ne dorim ca America să se comporte diferit faţă de toate celelalte imperii din istorie, dar nu asta era ideea de la bun început?". Eno, „The UN Needs to Open Up to the World", *TIME International*, 12 ianuarie 2003.
65. Rasler şi Thompson, *Great Powers and Global Struggle*, p. 191.
66. Robert Skidelsky vorbeşte despre o „contradicţie fundamentală în cadrul imperiilor", şi anume aceea că „ele promit pacea, dar provoacă războaie" prin intermediul „conflictelor permanente de la graniţe". Skidelsky, „Hot, Cold, and Imperial", *New York Review of Books*, 13 iulie 2006. După cum spusese Konrad Adenauer, „istoria este suma tuturor lucrurilor care ar fi putut fi evitate". Misiunea oamenilor de stat de astăzi trebuie să fie aceea de a contracara ceea ce David Lloyd George numea „ciocanul destinului", pentru a evita depăşirea graniţei dincolo de care „logica militară primează în faţa calculului diplomatic". Vezi Niall Ferguson, *1914: Why the World Went to War*, New York, Penguin, 1998, p. 27.
67. Ceea ce scria Kissinger despre epoca napoleoniană se aplică şi în general: dacă nu este „acceptat cadrul ordinii internaţionale", sistemul devine, din unul legitim, unul revoluţionar. Mai mult, „statele sunt uituce. Rareori învaţă ceva din trecut, dar şi mai rar trag concluzia care se impune. Deoarece lecţiile învăţate din experienţa istorică, la fel ca şi lecţiile învăţate din experienţa personală, sunt contingente. E adevărat că ele te învaţă consecinţele anumitor acţiuni, însă nu te pot forţa să recunoşti situaţiile asemănătoare... Un popor poate fi conştient de consecinţele posibile ale unei situaţii revoluţionare, însă ştiinţa sa va fi în van dacă nu va fi capabil să recunoască o situaţie revoluţionară. Există o diferenţă între cunoaşterea fizică şi cea istorică: fiecărei generaţii i se permite o singură operaţie abstractă; ea poate opera o singură interpretare şi un singur experiment, al cărei subiect este ea însăşi. Aceasta este provocarea istoriei şi tragedia ei; este forma pământeană a «destinului». Iar rezolvarea ei, ba chiar şi recunoaşterea ei sunt poate cea mai dificilă sarcină a omului de stat". Kissinger, *World Restored*, pp. 1-3, 331-332.
68. Kant şi Rousseau au teoretizat necesitatea unei federaţii internaţionale a statelor pentru atingerea unei păci republicane: Kant a subliniat transparenţa şi costurile din ce în ce

Scanned with OKEN Scanner

mai mari ale unui război, în timp ce Rousseau susţinea că o „voinţă comună" ar putea împiedica statele să intre în conflict doar din cauza intereselor proprii. Astăzi există numeroase afirmaţii echivalente despre efectul pacificator al globalizării, toate susţinând Marea Iluzie despre care vorbea Norman Angell, privind „completa inutilitate economică a cuceririlor". Francis Fukuyama susţine sfârşitul luptelor ideologice; John Mueller observă că imaginea unui război total, distrugător, face această situaţie „de neconceput chiar la nivel iraţional"; Jonathan Schell şi Peter Singer văd în emergenţa unei conştiinţe globale „echivalentul moral al unui război"; Robert Wright demonstrează că acumularea de rezultate pozitive dezamorsează conflictele; iar Anatol Lieven şi John Hulsman susţin o „Mare Pace Capitalistă". Vezi Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, Avon Books, 1992, Mueller, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*, New York, Basic Books, 1989, Svhell, *The Unconquerable World: Power, Nonviolence, and the Will of the People*, New York, Metropolitan Books, 2003, Singer, *One World: The Ethics of Globalization*, New Haven, Conn., Yale University Press, 2003, Wright, *Non-Zero: The Logic of Human Destiny*, New York, Vintage, 2000, şi Lieven şi Hulsman, *Ethical Realism*.

69. Intelectualii dezbat dintotdeauna dacă bipolaritatea este mai stabilă decât multipolaritatea sau invers, dacă existenţa mai multor dublete potenţial conflictuale creează nesiguranţă sau permit echilibrarea constantă şi stabilitatea, făcând imposibilă hegemonia unuia singur. Considerând că nu există o soluţie „bună pentru orice anotimp" la „problema puterii", Morgenthau scria că, „de vreme ce balanţa puterii este esenţa şi factorul stabilizator în relaţiile internaţionale, distribuţia puterii nu este niciodată soluţionată definitiv, ci mereu precară şi supusă unor fluctuaţii continue". În homeostazia aproximativă a tripolarităţii, fiecare acţionează în interes propriu, dar ceilalţi iau măsuri contrare printr-un feedback automat, ceea ce duce la continuarea stării de fapt. În acest sens, Jervis discută despre efectul Lijphart, datorită căruia cunoaşterea pericolului şi a instabilităţii ce pot surveni inspiră anumite măsuri politice în sprijinul moderaţiei şi al compromisului. Jervis, *System Effects*, pp. 107-112, 275-279. Vezi şi Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, pp. 338-344, şi Waltz, *Theory of International Politics*.

70. B.H. Liddell Hart susţinea acum o jumătate de secol că marea strategie trebuie să îmblânzească instinctele competitive ale sistemului geopolitic. După cum afirmă Charles Kupchan: „Provocarea principală a viitorului va fi aceeaşi ca în trecut – gestionarea relaţiilor dintre centrii de putere aflaţi în competiţie". Kupchan, *End of the American Era*, p. xviii.

71. După cum nota A.J.P. Taylor, „oamenii nu s-au supus întotdeauna cadrilului perpetuu al Echilibrului Puterilor. Ei şi-au dorit adesea ca muzica să se oprească şi să stea jos preţ de un dans, fără să-i supravegheze neîncetat pe ceilalţi". Taylor, *The Struggle for*

Scanned with OKEN Scanner

Mastery in Europe, 1848-1918, Oxford, UK, Clarendon Press, 1954, p. xix. În plus, Hedley Bull susţinea că „te poţi baza pe justiţie doar în contextul ordinii". Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1977, p. 83.

72 Dacă superputerile ar funcţiona ca un directorat, ar conta mai puţin cine a iniţiat o acţiune oarecare, cât faptul că acea acţiune a fost făcută în virtutea unor principii comune. Charles Kupchan susţine că, dacă puterile regionale sunt „suficient de binevoitoare în exercitarea puterii, rezultatul lor ar putea fi un sistem stabil de cooperare cu o structură de conducere mai descentralizată". Charles A. Kupchan, „After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity", *International Security*, 23, nr. 2, toamna 1998, pp. 40-79. În alt loc, el dezvoltă această idee: „O viziune supremă a viitorului cuprinde construcţia unui directorat asemănător concertului al marilor puteri din America de Nord, Europa şi Asia de Est. Aceste mari puteri s-ar ocupa împreună de dezvoltare şi vor regla relaţiile dintre ele şi din regiunile lor. Astfel de centre regionale reprezintă şi o promisiune a încorporării graduale a naţiunilor în curs de dezvoltare în fluxul global al comerţului, al informaţiilor şi al valorilor. Centrele regionale puternice şi active reprezintă adesea, din motive de proximitate şi cultură, cele mai mari stimulente pentru prosperitatea şi stabilitatea periferiilor lor. Astfel, America de Nord s-ar putea concentra pe America Latină; Europa pe Rusia, Orientul Mijlociu şi Africa; iar Asia de Est pe Asia de Sud şi de Sud-Est... Puterea va determina inevitabil viaţa internaţională. Obiectivul tuturor nu ar fi negarea ei, ci canalizarea ei în scopuri paşnice. Este un lucru mult mai înţelept şi mai sigur să depăşeşti crizele şi să proiectezi singur schimbările structurale decât să vezi că o lume unipolară se transformă, din greşeală, într-una haotic de multipolară". Kupchan, „Empires and Geopolitical Competition: Gone for Good?", în *Turbulent Peace*, ed. Chester Crocker, Washington DC, United States Institute of Peace, 2001.

73. Toynbee, *Civilization on Trial*.

74. Vezi Fred Charles Iklé, *Every War Must End*, ediţie revizuită (Columbia Classics, 2005). După cum notează Charles Kupchan: „Copilul care se răzvrăteşte împotriva unor părinţi prea îngăduitori provoacă de obicei mai multe necazuri decât acela care scapă de dependenţa faţă de părinţi şi capătă o responsabilitate matură". Kupchan, *End of the American Era*, p. 264.

75. După cum scria E.H. Carr, „Pentru a internaţionaliza guvernarea trebuie internaţionalizată puterea... Trebuie recunoscute limpede acele forţe politice al căror joc precedă orice lege. Doar când aceste forţe se află în echilibru, legea îşi poate îndeplini rolul social fără a deveni o unealtă în mâinile apărătorilor stării de fapt.

Scanned with OKEN Scanner

Realizarea acestui echilibru nu este o sarcină legală, ci una politică". Carr, *Twenty Years' Crisis*, pp. 107, 192. Un lucru asemănător spune Henry Kissinger: „Logica războiului este puterea, iar puterea nu are o limită inerentă. Logica păcii este proporţia, iar proporţia implică limitarea. Succesul războiului este victoria; succesul păcii este stabilitatea. Condiţia pentru victorie este angajamentul, condiţia stabilităţii este stăpânirea de sine". Kissinger, *World Restored*, p. 138. Pentru conceptul de „constituţie internaţională", vezi John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2000.

76. Banning Garrett, „A New Strategic Triangle? Relations Among China, Europe, and the United States in a Global Context", lucrare prezentată la International Conference on China, Europe and the United States in a Changing International System, Beijing, 2-3 noiembrie 2006. Globalizarea însăşi necesită o conducere multilaterală, întrucât cel puţin jumătate din globalizare constă în amplificarea forţelor răuvoitoare şi destabilizatoare: întreruperea fluxului de resurse din cauza terorismului; traficul ilicit de arme, droguri, bani şi persoane; dezastre ecologice cauzate de explotarea abuzivă a resurselor; răspândirea armelor mortale şi a factorilor patogeni şi molipsirea financiară provoacă, toate, crize economice. Aceste forţe transnaţionale nefaste au dus la semisecurizarea unei mari părţi din statele lumii, fiecare ţară concentrând tot mai mulţi militari şi poliţişti pentru a împiedica infiltrarea viciilor globalizării. Vezi Moisés Naím, *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats Are Hijacking the Global Economy*, New York, Doubleday, 2005, şi „The Five Wars of Globalization", *Foreign Policy*, septembrie-octombrie 2003, pp. 28-37.

77. Morgenthau ironiza idealismul lui Francis Bacon, conform căruia „dominaţia omului asupra naturii o înlocuieşte pe aceea a omului asupra omului". Speranţa, împărtăşită astăzi de mulţi, că globalizarea poate vindeca problemele societăţii îi amintea de discursul secolului al XIX-lea cu privire la posibilităţile paşnice create de apariţia căilor ferate şi a comunicaţiilor de masă. De asemenea, el îi ridiculiza pe „liberali, de la Cobden până la Hull, [care] credeau că libertatea comerţului şi înlocuitorii acesteia sunt soluţia problemelor politice internaţionale". Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, pp. 43, 87, 125.

78. După cum nota Edward Luttwak: „Nebunia este un lucru rar doar în cazul indivizilor. La popoare întregi este ceva obişnuit". Luttwak, „Worst Case Scenario", *Time*, 8 aprilie 2002, p. 30.

79. De exemplu, Zbigniew Brzezinski a venit cu „Sistemul de Securitate Trans-European" (TESS), Graham Allison cu „Alianţa Globală pentru Securitate" (GAS), iar Amitai Etzioni cu „Autorităţi Globale". Vezi Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Graham Allison, Karl Kaiser şi Sergei Karaganov, „The World Needs a Global Alliance for

Scanned with OKEN Scanner

Security", *International Herald Tribune*, 21 noiembrie 2001, şi Etzioni, *From Empire to Community*.

80. Freud susţinea că, „atâta timp cât există ţări şi imperii... toate trebuie să fie pregătite pentru război". În excelenta sa demonstraţie care infirma faimosul aforism al lui Karl von Clausewitz conform căruia „războiul nu este decât continuarea politicii cu alte mijloace", istoricul John Keegan a arătat că războiul este natural şi cultural – că este natură, şi nu hrană –, existând dinainte de crearea organizaţiilor politice, a statelor sau a armatelor. De la canibalism şi până la conflictele interstatale, lupta face parte din condiţia umană. Keegan, *A History of Warfare*, New York, Vintage, 1993.

81. Harold Nicolson, *Diplomacy*, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Index

A

Abaşidze, Aslan 63
Abbasid, Califatul 161, 203, 205
Abdullah, rege al Arabiei Saudite 221
Abdullah, rege al Iordaniei 170, 196-197
Abdullah, rege al Transiordaniei 189
Abhazia 64, 66
Abu Dhabi 223
Academia Chineză de Ştiinţe Sociale 275
Acheson, Dean 124
Acordul de Comerţ Liber din America Centrală (CAFTA) 132
Acordul Nord-American de Schimb Liber (NAFTA) 129-132
Acordul pentru Fibre Multiple 182
Actul Patriotic 299
Adams, John Quincy 291
Addis Abeba 177
Adunarea Naţională a Turciei 54
Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) 44
Afganistan 77-80, 82, 88, 95, 99-102, 104-105, 109-114, 140-142, 161, 164, 203-204, 208, 210-212, 219, 261, 266; revolta antisovietică din ~ 100, 112; britanicii în ~ 111; relaţiile Chinei cu ~ 95, 211; Columbia comparată cu ~ 140-141; drogurile în ~ 100, 140, 210, 266; instabilitatea ~ 78, 82, 109; relaţiile Iranului cu ~ 203, 208; fundamentaliştii islamici din ~ 104; ~ în OMAN 161; NATO şi ~ 110-111; relaţiile Pakistanului cu ~ 78, 80, 82; drumurile în ~ 100-101, 111; ~ în OCS 101, 111; ~ ca stat sud-asiatic 113; ~ ca federaţie tribală 112; relaţiile SUA cu ~ 111, 114, 211; Coridorul Wakhan din ~ 87
Africa 15-16, 23, 36, 44, 78-79, 127-128, 144, 147-148, 152, 154, 161-163, 165-168, 172, 177, 179-181, 196, 203, 217, 223-224, 228, 242, 251, 257, 274; lumea arabă în comparaţie cu ~ 161-162, 203; relaţiile Chinei cu ~ 165, 274; rolul Egiptului în ~ 178; reparaţiile Europei faţă de ~ 171; America Latină în comparaţie cu ~ 127; petrolul din ~ 162, 168, 170; relaţiile SUA cu ~ 174
Africa de Nord (Maghreb) 164-177, 179, 196, 203
Africa de Sud 128, 147, 257
Africa de Vest 166
AFRICOM, teatru militar 168
Aga Khan 100
Agenţia Europeană de Apărare 32
Agenţia Internaţională de Energie 306
agricultură 42, 57, 84, 96, 99, 107, 145, 147, 168, 171, 180-181, 201, 206, 217, 252, 264, 269, 273; colectivizarea şi ~

Amr Ibn el Asi 172
Anatolia 57, 61, 161, 163, 195, 209
Andijan, masacrul de la 105
Angola, petrolul din 177
animus dominandi (dorinţă de putere) 290
Ankara 55-58, 73, 236
anticomunism 124
ANZUS 237
apă 79, 86, 95, 168, 175, 178-179, 195--196, 210, 224, 252, 267, 270, 281, 297
Aqaba 191, 195
Arab Human Development Report 197
arabi, lumea arabă 20, 24, 31, 59, 69, 94, 104, 162, 166, 170, 180-181, 184, 186--187, 196, 199-200, 225, 230, 243, 251, 291, 303; ~ în Asia Centrală 59; relaţiile Chinei cu ~ 165, 179-180; ~ în Asia de Est 291; relaţiile UE cu ~ 20, 212, 303; ~ în statele din Golf 179, 181, 194; Iranul în comparaţie cu ~ 203--204; islamul ca religie a ~ 256; kurzii şi ~ 205-206; ~ ca forţă de muncă 162, 168-169, 171; lista de unitate a ~ 172; modernizarea în ~ 168-169; ~ în Africa de Nord 161; relaţiile palestinienilor cu ~ 180, 189; renaşterea civilizaţiei ~ 184; autodefinirea în ~ 162; relaţiile Turciei cu ~ 30; unitatea ~ 161; relaţiile SUA cu ~ 31, 56, 174, 178, 194-195, 200-201, 209, 215
Arabia Saudită 179, 187, 197-198, 211, 214-222, 256, 258, 298; relaţiile Chinei cu ~ 216; relaţiile Egiptului cu ~ 187; muncitorii străini din ~ 220; relaţiile Iranului cu ~ 204, 212; relaţiile Irakului cu ~ 204-205, 218; relaţiile Iordaniei cu ~ 194; misionarii din ~ 48, 80; transgresiuni morale în ~ 219-220; petrolul din ~ 23, 92, 138, 171, 177, 214-218, 222; *madrasah*-urile pakistaneze şi ~ 112; relaţiile palestinienilor cu ~ 193; terorismul şi ~ 185; unificarea ~ 189, 194; relaţiile SUA cu ~ 187, 210, 214-222; wahhabiţii din ~ 105, 190, 215, 219-221
arabitate 162-165, 172-173, 179, 183, 218, 224, 230-231
Argentina 121, 124-125, 127, 137, 140--141, 151-152, 255; datoriile ~ 124, 128, 133-134, 137, 146, 152; creşterea economică în ~ 124; insulele Falkland şi ~ 137, 152; relaţiile SUA cu ~ 122-124, 126-127, 130-132, 136-138, 140, 143, 148, 152-154, 157
argint 122, 143
Armata de Eliberare a Poporului (AEP) 88, 280
Armata Zapatistă de Eliberare Naţională 129
arme nucleare 14, 20-21, 114, 136, 247, 304
Armenia, armeni 58, 61, 64-68
Aron, Raymond 292
ASEAN (Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est) 241, 248, 253-254, 266, 270
Ash, Timothy Garton 303
Ashdown, Lord Paddy 45
Asia 9, 13, 16-18, 20-24, 31, 33, 39, 41, 53, 59-61, 65, 67, 73, 77-82, 85-86, 88, 91-92, 95, 97, 102-105, 109, 111, 113, 116-117, 121, 127, 137, 143-144, 146, 153, 161-163, 165, 169, 179, 181, 190, 203, 214, 216-217, 223-224, 229, 231, 235; ~ ca piaţă pentru America de Sud (*vezi şi ţările respective*) 117
Asia Centrală 13, 16-17, 24, 33, 39, 53, 59-61, 73, 77-80, 82, 85-86, 88, 91, 95, 97-98, 102-103, 109, 111, 116-117, 143-144, 190, 203, 224, 251; concluzii despre ~ 116; peisajul ostil al ~ 77; modificările de poziţii imperiale în ~ 78; opiniile lui Mackinder despre ~ 18,

Scanned with OKEN Scanner

Vietnam, războiul din 267, 269
Vietnamul de Nord 267, 269
Vîţe-Freiberga, Vaira 43
Vladimir cel Mare, prinţul 60
Vladivostok 83-84
Volkswagen 117, 173

W

Wahhab, Mohammed ibn al 218
Wakhan, Coridorul 87, 111
Wal-Mart 279, 296, 305
Washington, Carta 80
Washington, Consensul de la 125-126, 144, 152, 155
wasta (legături personale) 187
Weber, Max 239
Wendt, Alexander 22
Wilde, Oscar 277
Williams, William Appleman 124
Wilson, Arnold 204, 206
Wilson, Woodrow 123, 164, 189
World Restored (Kissinger) 307

X

Xinjiang 87-91, 94, 100, 113, 272, 287

Y

Yalta 38, 42
Yecheng 89
Yemen 161, 168, 179, 219
Yeo, George 242
Yining 79, 90
Younghusband, Francis 77, 79
Yueh 285-286
Yunnan, provincia 257, 277
„Yunnanul de Sud" 266

Z

zahăr 20, 126, 145
Zarqa 196
Zarqawi, Abu Musab al- 196
Zawahiri, Ayman al- 186
Zheng Bijan 237
Zheng He 274-275
Zhu Gaozhi, împărat al Chinei 274
Zimbabwe 17, 177
Zinni, Anthony 106
Zona de Comerţ Liber a celor Două Americi (FTAA) 125
Zone Industriale Calificate (ZIC) 191, 195
Zonele Tribale Administrate Federal (FATA) 113
Zonghe guoli (forţa naţională totală) 276

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

În colecţia **Economie şi societate**

au apărut:

Daniel Dăianu, Radu Vrînceanu – *România şi Uniunea Europeană. Inflaţie, balanţă de plăţi, creştere economică*

George Soros – *Despre globalizare*

David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton – *Transformări globale. Politică, economie şi cultură*

Robert Gilpin – *Economia mondială în secolul XXI. Provocarea capitalismului global*

Daniel Dăianu, Radu Vrînceanu (coord.) – *Frontiere etice ale capitalismului*

Jeremy Rifkin – *Visul european. Despre cum, pe tăcute, Europa va pune în umbră „visul american"*

George Soros – *Epoca failibilităţii. Consecinţele luptei împotriva terorii*

Thomas L. Friedman – *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*

Thomas L. Friedman – *Lexus şi măslinul*

Joseph E. Stiglitz – *Mecanismele globalizării*

Parag Khanna – *Lumea a doua. Imperii şi influenţă în noua ordine globală*

în pregătire:

William J. Baumol, Robert E. Litan, Carl J. Schramm – *Capitalismul bun, capitalismul rău şi economia dezvoltării şi a prosperităţii*

Scanned with OKEN Scanner

www.polirom.ro

Redactor: Ines Simionescu
Coperta: Carmen Parii
Tehnoredactor: Alexandru Popovici

Bun de tipar: noiembrie 2008. Apărut: 2008
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com

POLIROM

Parag Khanna

LUMEA A DOUA

Dacă mulţi cred că ne îndreptăm către o lume policentrică, în care vom avea de-a face cu puteri regionale, Parag Khanna vine cu o viziune diferită, potrivit căreia trei superputeri, SUA, Uniunea Europeană şi China, îşi dispută numeroşii sateliţi potenţiali ce compun o nouă lume a doua. Japonia, Rusia sau India, deşi rămân ţări de ordinul întâi, nu pot conta în această ecuaţie decât ca factori de echilibru. Şi asta pentru că doar cele trei superputeri prezintă caracteristicile unor „imperii", singurul element – exceptând războiul – care modelează ordinea globală. Un periplu captivant prin regiunile şi ţările lumii a doua, cărora li se anticipează evoluţia în noua ordine globală, volumul e remarcabil atât prin demersul original şi ipotezele sale curajoase, cât şi prin conţinutul bogat în informaţii pe care nu le găsim de obicei în cursurile de globalizare sau de politică internaţională.

„Khanna, expert în politici globale recunoscut la nivel mondial, ne avertizează cu privire la riscurile expansiunii imperiale combinate cu declinul dominaţiei economice şi scăderea calităţii vieţii. O carte care, de la început până la sfârşit, îndeamnă la reflecţie."

Publishers Weekly

Bruxelles: noua Romă • Involuţia Rusiei • Balcanii: problematici răsăritene • Coridorul caucazian • Drumul Mătăsii şi Marele Joc • Sfârşitul Doctrinei Monroe • Noile reguli ale jocului • În căutarea „Orientului Mijlociu" • Asia pentru asiatici • Căutarea echilibrului într-o lume neamericană

EDITURA POLIROM
www.polirom.ro

ISBN 978-973-46-1235-2

Foto copertă © Dreamstime.com

ECONOMIE ŞI SOCIETATE

Scanned with OKEN Scanner